

Domus Schol: Piarū S: Pantaleon:

GOD. STEWECHII COMMENTARIUS ad FL. VEGETIUM RENATUM De Re Militari.

VESALIÆ
Typis ANDREÆ ab HOOGENHUYSEN
A°. 1670

a Fran^co de Rubeis

GOD. STEWECHII COMMENTARIVS, AD FLAVI VEGETI RENATI LIBROS, DE RE MILITARI.

Nunc primùm figuris æneis illuſtratus.

Cui accedunt

Loca aliquot

A

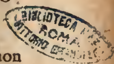
FRANCISCO MODIO BRUG. IN SEXTO JULIO FRONTINO NOTATA.

VESALIÆ,
Apud ANDREAM ab HOOGENHUYSEN,
Typog. Ordin.
. CIↃ IↃ C LXX.

ILLUSTRISSIMO.

GENEROSISSIMO HEROI JOANNI COMITI SALMENSI, LOTHARINGIÆ MARESCALCO ATQUE SUPREMO OECONOMO, &c

MILITARIS disciplina, quam non uni populi hodie amissam dolent, qua ratione recuperari potissimum debeat, à diversis, Illustrissime, ac Generosissime, Comes, quæsitum est. Mihi sic videtur; peti debere primùm ex Commentariis, pòst arte, & scientia eorum, qui castra secuti sunt, confirmari, ac tandem ipso usu & experientia perdisci. Exstitêre olim præstantissimi ac diversi De re militari scriptores, non Græci tantùm, sed & Latini. Græcorum paucissimi supersunt, pauciores ferè Latinorum. Uno enim Vegetio Renato excepto, vix est, quem lectione digneris. Qui tamen Flavius Vegetius nisi Epitomen suam nobis compilasset, haberemus puto Catonis, Cornelii Celsi, Julii Frontini, Tarruteni Paterni, Macri, Menandri, aliorumque veterum in disciplina bellica leges, præcepta & libros. Ceterùm ea superioris sæculi infelicitas, ne dicam insania fuit: ut si quis scriptorem aliquem in Epitomen contraheret, aut ex pluribus κέντρωνας contexeret, statim illi jacebant, sola Epitome manibus omnium terebatur. Sic Florus, pro

T. Livio esse cœpit; pro Trogo Pompejo, Justinus; pro aliis alii. Hac re quantum reip. damnum illatum sit, qui ignoret arbitror esse neminem. Pervenissent enim ad nos ipsimet De militari disciplina scriptores antiqui, non jam in Vegetio restituendo post Hermolaum Barbarum, post Guilielmum Budæum, & alios, tantum operæ ponendum mihi fuisset. Quinimò (ni opinio me fallit) non fuisset opus in auctore hoc interpretando quantum hic sumendum fuit, tantum laboris impendere. Machinæ enim bellicæ, quas ille interdum verbo tantùm nominat, explicandæ mihi fuerunt, figuræ earundem cum tædio ferè, & sumptu conquirendæ ac proponendæ ob oculos. Taceo multos, imò plerosque ritus militares & castrenses à me explicatos, ab illo præteritos. Taceo omnem ferè militaris disciplinæ scientiam, qua Romani usi fuêre, à me ex jure scripto, & historiis variis revocatam, & quantum fieri potuit illustratam. Quæ omnia non tantùm studiosis antiquitatum usui esse, verùm & ducibus nostris militibusque prodesse posse arbitratus sum. Artem militarem ab Ægyptiis Græcos mutuatos; ab his Romam translatam certissimum est. Labefactatam verò, aut amissam ex libris sæpè Romanos confirmasse; reduxisse, non modò Flavius noster, sed & alii quoque scriptores memoriæ prodiderunt. Certum est docere neminem posse, quod ipse non didicit. Unde sequitur artem belli gerendi amissam non melius aliunde, non tutius, quàm à mutis ma-

gistris

gistris,hoc est Commentariis peti. Quantum Thraces olim imitatione Romanorum profecerint,quàm diligenter castrametationem illorum observarint,armis signisque illorum adsueverint, vel tacente me historiæ veterum loquentur. Si quis verò nostros milites ad similem adhortetur imitationem; statim objicitur aliis longè armis illos usos, quàm quibus hoc nostrum sæculum utitur. At alia quoque Græcorum,atque Romanorum tela fuisse; diversam longè phalangis, atque legionis aciem negare quis possit? Hos viritim pugnasse, illorum generalem impressionem fuisse quis nescit? Neque enim artem militarem, aut disciplinam castrensem solis armis aut machinis bellicis metiri debemus. Extollant nostri tormenta sua bellica quantum lubet, at nihil interim obstabit, quo minus indies quovis armorum genere, saltu, cursu, ambulationibus, decursionibus, natatu &c. exerceantur: in transitu provinciarum, in hospitiis civitatum, & pagorum eandem regulam, eandem modestiam servent, quam Romani illi rerum domini suos observare coëgerunt. Possunt hi non secus quàm illi, per diversos gradus, & scholas promoveri, possunt stipendia & præmia quemadmodum illi accipere: pœnas vicissim, & animadversiones cur ad exemplum illorum sustinere non debeant, causam nullam video. At frustra ego hæc, & fortè nimis multis verbis apud te. Qui ut Vetustissimo, atque Illustrissimo genere prognatus, ita nihil magis,quàm veterum disciplinam, atque

seve-

ſeveritatem præ oculis habere conſueſti. Namq; delicta militũ legibus ultricibus vindicas; præmia, ac dignitates non aliis, quàm merentibus largiris; neminẽ promoveri ſinis niſi poſt longam, probatamque militiam. Tu iter facientibus provinciam tutam reddis; villas habitantibus liberam rerum ſuarum adminiſtrationem, & commercia præſtas. Scis enim duabus maximè rebus ad remp. omnem conſtituendam, conſervandam opus eſſe; agricultura videlicet, quæ colat & nutriat milites; militia, quæ protegat ac tutetur agricolas. Tibi pacem acceptam ferunt Lotharingi, quæ ex reliquis totius orbis plagis quaſi profligata, apud vos ſedes perpetuum fixura videtur. Tu in aula Principis, & conſilio, & opera emines præ cæteris. Totum penè diem audiendis exteris, admittendis ſupplicantibus inſumis. Et quàm admittis facilè, quàm excipis humaniter, tam ſubitò expeditos dimittis. In judicando neque gratiam, neque inimicitias exerceri permittis: adulationi, reliquis corruptelis tribunalibus non major apud te locus, quàm apud Curios aut Fabricios Romanos fuit. Tu bellicas expeditiones Principis nomine & libenter ſumis, & feliciter finis. Negotia plura, aut graviora te nemo ſuſcipit; plura, aut graviora exequitur nemo. Unde fit, ut quemadmodum Divo Carolo Quinto Imperatori invictiſſimo acceptus atque chariſſimus quondam fuiſti; pari quoque favore ac benevolentia Sereniſſimus atque Illuſtriſſimus Lotharingiæ Dux hodie te proſequatur. Cui

Princi-

Principi cum ego ſtatuiſſem Vegetium offerre, à me amplius trecentis locis reſtitutum, emendatum; quem in eundem auctorem ſcripſeram COMMENTARIUM, non alii, quàm tuæ Celſitudini inſcribere aut volui, aut debui. Ut vellem fecit ſingularis illa humanitas, qua te non modò in eruditos, verùm in omnes noſtrates eſſe audio: ut deberem, in cauſa fuit conſuetudo ac familiaritas, quam tibi eſſe video cum ipſo Principe. Cui non alius in hoc noſtro opere conjungi debuit, quàm qui ad illum ipſum animorum conjunctione, ſimilitudine morum quàm proximè accederet. Scriptus quidem, ac collectus à me hic Commentarius in ſumma rerum perturbatione, dum perculſa, & proſtrata fœdiſſimo bello jacent omnia. Et quanquam à ſuaviſſimis ſtudiis negotia me crebrò revocarint; nihilominus tamen noctes plurimum juvarunt, ut quod perficiendum ſemel ſuſceperam opus, tandem aliquando deaſciarem. Illud an Illuſtriſſimo nomini ac vetuſtiſſimæ familiæ veſtræ conveniens, ac dignum ſit tibi judicandum relinquo. Ego certè id libens meritò tibi tuiſque totum do dedicoque, quod mihi bonum fauſtum ſit, reipublicæ felix ac ſalutare. Vale. Tullo Leucorum anno redemptionis noſtræ. M. D. LXXXIV.

I. C. T.

addictiſsimus cliens

Godeſcalcus Stevvechius.

AD LECTOREM.

SUADEBAT vetus Poëta Lucilius, eum laborem sumendum, laudem qui ferret at simul fructum. Ceterùm an ille ipse scriptis suis utrumque semper adsecutus sit nescio. Illud quilibet de trivio fateatur, pulchrè discedere qui hoc ævo alterum ex litteris consequuntur. Harum tamen ea vis est atque suavitas; ut optimum quemque ipsa honestatis ratio in iis perseverare; commoda privata utilitati reipub. postponere cogat. Nullum melius, nullum tutius otium quàm litterarum, maximè in turbulentissimis reip. tempestatibus. Eò Ciceronis, eò bonorum rebus deploratis refugium. Quæ patriæ nostræ calamitas, quæ facies totius reip. sit, sciunt, quotquot solem adspiciunt orientem, quotquot occidentem. Hinc si fugimus, & nos abdimus in litteras vitio vertendum non puto; præsertim cum otii nostri sive rationem damus, seu mavis fœnus. Vix biennium est, cùm Fl. Vegetium interpretandum in manus cepi; verùm ut eundem scriptorem emendatione indigere animadverti; vetera exempla conquisivi, cum iis comparavi. Quid multa? placuit labor eum in modum, ut publicari aliquando posse censerem, & quidem cum usu ac fructu reipublicæ. Cui si hac parte succurrerem, hoc est veterum, Romanorum imprimis, artem militarem, ac disciplinam castrensem in lucem revocarem; videbar mihi non nisi optimè de illa meriturus: ea maximè de causa, quod hanc partem antiquitatis non multi perspectam habeant, ut à paucis pertractatam: tum quòd disciplina militaris neglecta non minimos motus dederit in nostro Belgio, & naufragii totius causas

(ut

(ut ego quidem sentio) non leves. Quid secutus sim, vides erudite Lector, quid adsecutus lubens meritò tui facio judicii. Diligentiam puto meam cognosces & fidem. Illam, qualem mihi res privatæ & publicæ permiserunt; hanc quidem antiquam & verè Romanam. Sicubi verò in tantis antiquitatum tenebris incurriße me videbis, cogitabis & te hominem esse, me autem illum, qui & moneri & doceri paratus sim vel à quolibet. Vale.

NOTÆ

NOTÆ LIBRORUM EX QUIBUS PROFECIMUS IN HOC COMMENTARIO.

C. Editio vetus Coloniensis.

P. Vetus editio Parisiensis.

M. Liber meus impressus vetustissimus, non deterior manuscripto.

S. Liber optimæ Notæ collegii trium coronarum Coloniensis.

H. Liber manuscriptus, quem à D. Melchiore Hittorpio, Decano sancti Cuniberti Colon. utendum accepi.

N. Fragmentum manuscriptum, in quo duo libri priores Vegetii, & magna pars tertii, donum adolescentis docti, & optimi Guilielmi Masnuy Namurcensis.

T. Vegetius in Teutonicam linguam translatus, & multis abhinc annis vulgatus.

Su. Significantur quatuor libri manuscripti, qui, apud nobilissimum, ac doctissimum virum Jacobum Susium.

B. Liber Bonnensis m. s. cujus lectiones petitæ ex Notis Francisci Modii.

R. Editio Romana, qua idem Modius usus fuit.

In FL.

NOMINA EORUM, QUORUM SCRIPTA, VEL TESTIMONIA IN COMMENTARIO AD VEGETIUM LAUDANTUR.

ABDIAS.
Abrahamus Ortelius.
Adrianus Turnebus.
Aelianus.
Aelius Lampridius.
Aemylius Probus.
Aeneas.
Agellius.
Aldus Manutius nepos.
Alexander.
Alexander ab Alexandro.
Ambrosius.
Ammianus Marcellinus.
Andreas Alciatus.
Antonius Augustinus.
Antonii Itinerarium.
Antonius Julianus.
Antonius Mizaldus.
Anselmus Stockelius.
Appollonius.
Appianus.
Aristoteles.
Arnobius.
Arrianus.
Athenæus.
Augustinus.
Ausonius.
BAPTISTA Pius.
Barnabas Brissonius.
Biblia sacra.
Bryo.
C. Marius Victor.
Cæsar.
Carolus Langius.
Carolus Sigonius.
Carolus Stephanus.
Cassiodorus.
Cato.
Cedrinus.
Censorius.
Chilo Bongarsius.
Cicero.
Cincius.
Claudianus.
Claudius Puteanus
Claudius Quadrigarius.
Clearchus.
Clemens Alexandrinus.
Codex Justiniani.
Codex Theodosii.
Columella.
Cœlius Rhodoginus.
Constantinus Imperator.
Cornazus.
Cornelius Celsus.
Cornelius Fronto.
Cornelius Nepos.
Cornelius Tacitus.
Ctesias.
Curiatius.
Curtius.
Cyneas.
Cyprianus.
DANIEL Barbarus.
Diades.
Didymus.

Dio.

Dio Cassius.
Dio Nicæus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Dionysius Halicarnassæus
Dionysius Lambinus.
Donatus Grammaticus.
EGESIPPUS.
Ennius.
Erasmus Roterodamus.
Aethicus Cosmographus
Evagrius.
Evangelus.
Eupolemus.
Eumenes.
Euripides.
Eusebius.
Eutropius.
FLORUS.
Franciscus Duarenus.
Franciscus Robortellus.
Franciscus Modius.
Franco Esthius.
Frontinus.
Fulgentius.
GABRIEL Simeonius.
Gabriel Rolandius.
Galenus.
Georgius Viviennus.
Gerardus Mercator.
Glossarium vetus.
Gregorius.
Guilielmus Budæus.
Guilielmus de Bellay.
Guilielmus de Choul.
Guilielmus Philander.
Guilielmus Pellisserius.
HADRIANUS Junius.
Helenius Acron.
Hermias.
Hermolaus Barbarus.
Herodianus.
Herodotus.
Hieronymus.
Hieronymus Garimbertus.
Hieronymus Mercurialis
Higinus.
Hirtius.
Homerus.
Horatius.
Hubertus Goltzius.
JACOBUS Cujacius.
Jacobus Rævardus.
Janus Douza.
Janus Palmerius.
Janus Guilielmus.
Institutiones Justiniani.
Joachimus Abbas.
Joannes Bodinus.
Joan.Bap.Egnatius.
Joan.Lud.Vives.
Joannes Cantacuzenus.
Joannes Buteo.
Joannes Metellus.
Joannes Sambucus.
Joannes Stadius.
Joannes Checus.
Joannes Herold.
Josephus.
Josephus Scaliger.
Isidorus.
Isocrates.
Iphicrates.
Julius Firmicus.
Julius Obsequens.
Julius Pollux.
Julius Capitolinus.
Justinus.
Justus Lipsius.
Jove-

Juvenalis.
LACTANTIUS.
Lævinus Torrentius.
Laurentius Valla.
Lazarus Bayfius.
Livius.
L.Lucillus Grammaticus.
Leo Imperator.
Leo Baptista.
Leonardus Fronsbergus.
Ludovicus Swicciardinus
Ludovicus Regius.
Ludovicus Ruffardus.
Lucanus.
Lucianus.
Lucretius.
MAMERTINUS.
M.Antonius Muretus.
Martialis.
Mauritius.
Minutius Felix.
Modestus.
Moschion.
NAZARIUS.
Nicephorus.
Nicolaus Macchiavellus.
Nigidius.
Nonius Marcellus.
OLAUS Magnus.
Onomasticon vetus.
Orosius.
Ovidius.
PACATUS.
Palladius.
Pandectæ Juris.
Paulus Diaconus.
Paulus Manutius.
Pausanias.
Persius.
Petrus Victorius.
Petrus Daniel.
Petrus Crinitus.
Philostephanus.
Pindarus.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plinius Nepos.
Plutarchus.
Polyænus.
Polybius.
Pomponius Lætus.
Pomponius Mela.
Pompejus Festus.
Possidonius.
Probus Grammaticus.
Priscianus Grammaticus.
Prudentius.
Ptolemæus.
Pyrrhus Imperaror.
Pyrrhus Anglibermæus.
RUFFINUS.
Robertus Valturius.
SALLUSTIUS.
Sebastianus Munsterus.
Seneca Tragicus.
Seneca Philosophus.
Servius Grammaticus.
Sex. Aurelius Victor.
Silius Italicus.
Sisenna.
Socrates.
Solinus.
Sosipater.
Sozomenus.
Spartianus.
Statius.
Stephanus.
Strabo
Stratocles.

Sueto-

Suetonius Tranquillus.
Suidas.
TERENTIUS.
Tertullianus.
Theodoritus.
Theophrastus.
Trebellius Pollio.
VALERIUS Maximus.
Valerius Flaccus.
Varro.
Vellejus Paterculus.
Vertranius Maurus.
Verrius Flaccus.
Victor Giselinus.
Virgilius.
Vitruvius.
Vopiscus.
Urbicus.
Vulcatius.
XENOPHON.
Xiphilinus.
ZONARAS

GODE-

GODESCALCI STEVVECHII COMMENTARIUS;

AD

Librum primum

FLAVI VEGETI RENATI.

DE RE MILITARI.

Ad libri inscriptionem.

FLAVI Vegeti Renati.] Prænomen *Flavii* unus liber non agnoscit, ceterùm cum id reliquis omnibus videam receptum, censeo retinendum. Quod verò liber collegii trium Coronarum huic auctori *Vedato*, pro *Vegetio* nomen indere velit, nunquam probabo, reclamantibus nempe reliquis exemplaribus, atque adeò ipso Prisciano Grammatico lib. 3. Prænomē Vegetii.

Viri inlustris.] De illustribus, Spectabilibus, Clarissimis, ac Perfectissimis videndus est Alciatus lib. 3. Dispunctionum cap. 4. & meminere constitutiones Codicis Justiniani passim, & in Variis suis Magnus Aurelius Cassiodorus. Addo etiam *Comitis* titulo Vegetium decoratum in exemplari M. impresso vetustissimo, cui accedit unus manuscriptus nobilissimi ac doctissimi Jacobi Susij, in quo post finem libri quarti subscribitur, *Explicat liber IIII. Vegetii Renati, viri illustris, Comitis epitoma institutorum rei militaris.* De Comite porro illustris cinguli dignitate præcincto, cui integrum est, adeat Cassiodorum libro 3. Variarum. cap. 23. Illustris. Vegetius comes. Inscriptio horum librorum.

Ad Valentinianum.] Alter ex Susianis codicibus malit. *Ad Justinianum.* Atqui Flavium nostrum sub Christiano Principe vixisse, patet ex sacramenti militaris formula libro. 2. cap. 5. Ceterùm ut sub Justiniano potius, nondum adduci possum, Vegetius Christianus fuit. Dubitatur quo Imperatore vexerit.

ut credam. Scio esse qui illum sub Valentiniano primo floruisse censeant, qui Valentem fratrem imperii consortem assumpsit, sed erroris eos convincit ipse Vegetius, qui divi Gratiani meminit libro 1. cap. 20. Quare sub altero Valentiniano prioris Valentiniani filio, vitam egisse dicendum videtur, & illi hos libros consecratos. In eam opinionem inducor, quòd dicto cap. 20. pugnæ cùm Gothis infeliciter commissæ mentionem videam fieri, sciamque anno Urbis ∞. c. xxix. vel secundùm alios ∞. c. xxxi. ad V. Id. Augusti, bello Gothico secundo, Imperatorem Valentem. A. in prœlio occisum. Tertius Imperator Valentinianus nomine fuit, qui natus auctore Pomponio Læto, Moma, & Plinta coss. (emendo ex Cassiodoro & aliis Monaxio & Plintâ.) Patre Constantio, matre Placidia progenitus, & à Theodosio in Oriente ad imperium adsumptus. Quo postea Romæ in campo Martio interfecto, uxor Eudoxia ex Africa Gensericum accersivit, qui cum Vandalis Romam gentium dominam invasit, ac diripuit. Teste eodem Pomponio. Et l. 2. C. de præfec. præto: Africæ. Sub hoc Valentiniano Flavium nostrum vixisse dici quidem posset, sed illi hos libros dedicatos mihi vix fit verosimile: certè apertè negarem, si Orientis imperio hic præfuisset (quod falsò quidam adserit) priores illi Occidentis. Tum Vegetius noster urbis Romæ, veteris scilicet sæpe meminit, novæ verò, id est Urbis Constantinopolitanæ nunquam. Tertium hunc Valentinianum sunt, qui Theodosii filium putent, sunt qui cum secundo Valentiniano confundant, utrosque falli docemur à Paullo Diacono, & aliorum fastis, quod ut liqueat magis Valentinianorum stemma post exhibebimus.

Valentinianus primus. Ejus filius Gratianus Valentinianus secundus.

Valens Valentiniani frater occumbit. Valentinianus tertius Pomponius Lætus correctus. Valentiniani tertii pater mater. Ejusdem uxor. Roma direpta.

Tres Valentiniani omnésq. Occidenti præfuerunt.

Institutorum rei militaris.] In libris veteribus tam manu descriptis, quàm typis editis partim legas. *Epitoma institutorum rei militaris*, partim, *epitoma rei militaris*. Certè epitomen tantùm auctorem nostrum scripsisse confitebere, quisquis lib. 1. prologum, & cap. 8. & lib. 3. prologum, & cap. ult. & lib. 4. cap. 30. inspexeris.

Inscriptio horum librorum.

Epitomē tantum Vegetius scripsit.

IN

IN PROLOGUM

NIsi post Deum faverit Imperator.] Plerique libri, & optimi quibus usus sum, malunt. *Nisi prænotum fuerit Imperatori.* Sed in uno Susii est,,, *nisi prius.* Inde fortè faciendum, *nisi prius voto faverit Imperator.*

Quod Octavianum Augustum.] In VV. aliquod *Octavius* dicebatur, non *Octavianus*, & id illi nomen in epistolis Bruti, apud Ciceronem, plus millies. Et apud alios scriptores. Ammianus tamen Marcellinus lib. XXII. Histo: *Marius*, inquit, *& Octavianus, cui Augusti vocabulum delatum est primo.* Itidem apud Isidorum lib 9. etymol: Apud Eusebium in Chronico, & in fastis Cassiodori Octavianus vocatur. Auctor de viris illustribus *Cæsar Octavianus ex Octavia familia in Juliam translatus*, cap. 79. Hæc varietas inde est, quod adoptionem illam Octavii cujus ratione Octavianus dici debebat, plerique Romani improbarent. Tamen Octavianum Cicero vocat lib. XII. ad Atticum, epistola XII. Rursus Cæsarem Octavianum appellat ad Brutum, epistola 7.

Octavius.

Octavianus dictus ex adoptione.

Crevit eloquentia.] In libro M. N. H. reperi *crebruit.* Livius lib. 39. *cum increbresceret rumor bellum in Sicilia esse.* Cornelius Tacitus. *Crebescit vivere Agrippam.* lib. 2. Annalium.

Crebrescendi verbum Vegetio redditum.

De delectu igitur.] Scribo & hic, & infra locis omnibus apud Vegetium, *dilectu*, juvantibus in eo aliquot membranis. Neque placent quæ legebant *electione* vel *dilecto.* Glossarium vetus *dilectus* ἀγαπητὸς, στρατολογία. Item Festus *dilectus militum, & is qui significatur amatus, à legendo dictus sunt.* Et hoc modo scribitur in optimis libris aliorum auctorum, & disertè est in Pandectis Florentinis scriptum, atque iterratum, in t. de re militari. Et ita Festus scribit, in *negligens*, & alibi. Itidem Cassiodorus lib. 5. Variarum cap. 21. *Decuriales* (inquit) *habita meritorum æstimatione diligito, quia non decet*

Dilectus, non delectus militum.

tantæ urbis appellare quod vile est. Error hic inde natus, quod veteres sæpe addere solent vocalem e, ut pinguius verba sonarent, sic *meille*, *meillies*, *meilitia* illi scripserunt; ut ex L. Lucilli lib. 9. de orthographia Scaliger filius, flos eruditorum, ad Catullum notavit. Hinc abjecta vocali posteriore, ex *deilectu*, postea librariorum consuetudine, invaluit *delectu*.

Meil'e, pro mille cur veteres scripserint.

Per quosdam gradus, & titulos.] Vegetius titulos vocat, quos vulgo librorum capita dicunt. In quibus ipsis magna apud auctorem nostrum varietas, ut exinde libros suos in nulla omnino capita distinxisse suspicari possis, nisi locus hic reclamet.

Vegetius libros suos in capita distinxit.

IN CAPUT PRIMUM.

ADversus Gallorum multitudinem.] Gallos maximos exercitus educere solitos, testis Cæsar de bello Gallico lib. 2. principio, & Ammianus Marcellinus lib. 21. & Strabo de Arvernis. Fortitudinem Gallorum usque à primis Romanorum temporibus repetit Livius, eosque Prisco Tarquinio Romæ regnante, superatis alpibus Italiam invasisse auctor est. Ipsamque Galliam eo tempore adeò frugum, hominumque fertilem fuisse, ut abundans multitudo vix regi potuerit. Libro 5. ab Urbe condita. Iidem legatis Romanorum ad se missis; responderunt, se in armis jus ferre, omnia virorum fortium esse. Livius dicto libro.

Galli magnos exercitus ducebant.

Galli Italiam invadunt. Gallia fertilissima.

Adversus Germanorum proceritatem.] Germanos præsertim Septemtrionales sanguine admodum abundare, corpore procero esse; ipse Vegetius indicat cap. sequenti. Isidorus ab immani corpore Germanos nomen sortitos putat. Germanicus, apud Tacitum 2. Annalium, corpus Germanis tribuit, visu quidem torvum, sed impatiens vulnerum. De Germanorum, Gallorumque specie, & amplitudine adeundus Cæsar, 4. belli Gallici initio, Hiritus de bello Africano, Plutarchus in Mario,

Germani sanguine abundant. Corpore procero sunt. Unde dicti.

rio, Ammianus lib. 16. Tacitus de moribus Germanorum, Galenus lib. 2. de temperamentis. Allusit & Manilius lib. 4.

Et stupefacta suos inter Germania partus.

Iterum paulo post.

Flava per ingentes surgit Germania partus.

Brevitas potuisset audere.] Media ferè, & commoda Romanorum statura, non raro brevior. Cæsar lib. 2. de bello Gallico, *Plerumque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitas nostra contemptui est.* — Romani statura brevi. Galli proceri.

Hispanos quidem.] Magna de hoc hominum genere olim fama in re militari peditatu præsertim, teste Diodoro Siculo, & aliis. Gallia ab equitatu vicissim celeberrima. Juvenalis sat. 8. — Hispania peditatu. Gallia olim equitatu valebat.

Forsitan imbelles Rhodios, unctamque Corinthum
Despicias merito ......
Horrida vitanda est Hispania, Gallicus axis.

Manilius lib. 4.

Gallia prætentis, Hispania maxima bellis.

In cujus versu ne quid offendat tyro, monendus est, prætentas dici, quas Ammianus, & alii prætenturas vocant, à prætendendo. Equites exploratores quid invocarunt, sed de his alibi nobis erit commodior dicendi locus. — Prætentæ, & prætenturæ quid sint.

Nostris præstitisse.] Liber impressus collegii trium Coronarum, quo usus sum beneficio Suffridi Petri, viri doctissimi, mihique amicissimi, legebat *præstasse*. Et id rectum censui. Sic Ammianus. lib. 31. *Id quoque præstavit, ut reliqui omnes intertrent.* Frontinus, *fugientibus instaturos victores.* l. 2. cap. 6. Ejusdem Phrasis exempla infinita apud Jurisconsultos nostros in Pandectis passim obvia; & in Codice restituenda ex membranis. Novum non est in compositis, verborum simplicium originem repræsentari. Ut in *refacere, requærere*; etiam *signifacere*. Apud Jurisconsultum est. — Præstasse, pro præstitisse.

Aphrorum dolis.] In libro veteri dicuntur *Assyrii*. Sed non ego hîc illi assentiar. Nam ab astu, & — Refacere. Significare. Aphri dolosi.

 dolo

dolo malo, Aphrica malè semper audivit. Testante Cicerone, in prima contra Rullum. Et inde adagium, *Punica fides*, Horum fraus bello Punico secundo quoties emicuerit, videre est apud Livium libro 32. & Florum libro 2. cap. 6. Ceterùm, quod Vegetius Germanos, Gallos Hispanos, Aphros, Græcos denique ipsos militari disciplina à Romanis subactos censet: id alia ratione effectum putavit Cicero, cujus verba adscribam, quod faciunt Vegetio interpretando, confirmando. *Quàm volumus* (inquit) *P. C. ipsi nos amemus: tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipso hujus gentis, ac terræ domestico, nativóque sensu Italos ipsos, ac Latinos; sed pietate, ac religione, atque hac una sapientia, quod Deorum immortalium numine omnia regi, gubernarique perspeximus, omnes gentes, nationésque superavimus.*

Qua ratione Romani alias nationes subegerint.

Id pietate & religione factū Cicero putavit.

Tyronem solertem eligere.] Placet veterum librorum lectio, quibus *solerter* tyronem legendum monetur; contrarium quippe illi, quod cap 7. hujus libri dicitur, *incuriosius militem legere*. Item. lib. 2. cap. 18. *Juniores diligenter eligere.*

Severè in desides vindicare.] In exemplari. M. N. H. & Stuli legebatur. *severe in desides vindicando*. In uno V. *severe in desides vindicando.*

Nemo facere metuit, quod se benè didicisse confidit.] Eandem sententiam attigisse video Cassiodorum lib. 1. Variarum cap. 40. *Animos* (inquit) *subito ad arma non erigunt, nisi qui se ad ipsa idoneos, præmissa exercitatione confidunt.*

Milites exercitati libenter pugnant.

Exercitata paucitas ad victoriam promptior.] Hinc est, quare veteres non tam numeros, quàm eruditos exercitus habere voluerunt. Infra lib. 3. cap. 1.

Indocta multitudo.] Ea non modo exposita ubique ad cædem, sed & aliis casibus magis obnoxia, fami, siti, ut testatur auctor noster lib. 3. cap. 1.

Indocti milites obnoxii magis periculis.

AD

AD CAPUT SECUNDUM.

EX quibus provinciis, vel regionibus.] Auctoritate librorum scriptorum recipiendum est, *nationibus*, & absque iis esset, non ferret tamen alterum sententia, cùm pro iisdem sint provinciæ, & regione. *Vegetius emendatus.*

Sed etiam animorum.] Itidem Ulpianus præsumptum esse ait, quosdam servos bonos esse, quia natione sunt non infamata: quosdam malos videri, quia ea natione sunt, quæ magis infamis est. l. quod si. §. qui mancipia. ff. de ædilicio edicto. Similiter Aristoteles lib. 3. Politicorum cap. 10. & Cicero in oratione de provinciis consularibus, auctores sunt, nationes alias, aliis servituti aptiores esse. Quinimo & Vegetius existimavit occulta quadam ratione alios contra alios melius dimicare. lib. 3. cap. 16. *Alios aliis servituti aptiores esse. Itidem bello. Occulta quadam ratione, alios contra alios melius dimicare.*

Nationes quæ vicinæ sunt soli.] Quicunque militibus probandis, aut scribendis tyronibus præponentur, eos vult Flavius noster cœli plagam quam maximè considerare. Eos quippe, quà corpore, quà animo magis fore idoneos militiæ, qui ex locis temperatis diligentur; qui enim solis vicinitate siccati sunt sanguinis indigentis, vulnera nimis metuunt: qui vero ab ardoribus ejus remotiores sunt, sanguinis abundantia, ab humoris plenitudine, & crassitudine cæli perfusi, nimis sunt in vulnera, & ferrum præcipites. Lucanus illi rei testis luculentissimus adhibendus. *Ex temperatioribus plagis optimi sunt milites. Sanguinis indigentes vulnera metuunt. Sanguine abundantes præcipites in vulnera.*

Quicquid ad Eoos tractus, mundique teporem
Labitur, emollit gentes clementia cæli.
Illic & laxas vestes, & fluxa virorum
Velamenta vides---- Idem de aliis.
---- *Populi, quos despicit arctos,*
Fœlices errore suo, quos ille timorum
Maximus haud urget læti metus: inde ruendi
In ferrum mens prona viris, animæque capaces
Mortis, & ignavum est rediture parcere vitæ.

Ferrum differens pro terra, & plaga cœli.

Solis quanta vis in corpora terrestria.

Solo mutato fruges degenerant. Itidē homines

Gallogræci Græciam vastarunt.

Neque in humanum genus eam vim tantum omnis fœcunditatis auctor sol exserit. Nam & ferri primam differentiam à genere terræ, & plaga cœli, sub qua nascitur, Plinius esse dicit. lib. 34. natu. histo. cap. 14. denique calores, fructuum odores, saporum varietates, animalium quorum libet magnitudinem, cujusque rei formam, terrarum diversas species, solis caliditate fieri certum est, adfirmantibus & Philosophorum scholis, & ipso Diodoro Siculo lib. 3. Rerum antiquarum cap. 12. Imo ut frugum semina solo mutato degenerant, itidem homines feri, & natura rudes beneficio locorum genuinos more exuunt, ac deponunt. Sic Gallogræci postquam Brenno duce Græciam vastaverant, mox Orientem secuti in media Asia consederunt, & Asiatica amœnitate molliti sunt. Florus lib. 2. cap. 10.

Militem modestia commendat.

Inobedientes milites severissimè castigandi. Milites acerrimè habendi sunt. Per se disciplinæ negligentissimi.

Modestiam servat in castris.] Illud certum est, protestatum aliquando Cæsarem, in milite non minus modestiam, & continentiam, quàm virtutem, atque animi magnitudinem se desiderare. lib. 7. de bello Gallico. Quinimo non parvam laudem militum ductores promeriti, qui disciplina, & severitate sua hoc effecere, ut milites in omnibus dicto audientes haberent. Et hoc est, cur sæpius in eos vindicatum est, qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique revocati tardius prœlio excesserant; quàm qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant. Ut memoriæ prodidit Sallustius. Milites certè ni acriter habeantur, justitiam sæpe despiciunt, quoniam Martia bella semper intendunt, dum nescio quo pacto assiduè dimicantibus difficile est morum custodire mensuram. Ut ipse rex Theodericus confitetur apud Cassiodorum lib. 1. Variarum cap. 11.

AD CAPUT. III.

Rustici meliores milites, quàm urbani.

Aptiorem armis rusticam plebem.] Ejusdem cum auctore nostro sententiæ Plinius lib. 18. cap. 5. *fortissimi viri, & milites*, inquit, *strenuissimi, ex agricolis nascuntur, minimeq; male cogitantes.*

Bal-

Balnearum nescia, delitiarum ignara.] In libris aliquot *Balneorum nesciens, dilitiarum igna*: To. *balnearum* probat & Charisius Grammaticus. Præterea Balneæ & Balnea veteres dixisse testis Nonius Marcellus. Sed ista Grammaticis relinquamus. Nos hoc agamus, id est auctorem nostrum illustremus. Balneorum is vult & deliciarum ignaros milites. Eas res Hannibalem, ejusque exercitum fregisse, testes historiæ, Florus lib. 2. cap. 6. & Livius lib. 32. Cic. prima oratione contra Rullum extrema. De Britannis idem quoque testatur Cornelius Tacitus in vita sui soceri. *Paulatimque discessum* (inquit) *ad delinimenta vitiorũ, porticus, & balnea, & conviviorum elegantiam Idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset.* Hinc non immerito Sillius libro. 15. Balneæ & balnea dicunt. Deliciæ mi'ites frangunt.

---- Aspice latè

Florentes quondam luxus, quas verterit urbes,
Quippe nec ira Deûm tantum, nec tela, nec hostes,
Quantum sola noces animis illapsa voluptas.

Voluptas urbes perdit.

Duratis od omnem laborum tolerantiam membris.] Non mala quidem lectio, at non minus bona, quam membranæ H. suppeditant *du. ad omnem laborem, tolerantiamque membris.* Ea phrasi Spartianus in Hadriano usus. Dum illum etsi pacis magis, quàm belli cupidum; militem tamen, quasi bellum immineret, exercuisse dicit, eumque tolerantiæ documentis imbuisse. Tolerantia.

Etiam urbanos ad arma compelli.] VV. *& urbanos ad arma compellere.* Que differentia vix nauci est. Illud monendum, Rei Romanæ angustias, & necessitatem, non cives tantùm, sed & senio, vel alio privilegio â belli onere immunes, etiam servos ad arma sumenda excivisse. Qua de re nos infra dicturi.

Parco victu utantur, & rustico.] In aliis exemplaribus M. S. N. H. & Susii. Reperi *Parvo victu*, Nescio an parvum victum vocet, quem vilem. Ammianus appellabat, quasi parvi pretii. Nam labores

agri colendi parvum victum non videntur admittere. Et quidem paulo ante, hoc eodem capite, libri aliquod scripti, ad illud, *parvo contenta* infarciebant *cibo*. Sed non tam facilè mihi persuaserint hoc à Vegetio istic scriptum. Cibum delicatis præberi apud Terentium donatus observavit: Victum verò in parvis, aridisque alimoniis. Quod ad cibum castrensem, erat in eo laridum, caseus, & posca. Spartiano auctore in Hadriano. Poscam genus potionis interpretantur ex aqua aceto admixto, quo & remiges hodie utuntur, & olim servi, ut ex Plauto Palmertus noster probavit restituta eidem ea voce, conjectura peracuta.

Cibus, victus quid differant. Cibus castrensis.

Interdum sub papilionibus commorentur.] *Papiliones vocantur à similitudine parvuli animalis volantis, quod maxime abundat florentibus malvis. Hæ sunt aviculæ, quæ lumine accenso conveniunt, & circumvolantes ab igne proximo interire coguntur.* Auctor Isidorus lib. 15. etymolog. cap. 10. Sunt autem Vegetio, ut & Tertulliano, Plinio, & aliis, papiliones, quæ tentoria alii vocarunt. Fiebant autem proprie è velis tensis. Alia Tentoria fuerunt è tabulis consertis mutatilia, quæ Cæsar & alii tabernacula vocant, & nomen habent à similitudine tabernarum, quæ ipsæ, quòd ex tabulis olim fierent, sic dictæ. Testante Festo in *Tabernacula*. Ovidius 3. Fastorum.

Papiliones unde dicantur. Papiliones quid sint. Quomodo fiant. Tentoria.

Sub Jove pars durat, pauci tentoria ponunt,
Sunt quibus è ramis frondea facta casa est.

Isidorum etiam hoc loco advocemus. *Tabernacula,* inquit, *tentoria sunt militum, quibus in itinere solis ardores, tempestatesque imbrium, frigorisque injurias vitant. Dicta autem tabernacula, quod cortinæ distentæ funibus, tabulis interstantibus, appenderentur, quæ tentoria sustinerent. Tentorium dictum quod tendatur funibus, & palis.* lib. 15. cap 10. Fuerunt & alia tentoria scortea, quæ Jurisconsulti nostri, Cicero, Tacitus & alii *pelles* vocant. Et inde apud Historiographos *sub pellibus esse, sub pellibus hibernare.* Et similia. Taberna-

Tabernacula. Pelles, pro tentoriis.

hibernacula hæc, etiam casas vocavit Vegetius, lib. 2. cap. 10. & Ovid. dicto versu. Illud certè prætereundum minimè puto, quòd Romani primum sub tribunis militum consulari potestate creatis, bellum etiam hieme continuare, & sub pellibus hibernare cæperunt. Quod me docuit Livius lib. 5. ab urbe Con. principio, dum inquit, *hybernacula etiam res novæ militi Romano, ædificari cæpta.* Antea enim hyemi cedentes arma deponere; domos ac res suas invisere solent. Hinc apud Livium, eodem libro, querela illa Tribunorum plebis: *Militem Romanum in opere, ac labore, nivibus, pruinisque obrutum sub pellibus durare: ne hyemis quidem spatio, qua omnium bellorum terra, marisque sit quies, arma deponentem.* In antiquitatibus & illud scriptum, Sparticum militem coercitum acriter, quod procinctus tempore ausus sit videri sub tecto. Monet Ammianus lib. 22. Sed ab eo rigore militaris severitatis postea discessum est, repertis Æstivis & Hibernis. Varro libro 4. de lingua latina *Cænacula dicta. Posteaque ubi cænabant plura facere cæperunt, ut in castris ab hieme hiberna, hibernum domus vocarunt, contra æstivum.*

Casæ

Quando primum Romani, hiemen in castris continuarunt.

Hybernacula.

Æstiva. Hiberna.

In angariis plurimum detinendi.] De angariis & parangariis: Veredis, & paraveredis; quorum usus in cursu publico, & re vehicularia, multa Jurisconsulti lib. 12. Codicis Justiniani. tit. De cursu publico. Multa quoque ad eam rem Budæus in explicatione l. eos qui, ff. ad legem Corneliam de falsis. Et præclarè de hac re Jurisconsultorum antesignanus Jacobus Cujacius in dictam rubricam Codicis Justinianei. Sed & apud Persas, ut idem Budæus auctor est, ἀγγαρεῖον δρόμημα cursus pernicissimus equitum erat, videndus autem in eam rem Herodotus lib. 8. Imo & ipsi nuntii Regii apud Persas ἄγγαροι erant teste Suida. Quos etiam ἀστάνδαι, vocatos scimus. Hi peracto singulorum dierum penso, mansiones habebant, seu diversoria, quæ & ipsa ἄγγαρα vocarunt. Vide si integrum est, & Cœlium Rodig. lib. 18. cap. 8. Nostrates hoc genus veredorum

Cursus publicus Rom.

Veredi.

Et Persarum.

Antiquis in cursu publico, currus qui erant,

rum *postas* vocant, quasi positos, collocatosque certis in locis, & semper in procinctu excubantes. Addendum est & illud, non expeditis equis, ut hodie; sed vehiculis ea in re antiquos usos. Probabo in gratiam juniorum uno testimonio Ammiani Marcellini ex lib. 21. Historiarum: *Ut catervis antistitum, jumentis publicis ultro citroque discurrentibus, per synodos quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei vehiculariæ incideret nervos.*

Etiam soli equi. Tractoriæ seu diplomata in cursu publico.

Equis tamen & sine vehiculo veredos usos, probare possim, ex Cassiodori lib. 4. Variarum, epistola ad Ghodiscalcum Saionem, & cap. 5. lib. eodem. Porro ab illo cursu vehiculari, nomen tractoriarum in jure scripto pro diplomatis, quæ missis, vel evocatis à principe dabantur, quibusque suis locis evectionem impetrabant. Meminit & Plinius libro 10. Epistolarum.

Cursum publicum apud Rom. quis invenerit. Juvenes primum in eo cursu, non equi, aut currus. Vegetius correctus.

Primum autèm cursus vehicularis institutorem apud Romanos reperio Augustum, apud Suetonium in ipsius vita cap. 49. ubi videre est vehiculorum loco prius juvenes ab eodem per vias militares fuisse dispositos. Atqui laborem hunc angariarum tyronibus durandis fecisse, nemo est qui negare ausit, modo paterentur apud Vegetium eam vocem consistere, libri VV. & viri erudi.ti. Non patiuntur hoc loco, liber Collegii trium Coronarum, & manuscriptus N, qui pro *Angariis*, hic substituunt *Agrariis*. Itidem apud Vegetium infra lib. 4. cap. 19. & lib. 2. cap. 22. lib. 3. cap. 8 bis. & libro eodem capite postremo. Membranæ H. N. & alii quidam libri tuentur illud *Agrariis*. Tuitus etiam est Galliæ flos Adrianus Turnebus libro 4. Adversariorum cap. 7. adstipulantibus sibi suis exemplaribus veteribus Vegetianis. Probavitque Agrarias Vegetio dictas, quas prætenturas, stationesque agrarias Ammianus vocavit.

Agrariæ quid sint.

Quia Mesopotamiæ, inquit, *tractus omnes crebro inquietari sueti, prætenturis, & stationibus agrariis servabantur.* Iterum: *Salubriter, & cautè castra metata, pretenturæ, stationesque agrariæ totis rationibus ordinatæ.* Itidem & in notitia utriusque imperii, ubi de castellis, & limitum munitionibus agitur.

tur. *Vigiliit in his, & agrariis exercendis, ut provinciarum quies circundata quodam præsidii cingulo illæsa requiescat.* Quas hic prætenturas vocant, (prætentas apud Manilium vocari supra diximus,) à prætendendo dictas, nimis quàm manifestum est. Elegantem sanè de eo tralationem D. Ambrosius sumpsit, *Fortis*, inquit, *viri est non dissimulare, cum aliquid immineat, sed prætendere, & tanquam explorare de specula quadam mentis.* Et ut illud, tanquam aliud agens ad nete, ut hoc, itidem alia patres à re militari ad ecclesiæ ritus traxêre vocabula. Nam unde illis Vigiliæ? Stationes? Tesseræ? Vexilla? Processiones? & mille alia.

Pretenturæ à prætendo dictæ.

Ecclesia multis vocabulis utitur sumtis à re militari.

Procul habendi à civitatis illecebris.] Mihi perplacet quod membranæ legunt, *civilibus illecebris.* Auctor est Herodianus lib. 4. Imperatorem Severum filios suos ex urbe abduxisse, non alia caussa, quàm ut procul munditiis urbanis, in castris militari vitæ, ac sobriæ juvenes adsuescerent. Tacitus lib. 2. Annalium. *Juvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi.* Eodem referendum quod lib. 9. Etymologiarum, seu Originum scriptum reliquit Isidorus, *Castra*, inquit, *sunt, ubi miles steterit, dicta autem castra quasi casta, eò quòd ibi castraretur libido.* Magni animi profectò dictum illud Epaminundæ, apud Æmilium Probum, quem scriptorem Cornelium Nepotem nuncupandum censent. *Si Principes Greciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palæstra.* Videndus & Horatius lib. 3. Ode 3. Non alienum quoque à disciplina militari, quod apud Cornelium Tacitum Ælius Seianus etiam castra ipsa voluerit ab oppidis remotiora collocari, ne militum animos oppidani inflecterent adeundo, appellando. *Severius* (inquit) *acturos si vallum statuatur procul urbis illecebris.* Eaque ratio est, cur & milites antiquitus ad matrimonia non fuerunt admissi; ad quod probandum citarem Tacitum 14. Annalium, & Galgaci verba, ex ejusdem scriptoris Agricola, nisi viderem, summum Belgiæ nostræ decus, Justum Lipsium

Imp. Severus cur filios abduxerit ex urbe.

Castra unde nomen habeant.

Epaminundæ dictum.

Castra cur removenda ab urbibus.

Milites ad matrimonia non admissi.

Athletæ à matrimonio, etiã à Venere prohibiti

plium eam rem elucidasse in commentario ad Annales Taciti. Etiam Athletas non modò conjugii: sed & Veneris expertes fuisse Tertullianus scripsit ad Martyres. Plato 8. de legibus, & proinde Galenus. Quod ad Venerem aperto ore reclamat Plinius lib. 28. cap. 6. Eandem & militibus permissam fuisse loco jam citato idem Lipsius docuit. Primus autem, ut uxorem domi milites Romani haberent Imperator Severus permisit, ut auctor est, lib. 3. Herodianus. Quin & Alexandrum Magnum in tantum à patre degeneravisse accepimus, ut militibus in castris uxores habere permiserit, pueris alimenta, juvenibus armorum, equorumque instrumenta dederit. Patribus pro numero filiorum præmia statuerit. Atqui ea res præter vulgi opinionem illi successit. Nam veteranis patribus, tyrones filii successerunt; & constantissimi milites effecti, qui non solùm tyrocinia, verùm & incunabula in ipsis castris posuerant. Quæ consuetudo etiam in ipsis successoribus Alexandri mansit. Teste Justino lib. 12.

Severus domi uxores militibus permisit. Alexander Magnus militibus uxores etiam in castris permisit. Ibiq; pueri educati. Id feliciter Alexandro successit. Successores illius eundem morem quoque probarunt

Corporibus eorum robur accedat, & animus.] Exemplaria VV. *robor.* legunt, & hîc, & infra pluribus locis. Atque ita scribitur in Glossis veteribus semper. Etiam Sosipatrum Charisium hoc nomen vidi recensere inter nomina in *Or* Institutionum Grammat. lib. 1. De cetero ut animi, & corpora militum exercitio & labore roborantur: perinde intermissa laboris consuetudo utrumq; debilitat, teste Vegetio lib. 2. cap. 23 Itidem Tertullianus apud Martyres de prælusione cum militum, tum gladiatorum: *Sudore omnia constant, ne corpora atque animi expavescant. De umbra ad solem, & sole ad cœlum* (malim legeretur de sole ad gelum) *de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem.* Gelum pro gelu veteres dixisse testes mihi Grammatici. Nonius Marcellus, Priscianus, & Sosipater Charisius.

Robor, pro robur Milites sine intermissione exercendi. Gelus, pro gelu.

Post Urbem conditam.] Vetus liber M. impressus, *ab Urbe condita* quomodo Vegetium video locutum lib. eodem cap. 20. & alios scriptores plus millies.

Ut arenti Quintio.] Qui Historiam ignorat, discat è Livii lib. 3. & ab auctore de viris illustribus, qui nudum Quintium à viatoribus repertum prodidit. Cujus ratio peti quoque potest à Dionysio Halicarnasseo.

Quintius ex agro ad dictaturam vocatus.

Viro optimo dictaturam.] Verba illa *Viro optimo.* C. M. S. N. H. & tres Susianii libri non agnoscunt, & merito. De potestate dictatoris & tempore imperii ita Pomponius Jurisconsultus: *Interdum*. inquit, *re exigente placuit majoris potestatis Magistratum constitui. Itaque dictatores proditi sunt, à quibus nec provocandi jus fuit, & quibus etiam capitis animadversio data est. Hunc Magistratum quoniam summam potestatem habebat, non erat fas ultra sextum mensem retinere. l. 2. §. populo. ff. de origine juris* Livius lib. 4. *Senatus extemplo (quod in rebus trepidis fieri solet) dictatorem dici jussit.* Dicebatur autem Dictator ex senatusconsulto ab altero coss. & ipse porro Magistrum equitum dicebat. Primum autem Dictatorem T. Larcium, Magistrum vero equitum Sp. Cassium, inveni anno nono post reges exactos. Livius, lib. 2. ab V. C. & fasti Rom. Creati autem vel rei gerundæ caussa, aut seditionis sedandæ, etiam regni opprimendi, etiam Reipublicæ constituendæ, etiam clavi figendi, etiam comitiorum habendorum, etiam ludorum caussa, quemadmodum probare facilè mihi sit, nisi vererer esse longior.

Dictatoris potestas.

Dictatura vi. menses tantum retinebatur.

Dictator à quo dicebatur.

Magister equitum à quo dicebatur.

Dictator primus

Dictator, quas ob caussas diceretur.

AD CAPUT. IV.

Incipientem pubertatem ad dilectum cogendam.] In membranis Susiji & H. *incipiente pubertate ad dilectum cogendum tyronem.* Ad rem veniamus. Qui de militari disciplina libros posteris reliquêre, haud ferè quemquam minorem septem & decem annis, aut sex & quadraginta majorem militiæ, & tyrocinio ascribi solere docuerunt. Idque à Servio Tullio vetere censione primùm cautum fuit. Gellius testis libro 10. cap. 28. & ævo sub-

Anno xvii. initium militiæ. Anni xlvi à militia excusabant.

Ea de re lex Servii Tullii regis. item C. Gracchi.

subsequente à Cajo Graccho lege sacrata sancitum Livius lib. 25. Plutarchus in Gracchis. Seneca de brevitate vitæ. Cap. ult. Antonius Augustinus libro singulari ad Modestinum in l. paupertas. §. jam verò militi. ff. de excusationibus. Imo legem fuisse probat Justus Lipsius ad Taciti Annales, quæ militem liberaret anno demum ætatis quinquagesimo. videndus Petrus Crinitus lib. 8. de honesta disciplina, cap. ultimo. Addam quod hac de re apud Macrobium observavi lib. 1. in somnium Scipionis. In nonnullis rebuspublicis secundum & quadragesimum: in aliis nonum & quadragesimum ætatis annum, immunitatem à militia præstare. *Nonnullarum*, inquit, *rerum publicarum is mos est, ut post sextam, ad militiam nemo cogatur; in pluribus detur remissio justa post septimam.* Per sextam, & septimam auctor ille hebdomades annorum intelligit, in quibus singulis ponebant annos septem. Censorinus de die natali cap. 14. *In tertio gradu qui erant usq. quinq. & XL. annos juvenes appellatos; eò, quòd Rempublicam in re militari possent juvare.*

Alii militiam ad L. ætatis annum extendunt. Pro iis testimonium Macrobii.

A teneris perfectius omnia imbibuntur.

Sed etiam perfectius imbibuntur.] Libri P. S. N. H. & duo Susiani *imbuuntur*. Sed meo quidem judicio, id non tam rectè convenit cùm eo, quod subjicitur, *quæ discuntur à pueris.* Quod in juventute non discitur in matura ætate nescitur, ut scribit apud Cassiodorum Rex Theodericus, dum Gothos adhortatur, juvenes in Martiam disciplinam ab ineunte ætate producere. Adhibito exemplo accipitrum, qui fœtus suos, etsi novitate marcentes, nidis proturbant.

Vegetius emendatus.

Deinde militaris alacritatis, saltus, & cursus.] Dixi me malle *militaris alacritas, saltus.* Quod facio libris optimis auctoribus: aliò videtur abire M. ideoque illius lectionem adscribendam duxi. *Demum mil. alacritas, Saltus & cursus, ante temperare debet, quàm corpus ætate pigrescat.*

Nam primum juventus, simul ac belli patiens erat.] Ut Vegetii locum hunc, sic & ipsum

adeò Salluſtium, unde noſter eum deſcripſit, corruptum eſſe conjeci quod librarii neſciviſſent, *ſimul*, pro *ſimulac*, etiam apud Oratores dici. Qua de re in particulis linguæ Latinæ plura à me allata exempla. Atque locum hunc ita conſtitueram, *Nam ſimul juventus belli patiens erat.* Multos deinde poſt dies manuſcriptum Salluſtium codicem nactus, rectam ex eo conjecturam meam fuiſſe deprehendi. Idque præſente Jano Gulielmo Lubecenſi familiari meo, quem ob ſingularem eruditionem, &, quod caput eſt, animi candorem, amare nunquam deſinam. Locus ex Salluſtii Jugurtha eſt, eum ut in membranis repperi adſcribam. *Jam primum juventus ſimul belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebant.* Eamque lectionem olim expreſſerant in Vegetio excudendo Colonienſes, uno excepto, quod, *ac*, particulam inſeruiſſent. De re ipſa teſtimonium etiam Plinii accipe, ex libro octavo epiſtolarum, *Inde*, ait, *adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendiis imbuebantur, ut imperare parendo, duces agere, cum ſequuntur, adſueſcerent.* Tertullianus ad Martyres: *Nemo miles ad bellum venit cum deliciis, nec de cubiculo ad aciem procedit; ſed de papilionibus expeditus, & ſubſtrictus, ubi omnis duritia, & imbonitas, & inſuavitas conſiſtat, etiam in pace labore, & incommodis bellum pati jam ediſcunt.*

Iterum emendatus. Salluſtius emendatus.

Adoleſcentes Rom. parendo, imperare diſcebant. Etiam in pace belli incommoda ferebant.

Per laboris uſum.] M.N. & C. *per laborem uſu.* Quod & Salluſtianis membranis vidi confirmatum, attamen laboris conſuetudinem Vegetius dixit lib. 3. capite ſecundo.

Sudes ſcienter figere norit.] Eas aggeribus ſuperimponi, & vallos appellari infra videbimus. Neque mirabere hanc ſcientiam in tyrone requiri, ſi ſcias caſtra ponere, foſſas ducere, & alia caſtris muniendis facientia, ipſorum militum Romanorum munia fuiſſe.

Ipſi milites opera olim fecerunt.

AD CAPUT V.

PRoceritatem tyronum, à conſule Mario, ſcio ſemper exactā.] Libri M.S.N. *Proceritatem tyron, ad incommoda ſcio ſemper exactā.* Membranæ

Sublatum è Vegetio mendum.

H.habent *ad incommam.* certe illud *à consule Mario* glossarium esse rectè censuit acutissimus, mihique amicissimus Janus Mellerus Palmerius. Neque id ulli libri agnoscunt, una Parisiensi editione excepta: in qua legitur *Proceritatem tyro à Consule Mario ad victoriam scio semper exactam.* Nugæ meræ, in membranis Susii repperi, *proceritatem tyronum scio quondam semper exactam.* Iterum Palmerio adsentior ex *quondam* facienti *commodam.* Proceritas commoda hic, quam alii mediam militarem vocarunt staturam, hanc qui superabant dicebantur statura proceri, qualis depingitur apud Spartianum Hadrianus. *Statura prolixa,* qualis apud eundem Pescennius Niger: *Eminentem staturam* Suetonius vocavit. *eximiam* Livius lib 7. Qui minores erant, exiles, breves, & brevi statura dicti. De statura media, militari, justa, & commoda, exempla ponam. Statura justa Galbam observavi à Suetonio descriptum Itidem Livius: *Corpus alteri magnitudine eximium versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis: media in altero militaris statura,* lib.7. ab Urbe condita. Itidem media ætate mulierem Plautus Aulularia appellavit. Imo & Imperatorem Alexandrum Severum, statura militari, apud Lampridium video describi: & longitudine Romana Imperatorem Gordianum à Julio Capitolino. De statura commoda Plautus Asinaria exemplum suppeditavit.

Statura media, militaris, & commoda.

Statura procera, eminens, prolixa.

Aetate media mulier. Statura Romana.

Qua facie noster Saurea est, si is est, jam scire potero.
LI. *Macilentis malis, rufulus, aliquantum ventriosus,*
Truculentis oculis, commoda statura, tristi fronte.

Idem Milite, commodum convivam appellat, qui loqui, & tacere ratione possit, quique. Justam tantum orationis suæ partem persequi, & suam itidem tacere, cùm aliena oratio est, norit.

Commodus conviva.

Ut senos pedes, vel quinos, & denas uncias habentes.]. Suetonius brevem staturam dicit, quæ erat pedum quinque & dodrantis, in Augusto, cap.79.

Pedes quinque & dodrans statura brevis.

Denas uncias habentes.] Sunt libri in quibus vox *uncias*, mutavit in *turmas.* Itidem hoc lib.cap.12.

pro *duas uncias adacta* substituerunt quidam *duabus viis ad.* Utrumque illorum ineptiæ debetur, qui non intellexerunt Romanos per pedem mensuram significasse, divisisse autem in quatuor palmos, digitos sexdecim. Divisisse item pedem in uncias duodecim, ita ut duodecima pars pedis uncia appelletur. Pollicem dici auctor est Frontinus. De divisione pedis in palmos quatuor, seu digitos sexdecim, præter Vitruvium testes mihi Columella, Frontinus, Festus in *Trientem*, Isidorus & alii. Altera pedis divisio nata est apud eos, qui pedem pro asse habuerunt, eumque (quemadmodum & aliud omne integrum quod assem nominarunt) in duodecim æquas partes distribuerunt. Unam portionem unciam dixerunt, duas sextantem, tres quadrantẽ, & sic deinceps: prout Jurisconsulti libram, pondo, seu assem divisêre, singulisque partibus sua indidere nomina. Hinc patet quàm Latinè cespes dicatur *altus semissem* infra apud Vegetium. Quod ibi ineptum quidam censent, & malunt *altus semis pedem.* Itidem Astrologi duodecimas diametri solis, & lunæ, digitos, seu uncias vocant. Etiam anni curricula ad libræ plenitudinem antiquitas collegit, mensibus duodecim unciarum nomine computatis, ut auctor est Cassiodorus lib. I. Variarum capite 10. Dicta autem Uncia ab uno, Sextans ab eo quod sexta pars assis est, Quadrans quod quarta, Triens quod tertia pars, Semis quod semis, id est dimidium assis, & sic deinceps reliquæ assis partes: ut docet Priscianus, de ponderibus, & mensuris.

Pedis una divisio in XVI. digitos. Altera pedis divisio in duodecim uncias.

Vegetii loco. confirmatus. Annus olim in duodecim uncias distributus. Uncia unde dicta.

Uncias habentes.] Verbum *habentes* nullum est in libro S. N. & H. Inde suspicari possumus olim hæc numeris perscripta fuisse, hoc modo: *puta ut* VI. *pedum*, *vel certe* V. *vel* X. *unciarum inter alares equites, &c. probarentur.*

Civilis pars florentiorem adduxerat juventutem.] Peccare non videor, qui cum membranis legem *abduxerat.* Nam ut Vegetium intelligo, notat eos, qui domi, quàm militiæ vivere; in foro quàm in castris versari; togati, quàm sagati incedere male-

 bant.

bant. Sic auctor noster hoc lib. cap. 7. *dum honestiores civilia sectantur officia.*

Minorem quidem corpore, sed fortiorem armis.] Octo apud me exemplaribus probatur *armis*, pro *animis*. At non proinde & mihi, impedit Vegetius qui non tantùm corporibus, sed etiam animis præstantissimos desiderat hoc lib. cap. 7. & lib. 2. cap 5. Impedit quoque Sallustius, cujus locus dignus qui adducatur: *Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, vine corporis, an virtute animi, res magis militaris procederet. Nam & priusquam incipias consulto, & ubi consulueris maturè facto opus est. Ita utrumque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.* Conjurationis Catilinariæ principio.

Vine corporis, an magis animi viribus res militaris procedat.

AD CAPUT. VI.

SEd qui dilectum acturus est.] Servius in Virgil. Æn. lib. 8. auctor est apud Romanos tria militiæ genera fuisse. Nã aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima, quæ & sacramentum dicitur, erat eorum qui singuli jurabant, se *pro Rep. esse facturos*, nec discedebant nisi completis stipendiis. Aut certè si esset tumultus, *id est bellum Italicum vel Gallicum*, *in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus.* Verrius & Festus in voce *Tumultus.* Tunc quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quo pedites evocabat; alterum cæruleum, quod erat equitum, dicebat, *qui Remp. vult salvam esse me sequatur.* & qui convenissent simul jurabant, & dicebatur ista militia conjuratio. Fiebat etiam evocatio. Nam ad diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. Conquisitores hos vocari memini à Livio lib. 30. & Hirtio lib. de bello Alexandrino. Ritum conjurationis etiam Arnobium video attigisse lib. 2. adversus Gentes: *Cùm paratis bella, signum,* inquit, *monstratis ex arce? aut fecialia jura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas?* Quæ ex Servio mutuati sumus, eadem video & Isido-

Tria militiæ genera. Legitima militia quæ.

Quid tumultus.

Conjuratio qualis. Evocatio qualis. Conquisitores militum.

Isidorum ab eo sumpsisse lib.9.Etymol.post etiam Budæum ad Pandectas, item alios. Adjungendum censui & Gallorum morem in conscribendis militibus. Hi bellum inituri lege communi omnes puberes armatos convenire cogebant, & qui ex eis novissimus venerat, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus adfectus necabatur, memoriæ prodidit Cæsar lib.5 belli Gallici. Qui verò apud Romanos in legitima militia, & publico dilectu, olim non respondebant, ut proditores libertatis in servitutem redigebantur. Testis mihi Menander Jureconsultus *l. qui cum uno §. qui post. ff de re militari.* & Franciscus Duarenus lib. 1. disputationum cap. 4. sed mutato postea statu militiæ à capitis pœna recessum est *d. §. qui post.* Etiam illud admonendum, certos dies constitutos fuisse intra quos legitimæ militiæ dilecti expeditioni se pararent. Festus: *Iusti dies dicebantur triginta, cùm exercitus esset imperatus, & vexillum in arce positum.* Porro etsi militibus scriptis jam, juratisque, dies, quo adesse deberent, præfinitus esset, quo citati consuli responderent; erant tamen in eo excusationes, morbus sonticus, auspicium, sacrificium, anniversarium, &c. de qua re adeundus Gellius lib. 16. cap. 4. & Polybius lib. 6. fuit quoque cùm aliam dilectus habendi rationem publica necessitas requisivit, ut etiam illi, qui vacationem à militia habebant, nomina dare cogerentur. Livius lib. 7. *Et cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto, dilectus sine vacationibus habitus esset, legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ.* Similis quoque & bello Gallico dilectus fuit, in quo opificum vulgus, & sellularii minimè militiæ idoneum genus hominum exciti: Livio teste lib 8. Imò & senes nomina dare vel inviti coacti non semel: Livius lib. 5. & lib. 27. Alia item & in educendo exercitu ratio nonnunquam observata. Mira sanè quã in cogendis militibus festinationem prædicat Livius lib 3. extremo. Nimirum mane cùm juventus in campum Martium dilectus caussa convenisset, signa militaria eo ipso die, à Quæstoribus ex ærario prompta, delataque in campum, & quarta ejusdem diei hora inde exercitum movisse.

Gallorum mos in convocando milite.

Romani in dilectu non respondentes, puniti, ut proditores.

Mutata illa pœna mutato militiæ statu.

Milites lecti, diebus xxx. se parabant.

Data tamen in eo excusationes.

Necessitas publica dilectus rationem mutavit.

Dilectus sine vacationibus.

Opifices & sellularii militiæ adscripti.

Senes nomina dare coacti.

Exercitus quatuor horis conscriptus, & eductus.

Signa militaria tempore pacis ubi, & à quibus custodia.

Observatione dignus mos de signis militaribus ex ærario promptis. Ubi tempore pacis deposita observabant ea Quæstores. Idem Livius: *Cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem ex ærario Quæstores deferre.* lib.7. Atqui non minus dignum observatu, quod ex Appiano de bel. Hispaniensi didicimus. Nimirum, quod cùm in prædicto dilectu agendo consules minus sincerè dicerentur versati, postea placuit non deligendo, sed sortitione milites vocari. Hac ratione congregatum exercitum primus duxit in Hispaniam L. Lucullus consul, qui secum legatum habuit Cornelium Scipionem. Sed fortasse nimis multa hæc, de dilectu, & exercitu educendo quibusdam videbuntur, attamen in eam partem peccare malo (si id peccare est,) quàm omittere, quod huc pertinere video. Ideoque & alios ritus adscribam à me observatos. Fuit sub principibus Rom. & ille mos, ut dies expeditionis publico edicto indicaretur. Sic Imper. Alexander Severus in expeditionem bellicam exiturus, dies itinerum publicè proponebat, ita ut edictum penderet ante menses duos, in quo scriptum erat, Illa die, illa hora ab Urbe sum exiturus, & (si Dii voluerint) in prima mansione mansurus. Deinde per ordinem mansiones, deinde stativæ, deinde ubi annona esset accipienda; & id quidem eo usque, donec ad fines Barbaricos veniretur. Jam enim inde tacebatur. Auctore in illius vita Lampridio. Formulam qua Gothi in expeditionem evocati fuere, ex Cassiodoro adscribam. *Atque ideo per Nandium Sajonem nostrum admonendum curavimus, ut ad expeditionem in Dei nomine, more solito, armis, equis, rebusque omnibus necessariis sufficienter instructi, octavo die Kal. Iuliarum proximè veniente, modis omnibus Deo favente moveatis.* lib. 1. Variarum cap. 24. De tessera expeditionali alibi quoque dicturi sumus. Ceterùm priùs quàm Urbem egrederentur duces, munus gladiatorium, & venatus dedisse ex Capitolino didicimus. Qui alterum factum suspicatur; ut duces inter se cohortes videndo, ferrum, & vulnera ne perhorrescerent. Sacra item fecêre ante egressionem, ut videre est apud Herodianum lib. 6.

Dilectus sortione institutus.

Quis primus lectum sortione militem eduxerit.

Dies expeditionis edicto indicatus. Edictum etiam ante duos menses, quam egrederentur, suspensum.

Formula illius edicti.

Duces ante egressionem venatus dabant. Etiam sacra faciebant.

Etiam

Etiam antequam prœlium committerent, sacra fecisse docere possum. Sic Audaciæ & Pavori sacra facta à Scipione, constat ex Appiano, lib. de bello Punico. Neque à Romanis tantum: Lacedæmonios duces prælium inituros sacra Musis persolvisse scribit Plutarchus in Lycurgo. Mysios equum immolasse Florus testatur: *Illi*, inquit, *statim ante aciem immolato equo concepere votum.* Nunc qui olim ritus fuerat indicendi belli, in solo hostium, & per feciales, idem post & in educendo exercitu domi observatus. Romani antiquitus hunc morem tenuernt, quòd fecialis testibus puberibus adhibitis, in terram cui bellum illaturi erant, hastam conjiciebat. Eum ritum ab Æquicolis, ab Anco Martio Rege Romam translatum testis mihi Livius lib. 1. à Rheso primum excogitatum scribit auctor De viris illustribus, cap. 5. Formula istiusmodi indictionis in Livio est lib. 1. & Gellio lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Videndus etiam Nonius Marcellus, & Festus in *Feciales.* Verùm ubi propagato Imperio bellum remotissimis nationibus indicendum fuit, ne foret necesse, ut dixi, eò feciales mittere, habuerunt Romani ante portam Carmentalem columnam, quam bellicam cognominarunt, quòd belli index esset, ab ea hastam sanguinolentam quæ in templo Martis reposita erat, jaciebant versus eam partem, quò profecturus erat ipse exercitus. Auctor Dio in Marco Antonino. Victor De regionibus Urbis. Festus in *Bellona* Gabriel Simeonius in observationibus antiquis, & Bartholomæus Marlianus lib. 6. De antiquæ Romæ topographia cap. 4. cum quo sentire tamen non possum. De hasta sanguinolenta per Persas etiam, patrio more, projici solita, videndus Ammianus Marcellinus lib. 19. Historiarum. Etiam illud sacrorum fuit, ut, qui belli curam suscepisset, Martis templum ingrederetur, & primò ancylia, mox hastam simulacri ipsius commoveret dicendo *Mars vigila.* Ejus rei auctor nobis Servius 8. Æneid. Denique & libri, & uxores, & reliqui militatum exeuntium propinqui, vota suscipere, atque eadem ante urbis portas tabella suspendere, illisque reducibus persolvere solent: Quem ritum

Sacra facta etiam ante prœlium.

Idem factitarunt Lacedæmonii.

Item Mysii.

Mos vetus belli indicend

Unde Romam translatus.

A quo excogitatus.

Bellum Romæ indici cœpit ad columnam bellicam.

In eo usui hasta sanguinolenta.

Hastam sanguinolentam & Persæ jecerunt.

Duces ante egressionem, Martis templum quare ingressi.

Vota suscepta pro exeuntibus militatū.

Quando persoluta. ritum ex Propertii Elegia 3.lib.4. Turnebus adservit lib.23. Adversar.cap 6.

In equis, & canibus virtus multis declaratur indiciis.] *Motus equini de auribus intelliguntur, animos Leonum frons, & cauda indicant*; Solinus cap. 30. De forma equorum etiam Plinius videndus. Virgil.3.Georg.

Signa generosi equi.

Nec non & pecori est idem dilectus equino:
Continuo pecoris generosi pullus in arvis,
Altius ingreditur, & mollia cura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponti.
Nec vanos horret strepitus, illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus, honesti
Spadices, glaucique: color deterrimus albis
Et gilvo: tum si qua sonum procul arma dedére,
Stare loco nescit, &c. libro eodem de boum forma:
---- optima torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix, &c.

Signa bovis. De signis generosi equi adeundus etiam Constantinus Cæsar lib.16. De agricultura, cap.1. Columella lib.6.cap.29. De boum forma Columella lib. 6. cap.1. & idem Constantinus lib.16. cap.2. & Varro lib.1. Rei rust.cap.20. Itidem & Cassiodori locus elegans,

Alia signa boni equi. qui lib. 4. Variarum cap. 1. *quorum pectora* (de equis loquitur) *vel cura sphæris carneis decore ornantur costæ in quandam latitudinem porriguntur, alvus in brevitate constringitur, caput cervinam reddit effigiem, imitantes velocitatem cujus videntur habere similitudinem.* Adi si libet de equis etiam Varronem lib. 2. De re rustica cap.7.

Canum signa. Et canibus.] Signa quibus canum virtus probatur, aliquam multa petere licet ex Varrone lib.2. De re rustica cap. 9. & Columella lib.7. cap. 12. quæ brevitatis caussa hîc prætereo, idem de equorum forma facturus, nisi censuissem eam rem militibus necessariam, & ad rei militaris scientiam pertinere: etsi

canes

canes quidam in aciem produxerint. Plinius lib. 8. cap. 40. Et Olaus Magnus de Finlandis. Canes in aciem educti.

Valentibus digitis, longioribus brachiis.] lib. M S. N. & duo Sutii, *Valentibus brachiis, digitis longioribus*. Observavi quod dignum puto memoria, Romanos digitos sibi amputasse, cùm militiam detrectarent. Exemplum de C. Vettieno apud Valerium Maximum, quem ob id, publicatis bonis, æternis vinculis punitum scribit, eoque pertinere visum Jurisconsulti responsum de eo, qui filium dilectus tempore debilitavit. *l. qui cum uno. §. qui filium. ff. de re militari.* Digitos sibi amputabant Rom. detrectantes militiam. Interpretata l. qui cum uno ff. De re militari.

Ventre modicus.] Quemadmodum Vegetius tyronum requirit ventre modicum, ita milites, si interea, dum stipendia facerent, obesi & perpingues facti essent, ab Imperatoribus multatos accepimus. Agesilaus nimia sagina gravem equo privavit. Cato Censorius pinguem militem velut reip. incommodum jure incessivit, cujus inter guttur, & inguen, cuncta sub ventris dominio forent. De eadem re ipse Cato in Orationibus, *Nimis pingui, & corpulento censores equum adimere soliti, scilicet minus idoneum rati cum tanti ponderis corpore, ad faciendum equitis munus: quæ res cum ignominia facta est.* Gallis equidem id proprium fuisse scio, ut sese exercerent, quóne obesi, ac ventre promi-nulo forent. Si quis enim juvenis modum zonæ præscriptum excederet, mulctabatur. Hoc docuit Strabo. Tyrones pingues non legendi. Milites obesi multati. Equites obesi equo privati. Galli milites diligenter cavebant ne modum zonæ præscriptum excederent.

AD CAPUT VII.

Piscatores, aucupes.] Istiusmodi genus hominum iis castris potius conveniret, ubi calceatis dentibus milites eunt ad pugnam, quales apud Plautum Captivis recenseri videmus. Piscatores, aucupes bello inidonei.

Multis, ac multigeneribus opus est tibi
Militibus, primum dum opus est pistoriensibus.
Opus paniceis, opus placentariis quoque,
Opus turdetanis, opus est ficedulensibus.
Jam maritumi omnes milites opus sunt tibi.

Attamen piscatorem unum, unum dulciarium Valerianus Imperator Claudio, militum tribuno, dandum assignavit, Piscator militum tribuno concessus

Item dulciarius unus

gnavit,& multa alia. Ut apud Trebellium legimus in divo Claudio. Verùm tamen ea obtinuere corrupta jam magna parte militari disciplina veterum.

Placentarius quis.

Dulciarios.] Glossæ πλακουντάριος, *placentarius, dulciarius.* Meminit quoque dulciariorum Lampridius in Eligabalo, & Julius Firmicus lib. 8. Mathes. cap. 11.

Lintearii, quid distent à Linteonibus.

Linteones.] In membranis partim *Lintiones*, partim *lentiones* dicuntur. Lintearii vocati, qui lintea venderent: Linteones qui conficerent, texerent. Glossarium vetus *Lintearius*, ὀθονοπώλης. Iterum cap. De artificibus, *LEntIarius* ὀθονίαρχος. Etiam in viteri inscriptione:

NEGOTIATORES. LENTIARI. ET CASTRASIARI.

Rectè à Cujacio emendata l. 7. C. de excusatio. mune.

Linteonum meminit & Servius lib. 7. Æneidos: & Julius Firmicus lib. 2. & lib. 3. Mathes. non semel. Ex quibus manifestum est rectè & ordine fecisse Cujaciũ, qui pro *Linteones* in locum reduxit *Lintearios* l. 7. c. De excusatione munerum.

Græcorum ædificia in duas partes distincta. Quæ pars viris relicta. Quæ fœminis.

. Qui aliquid tractasse videbuntur ad gynæcea pertinẽs.] Græci ædificia sua in duas partes distribuêre. In qua viri sine fœminarum interpellationibus versabantur, eam andronitida appellabant: Ubi verò congruerent mulieres, gynæconitin vocabant. Gynæceum ea fuisse pars videtur, in qua fœminæ lanificio præcipuè, & textrinæ operam dabant: Vitruvio teste lib. 6. De Architec. cap. 10. hinc apud Paulum Diaconum lib. 8. historiarum, & Petrum Crinitum lib. 10. De honesta disciplina cap. 2. de Narsete legimus; Augustam ei, quòd eunuchus esset, mandasse, ut cum puellis in gynæceo lanarum pensa faceret. Et inde gynæciarii dicti ab Imperatoribus Valentin. & Valente; C. de Murilegulis. & in aliis Imperialibus constitutionibus.

Gynæciarii.

Fuit etiam Dea Græcis Gynæcia culta: (Romani Bonam Deam vocabant) cujus solemnia in domo cos. aut prætoris, dum per uxorem procurarentur; maritum, & mares omnes domo egredi oportebat. Plutarchus in Cæsare, & in Cicerone. Observatione

Gynæcia Dea Græcorum. Bona Dea Romanis erat.

tione dignum quòd Romanorum Matresfamiliæ primum locum ædium tenuerunt, Græcarum fœminarum Gynæconitis, in initima parte ædium fuerit. Cui rei testem habeo luculentissimum Æmilium Probum, in præfatione. Romanorum fœminas in atriis operari solitas docet quoque Arnobius, cùm Romanos à majorum more multum recessisse exprobrat. lib. 2, adversus gentes. *Matresfamiliæ*, inquit, *vestræ in atriis operantur domorum ? industrias testificantes suas*? Adhibendus etiam Festus in *Andron*.

Ejus solemnia quomodo celebrata. Rom. matresfamiliæ primum locum ædium tenebant. Græcorum fœminæ intimum.

Venatores convenit sociare militiæ.]

Sertorius ex primis Romanorum ducibus fuit. Is cùm in venationibus transire per aspera quæq; & invia aliis, esset adsuefactus; peritiã consecutus est invadendi atq; evadendi ex locis difficillimis: eoque adversarios suos velitationibus potius, quàm publica pugna aggressus superavit. Teste Plutarcho, in Sertorio. Divus Adrianus anno ætatis quinto & decimo militiam iniens, studiosus venandi fuit usque ad reprehensionem, teste Spartiano. Mithridates veritus insidias, venandi studium finxit, quo per annos septem neque urbis, neque ruris tecto usus est, & corpus ad omnem virtutis patientiam duravit. Justinus lib. 37. Exercitationis bellicæ gratia juvenes olim ad venationem eductos discere possumus ex Xenophonte in Cyri Pædia. Venationem quippe non modò ad corporis exercitationem utilissimam censuerunt, Galenus De ludo parvæ pilæ, & libro De tuenda sanitate: Xenophon lib. De venatione. Aristoteles 1. Politic. Plin. lib. 5. epist. sed ad bellicam fortitudinem adsequendam omnino necessariam, Xenophon in Cyri Pædia. & Plinius Panegyrico. Plato non uno loco, nominatim lib. 7. De legibus. Ubi post triplicem Aquatilium, Volatilium, ac Terrestrium venationem, postpositis duabus prioribus, eam maximè in juvenum educatione commendat, in qua homines quadrupedia, equis, canibus, ac propriis corporibus venantur. Quin & ipsas legiones Romanorum ab Imper. Maximo, solis venationibus frequenter exercitatas fuisse, scriptum reliquit Julius Capitolinus.

Venandi consuetudo quantum in bello Sertorio profuerit.

Juvenes ad venationem adsuefacti, exercitationis bellicæ gratia.

Venatio triplex.

Quæ utilissimæ exercendis tyronibus. Legiones venationibus exercitatæ.

In

In prima delectorum examinatione.]

Examen tyronum. Libri veteres partim *dilectus*, partim *dilectuum*, quod amplexus sum. Quod autem Vegetius examinationem dicit, id ab aliis video examen appellari, apud Cassiodorum, lib. 5. Variarum cap. 21. *Si te tyronem nostra judicia delegissent, si ad examinis trutinam venisses incognitus.*

In Sertorio præcipue constat laudatum.]

Prætorii qui. Liber Collegii trium Coronarum legit, *insertorio*, liber M. & alter Susii *in prætoriis*. Inde fortè facere licebit, *in prætoriis*. Prætorii, & consulares dicebantur, qui prætores, & consules fuissent. l. 1. C. De dignit. lib. 12. l. 1. & l. ult. C. De decurionibus lib. 10.

Et moribus debet excellere.] Juventutem legionibus inserendam Flavius noster, & genere vult, & moribus excellentem, & meritò. Olim enim dum res Romana moribus antiquis, virisque stetit, certum est tyrones ad militiam adsumptos, non tantum juvenes, sed ingenuos: reliquos verò extra ordinem militasse. Imò ne ingenui quidem omnes admissi, si quidem Histriones omnes, præter Attellanos, à stipendiis militaribus repulsos fuisse, tradit Livius lib. 7. & Valerius Max. lib. 2. cap. 4. num. 4 Ceterùm bello civili inter C. Marium & Syllam, Marius milites non more majorum, neque ex classibus, sed uti cujusque libido erat (capite censos plerosque) scribere cœpit. Testantur Sallustius, Festus, Florus, alii. Antea enim arma tantum tradi solebant hominibus idoneis, id est, qui facultates suas pigneri viderentur opponere. Plutarchus in Mario: Servi à militia armata legibus prohibebantur, alioquin capite puniti: ita enim intelligendum Marciani responsum *l. ab omni militia. ff. de re militari.* nam ab alias militias servos admissos & retractos, discimus ex *l. super servis.* cum *l. seq. C. qui militare possunt, vel non.* adhibenda etiam *l. 2. C. De Tyronibus.* Huc respexit poëta Virgilius lib. 9. Æneid.

Milites omnes olim ingenui. Non omnes ingenui admissi. Bello civili Mariano aliter milites scripti. Servi à militia prohibiti. Virgilius illustratus

...... Quem serva Lycimnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis.

Quam

Quàm olim severi in militum dilectu Romani fuerint, quàm curiosi, patebit ex Ulpiani responso, quod adscribo ex l. 8. ff. De re militari. *Qui status controversiam patiuntur, licet re vera liberi sunt, non debent per id tempus nomen militiæ dare, maximè lite ordinata; sive ex libertate in servitutem, sive contrà petantur. Nec hi quidem qui ingenui bona fide serviunt: sed nec qui ab hostibus redempti sunt prius, quàm se luant.* Item litigiosi, item criminosi, item adulterii, vel aliquo judicio publico damnati, inter milites non recipiebantur, *l. qui cum uno. & l. ult ff. De re militari. & l. prima C. qui militare possunt.* Et Flavius Vopiscus exemplum proponit ex Aureliano: Sed labante paulatim Reipub. statu ab severitate illa majorum procul recessum est: admissis ad stipendia libertinis, servis, pastoribus, etiam gladiatoribus. Libertini cùm antea ad militiam non admitterentur, bello Italico militare cœperunt. Testatur Livii Epitome lib. 73. D. Octavius, libertino milite præterquam Romæ incendiorum caussa, etsi tumultus in graviore annona metueretur, bis usus est. Sub priore vexillo habuit, neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. Teste Suetonio, in Octavio cap. 25. Servos in militiam adsumptos passim Historiæ loquuntur. In iis tamen hoc observatum, ut prius libertate donarentur. Florus lib. 2. cap. 6. *Arma non erant, detracta sunt templis: deerat juventus, in sacramentum militiæ liberata servitia.* Idem lib. 3. cap. 21. Livius lib. 31. *Aliam*, inquit, *formam novi dilectus inopia liberorum capitum, ac necessitas dedit, octo millia juvenum validorum ex servitiis, prius sciscitantes singulos vellentne militare, empta publice, armaverunt.* Appianus De bellis punicis; *Senatus*, inquit, *eadem die bellum decrevit, & servos per præconem pronunciavit liberos.* De pastoribus unum testimonium Cæsaris adhibeamus. De Pompejo loquitur: *Copias undique omnes ex novis dilectibus ad se cogi jubet, servos, pastores armat.* lib. 1. De bello civili. Ex eodem libro de Gladiatoribus audiamus: *Gladiatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebat, in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & se sequi jussit.* Quinetiam sceleratos à Dicta-

Quàm diligenter olim milites adscripti.

Litigiosi, vel publico judicio damnati, non admissi.

Recessum paulatim ab illa diligentia.

Libertini quando primum militare cœperint.

Quo loco libertini fuerint in exercitu Octavii.

Servi ad stipendia vocati.

Prius tamen libertate donati.

Pastores quoque armati.

Etiam Gladiatores.

Scelerati quoque ad stipendia admissi & captivi.

à Dictatore M. Junio, adversus Hannibalem armatos accepimus. Livius lib. 32. *Ad ultimum propè desperatæ reip. auxilium, cum honesta utilibus cedunt, descendit equo, dixitque, qui capitalem fraudem ausi, quique pecuniæ judicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa, pecuniaq; se exsolvi jussurum.* Etiam senes quandoque nomina dare, vel inviti coacti sunt; ut alibi docui. Etiam ætate non justa tyrones admissi, exemplum luculentissimum in Rep. Rom. Appio Claudio Pulchro, & Q. Fulvio Flacco coss. apud Livium lib. 34. Sed hoc necessitas rei Romanæ usurpare coëgit. Quanquam postea fuerint ad militiam juniores quoque admissi. D. Hadrianum quinto & decimo ætatis anno militiam inisse, Spartianus scribit. Etiam inscriptiones ea de re in monumentis.

Tyrones ad militiam adscripti non justa ætate.

D. Hadrianus anno ætatis xv. militiam iniit.

MILITAVIT. AN. X.
VIXIT. ANN. XXV.

Vegetio auctore incipientem pubertatem ad dilectum coactum docemur hoc lib. c. 4. Quinimo impuberes olim non milites tantùm, verum etiam tribunos militum fuisse scribitur. Quod non moribus receptum, sed Imperatorum libidine adversum disciplinam majorum quandoque usitatum; cum aliquos legibus solverent; quanquam id nullo reip. bono. Ceterum ut ne hoc intendisse solum videamur, proferamus, ut apud judicem instrumenta, tabulas, & testato agamus. *Imperator Justinianus Joanni præfecto prætorio. Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, si tribunatum numerorum merebantur, ultimum elogium conficere, attamen indignum nostris temporibus esse videtur.* l. 18. C. De testa. militis. Videnda quoque l. penult. ff. De legatis tertio, & Antonius Augustinus, cujus viri diligentiæ, eruditionique omnes juris studiosi non leviter debent, libro singulari ad Modestinum. Flavius Vopiscus de filiis Veteranorum in vita Probi. Item & alios honores, ac majores Principum libido prostituit, consulares viros fecere etiam illos, qui consulatum nunquam gesserant, sed honorarii tantum consules erant. Sic prætores honorarii, qui in eum ordinem adlecti

Impuberes Tribuni militum. Id Imperatorum libidine introductũ.

Iidem Imperatores majores quoque dignitas, & magistratus

adlecti fuerunt, etsi præturam nunquam gessissent. Testatur constitutio Zenoniana ad Sebastianum præfectum prætorio. C. De consulibus lib. 12. & Julius Capitolinus in Pertinace. Lampridius adscriptos vocat; dum in vita Alexandri Severi ita scribit: *Nec quemquam passus est esse in palatinis nisi necessarios homines, jurejurando deinde constrinxit, ne quem adscriptum, id est, vagantem haberet, ne annonu remp. granaret.* Quanquã ibi malim *vacantem*; pro *vagantem*. sæpè in locum alterius alterum immigrasse alibi doceo, ex affinitate videlicet litterarum C. & G.

profitue-runt. Consules honorarii Prætores honorarii Adscripti & vacantes. Lampridius leviter emendatus.

De dignitatibus honorariis, bellicis, civilibus, quæ minoribus pariter & majoribus largiebantur, consulenda l. Quicunque infantes, Cod. Theod. De re mil. & l. 1. ejusdem Cod. Qui à præbitione tyronum, &c. l. XLI. ejusdem Codicis, De Decurionibus. l. quidam, ff. De re judi. Item Suetonius Octaviano. & luculentissimum fragmentum Agathiæ Smyrnei, lib. v. De bello Gothorum: quod diligentiâ doctissimi Io. Leuvenclai nuper erutum.

Si pluribus stipendiis moretur in castris.] Hoc loco per stipendia, anni quibus milites merent, intelligendi sunt. Quo modo & Servius hanc vocem interpretatus est lib. 8. Æneidos principio: & sæpe eadem ita usi Livius, Tacitus, Jurisconsulti, & ipse Vegetius locis infinitis. Plautus Mostell. *Unum ubi emeritum est stipendium.* Significant etiam stipendia ipsum æs, & pecuniam, quam milites accipiebant. Dictum Varroni stipendium à stipe: quòd æs quoque stipem vocarent. lib. 4. De ling. Latina.

Stipendiorũ vox annos significat. Stipendium pro ipso ære. Stipendium unde dictum.

Nunquam exercitus profecit tempore belli.] Abjicio τὸ *belli*, auctoritate librorum S. & N. & absque iis esset, adulterinum esse convincant verba præcedentia. *Quid enim prodest si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris?* Ubi per stipendia annos quoque auctor noster intelligit. Ut jam antè interpretati sumus.

Sublatum glossema ex vegetio.

Dum indicti tyrones possessoribus.] In libris VV. erat aut *professoribus* aut *professionibus*, rectè

emen-

emendabatur à Jacobo Cujacio Juriſconſultorum noſtri ſæculi abſque controverſia principe, *poſſeſſionibus* ad *l. Senatorum. C. De dignitatibus lib.* 12. quòd nimirum tyronum, vel equorum productio perſonale munus ſit. l. ult. ff. De muneribus, & honoribus, & quòd tyronum præbitio in patrimoniorum viribus potius, quàm in perſonarum muneribus conlocetur. l. 7. C. De tyronibus. Non poſſum tamen quin indicem in optimis libris meis, & membranis perſcriptum eſſe *poſſeſſoribus*. Quod ſi quis tueri volet, adeat l. reſcriptio ff. de muneribus, & honoribus. Ex ea manifeſtum fiet, & Suetonii Octavio, cap. 25. quàm ſit proprium huic loco vocabulum *indicendi*. Quod cùm ſuſtulere Pariſienſes, legentes hîc *addicti* pro *indicti tyrones*, verè pro theſauro carbones ſuppoſuerunt. Ceterùm ut ad Vegetium interpretandum veniamus, ſciendum eſt Romanos ſubditorum ſuorum poſſeſſionibus, ſive patrimoniis indixiſſe non modò agminales equos, mulas, angarias, atque veredos; de quibus in l. ult. §. patrimoniorum. ff. de muneribus, & honoribus: & alibi à nobis dicitur; ſed etiam quasvis annonarias ſpecies, naves etiam, & alias res pro modo ſcilicet capitationis imperaſſe. Imò & præbitionem tyronum, probari poteſt ex l. 2. & l. 7. C. de tyronibus. Fuit quoque, cùm aurum pro tyronibus inferretur, qua de re conſtitutio Imperatorum, Honorii, & Theodoſii: *Tyrones quorum pretia exhauſti ærarii neceſſitas flagitavit l. 1. Cod. Theodoſiano, Qui à præbitione tyronum.* Qui verò tyrones, vel aurum tyronum exigebant, Temonarii dicti fuere l. 14. C. Theodoſ. de extraord. muneribus, & l. 2. eodem Cod. de deſertoribus. Ammianus: *Supplementa*, inquit, *legionibus ſcripta ſunt, indictis per provincias tyrociniis, omniſq; ordo, & profeſſio* (ſortean *poſſeſſio* legendum) *vexabatur, veſtem, armaque exhibens, & tormenta, aurum quinetiam, & argentum multiplicesque rei cibariæ copias, & diverſa genera jumentorum.* lib. 21. Hiſtoriarum. Itidem pro paraveredis, & annonis pecuniam collatam, videre eſt apud Caſſiodorum libro 12. Variarum cap. 15.

Tyronum & equorum productio perſonalia. Tyronum præbitio patrimoniale munus.

Romani poſſeſſionibus ſuorum multa indixerunt.

Equos. Annonarias ſpecies. Etiam tyrones. Aurum illatum pro tyronibus.

Temonarii qui. Ammiani locus tentatus.

Aurum pro annonis, & argariis tributum.

Per

Per gratiam, aut dissimulationem probantur, talesque.] Monui rectius esse. *probantium, tales sociantur armis.* Quod in omnibus libris scriptis & excusis reperi, extra unum Coloniensem, & Parisiensem. Sed nihil, aut parum egerim, si sola lectionis varietate pascere lectorem velim. Nam quod Vegetius porrò suadet, à magnis viris, magna diligentia tyrones legendos, id à majoribus suis diligenter factum, vel ex eo colligere possumus, quòd homines idoneos mittere in provincias solent; qui equos certa forma, statura, ætate, legerent; stratores vocabant; quibus, quòd equos probarent, à provincialibus, nomine probæ non amplius quàm unum solidum poscere licebat. Consulenda Imperatorum, Valentiniani, & Valentis constitutio, quæ est C. lib. 12. t. De stratoribus. Sed ad illam nisi Jacobi Cujacii notas adhibueris, feceris intelligendo, ut nihil intelligas. Facit quoque huc Ammiani Marcellini locus lib. 29 *Constantinus strator paucos militares equos, ex iis ausus mutare, ad quos probandos missus est in jardiniam.* Stratorum aliud quoque munus, & proprium fuit, de quo nos suo loco.

Probatores tyronum diligenter requisiti.

Missi in provincias, qui equos probarent

Stratores vocabant. Stratorum præmium pro proba.

AD CAPUT. VIII.

SEd non statim punctis signorum inscribendus.] Liber M.N.H. *scribendus* malunt. & ita locutus Vegetius lib. 2. cap. 5. Ubi de re ipsa vide quæ dicturus sum.

Qui ex parvissimis finibus.] Fecerunt hîc suo more inepti, & voce Latina sublata, substituerunt, *parvis*, sed invitis omnibus membranis, & optimis excusis exemplaribus. Varro: *quam hilaritatem significantes animi, rictus parvissimus, ut refrenato risu roseo.* apud Nonium in *Rictus*. Lucretius:

--- igitur parvissima quanto
Et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur.

Parvissimus, Latinum verbum.

Et mundi ipsius fine distendit.] Quidam mss. *ostendit*, sed hoc mihi pro Vegetiano non est, quem suspicor *extendit* dixisse. X. & S. sæpe locum mutarunt.

Homines ignari illius rei, cùm reperissent *estendit* pro *extendit*, fecerunt suo more quod proximum erat, & ad suum captum, *ostendit*. Idem error in §. publica autem judicia, Instit. de publicis judiciis: ubi frustra viri docti verbum *ostendendi* pro *extendendi* ex membranis adferunt: nam eadem ratio verbi depravati, quam posuimus. Eundem puto errorem inesse §. ult. titulo de confirmatione digestorum: *& suum vigorem in judiciis ostendentes in omnibus causis*, legerim *extendentes*. Sic l. 2. C. de Apostatis: *Quod de inofficiosis actionibus constitutum est, proprias exigat actiones*. Ubi membranæ in quibus *eserat* reperi, veram, & genuinam lectionem esse demonstrant *exerat*. Nam extendere, exerere vires, vigorem & similia, Latinius dici nemo dubitat. Idemque verbum recipiendum censeo, §. item Lex Julia de vi Instit. dicto titulo. Item *Lex Julia de vi publica, seu privata adversus eos exoritur*, malunt membranæ *exeritur*.

Defensus locus Institutionum Justiniani.

Tentatus locus ex Pandectis

Emendata l. 2. C. de Apostat.

Restitutus locus Institut.

Quæ Cato ille Censorius de disciplina militari.] Librorum Catonis De re militari fragmenta aliquanta apud Sextum Pompejum Festum, aliquanta apud Nonium Marcellum, & alios Grammaticos reperire est. Ex primo illius, De re militari, fragmentum hoc apud Servium 2. Georg. *pedites quatuor agminibus, equites duobus antibus duces*. Fuit ejusdem liber De tribunis militum, testis mihi Nonius in *proletarii*. Fuit ejusdem quoque scriptoris Oratio de præda militibus dividenda, testis Nonius in *Fite*, & Gellius lib. 11. cap. 18. Ubi verba Catonis quòd impensè sibi placuissent, adscripsit. Placuissent scio magis, si in nostra hæc tempora deploratissima Gellius incidisset: *Fures*, inquit, *privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus ætatem agunt: fures publici, in auro, atque in purpura*. Fuit & Catonis Oratio de præda in publicum referenda. Testem habeo Priscianum Grammaticum lib. 7. extremo.

Catonis libri De re militari. Ex iis fragmentum.

Catonis libri multi desiderati. Catonis sententia falsa.

Quæ Cornelius Celsus.] De scriptore hoc ista posteris prodidit Volaterranus lib. 14. *Cornelius Celsus*, inquit, *de arte Rhetorica, de re militari, de re rustica*,

Cornelii Celsi scripta.

rustica, deq; medicina libros conscripsit, verùm ad nos tantum pervenit ejus medicina, oratorio modo conscripta.

Quæ Frontinus.] Sextus Julius Frontinus dictus fuit, cujus etiam alii libri De re militari fuêre, præter ea, quæ nunc circumferuntur strategemata. Ostendam infra lib. 2. cap. 3. — Frontini prænomen.

Quæ Paternus diligentissimus juris adsertor.] Huic Terrunteni Paterni nomen reddo. Nam & index Jurisconsultorum Pandectis Pisarris præfixus Ταρρύντηνον Πάτερνον appellat, & iisdem libris inscriptiones legum. Alii Tarrutinum nominant. Hujus Paterni etiamnum fragmenta reperio l. 7. & secundum libros quosdam, in l. 15. falso Papiniano adscripta ff. De re militari. Aliud ejusdem quoque fragmentum reperi l. 12. ff. dicto tit. & l. ult. ff. de jure immunitatis. Neque iis libris ausculto, qui, ferè illis omnibus locis, varia huic Paterno nomina fingunt, eumque nunc Macrum, nunc Marcianum appellant. Sed à Macro disertim illum videmus distingui prædicta l. 12. à Marciano res ipsa secernit, cujus libri De re militari nulli laudantur. Paternum hunc vixisse observo, sub Imp. Commodo Antonino, & præfectum prætorio fuisse. In quo testem habeo Lampridium. *Crudelis vita Commodi, Quadratum, & Lucillam compulit ad ejus internecionem consilia inire, non sine præfecti prætorio Tarrutini Paterni consilio.* In vita Commodi. Ubi videre est, ob consilium istud, ipsum Paternum paulo post interemptum. — Paterni Jureconsulti nomen. — Ejus fragmenta in Pandectis. — Paternus quando vixerit. Præfectura prætorii functus. — Paternus interemptus.

Quæ Augusti, Trajàni, Hadrianique constitutionibus cauta sunt.] In disciplina Augusti, ut auctor est Macer Jurisconsultus libro 1. De re militari, ita cavebatur. *Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum: vereor tamen si quicquam admisero, quod in usum meum, aut tuum fiat, ne modus in ea re non adhibeatur, qui mihi sit tolerandus.* l. officium ff. de re militari. — Augusti disciplina.

Hadrianique constitutionibus.] Dionis testimonium hîc duxi proferendum, qui perinde, ut & alii

D Hadrianus conservator disciplinæ militaris. Ipse fuit militibus tolerantiæ exemplar erat.

alii Historiographi, divi Hadriani in re militari, industriam, diligentiam, fortitudinemque mirum in modum commendat, his ferè verbis: *Cœpit milites ad omne genus pugnæ exercere, atque interim alios afficere bonore, alios castigare verbis, postremò omnes ea quæ facere oporterent docere, atque ut milites haberent unde exemplum sumerent, ipse duriter vivere, pedibus iter facere, aut in quævis loca equo proficisci, nunquam vehicula, aut quadrigas conscendere, nullo calore, nullo frigore, ut capite operto esset, adduci (ut verbo dicam) quamdiu principatum tenuit, ita milites rebus gerendis exercere, præceptis instituere; ut quæ tum ab ipso constituta sunt, ad hæc tempora vim legis, atque disciplinæ militaris obtineant.* Hæc Dio. Quod autem Trajanum, atque Hadrianum libros De arte ac disciplina militari scripsisse quidam affirmet, hoc uno Vegetii loco motus, is sciat me sibi nondum adsensurum. Extat opus Æliani De instruendis aciebus, ad eundem hunc D. Hadrianum, quod à Flavio hîc non recenseri mirarer; si ullum ab eodem ex Græcis scriptoribus, de arte, ac disciplina militari citari viderem.

Aelianus de instruendis aciebus.

Vegetius plures auctores inspexit, quàm quos nominat. Jureconsultorum opera de disciplina militari.

Horum, quos supra retuli.] Alia sententia mea est, plures videlicet auctorem nostrum, quàm quos paulò antè retulerit, rei bellicæ scriptores inspexisse, seu expilasse. Nam qui Paterni libros vidit, eundem suspicor & aliorum Jurisconsultorum de eadem disciplina, opera vidisse. Dicto indice Pandectarum recensentur Macri militarion βίβλια δύο. Tarruteni Paterni βιβλία τέσσαρα. Menandri militarion βίβλια τέσσαρα. Pauli liber singularis de pœnis militum, & rectè eo modo inscribitur l. qui commeatus. ff. de re militari. Eandem inscriptionem, vulgatis rejectis, recipiendam existimo l. qui excubias, & l. ult. ff. dicto tit. Insuper & Cincii De re militari sex libros fuisse, testem habeo Gellium lib. 16. cap. 4. Evangeli libros De re militari laudari video apud Plutarchum in Philopœmene, eundem cum aliis hujus disciplinæ scriptoribus enumerat quoque Ælianus de instruendis aciebus, in cujus præfatione laudantur opera Stratoclis, Hermiæ, Frontini, Æneæ, Cineæ, Thessali, Pyrrhi Epirotæ,

Mutata inscriptiones legum ff. De re militari. Cincii libri de re militari. Diversi scriptores de disciplina militari Græci.

Epirotæ, Alexandri ejus filii, Clearchi, item Pausaniæ, Evangeli, Polybii Megalopolitani. Ad hæc Eupolemi, Iphicratis, Posidonii Stoici, Brionis horum opera, simulque eorum omnium, quorum De re militari libri sua ætate exstarent, legisse se Ælianus fatetur. Non ingratum puto, aut molestum fore lectori, si quos in hac disciplina auctores, aut ipse vidi, aut laudari ab aliis memini, hoc loco adnumerem. Sunt autem Polyæni Strategemat. Libri septem Græcè conscripti. Leonis Imp. de bellico apparatu opusculum Græcè conscriptum, quod Latinè reddidit Joannes Checus Cantabrigiensis. Higini opus de castrametatione nondum editum, hodie à doctis citatur. Mauritii nescio cujus de militia Rom. librum, partim Græcum partim Latinum, Turnebus citat l. 24. Adversf. c. 16. Æliani de militaribus ordinibus, more Græcorum instituendis, libros Græcè audio editos à Francisco Robortello, multis picturis, & imaginibus illustratos. Eosdem quoque ab eodem Robortello seorsum Latinè datos, sed videre nondum potui. Roberti Valturii De re militari lib. 12. Latini, etiam Gallicè translati exstant. Comparatio militiæ Rom. & modernæ, est apud Ludovicum Regium lib. 11. De vicissitudine rerum. De re militari libros quoque vidi Italicè scriptos à Nicolao Machiavello, quos Teutonicos fecisse dicitur Joannes Herold. Hoechsteten. Alios de eadem arte Italicos libros vidi. Hieronymi Garimberti: Cornasi quoque De re militari libri septem, metris Italicis scripti, dicuntur excusi Venetiis. Vidi & Gallorum in hac parte labores, inprimis Instructions sur le faict de la guerre. Qui liber Guilhelmo de Bellay adscribendus videtur. Item Discours sur la Castrametation des Romains; opus D. Gulielmi de Choul. extat & enchiridion Strategematicon Anselmi Stockelii Latinè scriptum. Item Georgii Vivienni Institutio belli gerendi terra marique, Gallicè conscripta. De arte militari moderna immensum vidi volumen lingua Germanica conscriptum à Leonardo Fronzbergo. Qualem librum, & Lazarum Schwendi reliquisse, at nondum editum, scio esse, qui adfirment.

Item Latini.

Item Italici.

Itidem Gallici.

Itidem Germanici.

Epitomen Vegetius confecit.

Epitomata conscribo.] Vel solus iste locus suffecerit ad probandum epitomen tantùm de re militari Vegetium confecisse. Memini Guilielmum Budæum pro *epitomatorum* restituere ex libris VV. *epitomarum*. ad l. qui levandæ. ff. ad legem Rhodiam de jactu. quo loco idem asserit, epitomata usu quodam invaluisse, sed malè. Cùm epitome genere fœminino dicendum sit, non epitoma neutro genere, quòd hoc neque analogia, neque auctoritate doctorum defendi possit. *Epitomare* verbum apud Trebellium Pollionem observavi in xxx. tyrannis, cap. 29.

Epitome fœminino genere dicendum.

AD CAPUT IX.

Sed ad cursum præcipuè adsuefaciendi.] Auctoritate librorum M. S. H. & quatuor Susii, lego: *Sed & cursu præcipuè adsuefaciendi.* Nam & hoc orationis membrum à vetere de militari disciplina scriptore Vegetio suppeditatum censeo, nam *cursu* dictum pro *cursui*. Pari quoque phrasi Varro: *Prætor dictus, qui præiret jure, & exercitu.* lib. 4. De lingua Latina. Sic apud eundem Turnebo teste: *In re militari prætor dictus, qui præiret exercitu.* Item à Nonio Marcello id observatum reperimus. Antiquos, & inter illos Varronem in primis, dativum pro ablativo, & contra frequenter usurpasse. Quin etiam Virgil. 6. Æneidos:

Ablativus pro dativo Veteribus placuit.

Et contrà.

------ *Teque aspectu ne subtrahe nostro.*

Ceterùm ut à Musis ad Martem redeamus, varias causas Vegetius hîc subdit, quare ad currendum adsuefieri velit juniores. Addo etiam armatorum cursum Olympiade sexagesima quinta probatum fuisse. Quod non malè Pausanias, propter rerum militarium exercitationem factum esse judicat lib. 5. Ælianus. Etiam armatos currere cum sarcinis præcipit Vegetius lib. 2, cap. 23.

Cursus armatorum.

Ut fugientium terga faciliùs comprehenderent.] Quò in persequendis hostibus citatiores sint milites, cursu diligenter exercendos monet. Ast aliam Lacedæmoniis in hac parte disciplinam fuisse

audies.

audies. Hi quoties hostem in fugam verterant, vicerantque; insequebantur, quoad victoria, hostium fuga omnino confirmata esset. Inde continuò receptui canebatur. Quòd neque generosum, neque Græcanicum ducerent, illos cædere, & necare; qui declinarent, cederent, atque abirent. Quæ res honori ipsis, & utilitati fuit. Quotiens enim acriùs adversarios invaderent, fugere illi quàm resistere malebant: quod renitentes interimi, cedentibus parci animadverterent. Refert Plutarchus in Lycurgo.

Lacedæmonii quatenus hostem sequerentur.

De exercitio Gn. Pompeji Magni Sallustius hoc memorat.] Recepi in textum τὸ Gn. auctoribus quatuor libris meis. Porrò pro *hoc memorat*, unus *commemorat*: tres alii *memorat* legunt. De cetero nondum satis constat ex quo Sallustii libro Flavius noster hæc, vel ante eum alii descripserint.

Par esse Sertorio.] Q. Sertorius cum parvissima militum manu octo circiter millium, adversus quatuor Romanos duces bellum gessit, quanquam sub iis essent peditum millia centum viginti, equitum septem millia, & præter funditores, & sagittarios, etiam urbes infinitæ. Cottam navali prælio superavit, Phidium prætorem in fugam egit, Domitium Iberiæ Proconsulem contrivit, Toranium (Torium Florus vocat) cum toto exercitu delevit, Metellum in tantam necessitatem compulit, ut L. Lollius ex Narbonensi provincia, Cn. Pompejus Magnus (quo de hîc agitur) ex urbe cum summa festinatione ad eum mitterentur. Videndus Plutarchus in Sertorio, & Florus lib. 3. cap. 22. & alii.

Sertorius parvo exercitu plurimis restitit.

Diversi contra eum duces missi:

Postremò & Pompejus.

AD CAPUT X.

ETiam ab ipsis aquis discrimen incurrit.] Hoc ad flumina traho, quæ subitò exundantia, exercitui, vel proficiscenti, vel castra metanti magnum solent inferre incommodum. Quare fidem habere non potui membranis, quæ paulo antè suggerebant legendum, *& ignorantia natandi*, cùm verbum *natandi* ab aliis exsulet. Ducem verò ante investigare

Flumina subitò exundantia exercitui incommodare.

oportet, num campus, in quo manendum erit, subitis tempestatibus quandoque inundari soleat, quæ res neglecta magnum aliquando malum attulit militibus Cæsarianis, ut ostendam lib. 3. cap. 8.

Continuare, valet apte conjungere.

Quos tot bella, & continuata pericula.] Continuandi verbum elegans, & non vulgare in rebus quæ strictim aptæ, & valdè conjunctæ dicuntur. Ea phrasi Varro lib. 2. De re rustica cap. 9. Boves clunibus continuatos dicit. Idem verbum & Festo infra restituemus. Cic. lib. 2. de Divinatione: *quæ est continuatio, conjunctioque naturæ, quam ut dixi, vocant συμπάθειαν*. Idem lib. 1. De natura Deorum: *Etenim admirabilis quædam continuatio, seriesque rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter se aptæ, colligatæque videantur*. Attamen in libris S.N. exstat, *& continua pericula*. In Veteri meo impresso, *quos tot bella & continuata sunt pericula*. Quam lectionem si reliqua auctoris nostri verba admitterent, interpretandum esset *continuari, comitari*. Apulejus: *Inde me commodum egredientem continuatur Pythias condiscipulus*: lib. 1. de Asino aureo. Idem: *Incontanter ergo dimotis turbulis continuare pompam meam volentia fretus*; lib. 11. de Asino aureo.

Continuari, comitari.

Campus Martius Tyberi vicinus.

Campum Martium vicinum Tyberi.] Consulendi de antiquæ Romæ topographia scriptores. Inter eos Barthol. Marlianus lib. 6. cap. 19. cum sequentibus.

Lixa qui sint.

Vel lixas.] Lixæ Livio aliisque Historiographis sunt, qui exercitum sequuntur lavandi & coquendi gratia. De his ita Nonius Marcellus: *Elixum quicquid ex aqua mollitur, vel decoquitur, nam lixam aquam veteres esse dixerunt. Unde lixæ dicti, qui militibus aquā ad castra, vel ad tentoria solent ferre*. Videndus quoque idem in voce Lixarum. Iterum Fulgentius de prisco sermone, lixam intepretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Festum. *Lixæ*, inquit, *qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quòd extra ordinem sint militiæ, eisque liceat quod libuerit. Alii eos à Licha appellatos dicunt, quòd & ille Herculem sit secutus*,

Unde dicti.

Alia nominis ratio.

quidam

quidam à liguriendo quæstum. Hactenus Festus, qui alibi istiusmodi mercenarios etiam *metellos* appellavit. Sed & calonum quoque proprietas habetur, quòd ligna militibus subministrent, κάλα enim ligna Græci dicunt. Nonius in *Calonum.* Glossæ, *calo*, δῦλῳ δημόσιῳ. Festus *Calones*, inquit, *militum servi dicti, quia ligneas clavas gerebant, quæ* Græci κάλα *vocant.* Etiam Caculas à Plauto eadem de causa dictos, idem annotavit. Cui astipulatur & Glossarium, *Caculo*, δῦλῳ στρατιώτε. Porro Festo & Calatores servi dicuntur, ἀπὸ τῦ καλεῖν, quod est vocare. Quia semper vocari possent ob necessitatem servitutis. Item Glossæ *Calatores* δῦλοι δημόσιοι περίπολοι.

Metelli qui. Calones unde dicti. Alia nominis ratio.

Caculæ qui.

Qui Calatores.

Quos galerios vocant.] Nomen *galerios* puto ab operarum incuria hoc loco natum, cùm à Vegetio infra semper dicantur *galearii.* Magna inter libros dissensio, in quibus, *galerio, galiarios, gallarios, gallarias, Galliarias*, vel *gallerias* dicuntur. Sunt & libri apud me in quibus iidem homines infrà locis aliquod, *Calearii* dicuntur. Quod ego suspicabar ad etymologiam Calonum respicere. Sed aliter visum Isidoro, cui Calones dicuntur Galearii militum. Item veteri Onomastico eruditissimi ac celeberrimi Petri Danielis, in quo similiter est *Calones galearii militum.*

Magna librorum pugna de nomine Galeariorum.

AD CAPUT XI.

VT duplum pondus cratis haberet, quàm scutum.] Simile genus loquendi istud Trebelli Pollionis: *Habuerunt duplicem numerum navium, quàm illum, quo urbes Asiæ expugnare conati sunt.* In D. Claudio.

Notandum locutionis rarum genus.

Sed etiam post meridiem exercebantur ad palos.] In uno manuscripto repperi *à meridie.* Verùm videamus rem ipsam. In militia prælusiones Tyronum, & varias fuisse, uno Vegetio teste manifestissimum est. Cui rei campiductores, armorum magistri, destinati. Dequibus paulò post, cap. 13. & 14. agitur. Exercitationi isti ad palum, *Palaria* nomen

Palaria quæ fuerint.

fuisse docet Sosipater Charisius Institutionum Grammat.lib.1. *Hæc palaria, cùm milites ad palos exercentur, hæc parentalia* νεκύεια. Ratio prælusionis duplex fuit. Nam ad palam sex pedes è terra eminentem cominus sudibus, id est clavis, seu gladiis ligneis exercebantur, ut hoc eodem capite satis superque ostenditur. & apud Juvenalem Sat.6.

Ad palum duplex excitatio.

-----Aut quis non vidit vulnera pali
Quem cavat assiduis sudibus, scutoque lacessit.
Atque omnes implet numeros.

Etiam meminere Plato 7. De legibus. Arist. politicis, & Hieronymus Mercurialis lib.3 de arte gymnastica c.4. de altero prælusionis genere ad palum, quod eminus instituebatur, cōsulendus auctor noster l.2.c.23

Nec unquam aut arena, aut campus.] Illud ad gladiatores, alterum ad milites referendum. Præmisit quippe: *Palorum enim usus non solùm militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest.* Ælius Lampridius in Commodo: *In arena*, inquit, *rudibus inter cubicularios gladiatores pugnavit.* Gladiatorii autem Tyrones, æquè atq; militares proludendo exerceri solitos facile mihi fuisset probatu, nisi elaboratū de Gladiatoribus I. Lipsii nostri opus consulendum putassem.

Palorum usus & militibus & gladiatoribus utilis. Rudibus gladiatores pugnare didicebant.

Nunc quasi caput, & faciem peteret, nunc lateribus minaretur.] Proprium huic loco verbum illud, *peteret*, Virg.9.Æn.

Petere vox gladiatoria.

At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.

In quem locum Servius notat, *Petitiones propriè dicimus impetus Gladiatorum.* Cic. in Verrem: *novi omnes hominis petitiones.* Petitiones porrò has, cum adversas & rectas; tum aversas, & à latere institui solitas, præter Vegetium, Quintilianus indicavit, lib.9. cap.1. *In armorum certamine adversos ictus, & rectas manus, cum videre, tum propulsare facile est: aversæ tectæque minus sunt observabiles.*

Petitiones. Petitiones in prælusione ad palum variæ.

Crura succidere, recederet, adsultaret, insiliret.] Locus suppletus mea opera, & unius libri auxilio, qui omnibus cæteris auctior uno verbô, quod

Suppletus Vegetii locus.

mea

mea ſententia, & orationis, & armaturæ hujus numeros ſupplebit. Itaque legamus: *Crura ſuccidere, accederet, recederet: adſultaret, inſiliret.* Quam lectionem uno Suſiano exemplari, poſt aliquot inde menſes gaviſus ſum approbari. Quanquam hoc mihi jam penitus ſediſſet, verbum *accederet*, in locum ſuum, tanquam in juſtam poſſeſſionem remittere, cum & in ipſa acie, tam accedendi, quàm recedendi ſpatiũ pugnantibus vidiſſem attribui, l. 3. c. 14. Illuſtrabam quoque locum teſtimonio Hirtii ex bello Africano: *Cæſar contra hujuſmodi hoſtium genera copias ſuas non ut Imperator exercitum veteranum, victorem maximis rebus geſtis; ſed ut Laniſta juniores gladiatores condocefaceret, quo pede ſe reciperent ab hoſte; & quemadmodum obverſi adverſariis, & in quanto ſpatio reſiſterent. Modo procurrerent, modo recederent comminarenturque impetum.*

AD CAPUT XII.

NOn cæſium, ſed punctim ferire diſcebant.] Livius l. 31. *Gallis, Hiſpaniſque ſcuta ejuſdem formæ ferè erant; diſpares, ac diſſimiles gladii. Gallis prælongi, ac ſine mucronib.; Hiſpano (punctim magis, quã cæſim adſueto petere hoſtem) brevitate habiles, & cum mucronibus* Quod verò punctim doceantur petere tyrones, id cauſſæ fuiſſe intelligimus, quòd cæſa, quocunq; impetu illata, frequenter mortis non det cauſam: puncta plerumq; mortalis ſit, & obvia quæq; penetret. Gallorum gladii quales olim. Hiſpani punctim magis quam cæſim adſueti petere.

Contra puncta duas uncias adacta.] Pro *duas uncias* libri quidam *duabus viis*. Hos cur ſequi nemo debeat, docui hoc lib. cap. 5.

Duplicis autem ponderis illa cratis & clava.] Exemplar M.S.N. malebant *dupli*. Quod non diſplicet: & ita quoque legendum videtur capite ſuperiori. *Clavas ligneas dupli æquè ponderis*, præceſſit enim *ut duplũ pondus cratis haberet, quàm ſcutum publicum.* Graviora in præluſione tyronica, quàm in publico prælio arma. Ideò factum Vegetius teſtatur; quò depoſitis armis gravioribus, ſecurior, alacriorque tyro pugnaret. Eò pertinere videò & Licurgi Legiſlatoris inſtitutum, qui juventutem arctiùs domi habuit, quàm militiæ: Frequentiora, majoraque exercitia Emendatus Vegetius. Graviora arma in præluſione, quàm in publico prælio.

militum

Lacedæmonii cur læti imminente bello.

militum in sedibus, quàm in castris esse voluit: qua via effecit, ut Lacedæmonii expeditionibus instantibus lætarentur; tantum abest, ut à vita, & disciplina castrensi abhorrerent.

AD CAPUT XIII.

Armatura, genus exercitii.

Illo exercitii genere, quod armaturam vocant.] Id exercitii genus diligentissimè observabatur à Romanis, tradebaturque à campiductoribus, ut à Vegetio docemur. Qui alibi armaturæ gestum vocat lib. 3. cap. 4. alibi numeros, gestusque appellat lib. 1. cap. 4. Gestus verò illi, & arma ei rei adhibita, peti commodè possunt ex ipso Vegetio lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 4. & lib. 1. cap. 11. quibus locis hac de re etiam adnotamus.

Armaturæ gestus, & numeri.

Et à campidoctoribus traditur.] Libri aliquot habent *& campi doctoribus traditur.* alii, *& primis doctoribus.* alius, *& à primus doctoribus.* Exemplar S. impressum sequor, in quo erat *& à campiductoribus traditur.* Doctores pro ductores ἀρχαϊκῶς scriptum erat. Itidem in Glossario veteri Campidoctor ὁπλοδιδακτὴς. Armiductor ὁπλοδιδάσκαλος. Lampridius in Alexandro: *Campiductores vestri hanc vos docuerunt.* Ammianus: *Horum campiductoribus*, inquit de Gallis loquens, *ut fortium factorum antesignanis, post civitatis excidium, armatas statuas apud Ædessam, in regione celebri locari jusserat Imperator.* Iterum Ammianus: *Sed ubi ventum est Aquilejam, Marinus de campiductore eo tempore vacans, auctor perniciosi sermonis.* lib. 15.

Campiductores.

Armidoctores.

Duces, ductores, & Ducatus.

A ducendi verbo duces, ductores Varro format. Inde & verbum ductandi. Sallustius *exercitum in Asiam ductaverat*, & ipsi Ductus eidem Sallustio, 3. Historiarum: *Quoties*, inquit, *à prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi.* Itidem Æmilius Probus, *quorum ductu res malè gestæ dicerentur.* Pro eodem alii videntur usurpasse nomen *ducatus.* Julius Capitolinus: *Petenti signum prima die Tribuno dedit, Militemus: exprobrans utique segnitiem temporum superiorum, quod quidem etiam antè in omnibus ducatibus dederat.* Sueton.

Tibe-

Tiberio: *Confidens veniebat, ostento sibi, ac majoribus suis in omni ducatu expertissimo*, cap. 19. Eadem voce alios rursum dignitatis præfecturam, & militare imperium significasse video. Sueton. Nerone, *Impuberem adhuc, quia ferebatur ducatus, & imperia ludere, mergendum demandavit*, cap. 35. Scripsit itidem Lampridius Imperatorem Eligabalum præposituras & ducatus, & officia palatina vendidisse. Etiam pro regione vel σατραπεία, id nomen accipitur. Originem autem ducit, à ducando, unde & ducatores, de quibus est in Lexico veteri; Ducatores, ἀγοὶ ἡγεμόνες προηγούμενοι. Itidem Alphenus Jurisconsultus navis ducatorem appellat, apud Ulpianum in l. quemadmodum, §. si navis ff. ad legem Aquillam. Similiter & classem ducere Quintilianum dixisse arbitror. Ducum & Comitum nomen olim non ejus dignitatis, cujus hodie, & à re militari eæ dignitates originem trahunt. Opibus verò auctæ, postquam agros, villas, arces, & oppida, ad victum sibi adsignata (parochias illi tanquam præbendas vocarunt) ad heredes cœperunt transmittere. Quod primus Constantinus A. permisit.

Ducatus, pro dignitate præfectura.

Ducatus, pro regione.

Ducatores.

Duces & comites nostri, unde originem ducant.

Armaturis meliùs pugnari, quàm cæteris.] Ita restitui ope duûm optimorum codicum. In uno V. scripto est, *armatura meliùs pugnare Romanos, quàm cæteros*. Vulgo edebatur, *armaturam meliùs pugnare quàm cæteros*. Sed utrumque, meo quidem judicio, non tam sincerum, ut istud nostrum. Nam armaturæ certum genus militum (juniorum puto) qui sub campi ductore meditabantur, & armaturam docebantur. Patet ex hoc capite, & patebit magis ex emendationibus nostris ad cap. 23. lib. 2. ubi milites isti vitam mihi debent: & cap. 17. ejusdem libri; ubi per me, in ordines militares restituti, & reducti in aciem. Nam locus illis erat inter levis armaturæ milites, ipso Vegetio teste libro 2. cap. 15. ubi nomen armaturarum integrum, & incorruptum in omnibus exemplaribus, cusis, scriptis. Tribunos armaturarum Ammianus Marcellinus commemorat lib. 14. Historiarum. Idem & rectores armaturarum appellat lib. 15. Etiam scholas armaturarum in Notitia utriusque imperii obser-

Armaturæ sunt milites juniores.

Rectores armaturarum: scholæ armaturarum.

vabam,

vabam, alteram armaturarum juniorum, alteram armaturarum seniorum.

Cum armatura utcunque eruditi.] Solus liber M. *cum armaturæ utrumque eruditi.* Ammianus, *artiumque armaturæ pedestris perquam scientissimus*, libro tricesimo.

Ut & doctores armorum.] Quid à campidoctoribus hi differant, jam intelligit scio diligens lector, ex iis, quæ suprà ex glossario adduximus. Quod ad rem ipsam, Historiæ adhibendæ sunt, quibus docemur, anno ab Urbe condita DCXLVIII. bello Cimbrico, primum P. Rutilium consulem Cn. Manlii Collegam è ludo C. Aurelii Scauri doctoribus gladiatorum accersitis, plagas vitandi, & inferendi militibus præcepta dedisse. Adeundus Valerius Maximus l.3.c.3. Illi rei C. Cæsar equites Romanos, etiam Senatores præfecit. Suetonius: *Tirones neque in ludo, neque per lanistas, sed in domibus, per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, cap.26. Videndus etiam Vegetius lib.2.cap.9.& cap.12.

Quando primum cœpti institui tyrones à magistris.

Tyrones ab equitibus etiam à senatoribus eruditi.

Pro frumento hordeum cogerentur accipere.] Quod in prælusione tyronum servari solitum prodit Vegetius; idem quoq; in legionariis militibus, veteranisq; puniendis usurpatum observavi ex Livii lib.37. *Cohortibus quæ signum amiserant, hordeum dari jussit.* Testes quoque Suetonius Augusto, Plutarchus in Marcello, & Dio l.49.& Polybius. Itidem Appianus de Cæsare libro De bellis Illyricis: *Reliquos ea æstate hordeo, frumenti vice, cibari jussit.* Plinius lib.18.cap.7. gladiatores Hordearios vocatos vult, quòd antiquitus hordeo victitarent. Galenus lib. De alimentis 1. Fabaceos & ptisana usos tradit. Tertullianus quoq; ad Martyres de Athletis loquens: *Continentur*, inquit, *à luxuria, à cibis lætioribus, à potu jucundiore.* Cæterùm punitis negligentioribus, rudioribus, conveniens erat diligentiores præmia accipere: cùm pœna & præmio (ut legislator ille censebat) optimè omnia regantur. Agesilaus certè, in exercitatione suorum militum, præmia proponere consuevérat; ut hi quorum egregia in

Hordeum pro frumento tyronibus quando datum.

Datū etjam hordeum militibus pro pœna.

Gladiatores Hordearij dicti.

Athletarum cibus, potus

Agesilaus in exercitatione militum etiam præmia proposuit.

in hac re opera extitisset atque industria, studiosius armarentur, atque ornarentur insigniùs. Auctor Xenophon lib. 3. De rebus Græcorum, & Æmilius Probus in ipsius vita. Quod amplius est, etiam victis in solatium datum aliquid, ex Virgilio docebo: cujus libro 5 Æn. hi versus;

In prælusionibus præmia quoque victis proposita.

Sic ait, & geminum pugnæ proponit honorem,
Victori velatum auro vittisque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.

Ad reverentiam nostram.] In V. Susii erat ad *reverentiam Romanam.* Appius Claudius in oratione sua ad populum, *Hæc*, inquit; *Romano nomine sunt digna?* Ibidem, *An hic sit terror nominis nostri?* apud Livium lib. 5. ab Urbe condita. Pertinet eodem sententia quæ apud Cassiodorum lib. 10. Variarum cap. 18. *Absit enim ut urbs illa muris videatur protegi, quam constat hominibus vel sola opinione fuisse terrori.* Ibi ora libri pro *hominibus* adjectum habet *gentibus.* Mihi verosimile planè, legendum *omnibus,*

Correctus Cassiodorus.

Præliorum delicta emendationem non recipiunt.] Verè Imperatorium illud apophthegma Lamachi apud Plutarchum. Is præfectum quendam manipuli peccantem reprehendebat: & cùm ille diceret, se nunquam posthac similiter peccaturum; Non licet, inquit, in bello plus delinquere. Vegetii alium locum subjungam ex libro 3. cap. 5. *Siquidem nulla sit negligentiæ venia, ubi de salute certatur.*

In bello non licet bis delinquere.

AD CAPUT XV.

ET disci opus est diligenter, & quotidiano usu, exercitioque servari.] Frustra quid discitur, nisi quotidiana meditatione, & jugi exercitio perdiscatur. Hinc est, cur exercitationem non solùm tyronum, sed & militum, tam legionariorum, quàm auxiliariorum; atque adeò ipsorum veteranorum, totiens Flavius noster commendet atque imperet. Intermissa enim consuetudo, & animos militum debilitat, & corpora; lib. 2. cap. 23. & sequentibus. Neque id æstate

Quidquid discimus, usu atque exercitio servandum.

Exercitatio intermissa debilitat corpora & animos

Milites tam hieme, quàm æstate exercendi.

æstate tantummodò servandum, verumetiam hieme, dicto cap. 23. Idem & Claudianum præcepisse audies lib. 4. De Honorii consulatu:

----- Si bella tonant, priùs agmina duris
Exerce studiis, & sævo præstrue Marti.
Non brumæ requies, non hybernacula segnes.
Enervent torpore manus.

Exercendi quoque dum in sedibus sunt.

Exercendi milites, & quidem perpetuò, non modò cùm expeditionibus occupati sunt, verum etiam in sedibus. Quod præter auctorem nostrum jussisse vidi Imperatores Theodosium & Valentinianum in l. duces C. De offic. mil. jud. Si quis enim adsuetum olim castrensibus laboribus militem, otio sinet torpescere, habebit lascivientem, & promptum ad seditiones. Vegetius lib. 3. cap. 4. & Cornelius Tacitus in vita Agricolæ; scriptor non vulgaris, & ad disciplinam ejus ævi indicandam supra vulgi opinionem utilis. Iphicrates nunquam otiari milites passus est. Nam & si bellum non esset, fodere, fossas ducere, arbores cædere, &c. Voluit; ut de illo commemorat Polyænus lib. 3. Strateg. Imperator Probus multa opera militari manu perfecit; dicens annonam gravitam militem comedere non debere. Gallos nostros in bellis quoque floruisse accepimus: ut verò cum otio segnitia intravit, pariter cum virtute libertatem amisêre. Quod alibi scriptum reliquit (si memoria non fallit) Tacitus. Exercitatio ad disciplinam militarem addiscendam facit; facit ad propagandam; &, quod caput est, ad conservandam facit. *Nihil in vitâ quod perfici absque exercitatione possit: quæ ipsa omnia exsuperat*; ex sententia Cynici, quam in illius vita refert Diogenes Laërtius.

Miles otiosus promptus ad seditiones.

Milites etiam in pace exercendi.

Sine exercitatione nihil perficitur.

Scipio singulis cohortibus sagittarios miscuit.

Aphricanus quidem Scipio.] Adscribendum puto, quod Julius Frontinus eadem de re memoriæ prodidit: *Scipio Æmilianus*, inquit, *ad Numantiam omnibus non cohortibus tantùm, sed centuriis, sagittarios, & funditores interposuit*: lib. 4. Strateg. cap. ult. Eò respexisse videntur qui hoc loco apud Flavium nostrum olim ediderunt, *Nisi in omnibus centuriis lectos sagittarios miscuisset fundis.* Sed ego illis fidem non habeo, qui

qui *τὸ fundis*, hîc assuêrunt. Neque magis membranis ausculto, quæ pro *centuriis* legebant *tentoriis*. Sed de disciplina militari à Scipione diligentissimè restaurata, dicemus infrà lib. 3. cap. 10. in fine.

Idem disciplinam castrensem emendavit.

Sub jugum miserant.] *Jugum est* (teste Livio lib. 3. & Festo) *sub quo victi transibant, fiebatque hoc modo: fixis duabus hastis, super eas ligabatur tertia; s. bis iis victos discinctos transire cogebant.* Eam ignominiam non modò à Numantinis, sed à Samnitibus Romani passi sunt ad furculas Caudinas. Consulendus Livius lib. 9. qui rem totam, atque adeò morem ipsum non ita cognitum, paucis verbis in lucem revocat: *Primi*, inquit, *Consules propè seminudi sub jugum missi, tum ut quisque gradu proximus erat, ita ignominiæ objectus: tum deinde singulæ legiones. Circumstabant armati hostes exprobrantes, eludentésq;.* Idem lib. 3. de Equis Romanorum ope per Tusculanos subactis: *Inermes*, inquit, *nudique omnes sub jugum ab Tusculanis missi.*

Jugum quid sit & qui fieret.

Rom. à diversis subjugati.

Ritus subjugandi.

AD CAPUT. XVI.

FUndarum autem usum.] A funda funditores dictos tradit Vegetius lib. 3. cap. 14 Ubi idem ostendit ex lino vel setis fieri solere. Eam sic quidam describunt: Funda funiculus est, qui duobus capitibus manu capitur, altero cum ansula; ne exeat; altero fine, ut dimitti possit: atque in medio latior est, ut ibi lapis contineatur. Hunc, circumacto validè funiculo, & ab uno capite dimisso, vehementer projiciebant funditores. Testis Hieronymus Mercurialis lib. 2. De arte Gymnastica, cap. 12. Quod ad inventionem fundæ; Plinius lib. 7. naturalis Historiæ, cap. 56. Phœnices ejus inventores facit. Idemque lib. 3. cap. 5. Baleares funda bellicosas, Græcis gymnasias testatur dictas. Contrà Vegetius noster Balearibus præter usum, etiam inventionem fundæ tribuit, secutus Lucium Florum & alios. Florus equidem lib. 3. cap. 8. tribus quemque fundis prœliari

Funditores à funda.

Fundæ descriptio.

Fundæ inventores.

Vegetius, Florus, alii à Plinio dissentiunt.

 solitum

Baleares tribus fundis ad prœlium exisse.

solitum testis est, & cibum pueros à matre non accepisse, nisi quem ipsa monstrante percussissent: certos etiam eorum ictus fuisse; cùm hæc sola genti arma fuerint, id unum ab infantia studium. Pro Vegetio etiam stare video Virg. I. Georg.

Stupea torquentur Balearis verbera fundæ.

Item illud Statii libro primo:

Roboraque & gravidas fundæ Balearis habenas.

Denique & illud Ovidii:

Non secus exarsit, quàm cùm Balearica plumbum
Funda jacit; volat illud, & incandescit eundo.

Funditores Baleares etiam Livium celebrare memini, lib. 30. Et vide quæ de iisdem dicta à nobis, libro 3. cap. 14.

Baleari-bus tres fundæ; & quæ in parte corporis ill ægesta tæ.

Ut matres parvos filios nullum cibum contingere finerent.] Operæ pretium mihi facturus videbar, si rei confirmandæ, illustrandæ, Diodori Siculi testimonium huc accerserem: *Arma*, inquit, *eis sunt fundæ tres: Una caput cingunt, altera ventrem; tertia in manibus gestatur. In prœlio lapides multo majores, quam reliqui jactant robuste, ut aliquo tormento lapis missus videatur. In urbium expugnatione, lapidum jactu eos, qui desuper ex propugnaculis tuentur mœnia, vulnerant. In pugna verò scuta, galeas, omneque armorum genus confringunt. Ita autem rectè lapides propellunt, ut raro effugiat ictum appetitus locus. Quod eis continuo à pueritia usus præbet, à matribus ad id certamen coactis. Imponunt enim supra erectum lignum panem, signum quod jactu petant, neque ante cibum capiunt, quam panem lapide ejectum, pro cibo sumant, permissu matris.* lib. 6. Unde figura facta; quam hoc loco ob oculos ponendam curavimus.

Fundi-

Funditor Balearis.

Sæpe enim adverſum bellatores caſſidibus, cataphractis.] In duobus exemplaribus reperi *cataſtincis* pro *cataphractis*, qua voce nondum video quid voluerint librarii.

AD CAPUT XVII.

PLumbatarum quoque exercitatio.] Unus manuſcriptus codex H. diſertè hîc, & integrè perſcriptum habet, *exercitio*. Itidem lib. 2. cap. 9. *Exercitatio non ſolum peditum, ſed etiam equitum legionariorum.* Ibidem manuſcriptus N. & alter Suſii, *exercitio.* & eandem fortè lectionem iſtic quoque olim habuit H. qui eo loco nimis interpolatus. Offendit fortè aures ea vox ſciolorum, qui eam Latini juris non

Emaculatus aliquot locis Vegetius.

non esse putârunt, ipsi nihil minus quàm Latini. Quis enim non videat ab exercito exercitatu, exercitationem: ab exerceo exercitu exercitionem declinari? qua phrasi, progressiones & institutiones in Tusculanis suis parens Latinæ linguæ & Pater Patriæ M. Tullius Cicero; & Gallinas ad partitiones aptas doctissimus Romanorum Varro, & alii alia dixerunt. Sed quin Jurisconsultorum nostrorum auctoritate me tueor? Papiniani inprimis, qui exercitionem effert l.1.ff. De officio ejus cui mandata est Jurisdictio: & Juliani, in l.hæc stipulatio 200.ff. de verborum significationibus: & l.15.ff. Ut legati, seu fideicommissi nomine caveatur. Nec est quod contra Florentinas Pandectas iis locis exercitationis nomen recipiamus.

Exercitio verbale, ab exerceo, exercitu.

Quos Martiobarbulos vocant.] Apponenda existimavi verba Leonis, ut ea considerent docti: *Ad conjicienda*, inquit, *eminus jacula, & Matzarbulum, quod nunc dicitur Saliba, & tzicurim*: cap 7. de apparatu militari, numero quarto. Sed & Turnebum audiamus, qui lib.24. Adversariorum cap.12. lascivia quadam militari Martiobarbulos appellatos censet milites, qui plumbatas, id est glandes plumbeas gerebant. Quæ & ipso nomine Martiobarbuli vocatæ, per ludum, & jocum videntur: quòd cùm pisces in deliciis essent, in quibus numerantur Barbi, & Barbuli; plumbatæ, quasi non convivii, sed Martis Barbi essent & cibi, jlocalariter Martiobarbuli dici potuerint. Et vetus quidam Grammaticus Barbulum interpretatus est φάγοι ἰχθὺν. In manu scripto H. toto hoc capite *mattiobarbuli* ter scriptum est: sed in M. & S. *marciobarbuli*. Attamen postremus ille codex tertio loco legebat: *quos autem barbulos*, abjecta voce *Martio*. In aliis omnibus erat, *quinos autem martiobarbulos*.

Mattiobarbuli unde dicti.

Barbi, & Barbuli. pisces.

Jovinianos atque Herculianos censuerint appellandos.] Aliquantis in libris *Jovinianos* aut *Jovianos* vocatos vidi, sed male. Nam eam denominationem non ferunt doctæ aures, non fert ipsa ratio

Defensa vulgaris Veg. lectio.

ratio denominationis; cum his militibus nomina ab Jove & Hercule derivata sint. Priscianus lib. 2. de formatione nominum agens: *A propriis derivata plerumque. I ante A. habent, Iovis Iovianus, Cæsar Cæsarianus.* Prior ad imperium Diocletianus pervenerat: is consorte imperii opus esse cernens, Maximianum adlegit. Cumque Maximiano ad omnia obsequentissimo uteretur tanquam filio, felicissima sibi cognomenta hi Principes indidêre, ut quemadmodùm Jove patre natus Hercules, ita Diocletianus Jovius, Maximianus verò Herculius diceretur. Testes Historiæ; & inter illas Pomp. Læti epitome. Ab iisdem verò, Jovianos & Herculianos milites porrò cognominatos, luculentissimo testimonio Zosimi in hunc locum notavit amicus meus Franciscus Modius Brugensis. Jovianorum & Herculianorum mentio perfrequens in Panegyrico Mamertini, prædictis Imperatoribus dicto: item in Notitia utriusque imperii, & Sozomeni lib. 6. cap. 6. tum apud posteriores historiographos, Ammianum, Capitolinum, & alios. Unum ex Ammiano testimonium laudo, quòd videatur in mendo esse, *post minacem*, inquit, *tonitrum crebritatem, & fulgurum, Iovianus nomine miles cœlo tactus*; lib. 23. Sed ibi τὸ *nomine* mihi pro glossemate est. Ad eundem modum & Caracalla, quòd magnus esset in Alexandrum Magnum ejus amor, Alexandri nomine adsumpto, phalangem sexdecim millium hominum instituit, quos Alexandrinos appellavit; iisdemque armis pugnare præcepit, quibus ipso Alexandro vivo fuerant usi. Testem habeo Dionem, & Herodianum. Alexander Magnus certos sibi milites tanquam socios, ac sodales legerat, ἑταίρους, καὶ πεζεταίρους, teste Diodoro Siculo lib. 18. & Arriano non uno in loco. Sed ab armis, id est argenteo clypeo, Argyraspides iidem nominati. Testem habeo Justinum lib. 14. Historiarum. Ad imitationem illorum, Romanorum Imperator Alexander, non modò Argyraspides, sed & Chrysaspides fecit, teste Lampridio. Etiam apud Athenienses ab Iphicrate duce milites Iphicratenses clari fuerunt, ut auctor est Æmilius Probus.

Jovis Jovianus format. Diocletianus Maximianum imperii consortem adsumsit. Diocletianus Jovius, Maximianus Herculius vocitatus. Ab his milites Joviniani, & Herculiani. Ammiani locus mihi suspectus.

Alexandrini milites à Caracalla instituti.

Alexandri Magni Argyraspides. Alexandri Cæsaris, argyraspides, chrysaspides. Iphicratenses milites.

Probus. Ab eadem origine esse puto, Honorianos, Theodosianos; Constantianos, Gratianenses, Valentinianenses, &c. In Notitia utriusque imperii.

Portæ civitatum à Cæsaribus cognominatæ.

Neque inibi substitit κτωλογία illa Principum. Romæ enim, & Viennæ etiam portas à prædictis Diocletiano, & Maximiniano Jovias & Herculias, etiam populos Galliæ Jovios, atque Herculios nominatos, scribit idem Pomponius Lætus. Commodus Antonius eò temeritatis, seu potiùs ineptiæ, pervenit; ut populum Romanum, Commodianum; Urbem, Commodianam jusserit appellari, teste Dione, & Lampridio. Sed de hac re alibi loco commodiore.

Etiam populi.

AD CAPUT XVIII.

Emendatus Vegetii locus.

Sed etiam à stipendiariis militibus.] Consensu Veterum codicum M.S.N.H.R.B. emendo *stipendiosis militibus.* Stipendiarii dicebantur, qui stipendia pendebant, non qui merebant. Livius lib. 3. *Missis circa stipendiarias civitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere.* Varro: *Milites stipendiarii ideò, quòd eam stipem pendebant. Ab eo Ennius scribit: Pœni stipendia pendunt.* Eo loco, pro *milites*, Turnebus *multi* reponendum, vel *militis* sentiebat. Mihi neutrum satis placuit, & ab eo tempore quo Varronem legi; proximè ductum litterarum, suspicatus fui *limiteis* scribendum. De quibus limitibus multa in l. 2. C. de præfec. Prætorio Africæ. Redeo unde abieram. Stipendiosos accipio, pro veteranis, quasi qui multa stipendia fecerint, meruerint: Veteres & eruditos milites vocat hic scriptor, lib. 2. cap. 23. ibique in re simili junioribus opponit. Tum etiam ex Grammaticorum sententia obtinuit in *osus* finita copiam, abundantiam significare. Sic Varro à pecunia, pecuniosus format, 7. de Ling. Latin. & Nigidius Figulus lib. 11. Commentariorum Grammaticorum *vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus* formari sensit. Videndus Gellius lib. 4 cap. 9.

Varronis lectio vulgaris suspecta, de medo.

Stipendiosi qui.

Nomina in osus abundantiam designant.

Salitio

Salitio equorum districtè est semper exacta.] Monui in optimis libris scribi *exercenda*. In libro M. *τὸ districtè* desidero. Id an rectè, alii judicent. Cicero Q. fratri, *Sic enim habeto, me nunquam à causis & judiciis districtiorem fuisse, atque id anni tempore*: lib. 2. epistola 15.

Super quos juniores primò inermes, dum consuetudine proficerent.] In duobus mss. *quos supra*. Inde in M. desidero totum hoc membrum, *dum consuetudine proficerent*. Pro quo in quatuor exemplaribus scriptis erat *dum consuetudo proficeret*.

De glossemate mihi suspectus Vegetius.

Demum armati cogebantur ascendere.] Optimi codices malebant, *deinde armati*. Quod in salitione equorum præcipitur, primò inermes equites, inde armatos, etiam gladios, vel contos manibus tenentes, ad insiliendum desiliendumque adsuefaciendos; item pedites in ambulatione, decursionibus, primò sine pondere, postea armis, etiam farcinis fuere gravati; lib. 2. cap. 23. Similiter equites non solùm in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis, se & equos suos exercere jussi: lib. 3. c. 2.

Correctus Vegetius. Equites primò inermes, post armati exercebantur. Itidem pedites.

Et insilire, & desilire.] Desultores Livio & aliis dicti, qui alterum equum attrahunt, in quem celeriter transilire, ubi res postulat, possint. Videndus est Festus in *paribus*; & Alexander Neapolitanus lib. 6. Genialium cap. 22.

Desultores qui fuerint.

Ut in tumultu prœlii sine mora ascenderent.] Erat in uno V. *condescenderent sine mora*. Fortean id ab illorum ingenio, qui in membranis repererant *escenderent*: nec sciebant quid eo facerent, quod valet *ascenderent*, teste vetustissimo Grammatico Cornelio Frontone, cui etiam adsentit Palmerius noster in suis Spicilegiis; adductis, imò persanatis, aliquot locis Sallustianis.

Escendere, pro ascendere.

AD CAPUT XIX.

Bajuli qui.

Bajulare qui dicuntur.

Pondus quoque bajulare.] Qui vecturas onerum suo corpore faciunt lucri caussa, bajuli appellati. Græci βαστάζοντας appellabant, teste Gellio lib. 5. cap. 3. Bajulare dicuntur qui corpore proprio ferunt. Eam enim propriam illi verbo significationem tribuere voluit Nonius Marcellus, cum ex Plauti Asinaria hunc versum laudavit.

Ferri quæ dicuntur. Quæ portari.

Ego bajulabo; tu, ut decet dominum, ante me ito inanis.

Et disertè Cajus lib. 3. ad legem XII. tabularum, *Ferri propriè dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit; agi, ea quæ animalia sunt*; l. ferri ff. de verborum significationibus. Hinc patet impropriè Flavium nostrum dixisse suprà cap. 3. *portare pondus*; & lib. 2. cap. 23. *portare onera*. Quibus locis idem exercitium militare attingit. Diligenter autem juvenes in Gymnasiis, ferro, plumbo laminisque ferendis exercitatos, etiam dum saltu certarent, multis testimoniis confirmavit diligentissimus hujusmodi exercitationum investigator, illustrator, Hieronymus Mercurialis, lib. 2. De arte Gymnastica cap. 11. propositâ ibidem in gratiam eorum, qui his studiis capiuntur, vetustæ tabulæ picturâ. Fuit etiam in usu, & gymnasticas inter exercitationes. Pyrrhicha seu armata saltatio (Enopliam sunt qui vocârint) à qua Pyrrhichiarii, seu Pyrrhicharii in l. aut damnum, ff. de pœnis. De militari armata saltatione, quam à Pyrrho inventore nominatam putant, adeundi Plato 3. De legib. Lucian. In Dialogo de gymnasiis, Strabo, Spartianus in Hadriano, Plin. lib. 7. cap. 56. Hieronymus Mercurialis, Guliel. Budæus ad l. athletas, ff. de iis, qui notantur infamia.

Tyrones in gymnasiis laminis ferendis exercebantur.

Saltatio armata. Pyrrhichiarii. Armata saltatio à Pyrrho nomen accepit.

Necessitas imminet annonam pariter & arma portandi.] Utrumque onus subeundum militibus fuit in expeditionibus arduis. Sed Ciceronem audi: *Nostri exercitus unde nomen habeant, vides.*

Milites sæpe arma, & annonam portare coacti.

Deinde

Deinde qui labor, quantus agminis, ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre si quid ad usum velint, ferre vallum. Nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus; arma, etiam membra milites esse ducunt. Quae quidem ita geruntur aptè, ut si usus foret; abjectis oneribus, expeditis armis, ut membris pugnare possint; Tuscul. 2. Si quis verò Ciceroni, quasi in scholis Philosophicis hac de re disputanti, fidem derogare ausit; aliud testimonium ex ipsa Historia accipiat. Ammianus libro Historiarum 17. *Tutum*, inquit, *ex annona decem & septem dierum; quam in expeditionem pergens vehebat cervicibus miles*. Quàm velim hæc perpendere ductores & præfectos nostrorum militum; dum patiuntur suos non solùm sarcinas graviores, quàm pro usu militaris hominis, verùm mundum nescio quem, etiam meretrices, quocunque locorum circumvehere! Cui rei simul ut portas egressi sunt, videas eos agricolis plaustra, currus, scaphas, aliaque imperare, non quasi in patria hæc, sed in media Turcia facerent.

Iidem & vallum tulerunt.

Annonā dierum XVII. milites ferunt.

Mollities nostrorū militum.

Vergilio ipso teste cognoscimus.] In S. N. & Sutl. erat *cognovimus*: in M. *cognosci potest*. Qui idem codex totum illud orationis membrum, *si usus accesserit*, quod paulo ante alii præmittunt, non agnoscit.

Glossema puto Vegetium occupasse

AD CAPUT. XX.

PEdites tamen constat esse nudatos.] Observavi particulam *tamen*, in optimis plerisque codicibus abesse, neque insolentem esse locutionem. Præcessit quidem conjunctio *licet*; sed illa (ut & alia ejusdem synonyma, *si*, *etsi*, *etiamsi*, *quanquam*, *quamvis*) absolutè, & sine sequela frequenter usurpata confirmare possim. Sed quia res non tanti videtur, uno aut altero contentus ero: l. 1. C. de usuris, ita hodie vulgatur: *Si interrogatione præcedente promissio usurarum rectè facta probetur: licet instrumento conscripta non sit, tamen optimo jure debentur*. Sed in hoc capite τὸ *tamen* à liberalitate ineptorum profectum esse, quiq; benigni voluerunt esse de suo,

Tentatæ aliquot leges C. de usuris.

solæ membranæ Colonienses convincunt; eandemque particulam ejiciunt eædem membranæ in l.quamvis; & l.quamvis Bassa C. eodem tit. sed aliorum membranis ibidem adstipulantibus.

Gratiani tempore arma Rom. mutarunt.

Usque ad tempus D.Gratiani.] Notat Vegetius ab Urbe condita ad Gratianum usque Principem, cataphractis & galeis munitos fuisse Romanorum pedites. Verùm exinde negligentia interveniente, ac cessante campestri exercitatione, gravia hæc arma visa, atque deposita, nullo rei Romanæ bono. Historiam illorum temporum consului, ibique Gratianum hunc intellexi exercitu Romano prorsus neglecto, paucos Alanos, quos ingenti auro ad se transtulerat, veteri ac Romano militi antetulisse, adeoque Barbarorum comitatu, & propè amicitia, captum, ut sæpe habitu illorum iter fecerit. Inde in tantum ab eo aversos suorum animos, ut paulò post interfecerint. Paulus Diaconus libro Historiarum 12. & Epitomæ Victoris. Similis etiam negligentia in Valente Gratiani patro, qui eodem tempore Orienti præerat. Hic Gotho Danubium transeuntes, sine ulla fœderis pactione, non suscepit modò, sed paratum sibi existimans firmissimum contra quosvis hostes præsidium, sic amplexus est; ut milites suos neglexerit ac despexerit. Ceterùm Gothi se iis finibus non tenuere: contra quos Valens infeliciter aliquoties pugnavit, & ad extremum ex prœlio fugiens, ab iisdem concrematus est: testis Ammianus, Diaconus, Victor, Sozomenus lib.6. capite ult. Socrates lib.4. cap.ult.

Gratianus Romanos milites neglexit. Alanos suscepit: A suis interficitur. Valens suis neglectis, Gothos amplectitur:

A Gothis aliquoties supe-ratus. Ab iisdem combustus est.

Et cataphractis, & galeis muniebatur.] Cataphracta, sive κατάφρακτη, lorica; est thorax militaris, seu pectorale munimen: & inde cataphracti equites. Nomina apud Græcos nata à φράττω, quod ipsis sonat, *munio*. Etiam cataphracti pedites, pro loricatis Livio dicti lib. 37. sed his pectus solum cataphracta fuisse munitum volunt; equitibus verò corpus totum, & præterea ipsos equos; quod infra ostendemus.

Quid cataphracta. Cataphracti unde dicti. Cataphracti pedites, & equites.

Quæ

Quæ rarò utique milites induebant.] Abest particula *utique* in M.C.H. Susianus codex unus legebat: *Quæ rarò utique milites induebantur*. fortean *utrique milites induebantur* legi possit: cùm enim gravia arma existimata dicat, propter exercitationem campestrem omissam; cur non & equites hic unà cum peditibus complectamur, caussam nullam video; nihil tamen muto.

Itaque ab imperatore postulant primò cataphractas, deinde cassides deponere.] Convenit, fateor, illud *cassides deponere*, cum verbo *postulant*: pro quo in aliis erat *postulatum*; in aliis *postulabatur*: & per libros VV. liceret, nullum hîc verbum facerem, nullam controversiam verbo *deponendi* Latinissimo moverem. In membranis H. *cassides sede ponere*: in M. *sedem refundere*: in S. & N. *se debere fundere*: in duobus Susii *se debere refundere*. Quæ varietas haud dubiè, non de nihilo est. Arma Romanorum erant ex ære pleraque, quæ ob id fusa dicere quis possit. Livius de prima classe. *Arma*, inquit, *hu imperata, galea, clypeus, ocreæ, loricæ; omnia ex ære.* Multa quoque in eam sententiam ex Vergilio & Servio adferre non sit difficile. Clavos item æreos in constructione navium auctor noster commendavit. Rostra item in navibus ærea fuisse; & priùs æris, quàm ferri cognitum usum, doceo apud eundem hunc auctorem lib. 4. Videant tamen doctiores anne *refundendi* verbo, pro, *restituendi, reddendi* Flavius usus sit. Quo modo *refundere nummos, refundere sumptus*, boni scriptores sæpe dixerunt. Observavi autem Principes Romanos, cùm pro dignitate, & gradu annonarias species militibus adsignarent, arma quoq; inter alia adscripsisse, quorum aliqua sibi servarent, aliqua restituerent ac refunderent. Sic apud Trebellium Pollionem in D. Claudio notitia est, in epistola sacra Imperatoris Valentiniani, qua ipsi Claudio tanquam tribuno Martię legionis quintæ, post annonarias species, hęc jubet dari. Verba ipsius Trebellii adscribo: *Torquem libralem unũ, cassidem inauratam unam, scuta chrysographata duo, loricam unam, quam refun-*

Arma Rom. pleraque ex ære.

Clavi, & rostra nautum ærea.

Refundere, est reddere, restituere.

Principes arma distribuenda curasse:

Et alia multa adscripsisse militibus pro suo cuique gradu.

Tentatus Trebellii locus Arma ex armamentariis distributa.

refundat. Ibidem paulò post: *Cocum, quem refundat, unum; mulionem, quem refundat, unum; subarmale unum cum purpura; notarium, quem refundat, unum; structorem, quem refundat, unum.* Fortè melius legatur *stratorem*, pro *structorem.* Arma autem distribui solent ex armamentariis : id quod ante me video observatum ab Adriano Turnebo l. 12. Adversariorum cap.6. ad quem benivolum Lectorem remitto.

Dubitatum de Vegetii lectione.

Multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt.] Fortean *sagittarum* scripserit Vegetius. Quod autem usui venisse Romanis hic traditur, ut nudati pedites; cataphractis, galeisque depositis; infeliciter sæpe cum Gothis pugnarint; id inprimis evenisse scio illo prœlio, quo Valens A. superatus, & flamma hostili exustus est. Paulus Diaconus : *Ad primum Gothorum impetum perturbatæ sunt Romanorum equitum turmæ, nudatosque pedites deseruere, qui mox equitatu hostium septi, ac sagittarum nubibus obruti:* lib. 12. Historiarum. Itidem Orosius, *nubibus* (inquit) *sagittarum obrutæ.*

Romani pro lorica thoracomachum induerunt.

Vel cataphractas, vel galeas pedestribus reddere.] Sed quærat nunc aliquis quid pro cataphractis, quid pro galeis milites Vegetii ætate, & deinceps gestarint? Respondeo; pro lorica & cataphracta fuisse tunicam, quam Thoracomachum appellarunt. Cujus usum ad descriptionem mea mihi diligentia suppeditavit. Nam dum in eo sum, ut quæ ad bellica tormenta intelligenda, explicanda faciunt, conquiram; commodùm incido in librum, cui titulus Notitia utriusque imperii, eique conjunctum libellum de rebus bellicis. Ex quo quæ de thoracomacho ibidem tradebantur, cum benivolo Lectore, & studioso hujusmodi antiquitatum lubens communicabo: *Inter omnia,* inquit, *quæ adversum bellicum provida posteritatis cogitavit antiquitas, Thoracomachum quoque mira utilitate ad levamen corporis, armorum ponderi, & asperitati subjecit. Hoc enim vestimenti genus, quod de coactili ad mensuram, & tutelam humani pectoris conficitur; de mollibus lanis timoris sollicitudo,*

citudo, solertia magistra, composuit: ut hoc inducto primùm, lorica vel cliVanus, aut his similia fragilitatem corporis, ponderis asperitate non læderent; membra quoque vestientis, inter armorum hiemisque discrimen tali solatio adjuta labori sufficiant. Sanè ne idem Thoracomachus pluviis. Verberatus ingravescente pondere adficiat vestientem, de Libycis bene confectis pellibus ad instar ejusdem Thoracomachi faciem convenier superinducere. Hoc igitur ut diximus Thoracomacho induto, cui Græca appellatio, ex tuitione corporis nomen adsumpsit. Soccis etiam, hoc est calciamentis, & ferratis ocreis indutis, superposita galea, & scuto, vel gladio lateri aptato, arreptis lanceis in plenum, pedestrem subiturus pugnam, miles armabitur. Quæ primum inventa vestis sustinendo aut levando armorum ponderi, eadem postillà armaturæ loco fuit. Itidem puto pro galeis postea pileos istos Pannonicos fuisse, de quibus Vegetius eodem hoc capite. Quod ad Thoracomachum, non verba præmissa, verùm etiam figura, quæ in eodem libello proposita est, ita evenisse indicat; & est talis, qualem hîc propositam vides. Quam bona fide, ut depictam istic videram, exprimendam curavi.

Thoracomachus qualis fuerit.

Thoracomachus unde dictus.

Thoracomachi abusus. Pilei Pannonici.

Legio-

Legionarius thoracomacho indutus.

Eandem hanc figuram esse comperi, quam à Germano quodam suppeditatam sibi, in sua castrametatione indicavit Doct. Gulielmus de Choul. vir nobilis, & Christianissimi Francorum regis Consiliarius. Sed quia in ejusdem castrametatione etiam effigies sunt legionariorum militum, ea armatura, qua florenta adhuc imperio, id est

sub

ſub Trajano, Hadriano, Antonino Pio, & M. Aurelio Romani induti fuerunt; placuit eaſdem hic figuras proponere inſpiciendas.

Legionarius miles depictus ex tabula marmorea Moguntinenſi.

Legio-

Legionarius antiquus, qui est in Provincia Narbonensi.

Libera republica, & sub primis principibus gladium miles à dextra gerebat. Postea gladii majores facti, gestatique à sinistra. Qualis olim Romanorum ensis.

Ex quibus figuris etiam illud observabam, libera republica, ac florente imperio, minores Romanis gladios fuisse, gestatosque à dextra, qui declinante imperio majores fuerunt, pendentes à sinistra. Qui etiam hodie gladii gestandi mos permanet. Illi rei etsi plura testimonia suppetant; dicis caussa unum tantùm recitabo ex Polybii fragmentis lib.6.ubi ille Veterem Romanorum armaturam proponens, post descriptionem scuti (ita enim apud Polyb. interpretandum θυρεὸν, non *clypeum*; ut verterat Janus Lascaris; multis jam ante probavit Aldus Manutius Pauli filius in libro De quæsitis per epistolam) ad gladium transit in hæc verba: *Unà cum scuto ensis pendet; ad dextrum femur, Hispaniensem vocant, anceps est, mucrone eximio, defertur violenter, eo quod obeliscus ejus firmus, stabilisque existit.* Vide Horat. Epod. Ode 7. Dignum obser-

observatu, quod apud Dionem legebam, Imperatorem Macrinum, qui multis annis ante Vegetii ævum rei Romanæ dominus fuit, armaturam prætorianorum militum immutasse, ablatis squamatis Thoracibus, & scutis iis, quæ instar canalis facta fuerant, quò eosdem ad pugnam redderet expeditiores.

Imp. Macrinus arma prætorianorum mutavit. Thoraces squamatos, & magna scuta abstulit.

Qui cum arcu scutum tenere non potest, faciat.] Differt hoc loco interpunctio nostra, à vulgatis editionibus. Sed non mea hoc opinione, sed librorum veterum M. S. H. N. & duorum Susianorum auctoritate effectum est: quorum magna pars etiam suasit, ut paulò post scriberem, *quorum & capita nuda constant, & pectora.* Vulgata lectio habebat, *quorum & capita nuda esse constat, & pectora.*

Rrao meditanti arma, raro tractanti.] Nihil certius est, quàm à verbo *meditanti*, avellendum esse *arma*, annectendumque sequentibus; scribendo *Rarò meditanti, rarò arma tractanti.* Plus centies enim *meditari* pro *exercere* auctor noster eo loquendi modo posuit. Neque ipsi soli ea phrasis usitata. Paulus Diaconus, *Spiculis meditari, summæque voluptatis credere destinata ferire*; lib. 12. Histor. extremo. Sed alios testes ex Latio medio, & ipso foro Romano potiùs citemus. Cicero: *Multi naturæ vitium meditatione, & exercitatione sustulerunt*; lib. 2. De divinatione. Plautus Mostel. *exercent sese ad cursuram.* Idem Sticho, sc. Mercurius: *Simulq; ad cursuram meditabor me* Virgil. *Agrestem tenui meditabor arundine musam.*

Meditari pro exercere.

Meditatio eadem notione.

Et (quod est gravius, & turpius) aut capi, aut certè fuga rempublicam prodere.] Libris plerisque incognitum est illud comma, *& turpius.* De cætero in Susiano legitur, *aut capi, aut certè fugere, & rempub. prodere.* Clarius in M. *aut certè capi, aut fugere, aut rempublicam prodere.* Quanquam tolerabilis sit atque usitata bonis scriptoribus, Livio inprimis prior illa lectio; tamen ab hac membro uno, & reipsa (ut mea opinio est) superatur. Quòd nimirum

 milites

milites non satis muniti; vi, & virtute hostiũ, aut capiuntur, aut in fugam aguntur; aut ultro, & sua sponte ad hostes transeunt. Illa ad militum ignominiã pertinent. Tertium hoc, omnium maximè periculosum Reipub. ut quæ postillà vim passura est, ab iis manibus, quas ipsamet armavit. Qui judicaturus est de hac nostra opinione, quam in medio positam relinquimus; videat hæc Vegetii verba l.3.c.9. *Tunc fracti labore & tædio, plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt.*

Milites ad hostem transeuntes, plus nocent, quàm qui fugiunt.

Apud antiquos Murus dicebatur pedestris exercitus.] *Murus, qui muniendi caussa manu parabatur, & quo sepiebant oppidum*: Varro lib 4. De lingua Latina. Tractum autem id nomen, per metaphoram, ad exercitus instructionem, non uno loco. Ammianus lib.16. *Steterunt vestigiis fixis, antepilanis, hastatisque, & ordinum primis veluti insolubili muro fundatis.* Item Lucanus.

Murus unde dictus.

Gravis armatura in acie pro muro.

---- Parthoque sequenti
Murus erit quodcunque potest obstare sagittæ.

Vegetius lib.2.cap.17. *excipiebat autem prælium gravis armatura, quæ tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat.* Iterum lib. 3.cap.14. *Hi enim ad vicem muri, nec cedere, nec sequi.* Tractum etiam id vocabuli ab aliis auctoribus aliò. Horatius: --- *hic murus aheneus esto.* Cic. in Verrem: *Ad omnes enim eos impetus, quasi murus quidam, boni Imperatoris nomen opponitur.*

Nisi quod pilatæ legiones.] Dictæ legiones pilatæ, ut alibi pilati milites, à pilis: sic cetrati apud Cæsarem, & alios, à cetris; Peltati à peltis; scutati à scutis; funditores à fundis; tragularii à tragulis: sagittarii à sagittis; cataphracti à cataphractis, &c. Neque ab armis & telis solùm, verùm etiam à legionibus (quæ ipsæ à numero nomen adeptæ) nomina milites sortiti sunt. Hinc Primani, Secundani, Quintani, Decimani, Undevigesimani, Vigesimani, &c. frequentes apud Tacitum, Suetonium, & alios Historicos. De quibus Crinitus lib. undecimo De honesta disciplina, cap.10. Aliud quoque in legionibus denominandis placuit, cùm ex habitu vel ob varios eventus, aut insignem

Pilatis militibus unde nomen. Unde Peltatis, cetratis, scutatis, sagittariis, &c. Legionibus nomen à numero.

signem

ſignem virtutem nomen iiſdem inditum. Eo exemplo Alauda, quam Cæſar dictator in Gallia ab ave Alauda (galeritam olim nominabant, à pluma eminente in capite) inſtituit. Hujus legionis mentio eſt apud Cic. ad Atticum, & Plinium in Naturali hiſtoria. Item in veteri lapide: C. SALLIO. MATERN. BUCINATORI. LEG. V. ALAUDÆ, &c. Ab eventu legio Fulminatrix vocari cœpit, M. Aurelii tempore, Diaconus lib. 10. Virtute ſua aliæ nomen paraſſe videntur, legio Rapax: Fidelis: Pia: Adjutrix: I. Flavia pacis: II. Flavia virtutis: III. Flavia ſalutis, &c. De quibus paſſim in Hiſtoriis, lapidibus, & conſtitutionibus quoque Principum. Etiam à Diis cognominatæ videntur. Legionis quintæ Martiæ meminit Cic. in Philip. & Trebellius in Claudio: Legionis primæ Minerviæ Spartianus in Hadriano. Sed videamus potiùs legionum cognomina ex lapide veteri, qui Romæ in Capitolii area conſpicitur.

Legionibus nomen ex variis cauſis datum.

Legiones nomen Deorum quoque habuerunt.

NOMINA. LEG.

II. AUGUSTA.	II. ADJUTRIX.	IIII. SCYTHICA.
VI. VICTRIX.	IIII. FLAVIA.	XVI FLAVIA.
XX. VICTRIX.	VII. CLAUDIA.	VI. FERRATENSIS.
VIII. AUGUSTA.	I. ITALICA.	X. FRETENSIS.
XXII. PRIMIGENIA.	V MACEDONICA.	III. CYRENENSIS.
I. MINERVIA.	XI. CLAUDIA.	II. TRAIANA.
XXX. ULPIA.	XIII: GEMINA.	III. AUGUSTA.
I. ADIUTRIX.	XII. FULMINATRIX.	VII. GEMINA.
X. GEMINA.	XV. APOLLINEA.	II. ITALICA.
XIIII. GEMINA.	III. GALLICANA.	XIII. PARTHICA.
I. PARTHICA.	II. PARTHICA.	

Ad pilanos ut tandem ſermo redeat, unde cœperamus; memini etiam ſolis triariis id nomen peculiare fuiſſe: Ovid. 3. Faſtorum:

Pilani, triarii dicti.

---- haſtatos inſtituitque decem
Et totidem Princeps, totidem Pilanus habebat.

Diſertè & manifeſtiùs Varro: *Pilani Triarii quoque dicti*, lib. 4. De lingua Latina. Et inde Principes, ſimulque haſtati omnes uno ſæpe nomine antepilani vocati, quòd ante triarios eſſent. Etſi illorum ordo non ſemper idem fuerit, ut mox audies. Livius lib. 8.

Antepilani qui.

Rorarii percurrebant inter antepilanos, addebantque vires hastatis, atque principibus.

Hastatis, & principibus diversi temporibus, diversus locus in acie.

In prima acie pugnantes principes.] Vegetius, & hic, & lib. 2. cap. 2. octavo, & cap. decimoquinto; rursum lib. 3. cap. 12. & cap. 13. Principes in prima acie constituit, hastatos in secunda: quod aliter libera republica observatum: quod ex Ovidii loco, quem præmisimus, & Appiano de bellis Punicis constat. Sed ut clarum fiat lectori, Livium adhibeo: *Romani*, inquit, *mediam aciem, Latini cornua tenuerunt. Hastatorum prima signa, deinde principum erant, Triarii postremos claudebant.* lib. 47. Itidem apud eundem scriptorem ordines hi conlocati lib. 8. & eodem modo apud Polybium in castrametatione; quem vide. Neque ego hic primus controversiam moveo. Nam olim inter scriptores non satis hac de re convenisse ostendit Donatus in Eunuchum Terentii: *Post principia*, inquit, *militare dictum est, & ambigunt an in extremo agmine hic locus sit, an in medio.* In caussa est res militaris commutata, sub Principibus Romanis. Neque sola hac parte, ea variavit. Sed nos Vegetium sequimur, quem interpretandum suscepimus. Scio pluribus locis, in armatura militum præsertim, dissentire hujus præcepta à Livianis, & aliorum Historiis. Sed illa omnia ita exacte persequi, non est mei instituti, neque hujus loci.

Triariis locus postremus attributus.

Post principia.

Sed triarii geuibns positis solent intra scuta subsidere.] Aliis libris, *inter scuta subsistere*, probabatur. Absit, ut hoc homini sano persuadeant, scutorum longitudo pedum quatuor, latitudo curvæ superficiei pedum duorum semis, scriptore Polybio tradita est. Intra hæc scuta quàm commodum fuerit militi, genibus positis, aut altero tantum flexo subsidere; & inde consurgendi, ineundæque pugnæ signum expectare, nemini dubium est. Vide quæ dicturi sumus hac de re, lib. 2. cap. 16.

Scutorum longitudo, latitudo.

A quibus constat sæpe factam esse victoriam.] Libri optimi præpositionem non admittebant.

bant. De re ipsa Livius lib. 8. *Ubi Triarii*, inquit, *consurrexerant integri, refulgentibus armis, nova ex improviso exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato, principia Latinorum perturbant.*

Triarii consurgentes ad pugnam, antepilanos omnes intra suos ordines recipiebant.

Erant autem apud veteres, inter pedites, qui dicebantur levis armaturæ. In exemplaribus scriptis, legas, *erant tamen.* Quos autem ferentarios, funditores, hic appellat Vegetius, eosdem rorarios alii vocarunt. Varro lib. 3. De vita populi Romani: *Rorarii appellati, quòd imbribus, ferè primum rorare incipiat.* Iterum idem lib. sexto De lingua Latina: *Rorarii dicti à rore, qui bellum committebant ante, ideo, quòd ante rorat, quàm pluit.* Festus. *Rorarios milites vocabant, qui levi armatura primi prælium committebant, quod ut ante imbrem ferè rorare solet, sic illi ante gravem armaturam, quod prodibant, rorarii dicti.* Inter hos Vegetius alibi recenset, *ferentarios, armaturas, exculcatores, sagittarios, funditores, & tragularios*: qui ante aciem procedentes adversarios provocabant; quos, si fugare poterant, sequebantur; si eorum virtute reprimebantur, recipiebant se ad suos, id est post principes, & hastatos. Vide Vegetium lib 2. cap. 15. & 17.

Rorarii qui. Quomodo pugnarent.

Levis armatura tota quomodo pugnaret.

Inter principia legionum recipi solebant.] Principia interdum ipsos principes, seu principales milites significabant, ut alibi probabo: interdum ipsum ordinem principalium, ut hîc apud Vegetium nostrum, apud Livium, Tacitum, & Sallustium, innumeris locis: & ita Terentianus ille:

Principia, pro principibus. Principia, pro ordine principum.

-- *hic ego ero post principia, inde omnibus signum dabo.*

Principia etiam dicebantur in castris ubi jus reddebatur. Probus in Eumene, l. officium ff. de re militari, l. prima C. de veteranis. Florus lib. 3 cap. 3. Tacitus primo Historiarum: Livius, *Fugatus*, inquit, *ex principiis ac paulò post è castris tribunus.* lib. 38. Iterum ibidem, *& jura reddere in principiis sinebant.*

Principia locus in castris.

Omnes milites pileis, quos Pannonicos vocabant.] Ex pellibus hi pilei, & æque omnibus

Galeæ pelibus indutæ.

gregariis usui; ut ex auctore nostro hîc discere licet: eo fine, quò ne gravis galea videretur his, qui istiusmodi pileos in capite gestare consueti essent. Illud etiam Romanæ militiæ fuit, ut milites galea simplici uterentur, cui lupi pellem aut aliud hujusmodi imponerent, quod integumentum pariter insigneque esset, ut in prælio ignaviter, aut strenuè se gerentes faciliùs agnoscerentur, teste Polybio. Ad solos signiferos hoc trahit Vegetius libro secundo, cap.16. ubi hac de re etiam dicturus sum. Alii aliis rebus in galeâ usi, vel ad horrorem, vel ad ornatum. De quibus multa apud Alexandrum ab Alexandro, lib.1. Genialium, cap. vigesimo. Etiam pinnæ adhibitæ; quod alibi doceo. Etiam hiantium animalium formæ superpositæ galeis. Virgil.7. Æn. extremo:

Alia quoque galeis adhibita horroris caussa. Ut animalia hiantia.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur, arma tenens, & toto vertice suprà est.
Cui triplici crinita juba, galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.

Pluma in galeis.

In quem Virgilii locum videndus Adrianus Turnebus lib. 28. Advers. cap. 16. Plutarchus in Mario galeas equitum Cimbrorum, & plumis, & horrendis hiantium animalium formis insignes describit. E re militari haud dubiè mos, quo etiamnum hodiè insignia familiarum exornata atque distincta videmus, cùm galeis insident leones, lupi, cervi, canes, aquilæ, vultures, dracones, & aliarum bestiarum sive capita, sive cornua, sive pedes, quæ (quasi minùs Christiana sint) improbasse scio virum multæ lectionis, & magni judicii Joannem Ludovicum Vivem in suis Symbolis. Originem moris tam antiqui (cognitus enim antè, quàm scirentur, qui Christiani essent) spero me nunc primùm invenisse. Ab Ægyptiis enim descendisse observavi, apud Diodorum Siculum, lib.2. ubi ille Reges eorum, caput leonis, tauri, aut draconis principatus insigne, capite gestasse scribit. Ab Ægyptiis porrò mutuatos hoc Græcos, & ab his Romanos, ut multa alia quæ ad disciplinam milita-

Insignia familiarum etiam galeæ ornatus hodie distinguit. A disciplina militari ille ritus.

Mos ornandi galeas derivatus ab Aegyptiis.

rem pertinebant, magnam mihi verisimilitudinem habere videtur. Præsertim quòd Lacedæmoniis galeæ inventionem videam tribui à Plinio, lib. 7. cap. 56. Reliquum est, ut de cristarum in galeis prima inventione dicatur. Primi Cares galeis cristas illigasse, itemque in scutis simulacra finxisse, iisdemque lora adjunxisse scribit Herodotus lib. primo. Ocreas, & cristas quoque Cares invenisse Plinius testatur lib. 7. cap. 56.

Romani multa à Græcis, in disciplina belli sumserunt; illi ab Aegyptiis. Lacedæmonii galeam invenerunt. Cares galeæ cristas primi adhibuerunt. Item simulacra in scutis.

Pila vocabantur.] Livio libro nono: *Pilum haud paulò quàm hasta vehementius ictu, missuque telum.* Appianus De bellis Gallicis, pilum describit telum jaculo dissimile, videlicet hastile quadrangulum, præfixo ferro quadrangulo, paris longitudinis, cætera molli, præter cuspidem. Cujus definitio convenire potiùs videtur veruto: cui Polybius trium cubitorum longitudinem tribuit. Vegetius ferrum pili novem unciarum tantùm, sive pedale, ac trigonum fuisse docet. Ipsum hastile quantum fuerit, non indicat quidem hoc loco, sed tradit lib. 2. cap. 15. & disci ex Polybio potest. Is in suo fragmento lib. 6. De castrametatione: *Pili*, inquit, *telum lignum habet longitudine plerumque bicubitale, crassitudine digitali, spiculum unius spithamæ, palmi inquam majoris, eò usque attenuatum, & acutum, ut mox primum post jactum necessariò flectatur, fitque inhabile ad remittendum. Alioqui commune fieret telum.*

Pili elegans descriptio.

Quæ in scuto fixa non possent abscindi.] Leguntur hæc aliter in M.S.N.H. & tribus Susii scriptis codicibus; hoc modo: *quod in scutum fixum non possit abscindi; & loricam scienter, ac fortiter directam facilè perrumpit.* Quæ lectio convenit ipsi ferro quod pilo præfixum est, non hastili, aut toti pilo.

Quas Bebras vocant.] In lib. N. *bebyas*, in H. *brebras*, in Suf. *brebas*, appellari video. Neque scio quid sequendum; nam id teli genus, si fatear me ignorare, non puto mihi vitio versum iri.

Bebræ ignota tela.

Minora spicula dextro pede in antè posito ejiciebantur: majora, præposito sinistro.

Ita enim vibrandis spiculis vehementior ictus est.] Spicula hæc majora procul dubiò, quàm pila. Hæc dextro pede in antè collocato, illa præposito sinistro ad majorem impetum ejicienda præcipit. Mireris tamen & meritò, quæ pila hîc vocet Vegetius, suo ævo peculiari nomine spicula dicta; lib.2.cap.15.

Pila eadem quæ spicula.

Superlativus, pro comparativo.

Priscianus ad confirmationem suæ opinionis Vegetii testimonium produxit.

Ut & latera eorum subducatur ab hostibus.] Codex M. & N. *Ut latera eorum.* Ceterùm Priscianus Grammaticos, monstraturus superlativum, pro comparativo à bonis scriptoribus prolatum, post jurisconsultorum testimonia, etiam auctoris nostri hunc laudat locum libro 3. ad hunc modum: *Vegetius Renatus rei militaris libro primo: Sed latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ possit plagam inferre.*

Instruendos, ac protegendos omni arte pugnandi; quocunque genere armorum.] Membranæ Susii malebant, *quocunque armorum antiquorum genere.* Quò etiam accedere video M. & H. in quibus reperiebam *instruendos ac protegendos omni antiquorum genere.* Etsi minimè illis credam, tam concisè illa ab auctore nostro scripta fuisse. Nam magni apud me aliorum librorum consensus, tum ipsa ratio, quæ ad *instruendi* verbum, *pugnandi artem*, ad *protegendum antiqua arma* & veterum armaturam referenda indicat. Vegetius hoc eodem cap. *Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre non possunt, &c.*

AD CAPUT. XXI.

Vegetius de conjectura leviter correctus.

NOn solum autem confidentes sine castris ista patiuntur.] Admiratus sum pertinacem librorum omnium consensum in verbum *confidentes.* Magnum tamen pignus dederim *confidentes* à Vegetio fuisse scriptum. Frequens locutio ista Historiographis, & in promptu apud eundem hunc scriptorem, lib.3.cap.8. *Incautum est*, inquit, *plerumque*

que discriminis, exercitum passim sine aliqua munitione consîdere.

Et more animalium multi cadunt.] Magis quadrabit sententiæ Vegetii, quod & hoc loco de conjectura reponimus, *inulti*. Livius de L. Succio, qui Decem-virorum fraude, à militibus in itinere occisus fuit: *haud inultum interfecere. Nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cùm ipse se prævalidus, pari viribus animo, circumventus, tutaretur.* Florus: *ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant*, lib. 3. cap. 22. Itidem & ipse Poëta 2. Æn. Iterum correctus.

....*Nunquam omnes hodie moriemur inulti.*

AD CAPUT. XXII.

ETsi diutius commorandum sit.] Castra quidam triplicia faciunt: Temporanea, id est momentis mutabilia: aut stataria, quibus hostem, dum se in munito loco continuerit, occupare instituas: aut sustentoria, quibus urgentem, & lacessentem hostem sustineas. De quibus multa lib. 5. cap. decimo & sequenti, Leo Baptista. Castra triplicia faciunt.

Loci salubritas elegatur.] Quæ fuerit ratio antiquorum in exploranda loci salubritate antè, quàm stativa constituerent, doceo ad caput secundum libri tertii. Loci salubritas qui exploretur.

Cavendum etiam, ne mons sit vicinus altior.] In S. & N. *ne mons vicinus sit, aut altior*, in membranis Susii, *vicinior, aut altior*; quod amplector. Eam lectionem atque interpunctionem non improbabit scio, qui verba Vegetii adhibuerit ex cap. 8. libri tertii, ubi inquit: *In metandis castris non sufficit locum bonum legere, nisi talis sit, ut alter eo non possit melior inveniri: ne utilior prætermissus à nobis, & ab adversariis occupatus adportet incommodum.* Idem dicto lib. cap. 13. *Primum auxilium captes ex loco, qui tanto utilior judicatur, quanto superior fuerit occupatus.* De tumulo à Samnitibus neglecto, & à P. Decio, tribuno Romanorum militum, occupato, memorabile strategema est apud Livium lib. 7. & apud Fronti- Iterum emendatus Vegetius. Altissimus locus castris ponendis tutissimus.

num; quem vide lib. 1. Strateg. cap. 5. num. 14. & lib. 4. cap. 5. numero nono.

AD CAPUT XXIII.

Triplex castrorum forma. Quarto loco rotunda accedit. Pro ostẽtatione copiarum forma castrorum accommodanda.

INterdum autem quadrata, interdum trigona, interdum ſemirotunda.] Triplicem formam muniendorum caſtrorum propoſitam vides. Semirotundam illam oblongam appellat lib. 3. cap. 8. ubi & alterum formæ genus, rotundum, quarto loco recenſet. Figura quæque ut perfectior, ita capacior creditur. Ob id circulari opus eſt, ſi exiguas copias tuas videri velis: quadrata, ſi magnas: triangulari, ſi majores. Pulchriora judicat Vegetius illa caſtra, quibus ultra latitudinis ſpacium tertia pars longitudinis additur. De quadrata videndus Polybius. Semirotunda, ſeu oblonga caſtra Galbæ fuerunt, quorum figuram ex Gabrielis Simeonii Florentini Obſervationibus antiquis mutuati ſumus.

Caſtrametatio Galbæ.

Prout

Prout loci qualitas, aut necessitas postulaverit.] In membranis quibusdam *loci quantitas*, sed amplioris significationis alterum vocabulum. Necessitas autem, quæ movere nonnunquam castra, etiam formam mutare coegit; aut omnino, aut pro parte; videlicet cum accedentibus auxiliis pluribus, forum, & quæstorium, quibus diversa loca in castris ordinariè servata, in unum contrahebantur, repletis etiam iis spaciis, quæ circa prætorium vacua esse solent, teste Polybio. Ceterùm origo rei tam necessariæ, tamque salutaris, id est muniendorum castrorum, paucis ut arbitror cognita. Primus sub eodem vallo totum exercitum continere instituit Rex Epirotarum Pyrrhus. Quo victo, castris ejus potiti Romani, qui notata ordinatione adhanc usque metationem paulatim pervenerunt. Teste Frontino lib. 4. cap. primo.

Necessitas castrorum formam sæpe mutavit. Foro, & quæstorio loca, in castris diversa statuta. Castra munire quis primus excogitarit.

Papiliones tendunt.] Quid Papiliones essent jam antè docuimus. Nomen illud & Gallis hodie notum, equibus dicuntur *pavillons*: Hispani *Pavellones* vocant. Deputantur in castris loca tendendis papilionibus, sed pro gradu dignitatis legionum, & auxiliorum: equitum, & peditum lib. 3. cap. 8.

Draconis origo in signis. Draconarii qui.

Dracones, & signa constituunt.] Draconis signum à morte Pithonis serpentis initium sumpsisse autumant. Alexander ab Alexandro omnes milites, qui hoc signum sequerentur, Draconarios appellatos fuisse adfirmabat. Sed aliud nos docet Vegetius lib. 2. cap. 7. De hoc apud Ammianum locus est, qui horum signorum tanquam vivam imaginem ob oculos ponit. Is in descriptione pompæ, qua Romam ingressus est Constantius, de signis militaribus loquens: *Alios*, inquit, *purpureis subtegminibus texti circumdedere Dracones, hastarum aureis, gemmatisq; summitatibus illigati Hiatu vasto perflatiles, & ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* lib. 16. Idem lib. eodem: *quo agnito per purpureum signum Draconis, summitati hastæ longioris aptatum.*

Draconis descriptio. Draconis signum purpureum.

Et

Castris positis primo loco signa figuntur.

Et signa constituunt.] Omnium primò signa suis locis in castra ponuntur, quia nihil venerabilius est eorum majestate militibus, Vegetius dicto cap. 8. Cœlius lib. 3. Annalium: *Omnes simul terram cum classi accedunt: navibus atque scaphis egrediuntur, castrametati signa constituunt.* Vide Nonium Marcel. in *Metari.* Nunc ut intelligatur qui modus fuerit signorum constituendorum, sciendum est tam aquilam, quàm signa alia hastis fuisse imposita. Vix risum tenui, ubi minotauri, lupi, aliaque signa (ab ipso Mario olim abolita) in vexillis depicta vidi ita edita à viro magno, quem non nomino. Hastæ illæ inferiori parte acutæ erant, ita ut in terram facilè figerentur, quæ res ut manifestior sit inspicientibus, nummos aliquot exprimendos duxi, in quibus semper ea forma.

Signorum quæ fuerit figura. Figebantur in terram.

Signa legionum ex nummis M. Antonii.

Reli-

Reliquarum legionum ad triginta usque si videre signa quis volet, adeat Huberti Goltzii Cæsarem in nummis M. Antonii. Ubi is homo, majoréne felicitate corraserit, an ad vivum ea expresserit dijudicare vix possis. Signa verò ita fixa, cum castra movenda erant, quandoque à signiferis convelli non potuerunt, aut admodum ægrè. Quæ res pessimi ominis semper habita: ut exempla apud Livium, Florum, Suetonium, Orosium, & alios infinita declaraverunt.

Decumana autem porta, quæ appellatur, post prætoriam est.] In solis membranis H. sincera, & integra scriptura exstat *post prætorium*. Inde discimus non modo quis portæ prætoriæ locus fuerit, verum quasi per satyram, ubi ipsum prætorium in castris. Ora prædicti manuscripti codicis de Decumanis fluctibus, & ovis decumanis quasi maximis, locum Festi adscriptum habet; sed nesciebant illi homines Festum. Ajunt enim, *Paulus inquit, decumani*, &c, adeò eo sæculo Paulus Diaconus compilator, seu expilator potius Pompei Festi in scholis celebrabatur. De porta decumana Livius lib. 10. *Ab tergo castrorum Decumana porta impetus factus.* Tacitus primo Annalium: *Ut cuncti ruerent ad portas, quarum Decumana maxime petebatur, aversa hosti, & fugientibus tutior.* Nomen huic portæ à limitatione agrorum, ni fallor, Decumanus enim limes, Plinio, Festo, & ipsi Frontino de limitibus, qui agrum secat ab ortu solis ad occasum. De ordine harum portarum, de situ, & numero earundem egerunt, Turnebus lib. 30. Adversariorum, & Alexander ab Alexandro libro primo Genialium, cap. 12. sed non potuerunt pertingere illi viri, quo Justus Lipsius vir doctissimus, mihique amicissimus. Is ad primum Annalium Taciti, quatuor numero portas constituit. Prætoriam, & Decumanam, ex Diametro illi semper oppositam: Principalem dextram, & Principalem sinistram. Cui adstipulari gaudeo ipsum quoque Imperatorem Leonem, quanquam novum ille scrupulum injiciat libro de bellico apparatu cap. undecimo, numero

Prætorii locus in castris.

Portæ Decumanæ locus. Unde ea dicta.

Quatuor in castris portæ. Prætoria. Decumana. Principalis dextra, Principalis sinistra.

Leo præterea parvas portulas agnoscit complures.

num. 15. *Ambitus*, inquit, *fossati, sive castrorum, quatuor portas majores, & publicas habeat, portulas autem parvas præterea complures juxta unamquamq; portam id est egressum, præfectus aliquis castra ponat ad ejus custodiam.*

Sontes porta Decumana ad supplicium educti.

Per quam delinquentes milites educuntur ad pœnam.] Ea utique porta educebantur, Decumana scilicet, in quos capitaliter animadvertendum erat. Hirtius de bello Africano: *extra vallum deducti sunt, & cruciabiliter interfecti.* Festus: *Vallescit, perierit, à vallo militari, quod fit circa castra. Quod qui eo ejiciuntur pro perditis habentur.* Seneca libro primò de ira. c. 16. *Damnatus extra vallum deductus est, & jam cervicem porrigebat, cum subitò apparuit ille commilito.*

Auctoritate præfecti castrorum damnabantur. A tribuno deputabantur ad pœnã. Tribunus fustuã iũ infligebat. Aliàs præpositus tantum, ut & centurio. Speculatores suppliciis sumendis deputati. Speculatores, non Spiculatores hi vocandi. Ipsi Tribuni quãdoque animadverterunt. Quando id videatur observatum.

Nunc à quo damnati, à quo ad pœnam deputati milites fuerint, ex Vegetio discendum est lib. 2. cap. 9. *Si miles*, ait, *crimen aliquod admisisset, auctoritate Præfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnam.* An igitur ipse tribunus capitalem pœnam infligebat? Audies. Si fustuaria pœna exercenda erat, ipse quidem militem prior leviter attingebat, quod alibi doceo: in graviori supplicio tantùm præpositus erat, ut & centurio. Didici ex Seneca qui prædicto cap. 16. statim subdit: *Tunc centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem jubet.* Erant quippe hi speculatores suppliciis sumendis destinati. Ut jam audisti, & probat Tacitus primo Historiarum, nominatim in cæde Pisonis. Quidam Spiculatores non rectè nominarunt ut Abdias libro quarto in supplicio Jacobi, & Josiæ. Item alii. Ceterum Speculatores appellandi sunt, ut apud Julium Firmicum lib. 8. cap. 26. & in l. divus. ff. de bonis damnatorum. In Evangelio ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα. Accidit nihilo minus quandoque ut ipsi tribuni supplicium sumerent, cujus opinionis testem do Cornelium Tacitum, apud quem decimoquinto Annalium Flavio caput amputatur à Vesanio Nigro tribuno. Et libro eodem manu Statii adæque tribuni militaris Lateranus trucidatur. Suspicor autem idipsum tunc ita observatum, cum, qui puniendus erat, aliqua dignitate reliquis antestaret. Certè

Late-

Lateranum illum consulem designatum fuisse observabam. Ipsum Flavium etiam militum tribunum. Si leviori pœna coercendus erat miles gregarius, poterat etiam à principalibus, seu principiis castigari; non à solo tribuno aut centurione. Macer: *Irreverens miles non tantùm à tribuno, vel centurione, sed etiam à principali coercendus.* l. milites. ff. de re militari. Quin & ipsis militum gladiis concisos sæpe milites ex Historiis discimus. Tacitus: *Stabant pro concione legiones districtis gladiis, reus in suggestu per Tribunum ostendebatur, si nocentem acclamaverant præceps datus trucidabatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolveret.* lib. primo Annal. Ælius Lampridius in Commodo Antonino: *Hostis appellatus, lacerandusque militibus est deductus.* Imò & priscum hunc morem fuisse testatur Ammianus dum lib. 29. ita scribit: *Quid de istis nefariis proditoribus fieri oportere contubernales devoti censetis? Senatusque ad clamationem rogantium, sanguine vindicari; eos qui inter Constantianos merebant, prisco more militibus dedit occidendos.* Ipsis quoque auxiliaribus duos tribunos lapidandos datos legimus, quòd stellaturas accepissent, Spartiano teste in Pescennio. Etiam in nostra militia similis mos etiamnum hodie in usu est, ut declarabo infrà, de pœnis militum. Sed de castigationibus militum ista satis sint. Unus superest, ritus quem tacitè non possum præterire. Antequam capitaliter animadverteretur, classicum cecinit. Quod Vegetius testatur. lib. 2, cap. 22. Idemque ab urbano etiam Magistratu usurpatum Varro 4. De lin. Latina mihi testis est, & Tacitus 2. Annal. *In P. Martium consules extra portam Exquilinam cum classicum canere jussissent, more prisco advertêre.* Adnotatione dignum, quod ex Æmylio Partheniano in vita Avidii Cassii retulit Vulcatius. Ab eo videlicet milites in foro virgis cæsos, & in mediis castris securi percussos. Quod præter disciplinam majorum ab eo factum, prædictus satis clarum est.

Etiam principes leviores pœnas inferebant.

Legionarii ipsi animadvertebant Gladiis suis fontes concidebant.

Priscus etiam ille mos

Auxiliares quoque puniebant.

Stellaturum acceptarũ pœna

Ante animadversionem classicum cecinit in castris.

Etiam in Urbe idem mos

Securi percussi in mediis castris.

AD CAPUT XXIV.

Cespitis in castris muniendis mensura.

CEspites circumciduntur.] Horum usus in aggeribus extruendis, tanquam in muro lapidum. Ceterum certa eisdem erat mensura. Vegetius cespitem vult altum semissem, pedem latum, longum pedem semis, lib.3.cap.8.

Correctus Vegetius.

Ita ut ante sit fossa.] Veram lectionem esse pronuntiavi, *in antè sit fossa.* Eamq; Vegetio hic restituunt libri ad unum omnes, quos videre mihi contigit. Neq; solùm hoc capite ita locutus. Nam supra cap. 20. *sinistros pedes in ante habere : in ante habere dextros* dixit. Item alibi non uno loco. Perfamiliaris autem bonis auctoribus hæc præpositionum geminatio, qui hac forma dixerunt: *in super, in ante, in palam, in coram, in usq; ex ante, ex usque, ad ex, ab ultra, ab ante, ab usque, in circum*, pro circumquaque. De quibus loquendi modis annotarunt Rævardus lib.3. Variorum cap.3. Jacobus Cujacius lib. 3. Observationum cap. 22. & Janus Guilielmius in suis Verosimilibus.

Præpositiones geminatæ à Veteribus.

Legitima fossa tumultuariæ opposita.

Tunc legitima fossa.] Confirmatur ea lectio omnibus libris excepto uno Coloniensi olim edito, in quo illi boni viri expresserant, *latissima*. Sed nugas illi tum agebant, & quidem seriò. Fossam legitimam tumultuariæ opponit. Itidem alibi opera legitima & tumultuaria, ipsique adeò milites à Vegetio discriminantur legitimi, à ceteris.

Et alia sub linea. Sicut appellant.] Libri S.N. legebant, *alta sublimitas*, alter ex Susianis *alta sublimitas*. Nesciverunt operæ typographicæ, aut ipsi potius librarii architectonicam, quod condonaremus facile, modò ne supra crepidam sutores, id est suo judicio auctorem nostrum interpolassent. Vitruvius, *longitudines ad regulam, ad lineam; altitudines ad perpendiculum, anguli ad normam respondentes exiguntur.* lib.7. de architect. cap. 3. lineam hanc Græci σαθμὴν vocarunt. Adeundus Gellius lib. ultimo cap. ult. Plinius lib.7. cap.20. Adrianus Turnebus in Adversariis, & diligentissimus Vitruvii interpres Guilielmus Philander, dicto cap. 3.

Longitudo rei exacta ad lineam. Altitudo ad perpendiculum. Anguli ad normam. Quid linea.

Fit ut sit alta tredecim pedes.] Quibusdam mss. sextus casus hîc placet, leguntque *pedibus*. Rursum alii paulò antè, tribus locis malunt genitivum: *Alta pedum septum: duodecim pedum lata sit: pedum novem.* Ut ut hæc se habeant, certum est imparem numerum in fossa percutienda observatum; testante ipso Vegetio lib. 3. cap. 8. Quæ regula si in castris olim servata semper fuit, fatendum erit aliquot locis mendosos Cæsaris Commentarios, & libros iis adjunctos. Magis faustus impar numerus habebatur, Apuleius de Asino aureo, lib. undecimo. *Meque protinus purificandi studio, marino lavacro trado: septies submerso fluctibus capite, quod eum numerum præcipuè religioni aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit.* Vergil.

Impar semper numerus in fodienda fossa.

Impar numerus magis faustus: Idem aptissimus religionis.

Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circumdo: terque hæc altaria circum
Effigiem Duco. Numero Deus Impare gaudet.

De numero hoc etiam Aristoteles scribit libro De cœlo. & tradimus nos quædam ad libri tertii caput octavum. Eadem de caussa annum ætatis septimum decimum militiæ initium dedisse suspicor, & Cæsarem positis castris viginti tria castella propè extruxisse, de quibus nos suo loco. Itidem annus XLIX. Eandem fortè ob caussam militiæ finem dedit.

De lignis fortissimis, quas milites portare consueverunt.] Munifices milites in tantum gravati fuêre portandis oneribus, & adgestione lignorum, ut nonnunquam in seditionibus, ea de re nominatim questi sint. Exemplum apud Tacitum non leve: *Nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant. Mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum, fossas: pabuli, materiæ lignorum adgestus: & si qua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum quæruntur.* Primo Annal.

Munifices valde gravati aggerundis lignis.

Ad quod opus ligones, rastra.] Etsi nullis planè libris auctoritas mihi hoc loco detur, audeo

Magnum mendum de conjectura sublatum.

nihilominus pro *rastris*, substituere *rutra*. Horum in castris usus fuit, illorum (meo quidem judicio) nullus. Miror homines rastris agricolæ manibus extortis, & perlatis in castra, uxorem illius ad ducendum exercitum, eadem opera non adduxisse. Vide simile mendum à me sublatum, lib. 2. cap. ult.

Qualos, aliaque utensilium genera.] Unæ membranæ Susii auctiùs *qualos, tribulationes, aliaque utens. ge.* Pro eo licebit in textum recipere *tribulos*, modò ut sententia patiatur. Vegetius: *Aggerem faciunt, supra quem valli, hoc est sudes, vel tribuli lignei, per ordinem digeruntur*, lib. 3. cap. 8.

AD CAPUT XXV.

OMnes equites, & media pars peditum.] Qui in acie stare, qui post eos fossis ductis castra munire consueverint, dico lib. 3. cap. 8; quanquam varient, & discrepent in eo opere instituto Historiæ. Hirtius partem aciei dum opera fierent, sub hoste instructam stetisse narrat, lib. De bello Africano. Aliter Cæsar: *Prima*, inquit, *& secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat: post hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius est perfectum, quàm intelligeretur ab Afranio castra muniri*: primo bellorum civilium. Iterum: *Cæsar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & adversas locari, intra has mediocri latitudine. Fossas lectis militibus obduci jussit*: libro tertio De bello civili. De velis, aliisque rebus, quibus milites opera facientes tegi solent, alibi nobis sermo erit.

Dum opera fierent, qui steterint in procinctu.

Quæ secunda, quæ tertia, donec opus omne compleverit.] Addunt membranæ Susii *quæ quarta*. Particulam *donec* M.C.S.N.H. non agnoscebant. Quos si sequamur, non video quæ sit futura horum verborum sententia. Exemplar H. *compleverint*. Ego tamen de lectione edita nihil muto. Nam *compleverit*, mihi valet *completum erit*; genere loquendi cognito omnibus iis, qui humaniores litteras primis labris attigerunt.

Verba activa sæpè passivam significationem habebant.

AD CAPUT XXVI.

ORdines indesinenter servent.] Vox *indesinenter* nulla est in libris M.S.N.H. & Susianis. Eamque inutilem esse clamat quod præmittitur *assiduo exercitio*. Erat autem Romanæ militiæ vetus institutum, ne miles, sine comeatu, ab signis abiret; neve præsidio decederet, neve locum in acie relinqueret; sed ordines diligentissimè, continuateque servaret. Ordinum enim non servatorum pœnam capitalem fuisse, declarat Livius lib. 2. & Diodorus Siculus lib. 12. Livii quoque Epitoma lib. 58. testis est Scipionem ad Numantiam disciplinam militarem corrigentem, quem militem extra ordinem reprehendisset, si Romanus erat, vitibus; si extraneus, fustibus cecidisse Item Livius lib. 5. *Fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit.* Cicero tertia in Antonium: *Si consul ille, fustuarium meruerunt legiones, quæ consulem reliquerunt.* Cædebantur autem fuste, Polybio auctore, hoc modo: *Accepto fuste tribunus vix tantùm attingebat damnatum. Quod ubi factum erat, omnes qui in castris erant cædentes fustibus lapidibusq; plerosque in ipsis castris conficiebant. Ac si qui evasissent, nec sic quidem servari poterant: quippe, quibus neq; in patriam redire liceret, neq; à propinquis domum recipi possent.* Hactenus Polybius. Sed unde, inquies, genus hoc castigationis? Tarquinium Superbum primum apud Romanos introduxisse scribit Eutropius l. 2. & illi adstipulatur Suidas in voce Σὐπερβος. Sed nos ad ordines redeamus. Necessitas illa servandorum ordinum magnum quandoque incommodum Romanis attulit: ut ex Cæsaris Commentariis liquet. Is lib. primo Bellorum civilium, de militibus Afranianis loquens, *Genus, inquit, erat pugnæ militum illorum, ut magno impetu primò procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent; rari, dispersiq; pugnarent. Si premerentur, pedem referre, & loco excedere non turpe existimarent.* Ibidē paulo post: *Hæc tamen ratio nostros perturbat insuetos hujus generis pugnæ: circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis arbitrabantur:*

Sine comeatu ab signis discedere non licuit.
Ordines non servare in acie, capitale.
Romanus vite punitus: Miles extraneus fuste.
Fuste quomodo cæsi.
Illud genus puniendi Tarquinius Superbus introduxit.
Necessitas ordinum servandorum quandoque damnosa Romanis.

ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaq. perturbatis antesignanis, legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non tenuit.

Vegetius correctus.

Nec ultra, quàm expedit, aut conglobent agmen.] In editione Parisiensi, *nec ultra magis, quàm expedit.* Liber M. & duo Susiani codices, *nec contrà quàm expedit.* liber S. *Nec tibi contrà quàm expedit.* Inde genuinam lectionem facile fuisset odorari: *necubi contra, quàm expedit, aut conglobent agmen aut laxent*; nisi eam disertè prodidissent H. N. libri mss. Multum sanè ad rem ipsam momenti habet particula *necubi*: neque minùs ad mentem Vegetii indicandam; qui voluit agmen continuum esse, nullo planè loco interlucere, vel interpolatum esse; sinus aut curvaturas nullas habere. Cui rei ne verbum ullum fecissem, nisi animadvertissem valdè facere emendationem hanc, ad confirmandum locum similem, quem lib.3.cap.20. initio restitui.

Matricula quid, & unde dicta. Album. Pittacium.

Et secundum matriculæ ordinem.] A matrice deductum diminutivum Matricula, id est catalogus, seu index militum. Pro *Matricula* Latinissimi dixerunt ferè *Album.* Posteriores pro eodem *Pittacium* posuerunt. Quod reperias in Codice Justiniani non uno in loco. Glossarium vetus πιτλάκιον, *pittacium*, *brevis*. Græci etiam *leucoma* vocarunt, ut testis Pollux.

Orbe facto pauci multos sustinent. Orbibus instruendis editiora loca quærenda.

Jubetur etiam ut instruant orbes.] Eo genere defensionis resistere adversariis milites exercitati queunt, etsi numero multo inferiores: sed commodissimum putatur, si qui orbem composituri sunt, locum paulò editiorem, vel montem occupare possint. Sic equites Romani, cùm auctore Sexto Temponio decurione, totam Volscorum aciem perrupissent, atque eadem ratione, id est cuneo ad suos revenire non possent; tumulo occupato, & orbe instructo, magnam diei partem, & totam noctem ibidem se tutati sunt, & maxima cum gloria ad suos tandem rediêre. Testis Livius, lib.4.

Equi-

Equites quoque divisi per turmas.] Conjunctivam particulam ex libris vulgaribus & mss. in contextum recepi. Aliquot eorum per modum imperativum multa hoc capite legebant, ut *Jubeantur, peragant, cedant*: pro *jubebantur, peragebant, cederent, &c.*

Recursu quodam impetus reparent.] Luculentissimum de hoc militaris artis præcepto exemplar apud Appianum occurrit. Id facere non potui, quin cum Vegetio, & benivolis lectoribus communicarem. Is in Historia bellorum Punicorum auctor est trecentos equites Scipionem quos circa se habebat, & alios quotquot dabatur colligere, in duas turmas divisos immisisse in hostem magno impetu; admonitos, ut per vices adsultarent jaculando, moxque cederent, iterumque invaderent, ac mox retrocurrerent. Sic enim fore ajebat, ut semper dimidia pars suis viribus hostes invaderet, jaculisque abigeret, tanquam in orbem pugnare coactos.

Accedendo, recedendo, optime pugnatur: si modò id vicissim faciant ejusdem exercitus milites.

Impetus reparent.] Edidi *reparent*, ex libris optimis; quanquam olim *repararent* vulgati libri circumferrent: pro quo repereram in M. *repedarent.* Hoc ego aliquando existimabam factum esse ex *reperarent*: videas enim in membranis optimis, *repero, æquipero, rederguo*, pro *reparo, æquiparo, redarguo*, &c. Et ita veteres locutos, probat Festus in *rederguisse.* Ceterùm ut codicum Susianorum variantes lectiones inspexi, quas vir nobilissimus, quo est in literas & in omnes literarum amantes animo, perhumanite, mecum communicavit; offendi istic in duobus mss. *& recursu quodam in prœliis repedarent.* Quod mirum ni ab ipso Vegetio quoque scriptum sit; saltim quod ad *repedandi* verbum attinet: quod probum & vetus esse testem habemus Nonium: sed & posterioribus, video usitatum: Ammiano Marcellino imprimis, qui coævus huic nostro scriptori. Ammianus: *Nullo terga vertente, evadere festinabant, & velùt repedantes sub modulis sensim extra vallum protrusi*; lib. 19.

Repero, Æqui., pero olim efferebant.

Repedandi verbum Vegetio redditum.

Iterum: *repedavit ad sua castra*; lib. 16. Iterum: *repedavit ad signa ocyùs miles*, lib. 24.

Quam non antè boni milites assidua exercitatione didicissent.] Juniorum assidua exercitatio, non modò cùm jam nomen militiæ dederunt, requisita; sed etiam pacis tempore necessaria est: ut ad caput primum hujus libri ostendi. & hoc illud est quod Theodericus Rex Gothicus apud Cassiodorum præcepit: *Discat miles in otio, quod proficere possit in bello. Gestiunt vituli certamina, quæ impleant ætate robusta, catuli in novellis venationibus ludunt, &c.* lib. 1. Variarum, cap. 40.

Pacis tempore exercitatio tyronum non negligenda. Gothici regis hac de re sententia.

AD CAPUT ULTIMUM.

Nonne Epirotæ Pyrrhi armis plurimum aliquando valuerunt?] Optimæ notæ libri M.S. H. N. legunt, *Nonne Epiri Pyrrhi armis.* Ex eo amicus meus I. Gulielmius putabat fieri posse *Epirotæ Pyrrhi*, quasi ex compendiosæ scripturæ distractione. Illud nemini ignotum puto, ut cum Epaminunda Thebanorum; similiter Epirotarum gloriam unà cum Pyrrho exortam, atque occidisse. Sed quid si plurali numero utramque provinciam intelligamus, ut *Epiri* significent *Epirum veterem*, & *Epirum novam*? Quas aliquoties conjunctas videmus in Notitia imperii.

Thebani sub Epaminunda floruerunt. Epirotæ sub Pyrrho. Epirus provincia duplex.

Dacos autem, & Medos, ac Thraces.] Constanter in libris M.S. N. H. & duobus Susii scribitur *Mæsos.* Quod miror ab aliis, priori illi post positum; cùm hoc genuinum, & absque libris pro genuino recipiendum, vel ex sola locorum serie probari possit: ex Ptolemæi lib. 3. Plinii lib. 3. cap. 26. Ammiani Marcellini libro Historiarum 27. Flori lib. 4. cap. 12. & infinitis aliis scriptoribus. Medorum fortitudinem, & in regno tuendo (quod ad trecentesimum quinquagesimum annum, auctore Justino, propagârunt) strenuitatem, non sum ignarus veterum monumentis celebratam. Sed de iis nihil minùs; quàm somniavit hoc loco Vegetius. Quapropter, si me audis, scribe *Mæsos.* Ut

Magnum mendum è Vegetio ablatum.

Medi suum imperium annis CCCL. tuiti sunt.

Ut ipſum Martem fabulę apud eos natum exiſtiment.] Apud Thraces ſcilicet. Ammianus lib. 27. in Myſia Martianopolim conſtituit, eam Martis patriam ſi facias, erres. Nam à ſorore Trajani Principis id nomen civitati inditum. Martem verò apud Thracas natum vult Vegetius; adductus Poëtarum fabulis. Inter eos Euripidem eſſe ſcio, quem memini Thraciam Martis domicilium vocare. Itidem Homerum, qui in Odyſ. θ. cecinit, Martem vinculis Vulcani ſolutum, à quo in adulterio deprehenſus fuerat, in Thraciam ſtatim abiiſſe. Deus certè Thracum Mars fuit, ut teſtis eſt Lycophronis enarrator. cultus maximè in ea civitate, cui nomen Creſtone: Stephanus De urbibus: & de eodem Lycophron, ὀρχοτομήσω τόντε Κρηστώνης θεόν, *jurabo item Creſtones Deum.* Arnobius: *vel Mars Thracius, vel Iuppiter Creticus.* Idem lib. 4. adverſus gentes: *Quis Spartanum fuiſſe Martem? nonne Epicharmus? Quis in Thraciæ finibus procreatum? non Sophocles Atticus cunctis conſentientibus Theatris?* Solere porrò Traces Marti & Bellonæ captivorum hoſtiis litare, teſtis dicto libro idem Marcellinus. De ferocia, magnanimitate eorundem, & vitæ ipſius contemptu, conſulendi Mela, Solinus, Herodotus, Florus, alii. Imo bellicoſos uſque eò homines illos fuiſſe Florus commemorat, ut ſignis militaribus, armis, diſciplinæ quoque Romanorum adſueverint.

Martianopolis Mœſiæ civitas unde nomen habeat.
Martis patria.

Mars Deus Thracum.

Ubi maxime cultus.

Marti captivorum hoſtiis Thraces litarunt.
Thraces bellicæ diſciplinæ Romanæ magni imitatores.

COMMENTARIVS AD LIBRUM SECUNDUM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum

INstituta majorum artis armaturæ.] Sex, septem libris aliter hæc leguntur. : hoc modo, *Instituta majorum partis armatæ.* Iterum paulò post ex libris, *antiqua desiderat.* Ubi libri aliquot scripti, *ex libris antiquorum ea desiderat.*

Non tam discenda, quàm recognoscenda.] In veteri M. reperiebam, *non tam discendi, quàm recognoscendi.* Sæpe eo modo boni scriptores locuti: & inter alios ipse Cicero, *solum belli gerendi mutare, huc illuc delectandi se conferre.* Ubi de suo benigni illi correctores addunt ferè hæc emblemata, *caussa, gratia, nomine, &c.* Videant doctiores, an idem loquendi genus Vegetio dandum sit. Quorum censuræ ut hæc itidem alia, quæ scribo, libens meritò submitto. De prædicto loquendi genere, quod ex Græcia in Latium adductum est, videat tyro, quæ Priscianus, quæ summum Galliæ ornamentum, & Græcæ linguæ scientissimus, Guil. Budæus notârunt.

Græcum locutionis genus.

Domitori omnium gentium barbararum.] Errare non patior libros S. H. quorum opera ego, & ipse adeo Vegetius alibi non parùm adjuti sumus : ii legebant, *Dominatori* : sed depravatè : convincit quod præmissum est, *domino, ac Principi generis humani.*

Principes posteriores a n-

Non

Non ingrata illa adulandi formula; sub principibus posterioribus præsertim. Tacitus tertio Historiarum: *Romanum Principem, & generis humani paulò antè dominum.* Item Ammianus libro decimonono: *Nostris virtutes Constantii Cæsaris extollentibus, ut domini rerum, & mundi.* Quanquam fuerint qui illud cane pejus & angue vitarint. Quod ostendam. Tertullianus in apologetico: *Maledictum est*, inquit, *ante ἀποθέωσιν, Deum Cæsarem appellare*, cap. 34. Ubi idem ille scriptor demonstrat, *domini nomen Dei cognomen esse, atque inde Augustum formatorem imperii ne dominum quidem se dici voluisse, atque adeò vetuisse edicto, ne quis eum ita appellaret.* Testantur idem Suetonius, Paulus Diaconus lib. 7. Orosius lib. 6. alii itidem Tiberius domini appellationem exhorruit, teste Suetonio cap. 27. In apotheosi Principum qui ritus, quæ ceremoniæ servatæ, petere licebit ex Herodiani Historiis. Adde Onomasticon vetus: *Divus Imperator qui post mortem Deus habetur.* Item Tacitus: *Deûm honor Principi non antè habetur, quàm agere inter homines desierit.* Ceterùm, ut in vivis nunquam divi facti; item post mortem is honos nemini habitus, qui privatus diem obiisset, uno Diocletiano excepto. Huic, quia solus omnium, post conditum Romanum imperium, ex tanto fastigio spontè ad privatæ vitæ statum remeavit: contigit (quod nulli post natos homines) ut cùm privatus obiisset, inter Divos tamen referretur. Testante Diacono.

Miro itaque timore in parendo audax factus sum.] Membranæ partim *more*, partim *modo*, pro *timore* amplectebantur. Cicero pro M. Marcello: *Quòd si in alterutro peccandum est, malo timidus, quàm parum prudens videri.* Accommodatius ad scriptoris nostri opinionem hoc Plinii arbitror ex libro quinto Epistolarum: *Etenim nescio quo pacto magis in studiis homines timor, quam fiducia decet.*

Præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas

bitiosissimos titulos adamarunt. Domini generis humani libenter audiebant. Mundi domini. Cæsarum nemo Deus appellatus ante obitum. Domini nomen Dei cognomen est. Augustus Dominum se appellari non est passus. Neque Tiberius. Ritus referendi Principes in Deos. Qui Imperatores Divi dicantur. Divus nemo factus, qui privatus obiisset. Excepto uno Diocletiano. Timidū videri præstat quàm parum prudentem. In studiis timidum esse præstat, quàm audacem

nitas animavit.] Codex Susianus legebat *paternitas*. Quod dicere possis non malè cohæsurum *indulgentiæ* vocabulo. Item infrà capite tertio hujus libri præ se ferebat liber collegii Coronarum, *mi pater Auguste*, pro, *Imperator Auguste*. Sed hoc Musæ ne siverint, ut in eam opinionem eruditi inducantur, à Flavio nostro illa fuisse scripta. Nam ipsius ævo ejusmodi epitheta principibus Romanis tribuere alii non solent: ut videre est in Constitutionibus principalibus. Ibi reperias aliam nomenclaturam dignitatis Imperatoriæ; ut *perennitatis*: in l. jubemus, §. sanè fin. C. de sacrosanctis ecclesiis: & suprà libro secundo Vegetius, cap. 18. *Sed hujus felicitatis, ac provisionis est perennitas tua*. Item *Mansuetudinis*; l. decernimus, C. eodem: *Pietatis*; ibidem. *Sacræ pietatis*; l. quoties, C. ubi Senatores. *Serenitatis*; l. nemo C. de paganis. *Clementiæ*; l. humanum, C. de legibus. *Lenitatis*; l. prima, C. quando Imperator inter pupillos. *Divinæ serenitatis*, l. 2. C. de officio præfecti prætorio Africæ. *Majestatis*, *Augustæ Majestatis*, & multa similia; etiam majora, quæ sensim in palatium irrepserunt, cùm alii divi appellari, alii pro Diis coli se voluerunt. *Magnificentiæ*, *Celsitudinis*, & his similes titulos, officiis tribui, Juris studiosi non possunt ignorare.

Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura.

AD CAPUT PRIMUM.

Equites alares. Equites legionarii.

EQuitum alæ dicuntur.] Libri scripti, & M. *equitum alas dicunt*. Sed perplacet, quod in aliis reperisse se ostendit Modius noster, *equitum alii alares dicuntur*, ut quasi opponantur iis, qui peculiari nomine *equites legionarii* paulo pòst appellantur.

Vexillationes unde nomen habeant.

Vexillationes vocantur à velo, quia velis, hoc est flammulis utuntur.] *Vexillum diminutivum est à velo*; Festus. Inde etiam *vexillatio*. Sed in VV. aliquod legimus, *vexillationes vocantur ab eo, quod velis*. videndum, factum ne id sit ex eo,

quod

quod *Belo* pro *Velo* antiquo more librarii ſcripſerant. Quod ad ipſas vexillationes; eas à legionibus ſeparari videas l. ult. C. de iis qui non impletis ſtipendiis,& l.veteranis , C.quando provocare non eſt neceſſe. Vexillationum quoque mentio in l.2.C. de hæreditate decu: & l.unica, C.Theod. de bonis militum. Vexillationes, numeros interpretatus Cujacius in d.l. ult. C.de iis qui non impletis ſtipendiis. Sed generale fuit numerorum nomen. Quod indicare videtur l.contrà,C.de re militari. Auctor noſter & à legionibus, & ab auxiliis vexillationes ſejungit, lib.3.cap.4. & cap. 10. Idem equites tantùm in vexillationibus fuiſſe non hoc ſolùm loco indicaſſe viſus : ſed & ſequenti cap. cùm *in matriculis legionum , proprios & ſibi inſitos equites* fuiſſe ſcribit. Certè auxiliares vexillationes fuiſſe ex Livio ſuſpicor: *Alarii equites, poſtquam tam memorabile facinus Romanorum equitum videre, & ipſi virtute eorum accenſi*: lib. 49. qui locus dignus, ut videatur. Idem mihi innuere videtur Vegetius cap.1.lib.3. Certè ſive Scotus, ſive alius quicunque auctor Notitiæ Imperii (quam magno rei literariæ bono ex ultimis Britannis antiquariorum ſtudiis repetitam , primus in lucem protulit vir Clariſſimus Sigiſmundus Gelenius annis abhinc triginta ,) is, inquam , vexillationes Palatinas, & Comitatenſes, ſub diverſis Magiſtris quà in Oriente , quà in Occidente recenſet , ſed omnibus fere locis diſertim indicat equites fuiſſe. De iiſdem vetus quoque inſcriptio:

Vexillationes diverſæ à legionibus.

Numerorum militarium nomen generale.

Alares equites auxiliariorum fuerunt iidem fortè cum Vexillationibus.

Vexillationes equites.

ITEM. MISSO. AB. IMP.
ANTONIO. AVG. PIO. AD. DEDUCEN
DAS. VEXILLATIONES. IN. SYRIAM OB
BELLUM. .·.·.·.·.·.· THICUM.

Vexillationum nomen Turnebus ad emeritos veteranos (Subſignani Ammiano dicebantur , vexillarii Tacito) traxit , id eſt eos milites , qui exauctorati, ſub ſigno tamen ſeorſum tenebantur , donec præmia , & agros acciperent. Eum vide lib. 3.

Subſignani. Vexillarii.

Adver-

Adversariorum cap.3. & lib.5.cap.2. ubi ex Suetonii Galbâ cap. 20. hæc verba; *Excepta Germanicorum vexillatione*, eo, quo dixi, modo interpretatus est: rectè an secus, judicare alios mavelim; accepto tamen à me, seu potiùs Notitia imperii hoc testimonio, ubi sub dispositione viri illustris Magistri militum per Illyricum duæ vexillationes Comitatenses ponuntur, *equites Sagittarii seniores. Equites Germaniciani seniores.*

Vegetii locus audacter tentatus, seu potiùs emendatus. Flammeola, à flammeis. Flammeum duplex. Quid flammeum. Flamearii, qui ea conficerent.

Quia velis, hoc est flammulis utuntur.] Veteres aliquot libri magis ineptiunt, *famulis utuntur* Legendum puto(etsi invitis omnibus libris) *flameolis utuntur*. Flammeola, à flammeis diminutò vocabulo dicta sunt. Onomasticon vetus, *flammeum mavorte, virginale*. Erat flammeum, ut alii scribunt flameum, genus veli coloris lutei, vel crocei, quod novæ nuptæ gestabant. Lucanus:

Lutea demissos velârunt flamea vultus.

Item Juvenalis satyra decima---*sedet illa parato Fameolo.*

Consulendus Festus libro sexto; Plinius lib. 21. cap. 8. Apud Plautum Aulularia, *ab his flameis, flamearios* dictos observavi.

Ad quorum exemplum ocreati equites sunt instituti.] Duobus mss. Susianis placebat, *ocreati milites sunt constituti.* In iisdem, & aliis nonnullis libris, quæ sequuntur etiam paulò aliter, *Classis item duo genera sunt; unum liburnarium; alterum lusuarium.* Pro *navibus lusoriis* (de quibus ipse Vegetius lib. 4. capite postremo) nescio quæ monstra nobis apud librarios nata. Mirum enim quàm ineptum id genus hominum esse solet, sicubi aut rem ipsam, aut scriptorum verba non satis caperent.

Naves lusoriæ.

Et major numerus peditum expensa minore.] In veteribus, *& major numerus miltum.* Ego puto Vegetium absque ullo detrimento, & peditum, & militum nomine carere posse.

Exercitus ex re ipsa, atque opere exercitii

nomen accepit.] In duobus mss. *Unde ex re ipsa, atque opere exercitus nomen accepit.* Sed alterum magis cohærens. Ulpianus: *Exercitus ab exercitatione nomen traxit*, l.1.ff.de testam mil. Varro *Exercitus, quòd exercitando fit melior*: lib.4. De lingua Latina, & Priscianus libro sexto. Exercitus unde dictus.

Romana autem virtus præcipuè in legionum ordinatione præpollet.] Duriusculè hoc *præcipuè præpollet.* Quod apud scriptorem hunc non considerandum fortassis inquies: ego quoque (ut ingenuè fatear,) istiusmodi perpendere hic non soleo. Neque tam temerarius essem, ut hujus loci caussa in jus librarios vocarem, ni spes magna esset litem mihi addicendam. Quam ut contestaret, auctores fuerunt membranæ Susii: in quibus legebatur, *Romana autem præcipuè in legionum ordinatione res pollet.* Quod genus phraseos medium Latium quondam possedit: eoque restitutum apud diversos scriptores. Cassiodori locum adduco; sed ita, ut simul illum in dubium vocem. Is lib.9. Variarum cap.21. *Arma enim & reliquæ gentes habent: sola reperitur eloquentia, quæ Romanorum dominis obsecundat.* ubi legerim, *Rei Romanæ dominis.* Sallustius primo Historiarum: *Res Romana plurimùm imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello coss.* Atque ita locutum Livium, Tacitum, & alios historiæ scriptores ignorare non possunt, qui eos auctores norunt. Ulpianus: *Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat*; l. prima ff. de Justitia & jure. Quem locum velim nunquam Ja. Rævardus tentasset. Ammianus: *Olim ab Augusto in clientelam rei Romanæ susceptus*: lib. 18. & alibi plus centies. Capitolinus in Pertinace: *Senatorem nobilem in castra ducere voluerunt, ut eum rebus Romanis imponerent.* Romana phrasis Vegetio reddita. Locus Cassiodori in dubium vocatus forte emendatus. Res Romana, pro republica. Defensa l.1.ff. de justitia, & jure.

Legio ab eligendo appellata est.] Varro: *Legio, quòd leguntur milites in dilectu*; lib. 4. De lingua Latina, & lib. 3. De vita populi Romani. Legioni unde nomen.

AD CA-

AD CAPUT II.

Græcorum phalanges multum potuerunt: Ampliùs tamen Romana acies.

MAcedones, Græci, Dardani, Phalanges habuerunt.] Quod ad Phalanges Macedonum attinet, experimentum de se re ipsa præstitisse constat; dum Asiaticos & Græcorum exercitus devicêre. Sed majora præstitit Romana acies, subactis tam Africæ, quàm Europæ gentibus. Et quanquam Hannibalis fraudibus, ac dexteritate detrimentum passi Romani; mox tamen superiores

Hannibalem, sola virtute ducis, Romani superarunt.

evasêre, ubi ducem Hannibali parem nacti sunt, ut auctor est Polybius, lib. 17. Ubi ille caussam quoque cur apud Romanos ferè victoria fuerit, non fortunæ (ut ferè alii solent, qui felices sine ratione duces vocant) sed ducum industriæ, & aciei instruendæ peritiæ tribui. Præ phalange autem Ramanorum aciem prolixè commendat: quòd hæc facilè moveri & verti possit, illa difficillimè; hîc viritim pugnetur, ibi generalis tantùm impressio fit; hæc in prœlio infinita habeat loca, & tempora ad pugnandum accommoda, illa verò unum dumtaxat locum & tempus habeat, cùm usui esse possit; hac in salebris, convallibus, tumulis, alveisque fluviorum, illa non nisi loco plano & aperto pugnari queat. Aciei instructionem ab ipso Vegetio discere non est difficile: At phalangis, quòd non facile obvia fiat, in gatiam studiosorum ex dicto libro Polybii subjiciam: *Vir armatus in ipsa concertationis densitate tribus pedibus firmus perstat. Magnitudo autem hastarum secundum primam hæsim sedecim, secundùm convenientiam autem veri ac recti quatuordecim cubitos habet. Et ex illis quatuor per spatium intermanuarium, & æquilibrium posterioris partis, dum in procinctu stat, adimuntur: manifestim est, quòd decem cubitis hasta necessariò ante cujusque armati corpus præemineat, quando ambabus manibus in hostem libratur. Hinc autem accidit, ut aliæ hastæ ante secundam, & tertiam ac quartam; aliæ quintam ser.em eorum qui præcedunt in acie, duobus cubitis præemin:ant: siquidem Phalanx proprietatem & densitatem*

Victoriæ magna pars instructioni aciei tributa.

Quàm multis rebus Rom. acies, phalangi Græcorum præstiterit.

Phalangis qualis fuerit instructio.

tem suam secundum ordinem , & retrò & à latere stantium habuerit , &c. Videndus quoque de ejusdem phalangis instructione, armatura,& impetu Ælianus.

Et in una phalange armatorum octo millia censuerunt.] Auctores mihi fuerunt ita emendanti S. N. & duo mss. Susii. Anteà vulgatum erat, *ut in una phalange armatorum octo millia censerentur:* non tam apte , ut illud alterum.

Galli atque Celtiberi , pluresque barbaricæ nationes.] Optimi codices, *Barbaræ nationes.* Eodem modo & Cicero *Afros,Gallos, Hispanos, Barbaros* appellat , in epistolis ad Q. Fratrem. Itidem alii Latini scriptores solent omnes illos vocare,qui alia lingua, quàm eorum uterentur. Eodem modo & ipsi Romani Græcis barbari fuerunt , testis mihi Festus in Barbari ; & Plautus Potitium sacerdotem Romanum Barbarum appellans. Itidem Asinariæ prologo , *Barbarè,*pro, *Latinè.*Itidem Captivis *Barbaricum jus:*& apud eundem *Barbarus poëta;*in Milite.

Galli,Hispani & alii cur Barbari dicti Romanis. Romani ipsi Barbari quoque à Græcis nuncupati.

Romani legiones habent in quibus singulis sena millia.] Legio non semper eodem ex numero fiebat , sed pro robore militum , aut necessitate rei Romanæ , modò exilior , modò major esse consuevit.Romulus primus legionem ex tribus millibus peditum , equitibus verò trecentis confecit. Varro , Plutarchus , alii. Quòd verò Plutarchus, adventu Sabinorum in urbem , aucta civitate , numerum legionis à Romulo duplicatum scribit ; quanquam magna illius auctoritas , mihi tamen nunquam persuadebit. Si enim Livio credimus , variata fuit, ut dixi , legio , pro usu Reip. & Senatus arbitrio. Is libro sexto ab V. C. quatuor legiones *quaternûm millium* scriptas prodit. Itidem lib. 38 *Propter quod facinus* , inquit,*tota legio , millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt.*Idem libro septimo decem legiones scriptas tradit , *quaternûm millium, & ducentorum peditum,equitumq; trecentorum.*Rursus auctior apud eundem numerus. l. 8 ,Iterum auctior l,31, *Numero,*

Legionis numerus sæpe mutatus est. Romuli legio quanta. Dissentimus à Plutarcho.

Legio variata pro reip.necessitate , & Senatus arbitrio. In legione quatuor millia ; Quatuor millia quingenti :

Quinque millia CCC.

Numero, inquit, *peditum, equitumque legiones auctæ: millibus peditum & equitibus centenis in singulas adjectis, ut quina millia peditum, treceni equites essent.* Si mendo vacat prædictus Livii locus; jam consequens erit, hunc, quem subjiciam, diligenter expendendum.

Livii duo loca expendenda.

Livius lib. 52. *Id præcipuè provinciæ Macedoniæ datum, quòd cùm alterius consulis legionibus quina millia, & duceni equites, ex vetere instituto, darentur in singulas legiones; in Macedoniam sena millia peditum scribi jussa, equites treceni æqualiter in singulas legiones.*

In legione sex millia CCC.

Nunc quantum ille numerus subsequenti ævo auxerit, è Vegetio disce lib. 2. cap. 6. qui peditum sex millia centum, equites septingentos in legione ponit. Idem lib. 3. cap. 1. in legione mixtis auxiliis, decem millia peditum, & quatuor equitum numerat, à qua summa si præcedentem arithmetica subtractione auferas, videbis quanti auxiliares fuerint.

In legione, Vegetii ævo, peditum sex millia, centum: equites DCC. iique omnes Romani.

Additis auxiliis, in legione hominum quatuordecim millia.

In quibus singulis sena millia.] Præter Livium, Festus in *sex millium*: Sallustius Jugurtha: Gellius lib. 16. cap. 10. Valerius Maximus lib. 3. cap. 3. & alii auctores sunt, Marium legionem sex millium peditum primùm conscripsisse; idque non Senatus decreto, sed ex suo consilio: tum capite censos primùm sacramento adegisse. Eundem etiam servos ampliùs quatuor millia in belli usum adsumpsisse: eosque tandem à Sertorio castris exutos, & cæsos esse, scripsit Plutarchus in Sertorio. Idem in bello Syllaniano servos in usum belli provocavit: sed tres tantùm comparuerunt; teste eodem Plutarcho.

Legionem sex millium Marius primus conscripsit.

Marius servis in bello usus.

Marium servi secundo sequi nolunt.

Quid autem inter legiones, & auxilia interesse videatur.] Alias quoque sequente capite differentias inter Legionarios, & Auxiliares Vegetius constituit. His addo, in legionibus solos cives; in auxiliis Latinos socios meruisse; etiam Barbaros; quod alibi ostendam. De civibus solis in legiones receptis, testis Dio; qui non uno in loco πολιτικὰ στρατόπεδα, appellat, & apertissimè Plinius, qui lib. 33. cap. 2. cives auxiliaribus opponit. Idem videtur innuere

Legionarii omnes cives Romani.

Auxilia à sociis, & Barbaris.

innuere Vegetius, hoc eodem cap. his verbis : *Legio autem propriis cohortibus plena.* Nam eosdem distinguit lib. 3. cap. 1. Quæ omnia si cui minùs sufficere videbuntur, alium à me testem audiat, nec ampliùs audeat hiscere. Tacitus in vita Julii Agricolæ : *Instructos, ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent, equitum tria millia cornibus adfunderentur : legiones pro vallo stetêre, Ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti : & auxilium, si pellerentur.* Illud præterea observatum, signa eorundem diversa ut essent, alio legionarios, alio auxiliares, alio quoque prætorianos usos : monet Alexan. Neapolitanus lib. 4. cap. 2. Probabit idem Tacitus libro quinto Annal. *Tres eum in Judæa legiones excepêre; tradidit Syria duodecimam : comitabantur viginti sociæ cohortes.* Atqui cohortes in centurias distributas, singulisque centuriis sua vexilla constituta fuisse, auctor Vegetius libro secundo capite 13. De prætorianis unum Pompejum Festum testem laudasse suffecerit: *Prætoria*, inquit, *cohors est dicta, quòd à Prætore non discedebat: Scipio enim Africanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo non discederent, & cetero munere militiæ vacarent, & sesquiplex stipendium acciperent.* In cujus verbis nequid hæreas tyro, suppetias fero ex Varrone: qui auctor est, *Prætorem olim dictum quicunq; præiret exercitui.* Item ex Asconio Pædiano: *Veteres*, inquit, *omnem magistratum, cui parêret exercitus, prætorem appellaverunt.* Cohortis prætoriæ signa privata fuisse liquet ex nummis M. Antonii, & Cæsaris, apud Goltzium. Sed prætorianæ cohortis originem quia ejus hîc mentio incidit, paulò altiùs repetamus. Gorgydam autem apud Thebanos cohortem, quam prætoriam vocarunt, constituisse, ex Plutarchi Pelopida didici. Cohors ista, ἱερὸς λόχος, id est sacra cohors vocata. Constabat autem ex electis viris quadringentis, quibus civitas exercitationem victumque præbuit. Quem ordinem constitisse quidam voluit ex iis, qui se inter se amarent, aut sanguine conjuncti essent. Quæ ratio & Germanis

Apertissimum ad id testimonium Taciti.

Signa legionariorum, Auxiliariorum, & Prætorianorum diversa.

Prætoria cohors quæ.

Prætorianorum munus.

Eorum stipendium sesquiplex.

Prætor olim, quicunque exercitui præerat.

Prætorianis sua signa privata.

Prætoriã cohortẽ apud Thebanos Gorgydas primum constituit

Ea sacra dicta:

Publico sumtu alta:

Constabat ex consanguineis:

 nis

Itidem Germanorum olim turmæ.

nis placuit: ut videre est apud Tacitum De moribus Germanorum: *Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit: sed familiæ, & propinquitates; & in proximo pignora: unde fœminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium.* Idem quoq; Macedonibus olim mos, ut equites in suam quisque gentem scriberentur, teste Q. Curtio libro quinto. Illud etiam monendus tyro, quod pænè imprudens præterieram; Prætorianos non solùm pedites, sed etiam equites fuisse. testem habemus Suetonium in Caligula cap. 45. & in Claudio, cap. 21.

Idē mos & Macedonibus quondam Prætoriani & pedites & equites fuerunt, id & nomen cohors indicat.

Ex diversis locis, ex diversis muneribus venientes.] Nihil dicam aliud, quàm genuinam lectionem esse, quam libri M. H. N. B. & Susiii alter suggerunt, *ex diversis numeris venientes.* Neque solùm hoc loco ea vox emigravit, ut videbis posteà, lib. 3. cap. 4. Dicti autem numeri interdum ipsæ cohortes. Sozomenus lib. 1. Historiæ tripartitæ: *Ex illo*, inquit, *Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, singulæ fecerunt tabernaculum proprium.* Ulpianus: *exercitum non unam cohortem, neque unam alam dicimus sed numeros multos militum*, l. 2. ff. de his qui notantur infamia. Numeros interdum à vexillationibus distingui suprà ostendi. Etiam à limitaneis militibus separati: l. 17. C. De re militari. Et apud Flavium Vopiscum, in Probo. Frequens hæc vox est in ff. & C. titulo De re militari. & C. De officio Magistri militum. & ab ea interpretationem accipere debet l. filiusfamilias. ff. De procurat. Sed quorsùm tam multa extranea accersimus, cùm etiam domi loca sint, ubi ea vox adhuc integra est? Apud Vegetium scilicet, lib. 3. cap. 9. & cap. 15.

Numerorum nomen Vegetio restitutum.

Numeri quid sint.

Distincti à limitaneis.

Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus

Auxiliares conducuntur ad prœlium.] Auxilia non tantùm à Romanis pecunia comparari solita. Tacitus sexto Annal. *Quæ postquam Artabano cognita, filium Orodem ultorē parat; dátq; Parthorū copias; mittit, qui auxilia mercede facerent.* Auctor tamen

Non soli Romani auxilia cōparārunt pretio.

Hero-

Herodianus lib. 3. initio, Parthos nec mercenarios milites, nec ordinarios exercitus habere. Idem quoque libro sexto Persas, nec mercenario milite usos, neque stativis castris exercitus habuisse: sed omni multitudine virorum, nonnunquam etiam mulierum, Regis imperio coactos, ad bella exisse tradit. Illud silentio prætereundum nondum est, Gallorum auxilia Asiam sæpe implesse; ipsosque orientales Reges sine mercenario Gallorum exercitu bella nulla gessisse, neque pulsos regno, aliò; quàm ad Gallos confugisse. Adeundus Justinus lib. 25. Similiter Cares quondam per totam Græciam militantes erraverunt, ut auctor Strabo lib. 14.

Persæ mercenario milite non usi

Asia Gallorum auxiliis læpe usa.

Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica.

Nec notitia nec affectione consentiunt.] Alii, *nec notione, nec affectione consistunt.*

Cares in Græcia sæpe militârunt:

Nam legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura in acie jungebantur.] Quòd legionibus auxilia semper adjuncta fuisse dicis Vegiti; id non utique observatum fuisse, non sit difficile ex Livio probare. In Hispania enim multa præclarè jam gesserant Scipiones, sæpe prœlio decertârant; nullius tamen mercenarii militis istîc opera usi, usque ad annum illum quo Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus consules fuerunt; hoc est, annum V. C. quingentesimum quadragesimum. Sed ipsum Livium audito: *Id modò ejus anni in Hispania ad memoriam insigne est, quòd mercenarium militem in castris neminem antè, quàm tum Celtiberos Romani habuerunt.* Diversus autem erat locus auxiliis in acie. Gallos Germanosque auxiliares in fronte locatos videmus apud Tacitum 2. Annal. Crassus autem apud Cæsarem, eos in media acie posuit; & in castris oppugnandis usus est telis, lapidibusque subministrandis, ac comportandis cespitibus, ut speciem tantùm pugnantium præberent, Id ea causa, quòd his minùs fideret: teste Cæsare 3. belli Gallici.

Romani in Hispania multa gesserunt sine auxiliis.

Quo anno & illic auxiliis uti cœperint.

Auxiliariorum locus in acie non semper idem.

Auxilia, tanquam levis armatura, in acie jungebantur.] In uno codice mſ. erat *juvabantur.* Suſpicari cœpi ſcribendum *jugabantur.* Cicero 2. Tuſcul: *hoc quidem est commune virtutum; omnes enim inter ſe nexæ & jugatæ ſunt.* Auxiliorum etymon à Varrone petendum: *Auxilium appellatur ab auctu; cùm acceſſerant, qui adjumento eſſent alienigenæ*: lib. 4. De lingua Latina. Inſuper eodem hoc cap. pro, *Documentum eſt magnitudo Romana,* libri S. N. ſcribebant, *documenti eſt mag. Romana.*

Jugare verbum puto Vegetio dandum. Auxilia unde ſic appellata.

AD CAPUT. III.

DEinde contubernalibus, completis ſtipendiis.] Quot olim emeritæ militiæ ſtipendia & anni fuerint, diverſimodè inter auctores diſceptatur Alexander Neapolitanus lib. 6. Genial. cap. 22. adnotatum reliquit, modò 11. modò 16. annos militiæ finem feciſſe. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena ſtipendia numerat. Sæpe ea res variavit; ſub Principibus præſertim. Diſcimus ex Annalibus Taciti: *Edixit*, inquit, *Tiberius milliare ærarium eo ſubſidio niti: ſimul imparem oneri remp. niſi viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur, Ita proximæ ſeditionis malè conſulta, quibus ſexdecim ſtipendiorum finem expreſſerant, abolita in poſterum.* Sed idem quoque ab Auguſto antè fuiſſe conſtitutum, teſtatur Sudas. Imò & libera rep. viginti ſtipendia pedites feciſſe docemur à Polybio, lib. 6. Viginti item ſtipendia appellari video l. 9. C. de veteranis. Videnda quoque l. veteranis, C. quando provocare non eſt neceſſe; & l. ult. C. de his qui non imple. Atqui diſſentire videtur Modeſtinus; dum inquit: *Nam qui viginti annos militaverit, ſimilis illi eſt qui expleverit militiam.* Juſtus porrò Lipſius apud Tacitum auctor eſt, prima ſtipendia annis viginti quinque fuiſſe definita. Ad cujus opinionem inſcriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putavi;

Anni emeritæ militiæ modo plures, modo pauciores.

Quot anni emeritæ militiæ Tiberii ævo.

Prima ſtipendia annorum xxv.

IMP. CAES. DIVI TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI NERVAE NEPOS. TRAIANUS. HADRIANUS. AUG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COS. III. P. P. IIS. QUI. MILITAVERUNT. IN. CLASSE. PR. MISENENSI. QUÆ EST. SUB. IULIO. FRONTONE. SEX. ET VIGINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS HON. MISS. QUOR. NOM. SUB. &c.

In classe Misenensi stipendia XXVI. annorum erant.

Qui militant, *stipendia mereri* dicuntur, l. miles, & l. item miles, ff. de re judicata. Hinc *emerita stipendia*, quæ Justinianus impleta vocavit, C. de his qui non impletis stipendiis. Inde & *emeriti milites*, quos etiam *veteranos* vocârunt. Martianus in l. deferri, ff. de jure fisci: *Veterani*, inquit, *sacris constitutionibus delatores esse prohibentur, propter bonorem utique & merita militiæ*. Item: *milites propter honorem stipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur*. Si quid ego video, legendum istic proximè ductum vulgatæ scripturæ, *propter honorem utique emeritæ militiæ*. Sed considerent hoc eruditiores. Cæterùm, qui emeritis stipendiis militare rursum cogebantur, vocabantur *Evocati*: teste Dione libro 48. Isidorus *Evocationem fuisse dicit, cùm ad subitum bellum, non solùm milites, sed etiam cæteri vocabantur*. Sed hac de re jam antè a nobis dictum est.

Mereri stipendia. Emeriti stipendia. Emeriti milites. Emendata l. deferri ff de jure fisci.

Evocati milites qui.

31. Per testimoniales ex more dimissis.] Quicumque honeste mittebantur testimoniales accipiebant, ut earum suffragio muniti, non essent obnoxii aliorum calumniis; quod studiosè olim observatum fuisse probant mihi monumenta veterum.

Honestè missi. testimoniales accipiebant.

LECTUS. IN. PRÆTORIO. DD. NN.
EX. LEG. VI. FE. R. F. C.
MISSUS. HONESTA. MISSIONE
VII. IDUS. JANUAR. DD. NN.
IMP. ANTONIO. PIO. AUG. III. ET
GETA. NOBILISSIMO. CAES. II. COS.

Alia de eadem re inscriptio ex lapide Neapolitano:

L. ATILIO. L. F. CRESSENTI. VEL
AUG. MISSO. HONESTA. MISSION
EX. COH. VI. PRÆTO.

Etiam in palatina militia mos ille diligenter servatus, ut honeste missis testimoniales darentur. Præsto est constitutio Imperatorum Valentiniani, Theodo-

Ut in armata militia, itidê in palatina.

sii & Arcadii. *Dimissi è palatio testimonialium suffragio munientur*; l. archiatrorum, C. Theod. de medicis. Item l. omnes, eod. Cod. de Decurionibus. Hæ *literæ testimoniales*, vocantur *epistolæ* in l. parvi, C. Theo. d. tit.

Missionũ tria genera: Honesta quæ fuerit: caussaria: Ignominiosa. Quis ignominiosè mitteret.

Ex more dimissis.] Tria missionum genera erant: prima missio honesta, quæ emeritis stipendiis dabatur. Secunda caussaria, cùm senecta, invaletudine, aliáve legitima caussa miles mittebatur. Tertia ignominiosa, quâ ob delictum, & crimen militiâ quis solvebatur ab ipso Imperatore, eóve, cui ea de re statuendi potestas est; l. 1. ff. De his, qui notantur infamia. De prædictis missionibus meminerunt quoque Ic[ti] in l. milites, § missionum, ff. De re militari. In l. testamenta, ff. De testamento militis. In l. 2. ff. De his qui notantur infamia. In l. paupertas, ff. de excusationibus. In l. ignominiæ C. de his qui non impletis stipendiis. Missionis caussariæ formula est apud Cassiodorum lib. 5. Variar. cap. 36. Oportunè in memoriam venit locus corruptus apud Apuleium lib. 4. Milesiarum, sive De asino aureo: *Rebar enim me jam prorsus exanimatum ac debilem, mereri causæ remissionem.* Vidi, qui emendaret, *pausam, ac remissionem*: Ego legerim, *caussariam missionem*. Missionis ignominiosæ exemplum elegans apud Hirtium De bello Africano, hac formula: *Cæsar postero die de suggestu convocatis omnium legionum tribunis centurionibusque &c. C. Aviene, quòd in Italia milites populi Romani contra remp. instigasti, rapinasque per municipia fecisti, &c. ob eas res ignominiæ caussa ab exercitu meo te removeo; Hodieque ab Africa abesse, & quantum potest, proficisci jubeo.* Eandem formulam indicat fragmentum hoc Sallustii: *Ubi eum tota concione ab exercitu cogit discedere, dicit se ejus opera non usurum, eumque ab armis dimittit.* Mitti autem ignominiosè solent non solùm caligati, seu gregarii milites: sed si qui alii; usque ad centurionem: item præfecti cohortis; vel alæ, vel legionis; vel tribuni, sive cohortis, sive legionis. Hoc amplius: & is, qui exercitui præpositus est, licet consularibus insignibus utatur, l. 2. ff. de his qui notantur infamia, et legatum exercitus ab Imperatore ignominiosè missum,

Emendatus Apuleius.

Quis ritus in ignominiosa missione: Formula ejus;

Alia ejus formula.

Qui possint ignominiose mitti:

Etiam legatus cũ ignominia missus

sum, apud Suetoninm notabam, in Caligulâ cap. 44. Nihilominus non erat necesse eum qui mitteret, semper ignominiæ notam inurere. Scribit enim Ulpianus: *sed etsi eum exauctoraverit, id est, insignia militaria detraxerit; inter infames efficit: licet non addidisset, ignominiæ caussa se eum exauctorasse*; l. quod ait, ff. de his qui notantur infamia. Puto ex gestu exauctorantis facilè constitisse quo animo exauctoraret. Cingulo autem, & balteo donari, honori dabatur apud Romanos. Et inde, qui militarent, vocati *cincti*: & contrà qui missi erant, dicebantur *discincti, militia exuti, cingulo privati, &c.* Quod ipsum cingulo privari ut apud Romanos, sic & apud Gallos olim valdè ignominiosum. Ut videre est in Stilo antiquæ curiæ Parif. cap. *de Duello*. De cingulo hoc accipiendum est, quod dicitur in l. 23. 38. 43. ff. de testamento militari, & infinitis locis Codicis Justiniani. Videndus quoque de eodem Isidorus lib. 19. cap. De cingulis. Varro *Balteum, quòd cingulum è corio habebant bullatum, balteum dictum.* Isidorus: *Balteus dicitur non solùm quo cingitur, sed etiam à quo arma dependent.* Iterum Isidorus: *Dictæ autem torques, quòd sint tortæ. Et Bullæ, quòd sint similes rotunditate bullis, quæ in aqua vento inflantur.* Istiusmodi bullis ipsa cingula militaria exornata fuisse suspicor pro dignitate ejus qui gestaret: perinde ut & caligæ militum exornatæ ac distinctæ fuerunt. Virgil. 12. Æneid.

Exauctoratio detractis insignibus.

Cingulo donari honorificum erat:

Disjungi, & cingulo privari ignominiosum.

Cingulū hoc e corio;

Balteum alii vocarunt.

Baltei bullis ornati, distincti: Item caligæ militum.

Et jam jàmque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, infelix humero cùm apparuit ingens
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis.

Fuit tamen, (ut ad missiones redeamus) cùm sine ignominia exauctorarentur. Testatur Tacitus, *Missionem dari vicena stipendia meritis: exauctorari, qui sena dena fecissent.* Ea verba Turnebus l. 3. Adversar. cap. 3. interpretatur, quòd missio data fuerit iis, qui penitus dimittebantur: exauctorati fuerint, qui solvebantur stipendio; nec tamen dimittebantur, sed habebantur sub vexillo: usque dum agros, & præmia acciperent. Si pedites erant, subsignanos; si equites

Exauctoratio quid differet a missione.

Subsigna-ni apud signa detenti post exauctorationem

Missionis quartum genus.

Missio gratiosa etiam quinto loco numerata.

Legio tota avocari militia solet: Etiam cum ignominia mitti.

Quirites appellabant, quibus militiæ jus ademptũ volebant.

Seditiosi potius carptim mittendi.

tes erant, vexillationes vocatos censet item Turnebus lib. 5. Adversar. cap. 2. nam & illos stipendio solutos, apud vexillum retentos, alio nomine militiæ labores pertulisse. Qua de re paulò ante memini de vexillationibus agens. Quartum genus missionis, si quis evitandorum munerum caussa militiam subisset: sed illa existimationem non lædebat, l. secunda ff. de his qui notantur infamia, hi enim mittebantur, ut domi potius, quàm foris reip. usui essent. Addo & aliud genus missionis, quod gratiosum Livius vocavit: inde, ni fallor, quòd per gratiam ab Imperatoribus impetraretur: *Et quorum stipendia*, inquit, *ante emerita, gratiosa missio sibi visa esset.* Sed nunc tempus est, ad alium quoque morem explicandum transeamus, non minùs utilem, & scitu necessarium his, qui de veteri disciplina militari cognoscenda laborant. Si multi milites in aliquod flagitium conspiraverant, vel si legio deficiebat, avocari militia solet. Quod ostendit Modestinus ICtus in l. desertorem, ff. de re militari. Item Suetonius: *Decimam legionem contumaciùs parentem, cum ignominia totam dimisit*; in Octavio cap. 24. Res tota ex Lampridii Alexandro aperta erit: *Cùm nihilominus post illa fremerent, exclamavit, Quirites discedite, atque armata deponite. Mirando exemplo, depositis armis, depositis etiam sagulis militaribus; non ad castra, sed ad diversoria varia discesserunt.* Quirites vides appellari, quasi cives & pagani essent, jure militiæ adempto. Sic Cæsar exercitum seditiosum uno verbo compescuit. *Quirites* appellando, qui sacramentum ejus detrectabant. Auctor Tacitus primo Annalium, Suetonius, Plutarchus, Lucanus, alii. Non displicet mihi consilium Muciani, qui magnam manum militum seditiosorum, qui justa stipendia habebant, cum honore; cæteros, qui in culpa erant, ignominiosè misit; sed carptim, & singulos; quò tutissimo remedio consensus multitudinis extenuaretur. Qua de re videndus Tacitus 4. Historiarum. Similiter cùm de Capua occupanda milites Romani consilia clàm iniissent, non absimili prudentia usus,

qui

qui rem omnem resciverat, C. Martius Rutilius: ut videre est apud Livium libro septimo. Illud præterea observatu non indignum putavi, Legionem ignominiose missam, quandoque restitutam. Testis Lampridius in Alexandro. Suet: *Nonam quidem legionem, apud Placentiam, quanquam adhuc in armis Pompejus esset, totam cum ignominia missam fecit, ægreque post multas & supplices preces. & nisi exacta desontibus pœna, restituit.* In Julio cap. 69.

Ignominiosè missa legio nonnunquam restituta.

Aliquantos militiam deserere, vel diversis casibus interire.] Qui *militiæ* nomen hic inculcarunt, illi nihil minus, quàm militares fuerunt; in Musarum comitatu certè non valde frequentes. In codice M. S. N. & H. erat, *aliquantos deserere, vel diversis casibus interire.* Atque ita absolute sine casu id verbi videas usurpari in legibus ICtorum nostrorum, & constitutionibus Principum plus millies. Ammianus lib. 31. *Pars pleraque deseruerat, Merobaudis suasu.* Sed ne longius abeamus, ipse sibi Vegetius testis luculentissimus, lib. 3. cap. 9. *Tunc fracti*, inquit, *labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradunt.* Iterum libro secundo capite quinto, *nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana repub.* Ubi τὸ *militiam* ab aliis quoque intrusum suspicor. Idem quoque mendum constitutionem Imperialem insedit, quæ est in l. 4. C. quibus ex caussis servi pro præmio libertatem accipiunt. Eam ex optimis membranis sic restituo: *Si desertorem servus prodiderit, libertate donetur.* Vulgatæ editiones: *Si desertorem militiæ &c.* Similes haberem locos quos per me restitutos huic adnecterem; nisi mihi nuper in Belgio periissent Notæ, quas paratas habebam ad Vegetium. Magnos ille mihi, quisquis nesciente, invito inspexit, legit, & in præsens usque detinet, labores imposuit; qui secundum subeundi nunc plurimi fastidiosissimi: dum ad membranas, & veteres libros momentis pæne singulis recurrendum est. Sciunt illi, qui in eadem palæstra exerciti sunt. Sed Musis hoc libenter do, atque adeo ipsi reipub. quibus tamen dum nimium

Vegetius correctus, seu liberatus glossemate.

Emendata 4. c. quibus ex causis servi pro præmio.

mium nuper tribuere volui, penè in magnum incidi infortunium, obsidentibus omnes vias sicariis. Ut non immeritò de me solicitus fuerit meus Franco Esthius Gorcomius: cujus versus non alia caussa, quàm ut de ipsius in me amore, & de ingenio pariter adolescentis constet, adscribo.

Qualis Pirithous salvum cùm Thesea vidit,
Post Labyrinthææ sæva duella feræ;
Qualis, ubi Ænean vivum conspexit Acestes,
Thura dedit Superis, thura marisque Deis:
Talis ego statuam Dîs servatoribus aras
Lætáque florenti tempora fronde tergam.
Nam meus en rediit Belgarum ab oris
STEVVECHIUS, *Phœbi Pieridumque decus:*
O quæ pro vestra suscepi vota salute!
Quámque metu nostro spes fuit usque minor!
Quàm veritus GODESCALCE *sui, nè tam mihi fidum*
Tela cruentarent sanguinolenta caput!
Dum tu per terras audax prorumpis & undas,
Nilque timor mortis, tótque pericla movent.
Cunctaque contemnis doctos usurus amicos,
Quos fovet alma suo Belgica terra sinu.
Ah tua, crede mihi, nimium temeraria virtus,
Fœcundum furiis dum meditaris iter.
Vidi ibi clade nova latices fluitare cruentos,
Et putre sanguinea tabe rubere solum.
Vidi ego, & extimui, quæ cæde recente tepebant,
Hærerent jugulo ne subitò arma meo.
Nam quid jam tutum est? quæ jam prædonibus ora,
Vesana aut rabie, barbariéque vacat?
Cuncta ferox Gradivus habet, rabidoque furore
Grassatur terris æquoribúsque simul.
Insidiæ passim, spoliorumque improbus ardor:
Hostis is est quisquis, quod dare possit, habet.
Nec parcit truculenta sacris Bellona Camœnis,
Non quenquam immunem Cyrra diserta facit.
Bella ubicunque vigent, prædæque immensa libido,
Nullus Hyantæis fontibus extat honor.
Et quicquam Musásve tuas, artésve putasti,
Spes ubi dira lucri est, profore posse tibi?

Te

Te poterat saltem terrere canorus Arion,
In mare quem nummi præcipitavit amor.
At bene servârint quòd te pia numina, quòd te
STEVVECHI *incolumem restituêre mihi,*
Grator ovans, tota dulces & monte triumphos
Lætus ago, testor sidera summa poli.
Testor Parnassi juga, Pegasidésque puellas,
Thyrsigerúmque patrem, lauriferúmque Deum.
Per te namque mihi famæ gloria crescit,
Nec mea sub densa nube Thalia latet.
Quanquam ego non venor ventosæ murmura laudis:
Si teror à paucis, laus opulenta mea est.
Si probat exculti mea carmina SUSIUS *oris,*
Sique mea UTENHOVI, *túque* METELLE *legis:*
Hoc satis Aoniæ nihil amplius opto sorores,
Hæc Divæ nobis munera sola date.
Nil vulgi strepitum, popularem nil moror auram,
Principibus gratum vatibus esse juvat.
Quos inter non vilis ades, mea cura, STEVVECHI,
Larga cui sacræ Phocidos unda fluit.
Qui tetricam Astrææ Phœbo alternare bilancem
Consuesti; & clarum reddit uterque labor.
Hæc nos fecerunt studiisque animisque coire,
Pérque hæc Theseus me tibi junxit amor.
His avibus jam nomen habes, laudemque perennem,
Et tua doctorum fama per ora volat.
Salveto GODESCALCE *redux, mihi fidus amicum:*
Salveto & longum sanus, amice, vale.

Magnus in illis labor est militandi.] In H. scriptum est, *labor est & militandi.* M. legebat *magnus illis labor est, graviora in eis arma* abjecto verbo *militandi*, & certè non valdè illo hîc opus; cùm constet in legionibus non aliud, quàm militandum fuisse. Quanquam fuerit Imperator, qui desidiam negligentiamque suorum castigaturus, tesseram vigiliarum dedit, *Militemus.* Tessera, Militemus.

Graviora arma.] Legionariis diversa ab auxiliariorum armis apud Tacitum video tribui, duodecimo Annalium, ubi hæc verba: *Si auxiliaribus resiste-* Legionariorum & auxiliariorum arma diversa.

arma diversa. *resisterent, gladiis ac pilis legionariorum: si huc verterent, spatis, & hastis auxiliariorum sternebantur.*

Sera munera, severior disciplina.] In libris aliquot non *munera*, sed *munia* legas, vel *vulnera*. Sed valeant illi cum suis vulneribus, eaque hostibus inferant, non bonis scriptoribus. Rursum pro *Sera munera* optimi quique codices, M.S.N.H. & duo Susiani, substituunt *plura munera*. Quod de oneribus, quibus legionarii adstricti erant, intelligendum erit. Quanquam considerandum, quod præcessit, *magnus in illis labor est*. Illud certum est, milites, magnos olim labores subiisse in aggerendis lignis, vallis ferendis, cæterisque operibus ad castrorum munitionem pertinentibus. De qua re nos lib.1.cap.23. At dixerit aliquis, an hæc solis legionariis, hoc est, civibus Romanis imponis? Marcellinum audies: *Sed auxiliarii*, inquit, *milites semper spernentes munia hujusmodi, ad obsequendi sedulitatem Juliani blanditiis deflexi, quinquagenarias longioresque materias vexêre cervicibus ingravatè*. lib.18.

Auxiliares opera facere detrectabant.

Severior disciplina.] Tres mss. H. scilicet, & duo Susiani, malebant *sævior disciplina*. Atqui auctor erit ipsi duci, lib.3.cap.10. ipse Vegetius, ut auctoritatem maximam severitate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet.

Severitate auctoritas paranda in exercitu.

In auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere.] Consule Vegetium hoc lib. cap. quinto.

Auxiliares torquibus donati aureis: cives non nisi argenteis. Civibus armillæ datæ; at nullæ auxiliaribus. Coronæ civibus datæ ex auro. Cur maturiora

Ubi & minor sudor, & maturiora sunt præmia.] Non ausculto libris, qui *macriora*, vel *majora* præmia nominabant. Illud ex Plinio discimus; solere suo ævo Auxiliares torquibus aureis donari. At cives non nisi argenteis: sed contra armillas civibus dabant, quas non habebant externi. &, quod miremur, coronas ex auro civibus dedêre: lib. 33. Naturalis historiæ cap.2. Sed cur maturiora præmia auxiliaribus, quàm legionariis? & hoc certè egomet ipse interdum quæsivi. Suspicor tamen ea caussa maturiora dici, quòd hi præmia & agros non nisi completis

pletis justis stipendiis consequerentur; illi, ut pretio conducti, stipendia sua maturiùs emererent; & per consequens præmia citiùs multo acciperent.

Si disciplinam militarem conferret in litteras.] Rectè equidem Crispus Romana primus in historia: *vel pace, inquit, vel bello clarum fieri licet. & qui fecêre, & qui facta aliorum scripsêre, multi laudantur.* At major Catonis gloria, ut qui rebus multis præclarissime gestis non contentus; non ea, quæ ab aliis gesta sunt, sed præcepta de arte militari, quæ omnis posteritas sequeretur, conscripsit.

Frontinus Divo Trajano ob ejusmodi comprobatur industriam.] Sequor libros optimæ notæ M.S.N.H. & Susii, in quibus: *D. Trajano ab ejusmodi comprobatus industria.* Notandum Sexti Julii Frontini ævum: quem tempore Nervæ floruisse testantur ipsius libri De aquæductibus, & Æliani præfatio in librum De instruendis aciebus. Ceterùm quòd D. Trajano eum comprobatum dicat noster Flavius ob editos De militari disciplina libros, verosimile mihi fit, eos ipsos huic Imperatori dedicatos fuisse. Sed ne quid erres, non jam illius στρατηγηματικῶν opus, cui ne nunc quidem Imperatorium, aut alterius nomen præfixum est, respicio, sed alios ejusdem Frontini libros De rei militaris scientia quæro, ac desidero. Quos ab eo scriptos fuisse mecum fatebere, quisquis ipsius præfationem in Strategem. legeris, & legeris vigilans. Suspicatus aliquando sum hunc eundem Julium Frontinum esse, quem Tacitus lib. 4. historiarum prætorem facit urbanum, Vespasiano, ac Tito consulibus, anno V.C. DCCCXXIII. Quemque idem scriptor in vita Agricolæ, à rebus bello gestis celebrat. Quam sententiam neque etiam nunc depono. Eundem hunc auctorem esse De limitibus agrôrum, illiusmet libri præfatio indicat,

videntur dici Auxiliorum præmia. Et scribendo, & res gerendo clari simus. Honorificum de arte militari scribere.

Vegetius emendatus. Sextus Julius Frontinus sub Nerva vixit. Scripsit de aquæductibus. * Quid si hic ille liber sit qui vulgo quartus in opusculo Frontini? nam tres στρατηγηματικῶν ipsemet Frontinus tantùm agnoscit. Idem auctor De limitibus agrorum.

AD CAPUT IV.

Singulos consules, non ampliùs, quàm binas duxisse legiones.] Hac de re dicturi sumus ad caput primum libri tertii.

Cuicui, pro cuicunque.

Ut cuivis bello duæ legiones crederentur sufficere.] In exemplari M. *ut cujusvis* in solo manuscripto H. *Ut cui bello duæ legiones fierent, crederentur posse sufficere*. Fortean *cuicui* geminatione vocis legendum librarii non intelligentes, adsuërunt postea de suo, & more sibi consueto, verbum *fierent*. Idonea sententia sit, & usitatum loquēdi genus: *Ut cuicui bello duæ legiones crederentur posse sufficere*. Sic *cuicuimodi*, *qualis qualis*, *quantus quantus*, *qualiter qualiter* pro *cujuscunq;modi*, *qualiscunq;*, *quantuscunque*, *qualitercunq;*, Latinis auctoribus usitata fuisse, vel pueri sciunt et si testibus agendum esset, possem ex solis ff^or. libris citare perquam multos, Uno tamen loco id non animadversum, caussam, puto, dedit erroris in l. quæret 135. ff. de verborum significat. quæ hodie sic vulgatur ex pandectis Florentinis: *Quæret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debile Mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quàm hominis partum*. Imperfectam ejus legis sentiam esse vidit Alciatus, emendavitque vel *inæqualem visu, vel vagitu novum*, & in ea sententia habuit qui illi applauderet magnum virum; sed aliter ego sentio, scriboque *vel* QUALEM *visu, vel vagitu novum &c.* Vox *qualem* majoribus typis scripta, valet *qualemqualem*, id est *qualemcunque*. Et simile vestigium paulò ante in *debile Mulier*, pro, *debilem mulier*, quia consonantes librarii non geminarent. Quod quidem hic observatum est, in altero non animadversum: nam quotquot hodie litteræ, syllabæ, verba, ita majoribus typis in textu Florentino expressa videmus, non ipsi autographo, sed Lælii Taurelli, hominis doctissimi diligentiæ, industriæque accepta ferenda sunt. Æqualibus enim & paribus ubique litteris toti illi Pandectarum libri conscripti

Qualis qualis, qualiter qualiter, pro qualiscumq; qualitercumque. Explicata & emendata, l. quæret. ff. de verb. signif.

Alciati emendatio rejecta

Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus scriptæ.

ſcripti ſunt; ut ex Joanne Metello Sequano ICto amico meo didici, qui iiſdem unà cum Antonio Auguſtino, nunc archiepiſcopo Tarraconenſi, magno reip. bono uſus eſt. Poſt *portentoſum, vel debilem, ac monſtroſum pàrtum*, non video qui locus ſit *inæquali.* Dicendum potiùs clauſulam, *vel qualemcunque viſu, vel vagitu novum*, ut generalem, poſt multa ſpecialia, rectè ſubjici. Quemadmodum in l. ſi ſervus ſervum, §. cum eo, ff. ad legem Aquil. Opinionem meam eo confirmari video, quòd Ulpianus auctor proditæ legis, particulas illas ſæpe geminârit: nominatim in l. 3. ff. de proxen. l. 15. §. 31. ff. de injuriis l. 2. ff. de bonor. poſſeſſio. ſecundum tabulas. Et alibi.

AD CAPUT V.

NAM puncturis in cute punctis milites ſcripti.] Hæc quid ſibi velint (fatebor ingenuè) non capio; & puio eos ipſos, qui ita edidêre, pariter mecum non intellexiſſe. Valdè etiam libri mei hîc variant, ut & aliis locis, ubi res remotior à vulgo tractabatur. Ibi enim illi muli, qui libris deſcribendis deſtinati erant, omnia ſecundum ſuum captum agere, addere, demere, quadrata rotundis mutare. In veteri editione Col. *Nam pictis in cute punctis.* In Pariſ. *nam puniceis.* In S. *picturis.* Quod ipſum etiam in H. membranis, ſed ab adulterina manu factum; ut aparet ex *victuris*: quæ mihi genuina lectio eſt, confirmata codice M & duobus Suſii, in quibus ſcribebatur, *Nam victuris in cute punctis.* *Punctis victuris* dixit, quaſi permanſuris. Eâ phraſi, qua vivere leges, actiones, lites, & eædem vitam accipere dicuntur ab Imperatoribus in Cod. Juſtin. qua de re aliâs nobis dicendi locus erit. Sed ut ad explicationem Flavii noſtri veniamus; certum eſt milites punctis, ſeu ſtigmatis ſignari ſolere. Quod etiam Accurſium video non ignoraſſe Inſtit. de teſtam. militis. Idemque in fabricenſibus fieri ſolitum, oſtendit Imppᵣᵤₘ Arcadii & Honorii conſtitutio, C. de fabricenſibus, lib. undecimo: *Stigmata, hoc eſt, notæ*

Magna macula Vegetio abluta.

Stigmatis milites, ſeu punctis ſignati.

Itidem fabricenſes.

notæ publicæ fabricensium brachiis ad imitationem tironum instigantur, ut hoc saltem modo possint latitantes agnosci. Notati autem milites punctis, seu notis, in manu, ut docet Jacobus Cujacius ad dictam constitutionem; & Turnebus lib. 24. Adversar. cap. 12. Idem probant epistolæ D. Græogorii, ex quibus discimus constitutum fuisse, *Ne quis manu signatus ante expletam militiam, in monasteriis reciperetur.* Julianus omnes Cæsarienses clericos in numeros militum adscripsit, teste Zozomeno lib. 5. cap. 18. Valens, ut omnes monachi militarent, legem dedit, teste Diacono lib. Historiarum duodecimo, & Eusebii Chronico. Sed redeamus ad notas. Aquarios etiam, seu hydrophylacas, custodiæ aquæductuum deputatos, nomine suo, manibus singulorum impresso, signari præcepit Imperator Zeno.; decernimus, C. de aquæductibus lib. undecimo. Notas Thracias seu Threcias, Cicero & alii nominarunt; quòd Threces punctis scriberentur, quemadmodum Britanni glasto se inficiebant, ut essent horridiores in prœlio. Nonius, *Stigmatias veteres punctos in notis dici voluerunt*: sed locus ille hiulcus est; supplendus, ni fallor, *in fronte notis.* De servis enim indicare velle videtur, quos litteratos hac de caussa appellarunt. Plautus Casina: *Si hic litteratus me sinat. Quod bonum, atque fortunatum mihi sit.* Idem Rudente: *Nam hæc litterata est, ab se cantat cuja sit.* Sed ubi illæ litteræ, aut notæ servis? In ipsa fronte. Apuleius libro nono De asino aureo: *Frontes litterati, & capillum semirasi, & pedes annulati.* Eodem pertinet Nevii veteris Poëtæ versus in Lignaria: *Signare oportet frontem calida forcipe.* Valerius Maximus: *Servus ab eo vinculorum pœna coërcitus, inexpugnabilique litterarum nota per summam oris contumeliam inustus.* Videndus de eadem re Plinius lib. 18. cap. 3. Prohibitum verò ne quis cicatricibus servum deformaret, l. locum autem, ff. de usufructu, & quemadmodum. Quæ res omnino improbatur ab Imp. Constantino, l. XVII. c. de pœnis. Rarum, & inauditum multis exemplum Jacobitarum, qui

Militibus ea puncta in manu. Clerici omnes militiæ adscripti. Monachi militare coacti. Aquarii in manibus nomen Imperatoris impressum gestabant. Notæ Traciæ, seu Threciæ unde. Britanni glasto se inficiebãt. Tentatus locus Nonii. Litterati servi quare vocati. Servi notati in fronte. Postea id interdictum. Jacobitæ, qui in

qui Orientem occupant, & magnam Armeniæ partem, qui circumciduntur & simul babtizantur, ferroque candenti characterem crucis frontibus imprimunt, vel alicubi corpori, maximè in pectoribus. Quod scripsit Joachimus Abbas, in appendice Nationum Christianarum. Oriente. fronti characterem crucis imprimunt cādenti ferro.

Et matriculis inserti jurare solent.] Rectè correxisse videor, *cum matriculis inseruntur, jurare solent.* Neque id meo judicio; sed libris optimis M.S.N. H.& altero Susii, jubentibus. Tum Vegetius ipse hoc capite, & lib. 1. cap. 8. indicare videtur non eodem tempore punctis scriptos tyrones, & in legiones, seu numeros militum fuisse relatos. Isidorus lib. 9. Etymol. cap. 3. *Tyrones dicuntur fortes pueri, quòd ad militiam delegantur* (legerim *diliguntur*) *atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis; sed ex aspectu, & valetudine corporis existimantur* (malo *æstimantur*:) *unde & Tyrones dicti; quique antequam sacramento probati fuerint, milites non sunt.* Dum in commentandis his occupor, recurro fortè ad mea Adversaria, in quibus notare soleo, si quid observatu dignum occurrerit legenti. Commodum se offert Ulpiani locus, qui est in l. ex eo tempore, ff. de testamento militari, qui unus ad sententiam meam, id est emendationem præcedentem, corroborandam poterit sufficere: *Ex eo*, inquit, *tempore quis jure militari incipit posse testari, ex quo in numeros relatus est, antè non: proinde qui nondum in numeris sunt, licet etiam lecti tyrones sint, & publicis expensis iter faciunt, nondum milites sunt. Debent enim in numeros referri.* Res clara. Et nugas agam, si verbum addam ampliùs. Iterum magno mendo liberatus Vegetius. Tyrones non simul ut scripti sunt, in legionum numerum quoque relati. Tyrones qui dicantur. Quomodo æstimarentur. Isidorus correctus. Tyronibus jure militari non permissum testari.

Jurare solent.] Illud ex legibus & disciplina militari obtinuit, sine consensu ducis, & sine sacramento militari, cùm hoste non licuisse pugnare. Qua de re memorabilia exempla Posthumi dictatoris, & T. Manlii Torquati, qui ob hoc filios etiam securi percusserunt. Livius lib. 4. & lib. 8. Diodorus Siculus lib. 12. A gellius lib. 17. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Etiam re Romana declinante hæc observata: ut videre Militi injurato non permissum pugnare cum hoste. Sine permissu ducis idem quoque illicitum.

 est

est apud Vulcatium in Cassio. De sacramento præstando audi quæso prudentissimi viri Catonis sollicitudinem. Is enim ad Publium Æmilium scripsit, ut si filium, quem in legione, ab Æmilio Paulo ante dimissa, militasse intellexerat, pateretur in exercitu remanere; secundò eum obligaret militiæ sacramento. Narrat Cicero primo Officiorum. Neque frustrà hâc de re sollicitus Cato. Qui enim injuratus miles hostem interfecisset, cædis reus habebatur: Plutarcho auctore in Problemat. Iuramentum apud antiquos præstabatur hoc modo. Scriptis militibus, tribuni suos quisque in suas legiones vocantes, unum ex omnibus maximè idoneum lectum jurejurando obstringebant, se quoad posset, mandata ducum executurum. Inde reliqui omnes procedentes singuli, se omnia facturos, in verba primi jurabant. Quo facto, indicto militibus ad conveniendum loco, eos dimittebant. Adeundus Polybius in Castrametatione. Formulam hujus juramenti adscribere visum est ex Cincii libro quinto, De re militari: quam inde mutuatus est Gellius lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. scribitque adactos milites in hæc verba: *In Magistratu C. Lælii C. F. cos. L. Cornelii P. F. cos. in exercitu decemque millia paßuum prope, furtum non facies, dolo malo solus, neque cum pluribus, pluris nummi argentei in dies singulos. Extra hastam, hastile, ligna, pabulum, utrem, follem, faculam. si quid ibi inveneris, sustulerisve, quod tuum non erit, quod pluris nummi argentei erit, uti tu ad C. Lælium C. F. cos. Luciúmve Cornelium P. F. cos. sive ad quem eorum jus erit, proferas, aut profitebere in triduo proximo, quicquid inveneris, sustulerisve dolo malo aut domino suo, cujum id censebis esse, reddes. Uti quod rectè factum esse velis.* Livius in historia belli Punici secundi, Paulo & Varrone coss. *Milites tunc,* inquit, *quod numquam antea factum erat, jurejurando à tribuno militum adacti, jussu consulum conventuros, neque injussu abituros. Nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & ubi ad decuriatum aut centuriatum convenißent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, sese fugæ, atque formi-*

Qui injuratus hostem interfecisset, cædis reus erat.

Sacramentum militare quomodo antiquitus præstitum.

Formula juramenti

Quando id cœptum.

formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros; nisi teli sumendi, aut petendi, aut feriendi hostis, aut civis servandi causa. Id ex voluntario, inter ipsos, foedere, à tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem translatum. De sacramento militari dixi lib. 1. cap. 6. Glossæ veteres, *Sacramentum* ὅρκος στρατιωτικός. Iterum στρατεία, *militia*, *sacramentum*. Formulam illam, de qua Livius, in rep. Romana fuisse concedo: alia tamen postea sub Principibus fuit; cùm nomen Principis juramento inserere, & per majestatem Imperatoris jurare cœperunt. Tacitus de veteranis in juramenti præstatione cunctantibus, l 4. Historiarum: *Et cùm cætera jurisjurandi verba conciperent, Vespasiani nomen hæsitantes, aut levi murmure & plerumq; silentio transmittebant.* Alia iterùm formula sub principibus Christianis fuit, cùm *per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum* jurare cœperunt: Vegetius hoc eodem cap. Præstabatur autem juramentũ in principiis apud signa. Ut apud Tacitum J. Lipsius ostendit. Imò in ipso, ni fallor, prætorio. Quod ut suspicer solus inducit Tacitus 4. Historiarum: *Spernunt* (inquit) *oblatos sibi agros, & stipendia orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset. igitur in prætoriũ recipiuntur.* Quandoq; & in prœliũ jam ituros se mutuò certo jurisjurandi genere obstrinxisse observavi: nempe, *nisi parta victoria, ex acie non reversuros.* apud Liviũ l. 2. apud Cæsarem tertio belli civilis. Tum *hoc aut illud facturos.* Exemplum suppetit ex eodẽ Cæsare: *Conclamant equites sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditũ habeant, qui non bis per hostium agmen perequitasset. Quæ res probata, atq; ad jusjurandum omnes adacti sunt.* l. 7. belli Gallici. Rursum apud eundem l. primo belli civilis: *Postulant, ut jurent omnes se exercitum, ducesq; non deserturos, neq; prodituros, neq; sibi separatim à reliquis consilium capturos. Princeps in hæc verba jurat. subsequũtur Tribuni militũ, Centurionesq; centuriatim producti milites idem jurant.* Iterũ l. 3. belli civilis: *Princeps Labienus procedit, juratq; se eum non deserturum, eundemq; casum subiturum, quemcunq; ei fortuna tribuisset, hoc idem reliqui jurãt legati, hoc tribuni*

Alia formula sub Principibus.

Alia iterũ Principibus Christianis.

Juramentum in castris ubi præstarint

Juramento alio se mutuo obstrinxisse interdum in prœliũ euntes. jusjurandum sanctissimũ.

Ad juramenta illiusmodi etiam invitos coë gerunt.

tribuni militum; centurionesque sequuntur: atque idem omnis exercitus jurat. Quod amplius est, ad juramenta istiusmodi præstanda etiam ubi subinde milites adacti. Exemplum memorabile de P. Cornelio Scipione apud Livium; Is ubi à clade Cannensi nobiles quosdam juvenes, mare, ac naves spectare intellexit, & de Italia deferenda cogitare, ingressus in hospitium L. Cæcilii Metelli, inventoq; ibidem juvenum concilio, de quibus illa nuntiata erant, stricto super capita consultantium gladio, hunc in modum juravit: *Ex mei animi sententia* (inquit) *juro, ut ego remp. non deseram, neque alium civem Romanum deserere patiar. Si sciens fallo, tum me Jupiter* OPT. MAX. *domum, familiam, remque meam pessimo letho afficias.* In hac verba, & L. Cæcilium & reliquos omnes, qui aderant, jurare coëgit; teste Livio lib. 31. Exemplum superstitiosum quoque in sacramenti ritu, quod de Samnitibus Livius refert lib 10. Quisquis ejusmodi antiquitatum studiosus es, alium insuper ritum ab Ammiano disce, à quo ego didici non paucos. Is lib. vigesimoprimo Historiarum: *Jussiq;* (inquit) *universi in ejus nomen jurare, solenniter gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris, verbis juravêre conceptis.*

Formula istius jurisjurandi.

Solemne in eo gladios cervicibus admovere.

Sacramenti nomen à disciplina bellica ad ecclesiam tractum.

Militiæ sacramenta dicuntur.] Vegetius hoc libro cap. 3. *In auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere.* Ut alia de re militari vocabula, sic & hoc quoque ad ecclesiam Patres traxerunt. Tertullianus ad Martyres: *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in sacramenti verba spondimus.* Idem de pudicitia: *Ut sacramento benedictionis exauctoretur, nunquam in castra ecclesiæ reversurus.*

Imperatores olim acclamatione exercitus fiebāt: Id nomen Cæsar in summam potentiā vertit.

Nam Imperatori, cùm Augusti nomen accepit.] Imperatoris nomen antè omnibus datum quibus exercitus acclamatio deferret; sed Cæsar, ut summam potentiam, id primus in prænomen vertit. Et pòst reliqui Principes secuti sunt. Testis Dio, Suetonius, Isidorus, alii. Quanquam in exercitu mos solitus omnino non cessârit. De qua re nos alio

alio loco. De Augusti nomine, quod à Senatu delatum, jam antè à me dictum lib. I. — Eum sequuti in eo & reliqui Principes.

Tanquam præsenti & corporali Deo, fidelis est præstanda devotio.] Tertullianus ad Scapulā: *Colimus ergo, inquit, Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem à Deo secundū & quicquid est, à Deo consecutum, solo Deo minorem.* — Imperator quo modo colendus.

Qui Deo regnat auctore.] Regis Gothici non Gothica sententia, digna, quæ huic Vegetianæ subscribatur: *Quam maximè causa regiæ dignitatis supernis est applicanda judiciis: quia ipse nihilominus ordinavit, cui suos populos parêre cognoscit.* ex Cassiodoro lib. 10. Variarum cap. 31.

Non deserturos militiam.] *desertor* à Modestino vocatur, *qui per prolixum tempus vagatus, reducitur. Emansor qui diu vagatus ad castra regreditur.* l. desertorem, ff. de re militari. *Levius autem delictum emansoris habetur; ut erronis in servis; desertionis gravius, ut in fugitivis*, l. qui cum uno §. edicta ff. eodem tit. *Desertor etiam habetur, quisquis belli tempore abest à signis*, l. 1. C. de desertoribus. Testis quoque Appianus lib. De bellis Punicis, pro desertoribus lege castrensi habitos, quotquot ulterius secederent, quàm unde signorū cantus audiri posset: & quicquid tales committerent, exercitui imputatum. Attamen inter ipsos desertos distinctio servatur. Qui in pace deserunt, si equites sunt, gradu pelluntur: si pedites, militiam mutant; in bello idem admissum, capite punitur, l. non omnes, ff. de re militari. In puniendis autem desertoribus ratio etiam habita ordinis, stipendiorum, gradus militiæ, loci, vel muneris deserti, & anteactæ vitæ. Tum & illud in quæstionem venit, si cum altero vel cum pluribus quis deseruerit; tum quo in loco apprehensus sit, eadem l. non omnes. Desertori quoque dum abest stipendia non currunt, l. cum allegaris, C. de re militari. Nec donativa, l. prima, C. eod. & l. ex caussa, ff. de re militari. Vtrumque autem accipere, hoc est, & stipendia & donativa medii temporis, possunt, cum in eorum restitutione

Quis sit desertor. Emansor quis. — Gravius alterius crimen. — Qui habiti pro desertoribus — Desertores distincti. — Quæ ratio eos puniendi. — Desertoribus dum absunt, stipendia non currunt. — Etiam donativa perdunt:

Recipiunt, si Princeps in restitutione specialiter hoc indulsit. Desertorum commoda, si moriantur, fisco cedunt. Spartani contumeliosissime puniebant desertores.

principalis liberalitas specialiter hoc indulget; l. qui excubias, ff. de re militari. Si in desertione vita fungantur, cedunt illa fisco, l. 4. C. de re militari. Severius nescio, an contumeliosius puniendi genus, quo Spartani in desertores utebantur: Imprimis omni magistratu repellebant, ad matrimonia non admittebant, obvius quisque, cùm volebat, cædere poterat; ipsique squalidi abjectique circumibant, ista sustinentes, barbam partim radebant, partim nutriebant, pallia consutis diverso colore pannis ferebant; ut in Agesilao prodidit Plutarchus.

AD CAPUT. VI.

Cohors peditum. Turma equitum.

IN una legione decem cohortes esse debere.] Et hinc est, cur in una legione decem onagri fuerint, qui singuli, per singulas cohortes, in carpentis bobus portabantur, hoc lib. cap. 25. Cohors peditum erat, ut & centuria, seu manipulus; turma equitum. Vegetius hoc eodem lib. cap. 14. Cincius sexto De re militari. In una legione centurias constituit sexaginta, manipulos triginta, cohortes decem. Cujus fragmentum apud Agellium lib. 16. cap. 4. Nomen cohortis explanat Varro lib. 4 De lingua Latina: *Cohors, quod ut in villa, ex pluribus tecteis conjungitur, & quiddam fit unum: sic hæc ex manipulis copulatur cohors.* De Rom. & aliorum cohortibus, vide Plutarchum in Pelopida: & adjunge, si lubet, Alexandrum Neapolitanum lib. primo Genialium cap. quinto.

Cohortes in legione decem. Cohors unde nominatur.

Hæc enim suscipit Aquilam: quod præcipuum signum in Romano est semper exercitu.] Aquilam præcipuum in legione signum fuisse historiæ mille locis indicant: ex quibus etiam illud discimus, Aquilifero hoc signum in hostes ferente aut Imperatore id in hostes confertos, aut castra hostium projiciente, partam sæpe Romanis victoriam. Primum ejus rei exemplum apud Florum lib. 1. cap. 11. apud Ammianum lib. 16. Aliud apud

Aquila præcipuum signum. Aquilæ, & signa in hostes projecta ut pugna mag. accenderetur.

Cæsa-

Cæsarem lib. 4. belli Gallici: apud Livium lib. 3. extremo, & lib. 34. Apud eundem lib. 4. consul signum in castra hostium injicit, quò acriùs subeant milites. Quin imò non veritus Q. Servilius Priscus dictator, unum ex signiferis suis occidere, quòd in ipso dimicandi ardore lentiùs procederet in hostem; Livio teste lib. 4. Caussa projiciendorum in hostes signorum, quòd summum dedecus esset militibus, signa amittere, aut deserere. Indicat Ovidius 3. Fastorum:

Signiferi tardiores à ducibus interfecti.

Non illi cælo labentia signa tenebant;
Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.

Signa amittere valde decorosum erat.

Id porrò tyrones ex me discere cupio, in quaque legione unam tantum aquilam fuisse, signa plura. Imò totquot erant cohortes: Vegetio teste lib. 2. cap. 13. & Lucano poëtâ lib. 1.

Una aquila tantum in singulis legionibus; Signa tot quot cohortes.

--- per signa decem felicia castris,
Perque tuos juro quâcunque ex hoste triumphos.

Accedit & Tacitus primò Annalium: *Eò furoris venere, ut tres legiones miscere in unum agitaverint; depulsi æmulatione, quia suæ quisque legioni eum honorem quærebant, aliò vertunt, atque una tres aquilas, & signa cohortium locant.* De cetero, qualis & quanta, & ex qua materia ea aquila fuerit, tradit Justus Lipsius in Commentario suo ad Annales Corn. Taciti. De eadem Dio in Pompejo: *Aquila aurea, sic enim appellatur, quæ sacellum habet perexiguum; in quo collocata est, quæ longissimæ hastæ adfixa gestatur in omnibus exercitibus, ex delectu comparatis. Cujus quidem hastæ pars inferior peracuta est; ita ut possit in terram defigi. Ea unam aquila cum Crasso Euphratem transire noluit, sed terra vix potuit avelli.* Istiusmodi aquilæ cum sacellis in nummis, ni fallor, visuntur. Unus apud me (quem dono accepi ab adolescente nobili Bartholomæo de Treslong) Imperatoris Constantini cum hac inscriptione CONSTANTI. In cujus altera parte ea signa, hac forma; quæ mihi illa sacella aquilarum videntur.

Aquila quanta, & ex qua materia.

Aquilæ sacella.

Nummus Constantini.

Aquilæ signum Jupiter invenit.

Aquilæ primam inventionem Jovi ferè tribuunt, quem illæ, pro insigni, usum ferunt; alia in nave, alii in legione. Qua de re videndus Lactantius, & Isidorus lib. 18. cap. 3. Sunt qui ad Romanos à Trojanis translatam putent; inter quos Mapheus Vegius. *Atqui legionibus Romanis aquilam C. Marius in secundo consulatu suo propriè dicavit. Erat & antea prima cum quatuor aliis, lupis, minotauris, equis, apris, quæ singulos ordines anteibant. Paucis antè annis sola in acie portari cœperat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit, ex eo notatum, non ferè apud legiones unquam hybernatum esse, in castris, ubi aquilarum non sit jugum.* Quæ verba Plin. ex lib. decimo Naturalis historiæ, cap. 4 & notavit Bataviæ nostræ alterum decus Hadrianus Junius, libro 3. Animadversionum cap. 2 De Minotauro, de manipulis, de imaginibus Imperatorum, & pilis, de labaro, alibi dicturus sum. De apris Festum audiamus: *Porci effigies inter militaria signa quintum locum obtinebat, quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæsa porca fœdus firmari solebat.* De ritu isto fœderis ineundi, consulendus Livius lib. primo, Varro De re rustica lib. 2. cap. 4. Vir. Æn. 8 Quintil. lib. 8 cap. 3. Festus in *fœdus* & *feciales*. Ceterùm ad signa nos redire oportet, quorum primam in bello originem solicitè quandoque quæsivi, & Ægyptiis nunc video tribuendam, apud quos magna religione cultum Taurum, Apim, cæteraque animalium genera, historiæ ac Poëtæ loquuntur. Caussam ejus latriæ solus Diodorus Siculus edocere potest, qui libro secundo auctor est, veteribus illis Ægyptiis nullam omnino militarem disciplinam fuisse; & cùm à vicinis bello sæpius superarentur, excogitasse ferre aliquod insigne, quod milites sequerentur. Figuras igitur animalium, quæ pòst coluerunt, in tabulis pictas ductores eorum in bello tulisse.

A Trajanis ad Romanos manavit.

Lupi, minotauri, equi apri inter signa militaria.

Porcus quinto loco inter signa.

Ægyptii primi inventores signorum bellicorum.

ſe. Inde cognitum, ſervatumque, ſub quo militaret quiſque ordine, victoriamque conſequutos. Porrò ut litteras, & ſigna in vexillis Rom. fuiſſe Vegetius ſcribit lib. eod. cap. 13. ut eas litteras, milites legentes, vel inſpicientes, aberrare in quantovis tumultu à ſuis non poſſent: itidem veroſimile eſt figuras illas beſtiarum non pro nudo & muto ſigno ab Ægyptiis prælatas, ſed ut pro litteris, & ſcriptura eſſent. Solet enim is populus, ſingulis figuris, ſeu litteris, ſingula nomina exprimere, & verbis nonnunquam ſignificare ſententias totas. Sic *vultur*, *naturam ſignificabat*: *avis*, *regem*, Ammiano teſte lib. 17. De cæteris Ægyptiorum Hieroglyphicis notis adnotârunt Diodorus lib. 4. Strabo, Plinius, Plutarchus, Sozomenus. & ſacræ hiſtoriæ non indiligens auctor Ruffinus. Cæterùm ne quis hunc diſciplinæ militaris ritum temerè ab Ægyptiis à me derivari contendat; doceo optima quæque militaria præcepta ab Ægyptiis ad Spartiatas ſeu Lacedæmonios per Lycurgum tralata: Teſtantibus ſcriptoribus aliis; & diſertim ipſo Plutarcho in vita Lycurgi. Deinde ab his, ut etiam à cæteris Græcis multa ad Romanos manaſſe, teſtis mihi, qui inſtar omnium eſt, M. Tullius Cicero, in prima Tuſculana, in epiſtola prima ad Q. fratrem; & ipſe adeò Vegetius lib. 3. prologo, & cap. 10. & 17.

In vexillis Rom. ſigna, & litteræ.

Ægiptiorum notæ Hieroglyphicæ.

Lacedæmonii omnem ferè diſciplinam militarẽ ab Ægyptiis acceperunt Romani à Græcis.

Hæc imagines Imperatorum, & præſentia ſigna veneratur.] In codice M. *hic imagines Imp. & præ. ſigna venerantur.* Magna olim militaribus ſignis devotio religioque delata eſt. *Numina legionum* appellat Tacitus 2 Annalium: alibi *bellorum Deos.* adorari quoque ſolita oſtendam infra de *Labaro*. Imperatorias autem imagines in ſignis militaribus fuiſſe teſtantur Iſidorus lib. 17. cap. de inſignis, Suetonius, Tacitus non uno loco. Unius Herodiani teſtimonium audi ex lib. 8 in vita Maximini: *poſtquam de ſignis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, ut ad eos loqueretur, continuo obtruncant.*

Signis militaribus multum religionis deferebant.

Imagines imperatorum in ſignis.

Quo ex loco & illud didicisti; cùm ad defectionem res tenderet, imagines illas à signis fuisse revulsas. Quod & Tacitus primo, & quarto Historiarum testatum reliquit. Neque ejus solummodò, qui exercitus in præsentiarum regebat, imago in signis colebatur, sed & aliorum, quibus Imperator hoc permittebat. Suetonius Tiberio: *Quædam munera Syriacis legionibus dedit, quòd solæ nullam Seiani imaginem inter signa coluissent.* Imperator Macrinus in honorem filii sui in castris signa & vexilla Antoniniana fieri præcepit: ut auctor est in Anton. Diadumeno Ælius Lampridius. Etiam eorum quibus id populus deferebat. Tacitus 4. Annal. *Simul populus effigies Agrippinæ ac Neronis gerens, circumsistit curiam.* Ibidem paulò pòst: *quid reliquum, nisi, ut caperent ferrum, & quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces, imperatoresque deligerent?* Etiam eorum qui antè vita functi erant. Quod mihi indicare videntur Germanici verba, apud Tacitum, in concione ita exclamantis: *Tua, dive Auguste, cælo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, iisdem cum militibus, quos jam pudor, & gloria, intrat, eluant hanc maculam.* Imperatores Rom. post mortem tantùm in Deos referri solitos alibi doceo: horum quoque signa in castris ab obitu, Deorum simulacra appellare videtur Tacitus Annalium quintodecimo, *Magna utrimque specie, inde eques compositus per turmas, & insignibus patriis: hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque, ac simulacris Deum in modum templi.* Atque illa opinio mea de hoc loco Taciti: quanquam istic vir doctissimus vocem *Deum* tanquam adjiticiam, inducendam censuerit. Sueton. Calig. *Aquilas & signa Romana Cæsarumque imagines adoravit*: cap. 14. Neque solis in imaginibus is honos mortuis habitus. Nam apud Macedones & Tabernaculum Alexandri castris semper erectum, etiam post mortem: Plutarcho, & Diodoro auctoribus. Imaginum ille usus, cùm ob alias, tùm etiam ea de caussa, ut opinor, inventus: ut milites in expeditionibus eas intuentes, tam de-

Imagines istæ avulsæ in defectionibus.

Quorum imagines in signis positæ.

Etiam imagines defunctorum in signis.

Imagines illas defunctorum, simulacra Deum videtur appellasse Tacitus.

Taciti lectio confirmata.

Alexandri tabernaculum in castris etiam post mortem erectum.

fu'ctorum, quàm vivorum memores: studio imitationis in hostem audaciùs irent, & ob venerationem, militarem disciplinam diligentiùs servarent. Non absimilis ritus apud antiquos in gymnasiis, ubi nonmodò simulacra Deorum, sed & philosophorum imagines proposuêre. De priori testis Apulejus in lib. de Dogmate Platonis, ubi de ara, Cupidini in Academia consecrata. Testis quoque Lactantius libro 1. cap. 20. De altero multa Sidonius Apollinaris ad Faustum scripserat quæ ab eo post mutuatus Petrus Crinitus lib. 1. De honesta disciplina, cap. 11. eoque pertinet inscriptio vetus, quæ Romæ in Aventino ad D. Alexii:

Imagines quare videantur gestatæ. Imagines Deorum in gymnasiis. Ibidem & Philosophorum.

TI. CLAVIVS. SECVNDVS. COACTOR. CVM. TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO. F VIATORIBVS. III. VIR. ET IIII. VIR. SCHOLAM. CVM. IMAGINIBVS ORNAMENTISQ. OMNIBVS. SVA. IMPENSA. FECIT

Athenæus lib. 5. in descriptione navis quadraginta ordinum varia animalia expressa agnoscit, etiam duodecim cubitorum. Id an ad hostium terrorum, judicent alii. Inter nummos M. Antonii, esse scio ubi in navis prora Antonii caput expressum est.

Imagines imperatorum in navibus.

Nummus M Antonii.

Neque solùm in castris, & bello, honorem illum viris magnis, bonisque ducibus Romani deferebant. Romæ enim vivorum quoque Imperatorum imagines erectæ, cultæ: Suetonius Caligula. Etiam in provinciis imagines & titulos honoris caussa, tribuni militum vivi, & alii meruêre; Suetonius Tito. Etiam in Pompis publicis ducum defunctorum imagines

Imagines bonis ducibus etiam in urbe erectæ. Etiam tribuni imagines & titulos in provinciis meruerunt. Imagines ducum in pompa publica circumvectæ.

gines Romæ circumvectæ: testes mihi Appianus De bello Hispan. de Scipionis sola imagine ex Capitolio tracta; cùm aliorum ex foro traherentur: & Valerius Maximus lib. 6. cap. 15. Fuit & alibi magna antiquorum superstitio circa majorum imagines. Nam in atriis domorum cereæ imagines singulis disponebantur armariis. Has ita colebant, ac si illi, quorum vultus exprimebant, vixissent. Diebus festis & in lætitia, sertis floribusque ornare, præsertim die natali, solebant. In luctu, tanquam conscios, deformabant. In exsequiali pompa extra ædes proferebant, & longa serie, velut familiæ decora repræsentabant. Docet Tacitus 4. Annalium, Juvenalis satyra 6. & 8. & observavit Alexander Neapol. libro 5. cap. 24. & lib. 3. caput 7. Præterea, ut imagines illæ atrienses, item signa legionum in lætitia, obviam itionibus ornabantur. Claudianus:

Imagines in atriis domorum.
Eædem quomodo cultæ.
In funere datæ hæ imagines.
Signa militaria quando ornata.

Lætaturq; tamen, Mavortia signa rubescunt
Floribus, & subitis armantur frondibus hastæ.

De quo ritu præclarè amicus noster Justus Lipsius apud Tacitum. Etiam uncta signa in lætitia legimus apud Plinium lib. 13. Naturalis historiæ cap. 4. Eodem modo & simulacra quondam præter coronarum ornatum, & unguentis uncta, primus observo ex Minutio Felice: *Non boni viri est*, inquit, *Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die, in lapides eum sinas impingere, effigiatos sanè, & unctos, & coronatos.* Sed ad formam signorum transeamus. Aquilæ quales fuerint, manifestum ex nummis, quos huic commentario plures inservi. Signa reliqua non aliud olim, quàm oblongæ hastæ, quibus in summo breve transversum appositum lignum, tantùm non ad formam crucis. In medio titulus COH. VI. COH. VII. &c. pro numero. Quod apud Tacitum docet J. Lipsius. Cæterùm quòd pilæ signum ad solas Imperato-

Simulacra etiam uncta.
Signa cohortium qualia.

peratorum imagines quidam trahere velint, quæ tanquam clypei, & velut insuggestu altera super alteram ponuntur, nondum mihi persuadere potuerunt. Isidorus lib. 18. cap. 3. *Pilam*, inquit, *in signa constitutuisse fertur Augustus propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut magis figuram orbis ostenderet.* Imperatorum imagines signa diversa fuisse, ab aquilis, & reliquis signis, dubium esse cuiquam non potest, Vegetius hoc lib. c. 7. *Aquiliferi, qui aquilam portant: Imaginarii, vel imaginiferi, qui Imperatoris imagines ferunt.* Tum & illud nemini ignotum, pilas illas, circulos, sive clypeos, in omnibus ferè signis conspici. Quod sciunt qui veterum monumenta, & nummos tractant. Videbis infrà in nummis Galbæ. Ex quibus ostendo ritum & morem veterum, qui fuit in alloquendo exercitu. Et ibi pilas illas conspicies supra se mutuo positas: etiam in iis hastis in quarum summitate insidet aquila. Hoc ampliùs: similes clypei seu globuli reperiuntur in nummis. C. Valerii Flacci cos. anno Urbis DCLX. In nummis C. Flavii Fimbriæ cos. anno DCXLIX. In nummis M. Cornelii Cethegi cos. anno DXCIII. Neque tamen libera rep. in iis signis cujusquam imagines poni potuerunt. Vides quàm obscura hæc res sit.

Pila inter signa militaria

Imagines diversa signa ab aquilis.

Pilæ seu globi sive circuli in signis, etiam libera rep.

Habet pedites mille centum quinque.]

Si numerus hic rectè se habet, ut eum tuentur omnes libri, erant in millenaria cohorte gregarii pedites mille, quinque item Ordinarii, à quibus illi regebantur: teste Vegetio hoc libro cap. 8. Sed quid illis centum qui superant faciamus? eos dico esse decanos, & capita contuberniorum. tot enim arithmetica demonstrabit, si secundum disciplinam militarem, atque ipsum Vegetium hoc libro, cap. 13. & cap. 25, singulis contuberniis, id est, decem militibus singulos præfeceris decanos, Eo posito recta etiam erit numeratio totius legionis, quam Vegetius fuisse indicat peditum sex millium centum, equitum septingentorum viginti sex. Tantum enim videbis hominum si cohortis primæ pediti-

Millenariæ cohortis explicatio.

in ea centũ deceni. Decanus ũdecimus erat, & caput contubernii.

Legio, pedites habet sex millia cẽtum; equites DCCXXVI.

Cohors prima seu millenaria habebat equites CXXXII. Reliquarum cohortium explicatio. In quibus singulis quinque centuriones, & Decani L. Decani in singulis centuriis decem. Turma erat equitum XXXII. Primæ cohortis equites explicati.

diribus 1105. addideris novies 555. Et primæ Cohortis equitibus, qui sunt 132, addideris novies 66. Cæterùm ut primæ cohortis pedites interpretati sumus, itidem de aliis faciendum est cohortibus: in quibus singulis pedites sunt 555. In his prior ille numerus, quinque centurias indicat; secundus quinquaginta decanos, qui in singulis centuriis decem esse debent, tertius verò numerus, ipsos quinque centuriones. Sed nunc ad turmas: in quibus singulis equites 32, numerantur. Tales in prima cohorte quatuor, efficiunt simul equites 128. Sed qui desideratur hic numerus, ut computus cum Vegetio conveniat; eos dico esse quatuor decuriones: qui singuli singulis turmis præpositi, secundum Vegetium hoc lib. cap. 14. In reliquis cohortibus equites 66. qui numerus complectitur duas turmas cum duobus decurionibus.

Duo, pro duos. Dissensio librorum in numero millenariæ cohortis. Et legionis.

Equites loricatos centum triginta duos.] Membranæ H. *duo.* & ita veteres, quarto casu, *duo*, declinasse alibi doceo. Abeunt nescio quo S. N. & duo Susii, in quibus legitur *triginta sex*: augent enim hanc milliariam cohortem, quatuor equitibus. Itidem faciunt in numero legionis infrà, hoc eodem capite; ubi duo Susii C. S. N. & ipse H. (consentiente etiam utrobique Accursio nostro, in l. 2. ff. de his qui notantur infamia,) equites recensent *septingentos triginta*, cùm in aliis ponantur solùm *septingenti viginti sex*: ut jam antè inita ratione declaravimus. Sed de hac pugna pòst agemus.

Hæc caput est legionis.] In H. & altero Susii, *Hæc prima est apud legiones.*

Quingentaria cohors, unde dicta.

Et appellatur cohors quingentaria.] Exemplar M. *Quinquagenariam* cohortem vocat. H. *quinquagintariam.* Sed operarum illa menda sunt: Nam ut prima cohors millenaria vocata fuit; à numero gregariorum militum; itidem hæc, & sequentes omnes, à quingentis gregariis, quingen-

gen-

gentariæ rectè appellatæ. Spartianus in Hadriano cohortis quinquegenariæ meminit. Ea autem quingentaria vocanda est; aut ego, quæ nam illa sit, planè ignoro.

Spartiani locus suspectus mihi.

AD CAPUT VII.

PRincipalium militum, & (ut proprio utar vocabulo) principum nomina.] Legendum, *principiorum nomina*; jubentibus omnibus libris. Et errant, qui principia in ordinibus tantùm fuisse existimant. Nam *principia*, milites ipsi dicebantur, & quidem castrensi vocabulo; etsi etiam principes vocati. Sed iis moribus hodie vivitur, non credunt, nisi testes demus. Frontinus, qui ad manus est, lib. 2. Strateg. cap. De insidiis, numero 30. *quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.* Ammianus lib. 15. *Et sensim cum principiorum verticibus secretius collocutus, iisdem magnitudine promissæ mercedis adnisis, cultu purpureo draconum, & vexillorum insignibus ad tempus abstracto, ad culmen imperiale surrexit.* Idem lib. 22. *Præsentibus Jovianorum Herculianorumque principiis & tribunis.* Idem lib. 25. *Collecti*, inquit, *duces exercitus, advocatisque legionum principiis,* Itidem & *numerorum principia*, idem Ammianus vocavit lib. 28. extremo. Hæc cui non facient satis, is adeat l. 1. C. de veteranis; & l. jubemus, C. de erogatione militaris annonæ. Ibi enim confirmatam hanc meam opinionem videbit satis superque. Nec dubito, quin statim pedibus in meam sententiam iturus sit.

Principia ipsi principes vocati, more castrensi.

Explicata l. 1. C. de veteranis & l. jubemus. C. de erogat. milita. annonæ.

Tribunus major per epistolam sacram Imperatoris judicio destinatur.] Scrinia Imperatorum diversa fuerunt: Inter ea scrinium sacrarum epistolarum. Ibi hæc epistola scripta, tradita; & ibidem conservatum fuit ejusdem exemplum, ut infra docebo.

Scrinia Principū diversa fuerunt.

Tribuni à tribu.

Quos ex tribu primus Romulus legit.] Tribunos à Tribu vocatos certum est, tres autem ex numero tribuum à Romulo primùm lectos, testantur Livius, Auctor de viris illustribus, Plutarch. in Romulo. Posteà, exactis regibus, & libera Republ. dum, magna contentio fuit de plebeis ad consulatum admittendis; eò dilapsi sunt, ut tribuni militum consulari potestate, partim ex patribus, partim ex plebe crearentur. & creati indictis comitiis tres, anno Urbis conditæ CCCX. teste Livio lib. 4. & Dionysio Halicar. lib. 2. Inde etiam ab interrege L. Valerio Potito, & sequentibus comitiis, sæpe sex creati, eadem potestate: Livius lib. 5. Etiam decem numero creati fuerunt, & ampliùs. Pomponius ICtus in l. 2. ff. de origine juris, *Hique constituti sunt vario numero; interdum etiam viginti fuerunt; interdum plures, nonnunquam pauciores.* Locus ille maximis in Gallia viris, G. Budæo, & Lud. Ruffardo, suspectus, quòd non meminerint viginti lectos esse: ideoque legunt, *interdum etiam seni fuerunt.* Viginti lectos fuisse, ex ipso Livio docebo: at plures lectos, non memini. Livius lib. 3. *Ibi*, inquit, *conjuncti alteri exercitui, viginti tribunis militum negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium Sextum Manilium creant.* Factum autem id cùm à patribus plebs secessisset, decem tribunis in Urbe, decem itidem in castris electis; ut ab eodem Livio docemur. Deinde placuit, non comitiis, sed suffragiis ad legiones Tribunos militum fieri, Q. Servilio Ahala, L. Genutio secundùm coss. anno Urbis CCCXCI. ut auctor est Livius lib. 7. A consulibus, dictatoribus lectos, *Rufulos*, mox *Rutulos* appellarunt, à Rutilio Rufo cos. Qui de imperio illorum primus tulerat. Testes Asconius Pædianus, & Festus. Qui populi suffragio, & Tribuni plebis rogatione fiebant, dicti Comitiati. Qui militum suffragio in castris fiebant, dicti Suffecti. Tandem ad Imperatores, cum tota re Romana, hæc potestas quoque devoluta, ii tri-

Tribuni militum consulari potestate. Partim ex plebe, partim ex patribus. Tres numero. Sex numero.

Defensa passim lectio in l. ff. de orig. iuris.

Tribuni consulari potestate viginti.

Tribuni militum comitiis fieri desierunt. Lecti suffragiis ad lectiones, Rufuli alii. Alii Comitiati, Alii suffecti.

ii tribunos delegerunt homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnæ & expertæ virtutis. Quorum munus quale fuerit, disce ex Vegetio hoc lib. cap. 12. Hadrianus Cæsar post Octavium primus disciplinæ militaris restaurator, non alios, quàm provectæ ætatis viros, prudentiæ summæ, doctos ætate, & usu, ad tribunatum evexit. Neminem ad eum gradum provexit, nisi plena barba, aut ejus ætatis, quæ prudentiâ & annis tribunatus robor impleret; quemque non honor militum, sed justitia commendaret: testante in ejus vita Spartiano. Fuit autem prisci moris, ut cùm Princeps ad tribunatum quempiam eveheret, gladium ei in manum daret, insigne imperii, dicens: *En accipe gladium. Quòd si hic quidem Principe dignus est, utere pro me.* Notavit hoc Crinitus lib. 5. c. 6. Eadem usus formula Trajanus, cùm Suram prætorianis cohortibus præfecit: *Accipe*, inquit, *gladium; quem pro me, si benè atque ratione imperavero, distringes: sin minùs, eo ad interitum meum utere*: Dio in Trajano. Sudæ verba adjicio, quòd ipsa Græca nescio quo pacto, cultius, atque gravius rem ipsam exprimere videantur. Sunt autem hæc: Δέξαι τὸ ξίφος τοῦτο, κἂν εἰ μὲν καλῶς ὑπάρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ: εἰ δ᾽ μὴ, κατ᾽ ἐμοῦ χρῆσαι. Hunc morem, ut & alios multos veteres, subóscurè attingit Martialis lib. 14. epigram. 32.

Tribuni creati à Principibus. Et quales. Hadrianus Cæsar militaris rei restaurator. Quales ipse Tribunos legerit.

Tribunorum creandorum ritus. Gladius tribunorũ insigne.

Militiæ decus hoc, & grati nomen honoris,
Arma tribunitium cingere digna latus.

Longior interdum sum, quàm volo. Sed quia hæc provincia suscepta est, satisfaciendum iis est, quibus hoc meo labore gratum facere volui: id est humaniorum litterarum. Et ipsius etiam antiquitatis studiosis. Quare facere non possum quin subjiciam & alterum insigne Tribunorum, de annulis, quibus ab aliis distincti erant caligatis, ad imitationem ferè consuetudinis urbanæ. Ut enim cives Romani annulos aureos gestare non poterant, nisi qui senatorii ordinis essent, & equestris,

Tribunorum alterum insigne. Senatorii ordinis annulos aureos gestabant: Item equestres. Hi annulis à plebe distincti.

auctore Dione in Augusto; & quemadmodum annuli equestrem ordinem, à plebe; & rursum tunica senatum ab annulis distinguebat, teste Plinio lib. 33. cap. 1. Eodem modo etiam belli, Tribunos militares annuli aurei, à cetero militum vulgo secernebant; cùm hi ferreis tantùm, illi solis aureis uterentur: ut me docuit Appianus de bello Punico. At posteà Imperator Severus militarem disciplinam omnem, ducumque reverentiam subvertens, primus frumenti summam militibus adauxit, annulisque aureis uti passim permisit. Auctorem habeo Herodianum lib. 3. De Carthaginiensibus quoque illud memoriæ proditum est, pro expeditionum numero, in quo meruissent, annulorum ornatum retinuisse: Aristoteles in Polit. Crinitus libro 4. De honesta disciplina, cap. 12. Sed & ea insignia quibus Centurio decorabatur, huc pertinere arbitratus sum. Is vitem accipiebat, eaque milites, puta ob leviora delicta, puniebat. Qua de re alibi nobis sermo erit. Interim ne hoc adfirmasse tantùm videamur, confirmandum auctoritate veterum scriptorum. Lucanus libro sexto, de Scæva Centurione:

Senatores ab equitibus tunica discrevit.
Tribuni militum annulis aureis usi: Ferreis ceteri milites.
Severus disciplinā majorum corrupit: Annulos passim aureos permisit.
Annulos pro expeditionum numero Carthaginenses adservarunt.
Centurionis insignis vitis.

Scæva viro nomen, castrorum in plebe merebat,
Ante feras Rhodani gentes; ibi sanguine multo
Promotus, Latiam longo gerit ordine vitem.

Item Silius Italicus de Ennio poëta:

Ennius antiqua Messapi ab origine Regis,
Miscebat primas acies, Latiaque superbus
Vitis adornabat dextram decus.-----

Ordinarii dicuntur, qui in prælio primos ordines ducunt.] Certandum denuo cum illa veteri hydra variorum capitum, quod velim liceret rariùs facere. In C. & P. *qui prælio præsunt, & primos*, &c. M. *qui primi sunt, & quia ord. du.* S. *quia primi sunt, ordines dicunt.* N *qui in prælio, quia primi sunt, ordines ducunt.* Nec video quid

quid ex iis melius edita lectione erui possit; cùm in prima, id est millenaria cohorte, quinque ordinarii ponantur, hoc lib. caput. 8. & caput. 15. omnes in prima acie pugnantes principes, Ordinarios appellat. Subdubitare cœpi, an sub illo, *ordines dicunt*, aliquid lateat. Quasi ipsos ordinarios milites, ordines vocârit; ut paulò antè principales, principia. Qua phrasi, illa in Codice Justinianæo, *apparitio*, *procuratio*, *officia*, &c. pro *apparitore*, *procuratore*, *officialibus*, seu *ministris*, &c. Procuratio, apparitio, pro procuratore, apparitore.

Flaviales item tanquam secundi Augustales à D. Vespasiano sunt legionibus additi.] Amissa libertate reip, quemadmodum ab Imperatoribus Rom. penes quos jus, arbitriumque rerum omnium fuit, multa immutata in re forensi, Sueton. Octavio: Idem factum ab iisdem & in re castrensi: novæ militares leges, nova in castris instituta, nova arma, nova etiam militum nomina interim introducta. De Augustanis, quos Neronem; de Dacisianis, quos divum Claudium milites legisse ferunt; de Ostensionalibus, scribit Alexander Neapol. lib. 6 cap. 22. De Jovianis & Herculianis suprà à me dictum est; item de Primanis, secundanis, decimanis, vigesimanis, &c. Principes Romani in re forensi multa immutârunt: Item in disciplina castrorũ. Augustani milites.

Imaginarii, vel imaginiferi, qui imperatoris imagines ferunt.] Codex H. comma illud, *vel imaginiferi*, non recipit: alii mss. & excusi loco *ferunt*, legunt *portant*. Et sic aquiliferi, & signiferi dicuntur portare, hoc eodem capite.

Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati eorum, atque vicarii solent universa curare.] *Procurare*, scribunt alter Susii, & H. sed hic totum illud, *antecedentibus ægritudine præpeditis*, respuit. iterum ille Susii, & H. *hi tanquam adoptati, cum eorum vicario solent uni. Procurare.* Vicarios an Tribuni habuerint.

rare. Eam lectionem ut minùs ausim recipere, facit, quòd optiones tribunis, centurionibus decurionibusque fuisse videam; vicarios autem eosdem habuisse nondum didicerim. De optionibus decurionum disertè Varro lib. 4. De lingua Latina, *Decuriones dicti, qui ab eo in singulis numeris sunt etiam nunc terni; quos hi primò administros ipsi sibi adoptabant, Optiones vocari cœpti, quos nunc propter ambitionem tribuni faciunt.* De Optionibus ita Nonius Marcellus: *Optiones in cohortibus, qui sunt honesti gradus, ut optatos, quod est electos, & adoptatos, quod adscitos.* Varro lib. 3. De vita pop. Rom. *Referentibus centurionibus adoptati in cohortes subibant, ut semper plenæ essent legiones, à quo optiones in turmis decurionum, & in cohortibus centurionum appellati.* Declarat quoque inscriptio vetus:

Decuriones qui.

Tribunis non semper datum fuit optiones facere.

Optiones supplendis legionibus.

C. LUCILIUS. C. F. VEL. VINDEX
MIL. COH. VI. PRÆT. VIX. ANN. XXX.
MILITAVIT. ANN. XII. PRINCIPALIS.
BENEFICIARIUS. TRIBUNI
DEINDE. OPTIO. IN. CENTURIA

Optio dicebatur antea Accensus.

Optio, teste Festo, anteà dicebatur Accensus, qui dabatur centurioni adjutor à tribuno. Si Catoni credimus, & ducurionatus, & optionatus quondam fuerant bonis tantùm, ac strenuis parata. Quod ille scriptum reliquit, in ea, quam apud equites habuit. Inclinante verò imperio alia hujus verbi notio fuit. Junius in suo Nomenclatore ex Suetonio Optionem interpretatur, qui excubiarum negotium obiret per oculatos inspectores, ipse excubiis præfectus. Certè apud multos, & idoneos scriptores optio, pro eo est, qui alteri vicariam operam præstat, neque id solùm in castris. Sic Speculator optionem habet apud Ulpianum, ff. de bonis damnatorum. Et optio fabricæ est l. ult. ff. de jure immu. quem tamen custodem fabricæ ibidem interpretatus Turnebus.

Optionis alia significatio.

Signiferi, qui signa portant, quos nunc Draconarios vocant.] Cur ipsis signiferis id nomen

nomen Vegetii ævo, docet hoc libro cap. decimotertio: *Dracones etiam per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium.*

Draconis signum in singulis cohortibus.

Tesserarii, qui tesseram per contubernia militum nunciant.] Nuntiabantur tesseræ scriptoris nostri ætate, & antea. Signa vocalia alibi appellavit, quòd voce humana pronuntiarentur, vel in vigiliis, vel in prœlio, lib. 3. cap. 5. Astante republica alius modus dandæ tesseræ fuit: taleola enim illi usi, seu tabella lata inscripta: πλαίσιον. Polybius appellavit, & ξυλήφιον, ut notat Turnebus lib 19 Adversf. cap. 26 Glossarium vetus, Tesserarii γραμματεῖς. Istiusmodi quoque tesseræ oleariæ, cœnariæ, ærariæ, frumentariæ illæ, de quibus passim in historiis. Quibus oleum, cœna, æs, frumentum Romæ præberetur. Expressas videre est in nummis duobus congiar., quos eruditissimus, & omnis antiquitatis investigator diligentissimus Jo. Sambucus Pannonius edidit. Tesseras autem frumentarias ex ligno & plumbo fuisse, docuit I. Lipsius in suis Electis. Addo ego etiam ex ære fuisse: testis Constitutio Valentiniani, & Valentis l. 5. Cod. Theodo. de annonis civicis. Redeo ad tesserarios. Probat etiam Jacobus Cujacius lib. 7. Observationum, caput 33. Idque ex Plutarchi Galba Tesserarii, & optionis nomine significari eos, qui nuntiorum & ὀπτήρων, id est speculatorum ministerio funguntur: ex quo loco apparet non mutatione litterarum dici Spiculatores, quasi ab spiculis potiùs ea appellatio sit; sed quòd ii sunt in speculis. Posterior ætas Scultatores nuncupavit, quasi auscultatores. Hinc nocturnarum excubiarum tesseras, ex eo ordine, qui tractant, Tesserarii dicti sunt. Hactenus Cujacius. Vide, si vacat, & Turnebum lib. 4 Adversf. cap. 7. & I. Lipsium in primum Histor. Taciti. Fuerant nihilo minùs etiam alibi usurpatæ in re militari tesseræ, ac tesserarii. Nam & profectionis tesseræ datæ; Veget. hoc lib. cap. 9 Data etiam tessera ituris in prœlium, Veget. lib. 3. cap. 5

Tesserarii Tessera, vocale signum.

Tessera per taleolam data.

Tesseræ frumentariæ:

Illa ex ligno, & plumbo: Etiam ex ære.

Speculatores cur sic vocati

Tesserarii

Tessera profectionis

Tessera prœlii.

Tesseræ Pharsalicæ pugnæ. cap. 5. Appianus Bellorum civilium lib. 2. in pugna Pharsalica, Pompejanis *invictum Herculem*: Cæsarianis *Venerem victricem*, pro tessera fuisse, scribit. Idemque memorat Ammianus lib. 2. Iterum Ammianus: *Tessera*, inquit, *solemni armatos omnes celeri educere procursu.* lib. 14. & lib. 31.

Tessera prandii. Data itidem militibus pransuris. Livius: *Consul extemplò tesseram dari jubet, ut prandeat miles*; lib. 9.

Tessera evocationis. Tesserâ quoque ex hibernis milites evocati: Ammianus, *Nondum adulto vere, missa per militares numeros expeditionali tessera, cunctos transire jussit Euphratem*: lib. 23.

Tessera vigilliarum à præfecto legionis data: Nunc eò veniendum est, ut discamus à quo tessera illa vigiliarum dari solita, & per quem peti, & distribui seu nuntiari. Vegetius à præfecto legionis petendam dicit, lib. 2. cap. 9. *Vigiliarum*, inquit, *sive profectionis tessera ab eodem petebatur*: Polybius verò à Tribuno datam vigiliarum tesseram auctor est. Hæc ita observata, si in exercitu non erant, qui majorem potestatem haberent;

Data ab Imperatoribus, & ducibus. si enim Imperatores & duces exercitus præsentes erant, ipsi tesseram dabant. Vegetius ipse indicat lib. 3. cap. 5. *Pro signo dicitur: ut puta, victoria, palma, virtus, Deus nobiscum, triumphus Imperatoris: & alia, quæcunque voluerit dare is, qui in exercitu habet maximam potestatem.* Idemque pro me testatur Plutarchus in Sertorio.

Tesseram Tribuni distribuebant. Ab hoc ipsi Tribuni petere debebant, & inde ipsi militibus distribuebant, ut videre est apud Appianum lib. 5. Bellorum civilium: *Tum Lucius*, inquit, *Tribunos misit, ut tesseram à Cæsare acciperent. Illi attulerunt ei matriculam, sicut hodieque mos est, cùm Tribunus petit tesseram, Regi offerre præsentem numerum in libello Diario.*

Tesseram quis primus in bello dederit. Reliquum etiamnunc & illud est docere, quis primùm distribuendæ tesseræ inventor fuerit. Indicat Plinius: *Ordinem exercitus, signi dationem, tesseras, vigilias invenit Palamedes bello Trojano*; lib. 7. Naturalis historiæ cap. 56.

Vigilias quis primus invenerit. Campigeni, hoc est antesignani ideo sic nominati, quia eorum opera, atque

virtute

virtute exercitii genus crescit in campo.] M. *Campigeni, hoc est antesignarii, ideò sic vocati.* Illos antesignanos H. appellat, *antesigna.* Neque minùs dissentiunt veteres libri in sequentibus. In M. legitur, *quia eorum op. atque virtute gens crescit in campo.* H. *exercitii ingens vis crevit campo*: etsi olim in eodem scriptum fuerit, *exercitus genus crescit*, &c. In codice trium coronarum, & ms. N. *exercitui ingens vis crescit in campo.* In altero Susianorum, *quia eorum ope, atque virtute vigens vis crescit in campo.* Campigeni.

Metatores qui præcedentes locum eligunt castris.] Mensores porrò Vegetius postea vocatos dicit, qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant. Atqui Metatores istos alii antecessores vocabant. Mauritius in lib. De militia Romana: *Antecessores* inquit, *qui ante agmen eunt, & loca castris metandis idonea deligunt, & vias, quà duci exercitus commodè possit, vident. Mensores, qui loca castris metandis metiuntur.* Quæ fragmenta Mauritii, cum aliquot aliis, apud Turnebum reperias libro vigesimo quarto Adversariarum cap. 16. Metatores. Mensores. Antecessores: Eorum munus.

Beneficiarii ab eo appellati.] Dictos censet Vegetius ab eo, quòd beneficio tribunorum promoverentur. Militum beneficiariorum meminit Cæsar tertio Bellorum civilium. Atqui Suetonius Tiberio: *Venit*, inquit, *etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones à commeatu castra repetentes.* De iisdem inscriptio in lapide Romano: Beneficiarii tribuni beneficio promoti.

D.	M.
CORNELIO.	MARCIANO
MILIT.	COHORT
XII. VRB.	BENEF
TRIBUN.	QUI
VIXIT	ANNO.
	XXV.

Aliter Festus libro secundo De significatione verborum: *Beneficiarii milites dicebantur, qui vacabant*

Beneficiarii vacantes. *muneris beneficio. è contra munifices vocabantur, qui non vocabant, sed munus reip. faciebant.*

Librarii. Librarii ab eo, quod in libros referant rationes.] De his accipienda illa inscriptio vetus Tarraconensis nunquam ante hac evulgata:

C. TADIO. C. F. IANUARIO. PISAURENSI.
VIXIT. ANN. XXXIV. C. TADIUS
LUCANUS. LEG. VII. G. F. LIBR.
OPTIME. DE. SE. MERITO

Libratores. Interpretor *Legiones septimæ Geminæ Felicis librarius.* De libratoribus paulò post agemus & de illis, mea opinione, hæc inscriptio accipienda non est.

Tuba directa. Buccinatores, qui tuba, vel ære curvo.] Tubam directam ipse Vegetius infrà describit lib. 3. cap. 5. Ovid 3. Met.

Non tuba directi, non æris cornua flexi,
Non galea, non ensis erat. ------

Cornua in se reflixa. Cornicines cum cornibus in se reflexis, exprimendos curavit in sua castrametatione D. Guilielmus de Choul. Tubas directas videas passim in nummis veteribus, præsertim in quibus tropæa sunt.

Committere prœlium. Vel buccina committere prœlium solent.] Verbum *committendi* hîc amo. Nàm de exercitibus, & aciebus, quæ inter se componuntur, id est, in certamen, & pugnam exponuntur, dictum est. Neque aliud quàm poëtæ istud:

Committere legiones; *Ære ciere viros, Martemque accendere cantu.*

Sic *prœlium committere, legiones committere,* Cicero dicebat: Sic *aciem committere* Florus lib. 1. cap. 5. & lib. 2. cap. 6. Itidem *bellum committere, profligare, conficere,* apud eundem lib. 2. cap 15. Eâdem phrasi Suetonius dicebat, *Naumachiam committere* in Claudio. Sic athletæ gladiatores, etiam poëtæ ipsi, & oratores committi tralatè dicuntur. Inde etiam *commissiones* declinatæ apud Plinium in epistolis, Macrobium, Suetonium Aug. & alibi. Pro eodem etiam *componere* Latini dixerunt. Ausonius in monosyllabis.

Quis Mirmilloni componitur æquimanus? Threx.

Etiam

Etiam *comparandi* verbum eadem significatione usurpatum. Suetonius Calig. *E spectaculis detractum repentè Threci, mox Hoplomacho comparavit.* Comparandi verbum eadem significatione.

Armaturæ duplares, qui binas consequuntur annonas.] Armaturæ *duplares* vel *duplices* Vegetio; *duplicarii* Livio lib. 2. & Varroni, & in lapidibus *duplarii* dicuntur. His ob virtutem duplicia cibaria dabantur: διμοιρῖται Arriano & veteri Grammatico: διδραχμοπλῖται, Polluci vocati, quòd duos denarios mererent, cùm unus esset stipendium militi diurnum. Cæsar 3. belli civilis: *Quem Cæsar, ut erat de se meritus, & de rep. donavit militibus ducentis æris, atque ab octavis ordinibus ad primipilum se transducere pronuntiavit; cohortemque postea duplici stipendio, frumento, veste, diariis, militaribus donis amplissimè donavit.* Quem locum, ne quis miretur, ita lego cum doctissimo Petro Victorio. Turnebus tamen, & alii aliter eundem laudant. Duplares & duplicarii: Duplarii.

Ad podismum dimetiuntur loca.] In uno mss. *demetiuntur*, aliis *metiuntur*. Podismum dimensionem pedibus factam interpretatur Guil. Budæus, ad l. ultimam, ff. de jure immunitatis. Quid podismus.

Vel hospitia in civitatibus præstant.] Solent mensores in adsignandis hospitiis, manu sua domus deputatas militibus singulis enotare, & postibus hospitaturi nomen adscribere. Quod si quis delevisset, falsi reus habebatur, ex constitutione Imperatoria, l. prima. C. de metatis lib. 12. Ubi autem jam ingrederetur miles, domo in tres partes divisa, primam eligendi facultatem dominus habebat, secundam miles, seu hospes, tertia iterùm ipsi domino relicta. Quod quatenus observatum fuerit, patet ex constitutione Arcadii. & Honorii, l. 2. C. de metatis & novella 129. De transitu militum. Concedebatur tamen sola hospitalitas sub hac conditione, ut nihil ab hospite, quod vel hominum, vel animalium pastui necessarium foret, postularetur, l. 5. C. dicto titulo. Immò neque culcitas, non lignum, non oleum extorquere poterant; l. u- Quomodo mensores hospitia adsignabant. Falsi reus, qui nomen militis postibus inscriptum delebat. Miles tertiam domus partem habebat. Miles ab hospite nihil po... e...at tere.

Non oleum, culcitas aut lignum.

nica, C. de salgamo hospitibus non præbendo. Imò nec lignum provinciali, nec operam ullam à milite extorqueri Imperator Pescennius Niger passus est, teste Spartiano. Excogitârant milites cœnatica tempore Valentiniani Imperatoris, nomen novum. Quotanquam pro cœna provinciales expilabant. Sed ea præberi vetuit Constitutio Imperatorum Valentiniani, & Valentis ad Victorem Magistrum militum: *Cænaticorum*, inquit, *nomine milites, & super his stantes, nihil penitus à provincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quòd oportet eos commoda sua (quæ in annonarum perceptione adipiscuntur) accipientes, extrinsecus detrimentis provinciales non afficere.* Ceterùm dum iter faceret exercitus, curare debebant singularum provinciarum præsides, per quas transitus fiebat, in parato haberent unde expensæ fierent, alendo exercitui necessariæ. Ut ea ratione, quaquà proficisceretur, sine querimoniâ aleretur exercitus. In quo illa, tamen servata ratio est, ut ex eo, quod provinciarum præsides coacervatum haberent, species, singulis singulorum ordinum optionibus, id est, annonæ militaris erogatoribus traderent. Illi porrò in præfectos legionem, & milites erogarent. De his autem, quæ ita expendebantur, debebant Optiones solita recauta collatoribus facere, quò postea rerum traditarum pretia, in collationem fisco inferendam reputarentur. Neque enim vel subito militum adventu, ac minùs paratis præsidibus gravari possessores poterant; cùm & eo casu, quod militibus impendebant, in contributionem publico proximè inferendam reputaretur. In tantum, ut si quis multo milite præ ceteris fuisset gravatus, ex universo publicorum ejus provinciæ tributorum corpore, illi satisfiebat; ut docemur Novella Justiniani, de transitu militum 129. Immò & damna ab exercitu transeunte data, pecunia, & largitate Principis sarcita observavi, apud Cassiodorum lib. 2. Variarum cap. 8. Eadem de caussa etiam Tributum

Cœnatica quoque sublata. Milites suo stipendio contenti esse debent. Qui modus fuerit alendi exercitũ proficiscẽtem per provincias.

Alii iterũ optiones.

Quicquid exercitui transeunti impendebatur, reputatũ in collationes publicas. Si provincialis præ ceteris gravatus fuerat, id illi resp. satisfaciebat: Damnum illud etiam Principes sarciverunt. Eâdem de causa remissum tributum.

butum remissum lib. 12. Variarum cap. 5. Atqui innocuos & modestos militum transitus esse debere, ostendit Rex Gothorum Theodericus, *qui ideo se exercituales fassus est gratanter subire expensas, ut ab armatis custodiretur intacta civilitas*, apud Cassiod. lib. 5. Variarum cap. 26. Sed aliis (proh dolor!) moribus hodie vivitur. Nam cùm sumptus grandes sint, major graviorque militum petulantia, malitia; transitum, qui possunt, pecunia redimunt. Quem morem etiam apud Romanos duces fuisse testis mihi Tacitus lib. 1. Historiarum: *Lento deinde agmine per fines Alobrogum, & Vocontiorum ductus exercitus. Ipsa itinerum spatia, & statinorum mutationes venditante duce fœdis pactionibus, adversus possessores agrorum, & magistratus civitatum.* Constitutum tamen à Justiniano, ut quodcunque à civitatibus aut prædiis, eo nomine per concussionem acceptum fuerit, restituatur in duplum; dicta Novella. Sed ad hospitia tempus est redire. Supervenientibus militibus, quibus hospitia in civitate præberi oportebat: omnes quos id munus contingebat, suscipere cogebãtur: attamen per vices, ne alius magis alio prægravaretur. Testis luculentissimus, Ictus noster Ulpianus l. & qui originem, § eos milites, ff. de muneribus & honoribus. At dixerit aliquis, An erant, quos id munus non contingeret? Erant, inquam, & sunt etiamnum hodie, qui demonstrare pluribus legibus possint, se ab hoc onere immunes esse, sed demonstrare tantùm, postquam leges bello silêre coactæ. Arcadius libro singulari De muneribus civilibus: *Magistris qui civilium munerum vocationem habent; item grammaticis, & oratoribus, & medicis, & philosophis, ne hospitem reciperent, à principibus fuisse immunitatem concessam, & D. Vespasianus, & D. Hadrianus rescripserunt*; l. munerum, ff. de muneribus, & honoribus; & l. medicos; & l. Grãmaticos, C. de professoribus; & l. habere, Cod. Theodosiano De medicis. Ceterùm ii magistri, qui pueros primas literas docent, sive in civitatibus, sive in vicis (quos Lampridius in Severo, litteratores vocat, & doctissimus Ictus Franciscus Duarenus

Transitus militum pecunia hodie redimitur. Idem quoque apud Rom. factitatum.

Quicquid inde pecuniæ accipitur, restituendum in duplum.

In magnis civitatibus hospitia militibus tributa vicissim. Ab hospitio militibus præstando quidam immunes

Magistri, qui primas literas docent; Literatores vocati.

primo

Literatores vocati primo Disputationum, cap. 5.) hi, inquam, immunitatem illam non habent, l. 16. §. ult. ff de vacat. et excusatione munerum. Medicis immunitatis privilegium primus contulit Augustus, liberatus gravi periculosoque morbo, ab Antonio Musa. Testis Dio. Non prætereundum interim, quod de Sertorio memoriæ proditur: eum, cùm in Hispaniam venisset, à receptione militum cives liberasse. In suburbanis enim milites hibernare jussit, tabernaculis ibi pro tempore instructis; ipseque ante omnes ei rei exemplum præbuit. Quod quàm fuerit provincialibus gratum, testatur in ipsius vitâ Plutarchus.

Medici à quo primùm immunitatem impetrârint.

Milites in suburbanis hibernânunt.

Torquati simplares, quibus torques aureus solidus virtutis præmium fuit.] Abest ab exemplari M.H. & quatuor Mss. Susii illud, *quibus*. De cetero non omnes, qui strenuè in bello se gesserant, etsi torquem meruissent, statim solidum ex aùro accepisse verosimile est. Quare legendum fortè cum altero Susii, & H. *Torques solidæ virtutis præmium fuit.* quomodo *solidum gaudium*, *solidum beneficium*, Terentius *solidam lætitiam, felicitatem*, alii boni auctores dixerunt. Sed videant hoc illi, quibus in eam rem plus suppetit otii. Nota multis historia est T. Manlium Tribunum, militem Gallum provocatorem occidisse, & inde sibi posterisque Torquati nomen peperisse: Livius lib. 7. Auctor De viris illustribus cap. 28. Cicero tertio Officiorum, alii. De C. Nonio Asprenate, qui & ipse Torquati nomen meruit, vide Suetonium Octavio cap. 43. Alia, scio, à me hoc loco exspectas, benivole lector, de donis militaribus, quibus illi ab Imperatoribus donari solebant: & certè digna res quæ illustretur, cùm ad veterum disciplinam militarem illa pertineat, si qua alia. Putavi equidem non alio apud auctorem hunc nostrum magis idoneo loco agi de ea posse. Quare quod in eo quoque ritu à me observatum, lubens merito referam. Solent Imperatores parta victoria suggestum, aut tribunal conscendere, & convocato exercitu, pro concione milites laudare

Solida virtus.

T. Manlius Torquati nomen meruit:

Idem tributus honor C. Nonio Asprenati.

Dona militibus quo ritu dilibuta

ac gratias agere; Salluſtius Jugur. Tacitus ſecundo Annalium, Livius lib. 7. Etiam nominatim, ſi quorum ſingularem in prœlio virtutem animadverterant, prædicare, teſtem habeo Plutarchum in Coriolano, Livium lib. 10. extremo, Ammianum lib. 24. *Laudibus enim non minùs, quàm præmiis animi militum gaudent*, ut ſcribit Livius lib. ſecundo. Sæpe tamen ſatis non fuit laudaſſe; prædicationi enim adjungebant varia dona. Diſtribuebant autem imprimis coronas: quas varias fuiſſe ſcimus ex Ciceronis Verrinis, Tertulliano De corona militis, Livii libro ſeptimo, Polybii libro ſexto, Zonaræ libro ſecundo; Suetonii Caligula cap. 45. Plutarchi Mario, Plinii lib. 7. cap. 28. & lib. 22. cap. 3. cum aliquot ſequentibus. De iis Agellius (ita enim A. Gellium nunc vocant) *Militares*, inquit, *coronæ multifariæ ſunt, quarum quæ nobiliſſimæ ſunt, has fermè eſſe accepimus: triumphalem, obſidionalem, civicam, muralem, caſtrenſem, navalem*, lib. 5. noctium Atticarum, cap. 6. Ubi etiam cauſæ eorum nominum accuratè explicantur, ut & apud alios in ſymbolis. Unde ſequentes figuræ:

Laudati milites ſtrenui pro concione.

Milites non minus laudibus quam præmiis moventur

Qualia militibus diſtributa dona. Coronæ datæ.

Coronæ variæ.

Coronæ militares.

Corona graminea, siue obsidionalis.

Corona quernea, seruati gratia ciuis.

Novum genus coronarum à Caligula inventum observavi, quas ipse Solis, Lunæ, siderumque specie distinxit, & *exploratorias* appellavit: Suetonius in ejus vita cap. 42. Etiam torques distribuerunt. Probat Vegetius hoc capite, & Tacitus secundo Annalium. Adde auxiliares milites à Romanis, aureis torquibus donatos; at cives non nisi argenteis. Coronas tamen aureas (quod magis miremur) cives acceperunt. Eam quis primum acceperit non constat: at A. Posthumium Dictatorem primum eam contulisse certum est. Videndus Plinius lib. 33. cap. 2. Item armillas. Testis Livius libro decimo extremo, Juvenalis satyra ultima, Festus in *Armillas.* Item Phaleras, testis Suetonius in Augusto: Juvenalis eadem satyra, Solinus cap. 6. Etiam in monumentis suis Romani milites hanc gloriam non spreverunt; ubi dona militiæ accepta enumerata sæpè videmus. Fragmentum unius inscriptionis proponendum putavi: DONIS

Coronæ exploratoriæ.

Torques inter dona.

Coronam quis Primus militibus dederit.

Armilla militibus datæ. Item Phaleræ.

Dona militariæ in monumentis enumerata.

DONIS. DONATO. AB. DIVO
TRAJANO. AUG.
TORQUIBUS. ARMILLIS.
PHALERIS. BELLO. PARTHICO.

De distributione horum donorum memoria quoque in nummis. Unus Imp. Cæs. Ner. Trajani optimi repertus est, cujus proponimus formam:

Nummus Trajani.

Hastæ datæ. Item hastas. Testis Pompejus Festus in voce *Hasta*, & in *Optionatus*. Item vexilla. Item vexilla. Divus Octavianus M. Agrippam in Cicilia post navalem victoriam cæruleo vexillo donavit, Suetonio teste. Eadem de re etiam lapides veteres meminerunt:

DONATO. HASTIS PURIS. V. VEXILLIS. VIII. CORONIS MURALIBUS. II. VALLARIBUS. II.

Corniculi quoque dati. Datæ & vestes. Item corniculos. Livius lib. 10 *Equites*, inquit, *omnes ob insignem multis locis operam, corniculis armillisque argenteis donat.* Item vestes. Livius: *data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque, & tunicæ; præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda.* Eodem libro 10. Hoc amplius, inter vestimenta militaria, ocreas quoque & braccas, & calciamenta, Imperatorem Alexandrum Severum dedisse, docet Flavius Vopiscus in Aureliano. Item adoreum, seu far olim conferri solitum, & dari ei, qui rem feliciter gessisset. Etiam vinum addi, testes historiæ, quotquot meminêre facti Manliani contra Gallos Capitolium adscendentes: Livius, Plutarchus, Valerius Maximus, Auctor de viris illustribus. Videndus Plin. lib. 18. cap. 8. & lib. eod. cap. 3. Item statuæ viris strenuis decretæ. Sic Horatio Cocliti, Mutio Scævolæ statuæ positæ, & aliis. Meminit Livius, Dionysius Hali-

Etiam ocrea & calciamenta: Item adoreum: Et vinum.

Halicarnassæus, Gellius lib. 4. cap. 5. Plin. lib. 34. cap. 5. & alii locis infinitis. Neque id libera tantum republica obtinuit: nec solis ducibus is honos delatus est. Suetonius in Tito: *Tribunus militum*, inquit, *& in Germania, & in Britannia meruit summa industria, nec minore modestia, & fama: sicut apparet eximaginum ejus multitudine, & titulis, per utramque provinciam.* Quod amplius est, etiam auxiliario militi eundem honorem tributum observavi: Armatas quippe statuas Gallorum ductoribus Populo Romano militantibus erectas, scripsit Ammianus lib. 19. Item agri militibus distribuebantur. Meminit ICtus in lib. 15. ff. de rei vendicatione, & l. in agris, ff. de acquirendo rerum dominio. Sed illi veteranis & emeritis militibus dati. Lucanus lib. 1.

Statuæ quoque decretæ. id Romæ. Item in provinciis.

Etiam auxiliario militi statuæ erectæ.

Agri militibus dati.

Quibus agri distributi.

Conferet exsanguis quò se post bella senectus?
Quæ sedes erit emeritis? quæ rura dabuntur,
Quæ noster veteranus aret?

Illud dignum admiratione, & memoria, quòd Imperator Severus militibus limitaneis agros, ab hostibus captos, concessit; eâ lege ut ne ad heredem posterosque eorum unquam pervenirent, nisi eos, qui militarent; auctore Lampridio. At veteranis illis agri ferè distributi deductis eôdem coloniis; Sallustius primo historiarum; *Adest novus exercitus, & ad hoc Coloniæ veterum militum; nobilitas omnis, duces optimi.* Consulendus hac de re Carolus Sigonius lib. 2. De antiquo jure Italiæ. Ceterùm cùm in locum Coloniæ destinatum jam pervenerant, quæ ratio sortitionis fuerit, quis modus adsignandorum agrorum per perticam, disces ex Turnebi Adversariis lib. 2. cap. 32. & lib. 26. cap. 35. Illud si præteriissem, vitio fortè mihi datum foret: Videlicet concessos militibus limitaneis agros immunes fuisse ab omni collationis ac tributi onere; l. agros C. de fundis limitotrophis. Sed nunc ad priora illa dona redeundum mihi video. Observatum autem, ut iis ornati milites, una cum Imperatore in triumphum venirent. Quod innuit Livius: *Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude do-*

Agri illi ad heredes solos transmissi, qui militarent.

Coloniæ deductæ.

Limitaneis agri concessi immunes ab onere tributi.

Donis ornati milites in triumphum veniebât.

nisque; cùm, incondito militari loco, haud minus Tribuni celebre nomen, quàm Consulum esset. lib.7. Item Appianus lib bellorum Punicorum, de militibus juxta triumphalem currum incedentibus: *Laureati*, inquit, *omnes, & fortissimus quisque dona gestans militaria.* Item Livius lib.10. extremo in Papyrii triumpho: *Triumphavit*, inquit, *in Magistratu, insigni, ut illorum temporis habitus erat, triumpho pedites equitesq; insignes transiere, ac transvecti. Multæ civicæ coronæ, vallaresq; ac murales conspectæ.* Notatus mihi & alius ritus apud Dionem in severo. Nempe in funere Imperatoris, dona hæc in rogum quoque immitti solita. Nunc & illud (quod pænè per imprudentiam præteriissem) dicendum quoque videtur hæc dona (donativa ICti vocant, & cum iis Vegetius hoc libro cap.20.) unde, & quibus sumptibus præstari consueverint. Præstabant ea Imperatores vel ex præda, vel ex manubiis; id est pecuniis ex vendita præda coactis, ut definit Nonius Marcellus in *Manubias*. At illud non immeritò nunc quæsieris, an omnis præda militibus, & quatenus permissa? audies. Primùm perantiquus mos Romanis fuit partem prædæ in honorem Deorum cremare. Martem belli Deum esse, nemini incognitum est. Et testatur id Arnobius lib.4. adversus gentes: Tertullianus de spectaculis cap.1. Item Eumenius in Panegyrico: *Etenim si bello parta Marti dicantur, si mari quæsita Neptuno.* Ovid.3. Fastorum:

Mars Latio venerandus erat, quia præsidet armis;
Arma feræ genti remque decusque dabant.

Sed an soli Marti eæ res oblatæ? si quis adfirmet, reclament historiæ, & in primis lex antiqua, quæ apud Livium lib.8. *Vulcano arma, sive cui alii divovere volet, sive hostia, sive quo alio volet, jus esto.* Iterum Livius: *Magna vis armorum capta, ea omnia Imperator Vulcano sacrata incendit*, lib.3. Idem l.10. *Spolia*, inquit, *hostium conjecta in acervum, Jovi victori cremavit*, Diodorus Siculus auctor est Alexandrum Tyro expugnata Herculi magnificum sacrificium fecisse. Romanos Castoris & Pollucis opem in prœliis quandoque sensisse antiquitas fabulata est, Testatur templum Romæ iisdem

Dona militaria in funere imperatoris in rogum injecta.

Dona seu donativa unde præstabantur.

Manubiæ quid.

Pars prædæ cremata in honorem Deorum.

Mars Deus belli.

Etiam aliis Diis prædæ pars consecrata.

Castoris & Pollucis opem

iisdem exædificatum, sacra, diesque constituta: Plutarchus in Coriolano, Livius lib. 8. Sed & Appianus, de bello Hisp. auctor est, Mummium prædam, quæ ferri poterat, in milites distribuisse, reliquam in honorem Deorum, qui bellis præsunt, cremasse. Idem de bellis Punicis: *Scuta, machinas, & naves inutiles Marti Minervæque sacratas, accinctus gladio cremavit, more patrio.* Eundem consecrandæ prædæ apud Gallos quoque morem fuisse notat Cæsar, sexto belli Gallici. Interdum arma victorum non ex more cremata, sed data in profluentes, ut ceteris, qui resistebant, victoria sic nuntiaretur. Aliud insuper belli usus invenit, ut in quo loco hostes superati essent, ibi tropæa erigerentur. De quibus Nonius Marcellus: *Fuga hostium Græcè vocatur τροπή: hinc spolia capta, fixa in stipitibus, appellantur tropæa.* Notati mihi primi hujus rei usurpatores ex Ducibus Romanis apud L. Florum: *Domitius*, inquit, *Ahenobarbus, & Fabius Maximus ipsis quibus dimicaverant locis saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere; quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis suam victoriam exprobravit.* l. 3. cap. 2. & videndus qui idem tradidit Strabo l. 4. Pompejum devictis Hispanis tropæa in Pyrenæis jugis constituisse, Sallustius scriptum reliquit. Græcos autem tropæa quoque figere solitos, cùm aliunde, tum ex Plutarchi Pelopida, & Æmilii Probi Datame certissimum est. Tropæorum constituendorum perelegans exemplum vide apud Virgilium Æn. 11. *Ingentem quercum*, &c. Ceterùm eam armorum consecrationem seu concremationem, tropæorumque erectionem à Ducibus factam esse memineris oportet, à quibus etiam tantùm fixa Jovi Feretrio spolia, quæ opima veteres vocabant, quòd ea Dux Duci detraxisset. Quanquam Varro opima spolia etiam esse velit, si manipularis miles detraxerit, dummodò Duci hostium. Sed Festus audiendus est: *Spolia quoque*, inquit, *quæ Dux populi Romani Duci hostium detraxit, opima dicuntur. Quorum tanta raritas est, ut trina contigerint*

Inferunt Romani. Templa iis Diis consecratum.

Galli quoque prædæ partem Diis consecrarunt.

Tropæa quoque post victoriam fixa.

Tropæa unde dicta.

Tropæa apud Romanos qui primi constituerint.

Græci itidem tropæa fixerunt.

Tropæa soli duces erexerunt.

Iidem spolia opima Jovi Feretrio fixerunt.

Ea spolia tet solùm à Rom. fixa.

 nomini

nomini Romano: Vna, quæ Romulus de Acrone; altera, quæ Cossus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ M. Marcellus Jovi Feretrio de Viridomaro fixerunt. De tribus illis spoliis etiam Livius meminit lib. 1. & lib. 4. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. Postea etiam ille invaluit usus, ut spoliis hostium templa Deorum, forum Romanum quoque exornarentur. Livius lib. 10. de Æde Quirini per Papyrii Consulis filium dedicata: *Exornavit*, inquit, *hostium spoliis. Quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantùm, forúmque his ornaretur; sed sociis etiam, coloniisque finitimis ad templorum, locorúmque publicorum ornatum dividerentur.* Etiam templa ex prædæ pecunia Duces exstruere solent. Livius eodem libro: *De reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locavit.* Aras quoque & simulacra confieri solita, testis mihi Tacitus lib. 3. Annalium, & alii. Observatus tamen & iste ritus, ut ante expugnationem urbium (ne quid superos offenderent) Deos primùm inde evocarent, & invitarent Romam. Formula istius evocationis mihi hic omittenda fuit, quòd prolixior sit. Eam qui desiderabit, petet ex Macrobii Saturnalibus, lib. 3. cap. 9. Et meminit istius ritus, qui omnia legisse, cuncta observasse videtur, Plinius lib. 28. Natural. histor. cap. 2. & Verrius Flaccus. De Junone ex Vejorum opido evocata atq; Romam deportata extat apud Livium lib. 5. Sed venjamus tandem ad spolia manipularium, & quantum ipsis juris in iis concessum sit, videamus. Duplex ferè istius prædæ ratio habita. Nam aut militibus, Ducis Senatusque Rom. permissu, omne concedebatur, quod cuique sors belli dederat: aut Romana re id non ferente, præda omnis ad quæstores redacta, ærario inferebatur. Utriúsque testem do Livium, qui illud Veiis captis; hoc verò castris Faliscorum expugnatis observatum fuisse commemorat lib. 5. Si fortè lautior præda militibus obtigisset, vendere illam quandoque coacti sunt; ne alibi, quàm in armis eorum animus foret: auctor est Livius lib. 10 Imò & tota præda quæstoribus nonnunquam tradita; sed

Spolia hostium & templa & forum Rom. ornatum.

Spolia ad ornatum coloniarum, quoque distributa.

Templa exstructa pecunia, ex præda collecta.

Eadem pecunia, & aræ & simulacra consecrata.

Evocati Dii ex civitatibus ante expugnationem.

Formula certa illi rei fuit.

Juno ex Vejorum opido evocata.

Prædæ illius, quæ militibus concedebatur, duplex ratio fuit.

Præda omnis sæpe in publicum relata.

Prædam nonnunquam vendere milites coacti

sed pecunia ipsis militibus dispertita: Livius lib. 55. initio. Jam si singularis res, aut ea, quæ dividi commodè non posset, in potestatem plurium pervenerat; nomina eorum, qui participes prædæ futuri erant, in urnam mittebantur, & sors emergens contentionem dirimebat. Exemplum ea de re elegans apud Flavium Vopiscum in Probo. Longior esse malo, humane lector, quàm ut reticeam illum ritum, quem Romanis antiquitus fuisse, testimoniis multis probare proclive sit; suspendendorum scilicet, post reditum, spoliorum in postibus ædium. Livius: *Spolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus, in postibus suis.* Etiam donis militaribus postes exornatos fuisse innuere visus Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. extremo. Virgil. septimo Æneidos:

Præda tota quæstoribus permissa distrahenda, pecunia militibus divisa. Si de præda dividunda plures contendebant, sorte res decidebatur. Spolia quoque demum relata. Ea fixa in postibus ædium.

Multáque prætereà sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures;
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique ereptáque rostra carinis.

Atqui hæc ne quidem alienatis ædibus refigere emptoribus fuit concessum; ut adnotavit Plinius lib. 35. cap. 2. & pòst vidi observasse Turnebum hujusmodi antiquitatium observatorem non negligentem. Maximum haud dubie ac seorsum pretium, bonis & strenuis Ducibus, majores paraverant triumphum. Ceterùm non ex quibuscunque victoriis ille concessus fuit. Quinque enim millia hostium unâ acie cecidissent oportebat: tum ne multo suorum sanguine victoriam parassent. Inde necesse erat auctum imperium: non recuperata bello, quæ amissa fuerant. Deinde ne contra servos, fugitivos, piratas, aut simile genus hominum debellatum foret. Postremò, civili bello, etsi re felicissimè gesta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque supplicationes decerni: non triumphantes, ne ovantes quidem, Urbem ingredi poterant: Livius sparsim, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. Carolus Sigonius de antiquo jure civium Romanorum cap. de jure triumphandi; & alii. Item nec aras, nec

Spolia postibus adfixa ne venditis quidem ædibus detrahi potuerunt. Triumphus quoque belli pretium maximum. Triumphus quando concessus: Quando negatus.

 signa

Aræ & signa de extraneis hostibus tantum consecrata. Domestica victoria, tristitia operiebatur.

signa Diis statuebant, nisi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cùm Valerius Messallinus signum aureum in æde Martis Ultoris, Cæcina Severus aram Ultioni statuendam censuissent, prohibuit: ob externas victorias sacrari dictitans; domestica mala tristitia operienda*: lib. 3. Annalium. Eadem de caussa spolia civili bello capta, in postibus nulla fixa verosimile est.

Duplares militares. Item sesquiplares.

Duplares duas, simplares unam. Erant & secundum annonam.] Jubent optimi manuscripti codices, legamus *duplares duas, sesquiplares unam semis consequebantur annonam.* In duobus MSS. Susii disertim *sesquiplares* nominantur, & in S. Inde pro iis verbis, *Erant & secundum annonam.* In M.S. H. & tribus Susianis substituitur *semis consequebantur annonam.* Sesquiplaribus unde nomem fuerit, ipse Vegetius indicat, quòd sesqui-annonam acciperent: quemadmodum sesquihoram, sesquimensem, sesquilibram alii dixerunt. Sic sesquiplaga interfectus apud Tacitum, & *sesquisenem* Papinius dixit, ut est apud Varronem De lingua Latina.

Sesquisenex.

Candidati etiam in bello.

Candidati duplares.] Ammianus lib. 15. *Sed Lanio Gaiso vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus solum adfuisse Constanti morituro suprà diximus.* Patrem Aurelii Cassiodori sub Valentiniano Principe candidati Tribuni dignitatem gessisse, testatur caput 4. lib. 1. Variarum, ipsius Cassiodori.

Quinque annonæ militibus tandem datæ.

Duplares.] Non meminit Vegetius plurium annonarum, quàm duarum, vel unius & semis. Ceterùm ad quinque & amplius annonarum emolumenta, militum commoda excrevisse, testatum reliquit auctor incertus de rebus bellicis, Notitiæ imperiorum adjunctus: quem suspicari tamen possumus ad Theodosium ejusque liberos, Arcadium, & Honorium scriptum esse. Verba illius scriptoris variis de caussis adscribenda putavi: *Ad enormia*, inquit, *militum alimenta ratione non incongrua prohibenda veniamus: quorum caussa, totius tributariæ functionis laborat*

inlatio.

inlatio. Sed ne tantæ confusionis molem occupatio Augusta fastidiat, breviùs tam diuturni erroris exitum declarabo. Militaris ordo stipendiis aliquot peractis, ubi ad quinque, vel eo amplius annonarum emolumenta pervenerit, ne hæc diutius percipiens remp. gravet, honesta missione donatus, vacans sibi otio gaudeat absolutus, In cujus locum posterior succedens, totum numerum, per certa temporum spatia, expensis gravissimis relevabit. Quòd si numerosior miles de sequentibus scholis in decedentium locum vocatur, hic quoque pari liberalitate aliò donatus abscedat, vel ad alium ordinem, cui miles deest, locum suppleturus accedat. Quæ res non solùm expensis gravidam remp. recreabit, sed etiam curas imperatoriæ provisionis imminuet, animabit etiam plures ad militiam, quos ab ea stipendiorum tarditas prohibebat. Hujusmodi igitur provisionis utilitas in augmentum provincialium habebit Veteranos, regiis donis opulentos; & ad colendos agros adhuc prævalentes agricolas. Habitabunt limites Arabum quæ dudum defenderant loca, & laborum desiderio potiti, erunt ex milite conlatores.

Etiam amplio-res. Ratio levandi militares sumptus.

Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.] Vegetius: *Fascicularia tamen, id est lignum, fænum, aquam, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc munia faciant*: hoc eodem lib. cap. undevigesimo. Sed utrobique optimæ notæ libri M. S, H. N. à vulgata lectione recedunt: & pro *munia*, scribunt *munera*. à quibus & ego recedere non ausim; quanquam non sim nescius, *munia* ferè à Sallustio, Tacito vocitari. Varro: *Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant, officii caussa; alterum munus, quod muniendi causa imperatum, à quo etiam municipes, qui unà munus fungi debent, dicti*: quarto De lingua Latina. Modestinus militiæ mutationem, & munerum indictionem, inter pœnas militares recenset, l. desertorem. ff. de re militari. Consulendus quoque Julius Firmicus secundo Mathes. cap. 55. & ICtus in l. munus proprie. ff. de verborum significatione. Nonius Marcellus in *Munia*. Pertinet huc etiam veteris inscriptionis pars:

Munifices milites. Municipes unde vocati.

PRINCIPI. ET PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIÆ
FEL. ADLECTO. AD. MUNERA

Munus tribus modis dicitur. Pertinet huc & Pauli ICti responsum, ex libro nono ad edictum: *Munus tribus modis dicitur; uno donum, & inde munera dici, dari, mittíve: altero onus, quod cùm remittatur, vocationem militiæ munerísque præstat, inde immunitatem appellari: tertio officium, unde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quòd munera civilia capiant*: l. munus tribus, ff. de verborum significatione. Ubi omnino legendum *milites munifices*: id cum Vegetio nostro & Festo: non *munificos*; etsi repugnet editio Florentina. Nam vox illa mihi à *munifex*, non à *munificus* derivatur, neque soli mihi. Carisius lib. 1. Grammat. *Munificus, munera largitur; munifex, munere fungitur.* Sic signifex, qui signa & simulachra facit. Emendandus Apulejus secundo De asino aureo: *In quo summum specimen operæ fabrilis egregius ille signifer prodidit.* Lege meo periculo *signifex*. Arnobius adversus Gentes: *Inter significes ille memoratus Phidias.* Glossarium vetus, σοδιοποιός, signarius.

Emendata l. munus. ff. de verborum significat.

Munifex & munificus diversa sunt

Emendatus Apulejus.

Signifex.

Signarius

AD CAPUT VIII.

Triarii ceteris usu, & ætate præstabant.

CEnturio primipili, qui non solùm aquilæ præerat.] Docui alibi triarios milites ceteris ætate, usu, & fortitudine præstantes, Pilanos; reliquos, quòd iis antestarent, hastatos scilicet, & Principes, Antepilanos nuncupatos. Ab eadem origine, nisi fallor, nomen etiam ordinibus triariorum. Nam primus pilus, ipse centurionatus, & primus ordo est triariorum, ad quem gubernandum ascendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo hastatorum, seu decimo hastato, ad nonum hastatum; à nono ad octavum (vel secundum Vegetii instructionem, qui principes hastatis præponit) à primo principe, ad secundum principem. Et sic

Quid sit primus pilus.

Quo nodo ad primum pil. centuriones ascenderint.

deinceps

deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & supremus erat in tota legione. Id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili, qui non solùm aquilæ præerat,* &c. Prædictam promovendi rationem ipse auctor noster indicat, quamvis subobscurè, hoc libro cap. 21. *Nam quasi in orbem quendam per diversas cohortes, & diversas scholas milites promoventur. Ita, ut ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. Et rursus ab ea crescentibus stipendiis, cum majore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideò primi pilicenturio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur.* Primus ille ordo, primus pilus dictus fuit, ut jam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis aliis singularibus primipilatus, potes videre Cujacium, & alios interpretes, C. de primipilo, libro 12. Ceterùm ut primipilus, ordo primus triariorum; ita hastatorum primus ordo, primus hastatus; secundus ordo, secundus hastatus dictus: & sic deinceps. Itidem primus princeps, secundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuisse, ostendit vir doctissimus, patris & avi quoq; nomine nobilissimus, Aldus Manutius, in suis Quæsitis per epistolam. Quæ nomina etiam ipsis eorumdem ordinum ductoribus tributa, ex auctore nostro pâret, cùm primum hastatum, ducentos homines duxisse, primum principem C L. homines gubernâsse, secundum hastatum C L. homines rexisse dicit, hoc eodem capite.

Ea de re locus Vegetii, aliàs sub obscurus.

Quid primus hastatus.

Quid primus princeps.

Primus hastatus quot milites duxerit: Quot secundus.

Qui non solùm aquilæ præerat.] Primipili centurionem aquilæ præfuisse, indicabit Plinius: qui tamen plus lucis hîc à nobis accipiet, quàm ipse huc conferet: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio ad lentas perducit aquilas; atque etiam in delictis pœnam honorat*: lib. 14. naturalis historiæ cap. 1 Valerius Maximus: *Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit*; lib. 1. cap. 6. Aquila præcipuum totius

Primipili centurio aquilæ præfuit. Plinius illustratus.

Primipili centurio reliquis centurionibus imperabat. Primum à Tribuno locum tenebat. Primipili centurio tribunum interfecit. Maxima dignitas primipili in prima legione.

legionis signum, quod nemo nescit: ideoque huic qui præerat, imperabat omnibus ceteris centurionibus, non modò Triariorum, verùm quoque hastatorum, & principum; & primum à Tribuno locum obtinebat, inquit Plinius: *Primum pilum capessens sub Catulo, exclusam ab hoc legionem suam hortatus, Tribunum suum dubitantem per castra hostium erumpere, interfecit, legionemque eduxit.* Neque satis erat his primipilis ad aquilam pervenisse. Qui enim in ceteris legionibus ad eum militiæ gradum pervenerant, horum magnam quidem dignitatem fuisse constat: at maximam tamen hujus, qui legionis primæ primum centurionatum, seu primum pilum adsecutus erat. Liquet exemplo Sp. Ligustini, ad eum ordinem provecti, apud Livium lib. 52.

Mutata militaris disciplina.

Verumetiam quatuor centurias, hoc est CCCC. milites in prima acie gubernabat.] Hoc præter disciplinam majorum introductum; ideoque rem militarem Vegetiano seculo, & in hac quoque parte mutatam certum est.

Capita scholarum, præfecti aut tribuni. Capita contuberniorum, decani.

Hic tanquam caput totius legionis.] Itidem tribunos, ipsosque præfectos capita scholarum nuncupabat Ammianus Marcellinus. Sic infra eodem capite. decani, contuberniorum capita appellantur.

Item primus hastatus duas centurias.] Hastatum duplicem fuisse arbitratur Turnebus; primum, & secundum: primum duas centurias duxisse, &, ut priorem nomine digniorem fuisse: secundum hastatum centuriam semis gubernasse; &, ut posteriorem, dignitate fuisse minorem. Ceterùm de reliquis hastatis ad decimum usque, non videtur vir tantus (ut leviter dicam) cogitasse: lib. 30. Adverf. cap. 32.

Princeps autem primæ cohortis.] In altero Susii, & M. legebatur, *Primus Princeps autem secundæ cohortis.* Vocem *primus*, arbitror in textum recipi posse, sine incommodo. Verùm illud, *secundæ cohortis*, pro, *primæ cohortis*, mea opinio non fert.

Adsi-

Adsignat ei Vegetius centuriam semis. Turnebus verò hunc duxisse arbitratur homines ducentos. In quo tantum virum alucinatum existimo: neque enim feret numerus milliariæ cohortis, in qua omnes hi milites.

Ut ceteri milites ex tota legione, omni labore, ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire.] Constitutum ab Imperatoribus Arcadio, & Honorio, ut augmentum honoris non ambitione, sed labore ad unumquemq; deveniret; contra, l. C. de re militari: & l. tyrones, C. de Tyronib.: & l. 1. C. de officio magistri officiorũ. Laboribus omnia belli prœmia adipisci debuisse, testis ipse Vegetius, dum milites per diversas scholas ivisse indicat, hoc lib. cap. 21. Dumque ad dignitates non promotos scribit, nisi post longam, probatamque militiam; hoc libro cap. 10. Imperator Justinianus de limitaneis militibus suis in l. 2, C. de præfecto prætorio Africæ: *Et semper*, inquit, *providimus unumquemque secundum labores suos, ad meliores gradus & ad majores dignitates producere.* Cæsar sexto belli Gallici: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, caussa virtutis, in superiores erant transducti.*

Labore milites promoti, non ambitione.

Non nisi post longam probatamque militiam.

Erant enim centuriones.] In codicibus veteribus M. S. & omnibus membranis legitur, *Erant etiam*: & id probat sequens illud, *Erant decani*, &c. Errorem puto natum, quòd multæ particulæ, quales sunt *enim*, *etiam*, *tamen*, *tantùm*, *autem*, *vero*, *cùm*, *quanquam*, *etsi*, & multas similes siglis veteres scripsissent; unde earum vocum maxima in libris confusio: nam pro omnibus iis indifferenter vidi in aliquod MSS. passim vsurpari notam, seu literam unicam, quæ ad similitudinem H. litteræ majoris exarata erat: sed utrimque tamen eminentiori illa transversa linea, pro qua nostri ferè ponunt N. liquidam.

Vegetius mendo liberatus.

Origo mendi.

Siglis veteres multas scribebant.

Erant decani denis militibus præpositi, qui nunc caput contubernii nominantur.] Qui in

Contubernales qui. Commanipulares. Concorporales.

contubernio decano suberant, sæpe *contubernales* nuncupati Vegetio. *Communipulares*, & *commanipulones* Spartianum, aliosque scio appellasse, & ipsum contubernium *commanipulationem*. *Concorporales* Ammianus vocabat non semel, nominatim, lib. 28. Hinc in Celtica & Belgica quoque lingua, ipsum decanum, corporalis nomine appellari audimus.

In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.] Totidem in una legione centuriones Flavius noster censuit; si, ut apud Modestum est, prima miliaria x. centuriones: reliquæ novem, quinque habuerunt. Nescio ubi librariis mens fuerit, cùm apud Modestum centuriones sexaginta sex constabularunt. Eadem liberalitate (ne dicam ineptia) Alexander Neapolitanus lib. 1. Genialium cap. 5. in millenaria cohorte, mille quingentos pedites posuit; additis de suo penè quadringentis militibus. Alii scriptores in una legione centuriones sexaginta ponunt: inter eos Dionysius Halicarnassæus lib. 9. Cornelius Tacitus Annalium primo; & apud Gellium Cincius lib. 16. Noctium Atticarum cap 4. Isidorus: *Legiò autē habet centurias* LX. *manipulos* XXX. *cohortes* XII. emendandum, *cohortes decem*. Verba Vegetii attentè legenda & expendenda sunt. Ait hoc eodem capite: *Secunda cohors habebat centuriones quinque: similiter tertia, & quarta; usq; ad decimam cohortem*. Ergo decem in cohorte millenaria centuriones poni necesse est. Tot enim istic fuisse oportet, ut quinquaginta quinq; habeamus; cùm ex reliquis novem cohortibus centuriones tantùm exsurgant quadraginta quinque. Et ea ratione hic confirmatum habebimus numerum quinquaginta quinque centurionum. Quibus si addeemus illos quinque ordinarios milliariæ cohortis, haberemus completum numerum sexaginta centurionum. Sed reclamet ipse Vegetius: qui tantùm quinquagintaquinque centurias, disertè in una legione enumerat, hoc libro cap. 25. Neque hic, neque isthic ulla ex libris veteribus lectionis varietas suppeditatur; quod mirandum est. Nam alium ecce scrupulum: In legione milliaria contubernales numerati mille;

Mendum in Modesto.

Centuriones in una legione LX. Emendatus Isidorus. Secunda cohors & reliquæ ad decimam usque, quinque centuriones habuerunt singulæ.

Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoscit.

mille; decani centum; ordinarii, qui eos ducebant, tantùm quinque. Hoc libro, cap.6. his si addas decem centuriones, jam prima illa cohors, quæ anteà erat, 1105. peditum, habitura est 1115. Et exinde erit quoque auctior totius legionis numerus: in qua numerati pedites 6100. equites septingenti viginti sex, hoc eodem libro cap.6. Sed quod istic libri Col. & collegii trium Coronarum, & cum iis membranæ N.H. & duæ Susii legendum suadent, *equites triginta sex* pro *viginti sex*; id mihi nondum persuaserunt. Pugnat enim cum ratione equitum sturmarum, quas in prima cohorte quatuor, in reliquis binas censuit Vegetius, dicto cap.6. Quare consultius mihi videtur decem illos milites, quos illi equitatui addiderunt, peditatui adnumerare. Nec video ex hoc labyrintho aliter eveniri posse quàm ea via, quam ostendi.

Magna librorum dissensio. Iidem rationem à Vegetio initam videntur rejicere. Ratio conciliandi, nescio an satis certa.

AD CAPUT IX.

SEd legati Imperatoris.] Legatus in exercitu tanquam vicarius est, qui redeunte Imperatore, aut Consule, cedere debet. Est enim locum tenens, fiduciariam operam superioris obtinens. Hirtius de bello Africo: *Neque quisquam crederet ipsum Cæsarem, sed aliquem legatũ cum copiis in Africam venisse.* Afranius, Petrejus, & Varro legati Pompeji nominantur apud Cæsarem primo belli civilis. Ubi priorem illum tres legiones; ceteros duas singulos obtinuisse docemur. De legatis consulendus Budæus in l. posteriore. ff. de origine juris. & meminit Ulp. in l. solet, ff. de officio proconsulis Cornelius Tacitus: *Nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda: utque legionum legati, qui ante præturam ea militia fungebantur, jam tum prætores destinarentur*, lib.2. Annalium. De legatis multa apud Alexandrum ab Alexandro lib.6. cap.3. ubi ille ostendit, per quos, & quales Consuli, vel Imperatori, vel prætori (nam & hunc exercitum duxisse præter historias testis Vegetius lib. 3 cap. 1.) legati nominari & adsumi solent. Illud indubium est, plures quandoque legatos senatum decrevisse uni

Legati in exercitu munus. Unus legatus pluribus legionibus præpositus. Legati munus obibant ante præturam. Legatos qui facerent; & quales dati.

Impera-

Plures legati uni imperatori dati. Dictatores, ut magistros militum, item legatos ipsi sibi dicebant. Bello inutile plurium imperium. Consules alternis diebus in exercitu imperabant.

Imperatori. Pompejum maris imperio suscepto, quindecim accepisse, testatur in ipsius vita Dio. Dictatores ipsi, ut magistrum equitum, & legatos sibi dixêre. Livius lib. 4. *Dictator Mamercus Æmilius legatos se sequi jussit Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum.* Dixi redeunte ad exercitum Imperatore, vel Consule cessisse legatos: iis enim præsentibus, legatos eandem potestatem retinere, non fuisset ex usu reip. cùm plurium imperium bello semper in utile sit. Exemplo sunt tribuni militum plures consulari potestate electi. Testatur Livius lib. 4. & lib. 5. Imò & consules Romani si uterque in castris esset, alternis diebus imperium obtinebant. Qua de re Livius l. 3 1. *Id verò indignum visum, ab tumultuario auxilio jam etiam castra Romana terreri, ut ea modo una caussa, ne extemplo transirent flumen, tenuerit Romanos, quod summa Imperii eo die penes Paulum fuerit. Itaque Varro postero die, cui sors ejus diei imperii erat, nihil consulto collega, signum proposuit.* Etiam & illud dignum observatu, quod ante me Adr. Turnebus notavit lib. 30. Advers. Nimirum cùm sex in una legione Tribuni essent, singulos per duos menses legioni imperasse. Quod ille ex Livii lib. 40. & Polybii historiis, pro me probavit. Ille etiam mos in castris obtinuit, ut quotquot istic essent, alius aliorum subesset imperio; hoc ordine: Miles centurionis, centurio tribuni, tribunus legati, legatus consulis, magister equitum dictatoris imperio parebat, teste Livio lib. 8. Polybius in castrametatione: *Equites, ordinumque ductores omnes, oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, tribuni ad Consulem.* Atque ea de legatis exercituum hoc loco dicenda putavi, quos prætorios quoque fuisse, alibi doceo. Erant autem & alii legati, qui principis, vel reip. mandata referebant; Oratores hodie dicuntur. Hi jure gentium publica fide ibant, redibant, inviolati; etiamsi atrocissima quæque perferrent. Horum alii libera mandata accipiebant, de iis rebus, quæ aliter decerni atque constitui, quàm in re præsenti non poterant. De quibus accipienda, mea opinione, l. 14. ff. de legationibus. & meminit Cic. 3. de legibus. De iisdem Livius; *His legatis, quæ præsentis disceptationis essent, libera*

Etiam Tribuni militum vicissim imperabant.

Alii aliorum imperio in castris subjecti.

Legati reipublicæ, manu ibant, redibant inviolati. Legati, cum liberis mandatis. Interpretata l. 14.

mandata de summa rerum, *senatus constituit.* Alii legati cum hac potestate non mittebantur; sed omnia Regum, provinciarum gentiumq; postulata, integra ad Senatum vel Principem referebant; aut postulantes ad eundem rejiciebant: testante Cicerone, duodecima in Antonium; & Guil. Budæo in suis adnotationibus ad titulum Pandectarum *De legationibus.* Si legati ab aliis Romam mitterentur, observatus mos fuit, quem puto paucis hactenus cognitum: nimirum, si ab inimicis veniebant, extra muros; si ab amicis, intra muros recipi solent. quod ab Appiano didici lib. De bello Hispaniensi. Videndus eâdem de re Victor, De regionibus urbis Romæ.

ff. de legationibus. Legati sine liberis mandatis.

Legati ab hostibus Romam missi, non recipiebantur intra muros.

Legati Imperatoris.] Intellige per Imperatorem Ducum exercitus, quàm Rom. Principem, & Augustum. Ille ab exercitu ea bene gesta conclamatione militum fieri solitus. Tacitus; *Id quoque Blæso tribuit, ut Imperator à legionibus salutaretur; prisca erga Duces honore, qui bene gesta repub. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur, erantq; plures simul Imperatores* lib. 3. Annalium extremo. Alius à rep. & populo erat, igne, aliisque rebus insignis. Ille modò rei bellicæ præfectus, hic rei Romanæ dominus, Qualis primus appellatus Cæsar, & post, ab illo, ceteros imperatores numerarunt, auctore Dione in Julio. Ille sæpiùs eundem honorem adipisci poterat; ut Titus decimumquintùm Imperator appellatus, teste Dione; & cum pluribus eodem tempore eodem honore frui: hic solus, & semel tantùm. Ille nomen imperatorium post prænomen, nomen, & cognomen subjungere: hic nomini, ceterisque titulis præmittere solet. Imperatores bellici, armis depositis, imperium, ac nomen dignitatis simul deponebant: Augusti, quòd tempus præfinitum nullum haberent, in perpetuum facti censebantur; quanquam decimo quoque anno diem festum celebrarent, sibique propagarent imperium. Qui mos inde fluxit, quòd D. Octavianus olim promisisset se post annos decem, & regnum & provincias, quas antea sortitus fuerat, relicturum, senatuique concef-

Imperatores militum conclamatione facti.

Hi numero simul plures. Principes vel Augusti, & Imperatores exercitus, quid differrent.

Titus decimumquintum Imperator in exercitu.

Augusti inperpetuum facti censebantur.

Decimo quoque anno imperium sibi propagari curabant. Unde ille mos.

nomini Romano: Una, quæ Romulus de Acrone; altera, quæ Cossus Cornelius de Tolumnio; tertia, quæ M. Marcellus Jovi Feretrio de Viridomaro fixerunt. De tribus illis spoliis etiam Livius meminit lib. 1. & lib. 4. & Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. Postea etiam ille invaluit usus, ut spoliis hostium templa Deorum, forum Romanum quoque exornarentur. Livius lib. 10. de Æde Quirini per Papyrii Consulis filium dedicata: *Exornavit*, inquit, *hostium spoliis. Quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum, forúmque his ornaretur; sed sociis etiam, coloniisque finitimis ad templorum, locorúmque publicorum ornatum dividerentur.* Etiam templa ex prædæ pecunia Duces exstruere solent. Livius eodem libro: *De reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubiis faciendam locavit.* Aras quoque & simulacra confieri solita, testis mihi Tacitus lib. 3. Annalium, & alii. Observatus tamen & iste ritus, ut ante expugnationem urbium (ne quid superos offenderent) Deos primum inde evocarent, & invitarent Romam. Formula istius evocationis mihi hic omittenda fuit, quòd prolixior sit. Eam qui desiderabit, petet ex Macrobii Saturnalibus, lib. 3. cap. 9. Et meminit istius ritus, qui omnia legisse, cuncta observasse videtur, Plinius lib. 28. Natural. histor. cap. 2. & Verrius Flaccus. De Junone ex Vejorum opido evocata atq; Romam deportata extat apud Livium lib. 5. Sed veniamus tandem ad spolia manipularium, & quantum ipsis juris in iis concessum sit, videamus. Duplex ferè istius prædæ ratio habita. Nam aut militibus, Ducis Senatusque Rom. permissu, omne concedebatur, quod cuique sors belli dederat: aut Romana re id non ferente; præda omnis ad quæstores redacta, ærario inferebatur. Utriusque testem do Livium, qui illud Veiis captis; hoc verò castris Faliscorum expugnatis observatum fuisse commemorat lib. 5. Si forte lautior præda militibus obtigisset, vendere illam quandoque coacti sunt; ne alibi, quàm in armis eorum animus foret: auctor est Livius lib. 10 Inò & tota præda quæstoribus nonnunquam tradita; sed

Spolia hostium & templa & forum Rom. ornatum.

Spolia ad ornatum coloniarum quoque dispartita.

Templa exstructa pecunia, ex præda collecta.

Eadem pecunia, & ære, & simulacra cōsecrata.

Evocati Dii ex civitatibus ante expugnationem.

Formula certa illi rei fuit.

Juno ex Vejorum opido evocata.

Prædæ illius, quæ militibus concedebatur, duplex ratio fuit.

Præda omnis sæpe in publicum relata.

Prædam nonnunquam vēdere milites coacti

ſed pecunia ipſis militibus diſpertita: Livius lib. 55. initio. Jam ſi ſingularis res, aut ea, quæ dividi commodè non poſſet, in poteſtatem plurium pervenerat; nomina eorum, qui participes prædæ futuri erant, in urnam mittebantur, & ſors emergens contentionem dirimebat. Exemplum ea de re elegans apud Flavium Vopiſcum in Probo. Longior eſſe malo, humane lector, quàm ut reticeam illum ritum, quem Romanis antiquitus fuiſſe, teſtimoniis multis probare proclive ſit; ſuſpendendorum ſcilicet, poſt reditum, ſpoliorum in poſtibus ædium. Livius: *Spolia ejus urbis ante currum laturus, & fixurus, in poſtibus ſuis.* Etiam donis militaribus poſtes exornatos fuiſſe innuere viſus Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. extremo. Virgil. ſeptimo Æneidos:

Præda tota quæſtoribus permiſſa diſtrahenda, pecunia militibus diviſa. Si de præda dividunda plures contendebant, ſorte res decidebatur. Spolia quoque demum relata. Ea fixa in poſtibus ædium.

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque ſecures;
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clypeique ereptáque roſtra carinis.

Atqui hæc ne quidem alienatis ædibus refigere emptoribus fuit conceſſum; ut adnotavit Plinius lib. 35. cap. 2. & poſt vidi obſervaſſe Turnebum hujuſmodi antiquitatum obſervatorem non negligentem. Maximum haud dubie ac ſeorſum pretium, bonis & ſtrenuis. Ducibus, majores paraverant triumphum. Ceterùm non ex quibuſcunque victoriis ille conceſſus fuit. Quinque enim millia hoſtium unâ acie cecidiſſent oportebat: tum ne multo ſuorum ſanguine victoriam paraſſent. Inde neceſſe erat auctum imperium; non recuperata bello, quæ amiſſa fuerant. Deinde ne contra ſervos, fugitivos, piratas, aut ſimile genus hominum debellatum foret. Poſtremò, civili bello, etſi re feliciſſimè geſta, neque imperatorium nomen acclamari poterat, neque ſupplicationes decerni: non triumphantes, ne ovantes quidem, Urbem ingredi poterant: Livius ſparſim, & Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. Carolus Sigonius de antiquo jure civium Romanorum cap. de jure triumphandi; & alii. Item nec aras, nec

Spolia poſtibus adfixa ne venditis quidem ædibus detrahi potuerunt. Triumphus quoque belli pretium maximum. Triumphus quando conceſſus: Quando negatus.

Aræ & signa de extraneis hostibus tantum consecrata. ſigna Diis ſtatuebant, niſi ob externas victorias. Tacitus de Imperatore Tiberio: *Idem*, inquit, *cùm Valerius Meſſallinus ſignum aureum in æde Martis Ultoris, Cæcina Severus aram Ultioni ſtatuendam cenſuiſſent, prohibuit: ob externas victorias ſacrari dictitans; domeſtica mala triſtitia operienda*: lib. 3. Annalium. Eadem de cauſſa ſpolia civili bello capta, in poſtibus nulla fixa veroſimile eſt.

Domeſtica victoria, triſtitia operiebatur.

Duplares militares.

Duplares duas, ſimplares unam. Erant & ſecundum annonam.] Jubent optimi manuſcripti codices, legamus *duplares duas, ſeſquiplares unam ſemis conſequebantur annonam*. In duobus MSſ. Suſii diſertim *ſeſquiplares* nominantur, & in S. Inde pro iis verbis, *Erant & ſecundum annonam*. In M.S.H. & tribus Suſianis ſubſtituitur *ſemis conſequebantur annonam*. Seſquiplaribus unde nomem fuerit, ipſe Vegetius indicat, quòd ſeſqui-annonam acciperent: quemadmodum ſeſquihoram, ſeſquimenſem, ſeſquilibram alii dixerunt. Sic ſeſquiplaga interfectus apud Tacitum, & *ſeſquiſenem* Papinius dixit, ut eſt apud Varronem De lingua Latina.

Item ſeſquiplares.

Seſquiſenex.

Candidati etiam in bello.

Candidati duplares.] Ammianus lib. 15. *Sed Lanio Gaiſo vetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus ſolum adfuiſſe Conſtanti morituro ſuprà diximus*. Patrem Aurelii Caſſiodori ſub Valentiniano Principe candidati Tribuni dignitatem geſſiſſe, teſtatur caput 4. lib. 1. Variarum, ipſius Caſſiodori.

Quinque annonæ militibus tandem datæ.

Duplares.] Non meminit Vegetius plurium annonarum, quàm duarum, vel unius & ſemis. Ceterùm ad quinque & amplius annonarum emolumenta, militum commoda excreviſſe, teſtatum reliquit auctor incertus de rebus bellicis, Notitiæ imperiorum adjunctus: quem ſuſpicari tamen poſſumus ad Theodoſium ejuſque liberos, Arcadium, & Honorium ſcriptum eſſe. Verba illius ſcriptoris variis de cauſſis adſcribenda putavi: *Ad enormia*, inquit, *militum alimenta ratione non incongrua prohibenda veniamus: quorum cauſſa, totius tributariæ functionis laborat inlatio.*

inlatio. Sed ne tantæ confusionis molem occupatio Augusta fastidiat, breviùs tam diuturni erroris exitum declarabo. Militaris ordo stipendiis aliquot peractis, ubi ad quinque, vel eo amplius annonarum emolumenta pervenerit, ne hæc diutius percipiens remp. gravet, honesta missione donatus, vacans sibi otio gaudeat absolutus, In cujus locum posterior succedens, totum numerum, per certa temporum spatia, expensis gravissimis relevabit. Quòd si numerosior miles de sequentibus scholis in decedentium locum vocatur, hic quoque pari liberalitate aliò donatus abscedat, vel ad alium ordinem, cui miles deest, locum suppleturus accedat. Quæ res non solùm expensis gravidam remp. recreabit, sed etiam curas imperatoriæ provisionis imminuet, animabit etiam plures ad militiam, quos ab ea stipendiorum tarditas prohibebat. Hujusmodi igitur provisionis utilitas in augmentum provincialium habebit Veteranos, regiis donis opulentos; & ad colendos agros adhuc prævalentes agricolas. Habitabunt limites Arabum quæ dudum defenderant loca, & laborum desiderio potiti, erunt ex milite conlatores.

Etiam amplio-res.

Ratio levandi militares sumptus.

Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.] Vegetius: *Fascicularia tamen, id est lignum, fœnum, aquam, stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quòd hæc munia faciant*: hoc eodem lib. capundevigesimo. Sed utrobique optimæ notæ libri M.S. H. N. à vulgata lectione recedunt: & pro *munia*, scribunt *munera*. à quibus & ego recedere non ausim; quanquam non sim nescius, *munia* ferè à Sallustio, Tacito vocitari. Varro: *Munus, quod mutuo animo qui sunt, dant, officii caussa; alterum munus, quod muniendi causa imperatum, à quo etiam municipes, qui unà munus fungi debent, dicti*: quarto De lingua Latina. Modestinus militiæ mutationem, & munerum indictionem, inter pœnas militares recenset, l. desertorem. ff. de re militari. Consulendus quoque Julius Firmicus secundo Mathes. cap. 55. & ICtus in l. munus proprie. ff. de verborum significatione. Nonius Marcellus in *Munia*. Pertinet huc etiam veteris inscriptionis pars;

Munifices milites.

Municipes unde vocati.

PRINCIPI. ET PRIMIPILO
LEG. VII. GEM. PIÆ
FEL. ADLECTO. AD. MUNERA

Munus tribus modis dicitur. Pertinet huc & Pauli ICti responsum, ex libro nono ad edictum: *Munus tribus modis dicitur; uno donum, & inde munera dici, dari, mittíve: altero onus, quod cùm remittatur, vocationem militiæ munerísque præstat, inde immunitatem appellari tertio officium, unde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quòd munera civilia capiant*: l. munus tribus, ff. de verborum significatione. Ubi omnino legendum *milites munifices*: id cum Vegetio nostro & Festo: non *munificos*; etsi repugnet editio Florentina. Nam vox illa mihi à *munifex*, non à *munificus* derivatur, neque soli mihi. Carisius lib. 1. Grammat. *Munificus munera largitur; munifex, munere fungitur.* Sic signifex, qui signa & simulachra facit. Emendandus Apulejus secundo De asino aureo: *In quo summum specimen operæ fabrilis egregius, ille signifer prodidit.* Lege meo periculo *signifex*. Arnobius adversus Gentes: *Inter significes ille memoratus Phidias.* Glossarium vetus, σοδιοποιός, signarius.

Emendata l. munus. ff. de verborum significat. Munifex & munificus diversa sunt. Emendatus Apulejus. Signifex. Signarius

AD CAPUT VIII.

Triarii ceteris usu, & ætate præstabant. CEnturio primipili, qui non solùm aquilæ præerat.] Docui alibi triarios milites ceteris ætate, usu, & fortitudine præstantes, Pilanos; reliquos, quòd iis antestarent, hastatos scilicet, & Principes, Antepilanos nuncupatos. Ab eadem origine, nisi fallor, nomen etiam ordinibus triariorum. Nam primus pilus, ipse centurionatus, & primus ordo est triariorum, ad quem gubernandum ascendebant centuriones. Videlicet ex ordine decimo hastatorum, seu decimo hastato, ad nonum hastatum; à nono ad octavum (vel secundum Vegetii instructionem, qui principes hastatis præponit) à primo principe, ad secundum principem. Et sic deinceps

Quid sit primus pilus. Quomodo ad primum pilũ centuriones ascenderint.

deinceps per reliquos omnes ordines ad primipili centurionatum, qui primus & supremus erat in tota legione. Id innuere voluit Vegetius his verbis: *Vetus autem consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis, promoveretur centurio primipili, qui non solùm aquilæ præerat*, &c. Prædictam promovendi rationem ipse auctor noster indicat, quamvis subobscurè, hoc libro cap. 21. *Nam quasi in orbem quendam per diversas cohortes, & diversas scholas milites promoventur. Ita ut ex prima cohorte, ad gradum quempiam promotus, vadat ad decimam cohortem. Et rursus ab ea crescentibus stipendiis, cum majore gradu, per alias recurrat ad primum. Ideò primi pilicenturio postquam in orbem omnes cohortes per diversas administraverit scholas, in prima cohorte ad hanc pervenit palmam, in qua ex omni legione infinita commoda consequitur.* Primus ille ordo, primus pilus dictus fuit, ut jam diximus, vel, primipili centurio dicebatur. De commodis aliis singularibus primipilatus, potes videre Cujacium, & alios interpretes, C. de primipilo, libro 12. Ceterùm ut primipilus, ordo primus triariorum; ita hastatorum primus ordo, primus hastatus; secundus ordo, secundus hastatus dictus: & sic deinceps. Itidem primus princeps, secundus princeps, &c. pro ordinibus dictos fuisse, ostendit vir doctissimus, patris & avi quoq, nomine nobilissimus. Aldus Manutius, in suis Quæsitis per epistolam. Quæ nomina etiam ipsis eorumdem ordinum ductoribus tributa, ex auctore nostro pâret, cùm primum hastatum, ducentos homines duxisse, primum principem c L. homines gubernasse, secundum hastatum c L. homines rexisse dicit, hoc eodem capite.

Ea de re locus Vegetii, aliàs sub obscurus.

Quid primus hastatus.

Quid primus princeps.

Primus hastatus quot milites duxerit: Quot secundus.

Qui non solùm aquilæ præerat.] Primipili centurionem aquilæ præfuisse, indicabit Plinius: qui tamen plus lucis hîc à nobis accipiet, quàm ipse hùc conferet: *Centurionum in manu vitis, & opimo præmio ad lentus perducit aquilas; atque etiam in delictis pœnam honorat*: lib. 14. naturalis historiæ cap. 1 Valerius Maximus: *Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit*; lib. 1. cap. 6. Aquila præcipuum totius

Primipili centurio aquilæ præfuit. Plinius illustratus.

Primipili centurio reliquis centurionibus imperabat. Primum à Tribuno locum tenebat. Primipili centurio tribunum interfecit. Maxima dignitas primipili in prima legione.

legionis signum, quod nemo nescit: ideoque huic qui præerat, imperabat omnibus ceteris centurionibus, non modò Triariorum, verùm quoque hastatorum; & principum; & primum à Tribuno locum obtinebat, inquit Plinius: *Primum pilum capessens sub Catulo, exclusam ab hoc legionem suam hortatus, Tribunum suum dubitantem per castra hostium erumpere, interfecit, legionemque eduxit.* Neque satis erat his primipilis ad aquilam pervenisse. Qui enim in ceteris legionibus ad eum militiæ gradum pervenerant, horum magnam quidem dignitatem fuisse constat: at maximam tamen hujus, qui legionis primæ primum centurionatum, seu primum pilum adsecutus erat. Liquet exemplo Sp. Ligustini, ad eum ordinem provecti, apud Livium lib. 52.

Mutata militaris disciplina.

Verumetiam quatuor centurias, hoc est CCCC. milites in prima acie gubernabat.] Hoc præter disciplinam majorum introductum; ideoque rem militarem Vegetiano seculo, & in hac quoque parte mutatam certum est.

Capita scholarum, præfecti aut tribuni. Capita contuberniorum, decani.

Hic tanquam caput totius legionis.] Itidem tribunos, ipsosque præfectos capita scholarum nuncupabat Ammianus Marcellinus. Sic infra eodem capite. decani, contuberniorum capita appellantur.

Item primus hastatus duas centurias.] Hastatum duplicem fuisse arbitratur Turnebus; primum, & secundum: primum duas centurias duxisse, &, ut priorem nomine digniorem fuisse: secundum hastatum centuriam semis gubernasse; &, ut posteriorem, dignitate fuisse minorem. Ceterùm de reliquis hastatis ad decimum usque, non videtur vir tantus (ut leviter dicam) cogitasse: lib. 30. Adversf. cap. 32.

Princeps autem primæ cohortis.] In altero Susii, & M. legebam, *Primus Princeps autem secundæ cohortis.* Vocem *primus*, arbitror in textum recipi posse, sine incommodo. Verùm illud, *secundæ cohortis*, pro, *primæ cohortis*, mea opinio non fert.

Adsi-

Adſignat ei Vegetius centuriam ſemis. Turnebus verò hunc duxiſſe arbitratur homines ducentos. In quo tantum virum alucinatum exiſtimo: neque enim feret numerus milliariæ cohortis, in qua omnes hi milites.

Ut ceteri milites ex tota legione, omni labore, ac devotione contenderent ad tanta præmia pervenire.] Conſtitutum ab Imperatoribus Arcadio, & Honorio, ut augmentum honoris non ambitione, ſed labore ad unumquemq; deveniret; contra, l. C. de re militari: & l. tyrones, C. de Tyronib.: & l. 1. C. de officio magiſtri officiorũ. Laboribus omnia belli pręmia adipiſci debuiſſe, teſtis ipſe Vegetius, dum milites per diverſas ſcholas iviſſe indicat, hoc lib. cap. 21. Dumque ad dignitates non promotos ſcribit, niſi poſt longam, probatamque militiam; hoc libro cap. 10. Imperator Juſtinianus de limitaneis militibus ſuis in l. 2, C. de præfecto prætorio Africæ: *Et ſemper,* inquit, *providimus unumquemque ſecundum labores ſuos, ad meliores gradus & ad majores dignitates producere.* Cæſar ſexto belli Gallici: *Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, cauſſa virtutis, in ſuperiores erant tranſducti.* Labore milites promoti, non ambitione. Non niſi poſt longam probatamque militiam.

Erant enim centuriones.] In codicibus veteribus M. S. & omnibus membranis legitur, *Erant etiam:* & id probat ſequens illud, *Erant decani*, &c. Errorem puto natum, quòd multæ particulæ, quales ſunt *enim, etiam, tamen, tantùm, autem, vero, cùm, quanquam, etſi*, & multas ſimiles ſiglis veteres ſcripſiſſent; unde earum vocum maxima in libris confuſio: nam pro omnibus iis indifferenter vidi in aliquod Mſſ. paſſim vſurpari notam, ſeu literam unicam, quæ ad ſimilitudinem H. litteræ majoris exarata erat: ſed utrimque tamen eminentiori illa tranſverſa linea, pro qua noſtri ferè ponunt N. liquidam. Vegetius mendo liberatus. Origo mendi. Siglis veteres multas ſcribebant.

Erant decani denis militibus præpoſiti, qui nunc caput contubernii nominantur.] Qui in

Contubernales qui. Commanipulares. Concorporales. contubernio decano suberant, sæpe *contubernales* nuncupati Vegetio. *Communipulares*, & *commanipulones* Spartianum, aliosque scio appellasse, & ipsum contubernium *commanipulationem*. *Concorporales* Ammianus vocabat non semel, nominatim, lib. 28. Hinc in Celtica & Belgica quoque lingua, ipsum decanum, corporalis nomine appellari audimus.

In tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinque.] Totidem in una legione centuriones Flavius noster censuit; si, ut apud Modestum est, prima miliaria x. centuriones: reliquæ novem, quinque habuerunt. Nescio ubi librariis mens fuerit, cùm apud Modestum centuriones sexaginta sex constabularunt. Eadem liberalitate (ne dicam ineptia) Alexander Neapolitanus lib. 1. Genialium cap. 5. in millenaria cohorte, mille quingentos pedites posuit; additis de suo penè quadringentis militibus. Alii scriptores in una legione centuriones sexaginta ponunt: inter eos Dionysius Halicarnassæus lib. 9. Cornelius Tacitus Annalium primo; & apud Gellium Cincius lib. 16. Noctium Atticarum cap 4. Isidorus: *Legio autē habet centurias* LX. *manipulos* XXX. *cohortes* XII. emendandum, *cohortes decem*. Verba Vegetii attentè legenda & expendenda sunt. Ait hoc eodem capite: *Secunda cohors habebat centuriones quinque: similiter tertia, & quarta; usq; ad decimam cohortem.* Ergo decem in cohorte millenaria centuriones poni necesse est. Tot enim istic fuisse oportet, ut quinquaginta quinq; habeamus; cùm ex reliquis novem cohortibus centuriones tantùm exsurgant quadraginta quinque. Et ea ratione hic confirmatum habebimus numerum quinquaginta quinque centurionum. Quibus si addideremus illos quinque ordinarios milliariæ cohortis, haberemus completum numerum sexaginta centurionum. Sed reclamet ipse Vegetius: qui tantum quinquagintaquinque centurias, disertè in una legione enumerat, hoc libro cap. 25. Neque hic, neque isthic ulla ex libris veteribus lectionis varietas suppeditatur; quod mirandum est. Nam alium ecce scrupulum: In legione milliaria contubernales numerati mille;

Mendum in Modesto.

Centuriones in una legione LX. Emendatus Isidorus. Secunda cohors & reliquæ ad decimam usque, quinque centuriones habuerunt singulæ.

Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoscit.

mille; decani centum; ordinarii, qui eos ducebant, tantùm quinque. Hoc libro, cap. 6. his si addas decem centuriones, jam prima illa cohors, quæ anteà erat, 1105. peditum, habitura est 1115. Et exinde erit quoque auctior totius legionis numerus: in qua numerati pedites 6100. equites septingenti viginti sex, hoc eodem libro cap. 6. Sed quod istic libri Col. & collegii trium Coronarum; & cum iis membranæ N. H. & duæ Susii legendum suadent, *equites triginta sex* pro *viginti sex*; id mihi nondum persuaserunt. Pugnat enim cum ratione equitum seu turmarum, quas in prima cohorte quatuor, in reliquis binas censuit Vegetius, dicto cap. 6. Quare consultius mihi videtur decem illos milites, quos illi equitatui addiderunt, peditatui adnumerare. Nec video ex hoc labyrintho aliter eveniri posse quàm ea via, quam ostendi.

Magna librorum dissensio. Iidem rationem à Vegetio initam videntur rejicere. Ratio conciliandi nescio an satis certa.

AD CAPUT IX.

Sed legati Imperatoris.] Legatus in exercitu tanquam vicarius est; qui redeunte Imperatore, aut Consule, cedere debet. Est enim locum tenens, fiduciariam operam superioris obtinens. Hirtius de bello Africo: *Neque quisquam crederet ipsum Cæsarem, sed aliquem legatū cum copiis in Africam venisse.* Afranius, Petrejus, & Varro legati Pompeji nominantur apud Cæsarem primo belli civilis. Ubi priorem illum tres legiones; ceteros duas singulos obtinuisse docemur. De legatis consulendus Budæus in l. posteriore. ff. de origine juris. & meminit Ulp. in l. solet, ff. de officio proconsulis Cornelius Tacitus: *Nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda: utque legionum legati, qui ante præturam eâ militia fungebantur, jam tum prætores destinarentur,* lib. 2. Annalium. De legatis multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 3. ubi ille ostendit, per quos, & quales Consuli, vel Imperatori, vel prætori (nam & hunc exercitum duxisse præter historias testis Vegetius lib. 3 cap. 1.) legati nominari & adsumi solent. Illud indubium est, plures quandoque legatos senatum decrevisse uni Impera-

Legati in exercitu munus.

Unus legatus pluribus legionibus præpositus.

Legati munus obibant ante præturam.

Legatos qui facerent; & quales dati.

mandata de summa rerum, *senatus constituit.* Alii legati cum hac potestate non mittebantur; sed omnia Regum, provinciarum gentiumq; postulata, integra ad Senatum vel Principem referebant; aut postulantes ad eundem rejiciebant: testante Cicerone, duodecima in Antonium; & Guil. Budæo in suis adnotationibus ad titulum Pandectarum *De legationibus.* Si legati ab aliis Romam mitterentur, observatus mos fuit, quem puto paucis hactenus cognitum: nimirum, si ab inimicis veniebant, extra muros; si ab amicis, intra muros recipi solent. quod ab Appiano didici lib. De bello Hispaniensi. Videndus eâdem de re Victor, De regionibus urbis Romæ.

ff. de legationibus. Legati sine liberis mandatis.

Legati ab hostibus Romam missi, non recipiebantur intra muros.

Legati Imperatoris.] Intellige per Imperatorem Ducum exercitus, quàm Rom. Principem, & Augustum. Ille ab exercitu ea bene gesta conclamatione militum fieri solitus. Tacitus; *Id quoque Blæso tribuit, ut Imperator à legionibus salutaretur; prisca erga Duces honore, qui bene gesta repub. gaudio, & impetu victoris exercitus conclamabantur, erantq; plures simul Imperatores* lib. 3. Annalium extremo. Alius à rep. & populo erat, igne, aliisque rebus insignis. Ille modò rei bellicæ præfectus, hic rei Romanæ dominus, Qualis primus appellatus Cæsar, & post, ab illo, ceteros imperatores numerarunt, auctore Dione in Julio. Ille sæpiùs eundem honorem adipisci poterat; ut Titus decimumquintùm Imperator appellatus, teste Dione; & cum pluribus eodem tempore eodem honore frui: hic solus, & semel tantùm. Ille nomen imperatorium post prænomen, nomen, & cognomen subjungere: hic nomini, ceterisque titulis præmittere solet. Imperatores bellici, armis depositis, imperium, ac nomen dignitatis simul deponebant: Augusti, quòd tempus præfinitum nullum haberent, in perpetuum facti censebantur; quanquam decimo quoque anno diem festum celebrarent, sibique propagarent imperium. Qui mos inde fluxit, quòd D. Octavianus olim promisisset se post annos decem, & regnum & provincias, quas antea sortitus fuerat, relicturum, senatuique concessurum.

Imperatores militum conclamatione facti.

Hi numero simul plures. Principes vel Augusti, & Imperatores exercitus, quid differrent.

Titus decimumquintum Imperator in exercitu.

Augusti in perpetuum facti censebantur. Decimo quoque anno imperium sibi propagari curabant. Unde ille mos.

concessurum. Qui tamen id non fecit, sed elapso prædicto tempore, rursum aliud decennium sibi decerni curavit. Qua de re consulendus Dio in vita Augusti. De decenniis celebratis scio scripsisse quoque Trebellium Pollionem in Gallienis, & Sozomenum lib. 1. cap. ult. Miror quid viro erudito in mentem venerit, cùm scriberet, acclamationem illam Imperatorii nominis in exercitu, omnino nullam fuisse sub Principibus, quòd illi omnem rei gestæ laudem sibi servari & adscribi voluerint. Fateor non tam usitatum id fuisse, ut antè; at non sublatum tamen. En disertum testem Tacitum, cujus verba de istiusmodi Imperatoribus, ex quarto Annalium paulo antè posui: addo quæ ibidem subduntur: *Concessit quibusdam & Augustus id vocabulum; at tunc Tiberius Blæso.*

Imperatores exercitus acclamatione facti quoque sub Augusto.

Ex consularibus ad exercitus mittebantur.] Emendo, *ex consulibus*: & ne quis eam lectionem mihi vitio vertat, indico ex libris eam suppeditatam M. S. H. N. & quatuor Susif. Par phrasis in *exrege*, *exduce*, (utrumque apud Ammianum legi) in *exquæstore*, *proconsule*, *proprætore*, *prorege*, & aliis similibus. Nomina in e, Latina quidem nulla; sed præpositione addita, & Latina, & masculina fieri, auctor D. Augustinus. De eo loquendi genere ante me permulti dixerunt; Antonius Augustinus lib. 3. Observationum, cap. 3. Adrianus Turnebus in Adversariis: & prolixè Paullus Manutius in commentario suo ad Ciceronis epistolas, quas *Ad familiares* vocant. Constructio verò quæ apud Vegetium in his verbis, *Sed legati Imperatoris exconsulibus mittebantur*, ne quid offendat juniores; proponam similia ex aliis scriptoribus. Justinianus: *Et omne studium Triboniano viro excelso, magistro officiorum, & exquæstore sacri nostri palatii, & exconsule credidimus*; ff. de confirmatione Digestorum. Julius Capitolinus: *Maximum*, inquit, *& Clodium Balbinum Augustos appellavit, ambo exconsulibus*; in Gordianis.

Correctus Vegetius. Exduce, exrege. Proconsule prorege.

Quibus legiones & auxilia universa obtempe-

Legati di-

temperabant.] Obtemperabat iis totus exercitus, si dictatorii, consulares, vel Imperatorii legati erant: si verò prætorii, tantùm legio una, & auxilia. Unam enim solummodo legionem Prætores, mixtis auxiliis (id est decem millia peditum, & d[illegible] millia equitum) tanquam minores Duces, eduxisse, memoriæ prodidit ipse Vegetius lib. 3. cap. 1. Legatum prætorium Hadrianum Cæsarem in Pannoniam aliquando missum, apud Spartianum legimus. Censorinum ter consularem legatum, bis prætorium laudat Trebellius.

Legati dictatorii, consulares & Imperatorii. Item prætorii.

In quorum locum illustres viros constat magistros militum subituros.] Auctiùs M.S. & N. *In quorum locum nunc illustres viros constat, &c.* quæ quidem exigua vocis accessio; at non exiguum huic loco inde lumen. Indicat enim eo ævo mutatam hâc parte militarem disciplinam, & in locum legatorum magistros militum surrogatos. Notitia imperii, per Orientem magistros militum recenset viginti quinque: Paulus Diaconus de Gratiano Imperatore loquens: *Adscivit, inquit, & ipse nihilominus æquè ab Hispania Theodosium; & ejus ducatu credens Barbaros posse superari: repentè siquidem eum magistrum militum esse denuncians; cum exercitu ad Barbaros destinavit*: lib. 12. Historiarum. Quæsivi quonam tempore hi magistri militum cœperint; sed nihil etiamdum certi de iis reperi. De magistris utriusque militiæ, de magisterio, & dignitate magisteriæ potestatis, aliquam multas notavi Imperatorum constitutiones, quales sunt l. magisteriæ, C. de Jurisdictione; l. quicunque C. de procuratoribus; l. insignis; & l. prata, C. de pascuis publicis; l. eos qui, C. de comitibus rei militaris; l. prima, C. de excoctione; l. 12. 15. & 17. C. de re militari: & toto titulo C. de officio magistri militum, sed nulla earum est, quæ à superioribus imperatoribus quàm à Valentinianis, aut Gratiano lata sit. Atqui in Chronicis sub retrò principibus reperi. Hieronymus sub Constantino, Constantio, & Constante, Hermogenem magistrum militum agnoscit. Eusebius sub Diocletiano Veturium

Vegetius verbo auctus.

Magistri militum in locum legatorum.

Quæsitum de tempore, quo magistri militum esse cœperunt.

Reperti sub Constantino. Sub Diocletiano.

Etiam sub Probo reperti

Magistrum militum commemorat. Quin & sub Probo Imperatore, idem Eusebius Magistrum exercitus fuisse scribit Saturninum: qui Probus propemodum toto sæculo divum Gratianum, & Valentinianos præcessit. In Fastis video magistros utriusque militiæ recenseri, sed multo post tempore.

Vegetius correctus.

A quibus non tantùm binæ legiones, sed etiam plures numero gubernantur.] Vera & Vegetiana scriptura, *plures numeri*. Sermo enim est de numeris militaribus; de quibus antè egimus lib. 2. cap. 2. Imperatores Honorius & Theodosius, ad Constantium Magistrum militum, *laborum intuitu regendos numeros dedimus*; l. 14. C. de erogatione militaris annonæ. Plinius de supplicio servorum qui in tyrociniis reperierant dubitans, Imperatorem Trajanum consuluit epistola, quæ exstat lib. 10. ubi inter alia scribit sic: *Ipse enim dubito ob hæc maximè, quòd ut jam dixerant, sacramento militari nondum distributi in numeros erant. Quid ergo debeam sequi, rogo, Domine scribas, præsertim cùm pertineat ad exemplum.*

Servi in tyrociniis juventi puniti.

Confirmatus Vegetii locus.

Habens comitivam primi ordinis dignitatem.] Rectè hunc locum ita constituit & confirmavit exemplis Fran. Modius. Addo videndum caput 28. libri 2. Variarum Cassiodori, ubi comitivam primi ordinis dignitatem, pro militiæ laboribus strenuè perlatis, confert Rex Theodericus.

Auctoritate præfecti legionis, à tribuno deputabatur ad pœnam.] Hunc locum habes a me explicatum lib. 1. cap. 23. Verùmtamen quod hic auctoritate præfecti legionis fieri dicitur, subdubito, an tantùm absente legato. Legatum etiam ipsum, præsente in castris Imperatore, video ab hoc munere non liberari apud Tacitum primo Annalium: ubi narratio est de seditiosis militibus, eorumque pœnis: *Discurrunt*, inquit, *mutati*, *& seditiosissimus quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primæ* C. *Cetronium*, *qui judicium & pœnas de singulis in hunc modum exercuit: Stabant pro concione legiones districtis gladiis: reus in suggestu per Tribunum ostendebatur. Si nocen-*

Legatus judicium exercuit & pœnas

centem acclamaverant, præceps datus trucidabatur, & gaudebat cædibus miles, tanquam semet absolveret. Etjam castrorum præfectus apud Romanos Mennius huc usque auctoritatem suam extendit, bono magis exemplo quàm jure; cùm seditionem, militum duorum præsenti supplicio repressit: teste Tacito dicto libro. Videndus & Dio lib. 53. & l. 6.ff.de officio præsidis; & l. 9.ff. de custodia reorum.

Præfectus castrorum eandem auctoritatem exercuit præter moré.

Disciplinæ jus, & severitas, & exercitatio, non solum peditum, sed etiam equitum legionariorum.] In M. scribebatur *disciplinæ severitas, exerci*: In membranis H. *disciplinæ severitatis, exercitus.* In eo saltem optimi libri conveniunt, quòd utramque copulam abjiciant. Lege, *disciplina severitas, exercitio non solum, &c.* nisi malis *disciplina severitas.* Exercitio, pro, exercitatio, propè hîc scribitur in N. & S. quod supra monui: ubi idem quoque vocabulum Vegetio restitui, & Pandectis. Post comperi à me stare Festum, cujus testimonium pro me audito: *Exercitionem exerciti dicebant antiqui, exercitationem exercitati: Item exercitiorem, exercitissimum: sic ut ab exercitato, exercitatiorem, exercitatissimum.*

Exercitio, & exercitatio Latinè dicimus: Item exercitus, & exercitatus.

Ipse autem custos diligens, & sobrius.] Optimæ notæ exemplar S. mavult, *ipse autem justum diligens, sobrius.* Eamque scripturam & H. agnoscit. fortean non inelegans lectio esset, *Ipse autem justus, diligens, sobrius.* Quo modo legisse posteà animadverti Pomponium Lætum in libello De magistratibus Romanorum capite duodecimo.

Tentatus Vegetii locus & sanatus.

Legionem sibi creditam.] In ùnis Susii membranis legas, *legionem sibi traditam.* Quod ipsum, etiam synonymum quandoque illi priori. Nam alterius fidei committentes, etiam *tradere* dicuntur. Sic Virg. 3. ecloga: ---- *nuper mihi tradidit Ægon.* Simili modo Cicero, Terentius, Plinius aliique idonei scriptores & conservatores Latini sermonis dixêre, *regendi potestatem alicui tradere, puerum præceptori, provinciam alicui. sese alteri, aut reipublicæ tradere.*

Verbi, tradere, elegans significatio

AD CAPUT X.

Iterum emendatus Vegetius.

AD quem castrorum positio, valli, & fossæ destinatio pertinebat.] Scio amicum meum maluisse, hîc legi, *designatio*. Quod significantius & Latinius esse fateor: sed neutrum eorum (etsi destinandi verbum sæpiùs apud auctorem hunc obvium esse non sim nescius) consistere loco hoc patiuntur libri. Nam in M. S. H. N. B. R. & quatuor Susii, *fossæ æstimatio* scribitur. Castra ponere, & fossam, vallumque destinare, nihil aut parùm, meâ sententiâ, distant. Nam positis castris, si milites quique, statim loco viso, sciebant ex longo usu & consuetudine metationis, quo quisque loco ire, & ubi tentoria figere deberet, ut docet Polybius; dubium non est, quin etiam fossarum & valli destinatio semper certa fuerit, quatenus ad locum. Relinquebatur igitur æstimatio fossarum, quæ semper eadem mensura non fuerunt, sed pro hostium metu, & propinquitate latiores, vel altiores. Priùs quàm fossarum ductionem inciperent milites, accipiebant singulæ centuriæ à campiductoribus & principibus suis pedaturas: postéaque à centurionibus fossa inspiciebatur; & animadvertebatur in eos, qui negligentiùs fuissent operati. Vegetius lib.1.cap.25.& lib.3.cap.8. Sed à quo tandem illa fossarum æstimatio? ab uno castrorum præfecto: non à campiductoribus, principibus, aut centurionibus. Nam è re militum fuit, unius potiùs hominis mandato hanc rem statui, quàm multorum in ea sententias aut suffragia exquirere, eò quòd periculosum admodum sit exercitum sine munimentis temerè confidere, aut multis de fossarum latitudine, altitudine, inter se contendentibus, detrimentum ab hostibus supervenientibus gravissimum pati.

Milites positis castris statim suum quisque locum agnoscebant.

Fossarum non eadem semper mensura.

Quis modus ducendæ fossæ.

AEstimationem fossæ quis dederit.

Medici à quibus curabantur.] In singulis legionibus medicus unus. Probavit mihi Ictus in l.inter eos, §.ult. ff. ex quibus causis majores. Probavit quoque constitutio Imperatoris Antonini: *Cùm te medicum legionis secundæ Adjutricis esse dicas, munera civilia,*

Medici in singulis legionibus.

civilia, *quamdiu reip.causa abfueris*, *suscipere non cogeris*, l.1.C.de professoribus, & medicis. Indicat & inscriptio vetus Brixiensis:

L. CALI: ARRIANI
MEDICO LEGIONIS. II.
ITALIC.
QVI. VIXIT. ANN. XXXXVIIII.
MENSES VII.
SCRIBONIA. FAVSTINA.
CONIVGI CARISSIMO.

Expensæ etiam ad ipsius industriam pertinebant.] Præcepit divus Aurelianus vicario suo, inter alia, operam daret, ut milites sibi mutuò quasi servi obsequerentur, & à medicis gratis curarentur. Epistola ipsius Aureliani exstat apud Flavium Vopiscum.

Vehicula sagittarii, nec non etiam ferramenta.] Illud *sagittarii*, quemadmodum etiam *saginarii*, quod plerosque codices insedit, factum à non intelligentibus, ex *sagmarii*. Sagmarii verè huc pertinent, quibus apud scriptorem hunc primus ego jus postliminii impetro; aliàs fortè perpetuùm hinc exsulaturi. Liber M.& S. *saginarii* hîc legunt: H. *saginarum*; sed istic posterius illud M. punctis subnotatum, quasi inducendum. Codex verò N. *sagittarii* hîc retinet: sed omnibus locis sequentibus, pro ea voce, restituit *sagmarii*. Unde suspicari possis hîc per *sagittarios*, intelligendos sagittas edolantes; qui ita dicta à Icto in l. ult. ff. de jure immunitatis: ubi sagittarii, tubariis, cornuariis, arcuariis connectuntur. Eodem modo & quadrigarii, braccarii, carpentarii nuncupantur, l.1.C. de excusatione artificum. Sed hæc me nôn removent à priore sententia: nam & hoc loco *sagmarii* legendum decerno. Amicum nostrum Modium, scio in eo totum esse, ut *sagarios* hos homines appellandos nobis persuadeat. Sed id ei ut crederet, animum meum inducere nunquam potui. Sagarios mercatores esse qui sagariam facerent, ex Ulpiano discere

Emaculatus Vegetius.

Sagittarii, tubarii, arcuarii.

Sagmarii.

Sagarii; qui.

discere licet, ff. de tributoria actione. & de iisdem inscriptio vetus:

I. O. M.

VOLVVIO. TERTVLLO.
NEGOTIATORI. SAGARLO
EX APVLIA

Ceterùm eos mercatores tanto numero in exercitu Romano fuiſſe, deinde ita vili loco habitos, ut ducentis ejuſmodi, admiſtis pueris, unus calo, aut lixa, tanquam dux præficeretur, quod tradit Vegetius lib. 3. cap. 6. hoc inquam quis credat? Sagmarios Vegetio reſtituendos pronunciavi: neque me ejus decreti pœnitet. Lapſus enim librariis valdè proclivis à ſagmariis, ad ſaginarios. Vox iſta planè militaris & ut alios omnes hactenus, proinde & me præteriiſſet, nî adfuiſſet Leo Imperator De bellico apparatu: qui & nomen ipſum ſatis tuebitur, & ipſum eorundem hominum munus pariter explicabit: *Pari modo*, inquit, *pro ſagmariis, id eſt, ſarcinariis facere oportet: quorum magnus eſt uſus.* Iterum; *Ipſa autem ſagmaria, id eſt ſarcinas, reliquoſque apparatus.* Iterum alibi: *Ex equis ſagmatariis, id eſt ſarcinariis, ſi fieri poteſt, in unoquoque contubernio unum habeat; ſin minùs, duobus contuberniis unum.* Ut hîc equi, ítidem ſervi ferendis armis, annona, & ſarcinis quandoque deputati fuerunt. Quod præter alios, teſtatur Frontinus lib. 4. cap. 1. num. 6. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. ubi Metellus diſciplinam militarem, in Africa Jugurthino bello corruptam, corrupturus, neminem militum in agmine, ſervorum jumentorumque miniſterio, ut arma ſua & alimenta ipſi ferrent, uti paſſus eſt, In lexico veteri, *Sagma ſagmæ, & ſagma ſagmatis, σάγμα. ſella, quam vulgus baſtum vocat, ſuper quo componuntur ſarcinæ, clitellas alii vocant.* Σάγματα, carpenta quoque Latinè dici poſſe cenſuit Jacobus Cujacius ad l. 1. C. de excuſat. Munerum; & inibi σαγματοποιοί, emendat in Baſilicis, pro σαυματοποιοί. Cui vacat, is conſulat Adriani Turnebi Adverſaria, lib. 24. cap. 8. ubi Ællo Lampridio equum reddit *ſagmarium*, pro *ſaginario*; adducto in confir-

Sagmarii. id eſt, ſarcinarii. Sagmatarii equi ſinguli in contuberniis ſingulis.

Etiam ſervi in exercitu armis ferendis.

Quid ſagma.

Lampridii lectio reſtituta.

confirmationem suæ opinionis Sudâ, & Isidoro. Itidem exemplum illius viri sequens, equum *sagmarium*, pro *sagmario* restituto militi, in epistola divi Aureliani apud Flavium Vopiscum. Emendatus Vopiscus.

Ferramenta, quibus materies secatur, vel cæditur.] Veteres consonantes non geminasse, sciunt, qui vel primis labris hæc studia humanitatis degustârunt. ideoque ex *serantur*, quod fuit in veteribus libris, quod proximum erat *secantur*, ineptia hominum effectum est. Lego *serrantur*. Sic infrà cap. extremo hujus libri, *quibus materies, ac pali dedolantur atque serrantur*. Ubi disertim quod antea suspicabar, *serantur* typis expressum esse, multo pòst tempore comperi in optimo codice collegii trium Coronarum; neque audio ceteros, qui istic *secantur* legendum suadent. Veteres non geminabant consonantes. Vegetius emendatus.

Quibus aperiuntur fossæ, contexitur vallum âquæductus.] Ita eum locum ut ederem optimi libri auctores fuerunt; quanquam in eo assentiar amicissimo mihi Jano Guilielmo; ut legi quoque mavelim ex vestigiis membranarum, *quibus aperiuntur fossæ, consepitur vallum, aqua educitur.* Nam ad eam lectionem viam facere videtur manuscriptus P. in quo scriptum vidimus, *quibus aperiuntur fossæ, contessitur vallum, atque æquæductus.* Accedit & S. in quo *concepitur* scriptum, pro *consepitur*. Aliter anteà, & monstrosè hic locus vulgabatur; hoc modo, *quibusque aperiuntur fossæ, circa situm valli, & aquæductus.* In alia rursus editione hoc modo, *quibusque aperiuntur fossæ, & aquæductus.* Mutata lectio.

Arietes, onagri, balistæ, ceteraque genera tormentorum.] De his proprius agendi locus erit inferiùs lib. 4.

Ut rectè doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.] Raró contigit ut militarium aliquis ad civilia munia vocaretur; proinde non nisi pulvere bellico induratos armatis præfici æquum erat. Militares in bello maximè promovendi.

AD CAPUT XI.

Tignarii. Structore qui. Carpentarii qui.

HAbet præterea legio fabros lignarios, instructores.] Emendabat Modius *fabros, tignarios, structores.* In quo illi adstipulantur apud me libri M.S.N.H.& tres Susii. Structores, ædificatores interpretatur Imperatoris Constantini Notitia; quæ est in l.1.C.de excusatione artificum libro 10. eademque seorsum *fabros & tignarios* ponit. Carpentarium, à carpentis faciendis; item tignarium definit Isidorus libro decimo octavo, & inibi lignarios generaliter ligni opifices vult appellari. Item seorsum numerantur *fabri, structores, carpentarii*, inter eos, quibus vacatio graviorum munerum concessa erat, in l. quibusdam, ff. De jure immunitatis. Structores non ignoravit & ipse Cicero, dum ad Quintum fratrem ita scripsit: *Veni in aream tuam, res agebatur multis structoribus*; lib.2. epistola 5. Idem & tignarios agnovit: *Ego me Phidiam esse mallem, quàm vel optimum tignarium.* De claris Orat. Fabrûm tignariorum mentio quoque apud Jureconsultum in l. ferri ff. de verborum signif. & ibi And. Alciatus. meminit eorumdem inscriptio vetus.

SABINAE
AVGVST
MAGISTRI QVINQVENNALES.
COLLEGI. FABRIVM TIGNAR.&c.

Iterum in alia inscriptione quæ Romæ infra Capitolium ad D.Mariæ de consolatione visitur.

P. ... CORNELIVS.
THALLVS
P. CORNELI. ARCHITECTI FIL.
MAG. QVINQ. COLL. FABR.
TIGNAR. LVSTRI. XXVII.

Emendatus Pomponius Lætus. *Is aliquot ca-

Restituto, *Fabri, tignari*, pro *fabri lignari*, apud * Pompon. Lætum lib.1. De magistratibus cap.14.

Ferrarios, pictores.] Item à Tarrunteno Paterno

Paterno Jureconsulto, libro primo Militarium, inter eos quibus graviorum munerum vacationem condicio tribuit, numerantur *plumbarii, ferrarii, lapidarii, & hi qui calcem cocunt, & qui silvam incidunt*, l. quibusdam. ff. de jure immunitatis. Nunc quos *pictores* Veg. nuncupavit, pro iis M. reponebat *pistores*.

pits à Vegetio mutuatus est. Ferrarii.

Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias.] Has fabricas Cæsar, Æmilius Probus, alii *officinas* vocârunt: neque ad arma fabricanda solummodo in legionibus istæ fabricæ; sed & in oppidis fuêre. Oppidatim certè Mithridatem illas instituisse, testis Appianus De bello Mithridatico. Cæsar primo De bello civili: *Frumentum ex finitimis regionibus, atque omnibus castellis in urbem convexerant, armorum officinas in urbe instituerant.* Magnum fabricarum numerum, sub principibus, Romanum imperium habuit; idque provinciatim, in quibus ad usum reip. à fabricensibus omne genus armorum fabricabatur. Recensebo ex Notitia imperii: ubi fabricæ Orientis quinque, *Scutaria, & armorum Damasci. Scutaria, & armorum Antiochiæ. Clibanaria Antiochiæ. Scutaria, & armamentaria Ædessæ. Hastaria Ironopolitana Ciliciæ. Ponticæ verò tres. Clibanaria Cæsareæ Cappadociæ. Scutaria, & armorum Nicomediæ. Clibanaria Nicomediæ. Asiana una, scutaria scilicet; & armorum Sardis Lydiæ. Thraciarum duæ. Scutaria, & armorum Hadrianopoli. Hæmimonti Scutaria; & armorum, Marcianopoli, Illyrici quatuor, Thessalonicensis, Naissatensis, Ratiarensis: scutaria, Horreamargensis.* At paulo majore numero fabricæ Occidentis, in eadem Notitia. Ac primùm in Illyrico: *Sirmiensis scutorum, balistarum, & armorum: Acimensis scutaria: Cornutensis scutaria: Lauriacensis scutaria: Salonitana armorum. In Italiâ autem Concondiensis sagittaria: Veronensis scutorum, & armorum: Mantuana, Loricaria: Cremonensis scutaria: Ticinensis arcuaria: Lucensis spatharia. In Galliis verò Argentoratensis armorum omnium: Matisconensis sagittaria: Augustodunensis loricaria: Suessionensis scuta-*

Fabricæ armorum Officinas alii vocant. Eas oppidatim Mithridates instituit.

Fabricenses.

Fabricæ Orientis quinque. Ponticæ tres.

Asiana una. Thraciæ duæ. Illyrici quatuor

Multi in Occidenti fabricæ.

scutaria, balistaria: & clibanaria : Remensis spathariæ : TriBerorum scutaria: TriBerorum balistaria: Ambianensis spatharia, & scutaria. Si propagandum Romanum fuerat imperium, vel si limites antiqui tuendi contra invadentes, habebant in diversis Castellis suos limites limitaneos, præsidiarios, & diversis quoque in sedibus sparsas Rom. legiones. Quarum numerus crescente paulatim imperio sensim quoque crevisse videtur. Ceterùm adeò numeroso, & sparso militi, unde arma omnis generis suppeditata fuerint, jam discere à me potuisti; ex fabricis nempe istis provinciatim institutis. Et quotiescunque novis armis opus erat in expeditionibus, petebantur ex illis ipsis fabricis, & ad castra, vel loca deputata, angariis transvehebantur. Quod me docuit constitutio Imp. Leonis, & Authemii C. de fabricensibus. Nunc ab hominibus privatis, non alia arma aut fabricari aut vendi poterant, præter cultellos breves, quos nemo in usum belli adsumeret. Arcus verò, sagittas, spathas, semispathas, loricas, contos, lanceas, scuta, galeas, & cetera id generis arma bellica;non alibi, quàm in publicis,fabricis, & à fabris publicis, id est qui annona publica sustentabantur,fieri permisit Imperator Justinianus: cujus hac de re Novella LXXXV de armis. Frequens admodùm de corpore fabricensium, & fabricensium munere,privilegiis, &c.mentio in posterioribus libris Codicis: & inibi rubrica quoque De fabricensibus.

Limitanei milites imperii limites tutabantur.

Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum.

Arma non alibi, quam in publicis fabricis fieri debebant.

Qualia privatim fabricari liceret, & vendere.

Fabricenses publico sumptu alebantur.

Ad morem Bessorum.] Isidorus lib. 9. Bessi barbari fuerunt, qui à multitudine boum sic vocati, creduntur. De his Plinius lib. 4. cap. 11. Item Ovidius:

Bessi populi Thracia.

Vivere quàm miserum est inter Bessosq; Cetasque.

AD CAPUT XII.

Sed etiam ipsi armorum arte perfecti, ceteros ad imitationem proprio cohortarentur exemplo.] Tribunos & præfectos militum, non tantùm militibus quotidie sub oculis suis

exer-

exercendis, diligentes esse vult Vegetius; verùm etjam suo exemplo eosdem ad facinora provocare. Talis in exercitu Imperatoris Alexandri Maximinus; qui ob corporis proceritatem, ingentes vires, & rei militaris peritiam, cùm per omnes militiæ gradus adscendisset; etiam tironibus universis præfectus fuit, ut eosdem ad militiæ exerceret munera, & ad bellandum redderet idoneos. Quo in negotio nihil sibi ad omnem diligentiam reliqui faciens, maximam ab universo exercitu gratiam inivit. Quippe non modò, quæ gerenda erant, adsiduè edocere; sed ipse etiam, quæ usus posceret, priùs obire. Unde illos non discipulos tantùm, sed æmulos etiam, atque imitatores habuit suæ virtutis strenuissimos: teste Herodiano, lib. 6.

Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæsaris: Quam egregie suo munere is functus fuerit.

Tribuni autem sollicitudo, per hanc laudatur industriam.] In codice M, S. & N. tropo iterativo, & perfamiliari huic nostro auctori, legebatur, *Tribuni autem solicitudo, tribuni laudabatur industria.* Et pari phrasi paulò pòst, *disciplina eruditus incedebat.*

Mutata scriptura in Vegetio.

Cùm miles veste nitidus, armis bene munitus, ac fulgens.] Militem bene vestitum esse, armis splendentibus incedere, ad laudem præpositorum pertinere, scivit Avidius Cassius. Hic legionibus Syriacis, luxuria diffluentibus, præpositus: arma singulorum septimo quoque die inspexit; vestimenta, etiam calciamenta, & ocreas: teste in ejus vita Vulcatio. Maximinus legioni tyronum ab imperatore Alexandro Severo præpositus, jussit eam quinta quaque die decurrere, simulacra bellorum agere; gladios, loricas, galeas, scuta, tunicas & calciamenta inspexit: teste Capitolino, in Maximinis.

Milites armis splendentibus incedere, præpositis honori dabatur. Arma militum septimo die inspecta: Etiam vestimenta & calcei. Quinto quoque die decurrere jussi.

AD CAPUT XIII.

QUIA sciebant in acie commisso bello, celeriter ordines aciesque turbari atq; confundi.] In VV. aliquot legitur, *qui sciebant*. In uno Susiano codice, abjecto commate, reperiebam, *celeriter ordines aciesq; confundi* Bellum commissum dixit

Bellum pro prælio.

dixit Vegetius suo aut potiùs veterum more, non servata illa differentia, quam Grammatici ponunt, inter bellum, & prœlium. Itidem hoc lib. cap. 17. *Commisso bello, prima, & secunda acies stabat immota.* Varro lib. 6. De lingua Latina: *Rorarii dicti à rore, qui bellum committebant antè: ideò, quòd antè rorat, quàm pluit.*

Bellum committere.

Et singulis centuriis, singula vexilla constituerunt.] Id Vegetius introductum dicit ab antiquis; per quos ille debuit mediam ætatem, non antiquissimam, intellexisse. Aliam quippe rem militarem antiquitus fuisse, id est plures fuisse, quàm centum sub uno vexillo milites, Livius indicat: qui libro 8. pedites Romanæ legionis, in hastatos, principes, & triarios dividit; ipsosque triarios tribus vexillis constare docet: *Sub signis*, inquit, *quindecim ordines locabantur, ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat, earum unamquamque primumpilum vocabant: tribus ex vexillis constabat; vexillum* CLXXXIV. *homines erant: primum vexillum triarios ducebat; veteranum militem, spectatæ virtutis; secundum rorarios; tertium accensos.* Ceterùm ut Vegetii ævo, singula in centuriis singulis vexilla, proinde & Dracones singulos, à Draconarius per singulas cohortes, id est, decem in unaquaque legione ad prœlium elatos, docemur à Vegetio, hoc eodem capite.

Plures quàm centum milites olim sub uno vexillo.

Vexillum hominum CLXXXIV. Triarii veterani, & spectatæ virtutis.

Decem in una legione, Draconis.

Ita ut ex qua cohorte, vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset adscriptum.] Ex librorum veterum vestigiis, hæc aut similis lectio videtur erui posse, *Ita ut quæ cohors, quota esset centuria, illi vexillo literis esset adscriptum.* Quæ scriptura ad mentem Vegetii propiùs accedere videtur. Quòd enim in cohortibus olim prælatam diximus hastam; in ea tabellam ligneam, cum hac inscriptione, COHORS V. COHORS VI. &c. similiter in ipso vexillo posteà expressum fuit, COHORS V. COHORS VI. Itemque pro ratione singularum centuriarum COHORTIS PRIMAE. CENTVRIA PRIMA. vel sic, COHORTIS MILIARIAE GENTVRIA PRIMA SECVNDA: & sic

Tentata Vegetii lectio.

Qualia in vexillis signa.

ſic deinceps in reliquarum conturiarum ſingulis vexillis.

Quod intuentes, vel legentes milites.] Abeſt in uno Suſiano codice illud, *vel legentes.*

Centuriones inſuper, qui nunc centenarii vocantur, tranſverſis caſſidum criſtis, ut facilius noſcerentur à ſuis.] Primùm moneo illa verba *à ſuis* in omnibus libris meis nulla exſtare. Magnum verò de verbis præcedentibus librorum veterum certamen:. In M.C.S.&.N. reperi *qui nunc centenarii vocantur; nimium bellicoſos loricatos tranſverſis caſſidum criſtis, ut facilius noſcerentur.* Ineptiùs, ne dicam putidiùs, apud Modeſtum legitur, *nimirum bellicoſas loricas.* Proximè ad rem accedere videntur duo mſſ. exempla Suſii, in quibus, remotis hinc, & *bellicoſis*, & *loricis*, ſcriptum vidi, *qui nunc centenarii vocantur, tranſverſis caſſidum criſtis litteras habebant.* Accedunt membranæ B. in quibus erat, *tranſverſis caſſidum criſtis litteras habentes.* Accedit quoque codex H. ſed ille *bellicoſos* & *loricatos* illos denuo huc revocare nititur, dum legit, *qui nunc centenarii vocantur: nimium bellicoſos, loricatos, tranſverſis caſſidum criſtis, litteras habebant.* Ut ut ſit, ſignum centuriones in galea habuiſſe certum eſt. Vegetius hoc eodem capite: *milites ſequerentur non ſolùm vexillum ſuum; ſed etiam centurionem, qui ſignum habebat in galea.* Iterùm hoc libro capite decimo ſexto: *Centuriones verò habebant cataphractas, ſcuta & galeas ferreas, ſed tranſverſis, & argentatis criſtis.* Samnites olim toti linteatæ legioni galeas criſtatas dedêre, ut inter ceteros eminerent: auctor Livius lib. 10. Litteræ illæ ubi in galea aut criſtis argentatis eſſe potuerint, vix intelligo. Torulos ſcio fuiſſe qui geſtârint: Ammianus lib. 16. *Chonodomarius*, inquit, *nefarius quidem belli totius incentor, cujus vertici flammeus torulus aptabatur, anteibat ſiniſtrum cornu.* Fortean pro *litteras habebant*, ſcripſerit Vegetius *titulos habebant.* Tituli certè vario in uſu apud antiquos. Sic titulus dicebatur in operibus, qui auctorem, vel artificem

Magna inter libros veteres pugna.

Centuriones ſignum habuerunt in galea.

Samnitum tota legio criſtata.

Torulus in galea.

Tituli varii uſus apud antiquos.

Titulum gestarunt fontes. Titulus adfixus in ludis: Item vẽdundis ædibus. Titulum & fiscus adfigebat. Tituli quoque in triumphis erant Tituli etiam amphoris adhibiti. Titulus quoque victimis alligatus,

cem indicabat: Suetonius Domit. cap. 5 Item titulum gestabant fontes. Tituli etiam in ludis præfixi, quibus notabatur, cui Deo, cui Deæ, cujus Imperatoris saluti, indulgentiæ, victoriæ, &c. fierent: Tertullianus cap. 2. de spectaculis. Titulus etiam seu libellus ædibus vendundis adfigebatur; l. unica C. de his qui potentiorum nomine; l. si quis C. de bonis proscript. & l. 2. C. de aquæductibus. Titulis fixis etiam universa alicujus substantia fisco applicata: Cassiodorus libro 5. Variarum, capite sexto. Tituli quoque in triumphis populos, Reges civitatesque devictas indicabant; Flavio Vopisco teste in Aureliani triumpho. Titulis etiam amphoræ à bono patrefamiliâs notatæ, in quibus vinum custoditum: Juvenalis satyra quinta ---- *patriam, titulumque senectus Delevit.* ---- Etiam victimæ in Capitolium deducendæ, titulum prætulerunt; Suetonius Augusto cap. 59. Potuit similiter & galeæ centurionis titulus fuisse adpositus, & in ibi scriptum, CENTVRIO. I. 11. &c. hujus aut illius cohortis. Redeo ad id, de quo paulò antè dixeram. In libris aliquantis centuriones hos *bellicosos, loricatos,* dictos. Loricatos, quòd lorica induerentur dici potuisse, aliquam verosimilitudinem habet. Sed cur quæso bellicosi? cùm certo certius sit à caliga ad superiores militiæ gradus nullos admissos, nisi qui benè bellicosi essent, & virtutis suæ egregium specimen dedissent. Suspicatus sum, pro *bellicosos, bucculatos* dici posse. Buccula, seu Bucca pars Cassidis est, circa os; & ea, per quam respirat armatus. Alii volunt supremam galeæ partem esse, in qua cristæ figuntur, in summo cono. Has qui faciebant, buccularii dicebantur à Paterno Icto in l. ult. ff. de jure immunitatis. Ubi vulgò *buccularum structores* scribitur, cùm legendum sit *buccularii, structores*: ut rectè censuit Adrianus Turnebus lib. 9. Adversar. cap. 16. Bucculatos autem esse centuriones, pertinere ad celeriùs eosdem, in tumultu prœlii, agnoscendos, negare nemo ausit. & hoc est, quo de agitur. Nihilominus eam conjecturam in medio positam velim, uti de ea judicent censores eruditi.

Buccula, pars cassidis. Rectè Turnebus emendavit l. ul. ff. de jure immu. Bucculati fortasse-an centuriones.

Quare-

Quatenus nullus error existeret.] Aliquot libri bonæ notæ scribebant, *quatinus error non existeret.* Cornelius Fronto, Festus, & alii Grammatici interpretantur *quatenus, qua fini; quatinus, quoniam.* Quatinus, quatenus quid differant.

Cùm centeni milites sequerentur non solum vexillum suum, sed etiam centurionem.] Non ausculto iis libris & editionibus, in quibus legebatur, *cum cuncti milites.* Nam Virgilii locum præ oculis habuisse Flavius videtur, ex nono Æneidos: Confirmata Vegetii scriptura.

---- *Post illos centeni quemque secuti.*

Contubernium autem manipulus vocabatur, ab eo, quòd junctis manibus pariter dimicabant.] Manipulum eundem facit Vegetius cum contubernio: & eandem quoque militarem disciplinam agnoscit Ammianus; qui post centurias manipulos ponit libro 17. his verbis: *Convocatis cohortibus, & centuriis, & manipulis omnibus, tribunal insistens.* Itidem apud eundem Ammianum legas libro. 23. At alia tamen olim manipulorum ratio, & amplior in iisdem militum numerus fuit; testantibus passim historiographis. Cincius lib. 6. De re militari, in una legione centurias sexaginta numerat, manipulos triginta, apud Agellium lib. 16. Noctium Atticarum cap. 4. Idem quoque sentiebat Isidorus, cùm in uno manipulo milites agnoscebat ducentos. Alii sexaginta tantùm in illo homines; rursum alii centum fuisse opinantur; inter quos Vegetius, capite proximo subsequente ita scribens: *Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur; ita inter equites turma dicitur.* Certè sub Regibus Romanis, libera republica; denique sub principibus prioribus, diversum à contubernio manipulum fuisse, indè facilè probavero, quòd contubernio signum seorsum nunquam fuerit, manipulo fuerit. Varro libro 4. De lingua Latina, *Manipulos exercitus minimas manus, quæ unum sequuntur signum.* Signi illius formam versus Ovidiani ex tertio Fastorum indicabunt:

Manipulus unde dictus.

Manipulis majores antiquitus, quàm Vegetii ævo.

Quot milites in manipulo.

Contubernium signum non habuit.

Manipuli qui.

Manipulus signum militare.

Non

Non illi cœlo labentia signa tenebant,
Sed sua, quæ magnum perdere crimen erat.
Illa quidem fœno, sed erat reverentia fœno,
Quantum nunc aquilas cernis habere suas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Unde maniplaris nomina miles habet.

Qualis, & unde confectus ille manipulus.

Donatus in Eunuch. Terentii: *Cùm Romani*, inquit, *& Latini sub uno centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum, vel coronam ex manipulo herbæ, vel hujusmodi conficiebant, quem pro signo sequebantur.* Ejusdem rei testem laudare possim Plutarchum in Romulo, & Isidorum libro 18. capite tertio, & libro nono, capite tertio.

AD CAPUT XIV.

Turma unde appellata. Tres tribus Rom.

INter equites turma dicitur.] Varro, *turma, terma est, E. in V abiit, quòd terdeni equites ex tribus tribubus Tariensium, Ramnium, & Lucerum fiebant, itaque primi singularum Decuriarum, Decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis sunt etiam nunc terni*: lib. 4. De lingua Latina. Festus *Turmam equitum*, inquit, *dictam esse ait Curiatius, quasi terimam.* Qui cetera illa Varronis, ad verbum, posteà subjunxit.

Suppletus magni momenti locus apud Vegetium. Decani qui fuerint.

Ut enim centum pedites, ab uno centurione, sub uno vexillo gubernantur.] Primus hunc locum persanavi ope librorum veterum. Restitui autem sic, *Centum enim, & decem pedites ab uno centurione sub uno vexillo gubernantur.* Desiderabantur enim hîc in una centuria decem Decani, qui singuli singulis contuberniis præerant. Vegetius eodem libro capite superiori. *Ut decem militibus sub uno papilione degentibus unus præesset Decanus, qui caput contubernii nominatur.* Itidem in singulis contuberniis undecim homines censentur libro eodem, capite vigesimoquinto.

Centurio eligendus est [qui sit] magnis viribus, procera statura.] Libris omnibus placebat induci illa duo verba, *qui sit*, inde etiam correctissimi legebant *proceræ staturæ*. Sed plura in centurione requisi-

requiſita, quàm ut viribus & ſtatura præſtaret ceteros: eum enim Vegetius centurionem vult, qui omnem artem armaturæ perdidicerit, vigilans, ſobrius, agilis ſit. Hadrianus Cæſar nulli vitem conceſſit, niſi robuſto, & (quod caput erat) bonæ famæ; ut auctor eſt in ejus vita Spartianus. Quæ requiſita in centurione; Qualem Hadrianus Cæſar elegerit.

Scutum rotare doctiſſimè noverit.] Iſtud inter alios armaturæ numeros, & geſtus fuiſſe, alibi innuit Vegetius: *Ut tyro diſceret, ſcutum tractare, & obliquis ictibus venientia tela deflectere*; libro primo, capite quarto. Scutum quatere, ac rotare in campeſtribus motibus numerat quoque Ammianus Marcellinus initio libri vigeſimi primi. Idem quoque factitatum in genere ludi Græcanici trochi, teſtis mihi Adrianus Turnebus lib. 27. Adverſar. cap. 33. Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armatura. Idem uſui in ludo trochi.

Magis ad facienda, quæ ei imperantur, quàm ad loquendum paratus.] *Plus mehercules audire, quàm loqui militarem hominem decet, actibus coalitum glorioſis*, ut verbis Juliani utar. Plus audire, quam loqui debet homo militaris.

Qui contubernales ſuos ad diſciplinam retineat, ad armorum exercitium cogat.] In quibuſdam Suſii eſt, *ad doctrinam retineat*. Fortè ſincerius erat quod ſuggerebat. H. *Contubernales ſuos ad diſciplinam retineat armorum; exercitum cogat, ut benè veſtiti, & calceati ſint*. De armis, veſtibus calceiſque militum, ſingulis ſeptem diebus inſpiciendis, alibi me dicere meminiſſe potes. Quos autem *contubernales* hîc appellatos vides, Ammianus *concorporales* nuncupabat: *Raptorum*, inquit, *pleraque concorporalibus ſuis impertientes*. Quam vocem & alibi eundem Ammianum uſurpaſſe obſervavi. Locus Vegetii excuſſus. Concorporales, iidem qui contubernales.

Imprimis habili corpore.] In membranis partim legas *habilis corpore*; partim *ſtabili corpore*.

Eoſdem cogere loricas, vel cataphractas, contos, & caſſides frequenter tergere, & curare.] Livius: *Secundo*, inquit, *die arma curare, & tergere, ante tentoria juſſit*. In uno, & altero exemplo veteri ſcriptum erat, *contos frequenter tergere, & caſſi-*

 des

des frequenter tergere: curare: samaras. Sed postremum hoc verbum aliena posteà manus multis punctis subscriptis inducendum indicaverat. Verumtamen alia mihi stat sententia. Tergere, curare loricas, cataphractas, & cassides poterant. Sed ad coutos aliud verbum desiderari visum, id (nisi me animus egregiè fallit) conjectando reperisse videor: nam ex *samaras* fingo verbum *samiare*, quod idem valet, atque acuere: conti enim acui potiùs, quàm tergi debebant. Est autem Samiare vocabulum militare. Leo Imperator De apparatu bellico cap. 3. num. 50. *Samiatores, id est qui omnes acies ferreas exacuunt.* Glossarium ἀκονητὴς, *semiarius, acutiator*. Iterum, *samiator*, ἀκονητὴς. Quin & apud Flavium Vopiscum D. Aurelianus tribuno militum præcipit, *Arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamenta fortia.* De Samiandi verbo consule & Nonium Marcellum, in *Samium.*

Samiare vocabulum militare. Idem Vegetio restitutum. Samiatores in exercitu qui fuerint.

Quis credat militem bellicosum, cujus dissimulatione, situ, ac rubigine arma foedantur?] Auctor est Suetonius D. Julium milites tam cultos habuisse, ut argento & auro politis armis ornaret; simul & ad speciem, & quò tenaciores eorum forent in prœlio. In Julio cap. 67. Objurgati autem & castigati milites Romani non tantùm cùm arma gestarent situ, ac rubigine obducta: nam grandem pœnam incurrebant si arma alienaverant, si in prœlio amiserant. Quo de etsi nullam Vegetius mentionem injecerit; dignum tamen putavi de quo aliquid hoc loco adferrem. Grave imprimis crimen est, si miles arma alienaverit; ea quippe culpa desertioni exæquatur, ut testis est Paulus Ic^tus^ libro singulari De pœnis militum: *Utique si tota alienavit. Sed etsi partem eorum; nisi quod interest. Nam si tibiale vel Umerale alienavit, castigari verberibus debet: Si verò loricam, scutum, galeam, gladium, desertori similis est*; l. qui commeatus, ff. de re militari. Eâdem de re & Modestinus meminit lib. 4. de pœnis. *Miles qui in bello arma amisit vel alienavit, capite punitur, humanè militiam mutat. Qui aliena arma surripuit, gradu militiæ pellendus est*, l. 3. ff. de

Cæsaris milites arma auro & argento polita gestabant. Quare id Cæsar permiserit. Milites objurgati, si arma rubigine obducta essent, Puniti, si vendiderant, aut amiserant. Armorum alienatio desertioni exæquatur. Interest, quæ arma miles alienârit.

de re militari. Apul. *Et militaris sacramenti Genium ob amissam spatham verebatur.* Addendum porro & illud est, si miles arma alienasset, eam culpam armorum custodi plerumque imputatam, si militi arma commisisset non suo tempore, l. qui commeatus, ff. dicto tit. Armorum custodes in exercitu Romano fuisse, testis mihi praemissa l. qui commeatus, & l. ult. ff. de jure immunitatis. Testis quoque Romana inscriptio, quam mihi suppeditavit amicus meus Justus Lipsius:

Armorum amissorum aut alienatorum poena, capitalis. Assiorum surreptorum poena. Armorum custodes in Rom. exercitu.

M. VLPIO. MATVRO. SIGNIF.
TVR. SERENI EQ. SING. IMP.
N. NAT. NORICVS. COL.
VIRVNO. VIX. ANN. XXXVIIII.
MIL. ANN. XXIII. RVR
MESSOR SIGNIF. HER. ET.
AVR. NOVELLVS. ARMORVM
CVSTOS. SECVS. HERES. ET
VLP. AELIVS. LIBERTVS
EIVS. AMICO. ET. MVNICIPI
OPTIMO. BENE
MERENTI. FAC. CVR.

Item marmor in agro Patavino:

C. IVL. PRISCI
V. A. VI. M. X. D. VIII.
IVL. GERMANVS
ARMORVM CVST
ET
VAL. MARCIANE
PARENTES

Praeter custodes illos armorum, armamentaria quoq; fuerunt, in quibus arma reponerentur. Quorum alibi meminit Cicero. De iisdem Isidorus lib. 15. capite de repositoriis: *Armarium locus est, ubi quarumcunque artium instrumenta ponuntur. Armamentarium verò, ubi tantùm tela armorum; unde Juvenalis:*

Quicquid habent telorum armamentaria coeli.

De iisdem lapis vetus, qui cum aliis vetustatis monumentis erutus ex rutis caesis castri Batavici, ad littus Oceani prope Lugdunum Batavorum, quem vidi in

Armamentaria, ubi arma deponebantur. Armarium, & armamentarium quid differant.

in ædibus nobilissimorum Dominorum de Wassenaer, in Haga Comitis; quemque bona fide sic exprimendum curavi: dignus enim videbatur, qui proferretur in publicum.

IMP. CÆS. L. SETIMIVS. SEVERVS. AV. ET
M. AVELIVS. ATONINVS. CÆS. CON. XV
VOL. ARMAMENTARIVM. VÆTVSTATE
CONLABSVM. ESTITVERVNT. SVB
VA. PVDENE. LEG. AVG. R. CVRAE
CÆ. CL. BAE PRE.

Spoliarium, & armamentarium ubi in urbe fuerint. Etiam in exercitu.

Bartholom. Marlianus Spoliarium, & Armamentarium Romæ fuisse dicit in Cœlio monte. Neque in provinciis tantùm, sed & in exercitu, & castris armamentaria fuisse arbitror; in quibus arma custodes illi armorum adservarent, id innuere videbatur Jurisc. cùm diceret, *qui militi arma commisisset non suo tempore*, l. qui commeatus, ff. de re militari. Ceterùm quæ istic arma doponerentur, & custodirentur, verosimile est graviora, majora fuisse: ut lanceas, hastas, clypeos, scuta, parmas, loricas, &c. ac tempore prœlii inde fuisse petita. Eò facere videtur, quod Livius scribit libro secundo: *Statuisse non pugnare consules, cognitum est; quippe impunè se insultaturos, non credi militi arma, rem ad ultimum seditionis erupturam.* Idem

Quæ arma inibi adservata.

libro

libro 31. *Se constrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratus & pugnare cupientibus adimi militibus.* Leviora arma, ut gladios, pugiones, ne quidem fodientes milites depofuêre. Vegetius: *Cincti gladio fossam aperiunt*, libro 3. cap. 8. Eum, qui fine gladio extra vallum processerat, morte punitum, observabam apud Tacitum, libro undecimo. Redeo ad arma in prœlio amissa; de quibus paullo antè cœperam verba facere. Græcorum legibus non qui ensem; aut lanceam, sed qui clypeum amittebant, mulctabantur. Militi quippe magis curæ esse volebant, quî ne acciperet, quàm quî daret incommodum. Auctorem habemus Plutarchum, in Pelopidâ. Epaminundas moriens quæsivit, an clypeus salvus esset. Quod præter alios scribit Ammianus lib. 25. Lacedæmoniæ mulieres filios in militiam dimittentes, mandare solent ἢ σὺν τούτῳ, ἢ ἐπὶ τούτῳ, id est: *aut cum hoc, aut super hoc.* Significantes ut aut scutum referrent, aut super scutum mortui efferrentur. Itidem Cornelius Tacitus De moribus Germanorum, *Corpora*, inquit, *suorum etiam in dubiis prœliis referunt: scutum reliquisse præcipuum flagitium.* Illud certè turpissimum, & gravissimum scelus fuit, si miles armatum sese hosti dederet. Eutropius libro secundo; *Romani*, inquit, *captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi jusserunt, quòd armati capti fuissent.* Quàm ignominiosum porrò fuerit, abjectis armis, ex acie fugere, testatur Aristoteles libro secundo Rhet. & libro quinto De moribus.

Arma leviora nunquam deposita. Sine gladio è vallo progressus capite plexus est. Armorum amissorum diversa pœna fuit. Clypei amissi, gravior pœna apud Græcos, quàm gladii vel hastæ. Scutum amisisse præcipuum flagitium Lacedæmoniis. Itidem & Germanis. Deditio cum armis turpissima fuit. Armorum abjectio ignominiosissima.

AD CAPUT XV.

SEd ante signa, & citra signa.] Quid velit *citra*, quivis facilè intelligit. Magis tamen placet libris M.S.H.N. & Modesto, *circa signa*.

Plumbatas quinas positas in scutus.] Etiam ex hoc loco conjicere licet, has plumbatas non glandes, sed jacula fuisse, ad modum sagittarum. Ut ostendam infrà lib. quarto. Commodè autem in scutis gestari potuisse, facilè capiet, qui scutorum longitu-

Plumbatæ jacula, non glandes.

Scutorum & clypeorum discrimen.

dinem, quam alibi tradimus, non ignorabit. Inter scuta autem, & clypeos hoc interfuit, quòd clypeus rotundus, scutum oblongum erat, Virgilius 3. Æneidos:

Argolici clypei, aut Phœbææ lampadis instar

Idem 8. Æned. ---- *scutis protecti corpora longis.*

Item bina missilia; unum majus ferro triangulo, unciarum novem, hastili pedum quinque & semis.] Ablego hinc in malam rem illam copulam *&*. De cetero, *hastili*, tolerari quidem hîc potest: malunt tamen optima exemplaria, & hîc, & paullo pòst *hastile.*

Ejecta è Vegetio vocula.

Post hos erant ferentarii, & levis armatura, quos nunc auxiliatores, & armaturas dicimus.] Auxiliatoribus haud dubiè non hîc locus est. Jacobus Cujacius restituebat, *quos nunc scutatores*: Idemque hoc eod. libro cap. 17. pro *armaturæ, scutatores*, legebat, *armaturæ, scultatores.* Eidem accedit illud Leonis cap. 3. De bellico apparatu, num. 24. *Scultatores*, inquit, *id est speculatores, qui res hostium exquirunt & narrant.* Non prætereundum tamen, quòd sex libri vetustissimi, utrobique legant *exscultatores*; ex quo si faciam, *& scultatores*, reclamabit Notitia utriusque imperii, quæ inter auxilia Palatina numerat *exculcatores juniores, exculcatores seniores, exculcatores Britanniciani.* Præterea apud Flavium nostrum duo manuscripti H. N. & tertius impressus optimæ notæ S. disertè habent perscriptum *exculatores*, non autem *excultatores.* Utrum verò eligendum nunc sit, videant docti. Turnebus lib. 24. Adversf. cap. 12. *exculcatores* amplexus est: quos dictos censet, *quia glandes exculcarent & ejicerent.* Excursatores & procursatores scio ab Ammiano vocatos non semel, qui præcurrerent, ite: faciente exercitu. Imò tres procursatorum turmas idem commemorat in exercitu Romano, lib. 24. Eosdem *cursores* nuncupabat Mauritius De militia Romana; *quòd ante agmen & aciem excurrent, hostésq; versos in fugam persequerentur.* Alios idem equites fuisse tradit *defensores, qui ex acie nec exeunt, nec excurrunt.* Hos cataphractarios noster vocavit: hi vim hostium defendebant, id est propulsabant.

Scultatores qui fuerint.

Exculcatores Vegetio forte restituti.

Exculcatores unde dicti. Excursatores, & procursatores in exercitu qui fuerint. Iidem cursores ab aliis vocati. Equites defensores.

AD

AD CAPUT. XVI.

QUi genu posito subsidebant.] Exemplar M & H. *genu flexo obsidebant.* At contra Varro, qui in definitione Triariorum eos subsidentes describit: Item Livius libro octavo, *Rorarii*, inquit, *precurrebant inter antepilanos, addiderantq; vires hastatis atque principibus. Sed Triarii genu dextro innixi, nutum consulis ad consurgendum expectabant.* Itidem capite proximo dicuntur *residere*. Gabrias Atheniensium dux rei bellicæ peritissimus, quò phalangis impetum sustineret, jussit suos in acie subsistere, docuitque obnixo genu, scuto, porrectaque hasta, phalangem expectare & excipere. Ejus mentio apud Aemilium Probum in ejus vita: Diodorum Siculum lib. 15. Sed strategema illud Triariis Romanis quidam vir doctus accommodare voluit. Sed errare ipsum, ex hoc loco facile intelligere est, & ex iis quæ de phalange alibi à nobis explicata sunt. Alia denique ratio subsidendi fuit in eo strategemate seu potiùs schemate bellico, quod testudinem Romani vocabant. De qua Isidorus lib. 18. cap. de fundis: *Testudo series armorum, umbonibus inter se connexorum.* Idem lib. eod. cap. de clypeis: *Est & testudo scutorum connexio curvata in testudinis morem.* Item vetus Onomasticon: *Testudo, connexio scutorum* Hactenus nominis rationem habes. Res ipsa ab Historiis petenda. Livius originem à ludicro Circensi deducit lib. 54. *Juvenes etiam quidam Romani ludicro Circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt.* Ceterùm ex eodem discamus primùm id genus exercitii, quod armaturæ, quæ sub campiductoribus erant, inter varia spectaculorum genera, Romæ exhibere solent in Circo. Livius dicto loco: *Inter cetera*, inquit, *sexageni fermè juvenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio, in parte simulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quàm militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cùm alios decursus edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus,* tertiis

Triarii genu dextro innixi, signum pugnæ exspectabant.

Alia longè ratio subsidendi Græcorum, fuit, in sustinendo impetu phalangis.

Alia etiam ratio subsidendi cùm testudinem Romani facerent. Testudo quid sit:

Originem habet à ludicro Circensi.

Testudinem in Circo qualem exhibere solent.

tertius magis, & quartus, postremus etiam genu nixis; fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant: hinc quinquaginta fermè pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab imo in summam testudinem, per densata scuta cum evasissent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ testudinis; nunc in media inter se concurrentes, haut secus, quàm stabili solo persultabant. Ad imitationem testudinis jam propositæ, duplicem excogitârunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus; si quando circumfusis undique hostibus, pares esse non possent; in genua milites procumbebant, & clausis undique extremis gravis armaturæ scutis, receptis in medio impedimentis, & levi armatura, requiescebant: pòst, cùm visum esset, tanquam redivivi redintegrabant prœlium. Si forte mihi nolis, at crede Historiarum scriptoribus: Lucius Florus lib. 4. cap. 10. *Deletæ reliquæ copiæ forent, nisi urgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, quasi docti procubuissent in genua milites, & elatis supra capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit. Deinde Romani, cùm se rursus extulissent, adeò res miraculo fuit, ut unus ex barbaris emiserit vocem, Ite, & bene valete Romani, meritò vos victores fama gentium loquitur.* Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianus De bello Parthico. Quinimo in testudine hac construenda, præter impedimenta, & levem armaturam, etiam equites in medium recipi solent. Qui ne quid aliis incommodarent, etiam equos genua flectere, seque inclinare docebant. Testis luculentissimus Dio Nicæus in Augusto. Itidem usi testudine Romani in invasione murorum: Livius eodem loco quo suprà, ubi de testudine illâ Circensi: *Huic, inquit, testudine simillima, parti muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabatur, depulsisque iis, in urbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quòd & in fronte extremi, & ex lateribus soli non habebant super capita elata scuta; ne nudarent corpora, sed prætecta pugnan-*

Ad imitationem testudinis illius, duplicem Romani in exercitu excogitarunt. Qualem in campis patentibus extruxerint. Inde, ut redivivi, redintegrabant prœlium.

In prædicta testudine construenda ubi equites, & impedimenta steterint. Equi genua flectere edocti. Aliud testudinis genus in oppugnationibus.

pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini injecta imbricis in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Idem genus oppugnationis etiam Batavos nostros à Romanis didicisse & usurpasse, ex Tacito probabo, libro quarto Historiarum. De Batavis loquitur castra Romanorum oppugnantibus: *Appositis plerique scalis alii per testudinem suorum jam quidem scandebant.* Simili testudine Persæ quoque regem suum à balistarum ictibus, & sagittarum multitudine servavêre incolumem: apud Ammianum libro vigesimo. Ejusdem quoque modi testudo composita fuit in navali prœlio. Qua de luculentum testimonium apud eundem Ammianum lib. 26. *Conjunctis*, inquit, *tribus navigiis, testudinem hac specie superstruxit: densatis cohærentes super capita scutis, primi transtris instabant armati, alii post hos, semet curvantes humilius; tertiis gradatim inclinatis submisse, ita ut novissimi suffraginibus insidentes, formam ædificii fornicati monstrarent. Quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac specie, ut missilium ictus, atque saxorum per decursus cadentes labiles, instar imbrium, evanescant.* Prætereà si exercitu proficiscente, in locis concavis, angustis, & lutosis hæsura videbantur impedimenta, tali testudine facta, milites, equos, & ipsa etiam vehicula transmittere solent. Quod nos vult credere idem Dio, loco suprà. Figuram istius testudinis ex lapide Romano depictam, inspiciendam exhibere, videbatur lectori fore non injucundum.

Etiam Batavi id genus testudinis à Romanis didicerunt.

Etiam Persæ usi.

Testudo similis in pugna navali.

Qua ratione ibi composita.

Testudinem illam usui quoque fuisse in transmittendis impedimentis.

Figura testudinis ex lapide depicta.

Tentatus Vegetii locus.

Reparata pugna posset sperari victoria.] Quatuor libri scripti consentiunt M. in quo vulgârant, *reparari victoria*: liber collegii Jureconsultorum, *sperare victoriam*: N. *sperari victoria.* Fortean legi meliùs possit, *reparata pugna posset respirare victoria.* Similiter veritatem oppressam tandem respirare dixit Ammianus, libro decimo sexto.

Iterum emendatus Vegetius.

Galeæ hirsutis pellibus tectæ.

Galeas ad terrorem hostium ursinis pellibus tectas.] Tacitus eum locum præteriissem, ni reprehendissent unæ membranæ Susii; ubi, pro *ursinis*, habebatur *hirsutis*. Eam vocem tanquam generalem, huic loco meliùs quadrare, negare non ausim. Nam quicquid hirsutum galeæ impositum esset, faciebat ad terrorem hostium. Videas passim in numis veteribus, in capitibus exuvias caprarum,

prarum, arietum, elephantorum, &c. Virg. 7. Æneidos:

---- fulvosq; lupi de pelle galeros,
Tegmen habet capiti.

Item Juvenalis pro nova hac lectione suffragium ferret:

Discit ab hirsuta jaculum torquere capella.

Galeas autem ex diversorum animalium pellibus fuisse confectas, probat in Conjectaneis suis ad Varronem, ingeniosissimus Josephus Scaliger. Præter ea, quæ attuli hactenus, testimonium quoque Polybii adhibendum ex castrametatione; ubi ille: *Adornatur præterea miles & simplici casside, cui lupi pellem imponunt, aut ejusmodi aliquid; quod integumentum pariter insigneque sit, ne in prælio suos quisque præfectos strenue aut ignaviter se gerentes, latere possint.*

Galea olim variis pellibus.

Duplici de causa pelles in galea.

AD CAPUT XVII.

FErentarii autem, armaturæ, scutatores, sagittarii, funditores, hoc est levis armatura; adversarios provocabant ante aciem procedentes.] Ne quid mireris, ita locum restitutum habes à me, auctoritate, & ope librorum C. M. S. H. N. & quatuor Susianorum. Vegetii sententiam adsecuti non fuerant, qui hic edendum curârant, *Ferentarii autem, & levis armatura, scutatores, &c.* Abjecto toto illo inciso, *hoc est, levis armatura.* Quod sane non parvum facinus erat. Armaturas inter ipsos levis armaturæ milites auctor noster censuerat. Hi juniores, puto, erant, qui à campiductore instituebantur. Armaturas illas inter levem armaturam ponunt omnes libri, suprà, secundo ab hoc capite & per me illæ revocatæ libro primo cap. 13. & libro secundo plane vita donati, cap. vigesimo tertio. Vegetius, *Tertius*, inquit, *ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis juvenibus, de bonis jaculatoribus, quos antea*

Persanatus Vegetii locus hactenus pudridus.

Armaturæ, inter levem armaturam.

Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ.

antea ferentarios vocabant : libro tertio, cap. quartodecimo. Præter armaturas, & armaturam levem, erat armatura, hoc est exercitii genus. Vegetius: *Præterea illo exercitus genere, quod armaturam vocant, & à campiductoribus traditur, imbuendus est tyro*; libro primo, cap. tertiodecimo.

Armatura genus exercitii.

Si eorum virtute ac multitudine premebantur.] Vegetio quidem adsentior scribenti, quòd per paucos victoria consuevit fieri. Sed hoc ad ferentarios hos, seu rorarios milites trahendum non est: nam si hostium copias hi videbant sensim crescere, non inconsultum erat, ut illi post alios ordines, in tutum se reciperent. Quare videtur hîc legi posse cum membranis H. *si eorum virtute, aut multitudine premebantur.*

Emendatus, ni fallor, Vegetius.

Quæ tanquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat.] Similis plane locus apud auctorem nostrum libro tertio cap. decimoquarto.

Murus in exercitu, armatura gravis.

Et si hostes fugasset.] De gravi armatura id dictum est, alii libri ad hostes referunt, in quibus scribitur, *etsi hostes fugissent.*

Ne aciem suam ordinemque turbaret.] Decem libris meis placebat, *ordinationemque.*

Correctus Vegetius.

AD CAPUT XVIII.

Diversis cohortibus, diversa in scutis signa pingebant.] Partem hanc disciplinæ militaris paucis perspectam, quantum in me erit, illustrare conabor. Diversa quippe in scutis signa picta fuisse, docuit me Scotus, sive quiscunque auctor est Notitiæ imperii, sive libri De dignitatibus tam civilibus, quàm militaribus: Ubi innumera hujusmodi insignia scutorum, seu clypeocentra, tam peditum, quàm equitum. Horum partem aliquam, unà adhibito titulo, seu nomine ipsorum militum, & magistrorum quibus sube-

Scutus Rom. diversa signa adhibita.

Diversa diversis exercitibus scuta, data, alia auro, alia

rant, huc accersere, non putavi præter rem fore, quòd is liber paucorum manibus teratur. Primo loco exhibentur insignia aliquot eorum, qui sub magistro peditum per Occidentem militabant. argentè cælata commemorat Livius lib. 9.

Sub magistro militum per Occidentem.

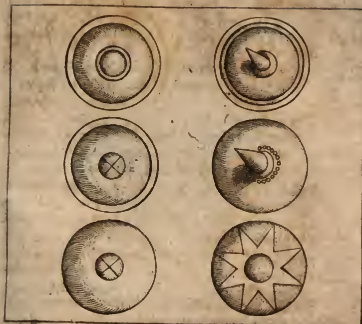
Subse-

Subſequentur nunc aliquot clypeocentra eorum, qui ſub magiſtro equitum per Occidentem militabant:

Sub magiſtro equitum Occidentis.

Hunc morem indicare voluit Valerius Flaccus lib. sexto Argonaut.

Cuncta phalanx insigne Jovis, cælataque gestat
Tegmina, dispersos trifidis ardoribus ignes:
Ne primus radios, miles Romane, corusci
Fulminis, & rutilas scutis diffuderis alas.

Fulmen in scutis depictum.

Legionem Fulminatricem Romani habuerunt: de qua apud Dionem in M. Antonino, & alibi. Hanc fulmine in scutis decoratam fuisse dubium non est. Veruntamen Imperatoris Constantini alia sententia fuit. Is & in ceteris negotiis religionis nostræ Christianæ devotissimum cultorem se exhibuit; idemque in militiæ disciplina non neglexit. Alii Imperatores imagines suas in signis præferri curaverant, hic labarum in crucis effigiem mutavit, ut alibi doceo; ipsamque crucis figuram hastis præferri curavit, ut audies. Etiam tabernaculum in exercitu semper habuit, quò se recipiebat, Deo Opt. Max. preces suas

Legio fulminatrix. Constantinus Christianæ religionis devotissimus cultor. Hic crucem pro signo militari præferendam curavit. Tabernaculum.

pro oratorio habuit. suas oblaturus, ut testantur Historiæ tripartitæ. Signa quoque clypeorum sui exercitus cruce idem exornari voluit, atque ipsi labaro Christi nomen adhiberi curavit, ut auctor est Prudentius libro primo contra Symmachum:

Christi nomen in labaro.

Christi nomen in scutis militum Constantini.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat.----

Ibidem paullo antè:

Agnoscas Regina libens mea signa necesse est,
In quibus effigies crucis. aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Quòd autem labarum, clypeorumque insignia Christi nomine inscripta dicat Prudentius, id arbitror Græcis litteris factum fuisse eo ferè modo, quo id repræsentant veteres nummi. Inter quos reperiuntur Magnentii, in quibus ipsius effigies, cum inscriptione tali DN.MAGNENTIVS P.F.AVG. in cujus parte versa tale exaratum signum, quale vides, cum eadem inscriptione:

Nummus Magnentii.

Ignari litterarum Græcarum homines, majorem illam litteram mediam putârunt esse p. Latinum, cùm sit ρ Græcū. Natus autem ex istiusmodi signis (si rectè divino) error, ut in omnibus ferè libris quibus ecclesia Romana utitur, nomen Christi scriptum & impressum videamus, hoc modo, *Xps*, *Xpi*, *Xpm*.

Unde error ille, quo nomen Christi, scribatur sic *Xps*.

Præthereà in adverso scuto uniuscujusque militis literis erat nomen adscriptum; addito ex qua esset cohorte, quave centuria.] Superesse volunt τὸ *literis*, membranæ Susii. De quo alii statuant. Illud pæne me fugerat, quòd in optimæ notæ libris H. M. & S. bis hoc capite legatur, *averso scuto*, pro, *adverso*. Si, ut in prælii confusione se mutuò statim interno-

Nomen militis in scuto scriptum: Qua parte.

internoſcerent; utque de virtute ſingulorum ductoribus ipſis faciliùs conſtaret, id factum erat; retinendum erit *adverſis*. Niſi ſi quis malit in *averſo ſcuto* nomina ſcripta, ut eo amiſſo, vel occiſis militibus, de eorum ignavia, loco, & fortitudine pòſt liqueret; vix mihi hoc perſuadeat. Illud ſcio ſcriptum à Dione in Domitiano, Julianum à Domitiano curam belli Dacici accepiſſe, eumque ceteris rebus benè conſtitutis, militibus injunxiſſe, ut & ſua, & centurionum nomina ſcutis inſcriberent, quò faciliùs ii, qui præclarè aliquid, aut turpiter feciſſent, gnoſcerentur. Marii & Catuli milites cum Cimbris prœliaturi, tela quiſque ducis ſui nomine inſcripſerant. Hinc poſteà Catulorum virtus emicuit his, qui de ſtrenuitate, & præſtantia militum erant judicaturi. Auctorem habeo Plutarchum in Mario. Illud obſervatum, primo anno milites ſcutum geſtaſſe ſine omni argumento & inſigni, candidum. Virg. 9. Æneid.

Militum nomina, & partes centurionum in ſcutis ſcripta.

Tela quoque ducum nominibus, & cur inſcripta.

Primo anno ſcutum tyronis candidum.

---- parmaq; inglorius alba.

& inde *candidus umbo*, apud Perſium Satyra quinta. Teſtis Turnebus lib. 20. cap. primo. Scutis porrò cuſtodiendis tanta cura adhibita, ut tegumentis fuerint induta, ne pluviâ corrumperentur aut contritione. Cæſar mihi teſtis ſecundo belli Gallici: *Temporis*, ait, *tanta exiguitas fuit, ut non modò ad inſignia adcommodanda, ſed etiam ad galeas induendas, ſcutisq; tegumenta detrahenda tempus defuerit.*

Scuta militum tegumentis induta ad cuſtodiam.

Quæ omne genus militum, omne genus continerent armorum.] Tres Suſii ſcribebant, *omne genus militarium contineret armorum*. At liber collegii trium coronarum malit, *omne genus contineret armaturarum*.

Intra breve autem temporis ſpacium diligenter electi & exercitati quotidie,] *Diligenter, diligens & diligentia*, voces ſunt in quibus elegantior ſæpe ſignificatio eſt; nec vulgo ſatis perſpecta. Neque enim diligenter ſolùm facere dicimur, quod facimus ſolerter, curioſê, & ſtudioſê; verùm etiam, quod adhibito delectu facimus. Ideoque malim

Verbi diligens, non vulgaris interpretatio.

lim hoc loco scribi, *juniores diligenter lecti.* Sic eodem *enucleatim adscribi*, paullo antè diximus ; ubi vulgò legebatur *enucleati.* Vegetius libro secundo cap. 5. *Diligenter igitur lectis junioribus.* Itidem lib. 4. cap. 34. *Sed cùm in domibus substruendis arenæ vel lapidum qualitas requiratur, tanto magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt.* Apertius testimonium laudare non possim , quàm est Varronis libro quinto De lingua Latina : *Sed quòd bis promiscuè, quàm diligenter consuetudo est usa, translatis utimur verbis.* Vegetius libro primo, cap. 7. extremo : *A magnis ergo viris*, inquit, *magna diligentia idoneos elegi convenit juniores.* Pari phrasi Scipio apud Ciceronem in Lælio, *querebatur homines in amicis legendis negligentiores esse, alibi diligentissimos.*

Vegetius emendatus. Diligenter fit, quod fit cum dilectu.

Promiscuè & diligenter, opposita.

Nec moveatur[Cæsar tua majestas]quòd olim consuetudo est mutata, quæ viguit hujus felicitatis.] Quæ inclusa vidisti, nulli libri scripti mei agnoscunt ; ne quidem M. & S. quare in officinis illa posteà adsuta constat. At nondum constitutus est locus, ex sententia. Emaculo , & suppleo hiatum hoc modo : *Nec moveat , quod olim consuetudo est mutata, quæ viguit. Sed hujus felicitatis, &c.* Qui particulam *sed*, hinc ejecerunt , id fecerunt invitis omnibus libris scriptis, & plerisque excusis. Lapsi sunt, quòd usum, & significationem hanc perspectam non haberent. Valet autem *sed* hoc loco, quod *nam, enim, etenim.* Id ignoratum depravando sæpiùs Vegetio caussam dedit. Restituo & lib. 2. cap. 23. & lib. 3. cap. 7. Id rectè, & ordine me fecisse , docebo exemplis ; quia vidi magnos viros in hac vocula offendisse. Tacitus quinto Historiarum : *Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit : sed obstitit formido, & remiges per alia militiæ munia dispersi.* Ammianus Marcellinus lib. undevigesimo : *Confines caloribus , tempore febrium arescunt. Sed quanto ignis materies ceteris efficacior , tanto ad periendum celerior siccitas.* Itidem in constitutione Imperatoris Alexandri in l. 7. C. de donationibus inter virum & uxorem , intelligo hæc verba : *Sed si matrimonium jure*

Sublatum glossema ex Vegetio.

Emaculatus Vegetii locus.

Sed usurpatum, pro *Nam.* Id magni quidam viri non animadverterunt.

Interpretata l. 7. C. de donationibus.

jure

jure non valuit. Cicero ad Q. Fratrem libro 3. Epistola prima: *O me sollicitum! quantum ego dolui in Cæsaris suavissimis litteris: sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus adferebat.* Ibi Dionysius Lambinus ratus *Sed* particulam adversativam esse, & ob id non quadrare; edendum curavit sua auctoritate, *scilicet quò erant suaviores.* Ceterùm (quod liberum cuique relictum est) ab illo dissentio. Similem errorem scio incidisse in Institutionibus nostris, magnum Jureconsultum: sed nunc locus non occurrit. Observavi pari phrasi particulam *Nam*, significationem suam mutavisse, & pro *Sed* usurpatam adversativè; Instit. de codicillis, §. directo: *Directo autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hæreditas codicillis jure relinquitur.* Ibidem tit. De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur, §. emancipati: *At hi*, inquit, *qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris, quasi liberi: si modo cùm is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati, ab adoptivo patre perinde admittuntur, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent.* Plinius lib. 14. capite primo, *Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese vino ipso remedia sint.*

Ciceronis lectio confirmata. Dissentio à Lambino.

Nam, pro Sed usurpatum. Adhibita lux §. directo, Instit. de codicillis Item §. emancipati, Instit. De hereditatibus quæ ab intestato.

Omne opus difficile videtur antequam tentes.] Amo membranas N, in quibus disertim scribebatur, *omne opus difficile videtur ante tentamentum.* Ammianus, ut alibi, ita & hîc auxiliares manus Vegetio porrigit. Is libro 24. *Ideòque illos existimaremus erupisse ad audaces excursus & tentamenta.* Scriptor noctium Atticarum: *Exponit igitur tentamenti gratia controversiam parùm consistentem; quod genus Græci ἄπορον vocant.* Libro nono capite decimo quinto. De tentamento, honestamento, regimento, & similibus vocabulis, plura dico libro 3. cap. 7.

Tentamenti vocabulum Vegetio redditum.

AD CAPUT XIX.

Sed in quibusdam notarum peritia, calculandi, computādiq; usus exigitur.] Fortean

Notarum periti milites requisiti.

Vegetius scripserit: *Sed in quibusdam notarum peritia computandique eligitur.* Nullum est τὸ *usus* in codice M. Insuper alii, videlicet S.H N. & quatuor Susii, *eligitur*, referunt; non, *exigitur*. & ita in summario hujus capitis est, *Præter corporis robor notandi, & computandi artem in tyronibus eligendam.* Quod ita lego cum optimæ notæ libris. Notarum peritia usui esse potuit in castris ad scribenda militum testamenta, tum ad perscribenda sociis, quæ alios volebant celare: Suetonius Octavio. Ab his notis, Notarii dicti sunt. De quibus Martialis:

Notarum peritia ubi militibus usui. Notarii dicti à notis.

Currant verba licet, manus est velocior illis;
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Notarum inventio Mæcenati tributa. Nota, quæ militem indicabat superstitem: Alia quæ indicabat mortuum.

Notas istiusmodi ad celeriter scribendum primus dicitur invenisse Mæcenas: easdem complures docuisse per Aquilam, tradit Dio in Augusto. Neq. in testamentis, & arcanis scribendis tantum usui militibus hæ notæ; sed in rationibus quoque usurpatæ. Sic T. nomini militis appositum, ipsum in bello superstitem esse significabat. At contra θ. præpositum, obiisse indicabat.

Totius enim legionis ratio, sive obsequiorum, sive militarium numerorum, sive pecuniæ quotidie adscribitur actis.] Pro, *numerorum*, libri M.S.H.N. edebant *numerum*. Quod utrùm de numeris legionum, an verò leviter immutatum in *munerum*, de officiis, laboribus militaribus accipiendum sit; aliis excutiendum relinquo. Discimus autem ex hoc loco Vegetii, ut domi, itidem belli acta confici solita. Ea qui scriberent, Actuarii dicti. Quorum mentionem factam vidi in Constitutionibus Imperatorum, l. quicunque, C. de apochis publicis, libro decimo, l. actuarii, l. excellentia, l. jubemus C. de erogatione militaris annonæ. His Actuariis permissum erat pacisci & negotiari cum militibus, ipsisque ante tempus erogationis pecuniam speciésve annonarias mutuò dare. Sed pro singulis solidis tremissem tantùm, id est tertiam solidi partem accipiebant: non in annos, sed pro omni tempore dilatæ solutionis. Neque

Acta Romæ conscribebantur; Etiam in castris. Actuarii, qui acta scribebant. Actuariis exercitus pecuniam quasi mutuam dare militibus permissum.

que poter nt actuarii ulla machinatione, pro temporis prolixitate, unius tremissis quantitatem excedere. Quòd si nunc quæstio hac de caussa inter militem & actuarium oriebatur, debebat pecuniam erogator apud principia deponere; & ibi lis decidebatur. Quæ omnia docet nos prædicta l. Jubemus, C. de erogatione militaris annonæ lib. 12. Hos actuarios sunt qui *Actarios* vocari voluerint: quibus adsentitur lapis vetus.

Quo fœnore id licitum fuerit. Lis inter Actuarium, & militem emergens ubi decisa. Actarios quidam nuncuparunt.

IMP. CAESARI
M. AVREL. ANTO
NINO. PIO. FELICI. AVG
PARTHIC. MAX. BRIT. MAX
GERMAN. MAX. PONTIF. MAX
TRIB. POT. XVIIII. COS. IIII. IMP. III.
P. P. PROC
EQVITES. IN HIS. ACTARIVS
LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL
DEVOTI NVMINI MAIESTA
TQ. EIVS

Majore propè diligentia, quàm res annonaria, vel civilis Polipticis adnotatur.] Antea vulgabatur, *pollitticis libris adnotatur*. Verùm vox, *libris*, exsulat ab omnibus membranis, & duobus vetustissimis codicibus impressis: In M. *politicis adnotatur*. in N. & H. disertim scriptum est, *polipticis adnotatur*. Quod à Vegetio sic scriptum fuit. Eamque lectionem conservatam vidi (quod meritò mirere) in libro collegii trium coronarum. Imò in postremis illis membranis, hoc ad oram interpretamentum: *Polipticus liber est, in quo vita urbana scribitur.* Sed diu hic consistendum non est, nam locus itidem emendatus à Jacobo Cujacio lib. 4. Observat. capite 27. quem vide, & Cassiodorum libro quinto Variarum, capite 14.

Emendatus Vegetius.

Quotidianas etiam in pace vigilias, item excubitum, sive angarias.] Vox, *excubitum*, confirmare partim videtur emendationem, quam huic

Iterum emendatus.

loco adhibent libri S. H. N. in quibus impressum, & scriptum exstat *agrarias*; quas nos alibi interpretamur.

Iterum emendatus. Quæ vicissim milites faciunt.] Miratus sum particulam *quæ* huic scriptori hactenus adhærescere. Nam illam abdicant libri vetustissimi M. S. & quotquot prætereà vidi membranas: nec video quis illius hîc usus esse possit; nisi plaustrum percellere voluit., quisquis hoc apposuit de suo.

Breves quid sint. Nomina eorum, qui vices suas fecerunt, brevibus inseruntur.] Brevis, breves, & brevia in jure nostro reperias passim: præsertim in Constitutionibus principalibus, & libris βασιλικῶν. Definiuntur à Zonarâ: βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγεται, καὶ σύντομος γραφή. Breviarium. Lampridius in Alexandro: *Milites*, inquit, *suos sic ubique scivit, ut in cubiculo haberet, breves, & numerum, & tempora militantium.* Alii breviarium vocârunt. Suetonius in Octavio: *fecit & breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset.*

Commeatus, litteræ sunt dimissoriæ. Quando quis commeatum acceperit, vel quot dierum adnotatur in brevibus.] Nihil hîc aliud significat *commeatus*, quàm litteras dimissorias, quibus milites à signis ad aliquod tempus dimittebantur. Et eo modo intelligenda hæc vox in l. 1. 3. 12. & 14 ff. De re militari, & C. de commeatu, libro duodecimo, tit. 42. Commeatum hunc Arcadius & Honorius *epistolas* vocant, l. 2. C. de desertoribus. Epistolas quidam vocarunt. Festus: *Remeare*, inquit, *est redire, ut commeare ultro, citro ire. Unde commeatus dari dicitur, id est tempus, quo ire, & redire quis possit.* Commeatus unde dicatur. Hirtius: *Qui aut morbo impediti, aut commeatu dato, cum signis non potuerant in Aphricam transire.* Commeatus formula. Formulam, seu potiùs exemplum, Livius suppeditat, libro trigesimo: *Si quis vestrum suos invisere vult, commeatum do. primo vere adsitis edico* A quibus datus commeatus. Dabatur autem commeatus à Tribunis cohortium, aut præpositis militum, aut vicariis, & domesticis eorum, vel à Principe, ut in l. 1. C. de commeatu docet Jacobus Cujacius, per l. ult. C. de erogatione militaris annonæ: & l. 5. C. de jurisdictione omnium Judicum.

Tum:

Tunc enim difficile commeatus dabatur.] Certè expeditionis tempore, imminentibus hostibus. non dabatur commeatus, nec ampliùs quàm triginta militibus; quos tantùm dimitti datis commeatibus, sacra constitutio censuit, l. jubemus C. de erogatione militaris annonæ. D. Octavius ita severè disciplinam militarem rexit, ut ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravatè, hibernisque demum mensibus, permiserit uxorem intervisere. Suetonius testis in Octav. cap. 24. Scripsit quoque Paternus; *debere eum, qui se meminerit armato præesse, parcissimè commeatum dare; equum militarem extra provinciam duci non permittere*, l. officium, ff. De re militari. Q. Fulvius Flaccus censor, Fulvium fratrem, cohortem legionis, in qua tribunus militum erat, injussu consulis domum dimittere ausum, senatu movit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Livius lib. 41. Vellejus lib. 1.

Commeatus, tempore expeditionis quot militibus daretur.

D. Octavius parcissime commeatum dabat.

Tribuni commeatum dare multis, sine consensu consulis non debebant.

Nisi caussis justissimis approbatis.] Sequor membranas H. quæ habent, *justissimis ac probatis*. Id enim innuere videtur Vegetius, non fuisse satis prætendere justam decedendi ab exercitu causam, nisi probata illa esset ab iis, qui facultatem habebant dandi commeatus. Allusit fortè ad probatorias, quarum frequens mentio in posterioribus libris Justinianei codicis. Hæ litteræ, seu instrumenta, tanquam symbola erant, quæ pro gradu & officio petentium dabantur; modò ex scrinio memoriæ, interdum ex scrinio sacratum litterarum, vel ex scrinio sacrorum libellorum. Neque in palatina tantùm militia usui hæ probatoriæ; verumetiam in castrensi, ut apparet in constitutione Zenonis, l. neminem, C. De re militari, qua constitutione etiam illud cavebatur, eas probatorias non Magistrorum militum, aut ducum (ut antea fieri solet) sed ipsius principis manu subsignari debere. Ipsæ quoque probatoriæ codicibus illis, qui in scriniis singulis adservabantur, inseri solebant, l. 3. C. de agentibus in rebus. Hoc ampliùs observatum, ut, qui ad officium aliquod admittendi erant, prolata illa probatoria, trium testium jura-

Restituta Vegetio sua scriptura.

Probatoriæ, litteræ seu instrumenta

Scrinia diversa. Probatoria in palatina militia usui: Itidem in castrensi.

Probatoriæ militũ Principis manu subsignatæ.

Probatoriarum exemplũ in scriniis servatum

juratorum testimonio probarent, se veræ & catholicæ fidei esse l. 9. & sequente, C. de diversis officiis, & apparitoribus lib. 12. Idemque observatum fuisse, etiam cùm in armata militia sacris epistolis quis provehendus esset, ex Imperatoris Constantini Græca constitutione, & Cedrino probavit Jacobus Cujacius, in notis suis ad dictam l. 9.

In palatio Cæsarum nemo promotus nisi vera & Catholicæ fidei esset. Itidem servatum in militia armata.

Imperatoris militem, qui veste, & annona publica pascebatur.] Auctor est Festus in *Privato*, milites Romanos privato sumptu se aluisse ad id tempus, quo Roma à Gallis capta fuit. Livius libro quarto extremo memoriæ prodidit Anxure capto, anno ante captam urbem septimo decimo, decrevisse Senatum, ut stipendium miles de publico acciperet cùm ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset. Eamque rem, etsi reclamantibus resistentibusque tribunis plebis, patres tamen perseveranter tuebantur. Conferre ipsi primi, & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem fecerunt. Eoque exemplo motis primoribus plebis & nobilium amicis, repentè certamen conferendi ortum est: teste eodem Livio. De ære gravi adeundus Plinius lib. 33. cap. 3. Atqui non eodem anno equitibus, quo peditibus stipendium constitutum. Datum enim peditibus anno urbis CCCXLVII, Anxure Volscorum oppido prædicto capto, ac direpto. Livius lib. 4. Equitibus verò anno Urbis CCCL. bello Vejenti, ut ex Livio discimus initio libri quinti. Dictum autem stipendium à stipe. Ulpianus: *Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, hoc est, modica æra colligatur*, l. ager 27. ff. de verborum signific. Varro lib. 2. De vita populi Romani: *stipendium*, inquit, *appellatur, quod æs militi semestre, aut annum dabatur. Cui datum non sit propter ignominiam, ære dirutus est.* Sed stipendium hoc nomine pœnæ, per tribunos militibus sæpe ereptum est. Testis Festus in voce *resignare*. *Resignatum*, inquit, *æs dicitur militi, cùm ob delictum aliquod, jussu tribuni militum, ne stipendium ei detur, in tabulas refertur. Resignare enim*

Milites Romani sumptu privato militarunt.

Quando stipendium de publico acceperint. Argentum Romæ nondum signatum.

Equitibus non eodem tempore stipendium de publico datum, quo peditibus. Equitibus quando primùm constitutum. Stipendium unde nomen acceperit. Ære dirutus quis.

enim antiqui proscribere interdum ponebant. Meminit & Ausonius poëta in præfatione ad Centonem nuptialem. At materiam hujus stipendii æream fuisse, ex Livii lib. 7. & mille aliis locis satis cognitum. Dabatur autem ad libram vel trutinam. Varro: *Stipendium abstipe dictum, quòd æs quoq; stipem dicebant: nam quod asses libræ pondo erant, qui acceperant majorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est, componebant, quo minus loci occuparet: à stipando stipem dicere cœperunt*; quarto libro De lingua Latina. Plinius: *Quin & militum stipendiorum, hoc est stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur*, lib. 33. Naturalis historiæ. Neque solùm libera republica iste mos fuit: nam sub principibus, etiam posterioribus, æreos nummos pro stipendio pensos, probo ex auctore De rebus bellicis incerto, quem sub Theodosio & liberis ejus vixisse, alibi diximus. Inquit autem ille: *Sed potentia regalis, pro licentia speciem suam tantùm in auro, argentoq; signavit; quæ pro reverentia figuræ nullis usibus proficiens, ad honorem regium sacrata permansit. Æris autem materia, quæ præ copia vilior erat, ad dona militaria, & varia populorum commercia signabatur.* Hoc amplius, quod diurnum militibus persolvebatur, id Polybius lib. 2. appellabat semper *obsonium*. Pro quo Livius lib. 38. in seditione ad Sucronem, semper usurpavit, *stipendium*. Accedit Glossarium vetus: *Stipendium ὀψώνιον στρατιωτικὸν, μισθὸς στρατιωτικός.* Quantum porrò militare stipendium fuerit, haud proclive dictu. Polibius diurnum peditis quæstum duos obolos statuit; centurionis duplex, equitis dragmam, quæ eadem Græcis ac denarius apud Romanos. De stipendiis his variæ opiniones fuerunt inter doctos. Scripsit de iis Carolus Sigonius, de antiquo jure civium Romanorum, Joannes Stadius ad Florum, Lævinus Torrentius ad Suetonium, Alexander Neapolitanus; & alii. Sed totam illam antiquitatem, qua est animi sagacitate, Justus Lipsius solus rectè pervestigavit atque illucidavit, primo suorum Electorum, cap. 2. & ad primum Annalium Taciti. Duos enim obolos, quorum antè Polybius meminit, redactos ad

AEs militi resignatum.

AEs militibus ad trutinam datum.

Pensatores stipendiorum.

Principum effigies in nummis aureis argenteisque tantùm ad honorem, non ad usum publicum.

Opsonium, pro stipendio.

Stipendium diurnum quantum?

Valde exiguum libera rep.

Valde exiguum libera rep. Auctum tempore Cæsaris: Iterum auctum sub Octavio. Deni asses diurni.

nummum Romanum, dicit fuisse tres asses, Polybii scilicet ætate, id est sub bellum Punicum secundum. Sed nimis vile, & perexiguum hoc diurnum stipendium. Primam sub Cæsare, ante bellum civile, accessionem factam dicit. Ut qui legionibus stipendium in perpetuum duplicârit, teste Suetonio, in Julio cap. 26. Ergò eo ævo sex aut ampliùs in diem asses. Secundam accessionem factam docet, sub Octavio. Sub Tiberio certè denis in diem assibus militasse liquet ex oratione Percennii militis seditiosi, apud Tacitum, primo Annalium: *Enimvero*, inquit ille, *militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus animam & corpus æstimari.* Hi asses, menstruum stipendium faciebant unius aurei, prædicti scilicet Tiberii ævo. Aucti tamen usque ad ternos aureos, quibus & quartum Domitianus Cæsar addidit. Ita ut illius tempore miles quatuor acceperit stipendia, sive aureos quatuor. Vide Sueton. in Domitiano.

Stipendium amplissimũ tempore Domitiani.

Qui veste, & annona publica pascebatur.] Vestem, & annonam de publico militem accepisse Vegetii ævo, puto falsum esse. Illud autem Historiæ loquuntur, cùm etiam minima stipendia, id est tres asses diurnos milites merebant; illud in usu apud Romanos fuisse, ut vestem, frumentum, à quæstoribus quidem acciperent, sed certo, statutoque pretio, quod in persolvendo stipendio detrahebatur. Qua re adductus Cajus Gracchus, homo plebis Romanæ studiosissimus, legem tulit, ut saga militibus darentur sumptu publico; nihil hac de causa stipendio militari imminuto: ut prodidit Plutarchus in Graccho. Nihilominus sublata denuò ea lex, aucto, ut jam diximus, stipendio. Indicat enim idem seditiosus ille (de quo paulo antè) Percennius apud Tacitum. *Denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria; hinc sævitiam Centurionum, & vacationes munerum redimi.* De veste militari, consulendus codex Justiniani, libro duodecimo, titulo 39. item l. prima & l. sexta, C. de erogatione militaris annonæ.

Vestis militiè publico Vegetii ævo non data. Data olim; sed pretium ejus à stipendio detrahebatur. Id abrogatum lege C. Gracchi. Ea lex denuò sublata, stipendio jam satis lauto.

Utilita-

Utilitatibus vacare privatis.] Milites non alibi animum habere debent, quàm in tuenda republica. Cassiodorus: *Publicis debent insudare, qui nomen dedere militiæ* lib. 2. Variarum, cap. 31. Scripsit quoque Paternus, *debere eum, qui se meminerit armato præesse, ad opus privatum, piscatum, venatum militem non mittere*; l. officium. ff. De re militari Legionis legatum, notatum ignominiâ à Tiberio apud Suetonium legimus, quòd paucos milites, cum liberto suo, trans ripam venatum misisset. Tum & Constitutione Imperatoriâ ita cautum est: *Milites, qui à Republica armantur ac aluntur, solis debent utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ*, l. milites 15. C. De re militari Itidem cavet Justiniani constitutio l. unica C. negotiatores ne militent. Posthumum quoque consularem damnatum scribunt, quòd operâ militum in agro suo usus esset: epitome Livii. Iterum Imperator Justinianus nova Constitutione sua, De militibus, Eos, qui milites privatis usibus inservientes, detinent, omnibus facultatibus privat, & ærario addicit; ipsos milites cingulo spoliat, & extrema infert supplicia; Novella CXVI. Eòdem pertinebat, quod Vegetius noster paulo antè præmisit. *Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iisdem negotia mandabantur.*

Milites de rep. tuenda solùm oportet esse sollicitos.

Tribuni eos à signis ablegare sua caussa non debent.

Milites negotiari nòn debent.

Pœna eorum, qui privatis usibus militem detinent.

Pœna militum, qui se patiuntur detineri.

Ad obsequia tamen judicum.] Membranæ H. exprimebant, *Judicium*. Neque id insolens, aut novum videri debet. In membranis nostris l. 2. C. De officio comitis sacri palatii; & in l. nulli C. De officio Rectoris provinciæ; disertim quoq; scripsêre, *judicium*, pro *judicum*. & *præfecti vigilium*, ibidem appellantur in l. unica, C. De officio præfecti vigilum: Itidem *radicium, cervicium, à radice, cervice*, veteres declinasse, testis mihi Sosipater Charisius, lib. I. Itidem *meretricium, civitatium, principium, hominium*, & mille alia declinabant.

Judicium pro judicum.

Vigilium pro vigilum.

Radicium cervicium, & similia.

Deputabâtur milites, qui vocabantur accensi.] *Accensitos*, hos milites nuncupabat manuscriptus

Accensi milites

N. Var-

unde nomen adepti.

N. Varro lib. 20. Rhetoricorum: *Ut consules, ac praetores, qui sequuntur in castra, accensi dicti, quòd ad res necessarias saepiùs acciantur, veluti accensiti.* Hos alii *adscriptivos* vocârunt, alii *optiones.* Diversaque iisdem tribuêre munera; ut audies. Imprimis Festus in *Optio*, eos milites, qui sua aetate Optiones dicebantur, olim Accensos dictos fuisse refert. Eôdem proximè accedit noster Accursius: *Accensi*, inquit, *dicebantur attributi decurionibus, hoc est ministri eorum, quasi ad censum additi.* Varro lib. 3. De vita populi Rom. *Accensos dictos* indicat, *quòd decurionibus & centurionibus accensebantur, id est attribuebantur.* & levis armaturae fuisse indicat, libratores scilicet, funditores: *Quid*, inquit, *de adscriptivis? cùm erant adtributi decurionibus, & centurionibus, qui eorum habent numerum, accensi vocabantur: eosdem etiam quidam vocabant ferentarios, qui depugnabant pugnis & lapidibus; his armis, quae ferrentur, non quae tenerentur.* In pugnam productos jam intelleximus: discamus etiam in locum decedentium militum suffectos: Varro, *Adscriptivi*, inquit, *dicti, quòd olim adscribebantur inermes, qui succederent armatis militibus. Id est, si qui eorum deperissent*; lib. 6. De lingua Latina. Accensionatus certè in ministerio fuit potissimum, & ad arbitrium ejus, cujus accensi ministratores essent. At verò Optionatum, ut & decurionatum, pretia fuisse bonis tantùm, atque strenuis parata, auctor Cato Censorius in ea, quam apud equites habuit. Fuêre tamen optiones in castris etiam vilissimi. Quales fuisse verosimile est, optiones speculatorum. De quibus nos alibi.

Accensi ferentarii, id est levis armaturae.

Ferentarii unde nuncupati?

Defunctis militibus successerunt.

Quos nunc supernumerarios vocant.] Supernumerarii, & inter pedites erant, & erant inter equites; teste auctore nostro lib. 3. cap. 18. De supernumerariis, probanda sententia est, quam auctor incertus De rebus bellicis proposuit, cap. De relevando sumptu militari: *Quia nonnunquam*, inquit, *bellorum ruina, aut fastidio castrensium munerum, deserta militia de summa integritatis intercipit; tali remedio hujusmodi damna supplenda sunt Scilicet ut centeni, aut quinquageni juniores extra hos, qui matriculis continentur,*

Supernumerarii, tam inter equites, quam inter pedites.

Centeni, aut quinquageni su-

tur, habeantur in promptu, armis exerciti, & minori, ut pote tyrones, stipendio sublevati; in locum amissorum, si res ita tulerit, surrogandi. Aliud denique genus supernumerariorum, qui absentes, & titulo tenus militia fungerentur; imaginarii, non veri, milites: quos D. Claudius instituit, Auctor Suetonius: *dum equestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam; post alam, tribunatum legionis daret: stipendiaque instituit, & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur supernumerum; quo absentes, & titulo tenus fungerentur*: in Clandio, c.25. De supernumerariis mentionem factam vidi in l.2.C. de castrensiariis, lib.12.

pernumerarii, extra eos qui matriculis inscripti erant. Supernumerarii milites alii, titulo tenus.

AD CAPUT XX.

UT ex donativo, quod milites consequuntur.] Donativa commoda erant, quæ militibus distribuebantur ultra stipendia, mera liberalitate, & quidem diversas ob caussas. Quales erant, victoriæ, adoptiones, vel inaugurationes Cæsarum. Cassiodorus lib. 4. Variarum cap. 14. *Qui enim debent ad fiscum celerius esse devoti, nisi qui capiunt commoda donativi? quando amplius de nostra humanitate recipiunt, quàm stipendii jure præstetur.* Dabantur autem & auctoratis in ipso tyrocinio, ut militantibus. Confirmat Turnebus lib. 19. Adverſ. cap. 21. hoc D. Hieronymi testimonio: *Ecce donativum, quod militaturus acceperas, hostilia castra suspirant.* Dabantur autem hæc annuè; ideoque certum in locum milites convocari solitos, testis epistola Regis Theoderici apud Cassiodorum lib. 5. Variarum: *Consuetudine*, inquit, *liberalitatis regiæ commovemur, ut Gothis nostris debeamus solemnia nostra largiri. & ideo devotio tua millenarios provinciæ Picenii, & Samnii, sine aliqua dilatione commoneat, ut eos qui annis singulis nostræ mansuetudinis præmia consequuntur, pro accipiendo donativo ad comitatum faciat incunctanter occurrere.* Statum porrò huic rei diem fuisse, discimus ex Pauli Diaconi libro undecimo Historiarum: *Cùm venisset*, inquit, *tempus, quo imperialia milites dona solent accipere (hoc enim agitur plerum-*

Donativum quid fuerit.

Donativa annuè quoque data.

Ea caussa convocati milites unum in locum.

Status illi rei dies Kalend. Januarii.

plerumque die Kalendarum Januariarum, & natali principum, & urbium regiarum) exquisivit quatenus eos simpliciter ex prisca consuetudine fallere potuisset. Aliud insuper donativum, quod commodum erat emeritæ militiæ, & dari solitum post justam missionem. Quidam *præmium* appellârunt: Tacitus primo Annalium; *iisdem in castris præmium pecunia solveretur.* Meminit & Suetonius in Octavio, cap 24. & 49. *Emeritum* alii vocatum putant: sed id diversum à præmio fuisse, indicare visus Menander Jurisconsultus, l. non omnes; & Paulus l. qui excubias, ff. De re militari. Emeritum suspicor fuisse in agris, præmium in pecunia. Namqui justa missione mittebantur veterani, præter agros, pecuniam quoque recipere solent. Testes Historici; Tacitus imprimis. Aliud præmia, aliud emerita fuisse censuit quoque doctissimus Jurisf. & omnis antiquitatis amantissimus Lævinus Torrentius; qui præmia fuisse dicit, quæ ultra emerita dabantur.

Commodum meritæ militiæ. Præmium alii vocarunt. Emeritum aliud à præmio.

Dimidia pars sequestraretur apud signa.] Id divinitus ab antiquis institutum fuisse, Vegetius indicat. Qui mos quando cœperit, etiam nunc mihi incognitum est. Meminisse scio Suetonium, in Domitiano, cap. 7. *Geminari legionum castra prohibuit, nec plus, quàm mille nummos à quoquam ad signa deponi, quod L. Antonius apud duarum legionum hiberna res novas moliens fiduciam cepisse etiam ex depositorum summa videretur.*

Quæritur quando cœperit mos deponendi donativi apud signa.

Denique decem folles, hoc est decem sacci.] Glossarium vetus, πήρα, *mantica, follis.* Juvenalis, --- *& tenso folle reverti*: de eo, qui benè nummatus rediret. Livius lib. 9 *Eques folliculis in castra frumentum veheret.* Auctor ad Herennium, *Parricidæ os lupino folliculo obvolvebatur.*

Follis idem quod saccus aut pera.

Addebatur & saccus undecimus, in quem tota legio particulam aliquam conferebat; sepulturæ scilicet caussa.] Observandum hoc loco, valdè pro humatione cadaverum sollicitos etiam milites veterum fuisse. Sæpe autem Græcos, sæpè Romanos, Pactum cum hostibus iniisse de corporibus suorum

Milites pro humatione suorum quàm solliciti. Sæpe pactum initum de

suorum sepeliendis, testes sunt Homerus, Virgilius, Livius, & Cassiodorus lib. 2. Variarum cap. 19. & cap. 22. Etiam inducias sepeliendis utrimque cæsis in acie datas, memorat Livius lib. 32. Appianus De bellis Punicis scriptum reliquit Asdrubalem, victos à se Romanorum Tribunos rogatu Scipionis, sepeliisse. In Cornelii Taciti Annalibus insigne pietatis exemplum, quod dignum perpetua memoria: *Romanus exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias, an suorum humo tegeret, omnes ut conjunctos, ut sanguineos, aucta in hostem ira, mœsti simul, ac offensi condebant.* Huic pietati erga mortuos etiam x. viri faverunt, ut videre licet apud Ciceronem 2. De legibus, & ex ipsis XII. tabulis: HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAS; NISI BELLI, PEREGREVE MORTVO. Magna profectò Tiberii crudelitas; quo imperante sepulturam ultroneâ morte impetratam clamitant Annales Cornelii Taciti: *Damnati*, inquit, *publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum, qui de se statuebant, humabantur corpora: manebant testamenta, pretium festinandi.* Sed frustrà hactenus digredimur. Nam apud Vegetium alter locus, qui sollicitudinem de Romanorum sepultura aperte loquitur: *Inter tanta mortium genera, qui acerbissimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora*, lib. 4. cap. 44. Apud Græcos, deditionis seu traditæ victoriæ signum fuit, si per præconem corpora interfectorum ad sepulturam poscerentur; Justinus lib. 6.

sepeliendis cæsis.

Ejus caussa & induciæ factæ.

Romani post annum sextum reliquias suorum condiderunt.

Id lege XII. tabularum permissum.

Tiberii in hac parte nimia crudelitas.

Deditionis signum apud Græcos, si corpora suorum ad sepulturam deposcebant.

Et ideo signiferi non solùm fideles, sed etiam litterati homines eligebantur.] Liber collegii trium coronarum multò mavelit, *diligebantur*. Hos ideò litteratos Vegetius quærit, ut sciant, deposita servare, & singulis rationes reddere. Rectène id onus signiferis imposuerit Flavius, ipse viderit. Librarios quoque depositores ei rei præfectos fuisse, verosimile est: de quibus apud Paternum est, in l. ult. ff. De jure immunitatis.

Signiferi quamobrem litterati esse debuerint.

Librarii in exercitu.

AD CAPUT. XXI.

PEr diversas scholas milites promoverentur.] Hac de re egi paulo superius: & indicat Suetonius in Claudio cap.25. *equestres milites ita ordinavit, ut post cohortem alam, post alam Tribunatum daret.* Operæ pretium est audire quod adversus Joan. Hierosolymitanum de degradatione Tribuni scripsit Hieronymus: *Finge,* inquit, *aliquem tribuniciæ potestatus suo vitio regradatum, per singula equestris militiæ officia, ad tyronis vocabulum devolutum. Nunquid ex tribuno statim fiet tyro? non. Sed antè primicerius; deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques; deinde tyro. & quanquam tribunus quondam miles gregarius sit, tamen ex tribuno non tyro, sed primicerius factus est.*

Regradatio militis qualis fuerit.

Ex omni legione infinita commoda consequitur.] De his primipili commodis, consulendus Jurisconsultus in l. pater, ff. de adimendis legatis: & l. 1. C. de primipil. l. lib. 12. Neque solus primipilus emolumenta ex legione percipiebat: verùm etiam tribuni sua consequebantur commoda: quæ peculiari nomine *stellaturas* vocârunt Imperatores Theodosius. & Anthemius in l. septem, C. de erogatione militaris annonæ. Lampridius in Alexandro: *Annonas militum diligenter inspexit; Tribunos qui per stellaturas militibus aliquid abstulissent, capitali pœna affecit.* Non optimè in illius loci interpretatione de Lampridio meritus Jo. Baptista Egnatius: qui nescio quid istic blaterat de crimine stellionatus. Itidem *Hadrianus Cæsar passus non est tribunos quicquam à militibus accipere.* Testis in ipsius vitâ Spartianus. Pescennius Imperator duos tribunos, quòd stellaturas accepissent, lapidibus obrui ab auxiliaribus præcepit; ut auctor est itidem Spartianus. Consistebant autem stellaturæ in annonis dierum septem, vel earum pretio: teste Cujacio in prædicta l 7. C. de erogatione militaris annonæ. & videnda constitutio Theodosii & Valentiniani in l. duces. C. de officio militarium Judicum. Atqui prætactum morem expilandi milites stipendiarios, damnavit

De commodis primipili.

Commoda Tribunorum Stellaturæ.

Egnatii error.

Stellaturum commoda quale fuerit.

vit Imperator Justinianus: *Si usurpaverint*, inquit, *memorati duces, vel officia eorum, seu Tribuni commeatalem de militibus relinquere, aut aliquod lucrum de eorum monumentis sibi acquirere, hoc non solùm in quadruplum jubemus publico dependere* ; (ita legunt nostræ membranæ) *sed etiam dignitate eos privari, magis enim debent duces & Tribuni, supra deputata sibi emolumenta secundùm labores, de nostra largitate remunerationem sperare; & non de commeatis militum, aut de eorum stipendiis lucrum sibi acquirere*. l. secunda, §. pro limitaneis, C. de officio præfecti prætorio Aphricæ. Hoc amplius etiam centurionibus præter stipendium ordinarium, sua commoda, vacationes scilicet; quas illi gregariis militibus annuas præstabant à muneribus militaribus certâ pecuniæ summâ. Hinc Percennius apud Tacitum primo Annalium : *Denis in diem assibus* (de stipendio queritur) *animam, & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria; hinc sævitiam centurionum, & vacationes munerum redimi*. Centuriones porrò munera militibus distribuisse, & negligentiùs operantes puniisse ; docet Vegetius lib. 1. cap. 25. & lib. 3. cap. 8. De prædictis vacationibus luculentissimè Tacitus, primo Historiarum : *Flagitatum ut vacationes, præstari centurionibus solitæ, remitterentur. Namque gregarius miles ut tributum annuum pendebat; pars manipulis, pars per commeatus, aut in ipsis castris vaga dum mercedem centurioni exsolveret, neque modum oneris quisquã neq; genus quæstus pensi habebat, per latrocinia, & raptus, aut servilibus ministeriis militare ocium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles laborare, ac sævitia fatigari, donec vacationem emeret*. Ad hunc morem pertinere mihi visa hæc verba Tertulliani: *Neque enim statim & à populo eris tutus, si officia militaria redemeris* : libro De fuga. Maximum istud, & in disciplina minimè tolerandum malum esse, vidit Otho Cæsar: de quo Tacitus libro eodem, quo suprà: *Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos averteret, ex fisco vacationes annuas exsoluturum promisit* : rem haud dubiè utilem, & à bonis postea principibus perpetuitatæ disciplinæ firmatam. Itidem paulo pòst libro jam dicto de

Tribunis interdictum ne milites expilarent. Si quid ab iis acciperent, restituere cogebantur in quadruplum.

Centurionum commoda, præter stipendium statum. Ex vacationibus militum.

Centuriones militibus opera facientibus præpositi. Vacationes illæ quomodo redimerentur pecunia.

Tertulliano lux adhibita.

Vacationes istæ sublatæ ab Othone Cæsare & persolutæ centurionibus è fisco.

Ejus exemplum ceteri quoque Principes secuti.

Vitellio principe verba faciens; *Vacationes*, inquit, *centurionibus ex fisco numerat*.

Sicut primicerius.] In codice M. corruptum ejus nominis nomen, qui *primisternimus*, legit. liber S. & H. *primiscrinium*, vocant. quod & Turnebus in antiquis libris se invenisse testatur: & id illi nomen perplacet, lib. 24. Adversariorum cap. 11. Cæterùm ipsos primiscrinios, primicerios quòque dictos, testatur Cujacius ad l. 3. C. de apparitoribus præfecto prætor. Primicerium, vocarunt primum, seu priorem locum tenentem. deinde τὸ *cerius* tantùm verbi productionem esse quidam existimârunt. D. Augustinus Sanctum Stephanum primicerium martyrum nuncupavit, quem protomartyrem alii vocant. Erant etiam & aliorum officiorum primicerii; veluti cubiculariorum, mensorum, decanorum, fabricensium, scriniorum, utriusque ærarii, palatinorum, advocatorum: & generaliter quælibet corpora, scholæ, & collegia suum primicerium habebant, uti decanum. Notabat Cujacius ad rubricam C. de primicerio: & meminit Ammianus libro 18. Observavi & secundicerios recenseri inter dignitates; neque id uno solo in loco apud Scotum, seu alium scriptorem, qui auctor sit Notitiæ utriusque imperii.

Primiscrinii etiam Trimicerii nuncupati

Quis Primicerius. Primicerii in omnibus ferè officiis.

Etiam scholis, corporibus, & collegiis sui primicerii. Secundicerii.

In officio prefectorum prætorio.] Præfectos prætorio sub principibus institutos ad similitudinem Magistrorum equitum, qui Dictatoribus jungebantur, auctorem habeo Pomponium Iurisconsultum, in l. 2. ff. de origine juris, & l. prima, ff. de officio præfecti prætorio; & l. 1. cum sequenti C. de offic. præf. præto. Hi plures fuêre, ut discere potes ex Notitia imperii.

Præfecti prætorio sub Principibus, ut Magistri militum sub Dictatoribus. Illi plures fuerunt.

Ad honestum quæstuosumq; militiæ pervenit gradum.] Pro *gradu*, *finem*, legendum suadent M. S. H. & unus Susii. De cetero, id te scire volo, amice Lector, in omnibus Vegetii exemplis corruptum adhuc istum Vegetii locũ. Nam aliam interpunctionem. quàm qua vulgo utuntur, adhibendam mihi dubium non est. Comparatur enim primi-

Sublata è Vegetio perversa interpunctio.

pili centurio, cum primiscrinio, seu primicerio præfectorum prætorio. Id si tenes, jam intelligis totum hunc locum ita distingui debere: *in qua ex omni legione infinita commoda cōsequitur: sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quæstuosumque militiæ pervenit finem. Item legionarii equites, &c.*

Cohortes suas contubernii affectione venerantur.] Auctor Tryphoninus Iurisconsultus. præter notitiam & familiaritatem veterem, etiam caritatem inter milites commilitio augescere. l. de hæreditate, ff. de castrensi peculio.

Commilitium etiam caritatem gignit inter milites.

AD CAPUT XXII.

Tubicen ad bellum vocat milites, & rursum receptui canit.] Ita cum locum edendum curavi, ne quid mirère; jubentibus optimæ notæ libris, sex scriptis, & duobus impressis, & ipso adeò Modesto. Velim tamen numero plurali scribi: *Tubicines ad bellum vocant milites, & rursum receptui canunt.* Antè vulgabatur sic, *Tubicines ad prælium vocant milites, & rursum receptui canentes revocant.* Omnino, ne quid gravius dicam, ineptè. verbum *revocant*, olim interpretamentum fuit Latinissimæ illius locutionis, *receptui canere*: ἀνακαλεῖν, Græci vocant. Id illi fungi non animadvertentes, posteà pro Vegetiano receperunt in contextum. Isidorus libro duodevicesimo Etymologiarum: *Hujus sonitus varius est; nam interdum canitur ut bella committantur, interdum ut insequantur eos, qui fugiunt; interdum receptui. Nam receptus dicitur quo se exercitus recipit: unde & signa receptui canere dicuntur.* Hæc ille. vegetius lib. 3. cap. 5. *utrum longè persequi fugientes, an receptui canere.* Sed prædictus error librariorū, ut maximè veniam mereatur; illud minimè ferendū, in uno hoc capite tot adsuta Vegetio, & tam monstrosa, ab ineptis hominibus membra Verba hæc, *& buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus, & ejus reditu, &c.* hæc inquam verba, ut à Vegetio scripta credamus? qui credunt, stultiores judico barbaro Potitio. Nam eorum omnium, neu

Emendatus Vegetius.

Receptui canere.

Quid sit receptus.

Multa Vegetio adsuta membra ab ineptis, hoc uno capite.

vola, neu planta appâret in ullo codice scripto: & absunt à C.M.S. & veteri quoque T. & ab ipso Modesto. Ceterùm Romæ ne in editione auctoris hujus, an verò Parisiis illa monstra progenita sint, non meum judicium est. iisdem quoque libris auctoribus deturbanda quæ paulo pòst eodem hoc capite intrusa sunt: *Et soli milites ad signa eorum obtemperant*: Tum & istud membrum, quod subjicio, *quoties movenda sunt signa, cornicines canunt*, ut vitiosum, & putridum resecandum suadet codex M. quem in eo sequor ideò, quòd Vegetius paulò pòst subdat: *Cùm autem moventur signa, aut jam mota figenda sunt, cornicines canunt, movenda sunt singna cornicines canunt.* Bis idem uno eodemque, & tam brevi capite hic auctor ut dixerit, mihi vero simile nequaquam videtur.

Alterum glossema sublatum.

Classicum item appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt.] Classicum accipiebatur & pro ipsa tuba. & pro ipso sono; ut auctor est Servius, ad illud Virgilii 7. Æn. *Classica namque sonant.* .. Item Isidorus: *Classica sunt cornua, quæ convocandi causa erant facta, & à Claudo classica dicebantur.* lib. 18. Etymolog. cap. De buccinis. Livius lib. 5. *Vocatis classico ad concilium militibus.* Inde etiam ipsi præcones *classici appellati, qui tuba, vel cornu, jussu magistratus ex arce, vel circum muros populum ad comitium vocabant*: Varro quinto De lingua Latina extremo Sed quòd istic apud Varronem legitur, *in templo jubeas adesse homines*: item paulo pòst, *ante privati hujusce T. Quinctii Trogi scelerosi hominis hosticum canat*; utrobique mendum insedit, ex nota adspirationis à librariis adjuncta. Pro *homines*, lege meo periculo, *omnes*: & pro *hosticum*, scribe, *hostium*; seu potiùs, *ostium.* Nam veterem illum canendi classici morem ante januam scelerosi civis, ipse indicavit eodem loco Varro: *Cornicinem*, inquit, *ad privati januam, & in arcem mittas.* Sed domum nos redeamus, id est, ad exercitum. Fuère in castris Romanorum duo præcipua dignitatis Imperatoriæ insignia; classicum scilicet, & prætorium. Utriusque testis Cæsar, loquens de Pompe-

Classici bifaria significatio. Classicis unde nomen.

Classici tertia significatio.

Varro bis correctus.

Classicum canebat ante ostium scelerosi civis.

Duo præcipua signa Imperatoriæ dignitatis

Pompejo, tertio De bello civili: *Scipionis milites cohortatur, ut parta jam victoria prædæ ac præmiorum velint esse participes, receptisq; omnibus in una castra legionib:us, suum cum Scipione honorem patitur, classicumq; apud eum cani, & alterum illi jubet prætorium tendi.* Vegetius: *hoc insigne videtur imperii, quia classicum canitur Imperatore præsente.* Hoc eodem capite. Hircius de bello Alex. *Tollitur à multitudine in tribunali, prætor appellatur.* Livius de militibus seditiosis lib. 38 *In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab iis petitum est. Sederunt in tribunali proconsulis Scipionis.* Appianus De bellis punicis: *In qua erat,* inquit, *præfecti classis prætorium. Unde buccinator solebat canere classicum; & præco edicere, & præfectus prospicere.* Festus, seu potiùs compilator ejus Diaconus, in voce Prætoria: *Initiò Prætores erant, qui nunc consules: & ii bella administrabant. Quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium.* Tertium ad Imperatoris dignitatem pertinens, de fascibus scilicet laureatis; elicere videor ex verbis Cæsaris, quæ sunt tertio Belli civilis: *Pompejus,* inquit, *eo prælio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea salutari passus est: sed neque in litteris quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ prætulit.* Attamen laurea fasces tantùm coronabant post victoriam; imò post triumphum in Capitolio deponebant. Julius Obsequens in Prodigiis: *Apparuit enim hostibus portendisse victoriam, cùm ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat deponere.* Panegyricus Pacatus: *Depositis,* inquit, *in gremio Jovis Capitolini laureis, triumphales viri rusticabantur.*

in exercitu: Classicū, Et prætorium.

Tabernaculum ducis quare appellatum Prætoriū. Tertium insigne Imperatoriæ dignitatis.

Fasces post victoriam laurea coronabant. Post triumphum in Capitolio deponebant.

Vel cùm in militem capitaliter animadvertitur.] Vide quæ hac de re à me scripta sunt, suprà ad caput vigesimum tertium libri primi. Lucanus libro primo:

Classicū cecinit in animadversionibus militum;

> *Nec civis meus est, in quem tua classica Cæsar*
> *Audiero.----*

Classicum etiam ad epulas Imperatorias cecinisse,

 indicat

Item cecinit ad epulas imperatoris. indicat apud Tacitum Lipsius. & idem ferè hodie mos; præsertim Satrapis Germanis.

Restituta Vegetio sua scriptura. Sive ergo ad vigilias, sive ad angarias faciendas.] Rursum in S.H.& N. sine liturâ perscriptum inveni, *agrarias.*

Processio, ambulatio exercitus. Decursio. Sive ad opus aliquod, vel ad decursionem campi exeunt milites.] Aliud processio erat, sive ambulatio exercitus, de qua paullo pòst Vegetius meminit hoc cap. & alibi: aliud hæc militum decursio. Quæ cum aliàs, tum fieri quoque honoris ergò solet, ab armatis militibus, in funere heroum & magnorum virorum. Homero teste, Patroclo is habitus honor. Item Augusto, teste Dione libro 56. Cæsis quoque Trojanis eundem exhibitum honorem, testantur versus Virgiliani: qui rei illustrandæ adscribendi sunt, ex 11. Æneidos:

Eadem decursio armata in funere magnorum virorum.

Jam pater Æneas, jam curvo in littore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum, subjectisq; ignibus atris,
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas ensesque decoros,
Frænaque, ferventesque rotas: pars munera nota
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.

Ter armati rogum circabant. Etiam spolia in rogum injecta: Etiam dona militaria.

Elegantissimum hujus decursionis exemplum est apud Herodianum libro quarto. Unde discimus universos equestris ordinis, certa quadam lege, atque recursu, motu denique Pyrrichio in orbem decurrisse: imò & currus circum actos, insidentibus rectoribus purpuratis. Neque in funere modò is ritus observatus; sed & in anniversariis celebrandis stato die iteratus. à Suetonio luculentissimum accipito testimonium: *Exercitus honorificum illi tumulum excitavit; circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret*: in Claudio

Adhibiti in hac decursione & motus Pyrrichii: Etiam currus circumacti. Iterata illa decursio in anniversariis.

cap.primo. De campi cursione meminit Vegetius lib. 3.cap.9.& capite subsequente, ubi armatos præcipit cursu exerceri,& simul sarcinas ferre.

Quod ideò in omnibus exercitiis & processionibus custoditur.] Modestus, *processibus*, legit: quod quarta inflexione, pro eodem esse potest. De quo loquendi modo dictum à me alibi. Nomen *processionis*, ut & *stationum*, *vigiliarum*, & complura hujusmodi, etiam Christiani usurpare olim cœperunt; testantibus Tertulliani, Cypriani, & aliorum scriptis.

AD CAPUT. XXIII.

NEque enim longitudo ætatis, aut annorum numerus artem bellicam tradit; sed [continua exercitationis meditatio] post quanta volueris stipendia inexercitus miles semper est tyro.] Quæ inclusa vidisti, adulterina, & à mala manu esse, clamant omnes libri, quotquot vidi, extra unum P. & H. quanquam hic sanam lectionem ad oram adscriptam habeat. Inculcata autem illa pronuntio ab eo, qui vim, & notionem unius particulæ, *Sed*, quæ rationaliter hic posita est; non est adsecutus. De qua me agere meministi libro eodem, cap 18. Perfectissimam autem sententiam habes in his verbis: *Sed post quanta volueris stipendia inexercitatus miles semper est tyro.* Præceperat enim jam Vegetius veterem & eruditum militem semel in die, idque sine intermissione, exercendum esse: juniores verò manè, & denuò post meridem. Cicero: *Quid exercitatio legionum? quid ille cursus? clamor quanti laboris est? ex hoc ille animus in præliis paratus ad vulnera. Adhuc pari animo inexercitatum militem, mulier videbitur. Cur? tantum interest inter novum & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tyronum plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus consuetudo docet*: Prima Tusculana. Pro tyronibus etiam habiti, qui diu in pace durârunt, quique pugnare longo tempore desierunt: lib. 3. cap. 9. Tum ii quo-

Abjectum magnum glossema ex Vegetio.

Sed, particula rationaliter posita.

Veteranus semel in die exercendus.

Junior bis in die exercendus est.

Miles inexercitatus fœmina.

Quid possit consuetudo.

Pro tyronibus habendi qui diu pugnare desierunt.

Itidem illi, qui.

nunquam viderunt vulnerari.

quoque tyronum instar sunt, qui homines nunquam viderunt vulnerari aut occidi: Ibidem cap. 10.

Idcirco armaturam, quæ festis diebus exhibetur, non tantùm qui sub campi doctore sunt.] Locus hic perpurgatus palmam mihi debet, aut nullus alius. Maculatissimi hîc libri editi, & scripti.

Palmaria Stevvechii emendatio.

Vetus editio Coloniensis expressam retinebat, Parisiensis habebat sic, *cum armatura, quæ festis diebus exhibetur in exercitio, idcirco non tantùm armaturam, qui sub, &c.* M. legebat, *Armaturam, quæ festis diebus exhibetur idcirco non tantum, &c.* Indè ego veram lectionem subodoratus sum; hanc videlicet, *Armaturam, quæ festis diebus exhibetur in Circo, non tantum armaturæ, quæ sub campi ductore sunt.* Lapsus librariorum facilis fuit, ex adfinitate litterarum. Illud porrò, *in Circo*, genuinum esse, multis confirmare exemplis non sit difficile.

In Circo Romæ pugnæ, & naumachiæ populo exhibitæ, diebus festis.

Ibi enim ad imaginem bellicam, vel (ut cum Livio & Lucretio loquamur) ad simulacrum belli, pugnæ terrestris, & naumachiæ committebantur. Suetonius de ludis per Divum Julium in Circo editis: *Novissimè pugna divisa in duas acies, quingentis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus, hinc & inde commissis. Nam quò laxiùs dimicarentur, sublatæ metæ; inque earum locum bina castra, ex adverso constituta erant.*

Etiam elephanti in Circo pugnarunt.

Idem in Domitiano, cap. 4. *In Circo præter solennes bigarum quadrigarumque cursus prælium duplex etiam, equestre ac pedestre commisit.* Quin & Dionem appello; à quo didici tempore Titi A. aliquot millium hominum, adsumptis Atheniensium ac Syracusanorum nominibus, navalem, ac pedestrem pugnam Romæ exhibitam.

In pugna illa nomina militibus fingebant, ad imaginem bellicam. Origo & fons Vegetii hic depravati.

Easdem pugnas à Domitiano in Circo editas, ab eodem Dione scribitur, in Domitiano. Consule (si lubet) Suetonium in Octavio, cap. 43. in Claudio, cap. 21. & Valerium Maximum lib. 2. cap. 4. Adhibe etiam huc, quæ paulo antè ex Livii lib. 54. retuli de testudinis usu, ac ludicro Circensi ad belli usum converso. Adhibe quoque Virgilium 5. Æneid. Armaturas ignorârunt, qui ita miris modis hîc scriptorem nostrum adflixerunt. Armaturas

ras autem ipse Vegetius milites appellavit,qui armatura,id est,eo exercitii genere imbuebantur,vegetiores,& juniores. Qui omnes,absque me fuisset,non in illo certamine ludicro, sed librariorum, & criticorum quorundam stilis jacebant confecti, jam pænè humandi.Conjecturam hanc meam aliquot amicis,& familiaribus, Joanni Metello Sequano, Jano Mellero Palmerio, Jano Gulielmio jam probâram. Sed pòst accessit vetus liber, licet typis cusus, collegii trium coronarum; in quo disertè erat expressum, *in Circo*, cum reliquis,quæ de armaturis adjecta sunt. (Armaturæ,milites erant)

Illud verò majus est, ut servare ordines discant.] Non ineleganter hæc in uno vereri.Quare lubitum est adscribere: *Illud verò majus est quiddam, ordines servare discunt, &c. vexillum suum in tantis permixtionibus,in ipsa prolusione comitantur: ne inter doctos aliquis error existat, cum multitudinis sit tanta confusio.* Et,me judice,recipienda esset hæc lectio: nam in eo noster est,ut commoda, quæ ex prælusione illâ eveniunt,ostendat; non ut rationem ipsius exercitii præscribat. Ordinum servandorum maxima cura apud Romanos. Hinc Macrinus, *arma capiamus,atque ut mos Romano est, ordines in acie servemus.Quippe in acie Barbarorum incomposita multitudo ac tumultuaria,ipsa se fortasse impediet.* Ita ille apud Herodianum libro 4. De necessitate illa ordinum servandorum, quæ Rom. milites tenuit,alibi dixi. Qui secus facerent, securi percussos testatur Livius lib.2. & Diodorus lib. 12. Pari pœna affectos puto, qui signa desererent: quòd capitis pœna irrogetur his, qui in bello rem quamcunque faciunt à duce prohibitam, aut mandata non servant,l.desertorem,§. in bello, ff. De re militari.& ita accipiendam arbitror l.penultimam, ff. ex quibus caussis majores;adhibita l.x1.C.De re militari. Apud Græcos,imprimis apud Athenienses, eandem disciplinam fuisse testatur lex Charondæ; qua sancitum fuit,ut qui in prœlio signa ordinésve destituissent, aut arma omninò capere pro patria recusassent, vestibus muliebribus induti, medio in foro sisterentur, idque

(Ordines quàm arctè Rom. servandi.) (Qui non servarunt, securi percussi.) (Signa deseruisse etiam capitale fuisse credimus.) (Interpretata l. penultima ff ex quibus caussis majores.) (De signis ordinibusve destitutis. lex Cha-)

 terti-

rendæ apud Athenienses. Probri metu emendari milites. tertium singulis diebus iteraretur. Nam quòd mortis supplicio leges priores coërcebant, idipsum prudentissimus legislator maluit probri metu corrigere, & sensim suos à fœminea illa timiditate, ac animi mollitie velut absterrere. auctorem do Diodorum Siculum lib.12.

Emendatus Vegetius non leviter. Palariorum exercitium. Ad palum quoque, vel sudes juniores exerceri percommodum est.] Exigua unius voculæ mutatio ritum antiquum occulit: quem eruo, adjutus libro M.&.H. in quibus disertim scriptum, *sudibus.* quibus & alter Susii pòst accessit. Neque enim sudes, ut pali, figebantur in terram; sed pro gladiis ligneis, seu clavis erant. de quibus Vegetius suprà lib. primo, capite undecimo. Vbi & nos quid Palaria essent, demonstravimus. Pali figebantur in terram vt nutare non possent: sex pedes eminebant, puta ad justam viri staturam. Hunc palum, cominus sudibus; eminus missilibus procul ferire meditabantur, Vegetio teste hoc cap. & dicto cap. undecimo. Hac de re testimonium suppeditat Iuvenalis Satyra 6.

Palos milites cominùs sudibus petebant: Eminùs verò missilibus.

----- aut quis non vidit vulnera pali,
Quem cavat assiduis sudibus, scutòque lacessit:
Atque omnes implet numeros. ---------

Sudibus etiam in prœlio usi. Sudibus quoque, & quidem præustis in prœlio contra bestias, vallisque castrorum defendendis, Romanos milites usos, testes mihi sunt Virgilius, Livius, Florus, Appianus, Cæsar, Ammianus, & alii. Amicus quidam meus putabat *rudibus* Vegetium scripsisse, pro *sudibus*: sed fallebatur. Rudibus milites, seu virgis exercitatos fuisse, non nego: verùm tunc non ad palum ludebatur, sed duo milites plurèsve, interdum totus exercitus committebatur. Quod me docuit Leo De bellico apparatu, cap. 7. numero 3. & num 18. & num. 57. Quin etiam exemplum ea de re apud Livium lib. 26. *Tertio,* inquit, *die rudibus inter se, in modum justæ pugnæ concurrunt*: ita enim rectè ex membranis Lipsius noster emendavit, cùm vulgati, *sudibus*, præferrent.

Rudibus quoque milites exercitati. Etiam totæ legiones rudibus inter se digladiatæ sunt. Livii lectio confirmata.

Insurgere tripudiantes in clypeum, rursus-

fusq; subsidere.] Membranæ H. *trepidanter* legunt: M. verò & quatuor Susii, *trepidantes*; idque rectum censeo, idemq; valere, quod *properantes*. Nonio Marcello *trepidare*, *non solùm metuere sed & properare significat* sic *trepidare negotii*, *trepidare ad arcem*, Sallustium eâ phrasi dixisse, divino illo in conjecturis ingenio Jani Palmerii nostri satis ostensum est quare ad ipsius Spicilegia lectorem remitto. *Trepidam carinam*, Lucanus dixerat; Servius interpretatus, *celerem*. Sic Virgil. *Dum trepidant alæ, saltusq; indagine cingunt.*

Trepidare, properare veteres usurparunt: Id verbi Vegitio redditum.

Virgilii versus interpretatus.

Nunc gestiendo provolare cum saltu.] Bellator cum cursu saltuque veniens, adversarii perstringit oculos mentemque deterret: priusque plagam infligit, quam ille ad cavendum, vel ad resistendum certè se præparet. Vegetius libro primo cap. 9. Idem lib. 3. cap. 14. *Vehementius*, inquit, *cum saltu cursuq; tela mittuntur.* Hinc meritò reprehensus Pompejus, qui leviùs casura pila sperabat cùm loco retentis militibus, quàm si ipsi immissis telis occurrissent. Quod quidem nulla ratione ab eo factum videtur; propterea, quod est quædam animi incitatio, atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæ studio pugnæ incenditur. Hanc non reprimere, sed augere imperatores debent, auctore Cæsare lib. 3. De bello civili.

Plaga gravior cum saltu cursuque infertur:

Perversa hac in re Pompeji opinio.

Alacritatem militum augere potiùs, quam reprimere imperatores debent.

Ita ut sexcentis pedibus removerentur à signo.] Libri VV. *sexcentos pedes*, malint. Sed nos hæc Grammaticis relinquimus. Illud hoc loco docere nos oportet, sagittarios illos, itidem funditores, ac reliquos milites, si in eo campo, qui exercitationi militibus deputatus erat, aliquem læderent intempestivè transeuntem, actionem legis. Aquiliæ fuisse denegatam: at contrà qui data opera in eum jaculati forent, Aquilia tenebantur; ut auctor fuit Ulpianus lib. octavo decimo ad edictum hodie, in l. 9. ff. ad legem Aquiliam. Idem sanxit Imp. Justinianus, cujus verba ex §. *Injuria autem*, Instit. ad legem Aquiliam, ita dictant: *Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distin-*

In campo exercitationi deputato si quis lædebatur, cessabat Aquilia:

Distinctionem tamen ille casus recipit.

distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est; nulla culpa ejus intelligitur: si alius tale quid admiserit, culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit. Hinc appáret simili hodie privilegio gaudere, corporibus sagittariorum adscriptos, quotiens in locis suo collegio destinatis, fortè aliquem, dum se exercent, vel lædunt vel interficiunt. Similia loca sagittariorum (hortos nostrates vulgo appellant) exercendis oppidanis, cùm in aliis provinciis, tùm in omnibus pænè Belgii civitatibus destinata videmus: sæpè plura in singulis urbibus, pro multitudine, & diversitate corporum, seu collegiorum. Ea res instituta olim à Ducibus nostris atque Comitibus, magno reipublicæ bono; neque alio fine, quàm scientiæ militaris retinendæ aut restituendæ. Testantur & privilegia prædictis corporibus, hortisque eorundem concessa; & fundi nonnullis eorum à principibus donati. Tametsi multis in locis hoc nostro ævo (quod deplorandum est) iisdem abutuntur, de nulla re minùs, quàm de exercitatione armorum suorum solliciti.

Idem hodie obtinere debet.

Loca seu horti sagittariis nostris destinati in urbibus.

Quo fine ea loca concessa.

Corporibus, seu collegiis sagitariorum etiam privilegia, & fundi dati.

Sed & manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa jactare.] In M. & S. editum est *libraria*. Erant etiam in exercitu Romano milites levis armaturæ, libratores dicti, quòd glandes in prœlio torquebant. Tacitus: *Libratoribus, funditoribusque attributus locus, unde eminus lapides & glandes torquerent.* Iterum: *Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paulum legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hostem jubet.*

Libratores in exercitu qui fuerint.

Missilia quoque, vel plumbatas.] Non modò in bello, sed & alibi quoque plumbatæ usui fuêre. Quanquam alia earum, quàm missilium figura. Usui autem in castigationibus: Constantinus A. ad Populum, *Nemo carcerem, plumbatarumque verbera, aut pondera, aliaque ab insolentia judicum reperta supplicia, in debitorum solutionibus, vel à perversis, vel ab iratis judicibus expavescat*, lib. 2. C. de exactionibus tributorum.

Plumbatæ in castigationibus olim quoque usurpatæ. Lux data. l. 2. C. de exactoribus tributorum.

torum. Meminit earundem constitutio Imperatorum, quæ est in l. omnes, Cod. Theod. de decurionibus. Hoc genus verberum optimè expressit Prudentius, περὶ ϛεφανῶν:

Tundatur tergum crebris ictibus,
Plumboque cervix verberata extuberet.
Pulsatus ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Jugiter, perpetuoque exercitio.] M.S.H. legunt *jugi perpetuoque exercitio*. Atque ita centies hic auctor locutus. Vegetius leviter correctus.

Ut tempore hyemis de tegulis, vel scandulis.] Vitruvius lib. decimo, cap. primo: *Ædificia constituuntur scandulis robusteis, aut stramentis*. Emendabat istic Turnebus: *scindulis*, lib. 22. Adversariorum suorum cap. 18. secutus auctoritatem librorum veterum, & ipsius Isidori. Idemque *scindulis*, pro *scandulis* restituendum decernit, apud Cæsarem, Plinium, & Palladium; jubentibus eorum auctorum exemplaribus scripis. Faveo tanti viri manibus: nam apud Vegetium sex, septem libris, *scindulis* expressum reperi; videlicet in M.H.N. & quatuor Susii. Dictæ scindulæ à scindendis assulatim arboribus. Sunt autem scindulæ tabellæ vicem tegularum præstantes, quibus contectam fuisse Romam annis CCCCLXX., testis Cornelius Nepos apud Plinium libro decimo sexto cap. 10. Hinc qui *scandularii* dicuntur in l. ult. ff. de jure immuniatis; vide ne *scindularii* nuncupari debeant. Emendatus à Turnebo Vitruvius. Vegetius iterum correctus. Scindulæ à quo nominatæ sint. Scindulis Roma contecta annis CCCCLXX. Tentata ultima ff. de jure immunitatis.

Porticus tegerentur ad equites.] Etiam athletæ brumali tempore sub tectis exercitati. Vitruvius lib. 5. de architectura cap. undecimo, *Hæc porticus ξυϛὸς vocitatur, quòd athletæ, per biberna tempora in tectis stadiis exercentur.* Milites, & athletæ hyeme sub tectis exercitati.

Ceteris autem, etiam hybernis, diebus, si nives tantum pluviæque cessarent, exerceri cogebantur in campo.] Quare tàm diligens exercitatio militum requiratur, declaratum à me libro primo, cap. 15. Eandem exercitationem etiam hyeme

Mithridates invictum suum exercitum qui fecerit.

hyeme non intermissam, hic docemur. Qua de re & Justinus, de Mithridate loquens, libro 37. *Hyeme deinde imminente, non in convivio, sed in campo; non in advocationibus, nec inter sodales; sed inter coæquales, aut equo, aut cursu, aut viribus contendebat. Exercitum quoque suum ad parem laboris patientiam, quotidiana exercitatione durabat. Atque ita invictus ipse, inexpugnabilem exercitum fecerat.*

Natando sæpè milites exercitati. Cyri exercitus grave damnum passus ex ignorantia natandi. Julius Cæsar nandi peritissimus. Natando etiam domi milites exercitati in gymnasiis. Illi rei loco publica destinata erant. Etiam balnea Romani illi exercitioni idonea habuerunt. Cur faciliùs in mari, quam alibi naretur. Milites armati, etiam cum sar-

Natare in mari sive fluminibus.] Certum est ex Vegetii libris, militarem gymnasticam natandi exercitio frequenter usam: lib. 1. cap. 10. & lib. 3. cap 4. Natandi peritia, utilis & in navalibus pugnis, & in transeundis vadis, fluminibusque trajiciendis. Auctor Xenophon, Cyri exercitui, ob nandi ignorantiam, magnum illatum incommodum. D. Julius natandi peritissimus fuit: eoque nomine celebratus apud Suetonium cap. 57 & 64 eaque peritia eundem servavit, navigio multitudine militum depresso. Quod prodidit Hirtius in eo, quem De bello Alexandrino. Observavi autem non in mari solùm, & fluminibus belli tempore natare coactos Romanos; verùm & domi, aliquando in ipsis gymnasiis, interdum in privatis balneis natandi arte imbutos. Festus: *Piscinæ publicæ hodieque nomen manet, ipsa non extat, ad quam, & natatum, & exercitationis alioqui caussa veniebat populus.* Balnea autem illi rei idonea, & satis magna fuisse, indicant Epistolæ Plinii, non uno in loco: nominatim libro quinto: *Apodyterion*, inquit, *balnei laxum, & hilare, excipit cella frigidaria, in qua baptisterium amplum, si natare latiùs, aut tepidiùs velit.* Illud Aristoteles notatum reliquit, faciliùs in mari quam in fluvio natari; quòd mare corpulentia aquæ suæ, & crassitie, corpora humana, ut & alia onera, faciliùs elevata teneat.

Gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum sarcinis.] Itidem Tertullianus contra martyres. *Etiam in pace*, inquit, *laborare, & incommodis bellum pati jam ediscunt. In armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desiccando.* Eum locum in dubium voco: nam quòd

inter-

interpres ad ficcationem lignorum, ex quibus testudines compingebantur, id trahat; in eo mihi non satisfecit, potiùs trajectis verbis legerim, *testudinem moliendo*: quasi nimirùm conentur in illa meditatione testudinem componere; quam scutis conjunctis fieri antè ostendimus.

cinis decurrentur Tertulliani locus, in dubium vocatus.

Nam si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite.] Jureconsultis nostris ii dicuntur pagani, qui non militant, sed in pagis & vicis suis munera subeunt. Militibus sæpe opponuntur, ut togati, sagatis, cinctisque. Juvenalis Satyra 16.

Militibus oppositi pagani.

..... citius falsum producere testem
Contra paganum possis, quàm vera loquentem
Contra fortunam armati, contraq́; pudorem.

Pagani autem propriè dicti rustici, quòd demi relinquebantur ad ruris culturam. Sunt apud eosdem Jurisconsultos pagani, à fide catholica alieni, ut qui in verba Christi redemptoris nostri non jurârint; Gentiles alii vocârunt. De quibus videndus Isidorus, & vir eruditissimus, præceptor meus, Victor Giselinus, in suis Adagiis.

Pagani qui sint.

AD CAPUT XXIV.

Athleta, venator, auriga.] Diversa spectaculorum ac ludorum genera, diversis temporibus in remp. Romanam invecta. Quorum finis partim in religione, partim in voluptate populi positus erat. Opinabantur enim antiqui rem gratam se illis ludis, tanquam promissam, Diis facere. Arnobius: *Vos æris tinnitibus, & tibiarum sonis; vos equorum curriculis, & theatralibus ludis persuasum habetis Deos delectari & affici, irasque aliquando conceptas eorum satisfactione mollsri.* Libro septimo contra Gentes. Ludos inter alia cœlestis iræ placamina institutos, testantur Livius lib. 7. Censorinus De die Natali, cap. 12. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. & alii. Faciebant quoque ludi permultùm ad populi favorem obtinendum: cui reges, & ipsa respublica, nec non principes ipsi

Spectacula varias ob causas Romæ exhibita.

Spectacula & ludos placamina Deorum putabant.

Etiam ob populi voluptatem instituti.

valdè studebant: quo cives hac voluptate demulsos in officio continerent; quove faciliùs, quod ab ipsis extorquendum erat, impetrarent. Testes mihi Vitruvius lib. 5. De architectura cap. 3. Valerius dicto cap. 4. & Constitutiones Principales Cod. Theod. de spectaculis; & l. 2. de expensis ludorum, eodem Codice Theod. Plinius lib. 36. cap. 15. Veruntamen ut Romanæ rei ampliùs fortuna favere cœpit, factum est rerum lautitia, ut animi quoque privatorum lascivire inciperent, neque fugerent, vel domestico sumptu ejusmodi spectacula ludosque edere. Quòd verò athletas, venatores, aurigas, productos dicat Vegetius propter exiguam mercedem, id aliter apud Græcos constitutum fuisse intelliges: Vitruvius lib. nono De architectura: *Athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum majores ita magnos honores constituerunt, uti non modò in conventu stantes cum palma & corona ferant laudes; sed etiam cum revertantur in suas civitates, cum victoria triumphantes, quadrigis in mœnia & in patrias invehantur, è reque publica perpetua vita constitutis vectigalibus fruantur.* Disce, si lubet, à quo athletarum certamen Romæ primùm datum sit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. *Gladiatorum*, inquit, *munus primum Romæ datum est, in foro boario, Ap. Claudio, M. Fulvio coss. Dederunt M. & D. Bruti; funebri memoria patris cineres honorando. Athletarum certamen à M. Scauri tractum est munificentia.*

Privatorum quoque sumptu ea spectacula edita.

Athletis magnum præmium apud Græcos propositum.

Gladiatores quis primus Romæ ediderit. Quis Athletas.

Venator.] Hos venatores intellige, qui Romæ in Circo venabantur: introducti ab iis hominibus, qui, ut prodigi, epulis, visceratiónibus, & gladiatorum muneribus, venationumque apparatu, suas pecunias profundebant in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut omnino nullam relicturi erant: Cic. 2. Offic. Hujusmodi venationes à principibus sæpe editas, historiæ testantur. Dio in Julio: *multa & varii generis spectacula edidit, theatro ad venationem extructo. Id postea Amphitheatrum appellatum, quòd sedes absque scæna haberet.* Eundem per dies quinque venationem in Circo Romano dedisse, ex Suetonio discimus,

Venatio Circensis.

Sepè edita à Principibus.

Etiam per aliquot dies continuos.

scimus, Julio cap.39. Magnifica sanè, & sumptuosa Domitiani spectacula celebrantur. à quo venationes, gladiatoresque, etiam noctibus, ad lychnuchos datæ: teste eodem Suetonio in Domitiano, cap. quarto. Sumptuosissimam quoque venationem Flavius Vopiscus describit: *Genus* (inquit) *spectaculi ejusmodi fuit* (in triumpho nimirum Probi Imperatoris) *arbores validæ per milites cum radicibus evulsæ, connexis latè longeque trabibus affixæ sunt. Terra dein superjecta, totusque Circus ad silvæ speciem consitus, gratiam nobis viroris obtulit. Immissi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cervi, mille apri, mille damæ, Libycæ omnes feræ, & cetera herbatica animalia, quanta vel ali potuerunt, vel inveniri. Immissi deinde populares. Rapuit quisque quod volebat. Sequenti die adjecit in Amphitheatro, una missione centum jubatos leones, &c.* Totam hanc rem explicaturum non dubito Justum Lipsium nostrum, cujus altera Saturnalia De venatoribus, spero fore propediem ut in lucem prodeant. In erim si ea spectacula, desita, & ignota prorsus hoc ævo, te capiunt; adi Suetonium in Octavio, cap.43, in Claudio, cap.21. Cassiodorum in Variis, lib.3. & libro quinto.

Etiam noctibus exhibitæ venationes.

Venatio sumptuosissima ab imperatore Probo edita.

Auriga.] Etiam Aurigæ inter certatores Circenses fuerunt: agitatores alii vocaverunt, l.ult.C.de maleficis. Quippe aurigationem in Circo editam, testis Suetonius in Julio cap.39. in Domitiano cap. 4. Livius, Valerius, alii. Curruum verò certamen in Olympicos ludos invectum nona & nonagesima Olympiade, historiæ loquuntur. Id studium paullatim apud Romanos ita excultum atque auctum fuit, ut pauca, vel nulla ferè spectacula ederentur, ubi non honorifica agitatoribus præmia proposita essent. Sed disce nunc, hujus ludi origo ubi primùm cœperit, & à quo Romã translata. Cassiodorus lib.3. Variarum cap. quiquagesimo primo: *Primus hoc spectaculum apud Helidem Asiæ civitatem Oenomaus fertur edidisse: quod postea Romulus in raptu Sabinarum, necdum fundatis ædificiis, ruraliter ostentavit Italiæ.* Item Hieronymus in vitâ Hilarionis: *Circenses equos nutriebat. Hoc siquidem in* Roma-

Aurigatio Circensis

Certamen curruum quando in ludos Olympiacos invectum:

Quantum auctum apud Romanos.

Quis primus invenerit.

In raptu Sabinarum Romulus primum in Italia exhibui

Romanis urbibus jam inde servatur à Romulo, ut, propter felicem Sabinarum raptum, ab ipso quasi consiliorum deo quadrigæ septeno currant circuitu, & equos partus adversæ fregisse victoria sit. At equo vehi omnium primus docuisse fertur Bellerophon. Testes do Horatium, & Plinium, lib. 7. cap. 56. Bigas autem primùm junxisse dicitur Phrygum natio; quadrigas Erichthonius, teste eodem Plinio dicto cap. Tertulliano De spectaculis cap. 1. & Virgilio 3. Georgic.

Equo vehi quis primus instituerit. Bigas Phryges primum junxerunt. Quadrigas Erichthonius.

Primus Erichthonius currus, & quattuor ausus
Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

Aurigatio expressa versibus Virgilianis.

Aurigarum conatum, & in agitando certamen, Virgilii versus ita proponunt, ut spectare, non legere, videamnr.

Nonne vides, cum præcipiti certamine campum
Corripuêre, ruuntq; effusi carcere currus:
Cum spes erectæ juvenum, exultantiaq; haurit
Corda pavor pulsans? illi instant verbere torto,
Et proni dant lora, volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque adsurgere in auras.
Nec mora, nec requies. Ut fulvæ nimbus arenæ
Tollitur, humescunt spumis, flatuque sequentum.
Tantus amor laudum, tantæ victoria curæ.

Factiones in certamine Circensi quatuor. Ex coloribus distinctæ. Colorum interpretatio.

Ceterùm dum ita certarent aurigæ, aderant partes seu factiones quatuor; *Prasini, Veneti, Rosei, Albi,* à coloribus agitatorum nomen ferentes. Qui ipsi colores suo quoque mysterio non carvêre, ut observo ex Cassiodoro; *Prasinus*, inquit, *virenti verno: Venetus nubilæ hyemi: roseus æstati flammeæ: albus pruinoso Autumno dicatus est.* lib. 3. Variarum cap. 51. vbi alia hac de re non vulgaria qui volet, reperiet. Et apud Isidorum libro Originum octavo decimo. Fuit itidem equestris pugna: cui lupo nomen à Trojanis, & inventore Ascanio. Ejus descriptionem vide apud Virgilium quinto Æneid. & Dionem in Julio. Quæ hactenus pluribus verbis à me dicta sunt, ab iis ego abstinere nec volui, nec debui. Neque enim patiebatur meum officium, ut quæ auctor hic noster uno verbo tantum nominarat

Ludus alius equestris, cui Troja nomen: A quo inventus.

specta-

ſpectacula ludorum & certamina, ego itidem illa non explicata ſilentio præterirem.

Propter exiguam mercedem, vel certè plebis favorem.] Illo jure Romanos ſcio uſos, ut quicunque ſacris certaminibus deſervirent, ignominioſi non eſſent; l. quarta, ff. de his qui notantur infamia. Contrà, ſi qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendebant, aut propter præmium in ſcenam prodibant, famoſi erant: l. 2. ff. dicto titulo. Aurigas, id quod dabatur præmii mendicitate conſecutos, demonſtrare eſt ex Caſſiodori libro 2. Variarum, cap. 9. ubi rex Theodericus, aliquot aurigis, ut à mendicitate triſtiſſima liberaret, ſolidos menſtruos adſignat, publicis rationibus imputandos. Dio ipſum Imperatorem Avitum currus quandoque agitaſſe ſcribit, veſtitu praſino: ſpectatores interfuiſſe Senatorii ordinis viros, & Leonem urbis præfectum. Atque ab his illum non aliter, atque plebejum hominem aureos petiiſſe; præfectos certaminum, ipſoſque milites coluiſſe.

Qui ignominioſi in ludis.

Aurigæ quale acceperint præmium

Imperator Avitus etiam agitator fuit.

Quotidiana meditatione artes ſuas, aut ſervare aut augere conſueſcunt,] Itidem, *ſervari artem*, dixit alibi, libro primo, cap. 15. *quam artem & diſci opus eſt diligenter, & quotidiano uſu, exercitioq; ſervari*: exemplar M. refert hoc loco, *aut ſervare, aut agere conſuevit*. propiùs ad rem S. dum legit, *artes ſuas aut certare, aut agere conſuevit*. Idque ita perſcriptum in membranis ſe reperiſſe Modius notavit. Ceterum H. N. & quatuor Suſii ab edita lectione nihil omnino recedunt. Conieci quandoque ita locum conſtitui poſſe, *quotidiana meditatione artis ſuæ, aut agere conſuevit*; ut hoc ad aurigas, alterum illud ad venatorem, & athletam referatur. Neque mihi diſpliceret, verba illa, *artes ſuas*, induci; etſi loco nondum moveam. Hariolatus ne ſim, criticorum judicium eſto. Sed ad rem. Quotidiana illa meditatione athletæ, venatores, aurigæ privatim exerceri conſueverant: iſtic probè, quod ſuarum partium eſſet, edocti: ludis aut ſacris certaminibus, in publicum producebantur,

Tentatus Vegetii locus.

Athletæ venatores aurigæ, prius in gymnaſiis exerciti

Postea publicè producti.

Magis interesse reip. ut milites, quàm athleta exerceantur.

quo & populum delectarent, quoque victoriam adepti præmia potirentur. Eorum exemplo, jugi exercitatione militem erudiendum noster arguit: eò magis, quòd illi plebem tantùm oblectare; hic rempublicam manibus suis tueri debeat. Illi præter exiguum lucelli, vel auræ popularis, nihil pretii propositum habeant; hunc verò præda lautissima, castrensia commoda, & summæ dignitates maneant militares. Eoque facit istud Avidii Cassii, *qui dicebat miserum esse, cùm exercerentur athletæ, venatores, gladiatores, non exerceri milites; quibus minor esset futurus labor, si esset consuetus*: ut Vulcatius auctor est.

Ordo militiæ, & imperatorum judicium consuevit evehere.] Optimus ipse sibi futurus interpres Vegetius. Respexit enim ad illud quod anteà scripserat: *Tribunus major per epistolam sacram, Imperatoris judicio, destinatur: minor tribunus provenit ex labore.* lib. eodem cap. 7.

Positæ & repositæ fabulæ apud Romanos

Artifices scenici.] In membranis H disertim perscriptum vidi, *Artifices tethnici*; & ad oram illius libri adscriptum, *tethnici, id est positores.* Quod ego tanquam parergon non potui facere, quin monerem. *Ponere* & *reponere* Romano loquendi genere, de fabulis proponendis, ac denuò redhibendis dici solitum, non ignorant, qui humanioribus literis imbuti sunt. Juvenalis Satyra prima: *Pone Tigillinum*. Itidem Horatius in Arte:

Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

Itidem intelligo quod de fabula apud Romanos à Livio primùm datâ scripsit Cicero 1. Tuscul. item quod de tollendâ fabulâ dicitur apud Plautum, Milite, sc. *Nisi quidem*. Videtur enim istic dici, fabulam posuisse, qui narrabat, ut vidisset per impluvium osculantem Philocomasium cum altero.

Scenici non laudem, sed & præmia spectabant.

Artifices scenici ab exercitio, pro laude vulgi, non recedunt.] Atqui scenici videntur præmia non minùs venati. Capitolinus indicat in M. Antonino: *Temperavit etiam scenicas donationes, jubens, ut*

ut quinos aureos scenici acciperent; ita tamen ut nullus editor decem egrederetur. Scenicos præterea operas suas locasse, & ideo infames judicatos, testis mihi erit Papinianus l. 10, ff. de adult. & Vlpianus l. 2. ff. De his qui notantur infamia: & principalis constitutio in l. Imperialis, C. de nuptiis, & rubrica tota cod. Theodosiano, de scenicis. Primam horum spectaculorum in rempublicam Romanam invectionem jamdudum, ut arbitror, à me desideras. Eam habeto ex Livio. Is primùm initio libri septimi, ita scribit: *Ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo (nam Circi modò spectaculum fuerat) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur.* Iterum lib. 33. *Ludos scenicos per quatriduum eo anno primùm factos à curulibus ædilibus memoriæ proditur.* Id quod Livius postremo loco refert, factum Q. Fabio Maximo, T. Sempronio Graccho iterum coss.

Scenicas donationes M. Antoninus quatenus temperarit. Scenici infames erant. Ludi scenici quãdo Romã primùm invecti.

AD CAPUT XXV.

PRimum omnium instruitur jaculis, quæ nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre.] Varias agnovit antiquitas loricas. Nam lineas, coriaceas, æneas, ac denique ferreas gestasse comperi. Lorica linea Alexandrum Magnum indui solitum, scribit in vita ejus Plutarchus. Item & Græcorum heroës vsos, teslis Homerus Iliad. β, Herodotus Polyhymnia. Itidem de Hispanis memoriæ prodidit Livius libro 31. Idem ille Samnites totam legionem linteatam habuisse scribit, libro nono extremo: & Festus in *legio.* Livii hæc sunt verba: *Forma erat scuti: summum latus, quà pectus atque humeri teguntur, fastigio æquali; ad imum cuneatior, mobilitatis causa: spongia pectori tegumentum, & sinistrum crus ocrea tectum. Galeæ cristatæ quæ specimen magnitudini corporum adderent, tunicæ auratis militibus versicolores; argentatis linteæ candidæ.* Certum genus militum Imperator Caracalla instituit, quos Alexandrinos appellavit: hos thorace ex triplici lino indutos fuisse, videbis apud Dionem, in Caracallâ. Suetonius in Galba: *Loricam tamen, inquit, induit linteam.* Lineam lori-

Loricæ antiquis variæ fuerunt. Linea lorica. Legio linteata Samnitũ. Scuti perelegans descriptio. Alexandrini milites.

Lorica linea. Lorica coriacea. Lorica ferrea.

cam, pro ænea militibus Atheniensibus dedit Iphicrates. Testem do Diodorum lib. 13. & in ejus vita Probum. Varro, *Lorica*, ait, *à loris, quòd de corio crudo pectoralia faciebant, posteà succeduerunt Galli è ferro sub id vocabulum, ex annulis ferream tunicam.*

Quibus muli ad trahendum.] Manuscriptus H. & quatuor Susii legunt, *multi.* Quod vereor, ne mentiantur.

Nam hæ quanto majores fuerint, tanto longiùs tela jaculantur.] Augent verbo uno C.S.M & H. in quibus legitur, *longiùs ac fortiùs.* Vide, ne de suo hoc addiderint librarii.

Emaculatus Vegetius.

Verbi Armandi nova significatio.

Item decem onagri, hoc est singuli per singulas cohortes, in carpentis bobus duobus portantur armatis.] Alter Susianorum referebat, *bobus trahentibus portantur armatis.* Vox *duobus* nulla est in codice M.S.H.N. neque illi aliud quid ejus loco substituunt. Hoc ampliùs, pro *armatis*, omnes illi referunt, *armati.* Quod non ad boves, sed ad ipsum Onagri machinamentum referendum est. Rectè igitur emendamus, *bobus portantur armati.* Vegetius hoc eodem capite de carrobalistis loquens: *Singula*, inquit, *contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est undecim homines deputantur.* Itidem in Notitiâ Imperii verba de balista sonant: *Quæ quanto minùs ad armandum se virorum ministerium quærit, tanto est ingenii virtute præstantior.* Jumenta hæc, quæ machinis bellicis, ceterisque rebus trahendis in exercitu necessaria erant; sive muli, sive equi, sive boves erant, provinciales præstare tenebantur. Ceterùm præstitis animalibus, provinciales neque pabulis, neque pecunia danda gravari poterant, l. comperimus, C. de cursu publico, lib 12. Porro ut hic, in expeditione bellica, machinis, armis, ceterisque huc illuc transferendis boves, mulos usui fuisse videmus: similiter & in cursu publico, bobus, mulis, asinis quoque antiquitus usos, testatur Imperatorum constitutio, l. prima, Cod. Theodosiano, dicto titulo. Id autem à Juliano sublatum, scribit Socrates

Jumenta bellico usui necessaria provinciales suppeditasse. Jumenta autem qui præstabant, alere non tenebantur. Boves, muli, asini quoque in cursu publico.

crates lib.3.cap.1. Imò totum illum publicum cursum (cum privatorum onus antè fuisset) in se recepit Imperator Severus,teste Spartiano.Idem ille D.Hadrianum cursum fiscalem instituisse, alibi scriptum reliquit. Cursum publicum ex privato fiscalem fecit D Hadrianus.

Quatenus contextis eisdem(sicut dicunt) monoxylis.] Eum locum explicabo lib.3.cap.7.

Item ad fossarum opera facienda.] Membranæ H. *faciendum* scribunt. Id, tanquam insolens, offendit aures eorum,qui hic reposuerunt, *facienda*; existimantes benè mereri se de Vegetio, cùm meriti sint admodum malè. Gerundia enim veteres magis amasse videntur quàm ea, quæ Gerundiva Grammatici vocant. Inde illi longe alio exemplo dixerunt: *Pullos subducendum, & consuefaciendum*, Varro. sic Lucretius, Vegetius leviter emendatus. Gerundiorum usus apud veteres.

Æternas quoniam pœnas in morte timendum.

Sed admonuerunt hæc Gellius;item in Spicilegiis suis noster Palmerius,& alii.

Bidentes, ligones, palos, rastra, alveos.] Hic ipsa seges mendorum est. Nam quid pali inter ferramenta quibus fossæ ducuntur? Libri plerique, etiam olim editi, sinceram lectionem suggerebant. Ea est,ut scribamus,*palas*: quod amplector. Pala instrumentum est rusticum terræ eruendæ factum. Plautus Pœnulo,sc. *Ain tu*: Vegetius iterum correctus. Pala instrumentum rusticum.

Palas vendundas sibi ait,& mergas datas,
Ut hortum fodiat,atque ut frumentum metat.

Rastra.] Mirum est in tanta librorum copia,præsertim cùm pluribus locis hoc nomen apud Vegetium reperiatur,nullum esse, qui aliam scripturam præ se ferat. Neque minùs miror in hunc usque diem veram lectionem non erutam, hoc est, *rutra*, pro *rastra*. In unis H. membranis eam reperi: & ibi nescio quis nugo, adhibitis punctis, & S.litterâ suprà adscriptâ, locum suo more corrigere, id est depravare conatus erat. Veruntamen eam vocem mibi, seu potiùs Flavio nostro, sic eripi non sum passus. Primùm *rastros* Latinos scriptores, non Iterum emendatus Vegetius. Rutrum restitutum Vegetio.

rastra scripsisse, pueris cognitum est. Inde ipsi rastri, cui quæso rei in castris? an ne ut iis *glebas quis frangat inertes*? vel juxta Enni versum, aliquis *rastros dentifabros capsit causa poliendi agri?* Dictum rutrum, quòd illo terra vel arena eruitur, à ruendo: ut ab arando, aratrum. Plinius: *Experimentum marmorati est in subigendo, donec rutro non cohæreat.* Cato quoque De re rustica, dum vineatoris instrumenta recenset, vult eum habere *palas sex, rutra quatuor, rastros quadridentes duos.* Pompejus Festus: *Rutrum tenentis juvenis est effigies in Capitolio ephebi, more Græcorum, harenam ruentis, exercitationis gratia. Quod signum Pompejus Bithynicus ex Bithynia, supellectilis Regiæ, Romam deportavit.*

Rutrum unde dictum.

GO-

COMMENTARIUS AD LIBRUM TERTIUM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

LAcedæmoniis præcipua fuit cura bellorum.] Auctor Plutarchus in Lycurgo, Spartanam juventutem, ab anno septimo ætatis, in greges fuisse distributam: singulis verò quasi contuberniis unum præfectum, qui cæteris prudentia & virtute præstaret. Hunc intuebantur, huic imperanti obediebant, hunc plectentem libenter perferebant. Itaque disciplina erat, quædam obediendi exercitatio. Seniores, ludentes pueros sæpè observabant; contentiones, non rarò dimicationes suggerebant, quò animadverterent cujusque ingenium atque pugnandi audaciam. Literas eos tantùm pro necessitate docebant: reliqua omnis disciplina ad rectè obtemperandum, labores tolerandos, ad victoriam in quovis certamine obtinendam pertinebat. Quare procedente etiam ætate ad exercitia graviora, majorem tolerantiam assuefaciebant: ut apud eundem Plutarchum videre est, dicto loco. Certè musices, & artis militaris scientiam, veterum Poëtarum, Terpandri, Pindari, aliorumque calculo Lacedæmoniis tributam, ex eodem plutarcho discimus. Praetereà Platone auctore, M. Tullius asserit omnem morem Lacedæmoniorum inflam-

Lacedæmoniorum pueri ab anno septimo ad disciplinam præparabantur militarem.

Litteras tantum ad necessitatem docebantur.

Crescente ætate ad majora & graviora exercitia deducti.

Musices & sciētiæ militaris

peritissimi Lacedæmonii. inflammatum fuisse cupiditate vincendi; lib.1.Offic. Idem quoque testis est, eundem populum corpora non juvenum; sed etiam fœminarum & virginum, labore diligenter firmasse, 2. Tusc. De prædictis adolescentium commissionibus, ejusdem Cicer. Testimonium adscribamus, ex 5. Tusc. *Adolescentium*, inquit, *greges Lacedæmone vidimus. Ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, ut exanimarentur priùs, quàm se victos, faterentur.*

Etiam virgines & fœminæ eorum labore firmabantur

Xantippi declaratur exemplo.] Appianus lib. De bellis Punicis principio de Afris loquens, *Illi*, inquit, *à Lacedæmoniis ducem petierunt, rati per bonorum Imperatorum inopiam afflictas res suas: à quibus imperarunt Xanthippum.* Attamen auctor De viris illustribus in M. Atilio Regulo, Xanthippum hunc Lacedæmonium quidem, sed mercenarium militem facit. Cui in eo nondum assentior. Reclamant enim, Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 14. Polybius lib. 1. Florus lib. 2. cap. 2. Epitome Livii lib. 18. nisi militem mercenarium interpretemur, non gregarium militem; sed ducem exercitus mercede sollicitatum, operamque stipendii gratiâ præstantem: quod de hoc Xanthippo prodidit Frontinus libro 2. Strategemat. cap. 2. Orosius libro 4. cap. 9. Xanthippum hunc regem Lacedæmoniorum cum auxiliis accitum scribit.

Xanthippus Lacedæmonius dux Carthaginiensibus datus. Auctor de viri. illustribus fortean mendosus.

Non virtute, sed arte solus ferret auxilium.] Ars illa, qua Xanthippus res Carthaginiensium propè collapsas restituit, fuit in acie instruenda, collocatis in prima acie levis armaturæ militibus, in subsidio autem robore exercitus posito, dato auxiliaribus præcepto, ut emissis telis hosti cederent, & cùm se intra ordines suorum recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent. Videndus Frontinus lib. 2 Strategem. cap. 3. num. 10.

Xanthippus res Carthaginiensium restituit jam penè collapsas. Una aciei instructione id effecit.

Qui desiderat pacem, præparet bellum.] Plato

Plato in eo opere, quod De legibus edidit, Cretensium legum latorem ita leges condidisse affirmat, tanquam homines semper parati essent ad bellum, atque in procinctu dimicandi consisterent; omnibus namque urbibus bellum geri; quod non aliquo præcone, aut fæciali, sed ab ipsa rerum natura indiceretur. Atqui à belluis bellum dici, quia belluarum sit perniciosa dissensio, Festo concedimus. Cui accedit & Ciceronis sententia, dum ait: *Temerè in acie versari, & manu cum hoste confligere, immane quoddam, & belluarum simile est*: libro primo Officiorum. Sed audiamus quod ibidem Cicero subdit; *Cùm tempus est, necessitasque postulat, decertandum manu est, & mors servituti turpitudinique anteponenda.* Ergo quod temerè fieri prohibetur, id necessitate postulante videmus concedi. Sed commodè, principes se suaque tueri non valebunt, hostibus incumbentibus, nisi antè omni armorum genere, exercitioque armaturæ suos imbuerint. Neque ea Vegetii mens aut Platonis est, quòd ad bella temerè suscipienda incitare nos velint; sed pro rerum vicissitudine in pace altissima de bello cogitare, jubent. Neque enim belluarum instar ad id quod adest, quodque præsens est, hominem accommodare se convenit: homo enim rationis particeps, per quam consequentia cernit, principia & causas rerum videt, earumque prægressus & quasi antecessiones non ignorat; similitudines comparare debet, rebusque præsentibus adjungere atque annectere futuras: sicque totius vitæ cursum præ oculis ponere; ad eamque degendam res necessarias præparare: auctore Cicerone eodem libro Officiorum. Cujus etiam consilium de bello suscipiendo omnium animis insitum velim: *Bellum*, inquit, *ita suscipiatur, ut nihil aliud, nisi pax quæsita videatur*: ibidem.

Cretensium legislatores de bello satis solliciti.

Bellum, à quo dictum.

Bellum temerè non est suscipiendum.

Idem permissum, necessitate ita postulante.

In pace de bello cogitandum.

Ciceronis de bello suscipiendo consilium.

AD CAPUT I.

A Qua denique ipsa.] Justinus libro 2. Historiarum: *Xerxes septuaginta millia de regno armaverat,*

Xerxis exercitus flumina epotavit

verat, & trecenta millia de auxiliis; ut non immeritò proditum sit, flumina ab exercitu ejus siccata, Græciamque omnem vix capere ejus exercitum potuisse. Juvenalis Satyra x.

------ credimus altos
Defecisse amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Sostratus alis.

Exercitus quantus Xerxi fuerit.

Alii auctores sunt, qui Xerxi quingentas myriades, id est quinquagies centena hominum millia fuisse scribant: alii aliter sentiunt. Sed de ingenti hujus exercitu, adeundi Herodotus lib. 7. Diodorus Siculus lib. 3. & lib. 11. Plinius lib. 33. cap. 10. & lib. 4. cap. 11. Isocrates in Panethera, & in Panegyr. Plutar. περὶ παραλλήλων: & alii. Ctesias vetus scriptor tradit, in Nini regis exercitu, pedites militasse ad decies septies centena millia, equitum millia ducenta: currus ibidem fuisse falcatos paulò minùs decem millibus, & sexcentis. In expeditione Darii adversus Scythas octingenta millia militum commemorat Diodorus Siculus lib. 3. Vbi idem auctor est, Romanos paulo ante tempora Hannibalis censu in Italia, tum civium, tum sociorum qui bello apti essent, habito, decies centena ferè hominum millia descripsisse. Sed non tam magnos exercitus Romanos educere consuesse, vt alios Barbaros, ex auctore hoc nostro, & historiis passim intelligimus. Et (ut verbis Sallustii utar) memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit; nî ea res longiùs nos ab incepto traheret.

Nini copiæ quantæ fuerint.

Darii quantus exercitus.

Romani non magnos ducebant exercitus.

Quàm eruditos armis exercitus habere voluerunt.] Qui eruditos exercitus habet, facile intelligere est, qua re eruditos habeat. Itaque congratulor soli exemplari M. in quo τὸ *armis*, nullum est: Vegetius lib. 1. cap. 13. *Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius est Rep. in qua abundant milites eruditi.*

Vegetius glossemate liberatus.

Prætores, velut minores duces.] Propriè hîc nomen illud Prætoris sumptum. Neque accipiendum

Prætores etiã exercitus ducebant;

endum ut Varro lib. 4. De lingua Latina interpretatur, quòd à præeundo exercitui dicatur; sed de peculiari magistratu. Livius lib. 42. *Præter consulares exercitus Prætores quoque jussi scribere milites erant.* Idem quoque testis est Prætores exercitus duxisse lib. XXXI. extremo & alii historiographi locis infinitis. Consulendus & Festus in *Prætor.* Hos & peculiares secum legatos habuisse militares, docui lib. 2. cap. 9. Addo nunc etiam, ipsos Imperatorios legatos, & præfectos prætorio exercitus quoque duxisse. probat in M. Antonino Capitolinus. Prætores etiam exercitus duxerunt. Legati exercitus quoque duxerunt. Etiam præfecti prætorio.

Consularis potestas cum viginti millibus.] Mittebantur ferè ex urbe cum exercitu proconsules, legati, aut prætores: rariùs uterque consul egrediebatur. Docet Cæsar lib. 1. De bello civili: *Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe proficiscuntur, lictoresque habent ex urbe & capitolio: privatim, contra omnia vetustatis exempla, tota Italia dilectus habetur.* Solent enim ipsi coss. cùm bellum gerendum esset, inter se sortiri. Constat ex Dionis Pompejo. ubi videmus Hortensio belli cum Cretensibus gerendi sortem obvenisse; ipsum verò foro delectatum, Metello collegæ suo ultrò exercitum cessisse. Subinde eo loco res Romana erat, ut alter consulum urbi præsidio relinquendus esset, in quo Senatus summa authoritas erat. Nam bello Catilinario ex Senatusconsulto Ciceronem urbi præsidio esse, Antonium verò Catilinam cum exercitu persequi jussum, Sallustius auctor est. Adstipulatur & Livius, lib. 3. *Fabio, ut antium legiones duceret datum, Cornelius ut Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, (qui Æquis mos erat) ad populandum veniret.* Et hoc locum quidem obtinuit, si unò tantùm in finibus imperii opus erat exercitu. Cæterùm si pluribus hostibus obviam eundem erat, provincias inter se partiri consules solent. Itidem Livius lib. 3. *alter*, inquit, *consul postquam mœnibus Romanis jam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam coss. ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantur.* Itidem Marcello & Levino coss. Consules uterq; raro ad bellum urbe egressi. Inter se sortiebantur uter egrederetur. Interdum auctoritate senatus alter urbi præsidio relinquebatur. Si pluribus hostibus resistendum erat, provincias inter se sortiebantur.

pro-

provincias sortientibus, Sicilia & classis Marcello, Italia cùm bello adversus Hannibalem Levino evenit. & cùm causa Siculorum legatorum, qui istic aderant, & lachrymabantur (quòd à Marcello alienatos haberent animos) consules provincias mutaturi essent, respondit Senatus iniquum esse extra sortem, collegæ optionem dari provinciæ: teste Livio lib. 35.

Aucto imperio plures fere hostes fuerunt; ideoque pluribus opus fuit exercitib. Ipsi consules duas tantùm legiones singuli duxerunt. Romani legiones habent XXIII. Legiones XLIV.

Prolatis autem imperii Romani terminis, ut plures fuêre hostes, proinde & pluribus exercitibus opus fuit. Bello Punico secundo duodeviginti legionibus bellum geri placuit, binas tamen conss. sibi tantùm sumpsêre singuli, reliquæ in provinciis sub prætoribus, proprætoribus, proconsulibus & præsidibus militârunt. Cujus rei testem do Livium lib. 33. Vegetium lib. 2. cap. 4. iterum Livium lib. dicto extremo. Anno ab urbe condita quingentesimo quadragesimo primo, viginti trium legionum summa fuit: consulibus tamen binæ tantùm decretæ; tradit Livius initio lib. 34. Triginta quandoque legiones Romanis militasse, probant diversa ea iundem signa, vulgata ab Huberto Goltzio in Julio Cæsare. Imò quadraginta quatuor legiones sub imperio Octaviani A. fuerunt subjugato Lepido: testis Paulus Diaconus libro 7. Historiarum.

Emendatus Vegetius.

Cum ejusmodi præcepto, prouideant.] Quod edendum hic curavi, *Provideant ne quid Resp. detrimenti capiat coss. alter, vel alter, ambóve*; fateor abire à quibusdam libris: tamen ad amussim convenit cum exemplari collegii trium coronarum, mss. N. & altero Susiano. In membranis H. erat, *proconsules alter, ambóve.* Illud puto non prætereùndum, in omnibus libris quos videre potui, hæc verba *Consules alter*, &c. ipsi formulæ non inseri, ut in nupera editione, sed postponi. Quod verò Vegetius vult eo præcepto dimissos cum exercitu semper consules; id ultima tantùm necessitate observatum aliis auctoribus docemur.

Formula Senatusconsulti in necessitate reip.

Cæsar lib. 1. De bello civili: *dent operam Consules, Prætores, Tribuni plebis quiq; proconsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat.* Ibidem paulo pòst: *Quotiescunq; decretum sit, darent magistratus operā, ne quid*

ne quid resp. detrimenti caperet. Qua voce, & quo Senatusconsulto, populus Romanus ad arma sit vocatus, factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi. Testantur idem Cicero Philippicâ quintâ, & pro Milone; & ibidem Asconius Pædianus: Sallustius in Catilin. & alii passim. Etiam alteri Consulum hoc præceptum datum, Livio scriptore manifestum fiet. Is lib. 2. ab V. C. *Tantùmque*, inquit, *terrorem incusière patribus, ut (quæ forma senatusconsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur, videret ne quid detrimenti Resp. caperet.*

Formula Senatusconsulti illius. Uni quoq; consuli resp. commissa.

Non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos.] Membranæ Susii malebant, *quàm infinitos instructos*: liber H. *quàm instructos*. Amplexus sum, quod in M. N. & S. reperi, *Non tam grandes exercitus habere, quàm plures. Illa tamen, &c.* Cùm enim diversis regionibus populo Romano pugnandum fuerit, consequens est, pluribus exercitibus opus fuisse, eosdemque nulli usui fuisse, nisi instructos sive paucis, sive pluribus uti vellent.

Mutata in Vegetio lectio.

Ne unquam amplior multitudo sociorum.] Præcepit Flavius, id imprimis cavendum omnibus qui exercitus ducturi sunt, ne plures extraneos quàm suos in numeros militares recipiant. Ejusdem cum illo sententiæ video Livium, dum inquit: *Id primùm cavendum puto Romanis Imperatoribus, ut ne plus alieni quàm sui roboris in castris habeant.* Atque adeò Tacitum; cujus sententia talis: *Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ non sua vi nixa.* Aliud nihilominùs Romæ observatum, scio, bello Volscorum, rebus Romanis domestica seditione in augustum coactis. Docebo ex Livii lib. 3. *Hernici & Latini jussi milites dare ex fœdere: duæque partes sociorum in exercitu, tertia civium fuit.* Aliud itidem usurpatum bello Carthaginiensi. Nam Sempronio consuli duæ legiones datæ: ea quaterna millia peditum erant, equites treceenti; sociorum sexdecim, millia peditum, equites mille octingenti. Cornelio

Cavendũ ne plures in exercitu sint auxiliares, quam legionarii

Aliud Romæ necessitas facere coëgit bello Uolscorũ Item bello Carthaginiensi.

verò ipsius collegæ duæ Rom. legiones datæ, cum suo justo equitatu & quatuordecim millia sociorum peditum, cum equitibus mille ducentis; ut probat Livius lib. 30. Non absimile apud eundem exemplum lib. 32; de L. Posthumio consule designato. Verùm tamen non satis exacta huic rei cura adhibita, magnum posteà malum dedit Romanis. Cùm enim in Hispania Cn. Scipio majora Celtiberorum auxilia duceret, quàm legiones Romanas; auxiliis ab hoste pecuniâ corruptis, prœlioque excedentibus, res Romana in ea provincia labascere cœpit: hostesque mox oppressére --- *geminos duo fulmina belli Sciapidas*. Consulendus Livius lib. 34. qui eodem loco subdit: *Id posteà cavendum semper Romanis ducibus esse, exemplaque hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis crederent auxiliis; ut non plus sui roboris, suarumq; virium in castris haberent.* Immò præter periculum, quod ab extraneis in acie timendum est, aliæ quàm plurimæ causæ recitari possunt, quare domestico potiùs, quàm extraneo milite utendum sit. Domesticus enim, seu legionarius, cùm in oppugnandis adversariorum militibus, tum suis defendendis fortiorem se præbet, quàm extraneus. Hic enim arma non alia, quàm stipendii causa sumit. Legionarius non tam præceps in seditione, non tam facilè deserit, quòd bonorum amissionem metuat; uxori, liberis, parentibus domi relictis, timeat: idē stipendio minore militat; in frumentatione, urbium expugnatione, invasione, ac deprædatione, propter amorem patriæ modestiorē se præbet: mitto, quòd, exercitu dimisso, lubentiùs ad suos legionarius, quàm auxiliarius remeet: pecunia, quæ in legionarium erogetur, in provinciis maneat. Sed & opera, (quod caput est) quæ auxiliario imbuendo, exercitando impenditur, pessimè collocatur. Nam præterquàm quòd nostros negligimus, opprimimus; extraneos extollimus ac strenuiores reddimus; tum perlustratis itineribus nostris, natura locorum, urbium situ perspectis, ac quasi propositis nostrorum divitiis, plurimos nobis hostes paramus, atque ad invasionem nostrarum possessionum, quasi invitare videmur extraneos. De periculo

Majora in castris auxilia Romanis habentes, sed suo magno malo.

Eo exemplo Romani edocti.

Domestico potiùs, quam mercenario, milite utendum: idq; variis ob causas.

ricu-

riculo, quod metuendum à majoribus auxiliariorum copiis, vide exempla in Republica doctissimi viri Joannis Bodini, libro 5. capite quinto.

Amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris.] In veteri editione Coloniensi est, *sociorum auxiliarum ve*. in M. *socialium auxiliorum*. in S. & membranis N. *sociali um auxiliarum ve*. Placuit mihi hæc particula disiunctiva eapropter, quòd alia quoque Romanis auxilia, quàm à sociis fuisse innuat. Alia inquam. Nam à Barbaris etiam non à Latinis tantùm hæc auxilia. Ne mihi crede, sed ipsi Cornelio Tacito: *Decreta triumphi insignia Poppæo Sabino contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eò ferocius agitabant. Caussa motus super hominum ingenium; quòd pati dilectus, & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur: ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti: aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere*: lib. 4. Annal. Queruntur eâdem de re apud Tacitum Britanni, in Vita Agricolæ: *Abstrahi liberos, iniungi dilectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. Quantum enim transisse militum, si Britanni numerentur*. Calumniatur in eadem Vita & Galgacus Romanum exercitum ex diversissimis gentibus contrahi. Atqui Imperatorem Probum cùm tyrones numeris Romanorum ac limitaneis insereret, dixisse ferunt, *sentiendum, non videndum, cum auxiliis Barbarus juvamur*. Hoc ampliùs; etiam voluntarios milites Barbaros in castris Romanis fuisse observavi: Ammianus lib. xx. Historiarum: *Verendum esse affirmans, ne voluntarii Barbari militares, sæpè sub hujusmodi legibus adsueti transire ad nostra, hoc cognito, deinceps arcerentur*. Idem libro eodem, *Auxilia super his Scytharum poscebat, mercede, vel gratia*.

Vegetius correctus.

Romanis etiam à Barbaris suppeditata auxilia.

De Barbarorum auxiliis Imperatoris Probi sententia.

Barbari etiam voluntarii in castris Rom.

Quàm civium Romanorum.] Particula, *quàm*, nulla est in solo exemplari M. ubi legebatur, *Illa tamen ratio est servata, ne unquam amplior multitudo sociorum auxiliarumve esset in castris, civium Romanorum*. Et sic per Genitivum dicetur, *amplior civium Romanorum*. Phrasim hanc non insolentem probabo;

Tentatus Vegetii locus.

babo; etsi paucis pespectam: in l. neque furti, C. ex quibus causis infamia irrogetur, legitur vulgò: *Qui cùm plus debito, nomine debitorum exegisset.* invenerat vir doctissimus Russardus in membranis, *qui cum debiti nomine, plus tributorum exegisset*: hinc ille faciendum censuit, *qui cum plus debito, nomine tributorum exegisset.* Sed frustrà id censuit. Emendo ex membranis meis, *qui cùm plus debiti, nomine tributorum, exegisset.* Quo modo sæpè legum conditores locutos observavi. Sic Scævola l. tutores, 61. ff. De conditione indebiti, *quod, amplius sui debiti solutum est.* Sic Treventius, l. sed si 62. ff. De conditionibus & demonstr. *Quidam non solùm capienti amplius leg. l. concessæ portionis.* Quo loco, qui phrasim non sunt adsecuti, conati sunt emendare, *amplius lege concessâ portione* Id contra Pandectas Florentinas. Itidem Papinianus l. in ratione 11. §. quod vulgo, ff. ad legem Falcidiam, *longæ plus habedt quartæ, paternæ hæreditatis.* Vide, si lubet, & Nonium Marcellum, de genitivo casu pro ablativo.

Dissensio à Lud. Russardo, Emendata l. neque furti, C. ex quibus caussis infa. irrogetur.

AD CAPUT. II.

IUxta morbosas paludes.] Probabat doctissimus Johannes Metellus Jurisconsultus amicus meus, *borbosas*, pro *morbosas*, legendum. Quod & editio Parisiensis hîc expressum habet. Et quòd à voce Celtica *bourceux*, tracta sit hæc phrasis, quæ ipsis sonat lutosum: similiter & lutum, illi nuncupant *bourbe*. Ad rem ut veniamus; juxta paludes castra metanda non esse, Vegetius præcipit. Quanta verò in explorandа locorum sanitate sagacitas veterum fuerit, quæ ratio, antequàm castra ponerentur aut urbes, uno Vitruvii loco facilè demonstrabo. Is l. 1. De architectura; c. 4 *Majores*, inquit, *è pecoribus immolatis, quæ pascebantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant jecinora: & si erant livida & vitiosa prima, alia immolabant, dubitantes utrum morbo, aut pabuli vitio læsa essent. Cum pluribus experti erant & probauerant, integram & solidam*

Mutata in Vegetio scriptura.

Castra juxta paludes non ponenda.

Loci salubritatem quomodo Romani explorarint antequam urbes aut castra ponerent.

solidam naturam jecinorum ex aqua & pabulo; ibi constituebant munitiones: si autem vitiosa inveniebant, judicio transferebant. Item in humanis corporibus pestilentem futuram nascentem in iis locis aquæ cibique copiam, & ita transmigrabant, & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus salubritatem. Hactenus ille. Videndus eâdem de re Galenus lib. 1. De sanitate tuenda, & Aristoteles lib. 3. De partibus animalium. Veterum autem institutum illud à Demetrio originem habere dicitur.

Paludes.] Auctor est loco jam dicto, idem Vitruvius, vicinitatem palustrem hominibus evitandam: *Cum enim auræ* (inquit) *matutinæ in sole oriente ad oppidum pervenient, & iis ortæ nebulæ adjungentur, spiritusque bestiarum palustrium venenatos cum nebula mixtos, in habitatorum corpora flatus spargent; efficient locum pestilentem.* Neque hominibus tantùm: nam & vites, & sata à paludibus abesse Constantinus voluit; & ob nebulas, & ob frigidas auras lib. 5. De Agricultura cap. 5. Quod si eo loco, ubi castra metanda erant, serpentium aliorumve reptilium infestatio metueretur, remedium præstò erat: de quo apud Maronem:

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.

Eâdem de re Lucanus:

Ultima castrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
Et larix non læta comis, eoaque costus,
Et panacea potens, & Thessala centaurea,
Peucedanum sudat flammis, Ericinaque taxus,
Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotanum, & longè nascentis cornua cervi.

In æstate luce cœpto itinere.] Duo mss. probant legendum, *In æstu ante lucem.* Quæ lectio ideò proba videtur, quòd per æstum, æstatem facile intelligamus: cæterùm æstate non semper tantus calor fit, ut exercitui iter facienti incommodare possit. Deinde opposuisse videtur *æstum*, & quod paulo post sequitur, *sævam hyemem.*

Cur paludes vitandæ in munitionibus.

Etiam vites, & sata abesse debent à paludibus.

Castrorū locus quomodo à serpentibus purgatus.

Correctus Vegetius.

pere fuerint folliciti. Phrasis antiqua.

sunt, id est dum pluit, ningit. Phrasis illa antiquitatem sapit, non mediam Vegetii ætatem. Cato De re rustica: *Caveto, cùm ventus fiet, aut imber, effodias*, cap. 28. idem: *cum pluviæ erunt*: capite 112. Pari phrasi eundem dicere observavi: *Cum pulvis erit Cùm solerit*, Itidem Varro de re rustica: *Pluviis diebus cubilia substernenda fronde aut paulo* l. 2. c. 9.

Equitibus exercendis hieme porticus peditibus basilicæ exstructæ. Aqua viatur ex sordibus castrorum.

Sub tecto.] Equitibus porticus, peditibus basilicas tectas fuisse, auctor noster docuit lib. 2. cap. 23. ubi, dum tempestas esset, imbres, nives grandinesque sævirent, exerceri commodè possent.

Et odoris ipsius fœditate vitiatis haustibus.] Ammianus: *aliis placet, auras, (ut solent aquæ) viliatas fœtore cadaverum, vel similibus, salubritatis violare maximam partem*: lib. Historiarum 19. ubi etiam de causis pestilentiæ disputat, ex Philosophorum medicorumque sententiis.

Consul Rom. castra mutare coactus propter aquas stagnantes. Aquæ etiam infectæ, quibus hostibus necessario erat utendum. Castrorum frequens mutatio salubris: Idem remedium contra otium castrense.

Perniciosissimus nascitur morbus.] Dum in obsidio Carthaginiensi castra Censorini consulis aquis stagnantibus essent apposita, & à mari magnis ædificiis disclusa, factum, ut variis morbis laborârint ipsius milites, & consul alium castris locum capere coactus sit, Appiano teste. Quin rationem veteres invenêre, qua aquam corrumperent, qua necessariò hosti animadvertebant utendum. Testis mihi Hirtius De bello Alexandrino.

Nisi frequenti mutatione castrorum.] Frequens hîc castrorum mutatio sanitatis ergò, alibi idem factitatum ad exercendos milites, castris etiam ac si adesset hostis, fossa valloque munitis. Quod de Metello notatum reliquit Valerius Max. lib. 2. cap. 7.

AD CAPVT III.

Pabulari, frumentari, copiari, verba castrensia.

PAbulatio, & annona.] *Pabulari lignari, frumentari, aquari, copiari*, verba castrensia sunt: nec faciè apud Oratores reperias, teste Gellio l. 17. cap. 2. & Nonio Marcello, in *Copiari*. Cæsar & *materiam* dixit l. 7. de bello Gallico. Ab iisdem verbis derivata nomina, *pabulatio, frumentatio, lignatio*.

Unum

Unum est & maximum consilium.] In libro M. *unum constat, maximum telum.* membranæ H. *unum ext. & maximum telum.* Inde feci *unum est & maximum telum,* adstipulantibus & Susii membranis. Item in H. storiis Sallustii Mar. tribunus plebis : *Cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arsere; permansit una res modò, quæ utrimque quæsita est, & erepta in posterum, vis tribunitia, telum à majoribus libertati paratū.* Emendatus Vegetius.

Tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia.] Huc pertinet illud, quod apud Cassiod. in Variis legitur, lib. 1. cap. 17. *Quale est, rogo in laboribus propriis esse, cum durissimas mansiones hostis cogitur sustinere. Ille imbribus pateat, vos tecta defendant; illum inedia consumat, vos copia provisa reficiat.* Curandum iis, qui locū defensuri sunt, ut ipsis omnium terum copia suppetat, hostes frangat inopia.

De copiis expensisque solers debet esse tractatus.] Et quidem antè, quàm bellum inchoëtur, hoc cogitandum, imò expediendum est. Frustrà enim disciplinam militarem suis proponat; verbera, crucem frustrà minitetur, cui non suppetat, unde stipendia militibus aut annonam solvat. Nam, ut censuit rex Ostrogothorum Theodericus, *Disciplinam non potest servare jejunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus. Necessitas moderamen non diligit : nec potest imperari multis, quod nequeunt custodire paucissimi :* apud Cassiodor. lib. 4. Variarum, cap. 13. & consulendus idem lib. 5. Variarum, cap. 13. & dixi capite superiori periculosam, perniciosam esse militum mendicitatem. Expensæ præparādæ antequàm de bello cogitetur. Miles ieiunus, disciplinam servare non potest.

Ut pabula, frumentum, cæteræque annonariæ species.] Solent à provincialibus non modò frumentum, pabula, paleæ; sed & aliæ annonariæ species, jure tributorum exigi : tum etiam ab iisdem ad castra & limites provinciarum mansionesque conferri. Testis constitutio Valentiniani & Valentis, l. 4. C. de erogatione militaris annonæ : & lib. 2. & lib. 11. Cod. Theodosiano, de annona. Itidem munera præstabantur, angariæ, parangariæ, plaustra, &c. à quibus ministeriorum collationibus tempore expeditionis, neminem liberari, Principali constitutione cautum Provinciales jure tributorum quasuis annonarias species inferebāt. Easdem ad limites, & mansiones conferebant. Itidem munera præstabāt, angarias, perangarias, plaustra &c.

inflammatum fuisse cupiditate vincendi; lib.1.Offic. Idem quoque testis est, eundem populum corpora non juvenum; sed etiam fœminarum & virginum, labore diligenter firmasse, 2. Tusc. De prædictis adolescentium commissionibus, ejusdem Cicer. Testimonium adscribamus, ex 5. Tus. *Adolescentium,* inquit, *greges Lacedæmone vidimus. Ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu denique, ut exanimarentur prius, quam se victos, faterentur.*

peritissimi Lacedæmonii.

Etiam virgines & fœminæ eorum labore firmabantur

Xantippi declaratur exemplo.] Appianus lib. De bellis Punicis principio de Afris loquens, *Illi*, inquit, *à Lacedæmoniis ducem petierunt, rati per bonorum Imperatorum inopiam afflictas res suas: à quibus imperarunt Xanthippum.* Attamen auctor De viris illustribus in M. Atilio Regulo, Xanthippum hunc Lacedæmonium quidem, sed mercenarium militem facit. Cui in eo nondum assentior. Reclamant enim, Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. num. 14. Polybius lib. 1. Florus lib. 2. cap. 2. Epitome Livii lib. 18. nisi militem mercenarium interpretemur, non gregarium militem; sed ducem exercitus mercede sollicitatum, operamque stipendii gratiâ præstantem: quod de hoc Xanthippo prodidit Frontinus libro 2. Strategemat. cap. 2. Orosius libro 4. cap. 9. Xanthippum hunc regem Lacedæmoniorum cum auxiliis accitum scribit.

Xanthippus Lacedæmonius dux Carthaginiensibus datus. Auctor de viri. illustribus fortean mendosus.

Non virtute, sed arte solus ferret auxilium.] Ars illa, qua Xanthippus res Carthaginiensium propè collapsas restituit, fuit in acie instruenda, collocatis in prima acie levis armaturæ militibus, in subsidio autem robore exercitus posito, dato auxiliariibus præcepto, ut emissis telis hosti cederent, & cùm se intra ordines suorum recepissent, confestim in latera discurrerent, & à cornibus rursus erumperent. Videndus Frontinus lib. 2 Strategem. cap. 3. num. 10.

Xanthippus res Carthaginiensium restituit jam penè collapsas. Una aciei instructione id effecit.

Qui desiderat pacem, præparet bellum.] Plato

Plato in eo opere, quod De legibus edidit, Cretensium legum latorem ita leges condidiſſe affirmat, tanquam homines ſemper parati eſſent ad bellum, atque in procinctu dimicandi conſiſterent; omnibus namque urbibus bellum geri; quod non aliquo præcone, aut fæciali, ſed ab ipſa rerum natura indiceretur. Atqui à belluis bellum dici, quia belluarum ſit pernicioſa diſſenſio, Feſto concedimus. Cui accedit & Ciceronis ſententia, dum ait: *Temerè in acie verſari, & manu cum hoſte confligere, immane quoddam, & belluarum ſimile eſt*: libro primo Officiorum. Sed audiamus quod ibidem Cicero ſubdit: *Cùm tempus eſt, neceſſitasque poſtulat, decertandum manu eſt, & mors ſervituti turpitudinique anteponenda.* Ergo quod temerè fieri prohibetur, id neceſſitate poſtulante videmus concedi. Sed commodè, principes ſe ſuaque tueri non valebunt, hoſtibus incumbentibus, niſi antè omni armorum genere, exercitioque armaturæ ſuos imbuerint. Neque ea Vegetii mens aut Platonis eſt, quòd ad bella temerè ſuſcipienda incitare nos velint; ſed pro rerum viciſſitudine in pace altiſſima de bello cogitare, jubent. Neque enim belluarum inſtar ad id quod adeſt, quodque præſens eſt, hominem accommodare ſe convenit: homo enim rationis particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumque prægreſſus & quaſi anteceſſiones non ignorat; ſimilitudines comparare debet, rebuſque præſentibus adjungere atque annectere futuras: ſicque totius vitæ curſum præ oculis ponere; ad eamque degendam res neceſſarias præparare; auctore Cicerone eodem libro Officiorum. Cujus etiam conſilium de bello ſuſcipiendo omnium animis inſitum velim: *Bellum*, inquit, *ita ſuſcipiatur, ut nihil aliud, niſi pax quæſita videatur*: ibidem.

Cretenſium legiſlatores de bello ſatis ſolliciti.

Bellum, à quo dictum.

Bellum temerè non eſt ſuſcipiendum.

Idem permiſſum, neceſſitate ita poſtulante.

In pace de bello cogitandum.

Ciceronis de bello ſuſcipiendo conſilium.

AD CAPUT I.

A Qua denique ipſa.] Juſtinus libro 2. Hiſtoriarum: *Xerxes ſeptuaginta millia de regno armaverat,*

Xerxis exercitus flumina epotavit

verat, & trecenta millia de auxiliis; ut non immeritò proditum sit, flumina ab exercitu ejus siccata, Græciamque omnem vix capere ejus execitum potuisse. Juvenalis Satyra x.

-------- credimus altos
Defecisse amnes, epotaq; flumina Medo
Prandente, & madidis cantat quæ Sostratus alis.

Exercitus quantus Xerxi fuerit.

Alii auctores sunt, qui Xerxi quingentas myriades, id est quinquagies centena hominum millia fuisse scribant: alii aliter sentiunt. Sed de ingenti hujus exercitu, adeundi Herodotus lib. 7. Diodorus Siculus lib. 3. & lib. 11. Plinius lib. 33. cap. 10. & lib. 4. cap. 11. Isocrates in Panethera, & in Panegyr. Plutar. περὶ παραλλήλων: & alii. Ctesias vetus scriptor tradit, in Nini regis exercitu, pedites militasse ad decies septies centena millia, equitum millia ducenta: currus ibidem fuisse falcatos paulò minùs decem millibus, & sexcentis. In expeditione Darii adversus Scythas octingenta millia militum commemorat Diodorus Siculus lib. 3. Vbi idem auctor est, Romanos paulo ante tempora Hannibalis censu in Italia, tum civium, tum sociorum qui bello apti essent, habito, decies centena ferè hominum millia descripsisse. Sed non tam magnos exercitus Romanos educere consuesse, vt alios Barbaros, ex auctore hoc nostro, & historiis passim intelligimus. Et (ut verbis Sallustii utar) memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit; nî ea res longiùs nos ab incepto traheret.

Nini copiæ quantæ fuerint.

Darii quantus exercitus.

Romani non magnos ducebant exercitus.

Quàm eruditos armis exercitus habere voluerunt.] Qui eruditos exercitus habet, facile intelligere est, qua re eruditos habeat. Itaque congratulor soli exemplari M. in quo τὸ *armis*, nullum est: Vegetius lib. 1. cap. 13. *Nihil enim neque firmius, neque felicius, neque laudabilius est Rep. in qua abundant milites eruditi.*

Vegetius glossemate liberatus.

Prætores, velut minores duces.] Propriè hîc nomen illud *Prætoris* sumptum. Neque accipiendum

Prætores etiã exercitus duxerunt:

endum ut Varro lib. 4. De lingua Latina interpretatur, quòd à præeundo exercitui dicatur; sed de peculiari magistratu. Livius lib. 42. *Præter consulares exercitus Prætores quoque jussi scribere milites erant.* Idem quoque testis est Prætores exercitus duxisse lib. xxxi. extremo & alii historiographi locis infinitis. Consulendus & Festus in *Prætor.* Hos & peculiares secum legatos habuisse militares, docui lib. 2. cap. 9. Addo nunc etiam, ipsos Imperatorios legatos, & præfectos prætorio exercitus quoque duxisse. probat in M. Antonino Capitolinus.

Prætores etiam exercitus duxerunt.

Legati exercitus quoque duxerunt: Etiam præfecti prætorio.

Consularis potestas cum viginti millibus.] Mittebantur ferè ex urbe cum exercitu proconsules, legati, aut prætores: rariùs uterque consul egrediebatur. Docet Cæsar lib. 1. De bello civili: *Consules, quod ante id tempus acciderat nunquam, ex urbe proficiscuntur, lictoresque habent ex urbe & capitolio: privatim, contra omnia vetustatis exempla, tota Italia dilectus habetur.* Solent enim ipsi coss. cùm bellum gerendum esset, inter se sortiri. Constat ex Dionis Pompejo. ubi videmus Hortensio belli cum Cretensibus gerendi sortem obvenisse; ipsum verò foro delectatum, Metello collegæ suo ultrò exercitum cessisse. Subinde eo loco res Romana erat, ut alter consulum urbi præsidio relinquendus esset, in quo Senatus summa authoritas erat. Nam bello Catilinario ex Senatusconsulto Ciceronem urbi præsidio esse, Antonium verò Catilinam cum exercitu persequi jussum, Sallustius auctor est. Adstipulatur & Livius, lib. 3. *Fabio, ut antium legiones duceret datum, Cornelius ut Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, (qui Æquis mos erat) ad populandum veniret.* Et hoc locum quidem obtinuit, si uno tantùm in finibus imperii opus erat exercitu. Cæterùm si pluribus hostibus obviam eundem erat, provincias inter se partiri consules solent. Itidem Livius lib. 3. *alter*, inquit, *consul postquam mœnibus Romanis jam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam coss. ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos populantur.* Itidem Marcello & Levino coss.

Consules uterq; raro ad bellum urbe egressi.

Inter se sortiebantur uter egrederetur.

Interdum auctoritate senatus alter urbi præsidio relinquebatur.

Si pluribus hostibus, resistendum erat, provincias inter se sortiebantur.

pro-

provincias sortientibus, Sicilia & classis Marcello, Italia cùm bello adversus Hannibalem Levino evenit. & cùm causa Siculorum legatorum, qui istic aderant, & lachrymabantur (quòd à Marcello alienatos haberent animos) consules provincias mutaturi essent, respondit Senatus iniquum esse extra sortem, collegæ optionem dari provinciæ: teste Livio lib. 35.

Aucto imperio plures fere hostes fuerunt; ideoque pluribus opus fuit exercitib. Ipsi consules duas tantùm legiones singuli duxerunt. Romani legiones habent XXIII. Legiones XLIV.

Prolatis autem imperii Romani terminis, ut plures fuêre hostes, proinde & pluribus exercitibus opus fuit. Bello Punico secundo duodeviginti legionibus bellum geri placuit, binas tamen conss. sibi tantùm sumpsêre singuli, reliquæ in provinciis sub prætoribus, proprætoribus, proconsulibus & præsidibus militârunt. Cujus rei testem do Livium lib. 33. Vegetium lib. 2. cap. 4. iterum Livium lib. dicto extremo. Anno ab urbe condita quingentesimo quadragesimo primo, viginti trium legionum summa fuit: consulibus tamen binæ tantùm decretæ; tradit Livius initio lib. 34. Triginta quandoque legiones Romanis militasse, probant diversa eaundem signa, vulgata ab Huberto Goltzio in Julio Cæsare. Imò quadraginta quatuor legiones sub imperio Octaviani A. fuerunt subjugato Lepido: testis Paulus Diaconus libro 7. Historiarum.

Cum ejusmodi præcepto, prouideant.] Quod edendum hic curavi, *Pro videant ne quid Resp. detrimenti capiat coss. alter, vel alter, ambóve*; fateor abire à quibusdam libris: tamen ad amussim convenit cum exemplari collegii trium coronarum, mss. N. *&* altero Susiano. In membranis H. erat, *proconsules alter, ambóve.* Illud puto non prætereùndum, in omnibus libris quos videre potui, hæc verba *Consules alter*, &c. ipsi formulæ non inseri, ut in nupera editione, sed postponi. Quod verò Vegetius vult eo præcepto dimissos cum exercitu semper consules; id ultima tantùm necessitate observatum aliis auctoribus docemur. Cæsar lib. 1. De bello civili: *dent operam Consules, Prætores, Tribuni plebis quiq; proconsules sunt ad urbem, ne quid resp. detrimenti capiat.* Ibidem paulo pòst: *Quotiescunq; decretum sit, darent magistratus operã, ne quid*

Emendatus Vegetius.

Formula Senatusconsulti in necessitate reip.

ne quid resp. detrimenti caperet. Qua voce, & quo Senatusconsulto, populus Romanus ad arma sit vocatus, factum in perniciosis legibus, in vi tribunitia, in secessione populi. Testantur idem Cicero Philippicâ quintâ, & pro Milone; & ibidem Asconius Pædianus: Sallustius in Catilin. & alii passim. Etiam alteri Consulum hoc præceptum datum, Livio scriptore manifestum fiet. Is lib. 2. ab V. C. *Tantùmque*, inquit, *terrorem incusière patribus, ut (quæ forma senatu sconsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur, videret ne quid detrimenti Respub. caperet.*

Formula Senatusconsulti illius. Uni quoq; consuli resp. commissa.

Non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos.] Membranæ Susii malebant, *quàm infinitos instructos*: liber H. *quàm instructos*. Amplexus sum, quod in M. N. & S. reperi, *Non tam grandes exercitus habere, quàm plures. Illa tamen, &c.* Cùm enim diversis regionibus populo Romano pugnandum fuerit, consequens est, pluribus exercitibus opus fuisse, eosdemque nulli usui fuisse, nisi instructos sive paucis, sive pluribus uti vellent.

Mutata in Vegetio lectio.

Ne unquam amplior multitudo sociorum.] Præcepit Flavius, id imprimis cavendum omnibus qui exercitus ducturi sunt, ne plures extraneos quàm suos in numeros militares recipiant. Ejusdem cum illo sententiæ video Livium, dum inquit: *Id primùm cavendum puto Romanis Imperatoribus, ut ne plus alieni quàm sui roboris in castris habeant.* Atque adeò Tacitum; cujus sententia talis: *Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ non sua vi nixa.* Aliud nihilominùs Romæ observatum, scio, bello Volscorum, rebus Romanis domestica seditione in augustum coactis. Docebo ex Livii lib. 3. *Hernici & Latini jussi milites dare ex fœdere: duæque partes sociorum in exercitu, tertia civium fuit.* Aliud itidem usurpatum bello Carthaginiensi. Nam Sempronio consuli duæ legiones datæ: ea quaterna millia peditum erant, equites trecenti; sociorum sexdecim, millia peditum, equites mille octingenti. Cornelio

Cavendū ne plures in exercitu sint auxiliares, quam legionarii.

Aliud Romæ necessitas facere coëgit bello Uolscorū. Item bello Carthaginiensi.

verò ipsius collegæ duæ Rom. legiones datæ, cum suo justo equitatu & quatuordecim millia sociorum peditum, cum equitibus mille ducentis; ut probat Livius lib. 30. Non absimile apud eundem exemplum lib. 32. de L. Posthumio consule designato. Verùm tamen non satis exacta huic rei cura adhibita, magnum posteà malum dedit Romanis. Cùm enim in Hispania Cn. Scipio majora Celtiberorum auxilia duceret, quàm legiones Romanas; auxiliis ab hoste pecuniâ corruptis, prœlioque excedentibus, res Romana in ea provincia labascere cœpit: hostesque mox oppressêre --- *geminos duo fulmina belli Sciapidas*. Consulendus Livius lib. 34. qui eodem loco subdit: *Id posteà cavendum semper Romanis ducibus esse, exemplaque hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis crederent auxiliis; ut non plus sui roboris, suarumque virium in castris haberent.* Immò præter periculum, quod ab extraneis in acie timendum est, aliæ quàm plurimæ causæ recitari possunt, quare domestico potiùs, quàm extraneo milite utendum sit. Domesticus enim, seu legionarius, cùm in oppugnandis adversariorum militibus, tum suis defendendis fortiorem se præbet, quàm extraneus. Hic enim arma non alia, quàm stipendii causa sumit. Legionarius non tam præceps in seditione, non tam facilè deserit, quòd bonorum amissionem metuat; uxori, liberis, parentibus domi relictis timeat: idē stipendio minore militat; in frumentatione, urbium expugnatione, invasione, ac deprædatione, propter amorem patriæ modestiorē se præbet: mitto, quòd, exercitu dimisso, lubentiùs ad suos legionarius, quàm auxiliarius remeet: pecunia, quæ in legionarium erogetur, in provinciis maneat. Sed & opera, (quod caput est) quæ auxiliario imbuendo, exercitando impenditur, pessimè collocatur. Nam præterquàm quòd nostros negligimus, opprimimus; extraneos extollimus ac strenuiores reddimus; tum perlustratis itineribus nostris, natura locorum, urbium situ perspectis, ac quasi propositis nostrorum divitiis, plurimos nobis hostes paramus, atque ad invasionem nostrarum possessionum, quasi invitare videmur extraneos. De periculo-

Majora in castris auxilia Romani habuere, sed suo magno malo.

Eo exemplo Romani edocti.

Domestico potiùs, quam mercenario milite utendum: idq; variis ob causas.

riculo, quod metuendum à majoribus auxiliariorum copiis, vide exempla in Republica doctissimi viri Joannis Bodini, libro 5. capite quinto.

Amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris.] In veteri editione Coloniensi est, *sociorum auxiliarum ve*. in M. *socialium auxiliorum*. in S. & membranis N. *sociali um auxiliarum ve*. Placuit mihi hæc particula disiunctiva eapropter, quòd alia quoque Romanis auxilia, quàm à sociis fuisse innuat. Alia inquam. Nam à Barbaris etiam non à Latinis tantùm hæc auxilia. Ne mihi crede, sed ipsi Cornelio Tacito: *Decreta triumphi insignia Poppæo Sabino contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eò ferocius agitabant. Caussa motus super hominum ingenium; quòd pati delectus, & validissimum quemque militiæ nostræ dare aspernabantur: ne regibus quidem parere, nisi ex libidine soliti: aut si mitterent auxilia, suos ductores præficere*: lib. 4. Annal. Queruntur eâdem de re apud Tacitum Britanni, in Vita Agricolæ: *Abstrahi liberos, injungi delectus, tanquam mori tantum pro patria nescientibus. Quantum enim transisse militum, si Britanni numerentur*. Calumniatur in eadem Vita & Galgacus Romanum exercitum ex diversissimis gentibus contrahi. Atqui Imperatorem Probum cùm tyrones numeris Romanorum ac limitaneis insereret, dixisse ferunt, *sentiendum, non videndum, cum auxiliis Barbarus juvamur*. Hoc ampliùs; etiam voluntarios milites Barbaros in castris Romanis fuisse observavi: Ammianus lib. xx. Historiarum: *Verendum esse affirmans, ne voluntarii Barbari militares, sæpè sub hujusmodi legibus adsueti transire ad nostra, hoc cognito, deinceps arcerentur*. Idem libro eodem, *Auxilia super his Scytharum poscebat, mercede, vel gratia*.

Vegetius correctus.

Romanis etiam à Barbaris suppeditata auxilia.

De Barbarorum auxiliis Imperatoris Probi sententia.

Barbari etiam voluntarii in castris Rom.

Quàm civium Romanorum.] Particula, *quàm*, nulla est in solo exemplari M. ubi legebatur, *Illa tamen ratio est servata, ne unquam amplior multitudo sociorum auxiliarum ve esset in castris, civium Romanorum*. Et sic per Genitivum dicetur, *amplior civium Romanorum*. Phrasim hanc non insolentem pro-

Tentatus Vegetii locus.

babo; etsi paucis pespectam: in l. neque furti, C. ex quibus causis infamia irrogetur, legitur vulgò: *Qui cùm plus debito, nomine debitorum exegisset.* invenerat vir doctissimus Ruffardus in membranis, *qui cum debiti nomine, plus tributorum exegisset*: hinc ille faciendum censuit, *qui cum plus debito, nomine tributorum exegisset*. Sed frustrà id censuit. Emendo ex membranis meis, *qui cùm plus debiti, nomine tributorum, exegisset*. Quo modo sæpè legum conditores locutos observavi. Sic Scævola l. tutores, 61. ff. De condictione indebiti, *quod, amplius sui debiti solutum est*. Sic Treventius, l. sed si 62. ff. De conditionibus & demonstr. *Quidam non solùm capienti amplius leg. l. concessæ portionis*. Quo loco, qui phrasim non sunt adsecuti, conati sunt emendare, *amplius lege concessâ portione* Id contra Pandectas Florentinas. Itidem Papinianus l. in ratione 11. §. quod vulgo, ff. ad legem Falcidiam, *longe plus habeat quartæ, paternæ hæreditatis*. Vide, si lubet, & Nonium Marcellum, de genitivo casu pro ablativo.

Dissensio à Lud. Russardo, Emendata l. neque furti, C. ex quibus caussis infa, irrogetur.

AD CAPUT. II.

IUxta morbosas paludes.] Probabat doctissimus Johannes Metellus Jurisconsultus amicus meus, *borbosas*, pro *morbosas*, legendum. Quod & editio Parisiensis hîc expressum habet. Et quòd à voce Celtica *bourceux*, tracta sit hæc phrasis, quæ ipsis sonat lutosum: similiter & lutum, illi nuncupant *bourbe*. Ad rem ut veniamus; juxta paludes castra metanda non esse, Vegetius præcipit. Quanta verò in exploranda locorum sanitate sagacitas veterum fuerit, quæ ratio, antequàm castra ponerentur aut urbes, uno Vitruvii loco facilè demonstrabo. Is l. 1. De architectura; c. 4. *Majores*, inquit, *è pecoribus immolatis, quæ pascebantur in iis locis, quibus aut oppida aut castra stativa constituebantur, inspiciebant jecinora: & si erant livida & vitiosa prima, alia immobalant, dubitantes utrum morbo, aut pabuli vitio læsa essent. Cum pluribus experti erant & probauerant, integram & solidam*

Mutata in Vegetio scriptura.

Castra juxta paludes non ponenda.

Loci salubritatem quomodo Romani explorarint antequam urbes aut castra ponerent.

solidam naturam jecinorum ex aqua & pabulo; ibi constituebant munitiones: si autem vitiosa inveniebant, judicio transferebant. Item in humanis corporibus pestilentem futuram nascentem in iis locis aquæ cibique copiam, & ita transmigrabant, & mutabant regiones, quærentes omnibus rebus salubritatem. Hactenus ille. Videndus eâdem de re Galenus lib. 1. De sanitate tuenda, & Aristoteles lib. 3. De partibus animalium. Veterum autem institutum illud à Demetrio originem habere dicitur.

Paludes.] Auctor est loco jam dicto, idem Vitruvius, vicinitatem palustrem hominibus evitandam: *Cum enim auræ* (inquit) *matutinæ in sole oriente ad oppidum pervenient, & iis ortæ nebulæ adjungentur, spiritusque bestiarum palustrium venenatos cum nebula mixtos, in habitatorum corpora flatus spargent; efficient locum pestilentem.* Neque hominibus tantùm: nam & vites, & sata à paludibus abesse Constantinus voluit; & ob nebulas, & ob frigidas auras lib. 5. De Agricultura cap. 5. Quod si eo loco, ubi castra metanda erant, serpentium aliorumve reptilium infestatio metueretur, remedium præstò erat: de quo apud Maronem:

Cur paludes vitandæ in munitionibus.

Etiam vites, & sata abesse debent à paludibus.

Castrorū locus quomodo à serpentibus purgatus.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoque agitare graves nidore chelydros.

Eâdem de re Lucanus:

Ultima castrorum meditatus circuit ignis,
Hic ebulum stridet, peregrinaque galbana sudant,
Et larix non læta comis, eoaque costus,
Et panacea potens, & Thessala centaurea,
Peucedanum sudat flammis, Ericinaque taxus,
Et larices, fumoque gravem serpentibus urunt
Abrotanum, & longè nascentis cornua cervi.

In æstate luce cœpto itinere.] Duo mss. probant legendum, *In æstu ante lucem.* Quæ lectio ideò proba videtur, quòd per æstum, æstatem facile intelligamus: cæterùm æstate non semper tantus calor fit, ut exercitui iter facienti incommodare possit. Deinde opposuisse videtur *æstum*, & quod paulo post sequitur, *sævam hyemem.*

Correctus Vegetius.

Aut minor illis veſtium ſuppetat copia.] Milites vult veſtium non eſſe indigentes; ea cauſa, quod ſanitati, neque expeditioni idoneo ſint, qui algere compelluntur. Atqui aliud malum vide, ſi calceis, veſtibus, annonâ miles careat; regi non poteſt: & (quod dicitur) neceſſitas legem non habet. Verba Imperatoris Alexandri Severi, quòd impensè placerent, adhibenda putavi, ex Lampridio: *Miles non timet niſi veſtitus, armatus, calceatus, & ſatur, & habens aliquid in zonula: idcircò, quòd mendicitas militaris ad omnem deſperationem armatum vocet.* Poſſim ex ætatis noſtræ hiſtoria exempla proferre inſignium calamitatum, quas militum hæc mendicitas dedit. Sed ea hiſtoriographis noſtris relinquo, quòd animus ab iis abhorreat.

Militem bene veſtiri oportet.

Neceſſitas legem non habet.

Curandũ, ut miles ſemper habeat aliquid in zonula.

Mendicitas militaris quæ damna det.

Nec perniciofis, vel paludoſis aquis utatur exercitus.] Libri mſs. tres præferebant *paluſtribus*. Ad rem quod attinet certum eſt, in expeditione bellica, neceſſitatem multa offerre, quæ duces, quamvis ſagaciſſimi ac prudentiſſimi devitare non queant. Quòd ſi in loco inſalubriori exercitus conſidere cogatur, ubi aqua turbida ſit aut paluſtris, conſultum erit in dolia eam infundere, & ſub divum exponere, donec recederit; poſt in alia vaſa leviter diffundere, relicta fece ſubſidente. Itidem ſalubrem aquam faciet laurus in ipſa madefacta; ut auctor eſt Conſtantinus Cæſar lib. 2. De agricultura cap. 6.

Neceſſitas multa offert quæ duces prævidere non poſſunt.

Aqua turbida aut paluſtris qua ratione purgetur.

Lauri vis.

Jam verò ut hoc caſu ægri contubernales reficiantur.] Legendum conjeceram, *Occaſu*, pro, *hoc caſu*. Quam conjecturam poſtilla libri S. N. H. confirmarunt: nam & alterum non tam conveniens. Tum etiam hoc notabam, *occaſum*, illi opponi, quòd paulo antè dixerat, *luce vel ante lucem.* Idque Vegetium mutuatum ſuſpicor ab aliquo vetere ſcriptore; unde idem multa alia. Sed antiqui tempora per horas non diſtinguebant, utque Romæ trecentis annis ignoratæ fuerint, ut annotavit Cenſorinus in libello De die natali, & Plinius lib. 7. cap. 60. Et hoc illud eſt, cur in XII. tabulis & alibi, nominan-

Vegetii locus in dubium vocatus.

Tempora antiqui per horas non diſtinguebant.

Horæ annis trecentis Romæ ignoratæ.

minantur tantùm ortus & occasus. Consulendus Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 3. Vulgatam tamen lectionem si retinere quis volet, non tendam contrà; quòd itidem Vegetium videam locutum lib. 1. cap. 22.

Principiorum.] Ita in contextum ea vox, me auctore, recepta est: sic jubentibus libris S. H. Antè vulgatum erat *principum*. Principia pro principibus.

Et ipsius comitis.] Meminit & alibi comitum Vegetius hoc libro cap. 9. cap. 10. & cap 17. Exstat de comitibus rei militaris rubrica in Codice Justinianæo libro 1. *Ne comitibus rei militaris, vel trib.* Item alia ibidem est lib. 12. *De comitibus rei militaris.* Meminit quoque eorum l. nemo, C. de adsessoribus, l. 1. C. de officio vicarii. Leo imperator cap. 3 De bellico apparatu, comitem definit unius cohortis sive bandi præfectum. Accedit Mauritii libellus De re militari, in quo, *Comes est, qui legioni aut numero præfectus est; idemq́ tribunus militum.* Observo, idem munus, quod comiti hîc tribuit Vegetius, id eundem lib. 2. cap. 10. castrorum præfecto tribuisse. Idemque comitivam primi ordinis dignitatem legionis præfecto tribuit, suprà lib. 2. cap. 9. Porrò comites, vicarios & tribunos vacantes, apud auctorem nostrum interpretandos, monuit Jacobus Cujacius; hoc amplius addens, *Vacantes ζωστοὶ sunt, honorarii ἄζωστοι*: ad lib. 2. C. ut dignitatum ordo servetur. Quis comes in exercitu. Comites, Tribuni vacantes.

Quibus necessitas & belli incumbit, & morbi.] Curam ægrotorum certis in exercitu hominibus datam paulo antè intelleximus. Reperti nihilominùs principes, qui & ipsi de militum valetudine curanda perquam solliciti fuêre, ut qui ægrotantes carpentis vehendos curârint, necessariis omnibus juvârint; imò & ipsi per tentoria visitarint. Quod de Imperatore Alexandro Severo memoriæ prodit Lampridius, & de Hadriano Cæsare Spartianus. Imperatores aliquot Romani de militibus suis ægrotantibus maximè

Imbribus, vel nivibus, sub tecto.] *Imbribus, vel nivibus*, interpretor dum *imber est, nives*

pere fuerint folliciti. Phrasis antiqua.

sunt, id est dum pluit, ningit. Phrasis illa antiquitatem sapit, non mediam Vegetii ætatem. Cato De re rustica: *Caveto, cùm ventus fiet, aut imber, effodias*, cap. 28. idem: *cum pluviæ erunt*: capite 112. Pari phrasi eundem dicere observavi: *Cum pulvis erit Cum solerit*, Itidem Varro de re rustica: *Pluvus diebus cubilia substernenda fronde aut paulo* l. 2. c. 9.

Equitibus exercendis hieme porticus peditibus basilicæ exstructæ.

Sub tecto.] Equitibus porticus, peditibus basilicas tectas fuisse, auctor noster docuit lib. 2. cap. 23. ubi, dum tempestas esset, imbres, nives grandinesque sævirent, exerceri commodè possent.

Aqua vitatur ex fordibus castrorum.

Et odoris ipsius fœditate vitiatis haustibus.] Ammianus: *aliis placet, auras, (ut solent aquæ) vitiatas fætore cadaverum, vel similibus, salubritatis violare maximam partem*: lib. Historiarum 19. ubi etiam de causis pestilentiæ disputat, ex Philosophorum medicorumque sententiis.

Consul Rom. castra mutare coactus propter aquas stagnantes.

Perniciosissimus nascitur morbus.] Dum in obsidio Carthaginiensi castra Censorini consulis aquis stagnantibus essent apposita, & à mari magnis ædificiis disclusa, factum, ut variis morbis laborârint ipsius milites, & consul alium castris locum capere coactus sit, Appiano teste. Quin rationem veteres invenêre, qua aquam corrumperent, qua necessariò hosti animadvertebant utendum. Testis mihi Hirtius De bello Alexandrino.

Aquæ etiam infectæ, quibus hostibus necessario erat utendum.

Castrorum frequens mutatio salubris: Idem remedium contra otium castrense.

Nisi frequenti mutatione castrorum.] Frequens hîc castrorum mutatio sanitatis ergò, alibi idem factitatum ad exercendos milites, castris etiam ac si adesset hostis, fossa valloque munitis. Quod de Metello notatum reliquit Valerius Max. lib. 2. cap. 7.

AD CAPVT III.

Pabulati, frumentari, copiari, verba castrensia.

PAbulatio, & annona.] *Pabulari lignari, frumentari, aquari, copiari*, verba castrensia sunt: nec faciè apud Oratores reperias, teste Gellio l. 17. cap. 2. & Nonio Marcello, in *Copiari*. Cæsar & *materiam* dixit l. 7. de bello Gallico. Ab iisdem verbis derivata nomina, *pabulatio, frumentatio, lignatio*,

Unum

Unum est & maximum consilium.] In libro M. *unum constat, maximum telum.* membranæ H. *unum ext. & maximum telum.* Inde feci *unum est & maximum telum*, adstipulantibus & Susii membranis. Item in Historiis Sallustii Mar. tribunus plebis : *Cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia in tempus arsere; permansit una res modò, quæ utrimque quæsita est, & erepta in posterum, vis tribunitia, telum à majoribus libertati paratũ.*

Emendatus Vegetius.

Tibi sufficiat victus, hostes frangat inopia.] Huc pertinet illud, quod apud Cassiod. in Variis legitur, lib. 1. cap. 17. *Quale est, rogo in laboribus propriis esse, cùm durissimas mansiones hostis cogitur sustinere. Ille imbribus pateat, vos tecta defendant; illum inedia consumat, vos copia provisa reficiat.*

Curandum iis, qui locũ defensari sunt, ut ipsis omnium rerum copia suppetat, hostes frangat inopia.

De copiis expensisque solers debet esse tractatus.] Et quidem antè, quàm bellum inchoëtur, hoc cogitandum, imò expediendum est. Frustrà enim disciplinam militarem suis proponat; verbera, crucem frustrà minitetur, cui non suppetat, unde stipendia militibus aut annonam solvat. Nam, ut censuit rex Ostrogothorum Theodericus, *Disciplinam non potest servare jejunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus. Necessitas moderamen non diligit : nec potest imperari multis, quod nequeunt custodire paucissimi* : apud Cassiodor. lib. 4. Variarum, cap. 13. & consulendus idem lib. 5. Variarum, cap. 13. & dixi capite superiori periculosam, perniciosam esse militum mendicitatem.

Expensæ præparãdæ antequàm de bello cogitetur.

Miles ieiunus, disciplinam servare non potest.

Ut pabula, frumentum, cæteræque annonariæ species.] Solent à provincialibus non modò frumentum, pabula, paleæ; sed & aliæ annonariæ species, jure tributorum exigi : tum etiam ab iisdem ad castra & limites provinciarum mansionesque conferri. Testis constitutio Valentiniani & Valentis, l. 4. C. de erogatione militaris annonæ : & lib. 2. & lib. 11. Cod. Theodosiano, de annona. Iidem munera præstabantur, angariæ, parangariæ, plaustra, &c. à quibus ministeriorum collationibus tempore expeditionis, neminem liberari, Principali constitutione cautum

Provinciales iure tributorum quasuis annonarias species inferebãt. Easdem ad limites, & mansiones conferebant. Iidem munera præstabãt, angarias, perangarias, plaustra &c.

cautum est, l. 2. C. de quibus muneribus vel præstationibus, libro x. Ceterùm quod ad persolutionem tributorum pertinet, errant, scio, qui vices non viderunt, quibus inferebantur. Nam unusquisque annonarias species pro modo capitationis seu sortium præbiturus (per quaternos menses anni curriculo distributo) tribus vicibus summam collationis implebat: vel pro arbitrio suo uno tempore, omnia sua debita pendebat, l. unusquisque, Cod. Theod. de annona. Ex ea constitutione lux adhibenda Cassiodoro lib. 11. Variarum cap. 2. *Possessores præcipimus, admonere ut tributa indictionis tertiæ decimæ, devota mente persolvant, quatenus trinæ inlationis moderamine custodito, debitam reip. inferant functionem.* Itidem Cassiod. lib. 12. Variarum cap. 16. Sed illatæ jam annonariæ species quæcumque, publicis in locis, id est, horreis servabantur, custodiebantur, & condita peculiari nomine appellabant. Inde rubrica C. de conditis in publicis horreis; & mentio eorum l. 2. C. Theod. de his quæ ex publica collatione. Ammianus l. 14. *locum petivere Paleas nomine, ubi conduntur nunc usque commeatus, distribui militibus omne latus Isauriæ defendendentibus, adsueti.* Quin & Cassiod. l. 9. Variar. *Sine in aliis*, inquit, *locis frumento condita poterint invenire.* Ubi condita videtur accipere pro ipso loco, ubi condebatur annona: & proinde videtur interpretanda hæc vox d. l. 2. Cod. Theodos. ubi legimus: *Quod refertur in conditis vel in arca continetur.* Iterum Impp. constitutio: *In veteranis castris constituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis sumant*, l. 4. C. de erogat. militaris annonæ. Capitolinus in Goerdianis: *Nulla erat civitas limitanea, quæ totius anni, in aceto, frumento & lardo, atq; bordeo & paleis, condita non baberet.* Ex quo Capitolini loco multæ annonariæ species cognoscuntur. De buccellato, pane, vino, aceto, lardo, carne vervecina à militibus expeditionis tempore percipi solitis, adeunda l. 1. C. de erogatione militaris annonæ. Hac de re ita scribit Leo De re militari: *Tertio die, ut percipiant panem, uno vinum, altero posçam, uno lardum, biduo carnem vervecinam.* * Si qui porrò provinciales

Tributum quos vicibus inferebatur.

Cassiodoro lux adhibita. Tribus illationibus tributum persolvendum.

Illatæ species in horreis publicis custodiebantur.

Conditum pro loco, ubi frumentum condebatur.

Annonariæ aliquot species militum. Eæ species diversis diebus percipiebantur.

Tributa non conferentes admoniti, cogebantur.

ciales per edicta admoniti tributa non conferebant, jussu rectoris provinciæ ab exactoribus seu executoribus cogebantur l. 35. Cod. Theod. de annona: idque vel ad præstationem, vel ad numerationẽ pecuniæ, tributorum loco, ut auro compararentur omnia; Vegetius hoc cap. & exemplum in l. 2. C. De re militari veste. Adhibenda etiam constitutio Anastasii, ex l. 1. C. ut nemini liceat in coëmptione specierum. Illud profectò non sine magna prudentia Impp. constituerunt, videlicet, ne quis agricolis vim faceret ad præbendos mulos, boves, equos, servos operasve suas, posteaquam capitationem suam, & quod debebant, præstitissent, l. 1. & 2. C. ne rusticani ad obsequium. Duæ enim artes maximè utiles ad constitutionem & conservationem Reip. Agricultura, quæ colat & nutriat milites: militia quæ defendat & tueatur agricolas. Eò facit, quod Impp. Valent. Theod. & Arcadius constituerunt, ut ne quis possessorum ad instruendas mansiones & conferendas species, longius delegaretur; sed omnes, itineris & necessitatis habita ratione, delegarentur; l. nemo C. de annonis & tributis.

Ceterùm persoluta sua capitatione non poterant cogi provinciales ad præbendã iumenta, servos, &c.

Duæ res maximè utiles ad conservationem reip.

Provinciales longius non debebant evocari ad conferendas species.

Quæ à provincialibus consuetudo deposcit, maturiùs exigantur.] Significari in tempore solet per singulas provincias, ut ad indictionem persolvendam quisq; se pararet. Qua ratione operam dabant possessores, ne damnum incurrerent ex mora. Et sic occasio damni inferendi ipsis executoribus, & opinatoribus eripiebatur. Extat ea de re cònstitutio Impp. Theodosii & Valentiniani, in l. ult. C. de indictionibus: *Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium, singulis transmissa provinciis, collationis modum à possessoribus multo antè prospectum devotionis solutæ, non subitis calumniis tua sublimitas faciat imputari. Vt & provincialibus subeundi dispendii necessitas auferatur, & officiis inferendi damni licentia denegetur.*

Provinciales præmoneri solent, ut indictionem præpararent.

Id duabus de causis factum est.

Maturiùs exigantur.] Illum enim constat, tempore necessitatis, fortissimum virum probari, qui se

Prudentes, qui penum condunt ante, quā bello lacessūtur. se per multa non distrahit. Nam, ut apud Cassiodorum est lib. 1. cap. 17 *Quis eum providentiam habuisse putet, qui tunc cœperit fabricis operam dare, aut penum condere, cùm oporteat bella tractare?*

Annonariæ species locis munitissimis deponendæ. Quid Cryptæ. Ac munitissimis locis.] In civitates atque castella munitissima conferri vult annonas, ac species tributarias; ubi horrea, condita, frumento adservando, custodiendo Sed in iis verosimile est, loca quoque subterranea illi rei fuisse. Certè Vitruvius l. 6. De Architectura, cap. 8. *Cryptas* vocat, fossas testudinatas, subterraneas aut concava loca, seu scrobes, ubi triticum conditur. Idque verbi apud Cassiodorum me observare memini lib. 4. Variarum cap 51. Varro lib. 1. De re

Quid Syri rustica: *Quidam habent granaria*, inquit, *sub terris; uti speluncas, quas vocant Syros: alii utuntur ad id puteis.*

Tributū ex quo appellatum. Tribuni ærarii. Quòd si tributa deficiunt.] Varro libro 4. De lingua Latina: *Tributum dictum à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à singulis, pro portione census, exigebatur. Ab hoc ea quæ adsignata erat, adtributum dictum. Ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarii dicti.* Cicero

Quid pecunia adributa. Tributi inferendi ratio Romæ mutata. in Verrem: *Pecunia attributa numerata est, profectus est Quæstor in provinciam.* Ibidem Asconius Prædianus, *Pecunia*, inquit, *adtributa est, quæ in stipendium militum, de ærario à Tribunis ærariis adnumerari Quæstori solet.* Sed hoc tributi genus, de quo Varro, primùm inventum, censu à Servio Tullio Rege introducto: anteà in capita, hoc est æquali pauperum atque locupletium onere, conferebatur. Videndus Livius libro primo, &

Tributū duplex Romæ imperatum. Tumultuarium tributum alii. Sed hoc duplex quandoque ex S. C. imperatum fuit: qualiter anno quarto belli Punici secundi, T. Sempronio consule, Livio teste lib. 32. Tertium tributi genus tumultuarium, temerarium Festus vocavit; cùm privatas quisque opes, propter subitum periculum, certatim facerent publicas. Exemplum qui desiderat, videat L. Florum lib. 2. cap. 6. & Dionem in Augusto.

Pecuniæ pupillares in ærarium depositæ. Quin & pecunias pupillares, viduarumque, ob inopiam in ærarium depositas, ex Livio discimus, l. 33. Eadem de re præclarè disserit & L. Valerius Tribunus plebis,

bis, apud Livium lib 43 in legis Oppiæ dissuasione. Depositas dixi pecunias: nam quicquid tumultu tali conferebatur, id à scribis in tabulas ærarii referri solitum. Locum Flori adhibebo lubens: *Egebant ærario: opes suas libens Senatus in medium protulit; nec præter quod in bullis, cingulis, atque annulis erat, quicquam sibi auri reliquere. Eques sequutus exemplum; imitataé; equitem tribus; denique vix suffecere tabulæ, vix scribarum manus, Lævino, Marcelloque consulibus, cùm privatæ opes in publicum deferrentur.* Sed cur in tabulas hæc relata? ideò inquam, ut locupletato denuò ærario, suæ cuique pecuniæ restituerentur. Id quod post bellum Punicum tribus æquis portionibus factum accepimus. Quin & Pontifices, Augures, reliqui sacerdotes stipendium dare coacti (quamvis antè non dedissent) L. Furio & M. Claudio Marcello coss., ut auctor Livius. Verumtamen hæc ratio tributi, dum Romani nondum rerum potiti erant, neque subditos ita multos haberent, in quos majorem partem oneris istius deponerent: sed subjugatis paulatim nationibus, provinciis non pecuniam modò, sed milites, equos, frumentum, pabula, naves, arma, vestes, & alia mille imperare cœperunt. Cicero in Verrem: *Cæteri aut impositum certum vectigal, quod stipendiarum dicitur, ut Hispanis, & plerisque Pœnorum, quasi victoriæ præmium, & pœna belli; aut censoria locatio constituta est, ut Asiæ.* Imò quæ in locis quibusq; præstantissima nascuntur, ea provinciales miseri Romanis tandem cedere, & in militū usum, & principum luxuriam coacti. Sic Lucania sues, Brutii boves, alii alia pecora, alii ad pondus sua pependerunt. Cassiodorus l. 11. Variarum c. 39. Sic Frisiis boum coria primùm; pòst urorum, in usum militum imperata: testis Tacitus. Aliis vina & quidem varia, aliis pisces imperati, Cassiod. l. 12. Variarum c. 39. Quæ omnia diversis titulis & nominibus appellabantur, imperabantur. Tertullianus lib. de Fuga: *Tanta cotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium. Collationum, stipendiorum.* Tributorum collationem, cum Festo, duplicē facimus, aliam in capite, aliam ex censu. Tributa capitis, rectè stipēdia appellabimus

Tributū tumultuarium in tabulas ærarii referebatur.

Qua causa id factum.

Sacerdotes quando tributum Romæ primum dederint.

Tributi alia ratio inferendi.

Provinciis imperatum tributum, milites, equi, naves, &c.

Hispanis quale vectigal impositum.

Diversa, diversæ provinciæ tribuere coactæ.

Multa, eaque diversis titulis provinciis imperabant Romani.

Tributorum prima divisio duplex

cum Tertulliano. Is in Apologetico cap. 13. *Agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censu ignobiliora.* Ad censum ergo referenda erunt reliqua, annonæ, vectigalia, collationes, intributiones seu contributiones, & multa alia. De quibus alibi à me apud auctorem hunc, & aliàs etiam dicetur. Quod ad species annontarias, eas ipsi possessores, id est provinciales, qui prædia habebant, vel prædiorum conductores conferebant; l.2. C. de exactoribus tributorum. Tributorum autem susceptioni certi & idonei homines constituti (Susceptores vocabant) qui ex iis, quæ dabantur, certum emolumentum consequebantur: ex frumento nempe quinquagesimas; ex hordeo quadragesimas; vini, & lardi, vicesimas; l. modios, C. de susceptoribus. Erant autem in singulis provincijs duo constituti susceptores; l. duos, C. eodem titulo. Ne verò eorum fraude damni quid sentirent tributarii, ratione ponderis aut mensuræ; sapienter cavisse video Imperatores Valent., Theodosium, & Arcadium: constitutis videlicet in singulis civitatibus & mansionibus, modiis æneis, aut lapideis, cum sextariis atque ponderibus; l. modio, C. eodem. Si qui verò provinciales solvere differebant, rectoris provinciæ jussu, ab exactoribus cogebantur, ut jam antè docui. Si qui verò nec iis auscultarent, & nimis magni tricones essent, jam fundi, mancipia, aliæque res eorum sub hasta distrahebantur; l. ult. C. Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata; & l. 9. ff. de rescind. venditione. Hoc amplius; si, qui tributa solvere tenebantur, bona non haberent, suppliciis ad solvendum compellebantur. Qua de re videndus Papinianus ille Flandricus, Jacobus Rævardus, lib. 5. Variorum, cap. 6.

Tributa vel possessores, vel conductores prædiorũ conferebant. Susceptores tributorũ. Emolumenta susceptorum quæ. Susceptores duo in singulis provinciis. Modii & sextarii in civitatibus publicè adservati contra susceptorum fraudem. Provinciales tributa non solventes quo modo coacti. Fundi sub hasta distracti. Etiam suppliciis ad persolvendum cogebantur.

Prærogato auro comparanda sunt omnia.] Prærogare, Alciatus lib. 1. Parergon cap. 4 interpretatur, gratis, & quasi roganti, non autem ex debito distribuere: vel ante tempus solvere. Idque verbi cudit, recipit in l. si tibi 27. C. de locato, conducto: sed contra omnes libros impressos, scriptos. In quibus *prorogasti* legitur, non *prærogasti*. Quin apud Vegetium nostrum

Ab Alciato dissenso.

nostrum libri M.C.S. & N. *prorogato auro* disertim perscriptum habent. Quod loquendi genus non è trivio est. Ulpianus: *Unde quæri poterit, si cùm hoc ab initio esset actum, emptor festinavit, & pretium numeravit, an postea ei satisfacto, servus constitutione uti possit? & puto posse. Proinde & si ei nummos prorogavit emptor, cùm ei pariaverit, poterit ad libertatem pervenire*; l.16. qui, ff. de manumissionibus. Iterum, *Proinde sive ex adventitio lucro, sive etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante eo, vel repromittente, vel se delegante redemtus sit: credendum est suis nummis eum redemptum*; l. is qui suis, ff. dicto tit. Iterum: *Sumptus quidem prorogare litiganti honestum est, pacisci autem, ut non quantitas eo nomine expensa, cum usuris licitis restituatur; sed pars dimidia ejus, quod ex ea lite datum erit, non licet*; l. sumptus, ff. de pactis. Ubi prorogare nummos, de suo solvere, proferre, erogare seu repræsentare interpretanti Antonio Augustino lib. 4. Emendationum cap. 12. lubens admodum adsentior.

Emendatus Vegetius.

Verbi, prorogare usus apud Latinos.

Quos fame sperant vincendos.] Cæsar lib. 2. De bello civili: *Causa obsidionis hæc ferè esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur.*

Obsidium qua causa instituatur.

Admonitis per edicta possessoribus.] In exemplari M. erat, *possessionibus*. Ab admonitione hac dicti, nisi fallor, *admonitores, portitores præcepti*, l. 2. C. de executoribus vel exactoribus.

Qui admonitores in constitutionibus Principum.

Coactis per electos perscrutatores.] Vera ea videri lectio possit, si libris pluribus, quàm membranis H. confirmaretur. Observare memini in lectione Codicis Theodos. quod ad rem faceret: graviter nempe tulisse Illyrios, quòd in exactione tributorum post professionem, venissent possessionum inspectores. Quæ res Imperatori Theod. improbata, *Id, inquit, ab unaquaque provincia censuimus expetendum, quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicavit; ut verò nullus de cetero ad possessiones eorum (quod maximè reformidant) inspector accedat*; l. 33. Cod. Theod. de annona. Aliorum quoque inspectorum mentionem scio fieri in Principalibus Constitutionibus; sed illis nullus

Inspectores possessionū.

Professio apud magistratum qui fieret. hic est locus. De professione ista, in qua agebatur, ut quis Magistratui profiteretur rem suam esse, numerum, ejus modumque ederet, vel æstimationem; videndus Ulpianus titulo primo, Instit. & l. 7. C. De donat. Cicero epistola 22. lib. 16. ad Familiares: & Sueto. Caligula, cap. 38. Liber M. apud Flavium nostrum, *persecutores* legebat. Ex quo fieri possit *prosecutores*: & lectio confirmari, ex Cod. Theod, rubrica de auri publici prosecutoribus. Rursum alii S. N. & tertius Susii, & B. quo Fran. Modius usus est, *executores* vocant: quibus in constitutionibus Imperatorum varia nomina. Nam *executores*, *exactores*, *compulsores*, *apparitores*, &c. dicuntur. C. de executoribus, & exactoribus lib. 12. & rubrica, C. de exactionibus tributorum, lib. 10. Hi, si quid à provincialibus plus debiti convincerentur accepisse, prima vice pœna dupli; si consuetudo accedebat, capital erat; l. unica, C. de superactionibus.

Prosecutores auri publici. Executores tributorum variis nominibus nuncupati. Executorum pœna si amplius à provincialibus extorsissent.

Et armatorum firmata præsidiis.] Non displicet, quod membranæ H. & Susii legant, *armaturæ firmata præsidiis*. Nam agrariis juniores (quos & alibi armaturas a Vegetio vocari videmus) exerceri solere, patet ex iis, quæ diximus de agrariis supra libro primo. Ubi etiam illud manifestum fit, agrarias, circa castella & burgos maximè fuisse. Firmare præsidiis & Livius dixit: *firmatque eum Aphricis maximè præsidus*. Quod porrò liber M. paulò post *firmissimas civitates* vocet, quæ in aliis omnibus exemplaribus, *tutissimæ* dicuntur; id suspicari possumus librariorum injuria, & vicinitate horum verborum effectum.

Tertius Vegetii locus, & emendatus.

Firmare locum præsidiis

Reparatio etiam murorum.] Sapienter id, mi Vegeti, admones; tempestivè, & ante metum hostium muros reparandos; & omne genus tormentorum. In quo, quia adsentiri tibi video regem Gothicum Theodericum, illius hac de re sententiam adjiciam: *Publicæ utilitatis ratione commoniti (quæ nos cura semper libenter oneravit) castrum juxta vos positum præcipimus communiri. Quia res præliorum benè disponitur,*

Muri & machinamenta ante metum hostium reparanda. Res præliorum optimè disponitur, quan

tur, quotiens in pace tractatur. Munitio quippe tunc efficitur prævalida, si diutina fuerit excogitatione roborata. Omnia subita probantur incauta: & malè constructio loci tunc quæritur, quando jam pericula formidantur. Apud Cassiod. lib. 1. Variarum cap. 17. Meminit iterum ea de re, lib. 3. Variarum cap. 48. *Munitio* (inquit) *tractanda est semper in ocio: quia tunc malè quæritur, quando necessaria judicatur.* Nihilominùs & illud nunc in quæstionem venire debet, an omnibus olim civitatibus licuerit muros quandocumque novos ducere, aut veteres reficere. Id ut negem, facit me jus de eâdem re scriptum: quo docemur; sine principis aut præsidis consensu, in municipiis illud fuisse inlicitum, l. sacra loca, ff. de divisione rerum. Exemplo confirmat Cassiod. lib. 4. Variarum, cap. 30.

do in pace tractatur: Omnia subita probantur incauta.

Municipibus non licuit suos muros reficere absque consensu Principis, aut præsidis.

Sed fidelis horreorum custodia.] Antè vulgatum erat, *servatorum custodia*. Quod Jacobus Cujacius adulterinum esse ostendit; emendavitq; *horreorum* in Notis suis ad l. præfectianos, C. de apparitoribus præfec. prætorio, lib. 12. Libri apud me partim *aureorum*, partim *ortorum* legunt. In M. & Susii alterô reperi, *sed fidelis sors eorum*. Scripserant librarii in membranis, sine adspiratione, sine geminatione litterarum, *sed fidelis oreorum custodia*. Utrumq; ignorasse vides illos, qui divulsa, à verbo *fidelis* ultima littera, nobis fabre fecerunt, *sors eorum*. De aspirationis nota, pro librariorum arbitrio, cùm non deberet, addita; dempta verò, cùm exprimi deberet; alibi dicam. De consonantibus non geminatis præter membranas varias, in quibus id observatum vidi; auctorem habeo Festum in *Aboloës*, & in *Porigam*. Sed ut redeamus ad horrea, de quibus sermo hic habendus; Sciendum est publica illa fuisse, frumento, ac speciebus annonariis deponendis destinata. Pâret ex rubrica C. de conditis in publicis, horreis, & lib. 2. Annalium Taciti, & Cassiodori, lib. 10. Variarum cap. 27. & l. frumenta, C. de susceptoribus: & mille aliis locis. Ea autem non Romana tantùm, sed & urbs Constantinopolitana habuit; l. nulli; Cod. Theodo. de frumento urbis Constantinop. Etiam in provinciarum plerisque civita-

Rectè à Cujacio emaculatus Vegetius.

Aspirationis nota sæpe à librariis ineptè addita, dempta. Consonantes à veteribus non geminatæ.

Horrea publica deponendis speciebus.

Horrea istiusmodi & Romana civitas, & ...

Constantinopolitana habuit. Etiam provinciarum civitates & mansiones, similiter habuêre. Ea horrea quis curarit. Etiam custodes illis horreis præpositi. Patronos quidam nuncuparunt. Alii usui & alia, horrea publica in urbe fuerunt.

civitatibus atque mansionibus fuêre, l. cùm ad quamlibet C. de conditis in publicis horreis. Quin & prætoria judicum in civitatibus, quandoque horreorum vice fuisse, proditum est; l. nulli judicum; C. de officio rectoris provinciæ. Nunc, ut horrea illa in provinciis mansionibusque sarta tecta manerent; præsidis officium erat, ea inspicere: ad cujus damnum referebatur, si quæ species ipsius negligentia infectæ, periissent; l. si in aliquam, ff. de officio proconsulis: & dicta l. cùm ad quamlibet. Quòd verò ad custodiam; doceo certos fuisse illis horreis præfectos, quos custodes vocabant testis mihi constitutio Imperatorum Valentiniani & Valen in l. unica, Cod. Theodos. ne præfectianus exactoris, horreorum custodis officio fungatur: & l. prima, C. de conditis in publicis horreis. Patroni nomen iisdem inditum, & annuum illud munus fuisse, docemur rubrica de patronis horreorum Portuensium, lib. 12. Cod. Theodosiani, titulo 23. Alia quoque horrea in urbe publica, in quibus pretiosissima quæque homines deponebant, testem do Paulum Jurisconsultum in l. 3. ff. de officio præfecti vigilum, & l. 6. ff. de edendo. Addo Lampridium; etsi supernumerarius ille videri possit: *Horrea in omnibus regionibus publica fecit, ad quæ conferrent bona hi, qui privatas custodias non haberent*: in Alexandro Severo.

Erogatores militaris annonæ, quale jusiurandum præstiterint.

Erogatio moderata.] Quibus militarium seu quarumlibet aliarum præstationum erogatio committebatur, in primis jurare jubebantur, pro justitiæ ratione, injunctam sibi sollicitudinem peracturos. Quod constituit Imperator Anastasius l. 16. C. de erogatione militaris annonæ. Præterea erogator, quod præstabatur, manu sua, sine ullo dolo & fraude, singulis militibus enumerabat; dicta l. 16. Discendum præterea & illud est, si miles, quod sibi debebatur, elapso anno non peteret per negligentiam; id postea de illi non concebatur petere, & fisci commodis vindicabatur: l. fortissimi, C. dicto titulo. Moriente autem milite, omnes pecuniæ, quæ mortuo in eum usque diem debentur, heredi persolvendæ, secundum divalem constitutionem, l. jubemus, C. eodem.

Quomodo annonam distribuerint. Miles debitum sibi, poscere tenebatur intra annū. Milite moriente, debi-

Cete-

Ceterùm in petenda annona, milites indicia (*proba* vocabant) obtulisse, ab Ammiano didici. Eadem ab heredibus ipsis exacta quoque fuisse, omninò verosimile est. Ejus verba adscribo ex libro 21. extremo: *Annonæ militaris offerebantur indicia, ut ipsi nominant proba, & animalia publica monstrabantur.* Sed quæras unde, & à quo illa indicia? ab iis, nisi opinio me fallit, qui rationes militum tractabant: quos Vegetius librarios vocat lib. 2. cap. 7. Actuarios appellant Imperatores in dicta lib. 16. quam hoc loco consulendam judico.

tum heredi persolvendum. Iudicia, & proba oblata, in petitione annonæ. Unde data illa proba.

Per capita magis militum.] Solent duces providi, necessitate ingruente, calones, pueros, & reliquum genus fruges consumere natum, à castris amandare; ne ab his militum commeatus diminueretur; ut alibi exemplis confirmo. Hìc alterum remedium illi rei; ut nimirum his, quibus pro dignitate & gradu duplæ debebantur annonæ, species omnes pariter cum ceteris gregariis, id est per capita tantùm præberentur. Quæ res ne seditioni occasionem daret, moris erat principibus, quod minùs debito in necessitate præstitum erat, posteà de Repub. persolvi.

In necessitate annonæ, calones, pueri, amandandi è castris. Alterum in augustiis annonæ remedium.

Hyeme lignorum.] Providendum in civitatibus, ut lignorum copia suppetere possit obsidionis tempore. Vitruvii testimonium mirum ni adhiberem: *In conclusionibus*, inquit, *reliqui omnes faciliores sunt apparatus quàm lignorum. Sal enim facilè antè importatur, frumenta publicè privatimque expeditiùs congeruntur; &, si desint, oleribus, carne seu leguminibus defenditur. Aquæ, fossuris, puteorum, & de cælo repentinis tempestatibus ex tegulis excipiuntur. De lignatione, quæ maximè necessaria est ad cibum excoquendum, difficilis & molesta est apparatio, quod & tardè comparatur, & plus consumitur*; lib. 5. De architect. cap. 9.

Obsessis lignorum copia maximè necessaria

Conventionum pacisque simulatio credulis.] *Conventio*, verbale, derivatum à verbo *conveniendi*; quod propriè de iis dicitur, qui ex diversis locis congregantur. Testis erit Ulp. in l. Jurisgentium, §. ult. ff. de pactis: *Si convenerit in unum, & communi*

Conventio, vocabulum Latinum est.

 consensu

consensu declaverint. Ibidem l. prima, *Convenire dicuntur qui ex diversis locis in unum colliguntur & veniunt.* *Conventionem* quater eâ significatione posuerat Varro libro 4. De lingua Latina. Sed isthic Vertranius Maurus nimis temerè substituebat, *concionem*. Et, ut hoc addamus, non rarum est, ut verbalia pro nominibus quartæ inflexionis, & contrà usurpentur. Et ita hoc loco conventio, pro conventu. Qua de re alibi. Eam lectionem, modò per libros optimos liceret, libenter hic retinerem; interpretarerque conventionem illam de provincialibus (quorum paulo antè auctor noster meminit,) qui certis anni temporibus, præsertim dum in hybernis milites erant, à Proconsule aut Præside provinciæ, ad publica negotia, & judicia ordinaria vocari in unam aliquam civitatem solebant. Qua de re alibi nobis sermo fuit. Videndi Theophilus lib. primo Instit. titulo quibus ex causis manumittere non licet: & doctissimus Ravardus, in Protribunalibus, cap. 9. 12 & 14. Cicero ad Atticum lib 9. Cæsar lib. 5. & lib. 8. De bello Gallico, Ammianus initio lib. 18. Festum in *conventus*, Codex Theod. de legatis, & Plilnius lib. 3. cap. 22. Quæ sententia si minùs placet, dicemus τὸ *conventionum*, interpretamentum esse verbi *commerciorem*: quod progenuino est in libris M.S. N-H. B & altero Susiano. Nam & hæc annis singulis solita celebrari. Id ne ego finxisse videar, auctorem habeto Ammianum Marcellinum: in libro 18. *Nam & casu*, inquit, *illis ipsis diebus in suburbanis peregrina commercia, circumacto anno, solita celebrare, multitudo convenarum augebat agrestium.*

Vertranii lapsus.

Conventiones provinciales hibernales, ad judicia ordinaria.

Commercia annua.

AD CAPUT. IV.

MOvet tumultum ex diversis locis collectis exercitus.] Coactum ex diversis nationibus exercitum, ad tumultus & dissensiones ferri, neque satis commodè regi posse, nemini dubium est. Aliud nihilominus de Alexandri copiis memoriæ prodidit antiquitas. Hic enim cùm videret in dies

Exercitus ex diversis nationibus difficulter regitur.

magis

magis magisque gliscere Macedonum militum seditiones;& duces iisdem Persicos præposuit, & numeros extenuatos de Persis supplevit: eaque novatione quamvis mixtum, attamen obsequentem sibi fecit exercitum. Auctor Diodorus Siculus libro 17. Ceterùm si diffidere talis exercitus cœperit, spes nulla est conciliationis: teste Polybio.

Exercitũ mixtum obsequẽtem habuit Alxander. Exercitus mixti sedítio, non facile sedatur.

Et cùm pugnare nolit, irasci se simulat.] Verè & ad mentem Vegetii accommodatè Lucanus cecinit lib. 5.

Detegit imbelles animos nil fortiter ausa
Seditio.---

Acutum & salsum sanè in id genus milites Phocionis apophthegma narratur. Hujus aliquot milites inter tubas & armorum strepitum exsangues & consternati steterant. Hi pace facta audentes, ac feroces facti, Phocionis ignaviam, formidinem incusabant. Ibi ille: *O fortunatos vos milites, quibus Imperatorem fors dederit gnarum vestræ virtutis atque ingenii; alioquin jampridem miserè perieratis.* Plutarchus in Phocione.

Seditio animos imbelles detegit.

Dum adhuc separati sunt, & in sedibus suis.] In lib. M. erat, *sedibus sunt.* Neque hoc solo loco, vocabulo *sedibus*, absque ulla adjectione nominis, Vegetium usum animadvertes: infrà hoc eodem cap. *Fluvius vicinus est sedibus.* Iterum ibidem: *eruditi in sedibus milites.* Itidem cap. seq. *quæ omnia in sedibus, in itineribus, in omni exercitatione.* Hinc liquet, §. illis autem, Institut. de militari testamento, malè legi, *citra expeditionum necessitatem in aliis locis, vel suis ædibus degunt;* & rectè ex membranis restitui, *vel in sedibus degunt.* Eandem vocem etiam in possessionem reduxissem l. ult. C. de mil. testa.; nisi & isthîc prævenissent alii. Stativa, itidem ut sedes, nomen habent, quòd ibi starent, sederent milites: in l. 2. C. de præfecto prætorio Aphricæ: *Dux militum Tripolitanæ provinciæ in Septimagnensi civitate sedes interim habeat.* Iterum ibidẽ: *Dux verò Numidiæ provinciæ in Constantinensi civitate, sedes interim habeat,* iterũ; *Dux autem Mauritaniæ*

Emendatus §. illis autem, Instit. de mil. testamento.

Sedes militares unde dicantur, & stativa.

 provin-

provinciæ in Cæsareensi civitate interior sedeat. Ibidem, §. quantos: *Duces, ac milites. secundum nostram dispositionem, in locis seu civitatibus, quibus jussimus, sedeant.* Ammianus: *militares numeri destinatas remearunt sedes;* lib. 17. itidem lib. 14. Eadem ratione & subsidium dictum, à Triariis subsidentibus. *Dictum & præsidium, quòd præsidebant aliquo in loco extra castra, quò tutior regio esset. Obsidium quoque ab obsidendo dictum, quò minus hostis egredi posset inde:* Varro lib. 4. De lingua Latina. Cum quo ejusdem sententiæ Festus; qui, *præsidium*, definit, *quod pro utilitate & salute alicujus, auxilii gratia præponitur. Subsidium, quod postpositum est, ad subveniendum laborantibus.*

Subsidium unde dictum: Item præsidium.

Ad armaturæ gestum, ad vectes jactandos.] Officio non fungerer, nisi monerem in exemplaribus M.S.N.H. verbum *jactandos* nullum esse. Quod fortè repetitum hic per incuriam; cùm præcedente linea dictum sit, *ad lapides jactandos.* Exercitii genus, quod vectibus fiebat, ignorare me fateor; & proinde non video, quâ sententiâ, *jactandi* verbum hic receptum seu retinendum sit. Meminit meditationis, quæ vecte fiebat, ipse Vegetius libro primo, cap 9. sed nulla isthic jactandi mentio. Nunc, si ad clavam ligneam trahimus, & pro ea vectem hic (ut alibi sudem) fuisse dicamus, omninò supererit vox, *jactandos.* & Palatiorum exercitionem reperiisse Flavius vedebitur. Quod innuere videntur verba sequentia, *pro similitudine gladiorum, punctim cæsimque feriendo.* Ceterùm hanc explicationem non videtur admissurus Varro, qui lib 4. De lingua Latina, vectem, non pro clava, aut sude, id est gladio ligneo; sed pro palo in quem batuebant, constituit. Is dictum è Cornicularia adfert, *Milites ad vectim, quem circumeunt ludentes.* Quem locum ex fide veterum Codicum ibidem ita confirmavit Josephus Scaliger; Vertranio Mauro, & aliis reclamantibus. Sed illum sequor.

Expensus Vegetii locus.

Quæ exercitatio ad vectim.

In scutis invicem obviantibus niti.] Monui, τὸ *in*, nihil esse, & abest certè à tribus codicibus, quibus usus sum. Livius lib. 8. extremo: *In suo quisque gradu*

Correctus Vegetius.

duobus nixi, urgentes scutis, sine respiratione. Quadrigarius apud A. Gellium in descriptione duelli, quo egregie Manlius suo honore, & Reipublicæ bono defunctus est: *Manlius*, inquit, *iterum scuto scutum percutit, atque de loco certo hominem iterum dejicit.* lib. 9. Noctium Atticarum, cap 13. Ammianus lib. 16. *Dextræ dextris jungebantur, & umbo trudebat umbonem.* Statius:

Jam clypeus clypeo, umbone repellitur umbo.

Ex diversis convenerint locis.] Restitui, *conv enerint numeris*; auctoritate codicum M. S. N. H. & de hac voce plura dixi supra lib. secundo. Iterum Vegetius correctus

Prœlium magis necesse est habent optare.] Libri plerique referunt, *prælium magis necesse habent optare.* libenter adsentior uni M. in quo expressum erat, *prælium magis habeant optare, quod nocuum.* Reliqua illa, *necesse est*, ab iis sunt, qui emblemata addere voluerunt operi satis per se commendato. Eadem paratis, quâ Cicero lib 2. ad Atticum dixit, *Nihil habeo ad te scribere*: & in Partitionibus, *quid habes dicere?* Magnum glossema ex Vegetio sublatum.

Prudentiore consilio segregatos à castris.] Exstitit olim Pauli Jurisconsulti liber singularis De pœnis militum. Cujus fragmenta, pauca tamen, etiamnum reperias in libris Pandectarum. De multis pœnisque militum, apud diversos scriptores, Historicos præsertim, multa sparsim: ea quantum in me erit, coacervare hic statui. Etsi multa inibi posteriori ævo à principibus excogitata; quæ crudelitatis, quàm severitatis, aut militaris disciplinæ exempla censenda sunt. Ut multa militum præmia (de quibus diximus suprà lib. 2. c. 7.) itidem & variæ in eosdem animadversiones: Aliæ leniores, aliæ acerbiores. Quædam enim tantùm ignominiosæ erant; alias, præter ignominiam, etiam detrimentum comitabatur. Leniores erant, & ignominiosæ tantùm; qualis hæc, STIPENDIO PRIVARI. Quam pœnam qui patiebantur, dicebantur Ære-diruti. De quibus dixi lib. 2. cap 19. AD HASTÆ DATIONEM CONDEMNARI. Festus: *Censio hastaria dicebatur, cum militi multæ nomine, ob delictum militare, indicebatur, quòd hastas daret.* TENDENDI

Pauli Jurisconsulti fragmenta. De pœnis militum. Animadversiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores. Leniores, & ignominiosæ. I. II.

LOCUMMUTARE. Livius lib. 25. *Illis arma tantùm, atque ordo militandi, locusque in quo tenderent, in*
IV. *castris est mutatus.* IN ITINERE CUM IMPEDIMENTIS ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis signis, hastisq; diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantur,*
V. *inter impedimenta & sarcinas, & captivos agere iter imposuit*: lib. 25. EXTRA OPPIDUM HIBERNARE. Livius lib. 35. *Additum etiam utrorumque ignominiæ est, ne in oppidis hibernarent, neve hibernis propius ullam*
VI. *urbem decem millibus passuum ædificarent.* EXTRA CASTRA HIBERNARE. Valerius Maximus: *Decreverunt, ne quis eorum intra castra tenderet, neve locum extrà adsignatum, vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet*: lib. 2. c. 7. Exempla alia si lubet,
VII. pete à Frontino, lib. 4. Strateg cap. primo. CIBUM STANTEM CAPERE. Livius l. 34. *Nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulò antè fecerunt, referri ad me jubeboːcitatosq; singulos jurejurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm*
VIII. *stantes, cibum, potumque, quo stipendia facient, capturos esse.* FOSSAM FODERE. Auctor est Plutarchus in Lucullo: antiquum militaris ignominiæ genus fuisse, ut tunicis interioribus solutis, fossam fodere, inspe-
IX. ctante reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDIA PROROGARI. Livius lib. 33. *Mitterentur*, inquit, *in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militum generi non priùs, quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat.* idem lib. 35. *Decretum supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ.* DIS-
X. CINCTOS DESTITUI. Livius lib. 27. *Centuriones manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destitui.* Suetonius in Augusto: *Centuriones statione deserta, itidem & manipulares capitali animadversione punivit. Pro cetero delictorum genere, variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium; interdum tunicatos discinctosq; nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.* Similiter Calpurnius Piso, apud Valer. Maximum, punit C. Titi-

Titium præfectum equitum, quòd ab hostibus circumventus, arma tradidisset: *jussit eum*, inquit, *toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica indutum, nudis pedibus à manè in noctem usque, ad prinicipia, per omne tempus militiæ adesse*: lib. 2. c. 7. HORDEO PASCI. xi.
De hoc puniendi genere dixi lib. 1. cap. 13. SANGUINEM MITTI, Gellius lib. 10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, jubere ignominiæ causa militi venam solvi, & sanguinem emitti*. Meminit ejusdem animadversionis Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1. & adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctissimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in suis Variis. Fuit quoque inter pœnas leniores, MULTA PECUNIARIA. Testis Modestinus in l. desertorem, ff. de re militari, hunc in modum scribens: *Pœnæ militum hujusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur.* MILITIÆ MUTATIO. Qualis est, equiti equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, *Turmas*, ait, *equitū quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit, quod arma hostibus tradidissent*, lib. 2. cap. 7. ibidem; *Decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent*. Iterum Ammianus: *Reliquos ex ea coborte, ad pedestrem compegit militiam, quæ onerosior est.* A CASTRIS SEGREGARI. & hoc illud est, de quo Vegetius noster hoc loco præceptum dedit. Nimirum qui delictum militare commisisse probabuntur, eos prudentiore consilio à castris segregandos, ad castella, ad urbes muniendas servandasque, amandandos. Habeo quod huc referam fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.* IGNOMINIA MITTI. dixi de missione ignominiosa alibi, loco magis convenienti. Nunc autem superest illud, ut de pœnis gravioribus sermonem instituamus, quales sunt, VIRGIS CÆDI Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. *C. Cotta P. Aurelium Peculiolam sanguine sibi junctum virgis cæsum, gregalis*

Margin notes: xii. (beside "De hoc puniendi"); xiii. (beside "MULTA PECUNIARIA"); xiv. (beside "MILITIÆ MUTATIO"); xv. (beside "A CASTRIS SEGREGARI"); xvi. (beside "IGNOMINIA MITTI"); Pœnæ militum graviores 1. (beside "VIRGIS CÆDI")

militiæ munere inter pedites fungi coëg t. Quod ejus culpa agger incensus, & penè castra fuerant capta. vide quoque Frontinum lib. 4. Strateg. cap. 1. VITE VERBE-
II. RARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notaverunt; si vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuvenalis Saty. 6.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret castra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib. primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulū, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Consulendus eadem de re Plinius lib. 14. Naturalis histo-
III. riæ cap. Primo extremo LINGVAE ABSCISSIO. id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui hostibus consilia suorum prodidissent. Itrò & legem hac de re apud eos sancitam fuisse, auctorem habeo Diodorum Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3.
IIII. MANVVM AMPVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto comprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si lentiùs animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* lib. 4. Strateg. cap. Primo: meminit & Valer Maximus lib. 2. cap. 7. Iterum Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidit.* lib. 29. Livius lib. 35. *Cum transfugis novis mulctati virgis, manibusque præcisis, Capuam*
Livius correctus. *rediguntur.* sed eo in loco, (ut hoc quasi per Satyram
Mulcare quid significet. moneam) legerim, *mulcati* Onomasticon vetus: *Mulcare pugnis, vel calcibus cædere.* interum: *commulcat, id est, collidit, conculcat.* Iterum *Mulcatores, peremptores.*
V. CRVRVM EXECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa pro-*
VI. *pria quisque sequatur, sciens, quòd si remanserit usquam, exectis cruribus relinquetur.* INSERVITVTEM ADACTIO. Imperator Alexander Severus, cùm aniculam quandam à milite injuria affectam audisset, exauctoratum eum militiâ, seruum ei dedit: Ut suo illam la-
VII. bore pasceret. Auctor Lampridius. IN EXSILIVM MITTI. Iterum Ammiani testimonium præstò est:
Roma-

Romanus quin etiam, & Vincentius scutariorum scholæ primæ, secundæque tribuni, agitasse convicti quædam suis viribus altiora, acti sunt in exilium lib. 22. itidem lib. 15. principio VÆNIRE. Livius lib. 55. C. *Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis cæsus est, & sestertio numo venit.* iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum, bonaque ejus vendere Consul jussit.* FUSTE VERBERARI. Hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & meminit Iurisconsultus Modestinus in l. 3. ff. de re militari. Imperatoris Valentis impietatem pleræque historiæ loquuntur, eumque legem dedisse, ut monachi militarent: nolentes autem, per tribunos & milites fustibus interfici jussisse, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Histor. & Eusebius in Chronico, & alii. SECURI PERCUTI. Livius lib. 2. *Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus pœnæ ab Appio Claudio editum primùm putent. Vide Livium lib. 2. De modo hujus pœnæ videndus Polybius lib. 6. Fiebat autem decimatio adhibitâ sorte: Tacitus 3. Annal. *Decimum quemq. ignominiosæ cohortis sorte ductos fuste necat.* Livius lib. 2, *Cætera multitudo decimus quisque ad supplicium lecti.* Idem lib. 38. de seditioso exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorum in consilio. Nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur. Deligati ad palum, virgisque, cæsi, & securi percussi.* Suetonius in Caligulâ: *Inbiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseveraret: vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit.* Videndus quoque Appianus lib. De bello Hispan. Causam verò decimationis institutæ si quis scire desideret, suppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana, cujus verba paulò post eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Livius lib. 38. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinem castigationem satis esse.* Idemque scriptum reliquit Plutarchus

VIII.

IX.

X.

XI.

Decimatio à quo primùm inventa.

Decimatio sorte fiebat.

Decimatio cur instituta.

Etiam Senatores rarius in Senatum venientes forte puniti. chus in Scipione. Cæsar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rariùs venirent, forte quoque castigavit. Cum enim nimis multi essent, jussit inter eos sortes duci, & quintum quemque puniri; teste Dione in Augusto. Seditiones militares etiam centesimatione Imperator Macrinus puniit: teste Julio Capitolino. Isque se clementem dicebat, quod centesimaret, qui vigesimatione, & decimatione digni essent. Centesimatio. Vigesimatio.

XII. IN CRUCEM TOLLI. Livius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani in crucem sublati sunt.* Itidem aput Valerium Max. lib. 2. cap. 7. AD BESTIAS DAMNARI. Modestinus Jurisconsultus:

XIII. *Is qui ad hostem confugit, & rediit, torquebitur, ad bestiasque, vel in furcam damnabitur. Quamvis milites nihil eorum patiantur.* l. desertorem, ff. de re militari. Posterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis spectaculis, feris objecit: Valer. Maximus eodem cap. 7. & Livius lib. 51. Denique & CA-

XIIII. PITIS POENA, multas ob caussas militibus irrogata est. Primum transfugere volentibus, vallum trascendentibus, aut per murum castra ingredientibus, seditionem atrocem concitantibus; imò & rem, qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. desertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præposito manum inferunt; qui adversus ducem vel præsidem contumaces sunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui secreta hostbius nuntiant. Item caligati, qui metu hostium languorem simulant; item qui commilitonem gladio vulnerant: nam si lapide tantum, militia rejiciuntur: qui præpositos suos, cùm possunt, non protegunt. Nam hi in pari causa factoribus sunt: l. omne delictum, ff. de re militari. Itidem qui excubias deserunt, l. qui excubias, ff. eodem. Adhibita etiam post ca-

XV. pitalem animadversionem, SEPULTURÆ PRIVATIO. Valer. Maximus: *virgis cæsos securi percuti jussit: eorumque corpora sepulturæ mandari,*

XVI. *mortemque lugeri vetuit.* lib. 2. cap. 7. Fuit etiam ex pœnis acerbioribus, LEGIONARIORUM GLADIIS CONCIDI. Videnda, quæ ea de re dixi lib. 1. cap.

cap. 23. Item VIVOS COMBURI. Ammianus, *de-* XVII.
sertoribus paucis exustis, atque ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, contruncatis, lib. 29. Itidem Valentiniani A jussu, Hortarius Alemannorum tribunus, quòd hostibus quædam perscripsisse dicitur, veritate tormentis expressa, pœnali flammâ conflagravit: teste eodem Ammiano, libro quo suprà. Et lib. 21. Quin imo & Imperatoris Constantini A. constitutione introductum, ut si qui Barbaris prædandi facultatem dedissent, aut prædam cum iis divisissent, vivi comburerentur, l. si quis, C. de re militari. Hoc amplius: primus Avidius Cassius Imperator invenit, ut stipite centum & amplius pedum erecto, XVIII.
damnatos ab imo ad summum alligaret. inde inferioribus ignem admoveret, atque ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecarent. Cujus rei testimonium apud scriptorem Vulcatiũ. SUB CRATE NECARI. Livius lib. 4. ab urbe condita: *ad vociferationem eorum, quos sub crate necari jusserat, concursu facto.* Id genus puniendi scite expresserunt versiculi Plautini Pœnulo. Sc. *Aintu.* XIX.

A. G. *Quid ait, aut orat? expedi.*

M. I. *Sub cratim uti iubeas sese supponi, atque eò*
Lapides imponi multos, ut sese neces.

Cornelius Tacitus De moribus Germanorum: *Distinctio pœnarum ex delicto. Proditores, ac profugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno, ac palude injecta insuper crate mergunt,* LAPIDIBUS OBRUI. Posthumium inficiantem quas promiserat prædas, ab exercitu, in castris seditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib. 1. cap. 22. Livius lib. 4. Q. Curtius de animadversione in milites, qui in mortem Alexandri conspirarant: *Omnes ergo à Nicomacho nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt.* SAGITTIS EMINUS CONFIGI. Id genus XX.
pœnæ apud Paulum Diaconum observavi lib. 17. Hist. extremo: & simile fuit illi, quo hodie utuntur, dum noxium palo alligant, & in eum, tanquam in scopum, reliqui omnes milites sclopetarii seu bombardarii globos emittunt. CARPENTO TRAHI. XXII.

Impe

Imperator Opilius Macrinus tribunum, qui excubias deseri passus erat, carpento rotali superadnexum, per totum iter vivum atque exanimem trahi præcepit: Julio Capitolino teste. Crudele & horrendum genus pœnæ quo in milite adultero puniendo D Aureli-
XXIII. anus usus; qui deflexis duarum arborum capitibus iisdem pedes militis alligavit. Inde arboribus demissis
XX III. subito, scissus ille utrimque pependit. Id Flavius Vopiscus scribit in Aureliano. Aliud, nec minus horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inventum. Hic simul ut certior factus est, duos milites suos ancillæ hospitis pudorem violasse, statim geminos boves aperiri jussit, atque his milites singulos inseri, capitibus boum exectis, quò faciliùs una colloqui possent. Ita hominis sævitia novo quodam supplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Julius Capitolinus. Sed Tragicis hisce recensendis, tandem aliquando supersedeamus. Illud nihilominus in genere notandum est, militaria delicta, ut & in cæteris, augeri dignitate, gradu, specieque militiæ l. militum ff. de re militari. Minui autem ratione tyrocinii l. desertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item si per vinum aut lasciviam milites lapsi sint, l. omne ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto sublata est.

Militaria delicta quibus rebus aucta: Quibus rebus minuta. Ebrii milites delinquentes hodie non excusantur.

Rectius est, more majorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut insolenter auctores criminum appellat. Similiter Jurisconsulti nostri auctores seditionis nominant, quasi capita, ut qui seditionem primi cient, inducunt, & persuadent; in l. ejusdem §. Item auctor ff. de sicariis; & l. si quis, §. auctores, ff. de pœnis. Sic legis auctorem Cic. & alii vocant eum, cujus oratio tantum ponderis haberet apud populum, ut legem suadendo persuaderet. Solere autem eos, qui legem ferre statuerent, homines istiusmodi sibi diligere, constat ex ea oratione, quam post reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

Auctores criminū. Auctores legum.

More

More majorum.] Usitata ea formula, *more majorum*, optimis & Romanis scriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Livio, & ipsis Jurisconsultis l. is qui, ff. de puplicis judiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id est, *improbè*, l. 19. ff. de negot. gest. & l. 8. quod metus caussa Item, *sine more* Virgil. Formula more majorum. Malo more. Sine more.

------ *raptæ sive more Sabinæ.*

Ut ad omnes metus, ad paucos pœna perveniret.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana descriptum esse, dubium non est: ubi ille: *Statuerunt*, inquit, *majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum; sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.* Ciceronis locus a Vegetio descriptus.

AD CAPUT V.

Signorum militarium, quot sint genera.] Libris optimis M. S. H. non possum quin adsentiar: in quibus est *quanta sint genera.* Vox, *quanta* pro *quod* ponitur, & numerum adæque significat. Id qui nesciverunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. si verò l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* Sed ille locus medicinâ eget: restituo sanitati, *& quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus constituti sunt* Limitanei autem illi milites, qui in clausuris burgis, custodiendis limitibus præsidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Mercellino non semel. Iterum in supradictâ l. *Milites pro custodia locorum, quantos ibi magnitudo tua providerit.* Iterum ibidem: *Quantos autem milites, sive pedites, sive equites.* Itidem & Vegetius ipse lib. eodem cap. 9. *ut integris quis quantos possint hostes interimant.* Dicuntur autem *tantus, quantus*, pro; *tot, quot*, more Græcorum. Quibus Ἰσοῦτος promiscuè significat *tot*, & *tantus*. Phrasim eandem lib. 2. Observationum cap. 5. obseruavit etiam Antonius Augustinus ex l. si ita legatum, ff. De legatis pri. Neque est quòd loquendi hoc genus ultrà improbet Laurentius Valla Grammaticus: Correctus Vegetius. Quantus, pro quot. Emendata l. 2. C. de præfecto prætô Africæ. Limitanei milites. Limitantes. Tantus, quantus pro. tot, quot, Græca phrasi dicuntur.

Laurentii Vallæ opinio rejecta. Ex Pandectis juris, Latinam linguam recuperati posse.

suo enim ille gladio jam jugulatus est; ut qui lib. 3. Elegantiarum suarum pronuntiavit, ex solis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ posse recuperari.

Expensus Vegetii locus.

Vegetius emendatus.

Multa sunt edifcenda atque observanda pugnantibus.] Verbum *edifcendi*, suppositum hîc pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis huc doctissimus Franciscus Modius retraxit legendo, *edicenda atque observanda*; ut illud de duce ipso istud de militibus accipiatur. Attamen non minus elegans, si fortè & verius, quod in vetustissimo exemplari M. reperi, *dicenda atque observanda*, quomodo & in membranis H. olim perscriptum fuit; licet tamen ibidem verbo, *dicenda*; vocalis secunda, multo pòst tempore, & ab alia manu adsuta sit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hæc ferri jusserit ductor* & hîc solus prædictus liber M. *Ferri dixerit ductor*.

Edicebātur multa in exercitu. Etiam programma in pariete figebatur. Dicere verbum non vulgarem notionē habet. Dicta ducum.

Scio Imperatores multa edicere solitos apud signa, imò & programma in pariete sæpe fixisse, teste Vulcatio, in Avita vidii Cassii: sed hoc nihil ad hunc locum videamus, quid ad lectionem illam nostram. Varro facere possit: *Dico*, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci* δικάζω. *Hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. Hinc judicare, quod tunc jus dicatur* Ibidem paulo pòst, *hinc in manipulis castrensibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator* lib. 5. De lingua Latina: quo loco Iosephus Scaliger in Conjectaneis suis, dictum, inquit, à ducibus, παράγγελμα, *tessera*. Furius vetus poëta:

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse.

Certè alterum membrum propositæ Vegetianæ sententiæ ad ipsum ducem referendum, monet quod subdicitur, *Cùm pro necessitate rerum plura ex tempore jubenda, atque facienda sint.*

Tessera à quo daretur, à quo distribueretur.

Is qui in exercitu habet maximam potestatem.] Signa hæc, seu tesseræ à quo darentur, per quem acciperentur, ac distribuerentur in contubernia, jam antè à me traditum est.

Ista

Ista vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum sumas ea notione ut λέξιν & verbùm unũ tantùm significet, (ut fere ab omnibus hodie sumitur:) jam manifestum erit melius legi cum veteri exemplari M. *vocalia, pro vocabula.* Nam pro signis talibus, nomina sæpe fuerunt, & verba singula: ut Septimi Severi *Laboremus*; Pertinacis, *Militemus.* Non rarò plura verba conjuncta: sic in castris Cæsaris, *Venus genetrix*, in Cn. Pompeii. *Hercules invictus*: in Antonii, *Lar Deus.* Interdum & sententiæ: & versus toti. Talis Cyri tessera, *Jupiter belli socius & dux*, Græcanico versu Claudius Cæsar tesseram definivisse fertur, in hæc verba, *Virum ulcisci decet quandò quispiam prior injuriatur, sive molestus est.* Videndus Alexander Neapolitanus lidro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetii locus. Tessera sæpe uno verbo data.! Non raro pluribus. Interdum sententia pro tessera fuit. Interdum versus.

Et exploratores inter nostros versentur impunè.] Festus lib. 5. De verborum signific. *Speculator ab exploratore hoc distat, quod speculator hostilia silentio perspicit: explorator paratu clamore cognoscit.* Arrius Menander lib. 2. De re militari, *Exploratores, qui secreta nunciaverunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt*; l. Omne, ff. De re militari. Illud certè jus, usu & moribus, sine scripto venerat, ut ab adversariis venientes exploratores capitis pœnam subirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *castra sua movit, ter missis in Romana exploratoribus, hos comprehensos Scipio, præter Castrensem morem, non interfecit: sed jussos circumire, ut sacramentaria, machinasque, & decurrentem exercitum inspicerent, dimisit incolumes, ut Hannibalem edocerent de singulis.*

Speculatores, qui sint. Exploratores, & eorum pœna. Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimissi.

Tuba quæ directa est appellatur.] Tubam directam fuisse suprà etiam docui. Ceterùm Lucani. Hoc poëtidè de buccina dictum videtur,

--- Batavique truces, quos ære recurvo,
Stridentes acuêre tubæ.

Tuba directa erat.

Buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curavi. Nam quod in vulgatis erat, *in semetipsam*, id aliquam multi libri VV. non agnos-

agnoscebant. Dicti à tuba tubicines, à cornu cornicines, à buccina buccinatores, quos Suetonius & alii; etiam lapides veteres, Æneatores sæpe vocarunt, teste Festo lib. 1. Varro buccinatorem à vocis similitudine & cantu dictum vult, lib. 5. De lingua Latina. Æneatores vocatos arbitror, ab ipsius instrumenti, quo canerent, materia, id est à buccina ænea. Sæpe autem hæc nomina confusa: nam ipse Vegetius Buccinatori cornu tribuit, quo classicum canant, lib 2 cap. 22. Neque eadem semper his instrumentis materia. Varro: *Cornua, quòd ea quæ nunc sunt ex ære, tunc fiebant ex bubulo cornu*; libro 4. De lingua Latina. Rursum tubam & classicum Æneatoribus tribuit Suetonius: *Interque eos*, inquit, *& æneatores, rapta ab uno tuba prosiluit ad flumen: & ingenti spiritu classicum exorsus, pertendit ad alteram ripam*: in Julio, cap. 32. Item Ammianus: *Quum superesset exiguum noctis, æneatorum clangore ductores urbem, ut mox casuram, terribili corona cinxerunt*: lib. 19. Iterum Ammianus: *Æneatorum accentu signo dato progrediendi ad pugnam, ad arma concursum est.* Tubicinem in veteri Onomastico vidi appellari etiam *Salpictam*. Nescio unde id nomen; nisi à Græco σαλπιστὴς, quod est in Glossario. Tubarios, cornuvarios, à Tarrutevo Paterno vocatos animadverti, qui tubas, & cornua facerent, l. vlt. ff De jure immunitatis. Sed qui Vallistrarii ibidem dicuntur, velim balistarios vocatos, quòd balistas conficerent. Nam ea notione in d. l. sagittarii, quòd sagittas; arcuarii, quòd arcus conficerent.

Ex uris agrestibus.] In Germania hæ feræ gignuntur. De quibus Cæsar lib. 6. De bello Gallico: *Amplitudo cornuum*, inquit, *& figura, & species multum à nostrorum boum cornibus differt. Hæc studiosè conquisita, ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis, pro poculis utuntur.* Addendum, quod de iisdem Julius Solinus notat, dum Germaniæ & Septemtrionalis plagæ feras describit, cap. 32. *Sunt & Uri, quos imperitum vulgus vocat bubalos, cum bubali ad cervinam penè faciem in Africa procerentur. Istis porrò, quos Uros dicimus, taurina cornua in tantum modum proten-*

[Margin notes: ...nes. Buccinatores. Æneatores. — Sæpe confusa prædicta nomina. — Cornua unde dicta. — Salpicta, pro tubicine. — Tubarii, & Cornuarii, q[illegible] ... — Uri ... Cornua eorum. — Uri, à bubalis differunt.]

duntur, ut dempta, ob insignem capacitatem, interregia mensas potuum gerula fiant. Cornua istiusmodi apud Batavos nostros etiamnum hodie reperiuntur: & insignia me videre memini in ædibus viri nobilissimi, cognati, mei, D. Gualteri, Domini Outheusdani, Elshoutii, &c. Videndus porro de uris Albertus Magnus libro vigesimotertio De animalibus. Plinius, Tacitus, & alii. Virgilius silvestres uros vocabat. In cujus versu interpretando Macrobius notavit peregrina verba Poëtam non respuisse, quod Uri vox Gallica sit, qua feri boves significentur. Memini & apud Martialem postliminii jus datum his feris; emendante Batavorum nobilissimo, ac Poëtarum lepidissimo Jano Douza. Uri vox Gallica.

Muta signa sunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Istiusmodi vexilla in singulis centuriis suo ævo fuisse Vegetius testatum reliquit lib. 2. c. 13. erat autem in singulis vexills, litteris adscriptum ex qua cohorte esset, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna ista vexilla, ut hodie nostratium sunt: in quibus interdum insignia centurionis, aut eorum quibus exercitus mantat; interdum symbola conspicimus: sed discerta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos etsi literas nescientes, figura vexillorum non patitur à suis aberrare. Vexilla in singulis centuriis, vel manipulis In iis scriptum quota esset centuria, & ex qua cohorte. Majora hodie nostratium vexilla.

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam, inde quæ de hoc loco mea opinio est, liberé dicam. In S. N. legitur, *flammulæ tufæ*: in M. *famulæ rufæ*; in H. *famulæ tubæ*. Sed quis locus hîc *tubis*, inter signa muta? aut quid tandem illud *tufæ*? quæ vox, aut ubi nata? Lectionibus Susianis, item Modii notis neque hîc, neque lib. 2. cap. 1. ubi similis locus est, quicquam juvor; quod doleo. Nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. Quam etsi nullam adhuc vidi; audeo tamen suscipiari, *flameola*, scripsisse Vegetium. De quibus Vegetii locus in mendo.

LOCUM MUTARE. Livius lib. 25. *Illis arma tantùm, atque ordo militandi, locusque in quo tenderent, in*
IV. *castris est mutatus.* IN ITINERE CUM IMPEDIMENTIS ITER FACERE. Ammianus: *Ademptis signis, hastisq; diffractis, omnes eos, qui fugisse arguebantur,*
V. *inter impedimenta & sarcinas, & captivos agere iter imposuit*: lib. 25. EXTRA OPPIDUM HIBERNARE. Livius lib. 35. *Additum etiam utrorumque ignominiæ est, ne in oppidis hibernarent, neve hiberna propius ullam*
VI. *urbem decem millibus passuum ædificarent.* EXTRA CASTRA HIBERNARE. Valerius Maximus: *Decreverunt, ne quis eorum intra castra tenderet, neve locum extrà adsignatum, vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet*: lib. 2. c. 7. Exempla alia si lubet,
VII. pete à Frontino, lib. 4. Strateg cap. primo. CIBUM STANTEM CAPERE. Livius l. 34. *Nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulò antè fecerunt, referri ad me jubebo: citatosq́. singulos jurejurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm*
VIII. *stantes, cibum, potumque, quo stipendia facient, capturos esse.* FOSSAM FODERE. Auctor est Plutarchus in Lucullo: antiquum militaris ignominiæ genus fuisse, ut tunicis interioribus solutis, fossam fodere, inspe-
IX. ctante reliquo exercitu, cogerentur. STIPENDIA PROROGARI. Livius lib. 33. *Mitterentur*, inquit, *in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias, cui militum generi non priùs, quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat.* idem lib. 35. *Decretum supplementum de exercitu Cn. Fulvii, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatusque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ.* DIS-
X. CINCTOS DESTITUI. Livius lib. 27. *Centuriones manipulorum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destitui.* Suetonius in Augusto: *Centuriones statione deserta, itidem & manipulares capitali animadversione punivit. Pro cetero delictorum genere, variis ignominiis affecit, ut stare per totum diem juberet ante prætorium; interdum tunicatos discinctosq́; nonnunquam cum decempedis, vel etiam cespitem portantes.* Similiter Calpurnius Piso, apud Valer. Maximum, punit C.

Titi-

Titium præfectum equitum, quòd ab hostibus circumventus, arma tradidisset: *Jussit eum*, inquit, *toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica indutum, nudis pedibus à manè in noctem usque, ad prinicipia, per omne tempus militiæ adesse*: lib. 2. c. 7. HORDEO PASCI. XI.
De hoc puniendi genere dixi lib. 1. cap. 13. SANGUINEM MITTI, Gellius lib. 10. *Fuit hæc quoque antiquitus militaris animadversio, jubere ignominiæ causa militi venam solvi, & sanguinem emitti*. Meminit ejusdem animadversionis Frontinus lib. 4. Strateg. cap. 1. & adeundus Marcus Antonius Muretus, vir doctissimus, & de literis humanioribus optimè meritus, in suis Variis. Fuit quoque inter pœnas leniores, MULTA PECUNIARIA. Testis Modestinus in l. desertorem, ff. de re militari, hunc in modum scribens: *Pœnæ militum hujusmodi sunt, castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus dejectio, ignominiosa missio: nam in metallum, aut in opus metalli non dabuntur, nec torquentur*. MILITIÆ MUTATIO. Qualis est, equiti equum adimi, & in peditum numeros referri. Valerius Maximus, *Turmas*, ait, *equitū quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transcripsit, quod arma hostibus tradidissent*, lib. 2. cap. 7. ibidem; *Decreverunt, ut ex iis, qui equo meruerant, peditum numero militarent*. Iterum Ammianus: *Reliquos ex ea coborte, ad pedestrem compegit militiam, quæ onerosior est*. A CASTRIS SEGREGARI. & hoc illud est, de quo Vegetius noster hoc loco præceptum dedit. Nimirum qui delictum militare commisisse probabuntur, eos prudentiore consilio à castris segregandos, ad castella, ad urbes muniendas servandasque, amandandos. Habeo quod huc referam fragmentum Ciceronis ex Diomede Grammatico: *Custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur*. IGNOMINIA MITTI. dixi de missione ignominiosa alibi, loco magis convenienti. Nunc autem superest illud, ut de pœnis gravioribus sermonem instituamus, quales sunt, VIRGIS CÆDI Valer. Maximus lib. 2. cap. 7. *C. Cotta P. Aurelium Peculiolam sanguine sibi junctum virgis cæsum, gregalis militiæ*

XII. XIII. XIV. XV. XVI.

Pœnæ militum graviores 1.

militiæ munere inter pedites fungi coëgit. Quod ejus culpa agger incensus, & penè castra fuerant capta. vide quoque
II. Frontinum lib. 4. Strateg. cap. I. VITE VERBERARI. Macer in l. milites, ff. de re militari: *Eum qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notaverunt; si vitem tenuit, militiam mutat; si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur.* Iuvenalis Saty. 6.

Nodosam post hæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigrâ muniret castra dolabrâ.

Cornelius Tacitus lib. primo Annalium: *Centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulū, Cedo alteram, indiderant; quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rursus aliam poscebat.* Consulendus eadem de re Plinius lib. 14. Naturalis histo-
III. riæ cap. Primo extremo LINGVAE ABSCISSIO. id genus pœnæ irrogatum apud Ægyptios militibus, qui hostibus consilia suorum prodidissent. Itò & legem hac de re apud eos sancitam fuisse, auctorem habeo Diodorum Siculum lib. 2. Antiquitatum cap. 3.
IIII. MANVVM AMPVTATIO. Frontinus: *M. Cato memoriæ prodidit, in furto comprehensis inter commilitones, dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* lib. 4 Strateg. cap. Primo: meminit & Valer Maximus lib. 2. cap. 7. Iterum Ammianus: *Sagittariorum verò primoribus manus incidi.* lib. 29. Livius lib. 35. *Cum transfugis novus mulctati virgis, manibusque præcisis, Capuam rediguntur.* sed eo in loco, (ut hoc quasi per Satyram moneam) legerim, *mulcati* Onomasticon vetus: *Mulcare pugnis, vel calcibus cædere.* interum: *commulcat, id est, collidit, conculcat.* Iterum *Mulcatores, peremptores.*

Livius correctus. Mulcare quid significet.

V. CRVRVM EXECTIO. Ammianus lib. 23. *Signa pro-*
VI. *pria quisque sequatur, sciens, quòd si remanserit usquam, exectis cruribus relinquetur.* INSERVITVTEM ADACTIO. Imperator Alexander Severus, cùm aniculam quandam à milite injuria affectam audisset, exauctoratum eum militiâ, seruum ei dedit: Ut suo illam la-
VII. bore pasceret. Auctor Lampridius. IN EXSILIVM MITTI. Iterum Ammiani testimonium præstò est: *Roma-*

Romanus quin etiam, & Vincentius scutariorum scholæ primæ, secundæque tribuni, agitasse convicti quædam suis viribus altiora, acti sunt in exilium lib. 22. itidem lib. 15. principio VÆNIRE. Livius lib. 55. C. *Mattienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis cæsus est, & sestertio numo venit.* iterum lib. 40. *Qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum, bonaque ejus vendere Consul jussit.* FUSTE VERBERARI. Hac de re dixi lib. primo, cap. 26. & meminit Iurisconsultus Modestinus in l. 3. ff. de re militari. Imperatoris Valentis impietatem pleræque historiæ loquuntur, eumque legem dedisse, ut monachi militarent: nolentes autem, per tribunos & milites fustibus interfici jussisse, auctor Paulus Diaconus lib. 12. Histor. & Eusebius in Chronico, & alii. SECURI PERCUTI. Livius lib. 2. *Centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit.* ITEM DECIMATIO. Sunt qui hoc genus pœnæ ab Appio Claudio editum primùm putent. Vide Livium lib. 2. De modo hujus pœnæ videndus Polybius lib. 6. Fiebat autem decimatio adhibitâ sorte: Tacitus 3. Annal. *Decimum quemq. ignominiosæ cohortis sorte ductos fuste necat.* Livius lib. 2, *Cætera multitudo decimus quisque ad supplicium lecti.* Idem lib. 38. de seditioso exercitu apud Sucronem: *Præconis*, inquit, *audita vox citantis nomina damnatorm in consilio. Nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicii expromebatur. Deligati ad palum, virgisque, cæsi, & securi percussi.* Suetonius in Caligulâ: *Inhiberi nullo potuit modo, quin decimare velle perseveraret; vocatos itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit.* Videndus quoque Appianus lib. De bello Hispan. Causam verò decimationis institutæ si quis scire desideret, suppeditabitur ex Ciceronis Cluentiana, cujus verba paulò post eodem hoc cap. à me laudabuntur. Quin & Livius lib. 38. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi pœna consisteret, ad multitudinem castigationem satis esse.* Idemque scriptum reliquit Plutar-

VIII.

IX.

X.

XI. Decimatio à quo primùm inventa.

Decimatio sorte fiebat.

Decimatio cur instituta.

Etiam Senatores rarius in Senatum venientes sorte puniti. Centesimatio. Vigesimatio.

chus in Scipione. Cæsar negligentiam Senatorum, qui in Senatum rariùs venirent, sorte quoque castigavit. Cum enim nimis multi essent, jussit inter eos sortes duci, & quintum quemque puniri; teste Dione in Augusto. Seditiones militares etiam centesimatione Imperator Macrinus puniit: teste Julio Capitolino. Isque se clementem dicebat, quod centesimaret, qui vigesimatione, & decimatione digni essent. IN

XII. CRUCEM TOLLI. Livius lib. 30. *Nominis Latini qui erant, securi percussi: Romani in crucem sublati sunt.* Itidem aput Valerium Max. lib. 2. cap. 7. AD BESTIAS DAMNARI. Modestinus Jurisconsultus:

XIII. *Is qui ad hostem confugit, & rediit, torquebitur, ad bestiasque, vel in furcam damnabitur. Quamvis milites nihil eorum patiantur.* l. desertorem, ff. de re militari. Posterior Africanus exterarum gentium transfugas, in edendis spectaculis, feris objecit: Valer. Maximus eodem cap. 7. & Livius lib. 51. Denique & CA-

XIIII. PITIS POENA, multas ob caussas militibus irrogata est. Primum transfugere volentibus, vallum trascendentibus, aut per murum castra ingredientibus, seditionem atrocem concitantibus; imò & rem, qualem qualem à duce prohibitam, facientibus, l. desertorem, ff. de re militari. Capite item plectuntur, qui præposito manum inferunt: qui adversus ducem vel præsidem contumaces sunt: qui in acie fugam priores faciunt: exploratores, qui secreta hostbius nuntiant. Item caligati, qui metu hostium languorem simulant; item qui commilitonem gladio vulnerant: nam si lapide tantum, militia rejiciuntur: qui præpositos suos, cùm possunt, non protegunt. Nam hi in pari causa factoribus sunt: l. omne delictum, ff. de re militari. Itidem qui excubias deserunt, l. qui excubias, ff. eodem. Adhibita etiam post ca-

XV. pitalem animadversionem, SEPULTURÆ PRIVATIO. Valer. Maximus: *virgis cæsos securi percuti jussit: eorumque corpora sepulturæ mandari,*

XVI. *mortemque lugeri vetuit.* lib. 2. cap. 7. Fuit etiam ex pœnis acerbioribus, LEGIONARIORUM GLADIIS CONCIDI. Videnda, quæ ea de re dixi lib. 1. cap.

cap. 23. Item VIVOS COMBURI. Ammianus, *de fertoribus paucis exustis, atque ad sagittariorum exemplum, quibus manus ademptæ sunt, cantruncatis*, lib. 29. Itidem Valentiniani A jussu, Hortarius Alemannorum tribunus, quòd hostibus quædam perscripsisse dicitur, veritate tormentis expressa, pœnali flammâ conflagravit: teste eodem Ammiano, libro quo suprà. Et lib. 21. Quin imo & Imperatoris Constantini A. constitutione introductum, ut si qui Barbaris prædandi facultatem dedissent, aut prædam cum iis divisissent, vivi comburerentur, l. si quis, C. de re militari. Hoc amplius: primus Avidius Cassius Imperator invenit, ut stipite centum & amplius pedum erecto, damnatos ab imo ad summum alligaret. inde inferioribus ignem admoveret, atque ita alios incendio, alios fumo, alios denique timore enecarent. Cujus rei testimonium apud scriptorem Vulcatiũ. SUB CRATE NECARI. Livius lib. 4. ab urbe condita: *ad vociferationem eorum, quos sub crate necari jusserat, concursu facto*. Id genus puniendi scite expresserunt versiculi Plautini Pœnulo, Sc. *Aintu.* XVII. XVIII. XIX.

A. G. *Quid ait, aut orat? expedi.*

M. I. *Sub cratim uti iubeas sese supponi, atque eò Lapides imponi multos, ut sese neces.*

Cornelius Tacitus De moribus Germanorum: *Distinctio pœnarum ex delicto. Proditores, ac profugas arboribus suspendunt: ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno, ac palude injecta insuper crate mergunt*, LAPIDIBUS OBRUI. Posthumium inficiantem quas promiserat prædas, ab exercitu, in castris seditione facta, lapidatum accepimus. Florus lib. 1. cap. 22. Livius lib. 4. Q. Curtius de animadversione in milites, qui in mortem Alexandri conspirarant: *Omnes ergo à Nicomacho nominati, more patrio, dato signo, saxis obruti sunt*. SAGITTIS EMINUS CONFIGI. Id genus pœnæ apud Paulum Diaconum observavi lib. 17. Hist. extremo: & simile fuit illi, quo hodie utuntur, dum noxium palo alligant, & in eum, tanquam in scopum, reliqui omnes milites sclopetarii seu bombardarii globos emittunt. CARPENTO TRAHI. XX. XXI. XXII.

Impe

Imperator Opilius Macrinus tribunum, qui excubias deseri passus erat, carpento rotali superadnexum, per totum iter vivum atque exanimem trahi præcepit: Julio Capitolino teste. Crudele & horrendum genus pœnæ quo in milite adultero puniendo D Aurelianus usus; qui deflexis duarum arborum capitibus iisdem pedes militis alligavit. Inde arboribus demissis subito, scissus ille utrimque pependit. Id Flavius Vopiscus scribit in Aureliano. Aliud, nec minus horrendum, Imperatoris Macrini in adulterio militum puniendo inventum. Hic simul ut certior factus est, duos milites suos ancillæ hospitis pudorem violasse, statim geminos boves aperiri jussit, atque his milites singulos inseri, capitibus boum exectis, quò faciliùs una colloqui possent. Ita hominis sævitia novo quodam supplicio, in puniendis adulteris delectabatur: quod retulit in vita Macrini Julius Capitolinus. Sed Tragicis hisce recensendis, tandem aliquando supersedeamus. Illud nihilominus in genere notandum est, militaria delicta, ut & in cæteris, augeri dignitate, gradu, specieque militiæ l. militum ff. de re militari. Minui autem ratione tyrocinii l. desertorem, & l. qui commeatus, ff. dicto titulo. Item si per vinum aut lasciviam milites lapsi sint, l. omne ff. eodem titulo. Sed propter nimiam inebriandi frequentiam, ea exceptio Caroli V. Imperatoris edicto sublata est.

[margin: xxiii. — xx iii. — Militaria delicta quibus rebus aucta: Quibus rebus minuta. — Ebrii milites delinquentes hodie non excusantur.]

Rectius est, more majorum, in auctores criminum vindicare.] Non ineleganter aut insolenter auctores criminum appellat. Similiter Jurisconsulti nostri auctores seditionis nominant, quasi capita, ut qui seditionem primi cient, inducunt, & persuadent; in l. ejusdem §. Item auctor ff. de sicariis; & l. si quis, §. auctores, ff. de pœnis. Sic legis auctorem Cic. & alii vocant eum, cujus oratio tantum ponderis haberet apud populum, ut legem suadendo persuaderet. Solere autem eos, qui legem ferre statuerent, homines istiusmodi sibi diligere, constat ex ea oratione, quam post reditum habuit Cicero, & inibi nominatim de Lentulo.

[margin: Auctores criminū. — Auctores legum.]

More

More majorum.] Usitata ea formula, *more majorum*, optimis & Romanis scriptoribus, Ciceroni, Suetonio, Livio, & ipsis Jurisconsultis l. is qui, ff. de puplicis judiciis; & alibi. Similis formula, *malo more*, id est, *improbè*, l. 19. ff. de negot. gest. & l. 8. quod metus caussa Item, *sine more* Virgil.

Formula more majorum. Malo more. Sine more.

------ *raptæ sive more Sabinæ.*

Ut ad omnes metus, ad paucos pœna perveniret.] Locum hunc ex Ciceronis Cluentiana descriptum esse, dubium non est: ubi ille: *Statuerunt*, inquit, *majores nostri, ut si à multis esset flagitium rei militaris admissum; sortitione in quosdam animadverteretur: ut metus videlicet ad omnes, pœna ad paucos perveniret.*

Ciceronis locus a Vegetio descriptus.

AD CAPUT V.

Signorum militarium, quot sint genera.] Libris optimis M. S. H. non possum quin adsentiar: in quibus est *quanta sint genera*. Vox, *quanta* pro *quod* ponitur, & numerum adæque significat. Id qui nesciverunt, auctores fuêre loci mutandi. Itidem §. si verò l. 2. C. de præfecto prætorio Africæ: *Et quanti limitanei, & in quibus locis & militiis collocati.* Sed ille locus medicinâ eget: restituo sanitati, *& quanti limitanei, in quibus locis vel limitibus constituti sunt* Limitanei autem illi milites, qui in clausuris burgis, custodiendis limitibus præsidebant. Limitantes vocatos memini ab Ammiano Mercellino non semel. Iterum in supradictâ l. *Milites pro custodia locorum, quantos ibi magnitudo tua providerit.* Iterum ibidem: *Quantos autem milites, sive pedites, sive equites.* Itidem & Vegetius ipse lib. eodem cap. 9. *ut integris quis quantos possint hostes interimant.* Dicuntur autem *tantus*, *quantus*, pro; *tot*, *quot*, more Græcorum. Quibus ὅσος promiscuè significat *tot*, & *tantus*. Phrasim eandem lib. 2. Observationum cap. 5. observavit etiam Antonius Augustinus ex l. si ita legatum, ff. De legatis pri. Neque est quòd loquendi hoc genus ultrà improbet Laurentius Valla Grammaticus:

Correctus Vegetius. Quantus, pro quot. Emendata l. 2. C. de præfecto præto Africæ. Limitanei milites. Limitantes. Tantus, quantus pro. tot, quot, Græca phrasi dicuntur.

Laurentii Vallæ opinio rejecta. Ex Pandectis juris, Latinam linguam recuperari posse. Expensus Vegetii locus.

suo enim ille gladio jam jugulatus est; ut qui lib. 3. Elegantiarum suarum pronuntiavit, ex solis Pandectarum libris dignitatem atque amplitudinem linguæ Latinæ posse recuperari.

Multa sunt edíscenda atque observanda pugnantibus.] Verbum *ediscendi*, suppositum hîc pronuntio; melius quidem, *edicendi*, quod ex membranis huc doctissimus Fraciscus Modius retraxit legendo, *edicenda atque observanda*; ut illud de duce ipso istud de militibus accipiatur. Attamen non minus elegans, si fortè & verius, quod in vetustissimo exemplari M. reperi, *dicenda atque observanda*, quomodo & in membranis H. olim perscriptum fuit; licet tamen ibidem verbo, *dicenda*; vocalis secunda, multo pòst tempore, & ab alia manu adsuta sit. Iterum eodem hoc capite, *Quocumque enim hæc ferri jusserit ductor* & hîc solus prædictus liber M. *Ferri dixerit ductor.* Scio Imperatores multa edicere solitos apud signa, imò & programma in pariete sæpe fixisse, teste Vulcatio, in Avita vidii Cassii: sed hoc nihil ad hunc locum videamus, quid ad lectionem illam nostram. Varro facere possit: *Dico*, inquit, *originem habet Græcam, quod Græci δεικάζω. Hinc Ennius, dico qui hunc dicare cupit. Hinc judicare, quod tunc jus dicatur* Ibidem paulo pòst, *hinc in manipulis castrensibus dicta à ducibus, hinc dictata in ludo, hinc dictator* lib. 5. De lingua Latina: quo loco Iosephus Scaliger in Conjectaneis suis, dictum, inquit, à ducibus, παράγγελμα, *tessera.* Furius vetus poëta:

Vegetius emendatus.

Edicebãtur multa in exercitu. Etiam programma in pariete figebatur. Dicere verbum non vulgarem notionẽ habet. Dicta ducum.

Nomine quemque ciet, dictorum tempus adesse.

Certè alterum membrum propositæ Vegetianæ sententiæ ad ipsum ducem referendum, monet quod subdicitur, *Cùm pro necessitate rerum plura ex tempore jubenda, atque facienda sint.*

Tessera à quo daretur, à quo distribueretur.

Is qui in exercitu habet maximam potestatem.] Signa hæc, seu tesseræ à quo darentur, per quem acciperentur, ac distribuerentur in contubernia, jam antè à me traditum est.

Ista

Ista vocabula quotidie debere variari.] Si vocabulum sumas ea notione ut λέξιν & verbùm unũ tantùm significet, (ut fere ab omnibus hodie sumitur:) jam manifestum erit melius legi cum veteri exemplari M. *vocalia, pro vocabula.* Nam pro signis talibus, nomina sæpe fuerunt, & verba singula: ut Septimi Severi *Laboremus*; Pertinacis, *Militemus*. Non raró plura verba conjuncta: sic in castris Cæsaris, *Venus genetrix*, in Cn. Pompeii. *Hercules invictus*: in Antonii, *Lar Deus*. Interdum & sententiæ: & versus toti. Talis Cyri tessera, *Jupiter belli socius & dux*, Græcanico versu Claudius Cæsar tesseram definivisse fertur, in hæc verba, *Vtrum ulcisci decet quandò quispiam prior injuriatur, sive molestus est.* Videndus Alexander Neapolitanus lidro 4. Genialium dierum capite 2.

Tentatus alter Vegetii locus.

Tessera sæpe uno verbo data.! Non raro pluribus.

Interdum sententia pro tessera fuit. Interdum versus.

Et exploratores inter nostros versentur impunè.] Festus lib. 5. De verborum signific. *Speculator ab exploratore hoc distat, quod speculator hostilia silentio perspicit: explorator paratu clamore cognoscit.* Arrius Menander lib. 2. De re militari, *Exploratores, qui secreta nunciaverunt hostibus, proditores sunt, & capitis pœnas luunt*; l. Omne, ff. De re militari. Illud certè jus, usu & moribus, sine scripto venerat, ut ab adversariis venientes exploratores capitis pœnam subirent. Appianus libro bellorum Punicorum de Hannibale loquens: *Ille*, inquit, *castra sua movit, ter missis in Romana exploratoribus, hos comprehensos Scipio, præter Castrensem morem, non interfecit: sed jussos circumire, ut sacramentaria, machinasque, & decurrentem exercitum inspicerent, dimisit incolumes, ut Hannibalem edocerent de singulis.*

Speculatores, qui sint.

Exploratores, & eorum pœna.

Exploratores Hãnibalis quapropter à Scipione dimissi.

Tuba quæ directa est appellatur.] Tubam directam fuisse suprà etiam docui. Ceterùm Lucani. Hoc poëtidè de buccina dictum videtur,

--- -- Batavique truces, quos ære recurvo,
Stridentes acuêre tubæ.

Tuba directa erat.

Buccina, quæ in semet æreo circulo flectitur.] Ita edendum curavi. Nam quod in vulgatis erat, *in semetipsam*, id aliquam multi libri VV. non

agnos-

duntur, ut dempta, ob insignem capacitatem, interregia mensas potuum gerula fiant. Cornua istiusmodi apud Batavos nostros etiamnum hodie reperiuntur: & insignia me videre memini in ædibus viri nobilissimi, cognati, mei, D. Gualteri, Domini Outheusdani, Elshoutii, &c. Videndus porro de uris Albertus Magnus libro vigesimotertio De animalibus. Plinius, Tacitus, & alii. Virgilius silvestres uros vocabat. In cujus versu interpretando Macrobius notavit peregrina verba Poëtam non respuisse, quod Uri vox Gallica sit, qua feri boves significentur. Memini & apud Martialem postliminii jus datum his feris; emendante Batavorum nobilissimo, ac Poëtarum lepidissimo Jano Douza. Uri vox Gallica.

Muta signa sunt aquilæ, dracones.] Vide quæ ad hunc locum faciunt, à me dicta, lib. 2. cap. 5.

Vexilla.] Istiusmodi vexilla in singulis centuriis suo ævo fuisse Vegetius testatum reliquit lib. 2. c. 13. erat autem in singulis vexills, litteris adscriptum ex qua cohorte esset, vel quota centuria: quod intuentes vel legentes milites aberrare à contubernalibus, etiam in tumultu non poterant. Sed non tam magna ista vexilla, ut hodie nostratium sunt: in quibus interdum insignia centurionis, aut eorum quibus exercitus mantat; interdum symbola conspicimus: sed discerta tamen varietate maximè colorum, omninò ad ingenium militum, quos etsi literas nescientes, figura vexillorum non patitur à suis aberrare. Vexilla in singulis centuriis, vel manipulis In iis scriptum quota esset centuria, & ex qua cohorte. Majora hodie nostratium vexilla.

Flammulæ rufæ.] Primùm librorum varietatem ponam, inde quæ de hoc loco mea opinio est, liberé dicam. In S. N. legitur, *flammulæ tufæ*: in M. *famulæ rufæ*; in H. *famulæ tubæ.* Sed quis locus hîc *tubis*, inter signa muta? aut quid tandem illud *tufæ*? quæ vox, aut ubi nata? Lectionibus Susiariis, item Modii notis neque hîc, neque lib. 2. cap. 1. ubi similis locus est, quicquam juvor; quod doleo. Nam emendationi qua locus hic indiget, velim patefactam viam à libris. Quam etsi nullam adhuc vidi; audeo tamen suscipiari, *flameola*, scripsisse Vegetium. De quibus Vegetii locus in mendo.

Idem fortè emendatur. nos suprà initio libri secundi. Alterum illud seu *tubæ* seu *tufæ*, inde natum, quod in veteribus libris fuerit glossæ seu interpretamenti loco *russa*, vel *rufa*, scriptum ad verbum *flameola*. Suspicatus sum aliquando, *flameola trifida*, legi posse, quomodo *flamma trifida* Ovidio: & *cuspis*, seu *hasta trifida* pro tridente aliis.

Pinnæ n urorum unde dictæ. Pinnæ in galeis militum. Pinnæ.] Varro libro. 4. De lingua Latina. *A quo munere munus, ejus summa pinnæ, ab his quas insignitı milites habere in galeis solent, & in gladiatoribus Samnites.* Alexandrum Magnum cassidis juba, & candidissimis pennis, in exercitu insignem fuisse, Plutarchus scribit. Res clara erit, si Polybium audiverimus; is lib. 6. Historiarum: *Præter hæc omnia*, inquit, *adornantur corolla plumea, pennisque tribus puniceis aut nigris erectis, longitudinis fermè cubitalis: quæ cùm in summo vertice cæteris armis addiderint, vir quidem apparet duplo major, quàm sit: ejus verò aspectus pulcher, hostibusque terribilis.* — Ea curad hibita.

Milites alii aliis vestibus distincti. Sunt & alia muta signa, quæ dux belli in equis, aut indumentis.] Diversa diversos milites veste usos, & inde sæpe proditos, certissimum est. Ceterùm ut facere jam consuevi, etiam hîc editis testimoniis rem illustrabo. Plutarchus in Artaxerxe: *Qui ubi vix rubra sagula conspicati sunt, quòd regiæ partis omnes albis uterentur, agnoverunt statim hostes esse.* Eum militiæ morem, ut alios non paucos, attigit in Psychomachiâ Prudentius; cui hinc lux facienda:

Illustratus Prudentius.

------ Discordia lætos
Intrârat cuneos, sociam mentita figuram.

Huiusmodi signa in indumentis equites nostri pertinaciter retinent etiam nunc: qui si levis armaturæ sint per turmas singulas diversitate totarum tunicarum ferè distinguuntur. Cataphractarii ea ferè parte tunicæ, quæ à cingulo ad femora descendit, quam armati jam, signi causa superinduunt. Peditibus pro mutis signis insignia ex bysso, seu vittæ, sive flameola ex collo ferè pendent. quæ omni- — Insignia nostrorū militum ex coloribus vestimentorum.

bus

bus ejusdem coloris imperantur, tunc præsertim, quado subsessa ordinanda, aut superventus faciendus est, quò ab hostibus celeriùs dinoscantur.

Mota, qua utitur veste.] Pro *mota*, libri aliquod S. N. & B. *mutata*, substituunr. Varia apud nanationes varias prælii ineundi signa. Ex veste ducis tabernaculo propensa, ut notat Alexander Neapol. l.4. Genial. cap. 2. Tamburlianus Scytharum imperator triplici tentorio adsidentibus hostibus usus, prima die colore albo, quo illis conditionem deditionis offerebat: altera die (si eò usque expectabant) rubro, quasi ad cædem, & sanguinem: tertia die atro, quo atra omnia, & extremam occidionem prænunciabat. notat Petrus Crinitus lib. 1. De honesta disciplina, capite primo. Apud Romanos peculiare illi rei vexillum, purpureum: quod in tabernaculo ducis custoditum fuisse, pridieque propositum, quam dimicaretur, item tunicæ forma fuisse, jam antè ostendit amicus noster Justus Lipsius ad Annales Taciti. Addo de mea observatione, non Romanis tantùm id in usu fuisse: Persas enim ante prælium flammeùm vexillum expectasse, testis mihi Ammianus lib. 19. & lib. 20. Etiam in navali pugnâ illud vexillum Romanos extulisse: quod Hirtii testimonio confirmabo: *Quod ubi conspexit* (Vatinium classis præfectum intelligit) *celeriter vela subduci, demittiq; antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat.* De bello Alexandrino. Quod autem ac vestem mutatam attinet, de qua hîc agitur, luculentum ex Cæsare testimonium, l. 7. De Bello Gallico: *accelerat Cæsar ut prælio intersit: cujus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in præliis uti consueverat.* Mihi tamen non satis convenire huic loco τὸ *mutata*, visum est: præsertim quod præter codices Susianos. M. & H. etiam olim edita exemplaria retineant, *mota qua utitur veste.* Ammianus l. 18. *Cùm recubantes nostros securius invenißem; porrecto extensius brachio, & summitatibus sagi contortis elatiùs, adesse hostes, signo solito demonstrabam.* Philopœmen, ut apud Plutarchum

Varia signa prœlii ineundi proponi solita, Tamburlianus tribus diversis signis per triduum mentem suam ante prœliũ indicabat

Vexillum apud Roman. purpureum indicium pugnæ.

Etiam Persæ vexillum flammeũ ante prœlium exspectabant.

Etiam navali prælio, id vexillum Romani usurparunt.

Peculiaris ducũ vestis tempore prœlii

Confirmata Vegetii vulgata scriptura.

chaim legimus, Illyriis extremum agmen claudentibus edixit, subsisterent, donec ab altero cornu rubicundam à Rege tunicam in sublime sarissâ tolli conspicerent.

Pulvis exoriens signum advenientis hostis.

Quotiens proficiscente turba excitatus pulvis.] Livius l. 30. *Densior deinde incessu tot hominum equorumq́; oriens pulvis, signum propinquantum hostium fuit.* Exempla hac de re apud Cæsarem lib. 2. & lib. 4. belli Gallici, & alibi passim Verg. 9. Æneid.

Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus;
Quis globus O cives caligine volvitur atra?
Hostis adest.

Volatus avium, signum hostis advenientis, vel latitantis.

Non vulgare, aut cognitum multis signum, quod de avium volatu memoriæ prodidit Frontinus, lib. 1. Strategem. cap. 2. *Thiamenus*, inquit, *Horestis filius iter ingressus, ut vidit ex suspecto jugo, magnam vim avium simul evolasse, nec omninò residere, arbitratus est latere, illic agmen hostium, itaque circumducto exercitu elusit insidiatores.*

Signum nocturni flammæ. diurnum fumus.

Per noctem flammis, per diem fumo significant sociis.] Ita eum locum edendum curavi, fecutus auctoritatem sex septem librorum veterum, Cæsar lib. 2 Belli Gallici: *Celeriter, ut antè Cæsar imperaverat, ignibus significatione facta ex proximis castellis eò concursum est, pugnatumque.* Non minùs conspicua signa, atque idonea, quorum meminit Appianus: *Interdiu rubro panno hasta prælongæ infixo; noctu verò igne signum datum*: libro De bello Hispan. Alexandro Magno etiam in propriis castris istiusmodi signis opus fuisse (quòd tumultuantes tubam non audirent sui milites,) prodidit Q. Curtius: *Haud satis exaudiebatur: ergo perticam quæ undiquem conspici posset, supra prætorium statuit. Ex qua signũ eminebat pariter omnibus conspicuum: observabatur ignis noctu, fumus interdiu* lib. 5. Dicerem de strategematibus, quibus usi antiqui in emittendis recipiendisque nuntiis, & inter ea de adminiculo columbarum, quarum opera nostrates hoc

Etiam panno rubro de die signũ diurnum, & noctu igne. Signa ejusmodi etiam usui in magna multitudine, ut iis voluntas ducis ostendatur.

bello

bello civili frequenter quoque adjuti sunt; sed quia Frontinus in manibus est, eum hac de re consulendum suadeo lib. 3. cap. 13. Observabam apud Sallustium, 3. Historiarum, & Cæsarem, scorpionibus epistolas in castra, aut civitates quandoque missas. Imò quod ad ignem; quandoque in castris prohibitum scio ne strueretur, quòd visi procul ignes superveniendi occasionem adversariis præberent: apud Cæsarem 6. Belli Gallici. Hoc amplius, & castrorum latitudinem ex fumo atque ignibus sæpe collectam scio, & exinde de copiis adversarii judicatum: Cæsar lib. 2. Belli Gallici: *Quæ castra*, inquit, *ut fumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus* IIX. *in latitudinem patebant.*

De emittendo & remittendo nuncio: Etiam per columbas. Etiam scorpionibus epistolæ missæ. Ignis in castris quandoque vetitus strui. Ex igne, castrorum amplitudo interdum collecta.

Per diem fumo significant sociis.] Livius lib. 4. *Prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent: inde fumo, ut convenerat, datum signum: ubi conspectum ab Dictatore est, exclamat, capta hostium castra.*

AD CAPUT VI.

ET superveniente impetu vel fraude.] Ita quidem legi sententiâ salvâ posset: sed tergiversantur libri; inprimis S. in quo erat: *& superventu impeto, vel fraudis subesse.* In M. & N. *& superventus impetus fraudis subesse.* Jovem lapidem jurare ausim, scripsisse Vegetium, *& superventus impetu, vel fraude subsessæ.* Quam conjecturam meam, ipsum auctorem nostrum, scio, si viveret, non improbaturum. Neque mihi dubium est, agnituras ipsum has voces: *superventus, subsessa*, ut ex se natas, vel absque Senatusconsulto Plautiano. Superventus, vis aperta est, impetu & aperto Marte infertur: Subsessa occultè, fraudulenter collocatur. Vegetius: *Subsessas occultiùs collocant, vel aperto Marte impetum faciunt*: hoc eodem cap. Eundem consulendum suadeo lib. 3. cap. 3. & cap. 22. Ammianus: *Subsedisse manum insidiatricem latenter*: lib 24. Ab eo verbo Subsessæ, & Subsessores: & μεταφορικῶς, Subsessores alieni matrimonii, apud Valerium Maximum; qui alienæ conjugis pudicitiæ insidiantur. Ammianus,

Bene restitutus Vegetius.

Superventus quid sit. Quid Subsessa.

subsessores alieni matrimonii.

mianus, *Ut iisdem tempore præstituto supervenirent.* Idem: *Sylvanus grassantibus primùm supervenit.* lib. 15. Justinus: *Securus, & lætus superveniendum.* libro secundo.

Vel facilè, ac sine damno repellat illatum.] In M. est *deponat illatum.* Reliqua edenda curavi, quemadmodum libri quinque, sex, præiverant.

Itineraria veterum.

Non tantùm adnotata, sed etiam picta habuisse firmentur.] Partim ad Imperatores juvandos illa itineraria, in quibus sola locorum nomina proposita & adnotata erant, ni pictura accessisset in qua præter partem illam historicam, etiam Geometrica seu Geographica opus erat. Felix, præ quàm superius fuit, felix inquam, hoc nostrum seculum: quo nati viri optimè de rep. Geographiæ nomine promeriti: inter quos primo loco ponendi Abrahamus Ortelius, Gerardus Mercator, Ludovicus Guicciardinus; & alii innumeri, hic uno opere totam Belgicam nostram: illi totum terrarum orbem dederunt inspiciendum; iis vulgatis operibus, quæ non modò præfectorum militarium, sed omnium quoque eorum manibus teri debent, qui mari vel terra iter facere, qui historias quascumque legere volunt & intelligere,

Perfectiores hodie tabulæ Geographicæ.

Tentatus Vegetii locus.

Prætereà sub periculo eligendarum viarum.] Liber S. *super.* iterum S. N. H. *eligentium:* M. *eligendo* hinc fortasse facere quis possit, *Præterea super periculo eligendo, viarum duces idoneos scientesque præcipere.* Libri omnes, quotquot videre potui, *percipere,* tuentur alterum nihilominus mihi verius visum; an itidem aliis, nescio. Præcipiuntur, qui antè quæruntur, arripiuntur, quàm viam nobis suspectam ingrediamur. Sic præcipere experimenta, apud Vegetium lib. 3. cap. 10. Quòd ductores istiusmodi custodiæ mancipari velit Vegetius, id meritò facit; nam ita ex eventu de fide eorundem constabit. Sic Mardus Parthus itineris dux futurus, vinciri se in castris Romanis voluit; nec antè dissolvi, quàm in Armeniam Romanos per-

Ductores viarum custodia mancipandi.

perdixisse; & bonam ille operam Antonio navavit, teste Plutarcho in Antonio.

Addita pœnæ ostentatione.] In libris C.S. *pœnæ ou..st..ione.*

Tutissimum namque in expeditionibus [creditur] facienda [ab hostibus] nesciri.] Pro *creditur*, codices alii, *crediderunt*. Unde suspicari possis glossema esse, quod exemplar M. apertissimè ostendit: in quo nec vola, nec pes illius verbi. Absunt ab eodem, & S.N.C.P.T. ista, *ab hostibus*; eaque inducenda videas, vel sine libris. Ea enim mens hujus scriptoris, ut velit ducem non hostes modò, verùm etiam suos consilia celare. Parebit ex ipsismet regulis: inter quas talis est: *Quid fieri debeat, tractato cum multis; quid verò facturus sis, cum paucissimis; vel potius ipse tecum.* Parebit magis ex Metelli pii responso. Hic in Hispania interrogatus, quid posterâ die facturus esset, respondit, Tunicam meam, si id eloqui posset, comburerem. Apophthegma est apud Plutarchum, & apud Auctorem De viris illustribus, cap 61. & Frontinum lib 1. Strategemat. cap. 1.

Maculæ aliquod Vegetio abstersæ.

Duces consilia sua celare debent, etiam suos milites.

Metelli apophthegma hac de re.

Ob hoc veteres minotauri signum in legionibus habuerunt.] In exemplar M. reperiebam *Sed ob hoc*. Ubi *sed* valet *nam*. De minotauro locus ex Festo adhibendus: *Minotauri*, inquit, *effigies inter signa militaria est: quòd non minus occulta esse debent consilia ducum, quàm fuit domicilium ejus labyrinthus.* Quæ verba non ab ipso Festo, sed à Paulo Diacono sunt, qui magno cum detrimento rei literariæ eum auctorem nobis mutulavit; & absque illo esset, possem quod nunc non possum; id est indicare à quo vetere scriptore Vegetius totum hunc locum de Minotauro mutuatus sit.

Iterum correctus Vegetius. Minotauri effigies inter signa.

Paulus Diaconus Festum mutilavit, magno rei litterariæ damno.

Profectionem suspicionibus vel oculis deprehendunt.] Juvit me, imò ipsum potiùs Vegetium, exemplar collegii trium coronarum; cui & hîc, & alibi non leviter debemus: accessit etiam manuscriptus N. in quibus legebatur *suspectionibus*. Verbum Latinum & non semel ea notione usurpatum.

Suspectio pro suspicio, vox è medio Latino: Eadem reddita Vegetio.

Terentius Andria;

.... *qui isthæc tibi incidit suspectio?*

Iterum Heautonr.

.... *quia enim in eum suspectio est*: Actu 4. Scen. 4.

Etiam Cornelio Tacito ea vox restituta lib. 4. Historiarum à Justo Lipsio. Reddita item Æmilio Probo seu Nepoti per Dionysium Lambinum. At fuit nuper, qui poëticam, imò comicam tantùm contendebat. Sed errat ille; neque semper elephantina olfacit proboscide. Cornelius Celsus auctor Latinæ linguæ idoneus & locuples, si quis alius; *Si morbi ratio patietur, tum demum, nulla cruditatis suspectione remanente,* „ *id fiat*: lib. 2. cap. 9. Itidem Sallustius Jugurthâ: *Ipse eum suspiciens*, id est, suspectum habens; interprete Nonio Marcello in, *Suspicere*. Pari formâ Cornel. Tacitus; *Suspectabat maximè Cornelium Sullam.* Quin & Ammianus Marcellinus, etsi in puritate Latini sermonis aliàs ferè infelicior; *Per regiones*, inquit, *ignotas de obscuris erat suspectio, circa adsurgentes, & ludificandi varietas timebatur.*

Corne-lius Celsus.

Ammianus Marcellinus.

Qui loca, per quæ iter faciendum est.] Antè, quàm exercitus moveat à fronte, & à tergo, dextra lævaque perlustratores emittendi; ne in insidias incidamus, aut nobis nec opinantibus superveniant inimici. Quod præceptum si paulò diligentiùs custodisset Sp. Posthumius consul, nunquam fuissent coacti tam ignominiosam notam subire Romani qualem ex Furcis Caudinis retulerunt. Petatur historia ex Livio, Floro, & Strategematis Frontini. Julius Cæsar per loca insidiosa exercitus nunquam duxit, nisi perspeculatus locorum situs: teste Suetonio.

Loca insidiosa cum exercitu non ingredienda, nisi ante perlustrata. Sp. Posthumii in ea parte peccatum. Cæsar ibi cautissimus fuit.

Tutiùs autem operantur exploratores noctibus.] Virgil. 8. Æneidos;

Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.

Idem de Niso & Euryalo:

Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerum,
Lumina rara micant, somno vinoque soluti
Procubuere; silent latè loca.

Noctu explorare tutissimum.

Ibidem

Ibidem paulò pòst:

Abſiſtamus,ait;nam lux inimica propinqua.

Cujus ſpeculator fuerit ab adverſariis comprehenſus.] Auctoritatem unius exemplaris M. libenter ſequor, qui inducenda monet iſta, *ab adverſariis*, & mirum foret, ſi à ſuis ille apprehendetur.

Iterum gloſſemate liberatus Vegetius.

Impedimenta, ſagittarii, calones.] Pro ſagittariis liber S. & alter Suſii legunt, *ſignarii*. Illi an fuerint, qui ſigna conficerent, & quos ſignifices alii vocant, non auſim adfirmare. Exemplar N. tribus locis hoc capite, *ſaginarios* appellat, & duobus locis ſequentibus eodem modo ſcriptum in S. ſed membranæ Hittorpii expreſſum habent, *ſagmarii*. Et perinde in iiſdem paulo pòſt, *& ſagmariis clamore pavefactis*. Quod genuinum eſſe, oſtendi ad caput decimum libri ſecundi. Ductas etiam legiones ſine impedimentis, ex Cæſare diſcemus; *Cùm paucitatem*, inquit, *militum ex caſtrorum exiguitate cognoſcerent*; *quæ hoc etiam erant anguſtiora, quod ſine impedimentis legiones tranſportaverat*, lib. 4. belli Gallici.

Sagmarii, iterum Vegetio reſtituti.

Legione etiam ſine impedimentis ductæ.

In medio collocentur.] Impedimenta in medio conſtitui præcipit, id eſt, exercitus parte præcedente, parte ſubſequente, medium agmen tenere. Sin autem à lateribus periculum metuitur, etiam iſthic armatorum præſidiis armanda erunt; ut Vegetius ſubdit. Et exemplum eſt apud Ammianum initio lib. 24. Quinque modos ducendorum impedimentorum, qui volet, diſcat ab Æliano capite antepenultimo De inſtruendis aciebus.

Impedimentis qui locus eſſe debet in agmine.

Frequentius à tergo ſuperventus infertur.] Si ſupervenientes à tergo in fugam agere hoſtes non poſſunt, ſaltim hoc agunt, ut agmen adverſariorum accedendo, recedendo carpant. Cæſar; *Relinquebatur Cæſari nihil, niſi ut agmen adverſariorum equitatu malè haberet, & carperet*; lib. 1. Belli civilis. Livius. *Carpendo noviſſimos, premendoque iniquis ad tranſitum locis agmen detinuit*.

Agmen à tergo quomodo carpatur.

Quòd si undique.] Totus ille locus longè aliter in uno Subliano codice legebatur, hoc nodo: *Quod si undique funduntur, undique debent præparata esse obsidia.*

Modus adsuefaciendi tyrones & oppidanos, ad concursū armorum Cæsar exactor gravissimus, cum in proximo hostes erant.

Antè commonendi sunt milites.] Quidam libri malebant *commovendi.* Quod si probemus, spectasse videbitur auctor eum morem, quo hodieque utuntur, dum in castris tyrones, in oppidis cives, cùm noctu, tum interdiu, edito clamore, aut tubæ vel tympani sono, callido ad arma ducis consilio evocantur. Auctor est Suetonius, Cæsarem non ubique ac semper, sed cùm hostis in proximo esset militem coërcuisse, tum maximè exactorem gravissimum disciplinæ fuisse, ut neque itineris, neque prœlii tempus denuntiaret: sed paratum & intentum momentis omnibus, quò vellet, subitò educeret.

Rumores falsi sparsi, ut parati esse ad pugnam adsuescant.

De Trajano illud memoriæ prodidit Dio Nicæus: Nonnunquam falsos rumores pro veris, & maximè de iis rebus, quæ exploratores retulissent, sparsisse; ut milites celeriter imperata facere adsuescerent, promptique ad omnia & interpidissent.

Ratio mutati loci Vegetiani.

In necessitate subita quæ terrent.] Rectè & ordine facere videbar, cùm ita edendum curarem, auctoribus libris veteribus: nam & solens esse huic scriptori, animadverrebam, rei narratæ conclusiones istiusmodi seu epiphonemata subjicere: quod videbunt, scio, qui cum attentione eundem legerint. Antè edebatur: *ne necessitate subita terreantur; provisa enim non solent esse formidini.* Non tam numerosum hoc; ne dicam, fluctuans nimis.

Calones, quos galearios vocant.] Exemplar collegii trium coronarum habet *calearios*; reliqui libri ferè *galiarias* præ se ferebant: de quibus nos alibi.

Ducentis sagisarciariis puerisque præficerent.] *τὸ sagisarciariis* in sola editione Parisiensi repperi id vocabuli utrumne apud eos an Romanos, quorum editio longo tempore antecesserat, natum sit,

judica-

judicare non possum; quum eam editionem non viderim. In M. C. H. & Susianis erat, *sagittariis* quo vocabulo significati interdum qui sagittas edolant; ut apud Paternum jurisconsultum armarii, tubarii, sagittarii, aliique plures, in l. ult. ff. De jure immunitatis. Similiter ut quadrigarii, brachari, carpentarii dicti in l. 1. C. De excusatione munerum. Verumtamen reclamat huic explicationi exemplar S. & N. in quibus iterum, *sagittariis*, perscriptum est. Qui libri ejus apud me auctoritatis, ut & hîc *sagmariis* legendum aliis suadeam, mibi hoc modo legendum persuasissimum sit.

Sagitarii qui sagittas edolant.

Sagmarii denuo redditi Vegetio.

Puerisque præficerent.] In uno vetri, *præfacerent*. De quo loquendi modo dixi libro primo.

Præfacere, pro præficere.

Hisque vexilla dabant.] Data calonibus vexilla, ut scirent hoc loco impedimenta essent colligenda. etiã illis opus erat, ut dispersi calones puerique scirent, quo confugere, quoque recipere se deberent; ut in subito superventu orbes instruerent, aut cuneofacto ad suos pervaderent incolumes. Cæsar; *Calones in proximum tumulum procurrunt, binc celeriter dejecti; se in signa manipulosq; conjiciunt*; lib. 6. belli Gallici. Iterum paulo post; *Veteres milites per medios hostes perrumpunt, incolumesq; ad unum in castra perveniunt omnes. Hos subsecuti calones, equitesque eodem impetu, militum virtute servantur.*

Calonibus & pueris data vexilla Et qua de causa.

Ledantur in prælio ambulante exercitu.] Miror tam ineptam interpunctionem adhuc relictam in hoc scriptore, neque animadversam ab aliis. Verba illa, *Ambulante exercitu*, initium subsequenti periodo præbere, res ipsa clamat; cùm exercitum prœliantem & ambulantem inter se opponat Vegetius. Porro exercitu ambulante pugnandum sæpè, non quia tu velis; sed quia ita adversariis placet. Itaque prœlio locus eligi tunc non potest; sed istic acies committendę, ubi hostes jubent. Vide exemplum apud Livium lib. 8. extremo de A. Cornelio Dictatore cum Samvitibus pugnante.

Verum restituta Vegetiana scriptura.

Pugnandum sæpè, non quia tu volis, sed quia hostes jubent.

Sed

Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo dividuntur.] Verius est, *propugnatores*. Ut in libris optimis, & ipsius Vegetii testimonio ex cap. 8. ejusdem libri : *Nam propugnatores*, inquit, *angusta constipant*. Itidem *arma propugnatoria* apud Suetonium vocantur, in optimis membranis.

Propugnatores in possessionem reducti. Emendatus Vegetius.

Hostes inter prolata pervadunt.] Legendum *interpolata*; monentibus libris M.S.N.H. & altero Susii. Interpolata dixit, quod Sallustius lib. 3 Historiarum, *Ire non aptis armis, & agmine laxiore*. Virgilius lib. 9. Æneidos:

Quærunt pars aditum. & scalis ascendere muros,
Quà rara est acies interlucetque corona
Non tam spissa viris.--

Exercitatissimi campi doctores.] Rursum hoc loco in exemplari M. & unis membranis *campi ductores* vocantur. De quibus suprà dixi, quid sentirem.

Campiductores.

Non tam redire quàm effugere cupiunt.] In causa est, quia se abesse à periculo vident, qui multùm præcesserunt. Cæsar: *Cum ab extremo agmine hi, ad quos ventum erat, consisterent, fortiterq; impetum militum nostrorum sustinerent; priores, quòd abesse à periculo viderentur, neque necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga sibi subsidium posuerunt*; lib. 2 belli Gallici.

Proficiscente exercitu, si superveniat hostis, difficulter consistunt, qui absunt à periculo.

Si circumveniatur, utiliter.] Parum abfuit, quin edendum curarim *viriliter*; quod mea quidem opinione magis quadraret; suspicor enim ex compendiosa scribendi ratione id mutasse.

Tentata Vegetii scriptura.

Cum securibus ac dolabris.] Fateor ignorare me, quid sibi velit *dolatoriis*, quod in codicibus quibusdam scriptum erat; instrumenta suspicor non fabrefacta in fabricis legionum, sed in officina typographorum, dissoluta littera *b*, *in to*.

AD CAPUT VII.

Gravis molestia neglegentibus frequenter emergit.] In codice M. & altero Susii *grandis*

grandis molestia evenit. Certe grandem molestiam dici,quæ per se sat gravis esse intelligitur, meo quidem judicio videtur convenientius Offendit, puto,mulos, qui libris describendis deputati erant, vox *grandis*, ut insolentior suo ævo; at mihi illorum judicia non judicia. Auctor Donatus in Adelphos Terentii, & rursum in ejusdem Phormionem; *Veteres ad ætatem, non ad corpus retulisse vocabulum grandis.* Eaque phrasi intelligendâ hæc *Grandis puer, grandis ephebus, grandis virgo*, scilicet in parte ætatis, & propriè loquendo. Attamen Plautum ego scio *grandem hominem* dixisse, *& grande gaudium, laborem grandem, pecuniam grandem.* Ab hoc nomine *grandæ vitas* formatur & *granditas*, *&* *grandire* verbum. De quibus consulendus Nonius Marcellus.

Emendatus Vegetius, restituto illi vocabulo, grandis.

De voce grandis, Donati opinio.

Grandævitas granditas, & grandire verbum.

Ignaviores solet mergere bellatores.] Id ne suis eveniret, animo & viribus infirmiores Cæsar cum una legione castris præsidio reliquit: lib. 1. de Bello civili.

Rapti subversique fuerint.] Non potui facere; quin Cæsaris auctoritate locum hunc illustrarem, atque confirmarem contra eas membranas, in quibus legeram *submersique fuerint.* Is libro primo Belli civilis ita scribit; *Reliquas legiones expeditas educit, magnoque numero jumentorum in flumine suprà & infrà constituto, transducit exercitum; paucis ex his militibus vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac sublevantur; interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruxit.* Annibal per superiora Padi vada exercitum traducens, elephantos in ordinem opposuit ad impetum fluminis sustinendum, Livio teste. Si vadari flumen non possit transitus etiam injectis arboribus paratur, L. Florus lib. 3. cap. 3. & Diodorus lib. 17.

Confirmata vulgaris Vegetii lectio.

In transeundo flumine, quo pacto efficiatur, ne milites vi aquæ abripiantur.

Ductis multifariam spargitur fossis.] Ea ratione Euphratem Babylonis fluvium primò Semiramis; inde etiam Alexander divisit, transivitque: Justinus, Herodotus, & Frontinus lib. 3. Strategem. cap. 7.

Flumen si nimis vehemens sit quomodo spargendum.

Habi-

Iterum correctus Vegetius. Stylus pro columna.

Hastilibus fixis.] Exemplaribus M. & C. in quibus legebatur *bastis*, non adsentior. Placet quod codices S. & N. suggerunt, *stilis fixis*. Glossæ veteres στύλος, *columnæ*. Inde & ἐπιστύλιον, pro capitello quod supra columnam locatur. Inde & Peristylia Vitruvio loca columnis septa, lib. 6. De Architect. cap. 10. Inde idem Prostylos, Amphiprostylos dixit lib. 3. cap. 1. Ammianus, *Fixis refixisq; aliquotiens propè in gentibus stylis, fluctibus erectis confundebantur, aoulsæq; vi gurgitis interrumpebantur.* lib. 28.

Tabulamentum.

Ac superpositis tabulatis pervii fiunt.] In altero Susianorum codicum, *tabulamentis*. Videant eruditi, anne & hoc Vegetiani ævi vocabulum: apud quem alibi *munimenta* dicuntur, quæ *munimina* alii vocarunt. Similiter & alia nomina multa observavi quæ auctore, ac volente usu,

Multa nomina posterio-ri ætate terminationem mutarunt Interpretamentũ

Quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi, aut unâ syllaba interdum duabus in fine excreverunt adsumpta terminatione *tum*. Id genus vocabulis delectatus mihi videtur A. Gellius in primis: in lectione illius annotabam, *dehonestamentum, interpretamentum, hortamentum, tentamentum, temperamentum*. Talia in veteri Glossario: *Rogamentum*, *interrogamentum*; & multa alia. Iterum pro machina, *machinamentum*, apud Capitolinum in M. Antonino, & Veget. lib. 4. cap. 17.

Regimẽtum.

Ejusdem quoque classis, *regimentum*; quod apud Arcadium jurisconsultum observavi, ff. De officio præfecti prætorio: & apud Ammianum initio libri duodetrigesimi. *Tentamentum* Vegetio restitui, lib. 2. cap. 18.

Tentamẽtum.

Pons cuppis colligatis quomodo fiat.

Colligatis inanibus cuppis, additisque trabibus.] Libri alii, *in amnibus*: alii, *imnanibus cuppis*, sed ineptè. Herodianus l. 8. *Sed magna lignorũ ac navigiorum penuria, quibus inter se junctis pontem fabricaretur: nunciarunt quidam è fabris, esse permultas in agris illis desertis inanes cuppas, forma rotunda, quibus incolæ quondam ad vinum importandum utebantur. Eæ cum essent ad navium similitudinem concavæ, devinctæ mox inter sese, scaphaarum more invataturæ*

vide-

videbantur, Etenim ire pessum vinculis inter se constrictæ, ac vimibus insuper injectis, & pulvere mulco saburatæ, non poterant. Quod ubi factum est, facilè milites in ulteriorem ripam transgressi. Lucanus lib. 4.

---- Nova furta per æquor
Exquisita fugæ: neque enim de more carinas
Extendunt, puppesque levant; sed firma gerendis
Molibus insolito contexunt robora ductu.
Namque ratem vacuæ sustentant undique cuppæ;
Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Fasces de cannis aridis, vel ulva facere consueverunt:] Eâ fine nimirum, ut iis equites arma tantùm superimponerent, ipsi natando transirent. Sæpe remedia trajiciendis fluminibus necessitas suggessit: varia etiam ipse rerum usus edocuit; Ammianus, *Et pars cratibus temerè textis, jumenta retinentes hinc inde natantia, alii superfidentes utribus; quidam diversa in necessitatis abrupto versantes, undarum occursantium fluctus obliquis meatibus penetrabant*; lib. 25. Diodori Siculi locum, propter antiquitatem & industriam hominis, dignum putavi, qui adhiberetur. Is lib. 19. ita scribit; Παρασκευασάμενοι γὰρ δεσμὰς καλάμων δὶ μεγέθεις, ἐμβάλλουσιν τὴν λίμνην, ἐπὶ δὲ τούτων ἐπικάθηνται οὐ πλείους τριῶν· δύο μὲν ἔχοντες πρὸς δεδεμένας πλάτας καταπλέουσιν· εἷς δὲ φορῶν τόξα, τοὺς πρὸς πλέοντας ἐκ τοῦ περὰν ἢ βιάζεσθαι τολμῶντας ἀμύνεται: id est, *Calamorum fasces admodùm ingentes inter se conjungunt, immittuntque in paludem; in quibus insidentes non plures tribus hominibus, quorum duo habent adalligatos remos latos; iisque remigant; alius verò ferens arcus, adnavigantium ex adverso, vel vim inferre volentiam impetum propulsat.* Commodus hic locus videtur dicendi de utribus, quos aliquando singulos singuli habuerunt; aliquando plures conjuncti servierunt pluribus. L. Florus; *Sed fiduciam*, inquit, *oppidanis resistendi nuncius fecit. Docens adventare Lucullum; qui (horribile dictu) per medias hostium naves utre suspensus, & pedibus iter adgubernans, videntibus procul, quasi marina pistrix evaserat*; lib. 3. De gestis Romanorum, cap. 5. De Cajo

Fascibus confectis, quomodo milites arma per fluvios secum traxerint. Fluminũ trajiciendorum rationes alias necessitas; alias diversorum populorũ usus invenit. Fascibus, & remiges insedisse, & sagittarios defendendi causa adiedisse. Utribus ut plurimum usi Rom. in transeundis fluminibus. Luculli audex & memorabile strategema.

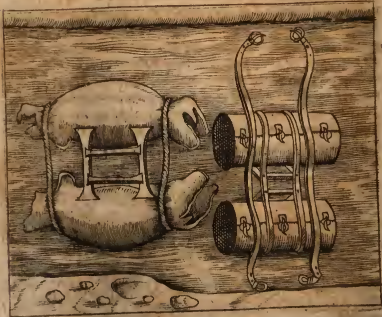
Cæsaris natandi peritia.

Cajo Cæsare etiam Suetonius opulentum testimonium suppeditat: *Si flumina*, inquit, *morarentur, nando trajiciens, vel innixus inflatis utribus, persæpè nuncios de se prævenit.* De Lusitaniæ populis illud Cæsar commemorat, proclive iis esse tranare flumen, quòd consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant; lib. 1. Belli civilis. Sed utribus bubulis Hispanos. Arabes, alios contabulatas crates superimposuisse; & ita vectitatos, etiam vestimentis in eos conjectis, scribit Valturius libro undecimo: apud quem hæ figuræ propositæ.

Lusitani ad exercitum non ibant sine utribus.

Utribus vestimenta quoque infecta & iis crates super impositæ, ad transmittendum flumen.

Utres.

Livius: *Ut jam Hispanos omnes inflati transuexerint utres*, lib. 30. Idem lib. prædicto: *Hispani*, inquit, *sine ulla mole in utres vestimentis conjectis, ipsi cetris suppositis incubantes, flumen transnatavere.* Etiam scutis in modum alveorum suppositis milites flumen tranasse, discimus ex Ammiani lib. 16. Historiarum. Sub Impera-

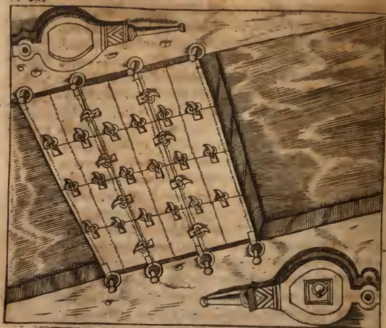
Scutis milites innixi transmearunt flumen.

peratoribus Romanis alius & expeditior factus trajiciendo flumini usus, adminiculo Utrium: quem indicavit mihi auctor incertus de Rebus bellicis, adjunctus Notitiæ imperii: præter officium non videbar facturus, si illius verba huc accerserem: *Ne interdum,* inquit, *necessario itineri exercitus fluviorum (quod plerumque evenit) occursus impediat, remedium ad hanc rem, & compendio facile, & usu præcipuum repperit ingeniosa necessitas. Quod tali ratione componitur: Vitulinis pellibus Arabicá arte mollitis; est enim apud eos præcipua confectionis cura propter aquam de puteis follibus hauriendam: his igitur (ut dictum est) diligenter sutis, utres in magnitudinem trium semis pedum, ita ut cùm iidem utres spiritu inflati tumuerint, non extollant uterū, sed æqualitate quadam plenitudo ipsa utrium spatia plana perficiat. Ex quorum lateribus, loris subter annexis, invicem colligantur, desuper autem una parte circulis extantibus; ex altera immittuntur uncini, Et ita in formam pontis adsociata partibus explicatur integritas. Sed hoc idem opus obliquo fluvio, propter impetum meatus, faciliùs usque ad alteram explicabitur ripam: quod fixis in utraque ripa ferreis palis, & funibus validis in medio quidem sub ipsis utribus, propter incedentium sustinendum pondus, in marginibus autem firmitatis gratia desuper extensis, transeundi per fluvium novo quodam & peregrino itineris apparatu, intra breve temporis spatium, præbebit liberam facultatem. Admonendi præterea sumus, quòd super utrium compaginationem cilicia sunt incedentium substernendæ vestigiis, ne lubrica pellium confectio insistendi deneget firmitatem. In utraque tamen ripa erunt manubalistæ dispositæ, ne hostilis manus pontem operantibus impedimento consistat.* Figuram illius pontis (Ascogefrus illi vocatus est) ex eodem auctore non potui quin subjicerem.

Ex utribus pons tandem confectus

Ejus pontis descriptio.

Ascogefri figura.

Corre-ctus Ve-getius. Loricas & arma ne prodentur.] Monui veram lectionem esse, *ne udentur*. Quod mihi persuaserunt membranæ N. idem voluêre reliqui codices, in quibus *undentur, videantur, videntur, mundentur*.

Magna librorum dissensio. Ipsi, equique natando transeunt.] Certant varietate scripturæ libri: idque eum in modum, ut vix videas cui potissimum fides adhibenda. In aliis est, *ipsi & equi*; in aliis, *ipsis equitibus quos natando transeunt*. Quòd autem exemplar postremò impressum subsequenter legebat, *colligatisquè secum fasces pertrabunt sarcinis*; id facit omnibus libris veteribus invitis in quibus est, *colligatos*, seu *colligatósq;*: & paulo post pro *sarcinis*, alii *ad socios*; alii, *socios*; alii, *socii*, legunt. Sed in

Vegetii locus tētatus. &, ut arbitro bene. exemplari M. & duobus Susii, disertè scriptum *sociis*: quod leviter immutandum, suspicamur, legendumq; *ipsi*

ipsi equiq; natando transeunt colligatósque secum fasces pertrahunt loris. Nam adfinia admodum in membranis, *socis*, ut veteres scribebant, & *loris.* In quo si videbimur errare, parati sumus redire in viam; ubi rationibus ad hoc faciendum erimus inducti. Sed, ne videatur alicui factu impossibile, quod equiti hic imponitur munus, Tacitum, audiamus qui in Vitâ soceri sui de Britannis loquens, *Quibus nota vada* (inquit) *& patrius nandi usus: quo simul seque & arma, & equos regunt.* bene constitutus.

Ut monoxylos, hoc est paullo latiores scaphulas.] Glossarium vetus μονόξυλοι, *lintris.* Plinii locum examinent, quibus exemplaria vetera sunt: *Regio* (inquit) *ex qua piper monoxylis lintribrs Baracen convehitur, vocatur Cottonora*: lib. 6. Naturalis historiæ, cap. 23. Istiusmodi naviculas conficere usus Britannæ Cæsarem docuit iisque in Hispaniâ usus; lib. primo Belli civilis Virg. 2. Georg. --- *cavat arbore lintres.* Easdem naviculas Livius designat, redditurus ex Polybio μονόξυλα. *Nouásque*, inquit, *alias primum Galli inchoantes cavabant ex singulis arboribus. Deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alveos informes, nihil dummodò innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant*: lib. 30. Ammianus lib. 14. *Cavatis arborum truncis amnem permeare latenter.* Iterum lib. 24. *Alveis arborum cavatarum vecti.*

Monoxylus quid sit. Plinii locus suspectus mihi de glossemate. Monoxylis Cæsar usus in Britannia primùm.

Carpentis secum portet exercitus.] Exemplar, M. *carpentatis*; alterum Susii, *carpentatas.* Ammianus: *Subjectis ignibus exuri junctas jusserat naves, præter minores duodecim, quas profuturas pangendis pontibus, dispo*s*uit vehi carpentis*: lib. 14. Historiarum

Monoxylos Romani carpentis ubique circumvehere solent.

Tabulatis pariter & clavis.] Tabulatorum usus is erit, ut connexis monoxylis superimponantur, ad construendum desubitò pontem, ad eum modum, quem ipse auctor noster præscribit, qualem in numis veterum vidimus, qualemque ex columna Romana Divi Trajani hîc inspiciendum damus.

Etiam tabulata ad construendum pontem.

Simili ponte Imperator Alexander, contra Germanos exercitum ducturus, cum omnibus suis copiis Rhenum transgressus est: Herodiano teste lib. 6. Deque simili ponte à Pœnis facto, Livius scribit lib. trigesimo. Neque prætereundum inventum antiquorum est, à quibus naves in castris circumvectæ quæ dissolvi & rursum compingi, cùm usus esset nullo ferè negotio poterant. Diodorus Siculus mihi testis erit, qui lib. 20. de Semiramide hæc scripta reliquit: *Curavit construenda navigia fluviatilia* (ille ποτάμια πλοῖα appellabat) *quæ facilè solverentur, ut expeditè magis transportari possent dissoluta; iterumq; ubi opus esset, compingerentur.* Eandem reginam tales scaphulas ad bellum Indicum comparasse, ac camelis vexisse, idem scriptor memoriæ prodidit lib. 3. Quarum figuram suspicamur fuisse hanc, quam subjicimus.

Antiqui naves in exercitu habuerunt, quæ compingi & rursum dissolvi poterant. His sæpe usa Semiramis.

Naves dissolubiles.

Naves è vimine pellibus contectæ primùm excogitatæ à Cæsare. Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit.

Cæsar contra Sextum Pompejum bello navali depugnaturus dicitur primùm naves ex pellibus fecisse hoc est, contextas ex viminibus crudis, boum coriis texisse. Quæ ad eum modum extendebat, quo in scutis fieri solitum, ut auctor Dio in Augusto. Nihilominùs ex arundinibus multo ante tempore scaphulas Semiramidem fecisse, notabam apud Diodorum Siculum dicto libro tertio. Superestetiamnum, ut de Cæsare Lucanum audiamus.

Primùm cana salix madefacto vimine parvam
Texitur in puppim, cæsos induta juvencos,
Vectoris, patiens, tumidum superemicat amnem.

Naves fluviales, quæ utrimque gubernaculum habebant

Paucis cognitæ naves fluviales, qua confectas memorat Tacitus 2. Annalium, ut utrimq; gubernacula haberent; quò repente converso remigio appellerunt. Similes biremes Byzantimos habuisse, conlocatis etiam ad proram & ad puppim gubernatoribus, discimus ex Dionis Severo.

Ratio restitutæ scripturæ Vegetianæ.

Sed instantes adversarii ad transitus fluminum, insidias, vel.] Ita locum constitui, qui anteà legebatur, *Sed instant adversarii.* Et paullo post *insidiasq;* quam lectionem vulgatam nullo vidi exemplari apud me probari, & nescio, ubi ea cusa sit. Arbitror eorum ingenio excogitatam, qui nescirent *Sed* positum pro *nam*; & contrà. Quæ phrasis, quia insolentior visa est, pluribus locis corrumpendi Vegetii & aliorum scriptorum causam dedit: ut alibi ostendo.

Hostibus in flumine impeditis, superventus commodè infertur.

Ad transitus fluminum superventus vel insidias facere consueverunt.] Cæsar lib. 2. belli Gallici: *Acriter*, inquit, *in eo loco pugnatum est: hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt. Per eorũ corpora reliquos audacissimè transire conantes, multitudine telorum repulerunt. Primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt.*

Post transmissum exercitum nostrum, diligenter

Quòd si pons non tantùm ad transitum.] Si eâ mente pons constructus, ut solummodò transducendo exercitui serviat, diligenter cavendum, ne hostibus idem usui sit. Ideoq; à postremo agmine dissolvi

vi, etiam incendi, si instent hostes, debet. Frontinus lib. 4. cap 7 versiculo *Pelopidas*. Si verò redire volentibus necessarius videbitur, præsidiis militaribus, fossis, aggere muniendus atque custodiendus est. Hoc modo Cæsar ad utramque partem pontis quo Rhenum transierat, firmum præsidium reliquit; lib. 4. belli Gallici. Non minor adhibenda cautio, cùm pons sit in proximo, per quem commeatus ad nostros comportandus est, quod ab eodem Cæsare sapienter servatum, cùm ad flumen Axonam, quod in extremis Rhemorum finibus est, castra posuisset: lib. 2. belli Gallici. Imò & castellum ponti quidam imposuére, quò meliùs eum præsidiarii tuerentur: apud Livium lib. 30. Subinde & qui in fugam acti sunt, ponte soluto servari possunt. Nisi si ejusdem cum Dario rege sententiæ duces fuerint, qui rebus suis tali loco collocatis, dixisse fertur, *Malle insequentibus iter dare, quàm auferre fugientibus*: teste Curtio lib. 4. Fuit quoque cùm (animi quadam confidentiâ, vel gratiâ excitandi milites) transgresso exercitu, avellendum statim pontem duces curârint. Sic Julianus eum, quo in Persas trajecerat, avelli jussit: ut auctor est Ammianus lib. 23. Itidem & naves post trajectionem in Aphricam incendisse ad unà omnes, dicitur Agathocles. Quò fugiendi potestate ablata, per necessitatem ardentiùs sui milites pugnarent. Eâdem, de causâ Alexander naves quandoque remisit; interdum, ut flumen à tergo exercitus esset, curavit: teste Diodoro Siculo, lib. 17.

caveudũ ne pous adversariis usui sit: Si redituri sumus, præsidiis muniendus est. Idem faciendum in ponte, per quem commeatũ juvamur. Id sapienter à Cæsare factitatum. Etiam castella iis pontibus imposita Transmisso exercitu pons sæpè incensus, ut spes omnis fugiendi adimeretur ignavis. Eâdem caussa & naves incensæ. Interdum etiam remissæ.

AD CAPUT. VIII.

NOn enim belli tempore ad stativa, vel ad mansionem.] Exemplar. M. & alter Susii non admittunt illa, *belli tempore*. De cetero, in tribus manuscriptis, & duobus veteribus typis expressis codicibus habebatur, *ad stativam, vel mansionem*. In uno Susiano erat, *ad stativam nostram vel mansionem civitas munita semper occurrit.*

Glossema sublatum è Vegetio.

Ad munera facienda disperfis.] Libri partim *ad munia*; alii ad *munimina*. Neutrum ad meum palatum facit: etsi munimina apud Cassiodorum pro munitionibus viderim usurpari, lib. 3. Variarum cap. 48. & 49. Fuit qui in membranis scripserat, *ad munera capienda*: verùm ille bonus vir nunquam in castris Martis stipendium fecit: neque scio, an unquam ille à Musis munera acceperit.

Postremò noctis obscuritas, necessitas somni.] Occasionem hæc præbent superventui opportunissimam. Versus Caii Marii Victoris, quem præceptorem Hieronymi fuisse, docuit ad Prudentium suum noster Giselinus, digni qui adscribantur ex illius libro tertio.

Noctu opportuna superveniendi occasió.

---------- Curátque ut prima quietis
Nocte superveniat, cùm jam languentia corda
Irrigat, & fessos dulcis sopor alligat artus.

Ne subitis tempestatibus campus.] Inundatus subitâ tempestate campus magnum attulit incommodum Cæsari ad Ilerdam lib. 1. Belli civilis. Similiter ex vehementiori fluminis Arni excretione adflictus Hannibalis exercitus, teste Plutarcho.

Campus subito inundatus valde incommodat.

Ne ex superioribus locis missa ab hostibus in eum tela perveniant.] Eiicit hinc *τὸ tela* exemplar M. cui soli videant doctiores, an tantum sit habendum fidei. Illud mihi pro comperto est, sæpè duces occupandi causa altiorem locum, manum aliquam militum præmisisse; & magnum inde, etiam publicum quandoque certamen sensim exortum. Locus altior & castris metandis, & prœlio ineundo commodior est. Livius: *Præter virtutem locus quoque adjuvit, ut pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur.* lib. 7. ab V. C. Videndus Frontinus lib. 2. Strateg. cap. 2. de Cne. Pompejo & C. Cæsare. Et ipse Cæsar libri tertii De bello Gallico principio. De eo, qui loco inferiore, dum pugnandum est, reperitur, ita Vegetius: *qui adverso nititur clivo, duplex subit, & cum hoste, & cum*

Loci altioris occupandi caussa sæpe publicum prœlium commissum. Locus altior commodior castris & pugnæ.

Qui clivo adverso in prælio

cum leto certamen. libro tertio capite 13. Attamen apud Gellium Antonius Julianus Rhetor differit, tela, lapides & qualecumque missile ex alto facilius quidem mitti; at certius, & optimè sursum. libro 9. Noctium Atticarum primo. nitietur, duplex subir onus. Tela ex alto facilius, sed certius sursum mittuntur.

Popismum mensuræ colligi oportet.] Tribus codicibus manuscriptis probabatur, *potissimum mensuram col. opor.* quod fore non puto, ut unquam probent mihi. Podismus ignoratus loco depravando fuit, de quo dixi suprà. Vide ne scribendum sit, *podismum, mensuram colligi oportet.* quomodo Vegetius loquitur hoc libro cap. 15. Podismus

Tribus autem modis diffiniunt castra muniri posse.] Hanc lectionem confirmant membranæ N. sed in H. & uno Susii: *Tribus autem modis efficiunt fossas.* In M. & altero Susii, *Tres autem modo definiunt fossæ.* Eadem quæ hic, etiam lib. 1. apud Veget. cap. 24 leges.

Supra quem valli, hoc est sudes.] Virgil. 2. Georg.

Quadrifidasque sudes & acuto robore vallos.

In eum locum hæc annotatio Servii Grammatici: *bis*, inquit, *idem dixit, nam & valli, & sudes idem sunt.* Alterum quoque horum Vegetius noster pluribus locis solum usurpavit nominatim capite superiori extremo. Valli, sudes sunt.

Fit altus semispedem.] Audeo restituere *altus semissem*, adstipulantibus mihi M. C. P. eamque lectionem H. indicat genuinam esse, dum legit, *altus pedem semissem.* Videnda quæ dixi lib. primo de asse & uncia. Correctus Vegetii locus.

Tunc opere tumultuario fossa producitur.] Multum mehercules præstat corrigendis libris diligentia eorum, qui scriptores veteres excutiunt, & cum impressis componunt, siquidem adhibito judicio: non parvam quoque partem, multitudo & bonitas codicum, quos quis nanciscitur, hac in re sibi vendicat, quod ex collatione hujus solius loci revera sic se habere comperi. Nam ut alii, itidem & ego eum sine ulla

suspicione mendi præteriissem, absque uno libro M. fuisset, in quo non repereram *fossa producitur*; sed *terra percutiatur*. Itidem dissentiebant solæ membranæ H. in quibus erat *fossa percircuitur*. Ego iis libris tanquam utraque manu ductus, conjeci legendum, *fossa percutitur*. Plinius eadem phrasi usus lib. decimo epistola cui initium Intuenti: *Ego* (inquit) *per eadem loca invenio fossam à rege percussam, sed incertum, utrum ad colligendum humorem circumiacentium agrorum.* Quin & ipsum Vegetium sibi testem citemus. Is capite superiori extremo: *Percussis*, inquit, *latioribus fossis, aggereque constructo defensores milites debet accipere.* Frontinus libro primo Strateg. cap. quinto, numero 8. *Fossam*, inquit, *transversam inter montes pressit, vallumque materia extructum incendit.* Etiam eo loco scripserim, *percussit*, non *pressit*.

Emendatus Vegetius de conjectura. Percutere fossam, id est, facere fossam

Frontini locus sanatus.

Ut sine metu securus requiescat exercitus.] Docuit hoc ipsa rerum magistra experientia, neque fossæ latitudinem, vel altitudinem aggeris id exercitui præstasse, ut posset securus quiescere, nisi in stationibus & excubiis essent ii milites, quos castrorum reique militaris disciplina requirit. Nonne L. Martius, quem unum fata, Scipione utroque cum exercitu in Hispania deleto, rei Romanæ conservandæ reliquum fecerant, bina eadem nocte castra hostium expugnavit? Illo enim ductore, velut in sua castra Romani, nullo unquam obsistente penetrarunt. Quod nulla pro portis statio, nullæ in vallo custodiæ essent. Petita historia ex Livio lib. 34. extremo. Thrasibulum quoque in tabernaculo suo, ab hostibus interemptum historiæ loquuntur, quòd negligentius vigiliæ in castris actæ essent. Diodorus Siculus lib. decimo quarto, Æmylius Probus in ipsius vita.

Fossa, & aggere non est securus exercitus, nisi accedant vigiliæ.

Bina eadem nocte castra expugnata.

Thrasibulus qua caussa in tabernaculo suo interfectus.

Dividentibus campi doctoribus ac principiis.] Rursum velim *ductoribus* legi, *principiis* edendum curavi, pro *principibus*, ex libis S. & H.

Campi ductores. Principia.

Accipiunt pedaturas.] Certa pedum mensura pedatura vocatur, militibus distributa per podismum. Sic apud Cassiodorum lib. quinto Variarum cap. nono:

Pedatura quid sit.

Omnes

Omnes regionis Truentinæ habitatores ad extruendam civitatem acceptus à Theoderico rege mercibus competentibus pedaturas murorum subire in commune cogebantur.

Cincti gladio fossam aperiunt.] Vide quæ notavi ad caput quartum decimum libri secundi. Milites gladio cincti fodiebant.

Pedibus decem & septem.] In libro Collegii trium coronarum scriptum erat, *pedibus* XVIIII In membranis Susii, *pedibus septem vel novem.* Quod puto recipiendum in contextum. Vereor quoque ne apud Cæsarem libro septimo belli Gallici, pro fossa *xx.* pedum, scriptum olim fuerit XIX. & simile mendum mea opinione insedit libro secundo belli Gallici his verbis: *Castra in altitudinem pedum* XII. *vallo fossaque duodeviginti pedum munire jubet.* Cæsar de mendo suspectus.

Inparem enim numerum observari moris est.] Censorinus de die natali cap. de annis Romanis: *Sed ut dies, inquit, unus abundaret, aut per imprudentiam accidit, aut (quod magis credo) ea superstitione, qua impar numerus plenus, & magis faustus habebatur.* Ibidē paulo pòst: *atque ita omnes menses pleni, & impari dierum numero esse cœperunt, excepto Februario, qui solus canus, & ob hoc ceteris infaustior est habitus.* Etiā apud Poëtam est. Impar pedum numerus in fossis castrorum observatus. Impar numerus plenus, & magis faustus. Februarius mensis cavus & ceteris infaustior.

--*Numero Deus impare gaudet.* Ut dixi libro primo capite vigesimo quarto.

Opus hoc centuriones decempedis metiuntur.] Decempeda lignum est quo latifundia metiuntur, & in partes dividunt, oblongum pedibus decem. δεκάπους Platoni, ἄκαινα Apollonio dicta, quòd sustulerit occasionem τοῦ κάινειν ἀλλήλους: id est, se mutuo necandi. In Ægypto enim confusis exundatione Nili agrorum limitibus, adhibita hac virga, suos quisque agros dimensos accipiebat absque cædibus & pugnis. Ut notat Hadrianus Junius in suo nomenclatore. Cicero in Philippica decima quarta: *Peritus metator & callidus, decempeda sua saxa diviserat.* Inde decempedator ab eodem Cicerone dictus in Philippica decima tertia: *qui fuerat æquissimus agri privati, & publici decempedator.* de hoc mensuræ genere, & aliis plerisq; veterū, adeundæ clarissimi jurisconsulti Guilielmi Budæi Decempeda quid sit. ἄκαινα, cur vocata. Decempedator.

adno-

adnotationes ad l. ulti. ff. si mensor falsum modum dixerit.

Tribuni militaris officia.

Id etiam tribuni circumeunt.] Inter officia tribunorum hæc ferè Marcellus recensuit, milites in castris dicto audientes habere, imperio intendere, ad exercitationes educere, in stationes mittere, claves portarum suscipere, stationes, vigilias, munitionesque interdum de die, sæpius noctu circumire, milites singulis momentis instructos paratosque habere, cùm frumentum militibus admetitur, interesse, commeatus, alimenta, arma, viri, equi, aut pecunia, ne desint, cum Imperatore multo antè prævidere, castris locum capere, valetudinarios inspicere, sauciorum curam agere. Alex. lib. 6. Genialium cap. 18. & l officium. ff. de re militari Extat apud Flavium Vopiscum epistola Aureliani principis, cujus verba subjiciam, quia digna quæ ab omnibus militum præfectis legantur, expendantur: *Si vis*, inquit, *tribunus esse, imò si vis vivere, manus militum contine, nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. De præda hostis, non de lachrymis provincialium habeat, arma tersa sint, ferramenta samiata, calceamenta fortia, vestis nova vestem veterem excludat, stipendium in baltheo, non in pompa habeat, torquem brachialem, & annulum apponat, equum saginarium suum defricet, captum animal ne vendat, nullum centuriatum comiter curet, alter alteri quasi servus obsequatur, à medicis gratis curentur, aruspicibus nihil dent, in hospiciis castè se agant, qui litem fecerit, vapulet.* Equum verò sagmarium, non saginarium hoc loco legendum jam antè ostendi. Addo nunc mendosum mihi videri illud, *torquem brachialem & annulum*. pro quo libenter scripserim, *torquem, brachiale, & annulum*. Brachiale videtur positum pro manica ferrea. Ea enim phrasi & Paulum Jurisconsultum vidi dicere *tibiale, humerale*. in l. qui commeatus. ff. de re militari.

Quam arctè Aurelianus Cæsar suos milites habuerit.

Flavius Vopiscus emendatus.

Iterum emendatus.

Nec antè discedunt, qui strenui sunt.] Clausula illa, *qui strenui sunt*, nulla est in exemplari M.

Itidem Imperatores ipsimet circumire opera non sine consilio solebant. Quod imprimis C. Cæsarem facere solitum historiæ produnt, & inter eas Hirtius seu Oppius De bello Africano. Opera etiam ipsi imperatores circumibant

Pars peditum, quæ non operatur privilegio dignitatis.] Auctor est Vegetius lib primo cap. 25 Incumbentibus adversariis omnes equites, & mediam partem peditum ad propulsandum hostium impetum in acie ordinati, reliquos post ipsos ductis fossis castra munire. Item hoc loco omnes equites, & partem peditum, qui privilegio dignitatis non operantur, ante fossam in procinctu armatam vult consistere. Dum opera fierent alii in procinctu stabant. Scio Polybium lib.6.& velites & triarios omnes ab excubiis liberare in castrametatione Romanorum: cæterùm an à fodiendo immunes iidem fuerunt? Non puto. Nam apud Livium notabam, non mediam partem peditum, sed solos triarios fossis ducendis quandoque incubuisse: *Ab Romanis, inquit, nec opus intermissum, triarii erant, qui muniebant, & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum*.lib. 7. Velites & triarii omnes immunes ab excubiis. Triarii soli fodiunt. Cæterùm hoc fodiendi sive jus sive morem, verosimile est pro hostium vicinitate ac multitudine interdum mutatum. Fodiendi morem mutatum pro re nata. Pertinere autem ad privilegium illud dignitatis existimo, quod auctor noster lib.2.cap.7.de principalibus, id est, privilegio munitis, ac de munificibus tradidit. Huc etiam pertinuisse puto, qui vacationem à centurionibus redemerant. De quibus ante dixi. Principes denique & campi-ductores à fodiendi onere liberat ipse Vegetius paulò superius hoc eodem cap. dum ab his pedaturas docet in centurias distributas. Quanquam & hoc silentio prætereundum non putavi, videlicet in libro M. etiam ad distributionem pedaturarum principes isthic non vocari: legit enim ibi sic, *dividentibus campi ductoribus accipiunt pedaturas*. Ejectis duobus verbis, *& principibus*: quæ alii codices inserunt. Marium Roma. Ducem, præterquam quod de frugalitate & tolerantia cum gregariis militibus certaret, etiam in fossis aggeribusque ducendis operam communem præsti- Marius communem cum gregariis laborem subiit.

Item & Imp. Antonius.

præstitisse, scriptum reliquit in ipsius vita Plutarchus. Imperatorem Antonium, etsi domi percrudelem, belli in fodiendo, aggeribus pontibusque construendis primum se semper præbuisse, ab Herodiano discimus lib. 4.

Prætorium unde dictum.

Deinde duci prætorium, ejusque comitibus præparatur.] Festus: *Initio prætores erant, qui nunc consules, & ii bella administrabant. Quorum tabernaculum quoque dicebatur prætorium.* Varro: *locus si nullus relictus erat, sub divo qui esset, dicebatur testudo, à testudinis similitudine, ut & in prætorio, in castris.* lib. 4. de lingua Latina. Fuêre etiam prætoria, id est magnificæ & amplæ domus per provincias judicibus, præsidibusque Rom. constitutæ. De quibus principales constitutiones non uno loco. l. 31. C. de Episcopis & clericis. & l. penult. C. de officio rectoris provinciæ. & alibi prætorium item in usu Jurisconsultis pro parte villæ lautissimè exædificata. De qua Ulp. in l. urbana prædia. & ibi Andreas Alciatus. ff. de verb. significatione. & meminit l. 2. ff. de servit. Rusticorum prædiorum. & Palladius lib. primo De re rustica cap. 8. Castra prætoria quæ fuerint indicabit Ammianus Marcellinus: *Iter sibi aperiendo Alemanni, adusque primanorum legionem perveniunt, locatam in medio, quæ confirmatio castra prætoria dictitatur.* Libro sexto decimo Historiarum. Dicendum porrò hic foret quo loco prætorium, ubi tribunorum tabernacula, principia & legionum signa in castris steterint, sed tabula quam Polybii de Castrametatione libello subjiciendam curavimus, omnia hæc ob oculos ponere maluimus benevolo & studioso ejusmodi antiquitatum lectori.

Prætoria alia oppidatim in provinciis constituta præsidibus. Prætoriū certa pars villæ.

Prætoria castra.

De singulis centuriis quaterni equites, & quaterni pedites excubitum noctibus faciunt.] Quicquid ad ordinandas excubias, ad circumitores, de commissione vigiliarum per buccinatores, ad totam denique hanc rem pertinet peti commodè potest ex prædicto Polybii fragmento, cui si verbum adderem, verè hoc foret, noctuas Athenas.

Quaterni equites, & quaterni pedites excubitum

cubitum noctibus faciunt.] Ita locum hunc edendum censui præeunte Modesto & libris octo. Vulgata lectio aliter se habebat, *pedites, qui excubitum noctibus faciunt, eliguntur.* Aliter inquam, & contra disciplinam militarem. Neque enim electione, sed decursu & ordine matriculæ omnibus vigilias incubuisse probabit pro me Vegetius lib. 2, cap. decimo nono. Videndus & Polybius lib. 6. Dicta caussa, quare mutata in Vegetio lectio vulgaris. Vigilias milites agebant ordine suæ matriculæ, non electione.

Impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere.] Specula locus editus, & eminentior, sive turris, sive mons, sive aliud quid, unde longè videre aliquid ac speculari solent. Cic. in Verrem: *Non enim, sicut antea consuetudo erat, prædonum adventum significabat ignis è specula sublatus, aut tumulo.* Virg. 4. Æneidos: Specula quid sit.

Regina è speculis ut primùm albescere lucem
Vidit, & æquatis classem procedere velis.

Livius lib. 31. *Multas & locis altis positas turres habet Hispania, quibus & speculis, & propugnaculis adversus latrones utuntur.* Idem lib. præcedenti: *Ex speculis conspicerent adventantem hostium classem.* Iterum: *extemplò datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est.* Speculæ illæ in locis mediterraneis maximè usui; in maritimis phari constituebantur. Quorum usus fuit nocturno navium cursui ignes ostendere ad prænuntianda vada, teste Plinio. Nomenq. acceperunt à Pharo Alexandriæ portu, teste eodem Plinio & Solino. At Ægesippus ab ipsa re, tanquam pharos quod lucidum significat, littera una immutata formare maluit, lib. 4. Papinius: Speculæ, in locis mediterraneis usui. Phari, in maritimis. Phari unde dicti.

Lumina noctivagæ tollit pharus æmula Lunæ

A prædictis speculis, speculatoribus nomen iis, qui speculantur. Livius l. 31. *Et respondisset*, inquit, *ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spacium) contemplatus regium agmen è specula quadam, progressus nocte media Athenas pervenisset.* Censet Turnebus Græca voce usum Livium quòd Romani istiusmodi speculatores non haberent. Eum vide in Adversariis. Speculatores unde dicti.

In quatuor partes per clepsydram sunt divisæ vigiliæ.] Et horas & horarium Romæ non minus trecentos annos ignoratum, alibi probo. Quare aut noctem, aut diem in horas duodecim dividere iis temporibus non potuerunt primum solarium in foro, quod M. Valerius ex Sicilia advectum. Ad rostra in columna posuit, quod cùm à climate Siciliæ descriptum, ad horas Roman. non conveniret; Philippus censor aliud juxtà constituit. Deinde aliquanto post P. Cornelius Nasica censor ex aqua fecit horarium. Quod & ipsum ex consuetudine noscendi à sole horas, Solarium cœptum vocari. Censorinus de die natali cap. de diebus. Apud quem *à sole Solarium* legendum; non ut vulgo, *à sole horarium cœptum vocari* ipsa Etymologia, & optimæ membranæ Colonienses convincunt. Varro: *Me Didies ab eo quòd medius dies. D. antiqui, non R. in hoc loco dicebant. Ut Præneste incisum in solario vidi quod Cornelius in Basilica Aemylia & Fulvia inumbravit.* lib. 5. De lingua Latina Plinius lib. 7. cap. 60. *Tunc, inquit, Scipio Nasica collega Lanati, primus aqua divisit horas, æquè noctium ac dierum.* Horologia ejusmodi, aquis sub modulo fluentibus, Burgundionum legatis miraculo fuerunt, quòd ibi solis meatus sine sole cognoscebatur, & aquis guttantibus horarum spatia terminabantur. Auctor Cassiodorus lib. 1. Vari. cap. 44. & seqq. Impropriè autem illa horologia vocavit: clepsydras rectè auctor noster appellat voce Græca, quasi à furando, vel subducendo aquam. Clepsydris istiusmodi, etiam Cæsaris tempore, in Britania Romani milites usi. Quod loco ipsius Cæsaris, etsi subobscuro hactenus, confirmabo ex lib. 5. Belli Gallici: *Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse noctes, quàm in continenti, videbamus.* Qui locus ita rectè constitutus est; vulgo legas, *percunctantibus reperiebamus, nisi quod*: Omninò ineptè, ne quid dicam gravius, Nam ab eorum genio ista scriptura, qui non viderunt particulam *nisi*, poni pro *sed*, genere loquendi usitato & Romano. Etiam oratoribus causas agentibus, tempus docendi præscribebantur datis clepsydris, quod episto-

Horæ, & horaria quamdiu Romæ ignorata.
Solarium quis primus in foro collocavit.
Horarium primum Romæ ex aqua.
Censorinus emendatus.
Me Didies, pro meridies, antiqui dicebant.

Horologia seu horaria ex aqua miraculo fuerunt.

Clepsydræ unde dictæ.

Cæsar illustratus.
Idem emendatus.

Nisi, pro sed
Orationibus Romæ

epistolæ Plinii testantur. Consimiles sunt clepsydræ, quas posterior ætas invenit, compositis duobus vitris, parva lamina ærea interposita, in qua minutissimum foramen, quà pulvisculus sensim delabitur, & tempus horæ legitimum indicat. tempus dicendi clepsydris præscriptum.

Sunt divisæ vigiliæ.] In quatuor partes divisas fuisse ostendit; id est singulos horis non amplius tribus vigilasse Hac de re Censorinus cap. prædicto: *Alii diem quadripartitum, sed & noctem similiter dividebant. Idque similitudo testatur militaris: ubi dicitur vigilia prima, item secunda, & tertia, & quarta.* Meminit & Alexand. lib. 4. Genialium cap. 20. & lib. 1. cap. 12. Vigiliæ in quatuor partes distributæ.

Non amplius quàm tribus horis.] Coëgit tamen necessitas ad majorem tolerantiam in sustinendo munere vigiliarum. Testis Cæsar: *Portas murosque adservari jubet. Ipse iis operibus quæ facere instituerat, milites disponit: non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo; sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant*: De bello civili. Interdum & totam noctem, & simul omnes vigilarūt.

A tubicine omnes vigiliæ committuntur.] Livius lib. 7. *Vigiliis deinde dispositis, ceteris omnibus tesseram dari jubet. Ubi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent.* L. Sylla induciis impetratis animadvertens hostem negligentia resolutum, ex castris cum toto exercitu profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commissa eum sequeretur. Quo strategemate ex angustiis incolumes suos, cum impedimentis omnibus tormentisque, in tuta perduxit; narrat Frontinus lib. primo Strateg. Vigiliæ singulæ tubæ vel buccinæ sonitu incipiebāt. Ea re strategemata commissa

Idoneos tamen tribuni, & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant.] Vigilias circumeundi munus ad equites olim pertinuit. Ipsis enim fidem circumeundi commissam, probare possumus ex Polybii castrametatione. Alii centurionibus hoc onus videntur imposuisse: inter eos Tacitus lib. 2. Historiarum: *Deflagrante paulatim seditione, addit* Equites vigilias circumibant. Alii centurionibus id imposuerunt

consilium, *vetitis obire vigilias centurionibus*, *omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur.* Iterum in Annalibus: *Initia vigiliarum per centurionem nuntiari*; lib. 15. Imperator Titus in obsidione Hierosolymorum primam noctis vigiliam ipse per castra & castellorum spatia circumiens explorabat; secundam secundo à se principi Alexandro permisit; tertiam agminum ducibus. At noster à tribunis lectos circumitores indicat. Suspicari possumus, veteri illa disciplina castrensi labascente, Vegetii ætate aut paulo antè, huic rei dilectos homines idoneos ac probatos, in sublevamen superiorum equitum centurionumve: & inde factum militiæ aliquem gradum peculiarem.

Titus Cæsar ipse vigilias circumiuit.

Circumitores à tribunis militum lecti.

Et circitores vocantur.] In membranis quibusdam *certatores* appellabantur. Eo viso statim suspicari cœpit acutissimus Ianus Palmerius noster, *circatores* vocandos: in quo optimè ipsum coniecisse confirmant membranæ A. in quibus disertim perscriptum *circatores.* circare, pro circuire, περιοδεύειν verbum Latinum, diu Latio prohibitum: & exsularet etiamnunc, nisi postliminii jus eruditissimi & perspicacissimi hominis Iosephi Scaligeri decreto accepisset; cujus castigationes vide in librum primum Tibulli, & Festum in *Circanea.* Alii tamen Circitores ferè nominarunt. In equestri militia Circitorum gradum alibi recensuit Hieronymus, & idem nomen in Constitutionibus Principum Codicis Justin. persæpe: vide l. 2. C. De præfecto prætorio Africæ; & l. 3. C. De agentibus in rebus. Ulpianus etiam eos circitores vulgò appellatos dicit, quibus lintearii vel vestiarii vestem dant circumferendam ad distrahendum, l. cuicumque, ff. de institoria actione. Similes circitores, quorum Tertullianus meminit in Apologetico capite 22. *Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis; venales sunt.*

Vegetius emendatus, Circatores.

Circare.

Circitores urbani.

Equites extra vallum nocturnas excubias facere debere.] Pro *excubias*, libri aliquot scripti *vigilias* legunt; ad rei ipsius elucidationem Cæsaris locus

Excubant Romani extra castra in castellis.

locus peropportunè mihi in mentem venit. Is libro septimo belli Gallici ita scribit: *Castra opportunus locus erant posita : ibique castella viginti tria facta : in quibus castellis interdiu stationes disponebantur , ne qua subita irruptio fieret. Hæc eadem noctu excubitoribus ac firmis præsidiis tenebantur.* Et hoc illud esse arbitror quod noster paulo pòst appellat *agrarias facere.* Hirtius: *Postero die castellum, (quod rex in proximo vico non longè à suis castris muniera, braebiisque cum opere castrorum conjunxerat, vici obtinendi caussa.) Cæsar aggressus omnibus copiis, expugnat*: De bello Alexandrino. Quin & Catoni in libro De re militari, *Procubitores dicuntur fere velites, qui noctu custodiæ causa ante castra excubant cùm castra hostium in propinquo sunt* : teste Festo in *Procubitores.*

Et hoc erat agrarias facere.

Procubitores, quales.

Alii manè , alii post meridiem.] Exemplar M. & alterum Susii inserebant : *alii manè, alii meridie, alii post meridiem.* Sed vix ausim credere Vegetianum istud esse : videant tamen & judicent alii. Censorinus De die natali : *Nam in XII. tabulis nusquam nominatas horas invenies , ut in aliis postea legimus : sed ante meridiem ; eò videlicet quòd partes diei bifariam tum divisi meridies discernebat.* Sed ibi, *legibus*, pro *legimus*, scribendum , ostendunt membranæ Colonienses. Plinius : *Duodecim tabulis ortus tantum & occasus nominatur. Post aliquot annos adiectus est & meridies ; accenso consulum id pronuntiante* : lib. 7. Naturalis historiæ capite sexagesimo.

Vegetii locus dubius.

Antiquissimi meridiem ignorarunt die bifariam tantum diviso. Censorinus leviter correctus.

Angarias faciunt.] Sunt libri qui tuentur hìc *angarias* ; quidam *angarios* scribebant. Gratia habenda iis, qui libro Collegii trium coronarum cudendo præfuerunt ; eò quòd inviolatum hoc loco & integrum reliquere Vegetium , exprimentes *agrarias*: de quo nomine alibi tractavimus, itemque paulo post hoc eodem capite acturi.

Ortu & occasu dies tantum distinctus. Agraria restitua apud Vegetium.

Præsidia disponantur.] Membranæ Susii & M. scriptum habent, *præsidia disponantur.* S, & membranæ H, *dispartiantur* malunt; & ego cum illis. Ammianus libro decimoquarto. *Excitavit hic ardor milites*

Dispartiendi verbum Vegetio redditum.

tes per municipia plurima, quæ iisdem conterminant, dispositos, & castella. Dispartiri regna, coronas, bona civium militibus, apud Æmylium Probum legere est. Cato in oratione De consulatu: *Intereà ad socios nostros sedulò dispartieram, aliò frumentum, aliò legatos, aliò litteras, alio præsidium, usquequaque.* Sisenna tertio Historiarum: *Manuales lapides dispartit propterea, quod is ager omnis ejusmodi telis indigebat.* Idem quarto Historiarum: *Exercitum dispartiunt, ad confligendum componunt.*

Tumultuaria castella. Tumultuaria certamina. Proletarii quando milites scripti. Capite censi, quando militarunt. Tumultuarii milites qui. Festi locus mihi suspectus. Subitariæ legiones, & subitarii milites. Dux tumultuarius. Agrariæ iterum reductæ in possessionem.

Tumultuaria castella firmantur.] Castella tumultuaria vocat proinde, ut opera tumultuaria, hoc eodem libro cap. 7. & Ammianus lib. 24. quòd per tumultum, non secundum disciplinam militarem, neque legitimè illa fierent. Et inde suprà, fossa legitima tumultuariæ opposita. Sic *tumultuaria certamina* dixit Livius lib. 30. & *tumultuarium prælium* lib. 31. *Sucessivum & tumultuarium studium* Gellius lib. 13. cap. 23. Idem proletarios asperis reipub. temporibus, cum juventutis inopia esset, in militiam tumultuariam lectos, armaque iis sumptu publico præstita; capite censos verò milites nisi in tumultu maximo scriptos, memoriæ prodidit lib. 16. cap. 10. Id pertinere huc arbitrabar, quia de tumultuario milite dicere statueram. Dicti autem *tumultuarii milites*, qui repentino adventu hostium, cùm in discrimine extremo esset res, per trepidationem & metum militiæ raptim adscribebantur. Et hos, puto, definire voluit Festus: apud quem pro *tumultus* legerim libenter *tumultuarii*: Livius libro primo: *Tamen quia consulendi res non dabat spatium, ire obviam Sabini tumultuario milite.* Hirtius: *Legionem adducit, quæ ex tumultuariis militibus in ponto confecta erat:* De bello Alexandrino. Ad eundem modum apud unum Livium *tumultuariæ manus, subitariæ legiones, subitarii milites, duxque tumultuarius* legitur.

Intra quæ in angariis aliquanti pedites equitesque degentes.] Emendarem secundum codicem S. & membranas Hittorpii, *agrariis*, nisi

præ-

præoccupasset Turnebus. Exstat libellus De rebus bellicis incerti adhuc auctoris: exinde caput sequens mutuari placuit; quia præter confirmationem prædictæ emendationis, indicat quis castellorum modus fuerit, & qui eorundem structores in limitibus provinciarum: *Est*, inquit, *preterea inter commoda reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latus imperii, quorum tutelæ adsidua melius castella prospicient: ita ut millenis interjecta passibus, stabili muro, & firmissimis turribus erigantur. Quas quidem munitiones possessorum distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat; vigiliis in his & agrariis exercendis: ut provinciarum quies, circumdata quodam præsidii cingulo, inlæsa requiescat.*

Castella in limitibus. Quantum spatium castella distarint inter se. Castella limitanei suo tenebantur sumptu extruere.

[1] A fronte & à tergo novit adversarios commorari.] Qui limites aliorum perrumpunt, qui cum exercitu in expeditionem proficiscuntur, si prudentes sunt, id semper caveant, ne à tergo hostem relinquant. Eoque pertinet Varronis illud lib. 3. De vita populi Romani: *Cæsar reversionem fecit, ne post occipitium, in Hispania exercitus qui erant, relinquerent quo se conjiceret Pompeius, & ancipiti bello urgeretur.*

Provido duci id semper cavendū, ne à tergo hostē relinqua-

AD CAPUT. IX.

POstquam partis ejus, quæ superata fuerit, spes omnis intercidit.] Exemplar collegii trium coronarum, *spes omnes intercidunt*. Membranæ H. *spes omnis intercidunt*: quod idem valet. Nam Priscianus lib. 7. De accusativo tertiæ declinationis, eo casu *omnes* non *omnis* scribendum probat. Quod alii per *is*, scribi maluerunt. Hoc ignoratum caussam præbuit bonis correctoribus ad corrumpendum Vegetium. Eosdem etiam offendit, *spes*, plurali numero positum. Horatius.

Omnis, prō omnes veteres scribebant.

Spes, numero plurali.

Cum pulchris tunicis sumit nova consilia & spes.

Offenderent, scio, eosdem homines *fraudes*, *lactes*, & alia his similia, Jurisconsultis & Plauto non incognita. *Sales* itidem dici alibi probo. Vide, si lubet, Nonium in *paces*.

Item fraudes, lactes: Sales & paces.

Non aperto marte prœlium.] Ejiciunt aliquot libri *τὸ marte*, legentes *non aperto prælio*: sed mihi secus videtur; hoc nimirum interpretamentum esse prioris.

Ejectum glossema è Vegetio.

Ut integris suis quantos possint hostes interimant.] Hoc nimirum illud est, quod Sallustium probare solitum, Servius & Isidorus scripserunt: *Duces laudasse, qui incruento exercitu victoriam deportarent.*

Laus maxima ducum, victoriam reportasse exercitu incruento.

Quæ necessaria admodum sunt ab antiquis reperta, perscribam.] Eorum verborum hanc sententiam esse existimo, quòd Vegetius velit recensere præcepta in hac parte necessaria, quæ antiqui scriptores repererant, tradiderant. Veteris libri M lectionem duco adscribendam, *in qua parte, quæ necessaria sunt, quemadmodum ab antiquis reperta, perscribam.* Quam si recipiamus, non ad bellicos scriptores, sed ductores ipsos referenda erit: qui eâ viâ, quam Vegetius paulo post demonstrat, de adversariorum copiis, armis, fortitudine consultant atque cognoscunt. Cæterum, ut monere hoc meum fuit; ita adfirmare, nescio an satis tutum.

Expensa Vegetii scriptura.

Adhibitis ex universo exercitu scientibus belli, & sapientibus viris.] Eos certè consulere debet, qui publico Marte conflicturus est. Si enim in cæteris rebus antè quàm incipias, consulto opus est; quanto magis rationem, non aleam isthîc sequemur, ubi momento tot mortalium vitæ, opes, liberi, patria, parentes, provinciæ, regna, tota denique imperia in discrimen adducuntur? Cæsar bellicæ artis peritus, & strenuus imperator, si quem Roma vidit, non minus præclarum censuit, consilio quàm gladio superare. Fuit quoque cùm magis reipub. prodesset ducere bellum, quam prœlia committere; hostem fame, quàm ferro subigere. Quod ex Romana historiâ notissimum est, vel unius Q. Fabii Maximi exemplo. Nam absque cunctatione illius viri, nunquam respub. eo stetisset statu, quo stetit. Neque solùm de publico certamine incundo scientes belli & sapientissimi viri in con-

Ratio non alia sequenda in subeundo publico conflictu.

Consilio parta, non minus clara victoria, quàm quæ gladio paratur.

Unus Q. Fabius cunctando rem Romanã restituit.

in consilium adhibendi sunt; verum etiam cùm tractanda erunt, quæ non tam gravia, attamen maturam deliberationem requirere videbuntur. Imperatorem Alexandrum Severum de jure diliberantem, adhibuisse plurimos prudentes accepimus, ut in consilio non pauciores essent, quàm senatusconsulto faciendo. Idē si de re militari negotium aliquod incideret, milites veteres, & senes benè meritos, locorum, bellorum & castrorum peritos; litteratos etiam, & maximè eos qui Historiam nôrant, convocare solebat: requirens à singulis, quid Romani, vel cæterarum gentium principes, in re, qualis tunc in disceptationem venerat, sequuti essent, statuissent, fecissent; quod in illius vitâ prodidit Lampridius.

Etiam aliis in rebus, scientes belli consulendi sunt. Quales in re difficili Alexander Severus tempore belli in consilium adhibuerit. Hic non minus quàm milites, usui litterati, & periti historiarū.

Quis contatis, quis sagittariis antecedat.] Ut ita ederem, auctores mihi fuerunt optimæ notæ libri: antè vulgatum erat, *qui comatis, qui sagittariis antecedant.*

Vegetii scriptura mutata.

Nam si equitatu gaudemus, campos debemus optare.] Eumenes cum equitatu amplius valeret, occupatione locorum hoc effecit, ut equitatu dimicare hostem cogeret: testem habeo Æmylium Probum. Factum etiam quandoque, ut qui equitatu utrimque satis instructi evenissent, in prœlio tamen uti nequirent, quòd loca aspera essent, impedita, nimis angusta. Qua de re exemplum in Pausaniæ Phoc. in prœlio circa Thermopylas commisso. Veruntamen frenos sæpè equites detrahere coacti, quo fidem facerent peditibus non deserturos. Itidem in pedes eosdem sæpè desiluisse, historiæ testes sunt, & pugnam pedestrem pariter cum cæteris capessivisse.

Eumenes equitatu valens, adversarium equitibus pugnare coegit. Equitatus subinde neutris usui esse potuit. Equites frenos detrahere coacti. Iidem etiam pedestrem pugnam, pariter cum ceteris, subite coacti.

Et vincit sæpius quàm ferrum.] Duo libri scripti H. & Susii, unâ voce Vegetium donant: sed beneficium hoc vereor ne malè isti collocent, & conferant in invitum: *Nam fames (ut dicitur) intrinsecùs pugnat, & vincit sæpiùs, quàm ferrum extrinsecus.* Magis ad meum quidem palatum C. M. S. *& vincit sæpius sine ferro.* Vide tamen Vegetium lib. 3. cap. 3. & lib. 4. cap. 7. Idem lib. 3. cap. ultimo: *Qui frumentum*

Examinandus Vegetii locus; etsi mea opinione sic

reponendum videatur.

tum, necessariumque commeatum non præparat, vincitur sine ferro.

Maximè autem tractandum est.] Exemplar M. & Susii: *vel maximè autem tractandum est,* phrasi eleganti & usitatissimâ. De qua Hadrianus Cardinalis, & alii videndi sunt. Imò ipse Vegetius, *Cavendum vel maximè, ne ab ala cornuque sinistro circumveniantur tui*: lib.3.cap. 19.

Vegetius auctus una vocula, & eleganti genere loquendi.

Scientes artem bellicam, an ex usu temerè pugnantes.] Viderint librarii; an probandum sit quod membranæ H. suggesserunt: *Scientes artem bellicam, an non; ex usu, an temerè pugnantes; fortes gentes, an ignavæ sint.* Tum anne diversa sint, *ex usu aliquid facere & facere temerè.*

Nostra auxilia cujus fidei, quarumque sint virium.] Non injuria & fidem, & vires explorari præcipit in auxiliaribus. Quemadmodum enim duo exoptanda maxime in Imperatore, virtutem ut habeat ducem, fortunam comitem; proinde à fide & viribus milites semper commendati.

Duo præcipuè requisita in imperatore. Item in milite duo.

Desperantibus autem crescit audacia adhortatione ducis.] Hîc illud dicendum est, Imperatorem aut ducem, qui exercitum alloquuturus erat militibus classico ad concionem coactis, tribunal, suggestum, aut locum eminentiorem conscendere solitum, ubi aquilæ & reliqua signa circumstabant: quod ex Livio, Tacito, Ammiano, omnibus historiographis, & aliis antiquis monumentis nemini ignotum esse potest. Plinius in Panegyr: *Tribunal viridi cespite extructum, nec fascium tantum, sed pilorum signorumque bonore circumdatum.* Ibi scripserim, *sed pilarum.* Non sine magna delectatione nummum Imperatoris Galbæ inspexi, quo me donavit studiosissimus antiquitatis, amicus meus Ludovicus Haller ab Hallerstein: quem si exprimendum curarem, putabam Lectori non posse esse nisi gratissimum. In altera autem parte hujus nummi conspicitur Galbæ effigies cum inscriptione tali: IMP. SER. SULP. GALBA.

Allocutio exercitus quomodo in castris Rom. instituta.

Plinii Panegyr. leviter emendatus.

CÆS·

CÆS.AVG.TR.POT.in altera adlocutio cum inscriptione, quam sculpendam curavimus. Addo & alterum nummum quem ante annos aliquot Ioannes Sambucus Pannonius vir clarissimus in publicum protulit. In hujus parte altera hæc inscriptio, HADRIANUS.AVG. COS. III. P. P. in altera quicquid exprimendum curavimus.

Nummus Galbæ. *Nummus Hadriani*

Tribunal istud sæpe ex cespitibus erectum in castris memini: nominatim apud Tacitum primo Annal. *Tribunal cespititium* vocavit Flavius Vopiscus in Probo. De eodem Prudentius Psychomachia. *Tribunal cespititium.*

Exstruitur media castrorum sede tribunal
Editiore loco, tumulus quem vertice acuto
Excitat in speculam, subiecta unde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.

Cæterùm imperatore exinde concionante, modò ad seditiones componendas, interim ad laudandam militum fortitudinem, & dona distribuenda, modò ad incitandos ad prœlium animos, varia signa usitata fuerunt, quibus milites ad sentiri, gaudere, dissentiri, indignari sese ostenderent. Qua in re, quod à me observatum est, lubens studiosis antiquitatum impartiam. Adsensus signa erant, manus extollere, clamare, scuta genibus illidere. Lucan. lib. I. De bello civili.

In allocutione exercitus qui fuerint gestus militum. Adsentientium militum signum erat manus extollere.

------ *His cunctæ simul adsensere cohortes*
Elatasque alte, quæcunque ad bella vocaret,
Promisere manus, it tantus ad æthera clamor.

Clamorem tollere.

Valerius Flaccus.

------ oritur clamor, dextræque sequentum
Verba ducis.

Livius libro tertio: *Si jam satis animi est, decernique placet, agite dum clamorem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis virtutisque vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus. Quod benè vertat, gesturum se illis morem.* Meminit & Cæsar lib. 7. belli Gallici. De indiciis istis Ammianum quoque audiamus. Is libro 15. Historiarum: *Nemo*, inquit *post hæc finita reticuit: sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus illidentes, quod est prosperitatis indicium plenum (nam contra cum hastis clypei feriuntur, iræ documentumest & doloris) immane quo quantoque gaudio, præter paucos, Augusti probavere judicium.* Idem libro sequenti: *Nec finiri perpessi quæ dicebantur, stridore dentium infrendentes, ardoremque pugnandi hastis illidendo scuta monstrantes, in hostem se duci jam conspicuum exorabant.* Summoperè admiratus fui, ut vidi scriptorem hunc à se ipso dissentire, eò quòd libro 20. dicat, milites feriendo clypeos hastis adsensum declarasse. Sed originem ritus tam antiqui, vide benevole Lector an invenerim. Auctor est Diodorus Siculus libro secundo, clypeos hastis percutere, iræ signum Ægyptiis usurpatum fuisse, quis dubitet & hoc, & alia pleraque in disciplina militari ab iis populis ad Romanos manasse? Sed alios etiam ritus in gratiam tyronum subjicere placet. Et primò defectionis indicium audiamus. Ammianus lib. 22. *Eum sequuti complures, jam pila quatientes & gladios, ad imperatorem transeunt cum vexillis, scuta perversa gestantes: quod defectionis signum est apertissimum.* En alterum: Herodianus libro octavo: *Postquam signis militaribus illius imagines detraxerunt, prodeuntem mox tentorio cum filio, ut eos adloquerentur, continuo obtruncant.* Iterum Ammianus lib. 26. *Hac sermonis placiditate omnes molliti, qui acriter venerant pugnaturi, signorum apicibus aquilisque summissis descivere libentes ad eum.* Itidem signa supina non erecta præferebantur, quæ adēpta aliis fuerant: quod ab Spartiano didici in vita Se-

Scuta genibus illidere signum prosperitatis. Clypei hastis percussi, iræ indicium.

Etiam illum ritū ab AEgyptiis manasse, ostenditur.

Indicium deficientium militum quale fuerit.

Signa submissa, & inversa arma. Signa etiā supina præferri solita, quæ hostibus erepta erant.

veri

veri. Etiam hodie vidi, qui simile observarent; hoc est signa adversariis erepta, per urbes plateatim traherent. Præterea inversa arma etiam in funere militum. Quod & nostro etiam sæculo servari videmus. Virgilius libro undecimo, & ibi Servius. | Arma etiam inversa in funere militum.

...... Tum mœsta phalanx, Teucrique sequuntur
Thyrrhenique duces, & versis Arcades armis.

An per annos aliquos in pace durarint.] Durare verbum variæ significationis fuit apud antiquos, & Latinissimi illius sæculi scriptores. Sed nostro hoc ævo istiusmodi sermo desitus, aut saltem pro desito: ea causa, quia paucis cognitus. *Corpus, membra, ad laborem durare*, dixit Vegetius lib. 1. Similiter Jurisconsultus, *Durare corpus in tormenta*, l. 18. ff. de quæstionibus. Item senex Plautinus Lysitelem filium admonens, ab adulatoribus, à sycophantis sibi caveret: *.. ego*, inquit, *ad hoc genus hominum duravi*. Ut autem durare in pace Flavius noster; item Iurisconsultus servum durare in priore conditione, l. 1. ff. De pœnis. Alibi quoque Plautus: *nequeo durare in ædibus*. Cato: *Vinum si voles experiri duraturum sit, nec ne*. De re rustica cap. 108. | Durare in pace. | Durare corpus, membra ad laborem. | Durare in ædibus. Durabit vinum.

Ex diversis advenerint locis.] Indicium feci, exemplar M. legere, *evenerint locis*. quod genus loquendi alibi etiam per me auctori nostro redditum. | Evenire, verbum vetus restitutum Vegetio.

Quasi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit.] Perversa hactenus & inepta illa verborum compositio in libris editis, & mss. Audeo distinguere, *quasi depug. con. pub. exercebit ipse. Sæpius tentabit*. Quod rectè & ordine à me factum esse, vel ipsa invidia non iverit inficias. Si videatur, poteris etiam *depugnaturus*; pro *depugnaturos*, legere: quod mihi ad mentem auctoris declarandam videtur futurum accommodatius. Ducem optimum curare jubet, ut singuli militum numeri per tribunos primum omni armorum genere exerceantur: post ipsum & ducem in unum collectos (tanquam publico Marte depugnaturus sit) eosdem exercere. Id fortè exercitium est, quod septimo die omnium mili- | Interpunctio Vegetii mutata. | Milites à tribunis exercitati post sub oculis ipsius imperatoris exerceri debent.

militum fuisse: sub Imperatore Cassio, retulit in ipsius vitâ Vulcatius.

Adplenum. In plenum.

In ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi.] Pari phrasi in Notitia imperii, *ad plenum armatus procedit.* Item in institutis: *in plenum causæ mederi. In plenum omnia reducere* §. media autem, & §. seq. de legitima agnatorum successione.

Exercitati milites, ante publicum certamen, minoribus prœliis imbuendi. In minoribus hisce prœliis quare maxima cautela adhibenda. Cato in ea re providissimus. Temeritas in re militari ante omnia vitanda. Nihil in bello contemnendum. Timor promptos facit ad consultandum.

Et ante minoribus prœliis imbuendi.] In exemplaribus C. M. H. *sed ante.* Et hic *sed*, valebit *nam.* De quo nos alibi. Milites exercitatos non statim ad publicam pugnam educendos monet, sed captata occasione, quæ ipsa occasio in hisce etiam minoribus prœliis (ut mea opinio est) magna cautela quærenda erit; ne cum præparare ad graviora tyrones cogitas, ipsa experientia doceas, hactenus bellum (quod dicitur) dulce fuisse inexpertis. Cautus admodum in ea re Cato consul fuit; quod à Livio docemur: *Inde*, inquit, *per occasiones, nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, ut & quàm longissime à castris procederent, & inopinantes opprimerent, & exercebat ea res novos milites:* lib. 43. Nihil usqueadeò in re militari vitandum, ut temeritas. Unum enim præceptum hoc in animis omnium esse debet, *Nihil in bello oportere contemni.* Cum sine causa dictum non sit, *Mater timidi flere non solet*, teste Æmylio Probo. nam, ut 2. Rhetor. Arist. ὁ φόβος βουλευτικοὺς ποιεῖ: id est, *timor ad consultandum promptos facit.* Utque apud Thucydidem est, ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει: *incogitantia audaciam, consideratio vero timorem seu cunctationem adfert.*

Velitatio publicæ pugnæ opponitur.

Si verò adversarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet.] Publicæ pugnæ opponitur ferè velitatio; qua suos exercere primùm solent, qui se inferiores credunt. Appianus De bello Hisp. auctor est, Scipionem id factitasse, cùm justum prœlium non auderet committere. Idem lib. eodem: *Maximus in justam pugnam progredi intutum ratus, exercendis militibus operam dabat, permittebatque milites*

Velitationibus periculum face-

lites velitationibus uti, ut eadem opera & hostium, & suorum militum virtutis periculum faceret. Pericles Atheniensium dux, cùm hostibus suis impar esset, videretque suorum animos pugnandi cupiditate usque eò erectos, ut etiam ignominiosis verbis cum eo expostularent; non alia ratione lenivit, quàm quòd diceret, *Cæsas arbores celeriter renasci, interemptos homines difficillimè reparari.* Plutarchus auctor in Pericle.

re oportet de suis militibus.

Arbores cæsas facilè renasci, non homines.

Nam pauciores numero, & inferiores viribus.] Datamem etsi copiis inferiorem, superiorem tamen omnibus prœliis discessisse, accepimus. Ideò, quia acies nunquam commisit, nisi locorum angustia adversarium clausisset. Hic & in se, & in loci natura tantum spei posuit, ut hostes aggrederetur & vinceret, qui vicesima parte militum ipsum superarent: teste Æmylio Probo. Superuentus quoque & subsessæ, ut auctor noster subdit, tutiores sunt his, qui numero ab aliis superantur. Sertorius certè exigua manu militum præ quàm Marcelli cæterorumque Romanorum exercitus erant, castra movere sæpè prohibuit, castra metatos sæpè vexavit, variisque artibus insultavit, non justa pugna, sed tumultuariis tantùm certaminibus. Quæ res quàm feliciter illi cesserit, alibi doceo ex Plutarcho, Floro & aliis.

Datames paucioribus militibus, quare victoriam semper adsecutus sit.

Vicit vicesima parte militum superiores.

Sertorius quoque exiguo militum numero Rom. sæpè superavit.

AD CAPUT. X.

PEr quam libertas retinetur, & dignitas propagatur, provinciæ conservantur, & imperium.] Ita eum locum edi voluerunt membranæ H. & S. antè vulgabatur, *& dignitas provinciæ propagatur, & conservatur imperium.*

Non tantùm pro universo exercitu.] Boni Imperatoris est non modò de universo exercitu, verùm & de singulis contubernalibus è prœlio reducendis, esse sollicitum. Cui Vegetiano consilio etiam Iphicratis Apophthegma seu similitudo accedere visa. In qua hoc amplius admonetur; duci de suo capite conservando non minùs esse cogitandum. Ipse autem pedi-

Dux etiam de singulis militibus è prœlio reducendis debet esse sollicitus.

Ducem de suo capite maximè debere esse sollicitum, Pelopidas & Marcellus, ut negligentiores in eo reprehensi.

pedites manibus humani corporis adsimulans, pedibus equites, aciem ipsam pectori ac thoraci, capiti verò Imperatorem: censet hunc de sua salute magnoperè debere esse sollicitum: quòd eam negligens, non sibi, sed omnibus etiam, quibus per illum salus constare poterat, incommodet. Narrat Plutarchus in Pelopida: ubi & ipse Pelopidas, & Marcellus, viri ceteroqui laudatissimi, & à rebus gestis celeberrimi, malè audiunt, quòd nimia temeritate sese uterque perdiderint.

Tentatus locus Vegetii. Et, pro, id est.

Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur.] In exemplari M. *dux ergo cui tantæ artis potestates, & insignia tribuuntur.* Doleo in tanta librorum multitudine nullum præterea esse, qui eam lectionem juvet. Si enim *&* pro *id est* accipiamus (quam phrasim apud Plautum, Virgilium, Jurisconsultos & Tertullianum me observare memini;) non ineleganter vel inusitatè ita vocabulum *potestates* usus erit noster Vegetius. Ammianus de Imperatore concionante: *Ipse*, inquit, *aggere glebali adsistens, coronaque celsarum circundatus potestatum, talia ore sereno disseruit*: libro vigesimo tertio. Non raro etiam ii ipsi, qui in potestate & dignitate constituti erant, vocati Potestates. Ammianus: *Adhibitis in consilium potestatibus, quid facto opus esset deliberabat.* Eam phrasim non viderunt, qui adeò turpiter macularunt pulcherrimam Imperatorum constitutionem 3. C. De officio præfecti urbi. Eam ex membranis sic emaculo ac persano: *Præfectus urbis cunctis, quæ intra urbem sunt, antecellat potestatibus, tantum ex omnium parte derivans.* Vulgò legas, *Præfectura urbis cunctis quæ intra urbem sunt antecellat [dignitatibus & potestatibus] tantum ex omni parte derivatis, quantum sine [omni] injuria ac detrimento honoris alieni usurpat.*

Potestates dicti, & qui in dignitate constituti erant.

Emaculata l. 3 C. De officio præfecti urbi.

Dux, & Tribunus nomina militum scire debent.

Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus.] Alexander libro primo Genialium cap. 18. inter officia tribunorum etiam illud ponit, ex Marcello nescio quo, *nomina militum tenere*: Imperatorem scilicet, & tribunum milites suos

ignora-

ignorare, pudendam inſcitiam eſſe. Othonem certe non aliud ad imperium evexit, quàm quòd quemque militum in agmine, in ſtationibus, in itinere nomine compellabat. Ex hoc gratiam & ſtudia hominum adſecutus. Hadrianus quoque eâ fuiſſe diligentiâ legitur, ut non ducum tantùm, ſed & ſingulorum militum vitam, mores, ſtationem diligenter inquireret: teſte in ejus vita Dione. Imperator Alexander Severus milites ſuos ſic ubique ſcivit, ut in cubiculo haberet Breves, & numerum, & tempora militantium; ſemperque cùm ſolus eſſet, & rationes eorum, & numerum, & dignitates, & ſtipendia recenſeret, ut eſſet ad omnia inſtructiſſimus. Denique cùm inter militares aliquid ageretur, multorum dicebat & nomina. De promovendis etiam ſibi adnotabat, & perlegebat cuncta pittaciá, & ſic faciebat diebus pariter adnotatis, & quis, & qualis eſſet, & à quo promotus. Teſtis in ejus vita Lampridius. Rarum exemplum hoc in Imperatorio culmine; & dignum quod ſibi imitandum proponant, quotquot regendos exercitus, ac regna tuenda ſuſcipiunt.

Quid Othonem ad imperii culmen evexerit. Hadrianus de ſingulis militibus, de moribus & ſtationibus diligenter inquiſivit. Alexandro Severo in hac parte nemo unquam diligentior. Dignum exemplum quod duces exercitus ſequantur

Actoritatemque maximam ſeveritate ſumat.] Non incommoda illorum verborum ſententia: veteres tamen libri M.S.H. & Suſii malebant, *auctoritatem ſeveritatemque maximam ſumat.*

Omnes culpas militares legibus vindicet; nulli errantium credatur ignoſcere.] In M. & Suſii altero legebatur, *vindicet*, *nulli errori credatur ignoſcere.* Quanta olim in re militari legum obſervantia, quàm ſtricta diſciplina fuerit, conſtare aliquatenus poteſt ex iis quæ dixi ſuprà de multis & pœnis militaribus. Et quidem parentibus Romanis diſciplina caſtrorum antiquior fuit, quàm ſalus liberorum: teſte Juriſconſulto in l. poſtliminium, §. filius, ff. de captivis. Idemque alibi exemplis probo, ac teſtimoniis Valerii, Frontini, Diodori, & Gellii, quem nunc Agellium vocant. Caſſiodorus non aliunde robuſtiùs, quàm diſciplina exercitum armari cenſuit, lib. 12. Var. cap. 5. Imperatori Alexandro admiranda & ſingula-

Diſciplina militaris ſtrictè olim ſervata.

Parentibus Rom. diſciplina caſtrenſis antiquior fuit, quàm vita liberorum.

Disciplina optimè exercitus munitur. Imp. Alexander qua causa Severus dictus. Vitanda nimia acerbitas in militibus puniendis. In eam partem Lucullus graviter peccavit. Quantum dux duci præstet. Trajanus in puniendis militibus temperantissimus. Remissum & clementiorem ducem res militaris non patitur. Rigor salutaris vincere debet inanem speciem clementiæ. Quando commoda sit superveniendi occasio. Superventus maximè ordinandi, dum separatæ

singularis quædam constantia, qua contra milites suos usus est, Severi nomen peperit: ut auctor Lampridius. Cavendum nihilominus, ne nimium sint acerbi in puniendo duces. Lucullus enim, etsi artis militaris peritissimus, infidis tamen ad omnia militibus usus, & ab iisdem ad extremum desertus est, quòd multa imperaret, parùm esset affabilis, inprimis acer in rerum gestarum rationibus reposcendis, inexorabilis in suppliciis. Cujus rei argumentum, quod eosdem illos milites pòst acceptos Pompejus ne minimum quidem seditiosos habuit. Tantum homo homini, dux duci præstitit: ut auctor nobis est Dio in vitâ Pompeii. D. Trajanus in hac parte ita temperans, in imperando ratione usque adeò usus est, ut milites insolentes se præbuerint numquam: teste eodem Dione. Rursum cautelæ caput est, ne nimis leves simus: namque remissum & clementiorem ducem disciplina militaris non patitur. Certum est enim vires armis constare; quæ ubi à recto tenore desciverunt, oppressura sunt, nisi opprimantur: ut rectè censor ille censuit. Quare advertendum erit Tullianum istud; hoc est, ut salutaris rigor vincat inanem speciem clementiæ. Quod Imperatorem Theodosium spectare solitum, memoriæ prodidit Ammianus.

Cum dispersi ad prædandum securi oberrant hostes.] Veteres quidam libri præferebant *securiores*. Sed hæc non tam anxiè excutienda duximus; rem maximè spectamus: quare hoc monemus, non modò cùm ad prædandum hostes palantur, occasionem superveniendi præberi, cæterisque temporibus & modis ab auctore nostro hîc propositis. Id enim prudentissimos belli duces cavisse, scio tam diligenter, quàm quod maximè; ne scilicet adversariorum auxilia, ne copiæ ex diversis locis venientes cogerentur: separatis enim adhuc incumbere solent, aut subsessas collocare, eaque ratione nullo ferè negotio delere, quos sustenturi numquam erant, si potuissent coire. Tum & hoc fere accedit, ut uno exercitu cæso, alii animos despondeant, veriti ne statim victor & in eos

arma

arma vertat. Callidum in ea re Scipionis consilium. Expugnatis namque ab eo Asdrubalis castris, alter exercitus Syphacis, qui in propinquo erat, quasi victus, eâdem opera profligatus est. Non alienum huic loco strategema, seu potiùs perfidiæ exemplum, quo Lucullus Lusitanos oppressit, & extra unum Viriatum omnes pene delevit. Eós ipse in tria diversa loca distributos consistere jussit, tanquàm rediturus, ostensurusque locum condendæ urbis. Mox quàm ad primos rediit, arma tanquam amici essent ponere persuasit, inde immissis militibus trucidari curavit. Idemque secundis, & tertiis ita celeriter factum, ut cladem priorum non intelligerent: Appianus auctor in historia bellorum Hispaniensium. Addo præterea magnam aut superveniendi, aut victoriæ obtinendæ occasionem olim fuisse; cùm certis diebus gentibus aliquot ominosum fuerit pugnare. Proinde Judæis Sabbato defendere se nolentibus, Pompejus Hierosolymam expugnavit, auctore Dione in Pompejo. Macedones reges toto mense Junio exercitum non eduxisse, ex Plutarchi Alexandro didici. Etiam Romanos istiusmodi religio tenuit, ut videre est apud Festum: *Præliares*, inquit, *dies appellantur, quibus fas est hostem bello lacessere. Erant enim quædam feriæ publicæ, quibus nefas fuit id facere.* Dies illi istos religiosos appellabant. Meminit eorum Cato in commentariis De jure civili: *Itaque*, inquit, *per eos dies non cùm hoste manus conserebant, non exercitus scribebantur, non comitia habebantur; neque aliud quicquam in republica, nisi quod ultima necessitas admonebat administrabatur.* De quibus diebus consulendum Agellii capite 11. lib. 4. & cap. 17. lib. 5. Germanis auspicatissimum rebus gerendis initium Lunâ inchoante aut impleta: ut scribit Tacitus.

Pedites cum tyronibus, sive inferioribus mittat.] Tyrocinium militum unius anni erat. Id Servius ex Ciceronis fragmento probat. Ad militiam euntibus dari solebant custodes, quibus primo anno regerentur. Incipiebat autem tyrocinium anno ætatis XVII. Isidoro teste, Servio 5. Æn. Videndus Cicero pro Cœlio;

[Margin notes: sunt hostium copiæ, ne coire possint. Scipionis callidum consilium. Qua perfidia Lucullus Lusitanos deleverit. Separati exercitus faciliùs superantur. Judæi Sabbato defendere se nolebant. Macedones toto mense Junio non pugnabant. Romani etiam certis diebus non pugnabant. Dies religiosi Romanis. Germanis auspicatissimi rebus gerendis initium, Luna nova aut impleta. Ad militiam euntes primum annum sub custodibus agebant.]

Tyrocinium anno XVII. cœpit.

Cœlio; & Turnebus lib.26.cap.21. Quanquam inferiores etiam & minores in exercitu fuerint, ut ab auctore nostro hic docemur, & lib.1.cap.4.

Ad paludum & viarum difficultates.] In unis membranis Susii, *& marum difficultates.*

Cibum capientes aut dormientes.] Istri cùm A. Manlii castra cepissent, opimæq; prædæ incubarent, epulātes ac ludibundos plerosq;, ac ubi essent præ oculis nescientes, C. Claudius Pulcher invasit, coëgitque cum sanguine & spiritu malè partam simul evomere victoriam. Florus lib.2.cap.10. De superventibus noctu institutis exempla qui desiderabit plura; is inspiciet Sexti Julii Frontini strategemata, quæ in manu sunt, lib.2.cap.10.& alibi. Virg.

C. Claudius Pulcher Istris egregiè supervenit.

Invadunt urbem somno vinoque sepultam.

Aut vacantes certè, securos, inermes.] Suspicatus sum legendum, *vagantes.* & meritò, quanquam libris omnibus dissentientibus, nam C. & G. olim promiscuè ferè scribebantur: teste Quintil.lib.1. cap.9. Ausonius:

Vegetius emendatus C.& G. olim promiscuè scribebantur.

---- *Gamma vice functa priùs C.*

Festus: *quæ nunc appellatur C. ab antiquis G. vocabatur.* Sic infrà cap.19. *vacantibus globis* non rectè membranæ legebant, cum sit retinendum *vagantibus.* Perexigua harum litterarum differentia in libris optimis scriptis: quod testatur vetustissimus, & optimæ notæ manuscriptus Censorinus S Petri Coloniensis. Testabuntur quotquot eodem usi: inter quos ingeniosissimus mihiq; amicissimus Gabriel Rolandius Antuerp. Quòd autem *vagantes* hic rectè legatur, probavit mihi ipse Vegetius, qui libro eodem capite undevigesimo. *In jugis*, inquit, *montium laborantibus, in campis exsparsis, atque securis, in mansione dormientibus oportunum prælium semper infertur.*

Confirmata superior emendatio.

Discalciatos, distractis equis, nihil suspicantes.] Ut primum Vegetii hunc locum legi, arbitratus sum sub verbo *distractis* aliud quid castrense latere, quòd scirem Sosipatro Charisio, Grammatico non è trivio, Strigam castrense vocabulum esse, intervallum

Locus Vegetii semper m... fu... [illegible] ...ctus fuit.

vallum turmarum significans, in quo equi stringuntur: Itidem Higino de castrorum metatione. Inde etiam equos strigare Turnebus dixit, dum in strigam collocantur. Paulus apud Festum: *Striges appellabantur ordines rerum inter se conjunctè collocatarum, à stringendo dictæ.* Sed non sanus ille locus; neque sana mens, puto, Paulo Diacono, dum ita de Festo meritus est. Legerim, *Strigæ appellabantur ordines rerum inter se continuatè collocatarum, à strigando dictæ.* Striges enim aves, ut ex Charisio & aliis discimus. Illud *continuatè* etiam fragmenta Festi agnoscere videntur. Varro lib. 2. De re rustica capite nono. *Boves diversos clunibus continuatos adsistere dixit.* & usi ita eo verbo Cicero & alii. Hæc à me eò dicuntur, quod putarim aliquando *distrigatos* equos hìc dici posse, dum prædandi causa alii oberrarent, pars in castris non ita continuatè strigarent: Sed nunc in viam redeo, scriboque *distratis equis*: nisi malis *destratis*: tunc enim commoda superveniendi occasio, & id causæ fuit, cur equos non stratos semper ascenderint Numidæ. De quo Appianus meminit lib. De bello Punico. *Sternère* autem equos & *insternere* nemini incognita: oppositum est *desternere*. Livius: *Armatos deinde, & instratis equis signum exspectare.* Inde Strata & Stragula dicuntur, quæcumque equis insternuntur. Livius: *Strata detrahi jubet.* Iterum alibi. Seneca: *Stultus est, qui equum empturus, non ipsum, sed stratum inspicit.* Straturas appellare notabam Paulum Diaconum libro 4. Historiarum extremo. Ab eadem origine & *stratores*, de quibus ante dicturum me receperam. Horum munus equum insternere, tenere, ac domino conscendenti opem ferre. Ammianus: *Cum eum oblatus non susciperet equus, dextram stratoris jussit abscidi.* Meminit horum Ulpianus ff. De officio proconsulis; & l. 1. C. De officio præfecti præt. Africæ. Spartianus: *Cum illum in equum strator suus levaret, pugione latus confodit.* Fons & origo superioris mendæ à consuetudine & ineptia librariorum; qui, ut alias, similiter & C. litteram, interim demere, interim addere, pro arbitrio solent. Sic apud Modestum, *Contati milites*, mutarunt in *contecti*. Apulejus 2. Floridorum:

Striga castrense vocabulum.

Festus emendatus.

Continuatè, id est, conjunctim aptè quid collocare.

Prædictus Vegetii locus olim à me tentatus. Nunc emendatus.

Numidæ equis non stratis usi.

Strata equorum

Straturas alii vocarunt. Stratores. & munus eorum.

Origo superioris mendæ.

Apulejus emendatus. Item Ammianus. Apulejus iterùm emendatus.

Interim dies tre, neque Philemon ad conditum venire: scribo, *condictum*. Sic contra *conditum* pro *condictum in horreis*, apud Ammianum scribendum est: Sic apud Apulejum *victricus*, pro *vitricus*, & apud eundem sexto Asini aurei; *bis editis, involat in eam*; scripseris me lubente, *edictis*; quasi apertè, propalam narratis, propositis. Tantum enim istic valet *edicere*; de quo ego aliàs.

Cum primùm adspexerint, perhorrescunt.] Membranæ H. scribebant *horrescunt*; Susii autem. *expauescunt*.

Et ultimos, vel certè insperatos superveniat.] In Susii aliquot libris, *& ultimis aut certè insperatis superveniat*.

Frumentantibus superveniendùm. Sciponis cautio contra superventus, dum frumentaretur. Phaniæ præfecti Aphrorum strategema.

Eos etiam, qui longè à suis pabuli aut prædæ gratiâ commorantur.] Paratos esse vult Vegetius exercituum ductores, ut eos homines statim occupent, cum dilecta manu militum. Incommodum superventus, dum frumentaretur, Scipio memorabili strategemate evitare solet; Campum, quem demessurus erat, circundabat equitibus, & peditibus scutatis. Ipse cum turmis aliis obequitans, excedentes circulum severè castigabat; qua sola re Phaniam præfectum Afrorum equitum compescuit; qui juvenis impiger equos habebat paruos, celeres, herba, si alia deessent, contentos; cum iis in arbustis, aut vallibus latitans, quotiens vidisset hostem dissolutiùs agere, advolabat, damnoque dato rursus in tutum tanquam aquila se recipiebat, narrat Appianus De bello Punico. Maximus quoque, cum ad commeatum exeundum erat, suos semper levi armatura equitatuque (ut patrem Paulum in Macedonia viderat) sepiebat; teste eodem Appiano De bello Hispan.

Restituta Vegetio sua scriptura. Potus gratia milites exire sæpe coacti.

Aut prædæ gratia commorantur.] A membranis H. discedere non ausim, quanquam in iis solis legatur: *aut potus gratia*, quòd videam de præda paulo ante auctorem nostrum egisse. Potus gratia exire milites nemo nescit, sed commorandum ea causa interim fuisse, testimonio Catonis ex secundo Originum

liquet.

liquet. Ubi insignis militum hac parte necessitas detegitur; *Qui aquatum*, inquit, *& lignatum jubentur ire, securim atque lorum ferunt, gelum crassum excidunt, eum loro colligatum adferunt.* De Rheni ac Danubii glacie idem commemorat Herodianus lib. 6.

Inter hostes discordiarum serere causas.] Quanti sit momenti, ut contra quos belligeramus, inter se ipsi dissentiant, exemplo uno aut altero clarum fiet. Buculi Ægyptiæ populus post superatos Romanos Alexandriam occupaturi erant; nisi Cassius è Syria dux adversum eos missus, id effecisset, ut ipsi distraherentur in partes. Qua ratione effectum est, ut quos ante Romani adgredi non audebant, eos Cassius inter se tumultuantes oppresserit. Petenda historia à Dione in M. Antonino. Codrus quoque antiquissimus rex Atheniensium, veste pastorali induta, castris se hostium immisit, ibique concitata rixa interfici se passus est, quò civitati obsessæ opem ferret. Quod narratur à Vellejo Paterculo.

Discordiarum causæ inter hostes ferendæ.

Ea ratione Cassius Buculos delevit, qui bus antea resistere Rom. non poterant. Eodem strategemate Codrus rex Atheniensis obsidio civitatem liberavit.

Nam civile odium ad inimicorum perniciem præceps est.] Interea temporis, dum Romæ domestica illa seditio de lege agraria gliscerct, opportune arma sumenda videbat cum Vejentibus Hetruria tota. Livius: *In spem ventum erat discordia intestina dissolvi rem Romanam posse, principesque in omnium Hetruriæ populorum conciliis fremebant, æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæviant; id unum venenum, eam labem civitatibus opulentis repertam, ut magna imperia mortalia essent:* lib. secundo ab V.C. Item Varro primo De vita populi Romani; *Distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque ægrotare incipit & consenescere.* Neque solis ea labes civitatibus, sed regnis & imperiis quoque reperta. Mirum, quantum ad seditiones semper inclinati fuerint Græcorum animi; qui dum eminentissimum quemque è medio tollere conati, totam perdidere Græciam; teste Herodiano lib. 3.

Civibus dissidentibus civitas, aut regnum facilè invaditur. Discordia una labes reperta opulentis civitatibus, & magnis imperiis. Græci eminentissimum quemque tollentes, totam perdiderunt Græciam.

Respondebitur, si fuisset ista cautela.] In uno Susiano codice repperi, *respondebis si fuisses ibi cautela.*

Tentatus forte, & restitutus Vegetius. *cautela.* Inde lubens fecerim, *si fuisset inibi cautela.* Id an meritò, illorum esto judicium, qui sciunt *inibi*, pro *ibi* Plauto, Apulejo, & Ciceroni quoque usitatum. Adverbia autem *ibi, ubi, hic, illic*, vice pronominum relativorum poni ab optimis scriptoribus, testantur, quæ ea de re dixi in Particulis meis.

Carri in orbem constituti pro munitione sunt. Sarracas. Omnes barbari carris suis in orbem connexis.] Meminit strategematis Sisenna quarto Historiarum: *Impedimenta*, inquit, *collocant omnia, construunt carros, & sarraca crebra disponunt*: apud Nonium in *Carra*. De eadem re Ammianus: *Unde haud longo spacio separatum vulgus inæstimabile Barbarorum ad orbis rotundi figuram multitudine digesta plaustrorum, tanquam intramuranis cohibita spaciis, otio fruebatur & ubertate prædarum.* lib. 31. Iterum paulo infrà: *Octavo tandem die hostium carpenta cernuntur, ad speciem rotunditatis detornata digestaque.*

Veremur, ne discere nequeamus, quæ.] Solum exemplar M. *veremur ne dicere debeamus quid à nobis alii didicerint.*

Quia vigentibus pacis officiis procul aberat bellorum necessitas.] Exemplar C.S. M. H. *necessitas belli*: ampliùs tamen in M. *procul aberrat necessitas belli.*

Restituta Vegetio sua lectio. Duci exemplis. Sequi exempla. Doceamur exemplis.] In Codice M. expressum erat, *docemur exemplis.* Genuinam lectionem (ut mea fert opinio) suggerunt membranæ H. in quibus disertim exstat, *ducemur exemplis.* Nam ut duci victoriæ præmiis, gloria, sic & præmia ac gloriam ipsi sequi dicimur. Itidem Cicero, & alii boni scriptores dixerunt, *exemplum alterius sequi.* Ecquid causæ sit, cur minùs eadem tralatione *exemplis ducamur*: cùm ipse Vegetius, Scipionis, Metelli Mariique exempla sequenda hîc proponat.

Strabonis, Flor. & Eutropii pugna de bello Numantino. Scipio Africanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequenter victos accepit.] Auctor est Strabo Romanos bellum cum Numantinis gessisse per annos viginti. L. Florus, Eutro-

Eutropius, & alii annos tantùm quatuordecim numerant. Si à consulatu Q. Fulvii Nobilioris & T. Annii Lusci, originem hujus belli repetamus (qui fuit anno urbis conditæ DC.) reperiemus usque ad consulatum secundum P. Scipionis, & C. Fulvii Flacci, annos undeviginti. Quibus si tempus, quo Numantia à Scipione obsessa fuit, id est menses quindecim (juxta Paterculum lib. 2.) adjiciamus: apparebit Strabonem rectè computasse. Nobilior cum exercitu triginta millium in Segedanos missus fuit. Illi statim ad Araschos (quidam Arevacces vocant) cum uxoribus, & libris confugerunt, & Caro duce electo, tertio die sex civium Romanorum millia ceciderunt. Ipso autem victoriæ die belli fortunam conversam videntes, & Segedani & Araschi, Numantiam se receperunt. Quam triduo post ipse Nobilior expugnare conatus est. Quæ Historia ex Appiano repetenda libro De bello Hispan. Sed ut primus Nobilior, item post illum multi & præstantissimi Romani duces frustrà idipsum conati. Nam sex consules, sex exercitus consulares nihil inde, nisi calamitatem & contumeliam retulerunt. Quod satis superque testantur eorum temporum historiæ: Appianus dicto libro, Florus lib. 2. cap. 18. Eutropius lib. 4. Diaconus & alii.

Bellum Numantinum cœptum anno ab urbe condita DC. Numantia mensibus quindecim obsessa. Strabo non malè computū inivit. Origo & fons istius belli.

Sex consules nihil præter ignominiam à Numantinis retulerunt.

Hos disciplinæ regula custodita omni opere, fossisque faciendis ita diligenter exercuit.] Simul ut in exercitum Hispanicum venit Scipio, acrius sibi cum Romano, quàm Numantino milite prœliandum animadvertit. Qui ut disciplinam militarem, non dico collapsam, sed prorsus neglectam nunc restauraret, omnes ilicò mercatores, meretrices omnes, cujusque modi divinatores, quos sæpe milites consulebant, ejecit: vetuitque ne in castra aliquid non necessarium importaretur; sacrificiis quoque, quibus per exta futura inquirebant, interdixit. Lixas calonesque paucos esse voluit. Jumenta omnia clitellaria, paucis necessariis exceptis, venderent imperavit: milites coquos habere noluit; instrumenta culinaria præter veru, ahenum, & vas potorium ferre vetuit. Culcitas haberi prohibuit, primusque ipse culcita fœnea

Scipio disciplinam militarem restauravit: Quibus id rationibus effecerit.

Id exercendo potius, quàm puniendo effecit. Ex neglecta militari disciplina res adversariorum augentur.

usus est. Ignaviam, aliaque militum vitia exercendo potiùs in castris, velut in scholis, quàm puniendo sustulit. Testantur Appianus De bello Hispan. Valerius Max. lib. 2. cap. 7. Eutropius, Paulus Diaconus Historiarum lib. 4. Florus lib. 2. cap. 18. Livius lib. 57 Frontinus lib. 4. Strateg cap. 1. Plutarchus in Mario. Simili ratione in obsidione Carthaginiensi, cùm præter spem, sola disciplinæ militaris negligentia res hostium auctæ essent, exercitum repurgatum constat hoc Scipionis edicto; *Quotquot non militatis, abite omnes è castris hodie, præter eos, qui potestatem manendi à me acceperint.* videndus Appianus de Bello Punico.

Flori locum expressit Vegetius.

Ut diceret fodientes luto inquinari debere,] In uno V. codice legebatur *deberent*. Sed scripserit ne hoc Vegetius, videant eruditi. Ad locum saltim Flori digitum intendit; quem subscribo ex lib. 2. cap. 18 *Ferre plenius vallum, qui arma nescirent; luto inquinari, qui sanguine nollent jubebantur.*

Vegetio sua lectio reposita.

Ipsos denique Numantinos capta civitate sic concremavit.] In eum modum illa cum paucis sequentibus edendum curavi; præeuntibus tribus quatuor libris. Ante me ediderant, *Cum ipsis denique Numantinos sic capta civitate concremavit*, *ut nullus evaserit.* Id qua sententia dictum voluerint, equidem non intelligo: nisi stolidi putarint eò devenisse insaniæ Scipionem, ut simul cum ipsis Numantinis milites suos flammis consumserint.

Florus ab Appiano dissentit. Stat à Vegetio. Item Paulus Diaconus Ipsi Numantini civitatem suam flammis;

Ut nullus evaserit.] Appianus persuadere nobis nititur, capta Numantia alios Scipionem vendi jussisse, alios ad triumphi pompam selegisse, ac servasse Sed pro Vegetio stat inprimis Florus, dicto cap. 18. *Sic oppressa*, inquit, *civitas nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantinus non fuit, qui in catenis duceretur.* Idemque testatur Paulus Diaconus l. 4. Historiarum: *Novissima spe desperationis in mortem omnes destinati, clausam urbem ipsi introrsum succenderunt, cunctique pariter ferro, veneno, atque igne consumpti sunt. Romani nihil ex his penitus habuere victis, præter securitatem suam: neque eversa Numantia vicisse se*

magis

magis Numantinos quàm evasisse dixere. Unum Numantinum victoris catena non tenuit, unde triumphum viderit Roma. se ferro ac veneno consumunt.

Metellus in Aphrica.] Bellum hoc gestum anno urbis DCXLIIII. Consulendus Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. Frontinus lib. 4. Strateg. cap. primo, Florus libro tertio, cap. primo, Sallustius Jugurtha, Livius, Plutarchus, alii. Cimbricum bellum.

Cimbri quoque.] De bello Cimbrico, & Marii diligentia industriaque, adeundus Florus lib. 3. cap. 3. Plutarchus in Mario, Diaconus lib. quinto, & alii.

Cæpionis & Manilii & Silani legiones inter Gallias deleverant.] Nesciunt Silanum libri M.S. & H. iidemque totum quod paulò antè præcesserat, *& disciplina majorum*, delebant, & pro *Cimbri quoque*, legebant solummodò *Cimbri*. Ut ut reliqua se habeant, de Silano scio falli. Nam eum hîc series ipsa temporum requirit, historiæ veritas, & alii item codices Vegetiani. Namque primus contra Cimbros & Teutonos infeliciter M. Junius Silanus cos. pugnavit: Itemque post illum Manilius & Q. Servilius Cæpio. Florus mihi testis erit locuples, & idoneus: *Sed nec primum*, inquit, *impetum Barbarorum Silanus, nec secundum Manilius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt: omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset.* Confirmata vulgaris apud Veg. lectio. Quot Rom. duces cum Cimbris infeliciter congressi fuerint.

Sed etiam Teutonum, & Umbrorum publico Marte deleret.] Emendabam *& Ambronum*, adiutus libro M. & H. eamque tam scio veram esse lectionem, quàm meridie lucere. Testis mihi Plutarchus in Mario. Ubi, tanquam tessera prœlii fuerit, exclamant: *Ambrones, Ambrones.* Testes erunt quotquot meminerunt hujus belli Historiographi: inter quos Diaconus lib. 5. principio, non uno loco. Umbri Italiæ populus, quorum civitates apud Ptolemæum lib. 3. c. 1. De Ambronibus ita Festus: *Ambrones fuerunt gens quædam Gallica, qui subita inundatione maris, cum amisissent sedes suas, rapinis & prædationibus se suosque alere cœperunt. Eos, & Cimbros Teutonesque C. Marius* Ambrones populi in suum locum reducti apud Vegetium. Umbri qui. Qui Ambrones.

 delevit

delevit, ex quo tractum est, ut turpis vitæ homines Ambrones dicerentur. Inde etiam in vetere Onomastico: *Ambro, decoctor, consumptor patrimonii.*

AD CAPUT XI.

Restituta Vegetio bona lectio.

UT citatiores sumpta esca redderet.] Auctoritate quinque librorum melioris notæ M.H. & trium Susii locus hic aliter constituendus est, legendumque, *Ut audaciores sumptus escæ redderet.* Hoc qui mutarunt, præsertim post exemplum M. typis expressum, eos oportet insigniter fuisse audaces. Quod condonarem facilè, si non pluribus locis eodem fuissent modo grassati. Humanum quid hoc in loco ipsis evenit, id est hallucinati, & lapsi, quia non viderunt *sumptus*, pro *sumptione* poni. Ea enim phrasis incognita occasionem dedit loco depravando. Observavi insolens non fuisse ætate illa media, substantiva nomina quartæ inflexionis, pro verbalibus poni. Ea phrasi sæpe usus, si fortè & delectatus Tertullianus: qui in uno libro De carne Christi: *Nervorum tenaces connexus, venarum ramosos discursus*: item *prægnatus, & conceptus*: pro *connexione, discursione, prægnatione, conceptione* dixit. Pari phrasi Apulejus lib. undecimo: *cautoq; circumspectu vitam, quæ multis casibus subjacet, esse vivendam.* Ubi ineptè vulgatur, *veniendam*: scripserant veteres librarii *vejuendam*, de quo more suprà indicavi, & inde natum hoc mendum. Prædicta phrasi *figuras & positus ossium*, Cornelius Celsus dixit initio libri octavi. Itidem apud Capitolinum *venatus, ducatus*. Itidem, *judicatus, amissus, comperendinatus, conlectus, opinatus*; pro *amissione, judicatione, comperendinatione, conlectione, & opinatione.* Etiam Latinissimo sæculo Ciceronem, Lucretium, & alios usos probare possim, ni aliò properarem.

Sumptus, pro sumptio. Substantiva quartæ inflexionis, pro verbalibus. Prægnatus, conceptus, pro prægnatione, conceptione. Emaculatus Apulejus.

Et aciem construant antè, quàm hostes adveniant.] Vulgò legebatur, *& aciem prius construant, quàm hostis adveniat.* Ego libros veteres sequi malui.

Vegetius mendo liberatus.

Quod si intra civitatem manentibus paratus advenerit.] Lege, meo periculo, iterum numero multitu-

multitudinis;& emenda, *quod si intra civitatem manentibus imparatúq; advenerint.* Nam ea scriptura tribus mss. Susii & M. confirmata est, quid enim mirum est, si paratus adveniat, qui oppugnaturus venit? τὸ *imparatus*, ipsos oppidanos tangit. Præter libros, ipsa res clamitat; & Vegetii verba sequentia, *aut differatur egressus, aut certè dissimuletur.*

Differatur egressus, aut certè dissimuletur.] Sic Furius consul, cùm primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit. Livius lib. 3. Item Cæsar libro quinto belli Gallici: *Sic nostros, inquit, contempsere, ut alii vallum manu scindere, alii fossas complere inciperent. Tunc Cæsar omnibus portis eruptione facta, equitatuq; emisso, celeriter hostes dat in fugam.* Simili strategemate Labienus Induciomari militibus supervenit, apud eundem Cæsarem, eodem libro. Pari modo & Pompejani milites excepti, apud Hirtium De bello Africano. Obsessi aliquoties lacessiti, erumpere debent cum minimè exspectantur.

Tunc illis stupentibus lectissimi prorumpant.] Placet V V. librorum lectio M.C.S.H. & Susii, *lectissimi quique erumpant.*

Multum virium labore itineris pugnaturus, amittit.] In uno mss. Susii & H. *ne multum vir. lab. itin. pugnaturus amittat.* Volsci cursu & clamore fessi contra Romanos pugnam inierunt: sed in fugam statim acti, etiam castris exuti sunt. Livius lib. 2. Servius Galba cum lassis ex itinere militibus Lusitanos aggressus est, & in fugam egit: cæterùm cùm per imperitiam cum debili & fesso milite vehementius persequeretur, versi Barbari ad septem millia Romanorum ceciderunt: Appianus De bello Hispaniensi. Redditū Vegetio, quod suū erat. Fessi labore itineris prœlium non debeat inire

Quid faciet, qui ad aciem anhelus adventat.] In mss. quibusdam, *in aciem marcidus adventat*: in aliis, *incautus adventat.* Sed de lectione editâ nihil muto.

Et superiori nostra ætate.] Quis non videat diversa esse, & disiunctione indigere, quæ superiorum, & quæ nostra ætate fiunt? lib. optimi M.S.H. & Susii, *superiori vel nostra ætate*, constanter & meritò legebant. Iterum Vegetio restitutum, quod suum est.

Ne

Ne quid amplius dicam, exercitus perdiderunt.] In veteri M.H. & duobus Susii legebatur, *exercitus didicerunt*. Verumtamen, quæ mea opinio est, scripsit Vegetius, *perdiderunt*: ac parùm abfuit, quin diceret, *exercitus prodiderunt*.

AD CAPUT. XII.

FOrmido ex vultu, verbis, incessu motibusque cernitur.] In veteri M. *moribus cernitur*. Idem codex cum H. mihi auctor fuit, ut paulò antè ederem *diligenter explora*; cùm antè vulgaretur, *diligenter convenit explorare*.

Dulce bellum inexpertis.

Inexperto enim dulcis est pugna.] Malunt *inexpertis* M.H. & tres mss. Susiani. Pervulgata admodum Pindari parœmia, *dulce bellum inexpertis*. Præcipites quidem sunt ad prœlia tyronum animi, sed quia rariùs, aut nunquam videre homines vulnerari, summum periculum est, ne ad prima statim vulnera expavescant; primamque coitionem, quæ acerrima est, non sustineant. Illa recepta est, & omnium calculis probata sententia: *Consilio seniorum bella suscipienda, gerenda esse; at juniorum manibus defendendas possessiones; patriamque tuendam*. Huc & allegoria pertinet de re nautica; qua in suo Catone Cicerò usus: dum probat eum, qui clavum tenet, consilio, auctoritate ac sapientia plus præstare, etsi quietus sedeat; quàm juvenes suis viribus ac velocitate: quanquam illi malos scandant, per foros cursitent atque sentinam exhauriant. Aristoteles septimo Polit: *Potentia est in junioribus, at in senioribus sapientia*.

Juvenes bello apti; at consiliis seniorum regendi. Senes plus consilio præstant quàm adolescentes manibus. Potentia in junioribus; in senioribus prudentia.

Monitis tamen & oratione ducis.] In veteribus codicibus pro *oratione*, legas *admonitione*, vel *hortatione*, vel *adhortatione*. Sed omnia hæc idem valent; & de allocutione exercitus intelligenda, quam nos suprà diligenter explicuimus, quatenus ad ritus ibidem servatos attinet. Sed adjiciēda istis quæ auctor noster hoc capite proposuit præcepta & argumenta, quibus ipsi duces in adhortatione prœlii, jacentes militum animos erigere, & erectos ad arma incitare debent.

Si

Si futuri certaminis talem acceperint rationem, quia sperent se facilè ad victoriam perventuros.] Quot libri, tot ferè scripturæ: Inprimis S, *qua sperent se ad vic. perventuros*. H. *quasi se facilem ad victor, perventuros*. M, & tres Susii, *quasi sint facilè ad victoriam perventuri*. Ad rem ipsam quod attinet, exemplum apud Cæsarem tertio Belli civilis. Ibi Pompejus, dum milites adloquitur: *Scio me*, inquit, *penè incredibilem rem polliceri: sed rationem consilii mei accipite, quò firmiore animo in prœlium prodeatis*.

Qui rem difficilem militibus promittunt, viam ostendere debent, qua ad id perveniendum putant.

Sine dubio autem formidolosiores sunt.] In exemplari M. S. & duobus scriptis Susii, *infirmiores sunt*.

. Frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, unde videre hostem.] C. Marius bello Cimbrico à Teutonis, Ambronibus Cimbrisque ad publicum certamen sæpiùs vocari se passus est, non statim evocari: neq;, quòd hostem sperneret, sed quòd suis malè metueret, intra vallum se continuit. Hos irruere, manusque conferere volentes acriter increpuit, ac proditores patriæ appellavit; militesque supra vallum constituens hostes intueri jussit, ut formam illorum tolerare, & vocem longè ferinam & barbaram perferre adsuescerent, apparatus incessusque perdiscerent: Plutarchus auctor in Mario. Arma quoque & equos adversariorum recognoscere monet ipse Vegetius, quòd ea, quæ ex usu sunt, non timeantur. Magnus quondam ab elephantis metus in acie, & major subinde, quàm erat periculum. Cæterùm, ut aspectum bestiarum sustinere, cùm milites, tùm equi consuescerent; fuêre, qui boum coria instar elephantorum consui, & fœno repleri curarint; eaque simulachra submisso camelo, eique insidente magistro moveri atque agitari fecerint: quod notat Diodorus Siculus de Semiramide, & de Perseo Macedonum rege lib. 3.

C. Marius bello Cimbrico cur in castris se diutius continuerit.

Quid remedii repertum contra metum elephantorum.

AD CAPUT XIII.

PRimum auxilium captes ex loco.] Veteres libri M. C. & H. *capias*, scriptum habent. Quos

non

Locus superior quam ob rem occupandus

non sequor. Locus superior, & prœlii tempore, & castris locandis occupandus est: ut suprà docui. Adeundus etiam Frontinus lib.2.cap.3.num.9.

AD CAPUT. XIV.

In acie instruenda cavenda sunt, Sol, ventus, & pulvis adversa: Eo strategemate Hannibal apud Cannas vicit. Hannibalis illud strategema, Cimbrorum dux contra Romanos imitatus.

TRia debet antè prospicere, Solem, pulverem, ventum.] Tria præcepit cavenda Vegetius in ordinatione aciei: videlicet Sol, aut pulvis, aut ventus; ne adversa nobis sint, sed hostibus potiùs incommodent. Quod ab Annibale callidissimo imperatore, apud Cannas observatum, magno equidem Romanorum malo, testatum reliquit Livius, & L. Florus lib.2.c.6. Plutarchus in Annibale: & inter strategemata relatum à Frontino lib.2.c.2. Sol, & æstus Cimbrorum oculis infesti, Romanis alibi præsidio fuerunt; Plutarcho teste in Mario. Annibalis istud strategema pôst imitatus quoque dux Cimbrorum cum Mario congressus in campo Caudio. Is enim nebulosum diem nactus, ut hosti inopinatus occurreret: tum ventosum quoque, ut pulvis in oculos, & ora ferretur: tum acie conversa in Orientem, ut (quod ex captivis mox cognitum est) ex splendore galearum ac repercussu quasi ardere cœlum videretur. Florus lib.3.c.3. Itidem fulgura & imbres ex adverso cadentes ora oculosque lædunt: teste Dione in Severo. Si noctu pugnandum est, & Lunæ rationem habendam Romanæ industriæ exemplo cognoscitur, qui cum Ponticis congressuri ita direxerunt aciem, ut Luna hostibus adversa, suis à tergo esset. Qua in occasum devergente, & propiùs ad horizontem prolabente, productiores Romanorum porrectæ sunt umbræ. Hinc decepti inani imagine Pontici, in umbrarum spectra in irritum sua tela conjecere: ut ex Plutarchi Pompejo, Orosio, Frontino, & aliis discimus; frustrà iisdem reclamante Floro. Quod apud eundem observare non neglexit doctissimus Mathematicus Johannes Stadius.

Itidem fulgura & imbres in prœlio adversa, incommodant. Noctu etiam Lunæ rationem habere cur oporteat.

Ventus contrarius tua inflectit ac deprimit tela.] Quæ vento adverso tela mittuntur, excepta flatu impetum non habent, sed retrorsum coguntur:

Vento secundo missa tela

quæ

quæ autem vento secundo jaciuntur, ultra mensuram humani jactus feruntur in hostem. Liquet ex pugna inter Theodosium & Eugenium commissa, apud Paulum Diaconum lib. 13. Historiarum, & Rei ecclesiasticæ scriptores; ut apud Theodoricum lib 5. cap. 24. Socratem, alios. ulterius, & majore impetu feruntur.

Ne post paullum accedente die noceat Solis, mutata conversio.] Liber trium Coronarũ, *antecedente*. In altero autem Susianorum, *ascendente*.

Acies dicitur exercitus instructus, frons, quæ adversus hostem spectat.] Conantur loco movere illam lectionem tres mss. Susiani, dum scribunt; *exercitus instructi frons, quæ adversus hostem spectat*. liber. S. *exspectat*. Etsi aliud acies, aliud frons videatur; quasi hæc illius tantùm pars sit anterior; similesque in acie partes, tanquam membra corporis, cornua & quæ alas vocant, &c. Juvat eas membranas tamen Ælianus De phalange seu legione: *Cujus longitudo*, inquit, *prima decursionum ordinatio est, quæ & frons & facies & acies & jugum & os & duces & præstites & primi decuriarum vocari solita est*. Iterum Ælianus cap. De intervallis; *Ut pro acie, ac oris cujusdam robore ipse sit ordo decurionum*. Apud eundem cap. De transversa phalange: *Oblongum id consuevimus nominare*. Mirum, nî in veteribus, ex Græco textu translatum fuerit, *Os longum id consuevimus nominare*.

Examinanda veterum librorum scriptura.

Suspectus mihi Æliani locus, fortè sanatus.

Hæc in publica pugna, si sapienter disponitur, plurimum juvat.] C. Flaminius cos. Adversum Gallos pugnaturus, cùm prodigiis, tum litteris senatus ex acie revocatus est. Ille litteras acceptas non priùs aperuit, quàm collatis signis hostes fudisset, octo millibus cæsis, septendecim millibus captis. Auctor est Plutarchus in Marcello. Vicit autem Flaminius Gallos tribunorum maximè in acie instruenda prudentia, quâ illorum primum impetum ardoremque fatigaverunt. Quod notat Polybius lib. 2. Vide Vegetium hoc lib. cap. 20 Magnum etiam ad victoriam adjumentum acies bene instructa Alexandro Magno attulit; teste Quinto Curtio libro quarto.

C. Flaminius aciei maximè ordinatione devicit. Acies bene instructa etiam Alexandro victoriam tradidit.

In se-

In secundo ordine circumdati cataphractis, nec non.] Reposui, quod exciderat, *circundati cataphractis sagittariis, nec non optimi milites*; secutus in eo auctoritatem librorum veterum M. C. S. H, & unius Susii.

Apud Vegetium verbum repositũ, quod exciderat.

Vehementius enim cum saltu cursuque tela mittuntur.] Hac de re memini dicere me libro secundo cap. 23.

De sagittariis juvenibus, de bonis jaculatoribus, quos anteà ferentarios nominabant.] *Ferentarii dicti levis armatura, quòd quicquid opus esset auxilia ferrent excursu levi, armis gravibus non impediti*: ita Nonio Marcello definiuntur. Eosdem Festus definivit, *vel à ferendo auxilio, vel quia fundis & lapidibus pugnabant; quæ tela feruntur, non tenentur.*

Ferentarii à ferendo auxilio:

Vel quòd tela ferent levia.

Quartus item ordo construitur.] In M. & Susian orum altero, & ipso adeò Modesto legitur, *constituitur*. Itemque suprà hoc eodem capite, *Ita ergo constituantur ordines*: omnibus ibidem exemplis cusis & scriptis approbantibus.

De his, qui acriter verutis.] Veteres libri ad unum omnes, & ipse Modestus, *alacriter*, legunt. Solus H. manuscriptus (adstipulante quoque Modesto) auctior est; scribitque, *alacriter se agunt verutis*. Quæ mihi scriptura mirum ni placuisset; cùm eodem modo agendi verbo Terentium, Virgilium, alios probatissimos Latinæ linguæ auctores usos non ignorarem. De longitudine & figura verùtum itemque pilorum, dictum à me alibi est.

Auctus verbo Vegetius.

Fundibulatores, funditores, fundibulatores sunt.] Pro *fundibulatoribus* codex M. utrobique *fustibulatores* substituit; eique consentit Modestus, neque video cur fustibulum paullo pòst describat noster Flavius, nisi velit quemadmodum *à funda funditores*, sic & *à fustibalo fustibulatoribus* nomen esse. Quare admirandus tam pertinax in deteriorem sententiam reliquorum librorum consensus. Pro quibus etiam stare videtur Isidorus: qui lib. 18. cap. 10. *Fundibalum dici* ait *quasi fundentem & emittentem.* Qui

Funditores à funda.

Fustibulatores à fustibalis.

Fundibali unde dicti.

Qui fundis ex lino vel ſetis factis.] Appinxerant hîc in veteribus librarii aliquot emblemata; qualia ſunt, *qui fundis utuntur ex lino vel ſetis*. alii, *qui fundis ex lino vel ſetis factis pugnant*. Ceterùm à quibus iſta ſint artificibus, facilè declarat quod ſubditur, *dirigunt ſaxa*. Dicta autem Iſidoro funda, quòd ex ea fundantur lapides. Ejus deſcriptionem tradidi libro primo cap. 16. Funda, unde dicta.

Cùm ad ſpathas & ad pila (ut dicitur) ventum fuerit.] De ſpathis, id eſt gladiis majoribus, & ſemiſpathis, hoc eſt minoribus, meminit Iſidorus lib. 18. cap. 6. & Vegetius noſter lib. 2. cap. 15. & Tacitus in Annalibus. Gladios Romanorum longiores factos declinante imperio, & à dextro femore ad ſiniſtrum latus translatos, jam antè à me didiciſti. Addam inpræſentia ſub Iphicrate Athenienſium duce, eorum quoque armaturam mutatam. Cùm enim ante illum Imperatorem pedites maximis ſcutis, brevibuſq; haſtis, minutis gladiis uterentur: ille è contra peltam pro parma fecit, à quo poſtea peltaſtæ pedites appellati; ut ad motus concurſuſque eſſent leviores. Haſtæ modum duplicavit, gladios longiores fecit: cujus rei auctores do Æmylium Probum, & Diodorum Siculum lib. 13. Romani longioribus gladiis uti incipiunt. Ad ſiniſtrum latus transferunt. Athenienſes armaturam quando mutarint. Peltaſtis nomen à peltis.

Contorto circa caput brachio dirigunt ſaxa.] Id quomodo & quotiens faciendum ſit, declarat hic ſcriptor lib. 3. cap 23. *Semper*, inquit, *adſueſcendum eſt, ut ſemel tantùm funda circa caput rotetur, cùm ex ea emittitur ſaxum*. Diverſum tamen apud Virgilium (credo propter vim majorem) lib. 9. Æneidos ſervatum videbis: Funda ſemel tantum circa caput rotabatur.

Stridentem fundam, poſitis Mezentius armis,
Ipſe ter adducta circum caput egit habena:
Et media adverſi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.

Quos accenſos, tanquam juniores, & poſtea additos, nominabant.] Quattuor in libris non peſſimæ notæ M. H. & duobus Suſii hæc omnia deſiderantur: eoſdem autem milites alibi auctor noſter

 deſi-

definivit lib. 2. cap. 19. Ceterùm cùm eundem, qui principes, qui hastati, qui triarii fuerunt, pluribus quoque locis tradidisse videam, tum alias quoque in disciplina militari cautelas interdum secundùm, sæpè etiam tertiùm, quandoque penè ad nauseam usque repetiisse animadvertam, vix ausim, quæ de accensis hic repetuntur, loco movere. Id præsertim ea propter, quòd eodem hoc capite de sagittariis juvenibus agens adjecerit: *quos antea ferentarios nominabant*. Hic meus mos est, eamque rationem in emendandis veterum scriptis lubens admodùm servo, ut non plus exemplaribus vetustis tribuam, quàm scriptor ipse, in quo versor, permittere videatur.

Antiqui triarios appellabant.] Plurimi libri legebant, *quos antiqui triarios appellabant*. Monui lib. 1. cap. 20. Vegetio cum antiquis scriptoribus non convenire: quòd illi hastatos in prima acie collocant. Similiter & Varro facere videtur l. 4. De lingua Latina: *Hastati*, inquit, *dicti, qui primi hastis pugnabant; pilani, qui pilis; principes, qui à principio gladiis, & pòst commutata re militari minus illustres sumuntur. Pilani triarii quoque dicti, quòd in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. Quod hi subsidebant, ab eo subsidium dictum; de quo Plautus -- agite nunc subsidite omnes, quasi solent triarii.* Horum ultimus in aciei ordinatione locus; nec ad pugnam veniebant, nisi rebus propemodum desperatis; & inde locum adagio fecerunt: *Res ad triarios rediit.* De quo adeundus eruditiorum Bataviæ nostræ primus & antesignatus Erasmus Roterodamus in suis Chiliadibus.

Hastatos antiqui scriptores in prima acie ponunt. Triarii qui.

Res ad Triarios rediit.

AD CAPUT XV.

SED melius est plures acies facere, quàm militem spargere.] Liber collegii trium Coronarum pro *spargere*, legebat *expandere*. M. & duo Susiani, *exspargere*: quod amplector. Sic eodem hoc lib. cap. 19. *In campis sparsis, atque securis.* Emendant M. H. & Susii *exsparsis*. Iterum hoc lib. cap. ultimo: *Melius est post aciem plura servare præsidia, quàm latius militem spargere.* liber M. H. & duo Susii *militem exspargere*. Sæpius in hoc auctore abjectas de verbis

Exspargendi verbum revocatum multis locis apud Vegetiũ.

præfitiones restituo: hoc libro cap. 22. *Unum superest edocere*, ita enim scribitur in M.H. & duobus Sufii; itidem ope unius exemplaris M. hoc lib. cap. 33. lego. *Cataphracti equites propter munimina quæ egerunt*: vulgò, *quæ gerunt*. Sic *evenire milites*; *evenire hostes*, primus huic auctori restitui. De quibus suo loco. Pari phrasi paullò ante suspicatus sum apud Apulejum *edictum* scribendum, pro eo, *quod palam, apertè libereque dictum est*: nec ejus conjecturæ jam pœnitet. Nam idem scriptor lib. 2. De Asino aureo: *Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis, turbulenta, & arcana, stipitibus emerendis edicit in vulgum*. Quamquam isthîc emendandum, *totam civitatem responsis turbulentat, arcana, stipitibus emerendis, edicit in vulgum*. Nam alibi apud eundem scriptorem legas: *me strepitu turbulentavit*. Redeo ad edicendi verbum, de quo mihi altera in præsens emendatio occurrit, in l. prima C. de famosis libellis: *Nomen suum profiteatur, & quæ per famosum libellum persequenda putaverit, ore proprio dicat ita, ut absque ulla trepidatione accedat*. Scribo ac restituo ex optimis membranis meis, *Nomen suum profiteatur; & ea quæ per famosum putavit persequenda, ore proprio edicat*.

Pluribus apud Vegetium locis verba composita pro simplicibus reddita.

Edicere, pro palam eloqui.

Apulejus correctus.

Emaculata l. prima C. de famosis libellis.

Quadraginta duos pedes in latum, & mille passus in longum.] Disertim perscriptum in membranis H *quadraginta duo*. Itidem in iisdem membranis lib. 2. cap. 6. *equites loricatos centum triginta duo*: in omnibus reliquis *triginta duos*. Dixisse porrò veteres *duo* & *hos duo*, testis Terentius in Adelphis, *Tu illos duo olim pro re tollebas tua*. Ibique id notavit Helenius Acron. & post eum id observavit confirmavitque testimoniis Sosipater Carisius lib. 1. Grammat. Prudentius Apotheos.

Emendatus Vegetius.

Hos duo, quarto casu veteres dixisse.

Quinque in deserto panes jubet, & duo pisces
Apponi. ---

Juxta mensuram podismi.] Malebant M. & H. *juxta mensuræ podismum*. Qui libri (accedentibus quoq; in eo duobus Sufii) totum hoc membrum sequens, *si autem internos ordinare voluerit; 21. pedes in*

latum,& duo millia passuum in longum, decem millium tenebit exercitus, non admittunt pro Vegetiano

Vegetius iterum correctus.

Nam si nimiùm fuerit acies attenuata.] Numquam hoc somniavit Vegetius, ut diceret *aciem attenuatam* esse. Quomodo legiones attenuatas dixit l. 2. c. 3. *Acies tenuata* legendum est, auctoribus optimis exemplaribus M.S.H. & quatuor Susii. Magnum quippe tenuatæ aciei periculum est, ne prima statim impressione perrumpatur.

AD CAPUT XVI.

Ex magna librorum pugna falva tamen lectio Vegetii eruta.

HOSTIUM cornua superfundenda atque turbanda sunt.] Apud Modestum scribitur *semper fundenda*: in duobus mss. Susii, *cornua fundenda*: in duobus aliis ejusdem & M, *superfundenda*: vetus editio Coloniensis, itemque Parisiensis, *cornua perfindenda atque turbanda sunt*. Quæ lectio mihi præ omnibus aliis probatur: etsi nescius non sum *superfundi hostibus* usitatè dici. Nam *perfindere* idem valet, quod capite superiori *perrumpere*; & conveniens admodũ vocabulo, seu schemati potiùs militari, quod cuneum vocant. Non absimilis locus in Ciceronis Catone Majore: *Etiam ipsius terræ vis ac natura delectat, quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, primum id occæcatum cohibet: ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum vapore, & complexu suo diffundit, & elicit herbescentem ex eo viriditatem.* Paul. Manutius, Carolus Longius, alii, veteres libros suos sequuti sunt; in quibus repererant, *compressu suo diffundit.* Quorum factum Dionysius Lambinus, qui idipsum quoque in VV. invenit, laudat; sed laudat tantùm, nisi quòd suspicetur, pro *elicit*, legendum *eiicit*. Sed quærat qui illi hoc credat. Anni sunt quinque, sex, cum ego in eum locum incidens de conjectura statim emendarim, *compressu suo diffindit*. Et miror hoc criticos illos non potuisse eruere. Mihi quidẽ adhuc illa conjectura mea placet usqueadeò, ut putem ipsum Ciceronem, si viveret, illam non improbaturum. Quid enim absurdius est, quàm dici semen & granum compressu terræ diffundi? Et cùm diffusum jam est, inde elici herbescentem viriditatem?

Perfindere aciem.

Ciceronis locus de conjectura feliciter emendatus.

Scire

Scire autem dux debet contra quos grumos, hoc est globos hostium.] Apud Modestum scribitur, *contra quos cuneos, hoc est globos.* Sed hæc inepta scriptura: quia diversa cuneus & globus. In Parisien. editione, *contra quos drumos.* liber S. *contra quos druncos.* Unde facilè fuerat veram lectionem eruere, *drungos.* Sed illam absolutè perscriptam habet liber Hittorpianus; itidẽ duo alii Susiani. Hi drungi nedum sua voluntate, tantùm abest ut privato pacto conditionem mutarint. Quare Senatusconsulto Viviano nihil hîc opus. Ipsis potiùs dandum interdictum, Unde vi; vel potiùs actio de vi publica, contra tam atroces & temerarios dejectores; qui, tanquam triumuiri coloniis deducendis creati sint, verbum quodque non placitum, non intellectum, aliò statim migrare jusserunt.

Drungi, apud Vegetium possessionem recuperarunt.

Nullus hîc locus grumo, qui Festo, Cæsari, Vitruvio, & rei rusticæ scriptoribus notus est, pro minore tumulo: Glossarium vetus, *Grumi*, τύμβοι. Groma ad castra pertinuit ponenda; sed nulli illi in acie locus. Vide Nonium, Festum, & Urbicum de limitibus agrorum. De drumis audi Glossarium vetus: δρύμος, *nemus, saltus, condensum.* Sed ad Drungos nostros veniamus: Flavius Vopiscus in Probo: *Omnes gentium drungos, usque ad quinquagenos homines, in triumphum duxit.* Erant certè *Drungi, drungisti & drũgarii,* vocubula militaria, & apud scriptores bellicæ artis olim frequẽtia. Constat ex Leone Imperatore De bellico apparatu c. 3. n. 42 43 & c. decimo 4. n. 57. 58. & multis aliis locis. Definit autem ipse Leo ferè sic: Μέρος *id est pars (quæ etiam Turma dicitur) ex tribus* μοίραις, *id est particulis, sive drungis cõficitur:* μοῖρα *autem, id est, particula, sive drungus, est ex cohortibus, sive ex iis hominibus, qui comites esse dicuntur, conflata multitudo*: c. 3. n 9. *Qui drungis præfecti erant, appellati tribuni, seu chiliarchi, sive drungarii*; teste eodẽ Leone c. 3. n. 42. Pro drungo, *moram* dixit in Iphicrate Æmylius Probus. Ubi videndus de eadem voce vir celeberrimi nominis Dionysius Lambinus. Jam menses aliquot præterierant, cùm Vegetii locum hoc modo restituissem, confirmassẽ. Pòst vidi eodem modo ab Adriano Turnebo emendatum, libro 24. Adversario-

Quid grumus.

Groma.

Quid drumi.

Drungi, drungisti & drungarii, vocabula militaria.

Drungus quid sit.

rum cap.15.quem ut vidi mecum sentire, non mediocriter gavisus sum.

Mendosus Vegetii locus:

Quos expeditos velites (quasi volitantes) nominabant.] Liber S.*quos explicatos velites nominabant.* In duobus Susii & H. *quos explicitos velites nominabant.* Et quod infertur, *quasi volitantes*, id M. C. P. S. H. & quatuor Susii adulterinum esse clamitant: nec scio in qua officina aut fabrica id cusum sit. Diaconus apud Festum: *Velites, dicuntur expediti milites, quasi volites, id est volantes.* Apud Ælianum verò hoc modo: *Velites levissimè omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eosdem licuit.* Id ad codicem M. accedit; in quo, ceteris vocibus abjectis, legitur, *quos expeditos veteres nominabant.* Ita, ni fallor, à Cæsare vocati id genus milites: *Cum equitatu*, inquit, *expeditisq;, qui inter equites præliari consuescent, insidiarum causa eo profectum* libro 7. belli Gallici. Iterum ibidem: *Galli inter equites raros sagittarios expeditosque levis armaturæ interjecerant.* Tacitus: *In universum æstimanti, plus penes peditem roboris; eoq; mixti præliantur, apta & congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant.* Sed, inquies, hi velites ab ipso Vegetio ut equites describuntur hoc eodem lib. cap. 24. Id mirum non videbitur, ubi Valerium Maximum audieris; qui lib. 2. cap. 3. ita scribit: *Velitum usus eo bello primum inventus est, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obsedit: nam cum equitatui Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius centurio è peditibus lectos expediti corporis, brevibus & incurvis septenis armatos hastis, parvo tegmine munitos, veloci saltu jungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit: quò facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incesserent.* Livius parmas iis datas scribit breviores, quàm erant equestres, & septena jacula quaternos longa pedes, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest: lib. 26. Iterum Livius. *gladiis*, inquit, *à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi cinctus est.* Meminit quo-

Ut arbitror. jam emendatus.

Velites ut equites descripti.

Velitum usus quãdo primũ repertus: Q. Nævius centurio primus excogitavit velitũ arma: Hi equites, & pedites pugnarunt.

Parma velitum tripedalis: Gladius eorundem Hispaniensis

quoq; velitum Frontinus l.4.c.7.Orosius l.4. eosdem describit quoq; Isidorus l 9. qui ad verbum sua descripsit ex Paulo Diaconi Historiis, seu potiùs Eutropio.

Quamvis fortissimi hostium equites venerint.] In altero Susii & in S.codice, *equites fuerint*: quod nihil est. Amo veteris libri M. lectionem: qui præ se fert, *hostium equites evenerint*. Cui accedit H. & ipse Modestus. Idem loquendi genus restitui hoc eodem lib. capite nono. *Sed cùm legiones, auxilia, vel equites ex diversis evenerint locis.* Ubi vulgò, *advenerint locis.* Itidem locutus Justinus: *Darius*, inquit, *vix denis armatis singulos hostes, si divisio fieret, evenire dicebat.* & Plautus Asinar. *Cui sic tot amanti mihi obuiam eveniant moræ.* Emendatus Vegetius. Eveniendi verbum nunc secundùm illi restitutum.

AD CAPUT XVII.

HAbeat dux post aciem in subsidiis præparatos.] Quotquot vidi codices scriptos, impressos, abjiciebant illa, *in subsidiis*. Apud Modestum exstant; & inde huc, nescio à quo, accersita. Abjectum ex Vegetio quod adulterinum est.

Provolent subitò, & suppleant loca.] Fuit in exercitu Rom. signum militare, quod Labarum vocabant. Id signum in multo majore honore, quàm alia, propterea fuit, quòd semper Imperatorem antecedere, & à militibus adorari consueverat: ut docemur à Sozomeno libro primo capite quarto, & Paulo Diacono libro undecimo, & Prudentio lib. I contra Symmachum. Quando illud in exercitu usui esse primùm cœperit, nondum potui eruere. Figuram illius in nummis aliquot veteribus vidi; ex quibus unum ideò ob oculos ponendum curavi, ut de formâ constet. Præterea ut intelligant studiosi antiquitatum, sub Imperatoribus etiam non Christianis, in bello istud gestatum fuisse; sciant me illud in nummis Cæsaris sæpe vidisse; etiam in nummis Consulum videre licet in Fastis Goltzii, multis annis ante ætatem Cæsaris: nominatim in nummo C. Valerii Flacci: iterum in C. Flavii Fimbriæ. Item in nummo M. Cornelii Cethegi, qui COS. anno ab urbe condita DXCIII. Sed ibi ferè, sub pilis signorum, infimo loco appensum labarum, & inibi litteræ H. vel Π. Elegantissime in eo nummo, quem me propositurum recepi, expressum videtur. Labarum signum militare. Id in summo honore, & adoratum à militibus. Quæritur, quo tempore illud primùm in usu. De origine nondum constat; etsi in signis anno urbis DXCIII.

Nummu-

Nummus M. Antonii.

Constantinus id signum in effigiem crucis mutavit.

Signum hoc Romani imperii omnium præstantissimum, à Constantino Imperatore mutatum in effigiẽ crucis, auro & lapidibus preciosis collustratam. Id inprimis hanc ob causam; uti adsiduo ejus adspectu & cultu, subjectos suos pedetentim à patriis ritibus* desuefaceret: eumque solum deum existimarent, quem coleret Imperator; atque illo duce & adjutore in bello contra hostes uterentur. Nam istud veluti propugnaculum ante copias suas semper gestandum curavit, lectissimos satellites ad illud negotium obeundum constituit, quibus numero minimùm quinquaginta, nihil aliud impositum erat negotii, quàm ut vexillum hoc vallarent, undiq; præsidiis munirent, singulique ordine illud ipsum humeris gestarent. Et sicubi partem aliquã sui exercitus languentem cernerent, ibi salutare illud vexillum, tanquam subsidium præstantissimum ad victoriam obtinendam, statim inferrent. Quod scribunt Eusebius lib. 2. De vitâ Constantini c. 7. cum sequentibus. Nicephorus lib. 7. c. 36. cum sequent., Sozomenus l. 1. c. 4. Paulus Diaconus lib. Historiarum undecimo, & alii. Quid verò ad hoc faciendum, Imperatorem Constantinum moverit, ab iisdem scriptoribus discere licet. Cùm enim bello civili contra Maxentium suscepto animo anxius esset imperator, & propter magicas artes, quibus adversarium suum valere intellexerat, valdè metueret: iter faciens vidit ipse & omnes ipsius milites, circa meridiem, ad Orientem partem cœli, signum crucis igneo fulgore rutilare; qua re ut perterritus fuit, videt adstare angelos dicẽtes: ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ *Constantine*, quod est, *in hoc vince*: Sed cùm hæc animo versaret, neque intelligeret Imperator; somno oppressum ferunt, dormientique Christum visum cum eo ipso signo, quod in cœlo apparuerat; jussisseque ut aliud signum ad ejus exemplar construeret, eoq; velut præsi-

Qua causa id fecerit.

* Julianus paganicum labarum denuò reposuit, ut ad paganismũ suos revocaret: Sozomen. lib. 5. cap. 16.

Quinquaginta præpositi labarorum.

Labarum ad partem exercitus declinantẽ statim delatum.

Quid moverit Constantinum ad mutationem hujus signi.

præſidio in prœliis uteretur. Quæ hiſtoria petenda à prædictis Hiſtoriographis, & aliis Eccleſiaſticis ſcriptoribus. Qui ſigno illi militari deſtinati erant, clariſſimatus honore fulgebant. Teſtis conſtitutio Honorii & Theodoſii, in l. unica, C. De præpoſitis labarorum l. 12. Ubi doctiſſimus Jacob. Cujacius *laborum* legendum contendit; quòd ſignum hoc *laborum*, non (ut vulgò) *labarum*, vocandum ſit: quanquam ab eo diſſentire videantur prædicti ſcriptores, & Ludovicus Ruſſardus, qui in collatione Codicis Juſtiniani viginti & ampliùs manuſcriptis uſus eſt. Item Onomaſticon vetus, in quo *vexillum, la Varum*: Item Prudentius contra Symmachum. Si cui otium eſt, videat Ambroſii libri quinti Epiſtolam 29. ad Theodoſium, Joſephi Scaligeri notas in Feſtum, Alciatum, & Pyrrhum Anglebermæum ad dictam rubricam; Turnebum lib. 15. Adverſar., cap. 16. &, ſi poſt, litem dirimat. Sed caveat, quiſquis erit, decernere antè, quàm ſenatum numerârit: niſi fortè cum Seneca æſtimanda cenſeat judicia, non numeranda. De Cantabris non minor etiam diſſenſio. Tertullianus in Apologetico: *Suppara illa vexillorū, & candelabrorum ſtolæ crucium ſunt.* Emendandum putavit Scaliger peracutè, *candes labarorum.* Quanquam in priſcis exemplaribus *cantabrorum* legatur. Quæ etiam vox apud Minutium Felicem (quem vulgò aut Irenæum aut Pacatum appellare ſolent, aut falsò octavum Arnobii libris adſcribere) in Dialogo adverſus gentes: *Signa,* inquit, *ipſa & cantabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quàm inauratæ ſunt cruces?* Lipſius noſter lib. 5. Epiſtolicarum epiſt 9. *labara,* pro *cantabra*, legi poſſe exiſtimavit, vel utroq; *contabra* vocanda à contis. Qui de hac re judicaturus eſt, unum à me teſtimonium priùs accipiat Imperatorum Honorii & Theodoſii: *Collegiatos,* inquiunt, *& vitutiarios, & nemeſiacos, ſigniferos, cantabrarios, & ſingularum urbium corporatos, ſimili forma præcipimus evocari,* l. 2. C. Theod. de collegiatis.

Præpoſiti Labarorum clariſſimi.

Diſceptatio de nomine hujus ſigni. Laborum quidam vocari volunt.

De Cantabrorum nomine non minor diſſenſio.

Inimicorum audaciam frangant.] Vetus editio Col. *innumerorum aud. fran.* ſed militibus innumeris, id eſt qui præter numeros militares ſunt, & ultra legitimum numerum, nullus hic locus eſt.

Innumeri milites qui.

Si ducenda sit serra, item ex abundantibus ducitur.] Cato De re militari: *Sive forte opus sit cuneo, aut globo, aut forcipe, aut turribus, aut serra, uti adoriare.* Quod fragmentum ex Verrio Flacco mutuatus Festus, in *Serra*. Quanquam *turres* istæ nonnihil mihi suspectæ sunt, quas suspicor in locum *curruum* hîc collocari. Nam reliqua belli schemata, cuneus, globus, forceps, serra, in acie usurpata; ubi, meo judicio, magis conveniunt currus falcati, quàm turres ambulatoriæ, quæ in oppugnationibus admovebantur.

Festi, seu Verrii locus tentatus.

Circa cornu autem de contatis loricatisq; equitibus.] Sex libris V V. legebatur *contra cornua.* Sed illi omnes id probare mihi non potuerunt; indicandum tamen, ut videam, quid judicaturi sint alii.

Circumire debet, & à tergo semper urguere.] Distinctio hæc & orthographia ab optimis Vegetii nostri manuscriptis libris: in quibus *urguere*, *neglegere*, & alia similia reperi; quemadmodum in Pandectis Florentinis, & optimis quibusque codicibus ea scribuntur.

Urguere, tinguere, & multa alia similiter olim scribebantur.

Quia sinistra pars difficilior est.] Vide quæ hac de re dicturus sum libro eodem, ad caput vigesimum.

Ideò bonos equites supernumerarios.] Quinque libri mss. & tres cusi, aliam hîc lectionem adferunt: quæ est, *Hic circa se bonos equites supernumerarios, & velocissimos equites habere debet.* Et hæc mihi omnino probata. Nam pronomen *hic* refert ducem illũ tertium, quem in sinistra exercitus parte auctor noster posuit bellicosum & providum. Itidem de secundo duce, quẽ in mediâ acie constituit: *Hic*, inquit, *fortissimos pedites, & bene armatos de illis superfluis secum habere debet.*

Reposita apud Vegetium genuina lectio.

De quibus sinistrum cornu semper extendat.] Qui Susianos codices scripsit librarius, addidit in uno *extendat, vel emendet.* Ceterùm an hoc ex emendato exemplo, an suo cerebro nobis prompserit, facilè docti viri judicabunt.

Clamor

Clamor autem, quem barritum vocant.] Ammianus lib. 26. *Signorum apicibus, aquilisq; submissis desciscere libentes ad eum, & pro terrifico fremitu, quem Barbari dicunt barritum, nuncupatum Imperatorem, stipatumque, consentientes in unum, reduxerunt ad castra.* Idem lib. 16. *Excipiunt eos jam gesturientes barritum ciere vel maximum. Qui clamor ipso fervore certaminum à tenui susurro exoriens paulatimque adolescens, ritu extollitur fluctuum cautibus illisorum.* Idem testatum reliquit ipse Ammianus lib. 31. *Romani quidem voce undique Martia concinentes, à minore solita ad majorem protolli, quam gentilitate appellant barritum.* Hac in re significanda abit nescio quò Pompejus Festus: *Barbaricum*, inquit, *appellatur clamor exercitus, videlicet quod eo genere Barbari utantur.* Quem locum expendendum relinquo his, quibus plus otii est. Ego à nomine hujus clamoris, & modo sustollendi, ad causam & illius effectus transeo. In utroque, officio interpretis fungetur Cæsar; inprimis lib. tertio Belli civilis: *Neque frustrà*, inquit, *antiquis institutum est, ut signa undique concinerent, clamoremque universi tollerent; quibus rebus & hostes terreri, & suos incitari existimarunt.* Iterum lib. 8. belli Gallici: *Magnus utrimque clamor oriebatur, ita ut quisque poterat maximè insignis, quo notior testatiorq; ejus esset virtus.* Solent etiam clamore & à tergo hostium, vel in diversa parte oppidi vel castrorum sublato, varia & insignia strategemata edi. Cæsar libro septimo belli Gallici: *Multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suū periculum, in aliena virtute vident consistere; omnia enim plerumq; quæ absunt, vehementiùs hominum mentes perturbant.* Exemplum elegans apud Sallustium de castro à Ligure occupato: item alia apud Frontinum multa, l. 3. Strateg. c. 9: Consulendus quoq; Leo Imperator De bellico apparatu c. 12. num. 70 & capite eodem, num. 106.

Barritus clamor militaris in pugna.

Is clamor paulatim vehementior fiebat.

Suspectus mihi Festus.

Quæ causa instituti istius clamoris.

Ex hoc clamore notior virtus militum.

Clamore à tergo sublato egregia eduntur strategemata.

Priùs non debet attolli, quàm acies utraque se junxerit.] In codice H. *quàm acies utræque invaserint.* In M *quàm acies utræque se junxerint.* Sed ne paucitas militum clamore detegeretur, fuere qui lixas, calo-

Quando clamor ille attollendus.

Etiam lixæ &

calones clamare jussi quo major videretur exercitus. Consultissimum est adversarium invadere dum aciē ordinat.

calones, & omnis generis sequelas conclamare simul jusserunt. Frontinus l. 2.c.4.numero 8.

Quia tu instructus paratusque ordinantem & trepidum adversarium præoccupas.] In duobus mss. legebam, *si tu instructus*: quod sententia adæquè admittet, ut alterum illud vulgatum. Vicissim pro *ordinantem*, duo mss. *inordinatum* scribebant: quæ differentia quoque non magni facienda. De re ipsa exemplum suppeditabo ex Livio: *Romanæ legiones ab L. Æmilio* cos. *adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie; quanquam vix dirigendi aciem spatium Vejentibus fuit, adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiaque locant, invecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modo incipiendæ, sed consistendi ademit locum.* lib.2.

AD CAPUT. XIX.

Exceptis superventibus, vel incursionibus repentinis ex occasione, quam nunquam dux exercitatus amittit.] In membranis H.& M.& veteri Teutonica Vegetii editione desiderantur omnia illa quæ posui. In duobus mss. Susii adnectuntur capiti proximè præcedenti; & incipit hoc caput à verbis: *Nam in itineribus.* Atque eo modo *nam* poterit interpretari *sed.*

Exspargendi verbum Vegetio redditum. Mansiones, quid fuerint. hinc Gallica vox maisons. Mansionibus extruendis reficiendis certi olim

In campis sparsis, atque securis.] Jam antè monui hîc legendum *in campis exsparsis.* Quod jubent veteres codices M. H.& alter Susii.

In mansione dormientibus.] Mansiones dicuntur diversoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore. De his alibi Lampridius: *Milites expeditionis tempore sic disposuit, ut in mansionibus annonas acciperent, nec portarent cibaria decem & septem, ut solent, dierum; nisi in barbarico.* Plinius l.6.c.23. *A Copto,* inquit, *camelis itur, æquationū ratione mansionibus dispositis.* De iisdem Arcadius Jurisconsultus. *Curatores ad extruenda vel reficienda ædificia publica, sive palatia, sive navalia, vel mansiones destinantur.* l. munerum. ff. De mune-

muneribus & honeribus. Mansiones autem à provincialibus instrui solitas, discimus ex l. nemo, C. De annonis. Has mansiones vocavere posteriores *mansus*, quarta inflexione, ut suprà *prægnatus*, pro *prægnatio*, & multa alia declinata ostendimus. Origo nominis à manendo, quòd milites ibi manerent, unde & Manentes in historiis Helmodii milites dicti; ut alibi notat Jacobus Cujacius. Eadem ratione & sedes militum, quòd ibi sederent; *stativa*, quòd ibi starent; ut alibi monui.

curatores. Mansiones à provincialibus instructæ. Mansiones à manendo.

Quos vocant grumos.] Codex H. & duo Susii disertè scriptum habent, *drungos*: *S. druncos*: quod pro eodem est, C in G mutato.

Drungi Vegetio iterum restituti.

Unum remedium est, ut alam cornuque replices & rotundes.] Duobus libris mss. & M, probabatur, *repleas & rotundes*. Quod non puto probaturos acutos lectores. Ælianus: *Duplicata declinatio partem versus eandem, ora militis in hostilem à tergo conatum transfert. quæ res immutatio dicitur, & vel in hastam, vel in scutum fieri solita est: in hastam, id est, dextrorsum; in scutum, hoc est, sinistrorsum.*

Declinatio seu immutatio in hastam, dextrorsum fiebat: in scutum, sinistrorsum.

Cuneus dicitur multitudo peditum, quæ juncta cum acie primo angustior.] In exemplari M. (cui alter Susii, & hic, & aliis infinitis locis consentit, ut ex hoc alterum expressum suspicari possis.) legitur, *quæ juncta acie primum angustior*. Et vera illa scriptura videri possit; nî obstaret quod paulo pòst subditur, *Globus autem dicitur multitudo, qui à sua acie separatus*. Ut cuneus itidem nodus in acie; teste Isidoro lib. 9. cap. 3. *Nodus*, inquit, *propriè est densa peditum multitudo, sicut turma equitum. Dictus autem nodus pro difficultate, quod vix possit resolui. Cuneus est collecta in unum militum multitudo; unde propter quod in unum coit, & ipsa coitio in unum, cuneus nominatus est, quasi councus, eo quod in unum omnes coguntur.*

Defensa vulgatæ editionis scriptura.

Quid nodus.

Quid cuneus.

Et adversariorum ordines rumpit.] Sic apud Cæsarem *A frumentatione redeuntes milites, ab hostibus castris exclusi, cuneo facto, & duce C. Trebonio equite Romano, cohortati inter se per medios hostes perrumpunt*, inco-

Cuneo facto per medios hostes perrumpitur.

in clumesque ad unum in castra perveniunt omnes: lib. 6. belli Gallici.

Quam rem milites nominant caput porcinum.] Iterum præstò est, qui in hoc auctore interpretando sæpe adfuit, Ammianus Marcellinus. is l. 17. hoc modo scribit: *Cujus furoris amentiam exercitus ita ferre non potuit; eosque Imperatori, ut dictum est, acriter imminentes, desinente in angustum fronte (quem habitum Caput porcinum simplicitas militaris appellat) impetu disjecit ardenti.*

Cuneus vocabulo castrenti appellatur Caput porcinū.

Nam ex lectissimis militibus confertis in in V. litteram ordo componitur.] Membranæ H. metuo ut rem explicent, dum legunt, *militibus in unum confertis ordo componitur*. deest τὸ *confertus* in duobus libris Susii M. & in S. Consultissimum autem videtur, in constituendo hoc loco, exemplar M. & alterum Susii sequi: in quibus legitur, *nam ex lectissimis militibus in similitudinem V. litteræ ordo componitur*. Sed ne occlames meam mihi sponsam placere; audi ipsum Vegetium: cui maxima fiat injuria, nisi in emendandis scriptis suis ipse quoque suffragium ferre possit. Hic capite sequenti: *ad similitudinem A litteræ aciem componit*. Iterum, *ad similitudinem I, litteræ aciem tanquam veru corrigit*, eodem capite sequenti.

Purgatus à mendo Vegetius.

Nascitur tumultus atque confusio, & imparatis conturbatisq; faciliùs hostis incumbit.] Lectiones veterum librorum, non quia elegans aliquid inde elici queat, sed quia admodum variantes sunt, adscribendas duxi: M. *nascitur tumultus atque imparatus H. nascitur tum. atq; confusio: & quos imparatos conturbatosque invenerit, facilius hostis incumbit.* In tribus Susii iterum longè aliter: *nascitur tum. atq; confusio, quia in imparatos conturbatosque faciliùs hostis irrumpit.*

AD CAPUT. XX.

Una depugnatio est fronte longa, quadrato exercitu.] Eam scripturam immutant tres Susii. Itidem H. & S. in quibus legi, *fronte longa, qua-*

Locus Vegetii ex Catone descriptus.

quadro exercitu. Sed hoc, inquies, parvi momenti est, ceterùm si non aliud, hoc saltim monstrabo, Vegetium ex Catone eum locum descripsisse; est autem apud Nonium Marcellum in *Frontem.* Cato De re militari: *Una repugnatio est fronte longo, quadro exercitu.* Quibus verbis Grammaticus iste (ut & aliorum ibidem laudatis) probat frontem masculino genere veteres dixisse. Pari phrasi idem Cato in libris Originum de acie loquens, dicebat *æquo fronte.* Animadvertis, credo, humane lector, ut hæc, similiter alia Flavium nostrum, cùm ex iis, tum ex aliorum libris descripta in suam epitomen congesisse.

Festus idem tradit In Frōtem, & in Corius.

Et cùm in ejus parte, vel in medio sinus aut curuatura sit, in eo loco acies frequenter inrumpitur.] Membranarum trium H. & Susii auctoritatem secutus, ita eum locum edendum curavi. Ineptè antea legebatur, *Et hiat aliquando in medio sinus aut curvatura sit.* Id enim ad mentem Vegetii exprimendam non sufficiens, nec satis idoneum. Quem ego id voluisse arbitror, Cavendum duci, ne non modò in medio, sed ne in cornibus quidem, aut ulla exercitus parte sinus relinqueretur aut curuatura. Considerandum quoque, eam hic depugnationem describi, quæ fit fronte longâ, quadro exercitu. Vegetius libro primo capite 26. *ut primo simplex, extensa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curvaturas.*

Ratio mutati & restituti Vegetiani loci.

In acie ordinanda cautè providendum, necubi sinū habeat aut curvaturam.

Detrudendo, atque supercurrendo ad hostium terga pervenias.] In mss. aliquot legebatur, *detrahendo* Sed id mihi non satis placuit. Illud sæpe industriâ ducum effectum est, ut quos alia ratione turbare aut loco movere non potuerint adversarios, his injecto metu, & post terga eorum ostensis copiis, signisque etiam calonum inlatis in fugam coëgerint. Cujus rei apud Frontinum non pauca Strateg. l. 2. c. 4. quanquam milites reperti, qui etiam hac arte non potuerint induci, ut remp destituerent. Cæsar septimo belli Gallici: *Cùm septimæ legionis tribunis esset nunciatum, quæ in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium signa legionum ostenderunt, signaque intulerunt.* Ne eo

Signis post terga illatis sæpe hostes fugari.

Reperti tamen quī etiam eo casū moveri, quam fugere maluerint

quidem

quidem tempore quisquam loco cessit; sed circumuenti omnes interfectique sunt.

Quod si semel adversarios exinde pellere cœperis.] M.*adversarios inde pellere*:unde facilè feceris, *adversarios inde expellere cœperis.* Quanquam in editâ lectione ego nihil mutem.

Ad similitudinem autem A litteræ, aut libellæ fabrilis.] Tò *autem* in codice M.nullum est. Membranæ H.nonnihil hîc interpolatæ.In uno autem Susiano disertim scribebatur, *ad similitudinem autem anantræ, aut libellæ fabrilis.* Quod in medio positum relinquo in aliud tempus. De libella Plinius; *Structuras*,inquit, *ædificiorum ad normam & libellam fieri, & ad perpendiculum respondere oportet.*

Libella fabrilis.

Nam quasi mancus impetus est eorum.] Vegetius hoc libro c.18. *quia sinistra pars difficilior est, & velut manca in acie consistit.*In sinistro cornu pugnantes quasi mancos esse, & ad vulnera infligenda minùs idoneos,physicam rationem habet.Parti enim dextræ habilior semper adscribitur motus, lævæ firmitas major: unde altera gesticulationibus promtior est, altera oneri ferendo accommodatior; Solinus Polyhistor, cap.quinto.Magna profectò M.Sergii gloria,celebre & immortale nomen,qui dextra in prœlio amissa,ferream sibi manum fecit, & cùm neutra penè idonea ad prœliandum valeret;una die quater pugnavit, & vicit sinistra,duobus equis eo insidente confossis; testibus Solino cap.6.,Plinio lib.7.c.28. Idem quoque scriptor lib.7.c.17.vires quibusdam dextra parte majores esse indicat;quibusdam æquas utraque, aliquibus læva manu præcipuas: nec id unquam in feminis. Hippocrates Aphorismis, *Ambidextra*,inquit,*femina non fit.*

Sinistra aciei pars, quasi manca consistit. Dextræ parti motus habilior. Læva manus oneri ferendo accommodatior. M.Sergius ferrea manu pugnavit.

Ambidextra femina non fit.

Si adversarius infirmius dextrum cornu habuerit.]In membranis H,& (quod magis mirere) in cuso codice collegii trium Coronarum inveni; *Si adversarius infirmiorem dextrum cornu habuerit, & tu longè fortiorem sinistrum.* In M. *Si adversarius dextrum cornu infirmiorem.*Scribere debebant librarii, *dextrum cornum infirmiorem habuerit.* Sed offendebantur illi boni

Emendatus Vegetius.

boni viri insolentia vocis: tum potuit *m* litera omissa esse in membranis, propter affinitatem syllabæ proximæ sequentis in voce *infirmiorem*. *Gelus* pro *gelu* antiquos dixisse, liquet multis locis apud Lucretium, & notarunt Grammatici, ut supra monui. Itidem *cornus tonitrus*, pro *cornu*, *tonitru*: & contra *artu*, pro *artus*, antiqui declinarunt. Testis Priscianus l. 6. Lucretius l. 2. Gelus, pro gelu. Sic Cornus, tonitrus Contrà artu, pro artus.

Præterea lumen per conum transit.

Curtius l. 4. *Hæc dexteri cornus facies erat; in lævo Craterus equites habebat.*

Cùm ordinaveris aciem ante quadringentos, vel quingentos passus.] Membranæ H. malebant *quadraginta, vel quinquaginta passus.*

Non sperante eo.] Tropus est, acyrologiam scholæ vocant. Quo exemplo *promittere, minari*; *sperare*, valet, *timere.* Sperare: pro timere.

Quia mediam aciem suam, qui sic dimicat, nudare compellitur.] In aliquibus *denudare compellitur.* Sic alibi ex VV *devitare*, pro *vitare* restitui. Sic apud Arnobium *mala dicuntur voluntate alterius enasci. Minerua ex capite Jovis enata.* Item, *aras exædificare diis*, apud eundem Arnobium. Devitare, Enasci, Exædificare.

Quod levem armaturam, & sagittarios ante mediam aciem ponit.] Pro *mediam*, codices quotquot videre mihi contigit, substituunt *primam*. Simile mendum capite ultimo hujus libri: *Qui levem armaturam optimam regit, utramque alam hostis invadat, ferentariis ante mediam aciem constitutis: qui est quintus modus.* Nam & isthic τὸ *mediam* veteres libri mei ad unum omnes abjiciunt, nec aliud quid in locum reponunt. Aciem verò Isidorus dictam ait, quòd ferro armata sit, & acumine gladiorum. Hæc alas habet, & cornua, frontem, globos, nodos, cuneos, serras, forfices. Quæ omnia & formas, & nomina ab ipsis rebus, de quibus translata sunt, imitantur. De nodo & cuneo paulo antè diximus. *Alas* Cincius apud Agellium definit, *equitum ordines, quòd circum legiones dextra sinistraq; tanquam alæ in avium corporibus, locabantur.* Meminit quoque Vegetius l. 2. c. 1. *Cornua dicta extremitas* Considerandus Vegetii locus. Acies unde dicta. Schemata aciei unde nomen sumpserint. Quid alæ exercitus. Quid cornua.

exercitus, quòd interta sit. Ut scribit Isidorus libro nono capite tertio.

Reducta in possessionem Vegetii lectio.

Longissimè à dextra parte adversariorum remove.] Quatuor codices Susiani & M. S. & H. scribunt, *longissimè ab acie adversariorum remove.* Quod generalius est. Indicat enim præterquam à dextra adversariorum, etiam à media eorundem acie copias nostras in sexta depugnatione removendas. Et quod subnectitur: *Nam si partem sinistram,* pro eo VV. partim, *Nam cùm sinistram;* alii, *quia cùm sinistram.*

Quo genere in itineribus sæpe confligitur.] Hæc verba pro inscriptione seu titulo sunt novi capitis in M.H.& omnibus Susii.

Ratio, quare Vegetium duobus verbis auxerim.

Hoc est, si montem, aut mare, aut flumen, aut lacum.] Verba duo, *hoc est,* contextum recepi jubentibus libris. Ad rem ipsam quod attinet, suadeo adeundum Frontinum lib. 2. Strateg. cap. 2.

Sed in illa ala, quæ mnnitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas.] Abjiciebant hinc aliquot exemplaria, VV τὸ *ala,* & sic videbitur respexisse Vegetius ad id quod præmiserat, *aut paludes, aut abrupta in una parte habeas.* Præcipit auctor noster ad eam alam, seu exercitus partem, quæ mari, flumine, lacu, monte, aut oppido munita non est, equitatum omnem & ferentarios adhiberi; quò expeditior sit prœliandi facultas. Cæsar tertio Belli civilis: *Dextrum cornu ejus rivus quidam impeditis ripis muniebat, quam ad causam cunctum equitatum, sagittarios funditoresque omnes in sinistro cornu objecerat.*

Illi aciei parti, quæ flumine civitate munita non est, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet.

AD CAPUT XXI.

Desperatio, militum virtutem sæpe excitavit.

Ex desperatione crescit audacia.] De emittendis hostibus & non nimis arctè concludendis, ne ex desperatione pugnandi audaciam ferociamque sumant, insignia strategemata collegit Frontinus lib. 2 c. 6. Quintus Curtius: *Ancipiti,* inquit, *malo oppressi memorabile tamen prælium edunt; ut opinor, ignaviam quoq; necessitas acuit, & sæpe desperatio spei causa est.* lib. 4.

Multi more pecudum trucidantur.] Etsi destituant hîc VV libri, audeo tamen adserere scripsis-

se Vegetium *inulti.* Quod verbum & suprà apud hunc scriptorem in possessionem misi. In quo rectè & ordine me facere indicat, quod paulo antè præmittitur, *libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum.* Is me hercules virorum fortium conatus semper fuit, ut cùm moriēdum sibi viderent, inulti ne caderent, pecudumq; more se paterentur trucidari. Videnda oratio T. Sempronii Gracchi, quam ille inductus in insidias, ad milites suos in eum finē habuit, apud Livium l. 34.

Fortes dum moriendum sibi videnr, operam dant ne occumbant inulti.

Nec insequentium ullum periculum.] Contrarium experientia docuit. Sæpe enim ipsi victores, quòd nimis fervidi essent in persequendis hostibus, quam nacti erant, hostibus reddidêre victoriam. Cujus rei exempla antè à me proposita fuerunt, inter cetera præcepta Imperatoria. Peritissimus artis bellicæ rex Epirotarum Pyrrhus memoriæ prodidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, non solùm ne fortiùs ex necessitate resistat, sed ut posteà quoq; faciliùs acie cedat, ratus non usq; ad perniciem fugientibus instaturos victores: Frontinus lib. 2. c. 6. Item Vegetius c. 22. hoc libro. Nihil enim periculosius existimatur, quàm si inconsultè insequentes, ab his, qui in subsessa fuerint, vel qui ante se paraverint, observentur. Videndus quoque Vegetius hoc lib. cap. 25.

Hosti fugienti nō nimis pertinaciter instandum.

Inconsultè insequi periculosissimum est.

Arma converterint in fugam.] Verba illa, *in fugam,* in octo libris meis non videas. Sallustius Catil: *in fuga,* inquit, *salutem sperare, cùm arma queis corpus tegitur, ab hostibus averteris, ea verò dementia est. Semper in prœliis iis maximum est periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur.*

Maximè timidis in prœlio, maximū semper imminet periculū.

Primum ut tui nesciant ideò te recedere.] Rectè, quisquis est, monuit: *Exercitus incommoda tanquam vulnera corporis tegenda esse.* In quam sententiam insignia strategemata apud Frontinum libro secundo, cap. 7. Interest quoque non parùm, ut etiam tui milites in ipsa prœlii confusione, certiores fiant de ducis consilio. Uno exemplo Hannibalis id facilè declarabitur, sumpto ex Appiano De bellis Punicis: *Hannibal viso in quodam colle Hispanorum Gallorumque globo, equum illo adegit, ut & hos adduceret* (factum autem id prœlii

Incommoda exercitus ut vulnera tegenda.

Etiam in confusione prœlii interest, ut militibus de ducis voluntate constet.

restaurandi gratia:) *relinqui causam abitus non intelligentes, & rati eum fugere, ultro contentionem remiserunt, turbatisque ordinibus fugerunt, non quà Hannibal, sed quà cuique visum est.*

Sæpè dum in procinctu alii sunt, alii alio abducuntur.

Propterea plerique ante pedites equites posuerunt.] Non absimile Cæsaris strategema; qui relictis in opere duabus cohortibus, quæ speciem munitionis præberent, diverso itinere, quàm potuit occultissimè reliquas cohortes n. XXXIII. aliò abduxit, lib 3 Belli civilis.

Ut discurrentes adversarios videre non sinerent, quanto pedites abscedebant.] Tres apud me libri M. S. & H. qui malunt, *quemadmodum pedites abscedebant.*

Genuina Vegetio scriptura reposita, Particulatim.

Item articulatim incipientes à primis.] Malo ex codicibus M. S. H. *particulatim*: quod mihi pro genuino est. Ammianus l. 23. *Cutes vivis hominibus detrahunt particulatim, vel solidas.* l. 31. *Ubi particulatim, perque facta magis multitudo minus deberet.* Frustrà extraneos adhibemus, cùm domi sint, quibus hoc confirmare possumus: Vegetius hoc l cap. 11. *Ne dum per angusta portarum particulatim procedit exercitus, à collectis, & præparatis dibilitetur inimicis.*

Adempta iterum magna macula Vegetio.

Defendere, pro arcere, Latinissimè dicitur: Usus ita Cicero, Cæsar, alii Pari phrasi cataphracti equites, Defensores supra nūcupati.

Et si hostes insequi voluissent, à levi armatura, quæ ante occupaverat locum, additis equitibus, fundebantur.] Tam facilè, mi homo, non funduntur hostes, quàm tu putasti, quisquis id verbi auctori nostro supposuisti. Alio hîc verbo opus, quod ex M. exemplari, cui & alter Susianus accedit, repono, *additis equitibus defendebantur.* Debebit, ni fallor, mihi Vegetius ob verbum tam significās tam proprium sibi redditum. Non enim hic funduntur statim hostes insequentes; sed *defenduntur*, hoc est *prohibentur, arcentur*, ne ad collem ascendant, eâ phrasi Q. Claudius Quadrigarius dixit, *A primis hostes defendebant facillimè.* Item Cicero: *Si quis non defendit injuriam, neq; propulsat à suis, cum potest, injustè facit*: 3. Officiorum. Iterùm Vegetius l. 4. c. 10. *aqua defendatur ab hostibus.* Defendere & offendere inter sese adversa sunt; quorū

alte

alterum significat ἐμποδὼν ἔχειν: alterum ἐκποδὼν ποιεῖν; Agellio teste l.9. Noctium Atticarum, c.1.

Nihil enim periculosius existimant, quàm si inconsultè insequentes, &c.] Ita eum locum primus edendum curavi, exempla VV quinq; secutus. Vulgaris lectio ita habebat: *Nihil enim periculosius existimatur quàm si inconsultè insequentibus, ab his, qui in subsessa fuerint, vel antè se paraverint, obvietur.* Observare possunt, & qui ante se pararunt, & qui in subsessa sunt; sed utrique non tam rectè possunt dici obviare.

Meritò scriptura Vegetii vulgaris rejecta.

Ac nihil tale suspicantibus superventus adsolent fieri.] Hoc illud est, quod Spartanorum rex suos milites monuit, non exspectādum donec circumvenirentur ab hoste, sed dum nox occasionem daret, securis & lætis superveniendum. Quod ex Historiis Trogi Justinus proposuit libro secundo.

Superveniendum lætis & securis.

Tamen ad defensionem suam potest recusare fortunam.] Rectè quidem hoc, si publica pugna victus est. Nam, teste Cæsare lib.6. belli Gallici, *Multum cum in omnibus rebus, tum in re militari potest fortuna.* Id Ephesius quoq; Heraclitus adfirmavit; addens, ab inertibus & ignavis, eventus variante fortuna, superatos aliquoties viros fuisse præstantes: quod & Ammianus Marcellinus notavit l.21. Isocrates Archidamo, & Plutarchus in Apophthegmatibus. Flavius noster, rem militarem sola virtute, vel certè felicitate putavit contineri, l.3. prologo. Idemq; l.3. c. ultimo, *In prœliis*, inquit, *amplius solet fortuna potestatis habere, quàm virtus.* Eadem de re Cicero in ea, quam pro M. Marcello habuit: *Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easq; detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint imperatorum. Et certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multùm adjuvant: maximam vero partem, quasi suo jure fortuna sibi vendicat, & quidquid est prosperè gestum, id penè omne ducit esse suum.*

Fortuna in re militari plurimum potest. Ignavi quandoque præstantissimos superarunt.

Laus bellica partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur: Maximā ejus partem fortunā sibi vendicat.

Qui verò superventus, subsessas, insidias passus est, culpā suam non potest excusare.] Censui τὸ *insidias*, glossema esse alterius verbi *subsessa*,

Absterfa iterum macula Vegetio.

ſas,olim non ita cogniti, ut enim ſuperventus vi infertur;ita ſubſeſſæ,fraudulenter,inſidiosè collocabantur.

Agmen quid ſit.

Ubi ad agmen hoſtium pervenerunt equites.] Agmen propriè dicitur,cùm exercitus iter facit, ab agendo,id eſt eundo,vocatum: ut auctor eſt Iſidorus lib.9. cap.3.

Modus collocandæ ſubſeſſæ.

Tentant leviter, atque diſcedunt.] Apud Appianum De bello Hiſpanienſi, Viriatus inſidias in ſaltu quodam poſuerat;qui ubi adeſſe Vectilium ſenſit, ſimulavit fugā:ubi verò ille inſidiarum locū præteriiſſet,in eum converſus,impetū fecit:ibi illi,qui in inſidiis erant,prodeuntes undiq;Romanos circūvenire,cædere,aut vivos capere, aut ex præruptis locis dejicere.

Rectè Vegetius à Modio correctus. Concædes.

Præciſis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant.] Palmaria Franciſci Modii emendatio: *quas concædes vocant*.in M.S.H.& duobus Suſii libris *concides* vocantur; quanquam *concædes* in aliis ſcriptoribus appellantur: & ita hunc Vegetii locum olim à Claudio Puteano homine ingenioſiſſimo reſtitutum, teſtatur Dionyſius Lambinus in ſuis Notis ad Æmylium Probum. Mirare quiſquis hæc legis tam graves bonis ſcriptoribus plagas ſuperiori ſæculo inlatas,etſi reclamantibus membranis & libris adeò impreſſis:qui apud me duo ſunt,& *compedes* hîc neſciunt; quas tamen in iis Vegetii editionibus videas, quibus Hermolai Barbari,Guihelmi Budæi,&neſcio quorum non præfixa nomina. Sed aliorum ſcriptorum tempus eſt teſtimonia audire. Tacitus primo Annalium: *Caſtra in limite locat;frontem ac tergum vallo;latera concædibus munitus.* Ammianus lib.16. *Difficiles vias,& ſuapte natura clivoſas, concædibus clauſere ſolerter, arboribus immenſi roboris cæſis.* iterum libro eodem: *Sed concæde arborum denſa undique ſemitis clauſis.* Idem ſtrategema Cæſarem video attingere,tertio belli Gallici extremo: *Cæſar*,inquit, *ſilvas cædere inſtituit, & ne quis inermibus imprudentibuſq; militibus ab latere impetus fieri poſſet.omnem eam materiam, quæ erat cæſa,converſam ad hoſtes collocabat, & pro vallo ad utrumq; latus extruebat.* Idem lib.2. de Nerviis loquens: *Teneris arboribus inciſis*

atque

atque inflexis, crebrisque in latitudinem ramis enatis, & rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæ sæpes munimenta præberent; quò non modò non intrari, sed ne perspici quidem posset. Itidem Appianus De bellis Illyricis, Japodes præcisis nemoribus Cæsarem ad se venientem prohibuisse, narrat,

Japodes arboribus præcisis Cæsarem ad se venientem defendeunt,

Qui verò sequitur adversis semitis, longè antè destinat expeditos.] Scribo ac distinguo: *Qui vero sequitur, aversis semitis longè ante destinat expeditos.* Varii apud scriptorem hunc usus, verbum *destinare.* Hîc *destinare milites*; iterum lib.4.cap.18.*destinare phalaricas*; alibi *ad loca destinata venire* dixit; & *destinare missilia*, plus centies. Sic mors alicui destinata, apud Apulejum lib.6. & loco aliquem destinare; apud eundem destinare, etiam designare significat, quem petas, interdum etiam prendere & attingere quod petiisti: ut notat in suis Adversariis Turnebus.

Destinandi verbû varii usus apud hunc scriptorem.

AD CAPUT. XXII.

Camelos aliquantæ nationes, apud veteres in aciem produxerunt.] Produxit Mithridates contra Lucullum, Antiochus contra Scipionem, ut auctor est Plutarchus in Lucullo: *Cræsus prævalido equitatui camelorum gregem opposuit, quorum novitate consternati equi insidentes præcipitaverunt*: testis Frontinus lib.2.cap 4. De iisdem Herodianus lib.4. *His Actis Artabanus aderat, equitatum ingentem & sagittariorum multitudinem adducens; præterea cataphractos camelis insidentes, qui prælongis contis prœliarentur.* Camelos autem pro equitatu in prœlia productos, & fœminas in usum belli castrari solitas, tum de odio adversus equos naturali, adnotavit Plinius lib.7.cap. decimo 8. Solinus c.52 Quin & in angariis & cursu publico camelis antiquos cucurrisse, Plutarchus Eumene, & Plinius lib.6.cap.23.testantur. Diodorus Siculus ad cursum adsuefactos camelos, plus centum octoginta septem passuum milia confecisse scribit lib.19.

Camelos qui produxerunt in aciem.

Cameli cataphractarii insidebant. Castrabantur fœminæ in usum belli. Camelorum usus olim & in cursu publico.

Ut Ursiliani in Aphrica, Macetes hodieq; producunt.] Mirum quàm hîc inter se dissentiant

Quæsitum de nomine populi cujusdam Aphricani.

veteres libri. S. *& Triciliani intra Aphricam vel ceteri mane ices hodieque producunt. H, U: Trecilliani in Africam vel ceteris Mazetes ho. pro.* imò quot apud me codices, tot diversæ lectiones. Diu quæsivi qui illi Aphricani populi essent, quos *Tricillianos, Trecellianos, Circillianos* librarii vocarunt. In codice M. *Urtilani* dicebantur; in altero Susii *Urtiliani. Usillam* civitatem in Leugitana sive Numidia nova, agnoscit Ptolemæus l. 4. c 3 eamque *Usulam* video vocari in Itinerario provinciarum. Aliud in Numidia oppidum *Utbisia*, apud Melam libro primo cap sext. Videant eruditiores an ab altero horum oppidorum nomen prædictis populis imponendum sit; tum an verba illa *vel ceteri* in contextum hic recipienda: quod jubent sex optimæ notæ libri; quanquam aliud sub iis latere addubito.

Macedones etiam Macetæ dicti.

Macetes hodieque producunt.] Libri *Mabetes*, vel *Mogetes* vocant. In optimis mss. *Mazetes* reperi. Ipsa Macedonia etiam Macetia dicta; & populus nunc Macetæ, nunc Macedones. Qua de re videndæ Chilo Bongarsii Notæ in Justinum.

Camelus sitim tolerat in quatriduum. Aqua obturbata gaudet.

Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ siti aptum.] In M. *Sed hoc genus animalium tolerandæ siti est aptum.* quod probarem si pluribus probatum esset libris Plinius autē & Solinus auctores sunt camelos sitim etiam in quatriduum tolerare: verùm, cum occasio bibendi data est, impleri & in præteritum & in futurum, obturbata priùs conculcatione aqua; aliter potu non gaudere. Videndi eadem de re Didymi Georgica, & Constantinus De agricultura c. 22 l. 16.

Suspectus mihi hic Vegetii locus: Emendatus de conjectura.

Confusas etiam in pulvere vento vias absq; errore dirigere memoratur.] Si liceret à tot exemplaribus diversū sentire, scriberem lubens *confusas etiam pulvere vias.* quasi τὸ *in* geminatione factū sit ex *m*, littera præcedente: & *vento* interpretatoris alicujus glossema sit: nisi magis arrideat conjectura Gab. Rolandii, quæ talis est, *Confusas etiam in pulverulento vias*

Ceterùm præter novitatem inefficax bello est.] Inserunt editi olim codices C. S. & tres mss. *præter novitatem si ab insolitis videatur, inefficax bello est.*

pro

pro quo in M. *si absolii videatur in* H. *si hoc uti videatur*. Quæ magis faciunt ut Fr. Modio adsentiar, qui hæc pro glossemate habenda censuit. Vide Gesnerum lib. 1. De quadrupedibus. Modio adsentior.

Cataphracti equites propter munimina, quæ gerunt.] Hi milites à Lampridio, & aliis ejus ævi scriptoribus *Cataphractarii* appellati. Itidem *velites*; *ab his velitares, scutati, scutarii*; *hastati, hastarii* nominati. De cataphractorum in exercitu munere, Nazarius Panegyr cus ita scribit *Cataphractos equites, in quibus maximum steterat pugnæ robur*; *hus disciplina pugnandi est, cùm aciem arctaverint, servent impressionis tenorem*; *& immunes vulnerum, quidquid oppositum est, sine hæsitatione perrumpunt*. De armatura horum militum, & equorum, quibus insidebant, digna putavi memoria quæ ex diversis scriptoribus observavi. Primò apud Servium, qui undecimo Æn. ita scribit: *Cataphracti sunt equites, qui & ipsi muniti ferro sunt, & equos similiter munitos habent*. Quo in loco etiam Sallustii verba hæc ex incerto libro subjicit: *Equis paria operimenta erant, quæ lintea, ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant*. Disertè id explicant versus Virgilii:

Cataphracti, & cataphractarii.

Cataphractorum munus in acie.

Cataphracti omni specie ferrei.

Itidem eorundem equi.

> *Spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis*
> *In plumam squammis auro conserta tegebat.*

Itidem Justinus l.41. *Munimentum ipsis equisque loricæ plumatæ sunt, quæ utrumq; toto corpore tegebant*. Ammianu l.24. *Hostem undiq; laminis ferreis in modum tenuis plumæ contectum*. Itidem Curtius l, 4. & aliis infinitis locis. Hos equites etiam *Clibanarios* appellarunt Persico more: quod addo, ne diversos fuisse in exercitu tyro existimet. Lampridius in Alexandro, de Persis loquens: *Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus*. Addam, ne quid scrupuli hæreat, Ammiani Marcellini testimonium, ex quo non vulgaria de armatura horum militum disci quoq; poterunt. Is lib. decimo sexto: *Incedebant*, inquit, *hinc inde ordo geminus armatorum, clypeatus atque cristatus, corusco lumine radians, nitidis loricis indutus: sparsiq; cataphracti equites quos Clibanarios dictitant Persæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut Pra-*

Vtrorumq; armatura loricæ lineæ plumatæ, seu squamatæ laminis.

Clibanarii itidem qui Cataphractarii

Armatura Clibanariorum, quasi inspicienda, proponitur.

xitelis manu polita crederes simulacra, non viros, quos laminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant, per omnia membra deducti, ut quocumque artus necessitas commovisset, vestitus congrueret, junctura cohaerenter aptata. Ab eodem porrò scriptore munimen capitis cataphracti discendum est, quod ipsum apud alios scriptores ita ad vivum expressum, non puto à quoquam repertum iri. Sed ipsum Ammianum audiamus potiùs.

Clibanariorum cassis qualis.

Is lib 25. initio: *Humanorumque vultuum simulacra ita capitibus diligenter aptata, ut imbracteatis corporibus solidis, ibi tantum incidentia tela possint haerere, qua per cavernas minutas, & orbibus oculorũ adfixas, parcius visitur, vel supremitates narium angustis spiritus emittũtur.*

Ab Alexandro Nepolitano dissentio.

Nescio qua auctoritate nixus sit Alexander Neapolitanus, qui l. 6. Genial. c. 22. Clibanarios, & Clupellarios eosdem facit, diversos autem à Cataphractis. In hoc illum errare liquet ex iis, quae jam antè diximus; & metuo, ne similiter & in altero suum nobis commentum, vel somnium potiùs, narret. Clupellariorum Tacitus meminit; sed equites eos fuisse, ex illo scriptore doceri non potest.

Clupellarii.

Propter munimina quae gerunt.] In libro veteri M. impresso legitur: *propter munimina quae egerunt.* De quo alias à me dictum est. Munimina & munimenta pro munitionibus, locis munitis, ut castris, castellis, quandoque sumpta apud Livium, & alios. Utrumq; etiam pro armis usurpatum. Curtius l. 4. *Munimento corporis sumpto processit ad milites.* Ovidius: *Urbibus obsessis clausae munimina portae Prosunt.---*

Munimina. Munimenta.

Capi facilè est.] Addunt alii libri, & inter illos, membranae, *capi facilè est ab hoste*: sed, meo judicio, id nimis quàm ineptum sit.

Quoniam frequenter obnixi contra dispersos pedites. quàm contra equites.] Diu me locus hic exercuit; & discordia librorum penè facit me, ut cum Modio usurpem illud antiquũ N. L. Edendum curavit Modius: *Quoniam frequenter obnixi*, puto ex membranis H. in quibus erat, *qui frequenter obnixii.* sed *obnoxii* legendum ibidem indicatum est. Equidem in omni-

Desperatus Vegetii locus:

mnibus ceteris, quos vidi scriptos & impressos, *obnoxii* scribebatur. Id primum est. De cetero, codices veteres audiamus: In C.P, *Et laqueis frequenter obnoxii*. Eoque accedere videtur S. *aliaq; iis frequenter obnoxii*. Vidi tamen tres membranas, in quibus verbi *laqueis* ne vestigium quidem ullum appareret. Neque id agnoscit M. dum legit: *Et sunt frequenter obnoxii tam contra dispersos pedites, quàm contra equites*. Sed isthîc *tam* particulã inculcatam esse, certissimum est. Habeo nunc quod fugiam; nondum habeo quod sequar. Nescio enim an Latini sermonis ratio patiatur, ut dicamus, obnoxios esse cataphractos contra pedites. Id enim si mihi detur, habebo quomodo locum totum interpreter. Sequar enim codicem M. & *frequenter* mihi erit pro *magis frequenter*. Qua phrasi Ammiani illud dictum est: *Et properantes cito, quàm considerato cursu*: l. 16. Idem: *Multis acceptis vulneribus quàm illatis*: l. 20. Tale & Vegetii illud: *Ita ut duplum pondus cratis haberet, quàm scutum publicum habere consuevit*: lib. 1. c. 11. Iterum Ammianus: *Suspicatus parum, quàm oportuerat missum*: l. 28. iterum Ammianus l. 19. *Aurũ quippe gratanter provinciales corporibus dabunt*, hoc est, magis gratanter, lubentius provinciales aurum conferent, qui tyrocinia in usum Romanorum cogantur, quã ipsi nomina militiæ dare volent. De istiusmodi loquendi genere dixi l. 1. De Particulis linguæ Latinæ. Quod autẽ ad laqueos attinet, scio fuisse in ludo gladiatorio exercitium laqueatorũ, qui laqueo fugientes insequebantur, & si poterant illaqueare, prosternebant. Quod docet Isidorus l. 18. ubi & simile certãdi genus de retiariis proposuit. Tyrii Macedones urbem cum turribus oppugnatum venientes, retibus illaqueasse, & ita in terram dejecisse dicuntur. Narrat Diodorus l. 17. Et memini ab Olao Magno in Historia populorum Septentrionalium, Finnos, seu Finlandos, inter Septẽtrionales numerari, qui laqueis & retibus in prœlium egrediuntur, quibus captum, vel irretitum sive hominis, sive equi caput, aut aliud membrum, trahendo in casum repentinum torqueant. Sed istiusmodi laqueatores in exercitu Rom. fuisse, non ausim sine auctore primus adfirmare. Tum alios laqueos

Idem tentatus.

Positivus, pro comparativo tam in nominibus, quàm in adverbiis.

Laqueatores in ludis.

Laqueatores in exercitu.

Alii videntur apud Vegetium laquei.

queos videtur indicare quod sequitur, *dispersos*. Id fieri potuit, si venientibus cataphractis, aciem adversarii diducerent, dein quos ludificandos receperant, reductis agminibus includerent. Quo strategemate veteres usos contra hos equites, audies ex Nazarii Panegyrico c. seq. Jam te mitterem, amice Lector; ni haberem quod putarem magni interesse te scire: scilicet Cataphractis equitibus plus periculi à peditibus, quàm ab equitibus fuisse. Ammianus lib. 10.6. *Norunt licet prudentem ex equo bellatorem cum Clibario nostro congressum, fræna retinentem & scutum, hasta una manu vibrata, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse: peditem verò inter ipsos discriminum vertices, cùm nihil caveri solet, præter id quod occurrit, humiliter, occultè reptantem, latere forato jumenti incautum rectorem præcipitem agere, levi negotio trucidandum.*

Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus.

AD CAPUT XXIV.

Quadrigæ unde dictæ.

QUadrigas falcatas in bello.] Currus hos falcatos quatuor equorum fuisse, ex ipso nomine apertum est. Bigas quis primus invenerit, quis quadrigas, docui libro 2. Ceterùm quis primus in aciem, hos currus falcatos produxerit, nondum satis mihi cõstat. A Parthis frequenter usurpatos historiæ loquuntur. Impetum & figuram eorundem unus Q. Curtius facilè indicabit: *Ipse ante se falcatos currus habebat, quos signo dato universos in hostem effudit, ruebant laxatis habenis aurigæ. quò plures nondum satis proviso impetu protererent. Alios ergo hastæ multum ultra temonem eminentes, alios ab utroq; latere demissæ falces laceravêre*, l. 4. Iterum lib. eodem: *Ducentæ falcatæ quadrigæ, unicum illarum gentium auxilium, secutæ sunt, ex summo temone hastæ præfixæ ferro eminebant. Utrimque à jugo ternos direxerant gladios, & inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum. Aliæ deinde falces summis rotarũ orbibus hærebant, & aliæ in terram demissæ, quidquid ob viam concitatis equis fuisset, amputaturæ.* Figurã fieri præcepimus, qualem vides subjectam. In qua tamẽ exprimenda pictor voluntati meæ nõ planè satisfecit; quòd majorem hominum numerum adhibuerit, quàm quem quatuor equi permittant: qui sex aut octo tantùm armatos requirere videbantur.

Quadrigis falcatis persæ ferè usi.

Earum quadrigarum descriptio.

Qua-

Quadrigæ falcatæ Persicæ.

Operæ pretium facturi videbimur, si ex quo figuram horum curruum didicimus, ab eodem quoq; resistendi rationem hauriamus. Q. Curtius dicto lib. 4. *Currus*, inquit, *qui circa prima signa turbaverant aciem, in phalangem erant invecti. Macedones confirmatis animis in medium agmen accipiunt, vallo similis acies erat, junxerant hastas, & ab utroque latere temerè incurrentium ilia suffodiebāt; circuire deinde currus, & propugnatores præcipitare cœperunt.* Aliam quoque rationem prohibendarum quadrigarum L. Sylla invenit; qui palos in terram defixit, inter quos milites quadrigis venientibus tuti essent: quod tradit Frontinus lib. 2. cap. 3. Aliud contra eosdem remedium Alex. M. excogitavit; præcepit enim suis, ut si falcatos currus cum fremitu Barbari emitterent, ipsi laxatis ordinibus impetum incurrentium exciperent: haud dubius sine noxa transcursuros, si nemo se opponeret: sin autem sine fremitu immisissent, eos ipsi clamore terrerent, pavidosque equos telis

Ratio excipiendi quadrigas falcatas.

Alia ratio.

Alia ratio.

telis utrimque suffoderent: Curtius testis lib. 4. Visum est & alios currus falcatos proponere, quos tribus figuris infrà subjectis explicat auctor incertus libelli De rebus bellicis, Notitiæ imperii adjectus.

Currus Drepanus.

Hujusmodi, (inquit ille auctor) *pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur instructum, reperit Parthicæ pugnæ necessitas. Sed hoc singulis bene munitis invecti equis duo viri, vestitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato cursu in pugnam rapiunt. Cujus posterior supra currum pars cultris in ordinem extantibus communitur. Videlicet ne facilis à tergo cuiquam præbeatur adscensus. Falces verò acutissimæ axibus ejusdem currus aptantur, in lateribus suis ansulas habentes, quibus innexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repressi autem erigunt falces. Qualia verò hujusmodi machinæ funera hostibus immittant, vel quas turbatis ordinibus strages efficiant, dicent meliùs qui usu bella cognoscunt.*

Cur-

Curro-Drepanus singularis.

Curro-Drepanus clypeatus.

Expositio curro-Drepani clypeati

Quid differt tertius hic currus à præcedentibus.

Machinæ (inquit) *hujus admiratio habet novitatis aliquid. Est enim à superioribus curribus quadam parte dissimilis. Hinc enim posterior vehiculi pars verberibus spontaneus admittandos equos, & clypeis acuto ferro circumdatis, velut in propugnaculo positus communitur.* Non impertinens erit adscribere quod de essedariis memoriæ prodidit Cæsar; qui eo genere pugnæ Britannos plerumque in prœliis uti consuesse, testatur quarto De bello Gallico: ubi etiam ad indicandum id genus pugnæ hæc ferè subdit: *Genus hoc est ex essedis pugnæ: Primò per omnes partes perequitant, & tela conjiciunt. Atque ipso terrore equorum & strepitu rotarum ordines plerumq; perturbant. Et cùm se inter equitum turmas insinuavere, & ex essedis desiliunt, & pedites præliantur. Aurigæ interim paullum è prælio excedunt, atque ita se collocant, ut si illi à multitudine hostium premantur, expeditum ad suos regressum habeant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in præliis præstant, ac tantum usu quotidiano, & exercitatione efficiunt, ut in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, & brevi moderari ac flectere, & per temonem percurrere, & in jugo insistere, & inde se in currus citissimè recipere consueverint.*

Essedariorum qualis fuerit pugna.

Aurigis eorum ubi locus, dum pugnaretur.

Antiochus, & Mithridates curribus falcatis usi.

Rex Antiochus & Mithridates habuerunt.] *Methridates* in M. appellatur. Scio esse qui *Mithradatem* vocandum putent. Sed eorum opinionem nuper diluit suis in Justinum historiographum Notis, eruditissimus Chilo Bongarsius; quem licet invisum, amare cœpi.

Unoque afflicto, aut vulnerato equo decipitur.] Codex H. *unoque adflictu, aut vulnere à tergo decipitur.*

Tribuli sparsi contra quadrigas falcatas.

Sparsi & contra camelorum invasionem,

Tribulos abjecerunt.] Hos Romani non solùm contra quadrigas falcatas, sed etiam contra camelos sparserunt. Testabitur Herodianus l. 4. extremò: *Romani quotiens pedem cōferebāt, facilè scilicet adversarios superabant, postea verò quàm ab equitatu & camelorū multitudine premebātur, fuga simulata tribulos, aliaq; machinamenta ferrea acuminata projiciebant, quæ sub arenis laten-*

latentia, neque cuiquam conspecta, perniciem equitibus & camelorum insessoribus adferebant. Quippe illis calcatis equi, potissimùm verò cameli (quoniam huic generi mollissimæ sunt ungulæ) succiduè claudicabant, excussis tergo insessoribus. Memini in simili strategemate apud Curtium libro quarto, & Valerium Maximum, hos tribulos Murices vocatos. Alius quoque in castris tribulorum usus esse potest: si quando saxosus locus sit, vel qui fodi non possit, vel tempus fodiendi desit, eundem in castris ponendis usum tribuli aptè collocati adferunt, quem & ipsa fossa præberet. Testis Leo Imperator, capite undecimo, numero vigesimo septimo. Fuêre quoque qui ferreos murices sparserunt, quò eruptionem oppidanorum impedirent. Auctore Valer. Maximo libro tertio.

Cameli mollissimæ ungulæ.

Murices iidem qui tribuli. Tribulorum usus in castris ponendis.

Eorundem usus in prohibenda eruptione.

Quod quomodo abjeceris; tribus radiis stat.] In M *quod abjectis tribus radiis instat.* Quam lectionem etiam H. membranæ partim juvant.

Elephantes in prœliis.] Scribo cum VV. *elephantis.* Quibusdam in libris *elephantes* dicebantur: sed ego illos non audio. Elephantus enim secunda inflexione, non elephas, vel elephans declinandum probavit Sosipater Charisius. Sed nos ista scholis relinquamus, & redeamus ad aciem. Auctor est Appianus, Hannibalem elephantos LXXX. ante aciem per intervalla, terroris causa, constituisse: Scipionem verò equitatum, Numidiarum, quòd hi adsueti essent ferre odorem & adspectum bestiarum, in utroque cornu locavisse. De elephantis in certamine publico adhibitis, plenæ Rom. historiæ: & videndus Plinius lib. 13. cap. 6. Illud certè silentio prætereundum non est, sæpè communi partis utriusque periculo productos in campum elephantos. Testis mihi Hirtius De bello Africano, Plutarchus in Pyrrho, Q. Curtius lib. 8. eò quòd hæ bestiæ in suos frequenter se converterent. Testis Appianus De bellis Punicis. Luculentissimum quoque ejusdem testimoninm laudandum puto, ex lib. De bello Hispaniensi: *Unus*, inquit, *Elephan-*

Elephantus dicendum.

Elephanti communi utriusque partis periculo in aciem educti.

In suos frequenter se convertunt.

phantorum gravi percußus saxo de muro caput, furere atque effrenatè ferri cœpit: inque amicos horrendo clamore furens se conjecit, quemvis obvium trudens ac proterens. Similiter & reliqui elephanti illius clamoribus exterriti fecerunt: quod quidem sæpenumerò solent, cùm insaniunt, quemvis ut inimicum accipientes. Ob quam eorum perfidiam à quibusdam communes hostes appellati. Tractæ autem hæ belluæ ad bella à Persarum regibus, eò quod ictibus non cederent, adversarios mole sua terrerent, cutemque haberent, quæ nulla vi transmitti, nullo ferri acumine penetrari posset: quod apud Cassiodorum traditur libro decimo Variarum cap.30.

Ob id communes hostes appellati. Elephanti à quibus in prœlium tracti. Et ob quam causam. Elephanti etiam cristati in pugna.

Homines equosque conturbant.] Elephanti non specie solùm, sed & odore, stridore cristisque tam equos, quàm milites terrebant. Ammianu: *Oppositis elephantis, qui tardius gradientes, magnitudine corporum, cristarumque horrore pavorem jumentis incutiebant*; lib.25. Operæ precium est audire, quod huic rei remedium Cæsar invenerit. Is namque Elephantos in Italiam transportari jussit, quò & miles Romanus speciemque & virtutem bestiæ cognosceret, & cui parti corporis ejus telum facilè adigi posset: ornatusque ac loricatus Elephantus cùm esset, quæ pars ejus corporis nuda relinqueretur, ut eò tela conjicerentur. Præterea ut jumenta, bestiarum odorem, stridorem, speciem, consuetudine captarum non reformidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam & milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant, equitesque in eos pila præpilata conjiciebant, atque in consuetudinem equos patientia bestiarum adduxerat. Auctor est Hirtius De bello Aphricano. Ceterùm multo antè tempore M. Curius Denatus fugato ex Italia Pyrrho quatuor dicitur in urbem elephantos adduxisse. Illud certum est, Italiam elephantos primùm vidisse ejus regis bello, & boves Lucas, in Lucanis visos, appllasse. Anno urbis CCCCLXXII. Vidit eosdem Roma in triumpho septem annis ad superiorem numerum additis. iterum plurimos anno LII.

Cæsar elephantos in Italiā transportari quare curarit.

Quid ex eo commodi senserit.

Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæsaris. Elephanti Romæ in triumpho.

victoria L. Metelli Pontificis, in Sicilia de Pœnis captos. Auctorem habeo Plinium lib. 8. cap. 2. & cap. 6. Illud maxime hîc quærendum videbatur, quo tempore scilicet has bestias ipsi Romani in bellum primùm eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galbâ C. Aurelio Cottâ coss. (id est anno urbis DLIII.) factum, ex Livio didici; is lib. 40. *Ante prima (inquit) signa locatus elephantis, quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt.* His bestiis sæpe ante aciem, ut primum impetum sustinerent, interdum post exercitus terga ordo datus est: pugnaque incepta iisdem illicò via per ordines patefacta, ut de subitò visu suo, & hostes & equos pariter perterrefacerent; Appiano teste De bello Hispaniensi. Interdum ipsis equitum turmis immiscebantur; Hirtius De bello Aphricano. Etiam in munere gladiatorio in Circum productas Romæ has bestias; per funes quoque incessisse, aliaque ludicra exercuisse, docet Plinius dicto lib. 8. cap. 2. cap. 3. cap. 6. cap. 7. & Dio in Pompejo.

Elephantis quando primùm Romani in bello usi sunt.

Elephantorum locus in acie.

Equis misti.

Elephanti quoque in ludis Circensibus.

Primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit.] Testis est auctor De viris illustribus, Pyrrhum Epirotarum regem, Lævinum consulem apud Heracleam elephantorum novitate turbasse. Novum quippe consuli erat, has bestias videre in aciem produci. Testes eâdem de re laudare possum Plinium lib. 8. cap. 6. Justinum lib. 18. Varronem lib. 6. De lingua Latina. Florum lib. 1. cap. 18. Solinum cap. 28. Fontinum lib. 2. Strateg. cap. 4. Cœlum Rhod. lib. 13. cap. 8. Elephantes autem quinquaginta in usum biennii à Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuò eundem accepisse, eodem, quo suprà, loco Justinus scribit. Fuit etiam hic Pyrrhus cautissimus, & in inventione Strategematum valdè industrius, primusque, quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit. Quod de eo refert Donatus in Eunch. Terent. act. 4. scena 7. Imò rei militaris scientiam in hoc viro tantam fuisse proditum est, ut cum Lysimacho, Deme-

Elephantos primus contra Rom. in acie posuit Pyrrhus.

Pyrrhus militaris disciplinæ peritissimus. Idē præstantissimus imperator.

trio, Antigono, potentissimis regibus bella gerens, invictus semper fuerit Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque & Carthaginensium. Bellis nunquam inferior, plerumque etiam victor exstiterit: quæ encomia seu trophæa illi posuit Justinus, libro vigesimo quinto extremo.

Elephanti duo Antiochi. Celebres iidem cognominibus. Aiacis alter, alter Patrocli. Elephantorum primus usus apud Indos & Aphros. Pyrrhus quando ceperit elephantos.

Rex Antiochus in Oriente.] Elephantorum hunc operâ uti consuesse, testis Livius lib. 46. Et Plinius lib. 8. cap. quinto; ubi Antipatri auctoritatem secutus, tradit duos Antiocho in bellicis usibus fuisse, etiam celebres cognominibus, alterum Aiacis, alterum Patrocli. Elephantos antequam Macedones in Asiam transierunt, præter Indos & Aphros, populosque his vicinos, nemo prorsus viderat. Quod ex Homero probare visus Pausanias lib. 1. Attic. Ubi inter Europæ reges Alexandrum, fracta jam Pori & Indorum potentia, elephantos primùm habuisse refert, & post mortem Alexandri tum alios reges, tum Antigonum plurimos. Pyrrhum quoque in pugna adversus Demetrium commissa has belluas cepisse.

Adversus quos diversa excogitata sunt genera armorum.] Inserunt C. M. S. H. & quatuor Susii, *adversus quos diversa resistendi excogitata sunt genera armorum*; pro *armorum*, quod tamen in S. nullum est, M. & tres Susii *armatorum* legunt.

Militis veterani cum elephanto pugna.

Nam & centurio in Lucania.] Membranæ & codex M. rejectis duabus prioribus vocibus, *Turio* scibunt. In duobus Susii *Curio* vocatur. Quæ mihi adhuc ignota & Turionis & Curionis virtus: etsi simile scio apud Hirtium narrari, lib. de bello Africano; sed de milite veterano quintæ legionis: *Cùm*, inquit, *in sinistro cornu elephantus vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, proboscide erecta, vibrantique stridore maximè premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret: quem postquam elephantus*

tus ad se telo infesto venire animadvertit, relicto cadavere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum; qui in ejusmodi periculo, cùm constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit. Quo dolore adductus Elephantus, milite abjecto, maximo cum stridore, cursuque conversus, ad reliquas bestias se recepit.

Bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii.] Nomen habent in veteri Onomastico P. Danielis, *Clibanarii, quasi tunica ferrei.* Glossæ κλίβαν@, *clibanus.* Hoc genus militum optimè describit Nazarius in Panegyrico Constantini: *Operimento ferri equi atque homines pariter obserti, clibanariis in exercitu est, supernè omnibus tectis equorum pectoribus, demissa lorica & crurum tenus pendens, sine impedimento gressus à noxa vulneris vindicabat.* Clibanariis unde nomen.

Sarissas, hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant.] Sarissam hastam prælongam ferro præfixo, eamque à Cleomene primùm Lacedæmoniis traditam, & utrâque manu torqueri solitam, scribit Alexander lib. 6. cap. 22. At Q. Curtius lib. 9 *Macedo*, ait, *justa arma sumpserat, æreum clypeum, hastam, quam Sarissam vocant, lævâ tenens.* Quæ Curtii verba dum Valturius lib. decimo De re mil. cap. 3. malè laudat, in eum errorem incidit, ut diceret Sarissam, æreum clypeum esse, cùm tamen cap. proximo & pluribus, Livii, Servii, & ipsius Curtii aliis locis ostendat Sarissam, ut reverà fuit, hastam esse prælongam. Sarissa hasta. Valturii lapsus.

Ne [manu sua] elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere.] Quæ inclusa vides, damnantur in N. S. H. & desiderantur quoque apud Modestum. Manum Elephanti Vegetius appellavit: & ita Cicero secundo De natura deorum: Proboscidem Plinius & Promuscidem vocat. Etiam Aristoteli dicta προβοσκίς: & Cassiodoro in Variis Nasuta manus, De cetero. adeò Manus Elephanti; Proboscis, & promuscis. Nasuta manus.

Elephantorum virtus in acie.

vehementes in prœlio has beſtias fuiſſe accepimus, ut manu ſua vel proboſcide arma viroſque corripuerint & ſuper ſe regentibus tradiderint. Quod ſcribit Curtius lib. 8.

Velites, contra Elephantos emiſſi

Velites antiqui adverſum elephantos ordinaverunt.] Appianus De bellis Punicis, cùm de equitatu Italico, id eſt Auxiliaribus Scipionis loquitur: *Singuli*, inquit, *horum adjunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas*. Ibid. paulo pòſt: *Scipio equites Italicos ex poſtrema acie inductos, & levius armatos juſſit ex equis territis deſilire, & in Elephantos huc illuc ruentes, tela conjicere, primuſque ipſe deſcendit, & Elephantū procurrentem ſauciavit: hoc exemplo confirmatis aliis, & undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant.*

* Alii, relictis equis, cum beſtiis congreſſi.

Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel majora ſpicula belluas occidebant.] Modeſtus & S. legunt, *præcurrentibus*: M. & alter Suſii, *prætereuntibus*. Sed magis rem exprimit quod vulgatum eſt. Quod ad latiores illas lanceas, de his ſuprà, cùm de velitaribus haſtis agerem, me dicere memini, cap 16. Sed dum in hoc certamen velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera. Illud inſuper Livius lib. 37. Eutropius lib. 3. & poſt eos Iſidorus lib. 9. prodidit Elephantos retroactos, cùm regi à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necatos fuiſſe. Idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Livius ſcribit, Quinimò & verutis conjectis Romani pedites Elephantos Hannibalis & avertêre, & inſecuti averſos ſub caudis qua maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant: teſte Livio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. 8. Imò & gladios habebant leviter curvatos, falcibus ſimiles, copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teſte eodem Curtio libro prædicto. Sudibus quoque in primo

Haſtæ latiori ferri velitibus datæ, adverſus Elephantos. Elephanti ſi regi non poſſent, quo pacto a ſuis interfecti. Id Aſdrubal primus inſtituit. Elephantos ſub cauda maximè petebant. Diverſa adverſus beſtias reſiſtendi genera antiquitus excogitata.

ma acie armati constitui solent ad terrendos prohibendosque Elephantos: quod suprà ex Appiano ostendi. Memini & fossas tectas fuisse, & in eas illectas has bestias.

Sed crescente audacia posteà collecti plures milites.] Eâdem de re Livius testis luculentissimus: *Ne interpositi quidem Elephanti*, inquit, *Romanum militem deterrebant, adsuetum jam ab Aphricis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut, si proprius subire posset, gladio nervos incidere*, lib.47.

Tantem ipsi milites cum Elephantis congredi adsuevèrunt.

Illos, per quos regebantur Elephanti.] Monui exemplaribus optimis placere, *Indos per quos regele* id fortè inde profectum, quòd natas maxime apud Indos & Aphros bestias, ab iis magistris putârint commodiùs regi posse. Utut sit, maximos in India Elephantos, & Aphricanis animorum robore præstantiores fuisse, didici ex Livii lib.46. & Plinii lib.8 c.10.

Tentatus Vegetii ocus.

In India elephanti præstantissimi.

Elephanti cum ipsis turribus.] Aderant, his belluis rectores in acie, qui pro numero bestiarum, quibus præerant, varia nomina sortiti. De quibus consulendus Ælianus. Sed & turres dorsis eorum superimponebantur, in quibus cum variis telis milites. Hirtius De bello Africano: *Scipio despecta patientia Cæsaris, exercitusque ejus universis copiis productis, Elephantisque turritis triginta ante aciem instructis, quàm latissimè patuit.* ibidem: *Statim ex itinere ante oppidum Thapsum constitit, elephantosque* LXIIII. *ornatos armatosque cum turribus ornamentisq; capit, captosque ante oppidum instructos constituit.* Magis ad rem illustrandam Polybius, apud quem l. 5. *Classicũ canentes, primũ cum elephantis se mutuò invadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in adversos feruntur. Ex quibus optimam certè faciebant milites pugnam, jacientes hastas, & se invicem crebris vulneribus afficientes.* Nunc ad ornatum illũ explicandũ, de quo paullo ante Hirtius, non alius mihi adhibendus videtur præter Plutarchũ. Is enim in Eumene notavit elephantis in prælium vadentibus pro ornatu injectas vestes purpureas. Prætereà ut Elephan-

Elephantorum rectores.

Elephanti turres cum militibus vehebant. Ex iisdem turribus decertatum.

Elephanti veste purpurea

In prœlio ornati. phantis tractos Pompejum, & alios triumphantes, suprà ostendi; itidem hoc loco dicendum erat captivas has bestias cum turribus in triumphum ductas fuisse. Meminit ejus Florus libro primo cap. decimo octavo: *Sed nihil libentiùs populus Romanus adspexit, quàm illas, quas timuerat cum suis turribus belluas, quæ, non sine sensu captivitatis, submissis cervicibus, victores equos sequebantur.*

Eodem ipsæ bestiæ ornatu in triumpho.

Elephanti turriti figura.

Mutatione vocula, sanatus Vegetius.

Præterea venientibus belluis, quâ erupissent aciem, spacium milites dabant.] Exigua unius vocabuli mutatione sanasse videor hoc loco Vegetium. Spatium non video cur dandum sit, cùm aliqua parte aciem belluæ jam irruperint. Scribo ex M. S. H. & Modesto, *quasi irrupissent aciem*. Ea lectio si non satis re ipsa tibi probetur, accipe simile strategema, quod contra cataphractos equites institutum est: Nazarius in Panegyrico Constant. Imp. *Opem*, inquit, *ex ingenio repperisti, tutissimum est eludere quod est difficillimum sustinere, diducta acie in revocabilem impetum hostes effundis. Dein quod ludificandos receperas, reductis agminibus includis.*

Ratio excipiendi seu ludificandi cataphractos.

Carrobalistas aliquanto majores superpositas curribus.] Carrobalistæ ceteris majores sunt, & inde nomen sortitas appâret, quòd carro circumveherentur. Harum figuram puto reperisse me in Notitiâ imperii, quam ibidem videre potes.

Sciatur, quæ sint tam immanibus belluis opponenda.] In M. *quæ sit causa immanibus bel. op.* Fortean legendum, *quæ sit cautela immanibus bel. op* Sed hoc, ut multa alia, in medio relinquo.

AD CAPUT XXV.

Colligere campum. Victoriâ duces sibi vindicant rebus diversis. Etiam bello navali.

ET (quod ipsi dicunt) colligat campum.] Obtinent hæc Vegetii præcepta non tantùm in acie campestri: namque Philippus Macedonum rex in prœlio navali, quod ad Chium fuit, victoriam sibi vendicabat duabus potissimùm rebus; primùm, quòd Attalum in terram fugere coëgisset, regiaque navis in potestatem suam pervenisset; deinde, quòd stationem in loco, qui Argenon vocatur habuisset, inter hostium naufragia. Quin & postridie ut victorem maximè se gessit, collectis naufragii reliquiis. Petenda Historia ex Polybii libro decimo sexto.

Quòd si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, perniciosæ cladis tamen multis

multis fortuna reparationis non defuit.] Plures hic exercitus in acie ponebat M. legebatque, *omnes in acie fundantur exercitus*: quod non puto illi credendum. Paulo pòst scribo & interstinguo, *perniciosæ clades: tamen reparationis fortuna multis non defuit*: etsi H. malit, *reparationibus non defuit*. Rectè auctor noster præmisit, *In simili conditione fortior creditur, quem adversa non frangunt*. De Vercingetorige, post expugnatum Avaricum, id refert Cæsar libro septimo belli Gallici, ipsum neque animo defecisse, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdidisse, neque conspectum multitudinis fugisse: ideoque ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem minuerint; sic hujus, ex contrario, dignitatem incommodo accepto in dies auctam. Idem & de ipso Cæsare prædicat in secunda Oratione De rep. ordinanda Sallustius: *In te præter ceteras, unam artem egregiè mirabilem comperi: semper tibi majorem in adversis, quàm in secundis rebus animum fuisse.*

Reposita apud Vegetium genuina scriptura.

Fortissimus ille, quem adversa non frangunt. Post pugnam infelicem duces se in occultum abdere non debent. Vercingetorigis res adversa fortuna auctæ.

Et medicina quærenda est.] Nihil hîc variant libri excepto M. & H. hic enim scriptum habet, *hæc medicina quærenda est*. Ille nescio unde adsuit hîc verba aliquanta, quibus tamen nondum vidi quid faciendum sit, *Et medicina quærenda est tunc optima in illo vero.* Considerandum hoc viris doctis: nam codicem illum, qui eam lectionem suggerit, etsi impressum, dubium non est ex membranis ipsis expressum esse. quod non modò emendationibus multis, se orthographiæ quoque observatione jamdudum mihi persuasit.

Locus Vegetii hiulcus.

Frequenter jam fusa acies dispersos ac passim sequẽtes reparatis viribus interemit.] Osculana pugna in proverbium abiit, quo significatur victos vincere: quia in ea pugna Valerius Levinus Imperator Romanus à Pyrrho erat victus, & brevi eundem regem denuò devicit. Videndus Festus in *Osculana*. Memorabile strategema Q. Fulvii Nobilioris, ducis Romani, Historiæ proponunt.

Osculana pugna Victi interdum recuperãt victoriam

punt. Qui à Cato Segedanorum duce superatus est, civium Roman. sex millibus cæsis. Verùm cùm hostis victoria elatus, nimis confidentes ac temerè persequeretur, equitatus Romanorum, qui ad custodiam impedimentorum erat, in eum irruit, ipsumque Catum fortiter pugnantem occîdit, & circa ipsum non minùs quàm sex millia militum: nec prœlium aliter, quàm noctis tenebris diremptum est. Quæ gesta sunt eo die, quo Romani Vulcanalia celebrant. Appianus auctor De bello Hispan. Discant etiam hinc, quicumque exercitus ducturi sunt, victoriâ modestè uti. & illud semper præ oculis habeant, quod de Lacedæmoniis historiæ majorum referunt. Ipsos paulo antè potentes Græciæ dominos, & murorum urbis Athheniensis eversores, clade Leuctricâ, acceptâ, desertos fuisse ab omnibus, ad eosdem Athenienses confugere coactos, & nihilominùs benivolè ab iisdem acceptos. Quod narrat Diodorus Siculus.

Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria modestè utendum.

AD CAPUT. XXVI.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis est.] Reperi in S. & H. *In omnibus prœliis, expeditionibus.* Quod puto displicere nemini posse. Censuit rex Gothorum Theodericus animum illius in audaciam pronum esse non posse, qui diversâ sit curâ solicitus. *Hinc*, inquit, *meritò expeditionem nominavêro majores, quia mens devota prœliis non debet aliis cogitationibus occupari*: Cassiodorus lib. 1. Variarum, cap. 17.

Alia Vegetio data lectio.

Expeditio quare id nomen adepta.

In bello, qui plus in angariis vigilaverit.] Disertè est in impresso codice collegii trium Coronarum, & in ms. Hittorpiano *agrariis*. Quo modo legendum, alibi jam probavi.

Agrariæ iterum restitutæ Vegetio.

Nulla consilia meliora sunt, quàm illa.] Veram lectionem, si quid judicio valeo, servavit mss. Susii: in quo, *nulla consilia meliora sunt, nisi ea, quæ ignoraverit adversarius, antequam facias.* Mutârunt usitatum & elegans loquendi genus fungi illi, qui nihil non sibi in hoc auctore licitum existimârunt. Ciceroni,

Latinum loquendi genus Vegetio redditum

ni, Terentio. Plauto, Varroni, ipsis Latii & fori Romani proceribus, usitata phrasis; *Nullus, nisi; omnis, nisi*: pro quo vulgò nos, *nullus, quàm; omnis præter*, vel *præterquàm*. Ut in Particulis meis, quas pueris tantùm, ut crepundia, dare volui, exemplis multis declaravi.

Nullus] nisi o. mnis, nisi. Liber de Particulis, Stevvechii.

Quàm latiùs militem ſpargere.] Accedo libris veteribus M. H. & duobus Suſianis; quibus placet, *exſpargere*.

Exſpargere.

Paucos viros fortes natura procreat.] Non agnoſcit M. τὸ *fortes*: legit autem ſic, *Paucos namque viros natura procreat, bona institutione plures reddit industria*.

Homines natura imbecilles, institutio fortes facit.

Qui frumentum neceſſariumque commeatum non præparat.] In M. & H. & tribus Suſi legitur, *qui frumenta neceſſariaque non præparat*.

In utroque cornu pariter prœlium debet incipere.] In veteribus aliquot, *bellum debet incipere*. Atque ita id verbum utitur hic ſcriptor locis plus centum. Quanquam non ignorem differentiam, quam inter Bellum & Prælium Feſtus & alii Grammatici conſtituunt.

Bellum pro, prœlio.

Ferentariis ante mediam aciem conſtitutis.] Monui jam antè, τὸ *mediam* in omnibus libris ſcriptis & aliquot impreſſis abeſſe.

GODESC.

COMMENTARIUS
AD
LIBRUM QARTUM
FLAVI VEGETI
RENATI,
DE
RE MILITARI.

In Prologum.

A Communione brutorum animalium, vel ferarum, urbium constitutio prima discrevit.] Ciceronis locus hic laudandus venit ex lib. De Inventione, ad qnem dubio procul noster Flavius digitum intendit: inquit ille: *Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Quo tempore quidam magnus videlicet vir & sapiens, cognovit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & meliorem præcipiendo reddere. Qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam unum in locum compulit & congregavit, & eos in unam quamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit.*

Ciceronis locũ Vegetius voluit exprimere. Homines ferino more olim viventes.

Idem quoque refert idem Cicero in eâ quam pro P. Sextio habuit; ibique tandem subjicit: *Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino jure & humano, mœnibus sepserunt.* Horatius iu Arte: Sil-

Silvestres homines sacer, interpresque deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus.

Inde eos avocavit Orpheus.

Iterum:

-------fuit hæc sapientia quondam,
Publica privatis secernere sacra prophanis;
Concubitu prohibere vago; dare jura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre.] Urbes à conditoribus nomina accepisse, testis Colonia Agrippina, testis caput orbis Roma, quam Romulus de suo nomine Romam, non Romulam appellavit, ut ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur; auctor in rutis cæsis Festi Paulus Diaconus. Itidem nomen urbibus inditum, ab iis per quos amplificatæ sunt, Vegetius hoc capite; vel instauratæ, testis D. Hieronymus in principio sui Chronici, de Helenopoli. Quanquam ea res latiùs paulo serpserit Principum Romanorum superbiâ; qui cùm titulis in operibus contenti non essent; civitates multas nominibus suis appellarunt: testis Spartianus in Hadriano: *Multas*, inquit, *civitates Adrianopolis appellavit, ut ipsam Carthaginem, Athenarum partem. Aquarum ductus etiam infinitos hoc nomine nuncupavit.* Imperator Commodus Antoninus ea fuit dementia, ut urbem Romam Coloniam Commodianam vocari voluerit, teste Lampridio. Alii rursum titulorum amatores summi reperti, qui aliorũ impensis facta aut exornata opera publica, ut conditores, non ut veterum restauratores, nomine suo inscripserunt. Quo vitio Traianum impensè laborasse perhibent: & inde eum herbam parietinam jocando cognominatam, adserit Ammianus lib. 27. & Sextus Aurelius Victor in Constantino. Videnda de his titulis l. 4. C. de privilegiis domus Augustæ, lib. 11. Etiam menses olim à prædictis principibus nomina accepisse non est incognitum. Quintilis in Julium, in honorem D. Julii: Sextilis in Augustum mutavit, ut notat Censorinus De die natali cap. 9. Imitatique horum exempla etiam posteriores, & nimis quàm ridiculè. Commodus

Urbibus nomina à conditoribus indita. Roma unde dicta. Cur non Romula vocata. Nomina urbibus data ab iis, qui amplificarunt.

Etiam nomina civitatibus imposita ab Imperatoribus Rom. Item aquæductibus. Alii Imperatores titulos magis in operibus amarunt. Trajanus, cur herba parietina vocatus.

Mensibus nomina ab Augustis impo-sita.

trio, Antigono, potentissimis regibus bella gerens, invictus semper fuerit Illyriorum quoque, Siculorum, Romanorumque & Carthaginensium. Bellis nunquam inferior, plerumque etiam victor extiterit: quæ encomia seu trophæa illi posuit Justinus, libro vigesimo quinto extremo.

Elephanti duo Antiochi. Rex Antiochus in Oriente.] Elephantorum hunc operâ uti consuesse, testis Livius lib. 46. Et Plinius lib. 8. cap. quinto; ubi Antipatri auctoritatem secutus, tradit duos Antiocho in bellicis usibus fuisse, etiam celebres cognominibus, alterum Aiacis, alterum Patrocli. Elephantos antequam Macedones in Asiam transierunt, præter Indos & Aphros, popillosque his vicinos, nemo prorsus viderat. Quod ex Homero probare visus Pausanias lib. 1. Attic. Ubi inter Europæ reges Alexandrum, fracta jam Pori & Indorum potentia, elephantos primùm habuisse refert, & post mortem Alexandri tum alios reges, tum Antigonum plurimos. Pyrrhum quoque in pugna adversus Demetrium commissa has belluas cepisse.

Celebres iidem cognominibus. Aiacis alter, alter Patrocli. Elephantorum primus usus apud Indos & Aphros. Pyrrhus quando ceperit elephantos.

Adversus quos diversa excogitata sunt genera armorum.] Inserunt C. M. S. H. & quatuor Susii, *adversus quos diversa resistendi excogitata sunt genera armorum*; pro *armorum*, quod tamen in S. nullum est, M. & tres Susii *armatorum* legunt.

Nam & centurio in Lucania.] Membranæ & codex M. rejectis duabus prioribus vocibus, *Turio* scibunt. In duobus Susii *Curio* vocatur. Quæ mihi adhuc ignota & Turionis & Curionis virtus: etsi simile scio apud Hirtium narrari, lib. de bello Africano; sed de milite veterano quintæ legionis: *Cùm*, inquit, *in sinistro cornu elephantus vulnere ictus, & dolore concitatus, in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus pondere suo, proboscide erecta, vibrantique stridore maximè premeret atque enecaret; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret: quem postquam elephantus*

Militis veterani cum elephanto pugna.

tus ad se telo infesto venire animadvertit, relicto cadavere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum; qui in ejusmodi periculo, cùm constanter agendum sibi videret, gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit. Quo dolore adductus Elephantus, milite abjecto, maximo cum stridore, cursuque conversus, ad reliquas bestias se recepit.

Bini cataphracti equi jungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii.] Nomen habent in veteri Onomastico P. Danielis, *Clibanarii, quasi tunica ferrei.* Glossæ κλιβάναρ☉,*clibanus.* Hoc genus militum optimè describit Nazarius in Panegyrico Constantini: *Operimento ferri equi atque homines pariter obserti, clibanariis in exercitu est, supernè omnibus tectis equorum pectoribus, demissa lorica & crurum tenus pendens, sine impedimento gressus à noxa vulneris vindicabat.* Clibanariis unde nomen.

Sarissas, hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant.] Sarissam hastam prælongam ferro præfixo, eamque à Cleomene primùm Lacedæmoniis traditam, & utrâque manu torqueri solitam, scribit Alexander lib. 6. cap. 22. At Q. Curtius lib. 9 *Macedo*, ait, *justa arma sumpserat, æreum clypeum, hastam, quam Sarissam vocant, lævâ tenens.* Quæ Curtii verba dum Valturius lib. decimo De re mil. cap. 3. malè laudat, in eum errorem incidit, ut diceret Sarissam, æreum clypeum esse, cùm tamen cap. proximo & pluribus, Livii, Servii, & ipsius Curtii aliis locis ostendat Sarissam, ut reverà fuit, hastam esse prælongam. Sarissa hasta. Valturii lapsus.

Ne [manu sua] elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere.] Quæ inclusa vides, damnantur in N. S. H. & desiderantur quoque apud Modestum. Manum Elephanti Vegetius appellavit: & ita Cicero secundo De natura deorum: Proboscidem Plinius & Promuscidem vocat. Etiam Aristoteli dicta προβοσκίς: & Cassiodoro in Variis Nasuta manus, De cetero. adeò Manus Elephanti: Proboscis, & promuscis. Nasuta manus.

Elephantorum virtus in acie.

vehementes in prœlio has beſtias fuiſſe accepimus, ut manu ſua vel proboſcide arma viroſque corripuerint & ſuper ſe regentibus tradiderint. Quod ſcribit Curtius lib. 8.

Velites, contra Elephantos emiſſi

Velites antiqui adverſum elephantos ordinaverunt.] Appianus De bellis Punicis, cùm de equitatu Italico, id eſt Auxiliaribus Scipionis loquitur: *Singuli*, inquit, *horum adjunctum habebant velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas*. Ibid. paulo pòſt: *Scipio equites Italicos ex poſtrema acie inductos, & levius armatos juſſit ex equis territis deſilire, & in Elephantos huc illuc ruentes, tela conjicere, primuſque ipſe deſcendit, & Elephantū procurrentem ſauciavit: hoc exemplo confirmatis aliis, & undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant.*

Alii, relictis equis, cum beſtiis congreſſi.

Hi equis prætercurrentibus ad latiores lanceas, vel majora ſpicula belluas occidebant.] Modeſtus & S. legunt, *præcurrentibus*: M. & alter Suſii, *prætereuntibus*. Sed magis rem exprimit quod vulgatum eſt. Quod ad latiores illas lanceas, de his ſuprà, cùm de velitaribus haſtis agerem, me dicere memini, cap 16. Sed dum in hoc certamen velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera. Illud inſuper Livius lib. 37. Eutropius lib. 3. & poſt eos Iſidorus lib. 9. prodidit Elephantos retroactos, cùm regi à ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto necatos fuiſſe. Idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Livius ſcribit, Quinimò & verutis conjectis Romani pedites Elephantos Hannibalis & avertère, & inſecuti averſos ſub caudis qua maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant: teſte Livio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarent. Curtius lib. 8. Imò & gladios habebant leviter curvatos, falcibus ſimiles, copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant; teſte eodem Curtio libro prædicto. Sudibus quoque in primo

Haſtæ latiori ferri velitibus datæ, adverſus Elephantos.

Elephanti ſi regi non poſſent, quo pacto a ſuis interfecti. Id Aſdrubal primus inſtituit.

Elephantos ſub cauda maximè ferebant.

Diverſa adverſus beſtias reſiſtendi genera antiquitus excogitata.

ma acie armati constitui solent ad terrendos prohibendosque Elephantos: quod suprà ex Appiano ostendi. Memini & fossas tectas fuisse, & in eas illectas has bestias.

Sed crescente audacia posteà collecti plures milites.] Eâdem de re Livius testis luculentissimus: *Ne interpositi quidem Elephanti*, inquit, *Romanum militem deterrebant, adsuetum jam ab Aphricis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut, si proprius subire posset, gladio nervos incidere*, lib.47.

Tantem ipsi milites cum Elephantis congredi adsueverunt.

Illos, per quos regebantur Elephanti.] Monui exemplaribus optimis placere, *Indos per quos regele* id fortè inde profectum, quòd natas maximè apud Indos & Aphros bestias, ab iis magistris putârint commodiùs regi posse. Utut sit, maximos in India Elephantos, & Aphricanis animorum robore præstantiores fuisse, didici ex Livii lib.46.& Plinii lib.8 c.10.

Tentatus Vegetii locus.

In India elephanti præstantissimi.

Elephanti cum ipsis turribus.] Aderant, his belluis rectores in acie, qui pro numero bestiarum, quibus præerant, varia nomina sortiti. De quibus consulendus Ælianus. Sed & turres dorsis eorum superimponebantur, in quibus cum variis telis milites. Hirtius De bello Africano: *Scipio despecta patientia Cæsaris, exercitusque ejus universis copiis productis, Elephantisque turritis triginta ante aciem instructis, quàm latissimè patuit*. ibidem: *Statim ex itinere ante oppidum Thapsum constituit, elephantosque LXIIII. ornatos armatosque cum turribus ornamentisq; capit, captosque ante oppidum instructos constituit.* Magis ad rem illustrandam Polybius, apud quem l.5. *Classicū canentes, primū cum elephantis se mutuò invadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemæus habebat, in adversos feruntur. Ex quibus optimam certè faciebant milites pugnam, jacientes hastas, & se invicem crebris vulneribus afficientes.* Nunc ad ornatum illū explicandū, de quo paullo ante Hirtius, non alius mihi adhibendus videtur præter Plutarchū. Is enim in Eumene notavit elephantis in prælium vadentibus pro ornatu injectas vestes purpureas. Præterea ut Ele-

Elephantorum rectores.

Elephanti turres cum militibus vehebant.

Ex ipsis turribus decertatum.

Elephanti veste purpurea.

 phan-

In prœlio ornati. phantis tractos Pompejum, & alios triumphantes, suprà ostendi; itidem hoc loco dicendum erat captivas has bestias cum turribus in triumphum ductas fuisse. Meminit ejus Florus libro primo cap. decimo octavo: *Sed nihil libentiùs populus Romanus adspexit, quàm illas, quas timuerat cum suis turribus belluas, quæ, non sine sensu captivitatis, submissis cervicibus, victores equos sequebantur.*

Eodem ipsæ bestiæ ornatu in triumpho.

Elephanti

Elephanti turriti figura.

Mutatione vocula, sanatus Vegetius.

Præterea venientibus belluis, quâ erupissent aciem, spacium milites dabant.] Exigua unius vocabuli mutatione sanasse videor hoc loco Vegetium. Spatium non video cur dandum sit, cùm aliqua parte aciem belluæ jam irruperint. Scribo ex M. S. H. & Modesto, *quasi irrupissent aciem.* Ea lectio si non satis re ipsa tibi probetur, accipe simile strategema, quod contra cataphractos equites institutum est: Nazarius in Panegyrico Constant. Imp. *Opem,* inquit, *ex ingenio reppersisti, tutissimum est eludere quod est difficillimum sustinere, diducta acie in revocabilem impetum hostes effundis. Dein quod ludificandos receperas, reductis agminibus includis.*

Ratio excipiendi seu ludificandi cataphractos.

Carrobalistas aliquanto majores superpositas curribus.] Carrobalistæ ceteris majores sunt, & inde nomen sortitas appâret, quòd carro circumveherentur. Harum figuram puto reperisse me in Notitiâ imperii, quam ibidem videre potes.

Sciatur, quæ sint tam immanibus belluis opponenda.] In M. *quæ sit causa immanibus bel. op.* Fortean legendum, *quæ sit cautela immanibus bel. op* Sed hoc, ut multa alia, in medio relinquo.

AD CAPUT XXV.

Colligere campum. Victoriâ duces sibi vindicant rebus diversis. Etiam bello navali.

ET (quod ipsi dicunt) colligat campum.] Obtinent hæc Vegetii præcepta non tantùm in acie campestri: namque Philippus Macedonum rex in prœlio navali, quod ad Chium fuit, victoriam sibi vendicabat duabus potissimùm rebus; primùm, quòd Attalum in terram fugere coëgisset, regiaque navis in potestatem suam pervenisset; deinde, quòd stationem in loco, qui Argenon vocatur habuisset, inter hostium naufragia. Quin & postridie ut victorem maximè se gessit, collectis naufragii reliquiis. Petenda Historia ex Polybii libro decimo sexto.

Quòd si aliquo casu omnis in acie fundatur exercitus, perniciosæ cladis tamen multis

multis fortuna reparationis non defuit.] Plures hic exercitus in acie ponebat M. legebatque, *omnes in acie fundantur exercitus*: quod non puto illi credendum. Paulo pòst scribo & interstinguo, *perniciosæ clades: tamen reparationis fortuna multis non defuit*: etsi H. malit, *reparationibus non defuit.* Rectè auctor noster præmisit, *In simili conditione fortior creditur, quem adversa non frangunt.* De Vercingetorige, post expugnatum Avaricum, id refert Cæsar libro septimo belli Gallici, ipsum neque animo defecisse, tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdidisse, neque conspectum multitudinis fugisse: ideoque ut reliquorum Imperatorum res adversæ auctoritatem minuerint; sic hujus, ex contrario, dignitatem incommodo accepto in dies auctam. Idem & de ipso Cæsare prædicat in secunda Oratione De rep. ordinanda Sallustius: *In te præter ceteras, unam artem egregiè mirabilem comperi: semper tibi majorem in adversis, quàm in secundis rebus animum fuisse.*

Repositæ apud Vegetium genuinæ scripturæ

Fortissimus ille, quem adversa non frangunt. Post pugnam infelicem duces se in occultum abdere non debent. Vercingetorigis res adversa fortuna auctæ.

Et medicina quærenda est.] Nihil hîc variant libri excepto M. & H. hic enim scriptum habet, *hæc medicina quærenda est.* Ille nescio unde adsuit hîc verba aliquanta, quibus tamen nondum vidi quid faciendum sit, *Et medicina quærenda est tunc optima in illo vero.* Considerandum hoc viris doctis: nam codicem illum, qui eam lectionem suggerit, etsi impressum, dubium non est ex membranis ipsis expressum esse. quod non modò emendationibus multis, se orthographiæ quoque observatione jamdudum mihi persuasit.

Locus Vegetii hiulcus.

Frequenter jam fusa acies dispersos ac passim sequẽtes reparatis viribus interemit.] Osculana pugna in proverbium abiit, quo significatur victos vincere: quia in ea pugna Valerius Levinus Imperator Romanus à Pyrrho erat victus, & brevi eundem regem denuò devicit. Videndus Festus in *Osculana.* Memorabile strategema Q. Fulvii Nobilioris, ducis Romani, Historiæ proponunt.

Osculana pugna Victi interdum recuperãt victoriam

nunt. Qui à Cato Segedanorum duce superatus est, civium Roman. sex millibus cæsis. Verùm cùm hostis victoria elatus, nimis confidentes ac temerè persequeretur, equitatus Romanorum, qui ad custodiam impedimentorum erat, in eum irruit, ipsumque Catum fortiter pugnantem occîdit, & circa ipsum non minùs quàm sex millia militum: nec prœlium aliter, quàm noctis tenebris diremptum est. Quæ gesta sunt eo die, quo Romani Vulcanalia celebrant. Appianus auctor De bello Hispan. Discant etiam hinc, quicumque exercitus ducturi sunt, victoriâ modestè uti. & illud semper præ oculis habeant, quod de Lacedæmoniis historiæ majorum referunt. Ipsos paulo antè potentes Græciæ dominos, & murorum urbis Atheniensis eversores, clade Leuctricâ, acceptâ, desertos fuisse ab omnibus, ad eosdem Athenienses confugere coactos, & nihilominùs benivolè ab iisdem acceptos. Quod narrat Diodorus Siculus.

Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria modestè utendum.

AD CAPUT. XXVI.

IN omnibus prœliis expeditionis conditio talis est.] Reperi in S. & H. *In omnibus prœliis, expeditionibus.* Quod puto displicere nemini posse. Censuit rex Gothorum Theodericus animum illius in audaciam pronum esse non posse, qui diversâ sit curâ solicitus. *Hinc*, inquit, *meritò expeditionem nominavêro majores, quia mens devota prœliis non debet aliis cogitationibus occupari*: Cassiodorus lib. 1. Variarum, cap. 17.

Alia Vegetio data lectio.

Expeditio quare id nomen adepta.

In bello, qui plus in angariis vigilaverit.] Disertè est in impresso codice collegii trium Coronarum, & in ms. Hittorpiano *agrariis*. Quo modo legendum, alibi jam probavi.

Agrariæ iterum restitutæ Vegetio.

Nulla consilia meliora sunt, quàm illa.] Veram lectionem, si quid judicio valeo, servavit mss. Susii: in quo, *nulla consilia meliora sunt, nisi ea, quæ ignoraverit adversarius, antequam facias.* Mutârunt usitatum & elegans loquendi genus fungi illi, qui nihil non sibi in hoc auctore licitum existimârunt. Ciceroni,

Latinum loquendi genus Vegetio redditum

ni, Terentio. Plauto, Varroni, ipsis Latii & fori Romani proceribus, usitata phrasis; *Nullus, nisi; omnis, nisi*: pro quo vulgò nos, *nullus, quàm; omnis præter*, vel *præterquàm*. Ut in Particulis meis, quas pueris tantùm ut crepundia, dare volui, exemplis multis declaravi. Nullus] nisi o. mnis, nisi. Liber de Particulis, Stevvechii.

Quàm latiùs militem spargere.] Accedo libris veteribus M. H. & duobus Susianis; quibus placet, *exspargere*. Exspargere.

Paucos viros fortes natura procreat.] Non agnoscit M. τὸ *fortes*: legit autem sic, *Paucos namque viros natura procreat, bona institutione plures reddit industria*. Homines natura imbecilles, institutio fortes facit.

Qui frumentum necessariumque commeatum non præparat.] In M. & H. & tribus Susi legitur, *qui frumenta necessariaque non præparat*.

In utroque cornu pariter prœlium debet incipere.] In veteribus aliquot, *bellum debet incipere*. Atque ita id verbum utitur hic scriptor locis plus centum. Quanquam non ignorem differentiam, quam inter Bellum & Prælium Festus & alii Grammatici constituunt. Bellum pro, prœlio.

Ferentariis ante mediam aciem constitutis.] Monui jam antè, τὸ *mediam* in omnibus libris scriptis & aliquot impressis abesse.

GODESC.

COMMENTARIUS AD LIBRUM QARTUM FLAVI VEGETI RENATI, DE RE MILITARI.

In Prologum.

A Communione brutorum animalium, vel ferarum, urbium constitutio prima discrevit.] Ciceronis locus hic laudandus venit ex lib. De Inventione, ad qnem dubio procul noster Flavius digitum intendit: inquit ille: *Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Quo tempore quidam magnus videlicet vir & sapiens, cognovit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & meliorem præcipiendo reddere. Qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam unum in locum compulit & congregavit, & eos in unam quamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit.*

Ciceronis locũ Vegetius voluit exprimere. Homines ferino more olim viventes.

Idem quoque refert idem Cicero in eâ quam pro P. Sextio habuit; ibique tandem subjicit: *Tum res communem utilitatem continentes, quas publicas appellamus; tum conventicula hominum, quæ posteà civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino jure & humano, mœnibus sepserunt.* Horatius iu Arte: Sil-

Silvestres homines sacer, interpresque deorum
Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus. Inde eos avocavit Orpheus.

Iterum:

-------fuit hæc sapientia quondam,
Publica privatis secernere sacra prophanis;
Concubitu prohibere vago; dare jura maritis;
Oppida moliri, leges incidere ligno.

Aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre.] Urbes à conditoribus nomina accepisse, testis Colonia Agrippina, testis caput orbis Roma, quam Romulus de suo nomine Romam, non Romulam appellavit, ut ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur; auctor in rutis cæsis Festi Paulus Diaconus. Itidem nomen urbibus inditum, ab iis per quos amplificatæ sunt, Vegetius hoc capite; vel instauratæ, testis D. Hieronymus in principio sui Chronici, de Helenopoli. Quanquam ea res latiùs paulo serpserit Principum Romanorum superbiâ; qui cùm titulis in operibus contenti non essent; civitates multas nominibus suis appellarunt: testis Spartianus in Hadriano: *Multas*, inquit, *civitates Adrianopolis appellavit, ut ipsam Carthaginem, Athenarum partem. Aquarum ductus etiam infinitos hoc nomine nuncupavit.* Imperator Commodus Antoninus ea fuit dementia, ut urbem Romam Coloniam Commodianam vocari voluerit, teste Lampridio. Alii rursum titulorum amatores summi reperti, qui aliorũ impensis facta aut exornata opera publica, ut conditores, non ut veterum restauratores, nomine suo inscripserunt. Quo vitio Traianum impensè laborasse perhibent: & inde eum herbam parietinam jocando cognominatam, adserit Ammianus lib. 27. & Sextus Aurelius Victor in Constantino. Videnda de his titulis l. 4. C. de privilegiis domus Augustæ, lib. 11. Etiam menses olim à prædictis principibus nomina accepisse non est incognitum. Quintilis in Julium, in honorem D. Julii: Sextilis in Augustum mutavit, ut notat Censorinus De die natali cap. 9. Imitatique horum exempla etiam posteriores, & nimis quàm ridiculè. Commodus

Urbibus nomina à conditoribus indita. Roma unde dicta. Cur non Romula vocata. Nomina urbibus data ab iis, qui amplificarunt.

Etiam nomina civitatibus imposita ab Imperatoribus Rom. Item aquæductibus. Alii Imperatores titulos magis in operibus amarunt. Trajanus, cur herba parietina vocatus.

Mensibus nomina ab Augustis imposita.

Ridiculus hac in re Commodus.

certè pro mense Augusto, Commodum; pro Septembri, Herculem; pro Octobri, Invictum; pro Novembri, Exuperatorium; pro Decembri, Amazonium, in sui honorem vocari passus est. Quod in literas retulit Ælius Lampridius. Observatus etiam mos, & quidem pervetus, ut ex devictis regnis provinciisque nomina duces sumerent. P. Cornelius Scipio primus à devicta provincia nomen retulit, & ab Aphrica Aphricanus dictus; Livius lib. 30. Proinde & L. Scipio Asiatica, L. Æmilius Paulus Macedonicus; & Metellorum alter Macedonicus; alter Numidicus appellari meruerunt. Sed & eum honorem multo majorem quoque sibi fecêre prædicti Romani Principes, qui non solùm Germanici, Parthici, Dacici, &c. Appellari gaudebant; sed ipsas qnoque provincias subjugatas nomen suum ferre voluerunt. Et hoc est, cur in Notitiâ imperii, in Britannia quinque Provincias constituerunt: *Britanniam primam, Britanniam secundam, Flaviam, Maximam, & quintè Valentinam*; quam Valentem dictam refert Ammianus lib. 28. emendo utrobique *Valentinianam*. Audi quæso quàm levi de caussa id huic provinciæ nomen. Valentinus quidam in exilium missus, in Britannia seditionem excitaverat. Eò missus strenuissimus Valentiani Imperatoris ductor Theodosius, hominem oppressit, seditionem sedavit; statimque ex arbitrio Principis, nomen ea pars Britanniæ mutavit: teste eodem Ammiano. Etiam oppida condita ad memoriam insignis alicujus partæ victoriæ. Sic Trajanus Imperator Nicopolin condidit, & indicem reliquit victoriæ contra Dacos; Ammiano teste lib. 31. Item ab expugnatis oppidis cognomen Imperatores mutuati sunt. Sic à captis Coriolis, Coriolanus; testis Dionysius Halicarnasseus lib. 6. Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. Eò respexit Cicero in epistola ad M. Cœlium: *Oppugnavi*, inquit, *quinque & viginti diebus, aggeribus, vineis, turribus oppidum Pindenissum munitissimum, tantis operibus, ut mihi ad summam gloriam nihil desit, nisi nomen oppidi.* Hoc amplius, P. Seruilius ab Isauro arce Ciliciæ, quòd conscius sibi esset magni laboris, Isaurici cognomen adamavit: Florus lib. 3. cap. 6.

Vicissim cognomina ducibus parta ex provinciis devictis.

Is honor primum Corn. Scipioni contigit.

Eum morem auxerunt Romani Cæsares.

Hi provinciis subjugatis à se nomen indiderunt.

Correctus Ammianus, & Notitia Imperii.

Etiam oppida nova condita ad memoriam insignis victoriæ.

Cognomen ducibus concessũ ab oppidis expugnatis.

Cicero illustratur

Ducibus etiam ab arce sola devicta cognomẽ placuit.

cap. 6. De nominum impositione & caussis, qui voler, adeat Plinium lib. 18. cap. 3. Macrobium libro primo cap. 6. Plutarchum in Coriolano, & iterum in Mario.

Ut non tam humana manu conditæ, quàm divino nutu videantur paratæ.] Quot capita, tot sententiæ, habet proverbium: & hoc loco quot fuerunt librarii, totidem nobis obtrusæ diversæ scripturæ M. *videantur bamatæ*; S. & B. *renatæ*: H. *ornatæ* alter Suſ. *ortæ*: tres alii ejusdem Susii, *enatæ*. Quod pro sincero amplexus sum. Livius lib. 9. *sed ita natus locus est*.

Castimonia, indulgentiæ exemplo, studiorum amore præcellis.] Tres, quatuor veteres codices optant legi, *castimoniæ exemplis, indulgentiæ*. De cetero, unus M. pro *studiorum amore*, (quod in omnibus libris, tanquam in fundi possessione reperitur) verbis disjunctis, & parùm immutato posteriore, legit, *studiorum armorum*. De quâ lecturâ vix audeo decernere; quòd non satis exploratum mihi sit, sub quo Valentiniano noster Vegetius vitam vixerit. Etsi illud mihi penè stet, sub primo non floruisse quem tamen ab armorum novorum inventione, & aliis miræ industriæ exemplis laudant Ammianus libro trigesimo extremo, Paulus Diaconus, Orosius, Sextus Aurelius victor, & alii.

Examinata Vegetii scriptura.

Valentinianus primus, ab inventione novorum armorum celebris.

Studiorum amore præcellis.] Meritò restituo *præcedis*; jubentibus sex libris scriptis & duobus VV. impressis. Qui impressi me ferè semper juverunt ampliùs, quàm ulli manuscripti. Censorinus de die natali: *opes tibi quæ non modo bona generis humani præcedunt, sed quæ*. Pari phrasi (nisi egregiè fallor) dicitur hoc lib. cap. 29. *Balistæ & onagri, si à peritis diligentissimè temperentur, universa præcedunt*. Nam ita eum locum restituendum suadent exempla correctissima. Eadem phrasis apud hunc scriptorem est lib. 2. cap. 6.

Restituta genuina scriptura Vegetio.

Iterum correctus Vegetius.

Tantum universo orbi præstitum gratulamur bonum.] Mss. H. *donum* malit: duo alii Susii *honorem*. Hinc facile est odorari, glossemata esse hac

Glossema remotum de scriptura Vegetii.

hæc omnia, quod produnt quatuor apud me libri optimæ notæ; in quibus *τὸ bonum* pedem nunquam posuit, neque ullum de sequentibus. Atqui Sallustianus locus expendendus proferatur, ex oratione secunda de Rep. ordinanda: *Sed multo maximum bonum patriæ, civibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris.*

Quantum profecerit murorum elaborata constructio.] Alii, id est M. & unus Susii, legebant, *quantum murorum profuerit labor & constructio*: quod sententiam habet idoneam & convenientem. Attamen alterum si tueamur, suspicari possumus eum respicere morem, quo receptum erat, ut qui magnum hostium numerum stravissent, muros urbis Romæ ampliarent & extenderent: ejus meminit Flavius Vopiscus in Aureliano, Capitolinus, Lampridius, & ceteri. Hoc ad cum fortè modum quo triumphus nemini concedebatur, nisi quinque hostium millia una acie cecidisset: qua de re etiam lex fuit à L. Mario & M. Catone Tribunis plebis lata. Consulendi Valerius Maximus, & Carolus Sigonius lib. 1. De jure civium Romanorum cap. ultimo.

Muros civitatis Romanæ augere, qua caussa Principibus permissum. Triumphus Romæ qua lege concessus.

Roma documentum est.] Membranæ H. præferunt, *res ad documentum est.* Arbitror depravasse librarium illud dicendi genus, quo respub. appellabatur *res Romana.* Quo de suprà à me dictum meministi.

Tentatus Vegetius.

AD CAPUT. I.

Ut natura muniuntur, aut manu, aut utroque.] Livius libro 33. *Locus munimento quoque, non natura modò, tutus.*

Quotuplex loci munitio.

In illo naturali beneficio tutissimum eligentis consilium.] Apertissima Vegetii sententia & mens, in loco natura munito non tanta cum sollicitudine versari debere eum. Qui urbes aut castella condere volet, quanta opus illi, qui in plano fundaturus est. Nupera tamen editio præferebat, *In nullo naturali beneficio tutissimo eligentis consilio.* Idque ita perscri-

Vegetii scripturam vulgatam merito rejeci.

ptum in codice H. Sed nunquam tam blandè, tam benedicè ille dixit, ut in hoc ego illi fidem adhibiturus sim.

AD CAPUT. II.

Ambitum muri directum.] Varia apud antiquos sepiendarum seu muniendarum urbium ratio. Quidam muros ex solis trabibus construebant: quod testatur Æquulanum oppidum Lucanorum: cujus mœnia, quòd ex trabibus tantùm constabant, fascibus sarmentorum admotis, eversa sunt, & oppidum direptum; Appianus libro primo Bellorum civilium. Alii trabes paribus intervallis, binosque inter se pedes distantes, in solo collocarunt; eas extrorsus revinciebant, & multo aggere vestiebant: ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciebant. Id ad utilitatem & defensionem summam oportunitatem habet, quòd ab incendio lapis, & ab ariete materia defendit, ut auctor Cæsar septimo belli Gallici. De materia murorum adeundus quoque Vitruvius lib. 1. cap. 5. & lib. 8. cap. 3. Byzantii mœnia munitissima, ex quadratis lapidibus, æreis inter se tabulis connexis, describit Dio in Severo. Quibus & turres adstructas fuisse tradit figurâ admirabili, & ad defensionem mirè accommodatas. Sagunti muris Livius cæmenta tribuit, quæ calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. lib. 30. Dignum quod audiatur institutum Lacedæmonium, & de eodem diversæ philosophorum sententiæ. Hi civitatem inhabitavere nullo muro munitam, quòd civium armis ac virtuti, quàm mœnibus fiderent. Memorat Plutarchus in Apophthegmatis, & Plato libro sexto de Rep. Ceterùm opinionem illam Lacedæmoniorum, atque una Platonis hac de re sententiam, valde improbat Aristoteles septimo lib. De optima reip. administrandæ forma.

Muri apud antiquos ex varia materie. AEquulanorum murus qualis:

Aliud murorum genus.

Bizantii mœnia fortissima.

Sagunti qualia fuerint.

Lacedæmonii orbem suã non munierunt.

Eorum opinio Aristoteli improbata.

Directum veteres duci noluerunt.] Placet veteribus aliquot exemplis *ducere*: Virg. Æneid.

---- pars ducere muros,

Molirique arcem.

Murorum civitatis quæ figura optima sit. Portarum itinera directa esse non debent. Oppidum quibus rebus bene sit munitum

De muro porrò directo præceptum Vitruvii tale est: *Collocanda oppida sunt non quadrata, nec procurrentibus angulis, sed circuitionibus, uti hostis ex pluribus locis conspiciatur: & excogitandum, ut portarum itinera non sint directa, sed σκαιά*; lib. 1. De Architectura, cap. 5. Rectum quidem consilium hoc, & ad tuitionem oppidorum valdè præstans: Ceterùm, ut nunc sunt mores, maximè memores nos esse oportet Plautinæ sententiæ Persa. Ubi virgo interrogata ut munitum muro sibi visum esset oppidum, respondit:

Si incolæ bene sunt morati, pulchrè munitum arbitror:
Perfidia & peculatus ex urbe, & avaritia si exulant.
Quarta invidia, quinta ambitio, sexta obtrectatio;
Septimum perjurium. TO. *euge.* VIR. *octava indiligentia;*
Nona injuria; decimum quod pessimum aggressu scelus.
Hæc nisi unde aberunt, centuplex murus rebus servandis parum est.

Turres in muris civitatum quomodo extruendæ.

Crebrioresque turres.] Harum turrium collocandarum quis locus sit futurus oportunus, quantaque inter eas intervalla esse debeant, accuratè quoque tradit Vitruvius dicto cap. 5. *Turres* (inquit) *sunt projiciendæ in exteriorem partem, uti cùm ad murum hostis impetu velit appropinquare, à turribus dextra ac sinistra lateribus, apertis telis vulneretur.* Ibidem paulo pòst: *Intervalla autem turrium ita facienda, ut ne longiùs sit alia ab alia sagittæ emissione; uti si qua oppugnetur, tum à turribus quæ erunt dextra & sinistra, scorpionibus reliquisque telorum missionibus hostes rejiciantur.* Erant olim, præter turres, propugnacula prope portas, & in iis cataractæ, de quibus nos postea. Etiam minæ in propugnaculis & fenestræ in quibus defensores stabant cum variis telis, & quòd inde hostibus minarentur, dictæ minæ videntur. Meminit minarum Turnebus lib. 3. Advers., cap. 14. cùm interpretatur illud Virg. ex quarto Æneid.

Quæ debeant turrium esse intervalla.

Propugnacula ante portas. Et in iis minæ.

----Jacent opera interrupta minæq;

Scalas] oppugnatorias Capaneus excogitavit.

Vel scalas, vel machinas voluerit admovere.] Hæc scalarum inventio Capaneo tribuitur hoc eodem lib. cap. 21. Eas ita confici vult Polybius, ut si murus decem pedum altitudinem habeat, scalæ in dm de

duodecim pedum altitudinem largiter assurgant: idq; voluisse video Vegetium hoc libro, c. 30. Gradus autē scalarum medietatem scalæ ad commensurationem ascendentium requirunt, ut neque nimis distantes propter ascendentium multitudinem facilè frangantur; neq; rursus plus æquo erecti, si admodùm applicentur, labiles iis, qui accedunt, existant: auctore Polybio. Nova sanè scalarum figura ab Appiano proponitur lib. De bello Hispaniensi; *Nocte*, inquit, *intempesta, id spacii quod inter urbem erat & munitiones prætergressus, secumque scalam ex partibus, quæ committuntur, compactam ferens, de improviso custodibus oppressis, ipse cum sociis intra munitiones prosilverunt: ac cæsis circa se custodibus famulisquè in urbem remissis equis, quos per scalas ad hoc factas duxerant, ad Arnaceorum urbem contenderunt.* Variæ scalarum figuræ, quæ facile circumferri, etiam dissolvi ac componi denuò possunt, apud alios scriptores proponuntur, variis ut vides figuris.

Nova scalarum forma

Variarum scalarum figuræ.

Aliæ Scalæ.

AD CAPUT III.

Correcta Vegetii lectura.

ITa ut à muro primus paries parum inferior.] Lego cum exemplari M. & S. *paries pro rata inferior.* & quod duo Susiani scribant, *pro rata parte inferior*, mihi probare non possunt. Ulpianus: *Non id, quod sua interest, conductor consequitur, sed mercedis exonerationem pro rata*, l. ex conducto ff. locati conducti. Item Ulp. in l. si servus. ff. si quis caut. Item l. in his verò, ff. de solutionibus. Capitolinus in M. Antonio. *Prætorianis militibus centena millia nummum promiserunt, ceteris pro rata.*

Pro rata.

Vegetio reddita idonea sententia. Clivi loca ardua.

Quasi clivo, molliusque ad propugnacula possit ascendendi.] Nulla eorum verborum sententia. Quare meritò scribendum censui: *ut de plano civitatis ad similitudinem graduum, quasi clivo molli, usq ad propugnacula possit ascendi.* Omnia difficilia cliva vocabant; & inde loca ardua etiam clivi: Festus in *Clivia.*

Ad

Ad muri vicem ingruentibus moles resistit.] In veteribus aliquot, *ad muri invicem.* Neque solùm hoc capite id genus loquendi ita reperitur, sed, ut ego quidem sentio, corruptum. Suspicor primùm interpretamentum fuisse alteram harum præpositionum; inde utramque in contextum receptam. Sic suprà pro, *resolvuntur ad neglegentiam,* aliquam multi libri præferebant *resolvuntur in negligentiam.* Ad invicem.

AD CACUT IV.

NE exurantur ab ignibus.] Substituunt exemplari M.S. & H. verbum, quod summopere vereor ne Grammatici explodant, *ne noceantur ab ignibus.* Noceri passive.

In cujus ingressu ponitur cataracta.] Propugnaculum ante portas civitatis exstrui, & cataractam in eo suspendi, ipsa antiquitas invênit. Usum cataractæ, Romanorum perfugæ cùm Salapianos decipere conarentur, suo malo didicere. Livius: *Porta cataracta dejecta clausa erat, eam partim vectibus levant, partim funibus subducunt in tantum altitudinis, ut subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cùm perfugæ certatim ruunt per portam, & cùm sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu decidit.* Dictæ cataractæ à Græco καταῤῥάττω sive καταῤῥάσσω, quod inter cetera significat *cum impetu decido.* Cataracta in propugnaculis urbium. Cataractis unde nomen.

De superiore parte effusa aqua, subjectum restinguat incendium.] In veteri M. legitur: *De superiori loco effusa aqua subjectum extinguat incendium.*

AD CAPUT V.

FOSSÆ autem ante urbes latissimæ altissimæque faciendæ sunt.] Deest in libris M H. & tribus Susianis illud *altissimæque* sed, si me audis, cave inducere. Latas enim fossas esse parum est; nisi simul & altæ, id est profundæ sint. Tum utrumque requirit quod subditur: *Nam duplici* Defensa vulgaris lectura. Fossæ ut bium & latæ, & altæ requiruntur

modo opus subterraneum peragi, earum altitudine, & inundatione prohibetur.

Cùm aquis cœperint inundari.] Quinque apud me libris scribebatur, *redundare*: in duobus aliis *redundari*.

AD CAPUT VI.

Dubitatum de sinceritate scripturæ Vegetianæ. Per propugnacula cur tẽsa cilicia.

DEinde propugnacula duplicia, saga ciliciaque tenduntur.] Fortean *per propugnacula* scribemus meliùs defensionis istiusmodi exemplum, dum Ammiani historias legerem, me notare memini. Cujus hæc verba: *Tam defensores animo præstantes & viribus, per propugnacula ciliciis undique laxiùs pansis, quæ telorum impetus cohiberent, objectis scutis vimine firmissimo textis, & crudorum tergorum densitate vestitis validissime resistebant*, lib. 24. Idem quoque auctor lib. 20. scripsit, civitatis defensores, ne conspicerentur ab hostibus, intrinsecus latuisse ciliciis obtentis. Similiter Alexander Magnus, cùm milites sui aggerem exstruentes à Tyriis impunè infestarentur, munientibus coria velaque jussit obtendi, ut extra teli jactum essent: Curtius lib. 4. Fuit & aliud genus defensionis, impediendis prohibendisque telis apud veteres usitatum: suspensæ nempe storiæ. Harum conficiendarum rationem, usum atque effectum disce, si lubet, à Cæsare: *Storias*, inquit, *ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas quatuor pedes fecerunt, easque ex tribus partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem, præpendentes religaverunt. Quod unum genus tegumenti aliis locis erant experti nullo telo neque tormento trajici posse*: libro secundo Belli civilis.

Coria velaque obtenta munientibus.

Aliud genus pro defensione telorum. Storiarũ conficiendarum ratio, & usus.

Cilicia unde nũcupata. Ex qua materie facta. In usu fuere nautis & militibus.

Ciliciaque tenduntur.] Sunt, qui cilicia nomen adepta putant, quod usus eorum in Cilicia ortus sit. Vide l. 1. ff. De censibus. Texebantur autem è pilis in usum castrorum, nautarumque, teste Asconio Prædiano, & l. fundi, ff. De actione empti. De his Virgilii versus lib. 3. Georg. accipiendos, Servius monuit.

Nec

Nec minùs interea barbas, incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, setasque comantis,
Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.

Ut de ligno crates facerent, quas metellas vocaverunt.] Mirum esset, ni variarent libri in vocabulo incognito. Tres libri Susi & H. *metellas*: M. *metilas*: S. *medullas*, vocant. Usum earum indicare mihi quoque visus Tacitus 4. Annalium: *Miles contrà deturbare telis, pellere umbonibus muralia pila, congestas lapidum moles evolvere.*

Metella. Earum usus.

Super caput suum vergerent saxa.] Plerisque codicibus probabatur, *supra caput* Vegetius hoc libro capite vigesimo septimo: *habeant quod supra caput hostium evolvant.*

AD CAPUT. VII.

Obsidendi duas esse species. Unam cùm adversarius oportunis locis præsidiis ordinatis [continuis insultibus impugnat obsessos: alteram cùm] vel aqua prohibet inclusos, vel deditionẽ sperat à fame.] Quæ inclusa vides, adulterina esse, optimi libri clamitant; si forte & sententia. Nulla sunt in M. S. H. & quatuor Susianis codicibus.

Obsidii species duæ. Dubia in Vegetio scriptura.

Possessores quamvis levi suspicione pulsati.] Agros, fundos, possessionem non mali scriptores vocarunt, & inter eos Cicero non semel. Hinc possessores sæpe pro agricolis & rusticis usurpati, in jure scripto plus millies. At duo hîc codices, unus Susii, alter H. lectioni vulgatæ refragantur, dum legunt, *quamvis levis suspicio sit pulsationis.* Sic *lacrymabili aditione pulsasse* rex Theodericus dixit eum, qui libellum supplicem porrexerat, apud Cassiodorum lib. 4. Variarum capite 7. & cap. 43. Apud eundem *innocentia* dicitur *invidiâ detestabili pulsari.* Et iterum *animus cura pulsatus*, lib 5. Variar. cap. 16.

Possessiones & possessores.

Pulsandi verbis non vulgari notione acceptum.

Tempore belli ex agris ad loca munita omnia transferenda.

Omnem alimoniam victus intra muros debent studiosissime conlocare.] Simul ut de hoste, qui bellum inlaturus venit, fama increbuit, consultissimum est, ante irruptionem, quicquid in pecore, fruge, vino, & aliis rebus usui esse obsessis possit, ex agris ad castella aut munitissimas civitates conferre. Quæ res ne negligeretur, solent statim Romani non modo edictis possessores admonere, verùm etiam per electos executores cogere, ut se suaque mœnibus conderent; teste Vegetio lib. 3. cap. 3.

Id duplici de causa factū.

Neque id eò solùm institutum, ut necessaria obsessis suppeterent, sed ut cibariorum inopia adacti obsidentes, vel iniquam prœliandi cogerentur subire conditionem, vel re infectâ domum regrederentur. Cæsar: *Ubiis imperat ut pecora deducant, suàque omnia ex agris in opida conferant; sperans barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci*, sexto belli Gallici. Item Livius lib. 31. *Sed ne unde raperet quidem quicquam reliqui erat; omni undique frumento, postea quàm ager parum tutus erat, in urbes munitas convecto.* Certè C. Marium quidquid ad usum, victum usumque militarem necessarium esset, diligentissimè comportasse, testis est Plutarchus; ne fortè istiusmodi rerum necessitas eum in aciem cogeret descendere.

C. Marii in eo prôvidentia.

Omne animalium genus, quod inclusum servari non potest.] Sallustius tertio Historiarum: *Parte, inquit, consumtâ reliqua cadaverum ad diuturnitatem usus fallerent.*

Cohors. Aves cohortales.

Aves autem cohortales.] *In villa cohors est ex eo dicta, quòd circa eum locum pecus coarcetur.* Auctor M. Varro. Inde aves dictæ cohortales, quæ intra cohortem villaticam continentur, quales potissimùm sunt gallinæ, anates, anseres. Ovidius.

Abstulerat multas illa cohortis aves.

Exurendū, quicquid advenientibus hostibus ex agris auferri nō poteſt.

Et quæ apportari nequiverint, exurenda.] Ne mireris villas, horrea, segetem & quicquid auferri tempore belli ex agris non possit, flammis consumi. Nam & oppida, quæ teneri non posse videbantur, ab ipsis

ipsis oppidanis sæpe incensa. Cæsar septimo belli Gallici de Novioduno civitate Æduorum: *Oppidum quod ab se teneri non posse judicabant, ne esset usui Romanis, incenderunt. Frumenti quod subitò potuerunt, navibus avexerunt; reliquum flumine atque incendio corruperunt.* Similiter apud eundem libro quo suprà, Vercingetorix Biturigibus ceterisq; eorum finitimis suadet, salutis causa rei familiaris commoda neligenda, vicos atque ædificia incendi oportere; prætereà oppida incendenda, quæ non munitione & loci natura ab omni sint periculo tuta; neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Hæc si gravia aut acerba videantur, multò illa graviùs æstimari debere, liberos, coniuges in servitutem abstrahi; ipsos interfici: quæ sit necesse accidere victis. Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius viginti urbes Biturigum incenduntur. Exemplum ejusdem rei apud Ammianum libro 18. Segetis quoque & tuguriorum in hostili agro exustorum exemplum apud eundem Ammianum lib. 24. De segete incensâ strategema Samsonis est in sacris Bibliis, Iudic. cap. 15. de quo Prudentius.

Oppidũ quod teneri non posse videbatur, incensũ.

Eadem de causa Bituriges amplius xx. urbes uno die incenderunt.

Etiam segetem exustam: Samsonis strategema.

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus armat.
Ponè faces caudis circumligat, in sata mittit.

Uni, aceti, ceterarumque frugum.] Recte mones Vegetii antè vini, aceti, reliquarumque frugum copiam congerendam, quam ab hostibus obsideamur. Ceterùm si desit acetum, inventa ratio quę suppeditet: Betæ radicem tusam, in vinum inde; & post horas tres acetum erit, ut auctor est Constantinus libro octavo De Agricultura cap. 32. Porrò ut acetum etiam sine vino confieri possit, docebit idem Constantinus dicto libro cap. 33. cum sequentibus. De aceti con fectione scripsit & Plinius lib. 14. & lib. 21.

Acetum vinum oleum, &c. condendo ante hostiũ aduentũ.

Ratio cõficiendi aceti tribus horis.

Nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur.] Nulli sunt isti procuratores in exemplari M. S. membranis H. & tribus aliis Susii. Arcadius Iureconsultus eos, qui vini, olei, frumenti, aliarumque specie-

Dubiæ fidei locus Vegetii. Curatores frumenti.

Curatores frumenti. Sitomia. ſpecierum curam in emendo ſuſcipiunt,curatores vocat,l.numerum , ff.de muneribus & honoribus: alii ΣΙΤΩΝΑΣ & ΕΛΑΙΩΝΑΣ appellarunt: unde & Sitomia nomen accepit.De qua in l.prima, C.ut nemini liceat, libro decimo.& l.2.ff.de vacat. & excuſation. munerum. Accedit Jacobus Rævardus, qui libro tertio Variorum,cap.17.curatores vocat, qui frumento comparando, non qui diſpenſando , erant præpoſiti. Eoque refert illud Feſti , *Qui rei frumentariæ præpoſiti ſunt, curatores dicuntur.* De iiſdem etiam in inſcriptionibus antiquis mentionem video fieri: Curatores frumentum diſtribuiſſe, non comparaſſe.

DEFENSORI. REIP.
CVR. ANN.
POPVLO. PRÆBITÆ
COSCONIVS SECVNDINVS.

Præfecturæ annonariæ prima origo. Aliter tamen Juſtus Lipſius ſentit; qui præfecturæ annonariæ primam originem oſtendit extraordinariam fuiſſe,in Cn.Pompejo,& L.Minutio: Pòſt ordinariam factam ab Auguſto ; & præfecti annonæ dignitatem inter primas fuiſſe. Ejuſdem dignitas. Curatores autem ille facit,qui frumento diſtribuendo fuere præpoſiti , lib.1. ſuorum Electorum,cap.8. Curatores frumentum diſtribuiſſe. Vide Suetonium in Auguſto, cap. 37.& Caſſiodorum libro ſexto Variarum cap.18.Eos, qui exigebant , quæ tributorum nomine inferenda erant, decaprotos ſcio vocatos ab Herennio Modeſtino,l.finali,ff.de muneribus & honoribus. Decaproti qui. Annona verò quæ in publicis horreis condita adſervabatur, ad curam præfecti urbis & præfecti annonæ pertinebat. Annonæ in publicis horreis ad cujus pertinuerit curam. In cujus erorem poterat adhibere, qui vel frumenta modio metiretur , vel juſtis æſtimationibus colligeret, quanta haberentur in condito: l.prima , C.de conditis in publicis horreis. Menſor frumento metiendo à quo adhibitus. Et quamobrem. De cetero, quod ad erogatorem militaris annonæ;eum procuratorem dici, non memini legere. Qui pecuniam & ſolarium militibus de manu in manum dant, Erogatores nuncupatos ſcio, in l. 16.C.de erogatione mil.annonæ. Erogatores,qui. Alii Suſceptores videntur appellaſſe. Suſceptores. Optiones certe vocati in Novella Juſtiniani 129.non ſemel, & l.ſuper,C.de jure fiſci;& lib.3.C.de apochis publicis,lib.10. Optiones frumenti. Alii autem Opinatores fuerunt , milites ſcilicet, qui cum delegatoriis Opinatores qui.

mitte-

mittebantur in provincias; non ut ipsi annonam militarem exigerent, verùm quò judici ejusque officiis instarent, ut intra anni metas acciperent quod debebatur; l.missi, C.de exactionibus tributorum. Dictos putat Jac. Cujacius, quòd opinionem,id est censum agri exigant. Diversi videntur in veteri Onomastico, ubi: *Opinatores,existimatores,vel arte militares.* iterum: *Militaris opinatus,id est vetus miles.* Quos procuratores apud Flavium nostrum nuncupari vidimus,fortassean Prorogatores appellandi sint,Cassiodorus: *Arcarios,Prorogatores tritici, vini, & casei, macellarios,& cellarios, qui ad urbem Romanam, vel ad mansionem pertinent Ravennatem*, libro decimo Variarum cap.28.

Unde illis nomen. Opinatores alii.

Prorogatores.

Erogatio temperetur.] Temperanda equidem illa etiam dum copia est. Frequenter enim necessitas geminatur,& obsidio sæpe fit longior, quàm putaris. Sera procul dubio parcimonia esset tunc servare,cùm desit: Veg.lib.3.cap.3. Tacitus: *Sed parum provisum,ut copiæ in castra conveherentur,rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumta sunt,quæ adversus necessitates in longum suffecissent*: quarto Historiarum. Imò deficientibus copiis, nihilominus tolerantiam declarare strenuissimi solent, & extrema tentare potiùs,quàm in manus hostium perveniant.

Sera parcimonia est,servare velle, cùm desit.

Tolerantia bonorum militum.

Propter necessitatem victus portis frequenter exclusa est.] Pro *portis*.Substituunt C.H. & duo Susiani, *foris*. At neutrum eorum agnoscit M. unde suspicari potes utrumque ab interpretatoribus adhibitum. Excluduntur feminæ, excluduntur quotquot per ætatem armis ferendis non sunt idonei. Cæsar 7.belli Gal. *Sententiis dictis constituunt, ut qui valetudine aut ætate inutiles sunt bello,oppido excedant.* Hirtius octavo belli Gallici: *Duces Bellovacorum veriti similem obsidionem Alexiæ,noctu dimittunt eos, quos aut ætate,aut viribus inferiores,aut inermes habebant; unaque reliqua impedimenta.* Similiter etiam Calones ob annonæ penuriam è castris Cæsar dimisit lib.3. De bello civili. Illud admonitos velim omnes eos, qui ad eam

Glossema apud Vegetium indicatur.

Inutiles bello emittendi ante obsidionem.

usque

In dimissione oppidanorũ, quæ adhibenda diligentia.

usque necessitatem adigentur, dum senes emittunt, circumspiciant diligenter, ne quem excludant, cujus consilio impensè juvari posse in defensione civitatis videantur; ut sunt fabri quicumq;,architecti,chirurgi, medici,pharmacopœi, tum bellicæ disciplinæ periti, aut rebus gestis clari;tum homines eruditi,qui & multa historiarum lectione variis exemplis imbuti sunt, quorumque consilio plus interdum efficere occasione captata possunt, quam multitudine aut viribus. Nònne Periclis sententia multorum calculis confirmata est? tutius esse, imò & præclarius ingenio hostem & ratione, quàm ferro vincere? An incognitum est, Agamemnonem apud Poëtam ad remTrojanam evertendam decem potius Nestores aut Ulisses consiliarios, quàm totidem Ajaces aut Achilles bellatores habere maluisse? Interempto Achille de armis ipsius contendit Ajax Telamonius, contendit Ulisses Laërtius, Orationes utriusque apud Ovid. 13. Metamor. Quibus orationibus non puto elegantius quicquam aut magis elaboratum ab eo poëtâ unquam scriptum. Multa ille præclara manu gesserat; tamen quòd consilio hujus bello Trojano pene effecta essent omnia.

Qui cives in urbibus obsessis. Præclarius est ingenio, quam ferro hostem vincere.

Quare Ulissi erma Achillis adjudicata.

------ quid facundia posset,
Re patuit, fortisque viri tulit arma disertus.

Describendos censui ex ejusdem oratione versus, quod facere ad sententiam meam viderentur,quodque mirandum in modum placerent;

------- Tibi dextera bello
Utilis; ingenium quod eget moderamine nostro.
Tu vires sine mente geris; mihi cura futuri est:
Tu pugnare potes; pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides: tu tantum corpore polles;
Nos animo: quantoque ratem qui temperat, anteit
Remigis officium; quanto dux milite major:
Tantum ego te supero. Nec non in corpore nostro
Pectora sunt potiora manu; vigor omnis in illis.

Ne penuria opprimeret armatos.] Placet M. & alteri Susiano codici, *perimeret*. Illud quidem ferri possit: quòd autem paulo antè S. legit, *imbecillis ætas*, pro *imbellis ætas*, non æquè:

AD CAPUT VIII.

OLeum quod incendiarium vocant.] Antè *bitumen*, *sulphur*, *picem liquidam & oleum* hoc, præposita in libris editis vox, *exurimenta*. sed eam ego in alias terras exulatum misi: nec puto fore, ut de eâ revocanda sanæ mentis homo unquam referat. Nam extra unam editionem Col. & Parisien. in nullis apud me libris id verbi possessionem reperit. Vide hoc lib. cap. 18. Sed ad oleum istud, *Quo De Agitur*, veniamus: puto illud nominare voluisse Vegetium, cujus confectioni adhibebatur naphthe seu naphtha. Ejus usum discemus ex Ammiani Marcellini lib. 23. *In hac regione oleum conficitur medicum, quo illitum telum, si emissum lentius laxiore arcu (nam ictu exstinguitur rapido) hæserit usquam, æstus excitat acriores incendiorum, nec remedio ullo, quàm jactu pulveris, consopitur. Paratur autem hoc modo: Oleum usus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti, ad diuturnitatem servantes; & coalescens durant, ex materia venæ naturalis, similis oleo crassiori, quæ species gignitur apud Persas: quam, ut diximus, naphtham vocabulo appellavere gentili*. De naphtha consulendus etiam Plinius l. 2. Naturalis Hist. c. 105. & lib. 35. c. 15. & Dio Nicæus in Pompeio: iterum in Severo. Meminit & Probus in Catholicis, *Naphthas, hujus naphthæ genus olei, inquit, cedrino similis: Sallustius quarto Historiarum dixit*. Non minus exhorrendum ignis genus, quod de limo flagrante tradidit Plinius; cui Maltha nomen: cujusque usum fuisse utilem tradit in defensionibus: *Sic inquit, defendere muros, oppugnante Lucullo; flagrabatq; miles armis suis*, lib. 2. Natur. Histor. cap. 104.

Glossema è Veget. l. scriptura reiectum.

Oleum incendiarium.

Ejus olei usus.

Ejusdem olei confectio.

Naphtha apud Persas gignitur.

Maltha, aliud ignis genus defensioni paratū.

Ad arma facienda ferrum utriusque temperaturæ.] Consulendus Plinius lib. 34 Romani non tantùm servando, in conditis publicis, ferro diligentes se præbuêre. Verum optimam quoque navârunt operam, ne ad hostes suos arma cuicuimodi, aut ferrum per mercatores transferretur. Quod docemur ex constitutione Imp. Martiani ad Aulum, vel, secundum membranas nostras, ad Constantianum præfectum

Ferrum Romani in conditis servabant. Etiam ne ad hostes perferretur ad vigilabant.

Martiani ea de re constitutio. Non permissum arma barbaris vendere.

fectum prætorio. Quæ sic habet: *Nemo alienigenis barbaris cujuscunque gentis, ad hanc urbem sacratissimam, sub legationis specie, vel sub quocumque alio colore venientibus, aut in diversis aliis civitatibus vel locis, loricas, scuta, & arcus, sagittas, & spathas, & gladios. vel alterius cujuscumque generis arma audeat venundare: nulla prorsus iisdem tela; nihil penitus ferri vel facti vel adhuc infecti ab aliquo distrahatur. Perniciosum namque Romano imperio, & proditioni proximum est, barbaros (quos indigere convenit telis) eos, ut validiores reddantur, instruere. Si quis autem aliquod armorum genus quarumcumque nationum barbaris alienigenis, contra pietatis nostræ interdicta ubicunque vendiderit, bona ejus universa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem pœnam subire decernimus*: l. ult. C. quæ res exportari non debent. Ex qua constitutione lucem accipiet l. à legatis 8. C. de vectigalibus.

Interpretata l. 8. C. de vectigalibus. Armorum usus ad Barbaros translatus magno rei Romanæ detrimẽto. Bombardarum usus ad Turcas translatus magno Christianorum damno. Naviumq; conficiẽdarum rationem barbaros docere non licuit. Majestatis rei, qui commeatu hostem aut telis, aut pecunia juvant.

Sæpe Romani transfugæ usum armorum artemque fabricandi transtulerunt ad Barbaros, maximo cum rei Romanæ detrimento. Exemplum est eâ de re apud Herodianum lib. 3. Plurimum ille mali Christianæ reip. intulit, qui ad Turcas bombordarum & tormentorum bellicorum usum traduxit. Etiam qui naves conficere barbaros docuêre, capitali supplicio puniti; l. his qui, C. de pœnis. Quin & legibus etiam illud decisum est, ut cujuscumque opera dolo malo hostes nostri commeatu, armis, telis, equis, pecunia, aliáve qua re adjuti erunt, tanqnam majestatis reos puniendos esse: l. quarta, ff. ad legem Juliam majestatis. Item laridi speciem ad peregrina ullatenus mitti edicto vetuit rex Theodericus apud Cassiodorum lib. 2. Variarum cap. 12. Hoc amplius, non puto fore præter propositum, si ostendamus à quo primum arma ferrea inventa sint. Cassiodorus lib. 1. cap. 30. *Inter ipsos*, inquit, *adversarios, ut scitis, non erant priùs armata certamina: sed pugnis se, quamvis fervida, lacessebat intentio. Unde & pugna nomen accepit. Postea Belus ferreum gladium primus produxit; à quo & bellum placuit nominari.*

Ferreum gladium Belus primum invenit. Bellum à Belo nomen accepit

Et carbones servantur in conditis.] Observabam maximarū dignitatem culminа, & Palatinos in dignitate constitutos, immunes fuisse à sordidis muneribus, ex privilegio ab imperatoribus concesso; non tamen à carbonis præbitione, quem moneta vel fabricatio secundum veterem morem poscebat armorum: l. maximarum, C. de excusatione munerum, — Carbones servati in conditis. A carbonis præbitione non immunes vel maximæ dignitates.

Minima fundis vel fustibalis vel manibus jacienda.] In lib. Paris. *Minima etiam fundis sive fustibalis.* sed ea scriptura operæ ne ipsum quidem lumen attingere potuerunt. Sequor exemplar M. & H. in quibus vera & genuina Flavii nostri phrasis est: *Minima ad fundas, sive fustibalos, vel manibus jacienda.* Pari phrasi pro lanceis dixit, *ad latiores lanceas, vel majora spicula belluas occidebant*: lib. 3. cap. vigesimo quarto. Eandem quoque phrasim per me redditam Vegetio videbis hoc eodem libro. cap. 18. — Sua Vegetio phrasis reddita. Ad fundas jacere.

Maxima verò pondere, formaque volubili, in propugnaculis digeruntur.] Magna apud me auctoritas veteribus libris tribuitur: & quinque apud me sunt, tres Susii, M. & H. qui totum hoc membrum orationis inducunt, tamen eos hic ego non sequor.

Ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant:)] Has taleas membranæ partim *galeas* partim *coleas* vocant. Sed ea vocabula ipsos librarios somniasse certum est A Taleare, *tailler*, & à Talea, *taille* Gallis non incognita; quanquam eæ taleæ nomen habere videantur à surculis illis, qui in terram inseruntur, id est minoribus illis taleis, de quibus Plinius plurimis locis, Varro, & alii rei rusticæ scriptores. Usum cylindrorum indicat Ammianus Marcellinus: *Nonnulli scalas*, inquit, *vehendo, adscensumque ex omni latere parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, & columnarum fragmentis, & cylindris.* Vide an de Rotis illis, quarum Veg. hoc capite meminit, accipiendum Sallustii hoc fragmentum ex tertio Historiarum: *Et axe vinctæ trabes per pronum* — Taleare. Taleæ surculæ. Cylindri defensioni murorum idonei.

incitabantur, axibusque eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum.

Trabibus arietes arcebant.

Trabes quoque, & tabulata.] Hæc vult in oppidis esse in promtu ad defensionem. Trabium usum in defendendis seu prohibendis arietibus fuisse, infrà ostendemus.

AD CACUT IX.

Nisi funibus nervinis intenta non prosunt.] Unus ex Susianis *intendantur* legit, quod non magni est, & vix dignum quod moneatur. Sed quòd in eodem & H. legatur, *nisi funibus, neruis*; id à Vegetio nunquam scriptum fuisse, ex ipsius verbis diligens lector facilè dijudicabit. *Funes nervini*, ex nervis torti dicuntur. Vitruvius libro primo de Architectura: *E nervo torti funes, qui non præcludnutur nec præligantur, nisi sonitus ad artificis aures certos & æquales fecerint*, Iterum lib. 10. cap. 15. *Per quæ tenduntur nervi torti, qui brachia continere catapultarum debent.* Ibidem capite sequenti: *capillo maximè muliebri vel nervo funes.*

Funes nervini.

Vegetiana lectura cur mutata.

Indubitatum verò est, crines fœminarum in ejusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento.] Visum fuit totum hunc locum ita edendum jubere, ex vestigiis, quæ erant in libris veteribus. Antè vulgabatur: *Indubitanter verò & crines fœminarum in ejusmodi tormentis, non minorem habere virtutem Romanæ necessitatis experimento cognoscitur.* In M. C. M. & S. legebatur: *indubitatum verò est.* Inde *scilicet* ex solo Mervi; ubi impressum erat; *Romanæ sz* quod valet *sed.* Neque multum differt à *sez* quod valet *scilicet.* Verbum illud, *cognoscitur*, nullum est in M. & S.

Crines fœminarum in funibus torquendis.

Crines fæminarum.] Solent veteres cùm funes & nervorum copia deesset, capillō muliebri uti in torquendis funibus. Præter Vegetium testes sunt Florus libro secundo cap. decimo quinto: Capitolinus in

in Maximinis: Vitruvius libro decimo de Architectura cap. 17. Dio in Severo: Cæsar libro tertio Belli civilis: Appianus De bellis Punicis, & alii.

Matronæ abscissos crines viris suis obtulêre pngnantes.] Pro eo in Remp. Beneficio id redditum fœminis, ut Romæ Veneri caluæ templum consecratum sit; teste Firmiano lib. 2. adversus Gentes, & Julio Capitolino in Maximinis.

Veneris caluæ templum Rom. ex quo originem ceperit.

Vel cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas.] Vox *tegendas* abest à codice optimo collegii trium Coronarum: quod indicandum putavi.

AD CAPUT X.

Fontes perennes.

CUm perennes fontes murus includit.] Id nomen his fontibus datum, quod in iis sit perennitas aquarum, ut loquitur Cassiodorus lib. 2. Variarum cap. 39 de Apono fonte.

Putei sæpe in exercitu fodiendi.

Cujuslibet altitudinis effodiendi sunt putei.] Putei etiam fodiendi sæpe ipsis obsessoribus; etiam exercitui proficiscenti. Appianus De bello Hispan. de Scipione loquens: *Exercitum*, inquit, *per aliam longiorem, sed ab insidiis tutam, viam circumduxit, noctu iter faciens, & propter sitim multos puteos fodi jubens; in quorum bona parte aqua salsa reperiebatur.* Dicendum porrò in puteorum fossionibus non esse contemnendam rationem, sed acuminibus solertiâque magnâ naturales rerum rationes considerandas, quòd habet multa variàque terra in se genera, Vitruvius lib. 8. de Architectura cap. 7. Signa, unde discas, quibus terrarum generibus aquæ subsint; varia peti possunt ab eodem Vitruvio lib. 8. cap. 1. Plinio, lib. 31. cap. 3. lib. 26. cap. 6; Palladio, lib. 9. De re rustica, cap. 8. & cap. 9 Valturio De re militari lib. 4. cap. 2. Pleraque etiam tradita ab Imperatore Constantino lib. 2. de Agricultura; cap. 4. & 5. Hac de re apud Cassiodorum elegans epistola lib. 3. Variarum: *Signis*, inquit, *virentium herbarum & proceritate arborum vicinitatem colligit diligenter. Terris enim quibus dulcis humor non*

Naturalis quædam ratio in puteis fodiendis sequenda.

Varia signa aquæ reperiendæ.

De iisdē signis ex Cassiodoro.

epistola proposita. *longè subest, ubertas quorumdam germinum semper arridet, ut est juncus aquatilis, canna levis, vimen lætum, validus rubus, salix lenta, populus virens, & reliqua arborum genera, quæ per terrenam humiditatem felici prosperitate luxuriant. Sunt & alia hujus artis indicia, cùm nocte veniente lana sicca in terram ponitur jam provisam, & rudi cacabo tecta relinquitur. Hinc si aquæ proximitas arriserit, manè humida reperitur. Sole etiam declarato, intuentur magistri loca solliciti, & ubi supra terram volitare spissitudinem minutissimarum conspexerint omnino muscarum, tunc promittitur, quod quæritur, facile inveniri. Addunt etiam in columnæ speciem conspici quendam tenuissimum fumum; qui quantâ fuerit altitudine porrectus ad summum, tantum in imum latices latêre cognoscunt.*

Castella à castris diminuto vocabulo: ut alibi Veg. Castellum parvulnm, quem Burgum vocant.] Castella in limitibus provinciarum quàm magna essent, & à quibus fierent, alibi dixi. Meminit & Justinianus: *Si aliquas civitates, seu castella per limites constituta, tua magnitudo providerit nimiæ esse magnitudinis, & propter hoc non posse bene custodiri; ad talem modum ea construi disponat, ut possint per paucos bene servari*: l. 2. C. De præfecto prætor Africæ. Ab castellis his nomen habent Castellani; quibus per principem, castellorum detentio concessa est: quicumque, C. de fundis limitotrophis.

Castellani.

Burgi qui.

Quem burgum vocant.] Imperatores Arcadius & Honorius A A, Vincentio P. P. Galliarum: *Eum qui collegio, vel curiæ, vel burgis, cæterisque corporibus, per trignita annos, sine interpellatione servierit*: l. 6. C. de fundis rei privatæ. Item Iustinianus Belisario magistro militum per Orientem: *Ubi ante invasionem Wandalorum & Maurorum Respublica Romana fines habuerat, & ubi custodes antiqui servabat, sicut ex clausuris & burgis ostenditur*; l. 2. C. de præfecto prætor, Africæ. Burgum vicinitate litterarum à πύργῳ dictum, notavit clarissimus Hadr. Iunius noster lib. 5. Animad. cap. 6. Iuvant eum Glossæ veteres, è quibus tamen littera excidit, πύργος, *turris, bugus*:

Burgis unde nomen.

Glossæ veteres emendatæ.

bugus ; scribe *burgus*. Ita etiam turris nomen usurpatum observavi ab Ammiano lib. 28. *Rhenum omnem à Rhetiarum exordio adusque fretalem Oceanum magnis molibus communiebat, castra extollens altius, & castella turresque adsiduas, per habiles locos & opportunos, quà Galliarum extenditur longitudo.* A burgis illis Burgundiones nomen accepisse, historiæ loquuntur : imprimis Pauli Diaconi lib. 2. *Burgundiones novorum hostium cœpit nomen nonum, qui plusquam* LXXX. *millia, ut fertur, armatorum ripæ Rheni fluminis insederunt. Hos quondam subacta Germania interiore, à Druso & Tiberio adoptivis filiis Cæsaris per castra dispositos, in magnam coaluisse gentem, atque ita etiam nomen ex opere præsumpsisse, quia crebra per limitem habitacula constituta, Burgos vulgo vocant.* Idem video tradidisse Isidorum in suis Originibus : qui addidit, *Burgarii à Burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta Burgos vocant.* De iisdem Burgariis etiam rubrica est in Cod. Theodosiano, libro septimo. Inde nomen oppidanis apud Germanos nostros natum, quo eos appellamus *Burgers* ; & *Burgimagistri* dicti. Multos ex iis Burgis in civitates postea mutatos, nomina ipsa indicant : *Wirzburg, Marienburg, Ausburg, Friburg, &c.* Manet nihilominus Burgi nomen in multis castellis, etiam in hodiernum usque diem. Sic castellum in celeberrima Academia Lovaniensi vulgus appellat suo idiomate, *de burght* : etiam castellum oppido Heusdensi, meo patrio solo appositum, vetustate insigne, (etsi à Danis & Normannis partim dirutum) cives nostri nuncupant *de burght*; locumque ibidem muro undique clausum, ubi juventus ludendi exercendique causa convenire solet, *de burght-plaetse* ; ejusdem arcis pomœrium *de burght boomgaert*; atque ipsum castri præfectum, *de Castelleyn*. Aliis dicitur *Burch-graef*. Inde etiam nomen ecclesiæ parochiali Antuerpiæ, *de burght-kercke*.

Turres, pro castellis. Burgundiones à Burgis illis nominati.

Burgarii, à quo nomen.

Burgi in civitates commutati.

Burgorũ nomen in castellis antiquissimis etiamnũ hodie permanet. Burgus Lovaniensis: Burgus Heusdensis.

Inter fontem & civitatem convenit fabricari.] Suppeditat exemplum Hirtius 8. belli Gallici in obsidione Uxelloduni.

Cisternæ sunt diligentissimè substruendæ, ut receptacula.] Libri quidam *subtrahendæ*, alii, *substituendæ* legunt: sed retineo lectionam editam Hîc aquam pluvialem ex tectis colligi videmus. Aliud etiam excogitavêre Septentrionales populi remediũ: qui extensis multis circumquaque velis, inferiori autem parte coeuntibus, & angustiùs multo quam superius pansis, missas cœlitus aquas, & puriores, & majore cum industria excipiunt. Vide Historiam Olaî Magni.

Aquæ pluviæ excipiendæ modus,

Difficilè enim vincit sitis eos.] Obsessos aquæ penuria laborantes, aqua ad potum tantum uti, eamque viritim certo mensuræ modo distribui, peritissimi rei bellicæ & callidissimi hominis Josephi industriâ excogitatum est, lib. 3. De bello Iudaico, cap. 8. Plinius lib. 6. Natur. Histor. cap. 30. populos esse dixit, ab ea parte Nili, qua supra Syrtes majores Oceanumque Meridianum protenditur, qui non aliâ quam pluviâ aquâ utantur.

Qui sola aqua pluvia utantur,

AD CAPUT XI.

SI maritima sit civitas, & sal defuerit.] De salis necessitate declinandâ, monuit auctor noster libro tertio cap. 3. Auctor est Appianus De belli Hisp. Romanos milites in obsidione Enderaciensi magno numero esse exstinctos, quòd multa cervina & leporina carne sine sale elixa vescerentur unde ventris profluvio laborabant. Idem historiographus. lib. De bellis Illyricis prodidit, Salassios unâ salis inopiâ ductos, Romanis se dedidisse. Mirum est quod Pausanias primo Atticæ notavit, Epeirotas etiam post Ilion eversum, neque navigationis usum, neque salis novisse. Cui etiam Homeri versus in Odyss. adstipulatur:

Salis inopia in morbos incidunt Rom. Salassi una salis inopia se dediderunt. Epeirotæ quam diu salem nõ norint. Et navigandi usũ

Qui freta non norunt, qui nec sale sumere mixtas
Consuevere dapes, ...

Aliter Romani: qui salis usum perquàm necessarium perspicientes: gravissimam pœnam interminati sunt his, qui hostibus eum venderent. Hinc est apud Paulum

Salem hostibus vendere capitale est.

lum jurisconsultum libro quinto Sententiarum: *Cotem ferro subigendo necessariam, hostibus quoque venundari ut ferrum, & frumentum, & sales, non sine periculo capitis licet*: l. cotem, ff. de publicanis, Illud silentio minimè prætereundum, in libro collegii trium coronarum ter hoc capite legi *sales*, pro *salem*: cui etiam alterum de Susii codicibus video accedere. Et proinde locutus jurisconsultus in præcedenti lege: & eandem phrasim observabam in l. si quis 11. C. de vectigalibus; ubi legitur, *sales emerit*: & paullò inferiùs: *sales ipsi, una cum eorum precio, mancipibus addicantur.* Etiam Ammianus ita eam vocem usus: *Diacira*, inquit *invaditur civitas, habitatoribus vacua, frumento & salibus nitidis plenæ*, lib. 24. Sed his reclament Grammatici, per me ipsis licitum est; & inter ipsos Sosipater Charisius; qui sales plurali numero facetias tantum significare contendunt.

Similiter cotem, Et ferrum, Et frumentum. Sales plurale à sale.

Dulci aqua eluunt.] Cur mare amaras aquas habeat, eleganter disputat Isidorus lib. 4 & Plinius lib. 2. cap. 100. Idem quoque libro decimo sexto Natur. Histor. cap. 2. de salis natura, varietate, & conficiendi ratione non vulgaria tradidit.

AD CAPUT. XII.

In spem deditionis formidinem geminant.] Liber S. & alter Susii, *sine spe deditionis*, legunt: sed perineptè, & contra mentem auctoris. In M. impressum erat *spe deditionis formidinem geminant.* Quod idem valet editio. Illud, ad militarem disciplinã antiquorum pernoscendam, non est impertinens scire quâ verborum formula, dedentes sese, Romani accipere solent. Ea apud Livium est, libro primo ab urbe condita: ubi rex Rom. Tarquinius legatos Sabinorum ad se missos interrogavit, *Estisne vos legati, oratoresque missi à populo Callatino, ut vos populumque Collatinum dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Deditisne vos, populumq́ Collatinũ, urbem, agros, aquã, terminos, delubra, utensilia, divina humanaq́ omnia in meã populiq́ Romani ditionem? Dedimus. At ego*

Deditionis formula.

Dedentes se, sordidati prodibant.

recipio. Qui deditum veniebant, veste sordida ferè induebantur. Hirtius de civibus Alexandrinis: *Omnis multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis, veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt, sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensis, iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæsari occurrerunt, seque ei dediderunt.* Cui integrum est, videat quoque Andream Alciatum libro primo Parerg. capite decimo quarto.

Etiam sacra sua quidam proferre solent.

[Dum] admotis scalis invaditur civitas,] resistere debent omni virtute.] Quæ inclusa vides, nescio Romæ ne in editione hujus auctoris nostri, an Parisiis demum ab ineptis correctoribus adhibita. Contra auctoritatem librorum veterum, contra ipsius Vegetii sententiam. Desunt in quatuor manu descriptis Susii, & membranis Hittorpii. Præterea nullum eorum vestigium in tribus libris veteribus cusis, C.M. & S. & meritò abesse, attentum lectorem scio non facilè fugerit: cui Vegetii locum hunc perpendendum relinquo.

Magnamenda sublata è Vegetio.

AD CAPUT XIV.

DE materiis ac tabulatis testudo contexitur.] Varias testudines Vitruvius descripsit libro decimo, capite vigesimo & sequenti. Easque usui fuisse ostendit vel ad congestionem fossarum tantum, vel etiam ad muros, ut accederent; & ariete, qui inhærebat, facerent impetum. Illum auctorem (quia vulgò in manibus est) adeundum suadeo: adhibendumque Turnebi caput trigesimum tertium, libri vigesimi tertii suorum Adversariorum; ubi Athenæi locum (à quo scriptore Vitruvius sua desumpsit) comparatum videbis. Interim figura testudinis proponenda fuit; qualem ferè Vegetius noster descripsit.

Testudines in exercitu variæ.

testu-

Testudinis figura.

Et appellatur aries.] In hac machinarum bellicarum explicatione illud præfandum duco. si cui in hac parte non videbimur satisfacere; is cogitabit descriptiones illas, ut mechanicas, magnam per se obscuritatem habere. Quæ alia sæpe difficultate gravatur, corruptorum scilicet librorum, ex quibus eas vel petere, vel exponere conati sumus. De Arietis inventione & constructione non vulgaria vidi in lucem protulisse Vitruvium libro decimo, cap. 19. cujus verba non potui, quin interpretando Flavio adhiberem: *Carthaginienses*, inquit, *ad Gades oppugnandas castra posuerunt: cùm autem castellum ante cepissent, id demoliri sunt conati. Posteaquàm non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumpserunt tignum; idque manibus sustinentes, capiteque ejus summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totum commu-*

Machinarum explicatio valde difficilis.

Carthaginienses primi inventores Arietis.

Mutata seu emendata arietis figura. *communitionem dissipaverunt. Postea quidam faber Tyrius nomine Pephasmenos, hac ratione & inventione inductus, malo statuto, ex eo alterum transversum uti trutinam suspendit, & reducendo & impellendo vehementibus plagis dejecit Gaditanorum murum.* Perfectissima arietis cōstructio. *Cetras autem Chalcedonius de materia primùm basim subiectis rotis fecit; supraque compegit arrectariis, & jugis varas, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis texit, uti* Testudo arietaria. *tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent conlocati. Id autem quod tardos conatus haberet, testudinem arietariam appellare cœpit.* Hactenus Vitruvius: quo cum sentire vidi etiam Tertullianum, in lib. De pallio, dum Arietis inventionem Catrthaginiensibus idem vendicat, reclamante nihilominus Plinio, qui libro septimo, capite quinquagesimo sexto, Arietis inventionem Epeio abscribit, ad Trojam. Plinius à Tertulliano & Vitruvio dissentit. Græcorum porrò *σκέλη* eleganter Vitruvius in superiori descriptione *arrectaria* vertit, quæ tanquam crura sursum eriguntur. Item *σχεδίαν* interpretatur *varas*: quod notat Turnebus dicto capite trigesimo tertio, libro vigesimo tertio. Ad figuram & impetum hujus machinæ intelligendum, Arietis descriptio ex Iosepho. advocandus quoque Iosephus qui libro tertio De bello Judaico, *Immensa*, ait *est materia malo navis adsimilis, cujus summum gravi ferro solidatum est, arietis effigie fabricatum, unde nomen accepit. Dependet autem funibus medius ex alia, velut ex trutina, palis undique fulta. Retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro, mœnia percutit.* Refert Appianus lib. De bellis Punicis, in Carthaginiensi obsidio, duos admotos vastos arietes, alterum penè incredibili numero peditum, tribunis hortantibus, impellendum: â remigibus alterum, triremium præfectis urgentibus. Si cui lubitum erit plura de Ariete legere, videbit Ammianum Marcellinum lib. Historiarum vigesimo tertio, Iosephum De bello Judaico libro tertio, capite nono; Isidorum libro decimo octavo, & Hadrianum Turnebum libro vigesimo tertio Adversar. cap. vigesimo primo: quo loco Vitruvii arietem comparatum reperies

peries ad eam descriptionem, quam ex antiquioribus scriptoribus tradidit Athenæus. Itidem non ineleganti a, de hoc machinamento, me legere memini apud Egesippum, libro tertio de bello Judaïco, capite undecimo. Addo præterea ex Ammiani libro vigesimo etiam dissolvi arietes, & ita in expeditionibus circumferri solere, ad eum ferè modum, quem in navibus fluviatilibus fuisse, jam antè á nobis indicatum est. Pro arietum machinamentis crebritate jam despectis, condita machina scriptoribus historicis nota, quam Helepolim Græci cognominabant: cujus opera Demetrius Antigoni filius Rhodo aliisque urbibus oppugnatis, Poliorcetes est appellatus; teste Ammiano libro vigesimo tertio, unde etiam descriptionem ejus machinæ adscribimus: *Testudo compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisque clavis aptata, & contegitur coriis bubulis, virgarumque recenti textura, atque limo asperguntur ejus suprema, ut flammeos detrectet, & missiles casus. Conseruntur autem ejus frontalibus trisulcæ cuspides, præacutæ, ponderibus ferreis graves, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel fictores, ut quicquid petierit aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, palis & funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori murorum parti viribus admovet concitis, & nisi desuper propugnantiũ valuerint vires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes.* Nomen Helepolis adepta παρὰ τὸ ἑλεῖν τὰς πόλεις. excogitata quidem à Demetrio Poliorcete, fabricata tamen à Dioclide Abderita, cujus in ea machina singularis industria fuisse prædicatur, ut ex Moschione refert Athenæus libro quinto. Meminit hujus machinæ Vitruvius libro decimo, capite vigesimo secundo. Diodorus Siculus libro vigesimo, Heliodorus libro nono. Meminit & Plutarchus in Demetrio. Et quia idem scriptor ad figuram machinæ intelligendam (peculiari nomine Poliorcen vocari voluit Petrus Crinitus libro decimonono De honesta disciplina, capite secundo) adhibendus videbatur; locum ejusdem subjiciendum putavimus: *Eodem etiam*

Arietes dissolvi, & ita in legionibus circũ ferri solere.

Helepolis machina arietis loco ædificari cœpta.

Helepolis descriptio.

Helepolis unde nũcupata.

A quo excogitata.

A quo primum fabricata.

Poliercẽ.

etiam bello, inquit, *in quo Rhodii simul erant cum Ptolemæo societate conjuncti, machinam quandam, quam urbium expugnatorem appellat, eorum mœnibus admovisse Demetrium ajunt, tali quidem figura atque specie fabricatam. Habebat imprimis quadratam sedem, cujus unumquodque latus inter se æquale, in latitudinem octo & quadraginta; in altitudinem sex & sexaginta cubitorum extendebatur, atque à postremà basi usque ad verticem adeò gradatim extenuari videbatur, ut cum infima sedes longè latior supremo culmine esset, egregia quædam figura ex omni proportione servata resultare videretur. Intùs præterea erant latebræ cavernæque complures, ad suscipiendos milites accommodatæ. Quà verò hostes spectabat, frontem patefactam habebat, atque undique fenestellas tectas, quibus varia tela poterant adversus hostes sine ullo priculo jaci. Erat præterea secundum unamquamque speciem pugnæ, bellicosissimis viris referta: &, quod supra omnia spectantibus admirationem præbebat, tanta felicitate agebatur, ut cum strepitum maximum ederet, in utram partem inclinaretur, conspici minime posset: sed æquali utrinque pondere inconcussa rectaque moveretur.* Sed ipsius Arietis figuras subjicere tempus; ac primùm, qualis à Carthaginiensibus repertus fuit.

Helepolis altera descriptio.

Areis

Aries Carthaginensium.

Aries fabri Tyrii

Aries Cetræ Calcedonii.

In dubiũ vocata vulgaris Vegetii scriptura. Qui, sexto casu antiquis usitatissimum.

Vel quòd habeat duriſſimam frontem, quæ ſubruat murum.] In membranis H perfectè ſcriptum vidi, *qui ſubruat murum.* Quod genus locutionis neque inelegans, neque inſuetum eſt bonis ſcriptoribus; neque neſciviſſe videtur, qui in iiſdem membranis illud *qui* mutare conatus eſt in *qua*: Comicis tamen magis uſitatum: Plautus Rudente, ſcena 2.

Quin tu in paludem is, exicaſque arundines,
Qui pertegamus villam, dum ſudum eſt.

Iterum ibidem ſcena *Seriò.* Itidem apud Terentium Hecyra actu quarto, ſcena prima.

Neque ei dein actum tum quidquam eſt,
Qui poſt poſſit noſci, qui fiet.

Item Phorm. act. 4. ſcen. 3.

Aliquantulum quæ adferret: qui diſſolverem quæ debeo.

Atqui aliam huic loco ſcripturam (ſi minus placita eſt illa

est illa superior interpretatio) de coniectura video adhiberi posse: ea est, ut legamus, *vel quod habeat durissimum frontem, qui subruat murum.* Et suspicari possis ex aliquo antiquo auctore hæc Vegetium mutuatū, ut ex Catone: quem *frontem* masculino genere usurpasse, ostendi exemplis, libro tertio, capitis vigesimi principio.

Tentatus Vegetius de coniectura.

Frons masculinum erat veteribus.

AD CAPUT. XV.

VIneas dixerunt veteres.] Obiectu vinearum pluteorumque tecti milites machinas componere, iter ad fundamenta murorum subvertenda quærere solent: testes historiæ passim & Ammianus libro vigesimo. Plutei, ut quidam volunt, erant similes iis appendicibus quas ædificiis applicamus; & tectum in unam partem devexum habebant: ut & Plutei, in quibus scribimus. Vineæ in utramque partem devexitatem tecti habebant: tradit Turnebus libro undecimo Adversariorum, cap. 24.

Pluteorū vinearūque usus.

Pluteorū quæ forma.

Quæ forma Vinearum.

2 Quas nunc militari barbaricoque usu causias vocant.] Hic idem usu venit quod alibi in vocabulis rei militaris, ut quilibet librariorum varietate scripturæ ad palmam contendisse videatur. Pro *causias*, alii habent *cautias* alii *caucias*, alii *cautibus*, alii *cantibus.* Ora Parisiensis editionis vocavit *cattos.* Vox causia etiam veteribus non fuit incognita, qui ea usi pro velamento capitis ad arcendum solem & æstum, ut observavit in Lexico verborum Plautinorum Alciatus: eadem usus & Plutarchus in Demetrio, Plutus Persa, scena *Omnem rem.*

Obscurus Vegetii locus.

Causia, capitis tegumentū.

Tunicam, atq; zonā, & chlamydem adferto, & causiam.
Idem Milite, scena *Sequimini.*

Causiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneā.
Commeminit autem Comicus ea scena, ut in allegoria sibi perfamiliari, quam plurima sumta de re militari nomina: quæ res facit, ut sanum ibidem non putem versum sequentem.

Plauti versus tentatus.

PA. *Quod apud nos fallaciarum est, esse excitum certò scio,*
Oppidum quoduis videtur posse expugnari dolis.

Legi-

Legi enim mavelim, *exercitum*. Eum locum diligens lector considera: similêm ἀλληγορίαν vide apud eundem Plautum Bacchidibus, scena *Hunc hominem*. Et Amphit. Scena *Qui me alter*. Item Pseudolo, scena *proh Juppiter*. In qua ad superiorem emendationem lumen prætulit hic versus.

Pòst ad oppidum hoc vetus continuò mecum exercitum protinus obducam.

Correcta scriptura Vegetii.

Alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sex.] Præter nuperam editionem, omnes aliæ, itemque membranæ omnes legebant, *sexdecim*. Neque per sententiam est, ut aliter à Vegetio scriptum suspicemur. Legunt præterea M. & S. & ipse etiam Calepinus, in Vineæ: *lata pedibus octo, alta pedibus septem.*

Corio crudo tectæ machinæ: Corium illud, Sordiscum quidam nuncuparunt. Corium in eum usum humectatū. Argilla quoque, cum capillo subacta in ea re usui. Aceto potius, quàm aqua, materies machinis tegendis madefacta. Alumine oblitum lignum non suscipit ignē.

Crudis ac recentibus coriis, vel centonibus operitur.] Auctor est Vitruvius libro decimo, capite 21. in machinis tegendisque tabulas & coria cruda in usu fuisse. *Corium crudum sordiscum appellatur*, in veteri Onomastico, & inter rei militaris vocabula recensetur; Imò & humectatum illud corium, quò minus flammæ foret obnoxium; Ammiano teste libro vigesimo. Etiam argillam cum capillo subactam ad eam crassitudinem induxerunt, ut ignis omnino non posset nocere, teste Vitruvio, dicto cap. Memorat quoque idem scriptor Epimachum Atheniensem architectum Helepolim construxisse, & eum in modum ciliciis & coriis crudis illam confirmasse, ut posset pati plagam lapidis balistâ immissi CCCLX. pondo. In madefactione corii, & aliorum stratorum aceto potiùs, quàm aqua utebantur. Vitruvius dicto lib. cap. 20. *Circum tabulata*, inquit, *collocentur crates, ex tenuibus virgis creberrime textis: maximeque recentibus percrudis coriis duplicibus consutis, fartis alga aut paleis in aceto maceratis, circà tegatur machina tota.* Sisenna tertio Historiarum: *Aceto madefactis centonibus integuntur.* Aliud etiam industria hominum excogitavit: materies quippe machinarum alumine diligenter unxerunt. Quâ re effectum, ut

ignis

ignis per eas innoxius laberetur: Ammiano teste libro vigesimo. Turris materiem alumine oblitam ab Archelao, L. Sulla non quivit incendere: notat Agellius libro 15. cap. 1. ex Qradrigarii vndevigesimo Annalium.

Vel centonibus operitur.] Cæsar in descriptione Musculi. *Coria autem ne rursus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur*, libro secundo De bello civili. Iterum Cæsar: *Centonesque injecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent*. Cato: *Culcitas octo, instragula octo, pulvinos sexdecim, operimenta decem, mappas tres: centones pueris sex*; De re rustica, capite decimo & undecimo. Ab iisdem & *centunculus* diminuto vocabulo derivatus est. Livius libro septimo: *Mulis strata detrahi jubet, binis tantum centunculis relictis*. Seneca in epistolis: *Diurnum accipit, in centunculo dormit*. Plautus Epidico: *Quin tu*, inquit, *alium quæras cui centones farcias*.

Centonibus machinæ contectæ.

Centunculus.

C. MVTRIO. C. F. PAL.
QVINTO. SEVERO. Q. II.
VIR. Q. ALIMENTOR.
CVRATORI. CALENDAR
PECVNIÆ. VALENTINI
N. HS. DC. PATRONO. VI.
VIR. AVGVST. ET. COL-
LEGA. FABR. CENTONA-
RVM. NAVICVLARVM.
DECVRIONES. ET. PLEBS
VRBANA. EX. DIVI. NERVAE
EPVLARVM. OB. MERITA
L. D. D. D.

Istæ cùm plures factæ fuerint, junguntur in ordinem.] In unis membranis Susii repertum est, *cogebantur in unum*: quod mea sententia in contextum recipi possit; tanquam usurpatum ea notione vocabulum. Quanquam alterum tamen, ut censor, tribu movere nolim.

Vineæ plures fiebant & in unum cogebantur.

Sub quibus subsidentes tuti.] Si septem aut octo pedum altitudinem habuerint vineæ, non incommodè stare inibi milites potuerunt. Neque necesse fuit subsidere. Deinde in exemplaribus M. Paris. editione, H. & quatuor mss. Susianis scriptum erat, *sub quibus obsidentes tuti.* Iterum Vegetius hoc eodem capite de Pluteis: *Quos obsidentes applicant muris, eorumque munitione protecti*, Verum controversiam & istic illi scripturæ motam vidi à *S.* qui pro *obsidentes*, volebat legi *subsidentes*; & illi accedit alter Susianorum, in quo *subsistentes* scriptum fuit.

Vegetii scriptu. libri mutant.

Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur è vimine & ciliciis.] Pro *absidis*, M. duo Susiani, & ora Parisiensis editionis substituunt, *cassidis*. De cetero materiem Pluteorum vimina fuisse, Vegetius noster scribit: neque ab eo ullos vidi dissentire codices, extra unum M. qui hic legebat *& vimine vel ciliciis seu coriis proteguntur.* Vitruvius: *Supra caput eorum qui continebant arietem, collocatum erat pluteum, turriculæ similitudine ornatum, uti sine periculo duo milites tutò stantes prospicere possent, & renunciare quas res adversarii conarentur*, libro decimo De Architectura cap. 21. Festus, seu compilator illius Paulus Diaconus, *Plutei*, inquit, *crates corio crudo intentæ; quæ solebant opponi militibus opus facientibus; & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Vide Cæsarem, si vacat, in obsidione Alexiæ. Pluteorum hunc fuisse usum Vegetius docet, ut ternis rotulis, quarum una in medio, duæ in capitibus appositæ erant, more carpenti moverentur, & eorum munitione protecti bellatores sagittis, fundis sive missilibus defensores urbium de propugnaculis exturbarent: vineis autem ad subruenda murorum fundamenta penetrarent; hoc eodem capite. Addo, postquam vinearum adminiculo ad muros perventum esset, dolabris usos in subruendis muris: Livius lib. 30. *Cùm muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruen-*

Pluteorũ materies vimina fuerunt.

Plutei militares.

Plutei rotis movebantur. Diversus pluteorũ & vinearum usus.

Dolabris subruebant muros.

bruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. Itaque antè quàm cæderetur, ruebat: perque patentia ruinis agmina armatorum in urbem vadebant. Meminit hujus & Appianus, & Ammianus libro vigesimo primo, & alii. Pertinere huc video quod de terebra ex Diade tradidit Vitruvius libro decimo, capite ultimo, unde hæc describere consultum putavi: *De terebra*, inquit, *has explicuit scriptis Diades rationes. Ipsam machinam, uti testudinem, in medio habentem collocatum in orthostatis canalem faciebat (quemadmodum in catapultis aut balistis fieri solet) longitudine cubitorum L. altitudine cubiti, in quo constituebatur transversa sucula. In capite autem dextrâ ac sinistra trochleæ duæ, per quas movebatur, quod inerat in eo canali, capite ferrato tignum, sub eo autem ipso canali inclusi, tuti, crebriter celeriores & vehementiores efficiebant ejus motus. Supra autem id tignum, quod inibi erat, arcus agebantur ad tegendum canalem, uti sustinerent corium crudum, quo ea machina erat involuta.* Inventio terebræ & machinæ ascensoriæ (ἐπιβάθρα Græcis) & Corvi demolitoris Diadi tributa, dicto lib. cap. 19.

Terebra etiam inter machinas.

Terebræ figura.

Diades inventor variarum machinarum,

Agger autem ex terra lignisque extollitur contra murum.] Auctor est Appianus De bello Hispanico, Scipionem; sua opinione, primum esse qui Numantiam urbem obsessam aggere con muro præcingeret, quæ quidem pugnam non detrectaret.

Numantia aggere clausa, quanquã pugnam non detrectaret.

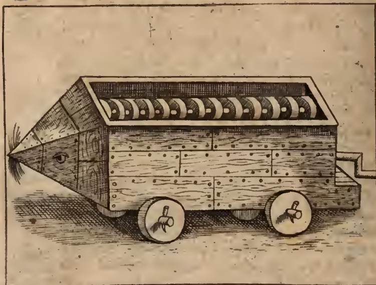
AD CAPUT XVI.

Musculos dicunt minores machinas.] Isidorus libro duodevigesimo Etymologiarum, capite De Ariete: *Musculus* inquit, *cuniculo similis fit, quo muros perfoditur. ex quo & appellatur, quasi murusculus.* Quæ ipsa ab alio aliquo vetere scriptore Isiodorum mutuò sumpsisse, ut pleraque omnia sua, mihi omnino verosimile fit. Ideoque figuram

Musculus unde nunc usitatus.

musculi, quam inde confecisse video Rob. Valturium, subiiciendam putavi etsi nescius non sim, alium plane musculi usum à Vegetio nostro declarari.

Musculi figura.

Machinis aliquot belluis nomen ab animalibus tribuerunt.

Solent milites in machinis bellicis multa ab animalibus nomina sumere: hinc Aries, Ericius militaris, Scorpio, Cuniculus, Testudo, alia. Testis Servius libro undecimo Æn., Isidorus dicto libro, capite De clypeis. Figura autem musculi apud Cæsarem describitur, quæ potius ad genus aliquod testudinis accedere videtur. Quas varias describit Vitruvius libro decimo. Sed Cæsarem audiamus qui libro secundo De bello civili hoc modo: *Duæ primum trabes in solo æquè longè distantes inter se pedes quatuor, conlocantur: inque iis columnellæ pedum in altitudinem quinque desiguntur; has inter se capreolis molli fastigio contingunt, ubi tigna, quæ musculi tegendi causa ponunt conlocentur. Ea super tigna bipedalia injiciunt, eaque laminis clavisque religant. Ad extremum musculi tectum trabesque extremas quadratas regulas quatuor patentes*

Musculi alia descriptio.

tentes digitos defigunt; quæ lateres, qui super musculos struuntur, contineant. Ita fastigiato atque ordinatim structo, ut trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset, contegitur. Supra lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lapides diluere posset. Coria autem ne rursus igne ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hactenus Cæsar. Cujus scripta si inspexeris, facilè disces quantum hæc machina, licet minor, in devastatione muri potuerit. Quod musculum hunc testudinis genus esse dixi, in eo adstipulator mihi Turnebus libro undecimo Adversarior. Capite vigesimo quarto. Distinguitque sola parvitate musculum, à testudine: ab animalium scilicet similitudine has machinas nomen accepisse, minores musculos, majores testudines vocatas.

Is musculus ad murum diruendũ adhibitus.

Si lutum obfuerit, aut civitatis fossatum etiam apportatis lapidibus lignis ac terra, non solum complent, sed etiam solidant.] Particulæ disjunctivæ, *aut* nullus locus in melioribus libris sex, septem. Ideoque eam expuli. Et iisdem libris auctoribus τὸ *etiam*, quod subsequitur in contextum recepi. Nec puto in eo ullam Vegetio factam injuriam. Verba illa: *si lutum obfuerit:* diu admodum me torserunt. In causa fuit veterum librorum scriptura. Suspicabar primum legi posse: *Si aplictum obfuerit.* De quo ita Leo Imperator capite undecimo: *Aplicta igitur sive fossata (nam aplictum propriè fossatum totius exercitus est) valide quantum potes munies.* Sed id nunc minus placet. Nec video conjecturam illam libris multum juvari. In exemplari M. & membranis Hittorpii, sine ulla litura, scribitur: *quibus protecti bellatores sudatum auferunt, civitatis fossatum etiam adportatis lapidibus ac lignis, non solum complent, &c.* Quam scripturam Modii quoque liber unus confirmare videtur in quo, *sudatim auferunt.* Interpretabar *sudatum* vallos aut sepes è sudibus, quæ ipsis fossis præstruebantur. At Ianus Palmerius noster suspicabatur priorem litteram in *sudatum* á fine præ-

Scaber admodũ Vegetii locus.

Aplictum quid.

Tentatus prædictus Vegetii locus.

Iterum tentatus.

cedentis vocis *bellatores* avulsam esse; ideoque scribendum *udatum auferunt.* quasi protecti musculis bellatores, viam turribus ambulatoriis præparantes, uda omnia sustulerint, loca solidarint & complanarint.

Lapsus magni viri, quem non nomino. Fossatum non ineptum vocabulum. Defensa scriptura vulgata in l. 3. ff. de re mil.

Civitatis fossatum etiam adportatis lapidibus.] Fossatum non tam ineptum vocabulum, ut censuit ille censor, qui illud expellendum urbe Quiritium, & deturbandum ex Pandectis nostris putavit, Modestinus libro tertio De re militari : *qui à fossato recedit capite, puniendus est.* Glossarium vetus: τάφος, *fossa, sepes, fossatum.* Suidas, φόσσατον τὸ φοσσάτον. Harmenopulus libro sexto, titulo quinto : τοὺς ἐν τῷ φοσσάτῳ ἀλείποντας τὰ μὲν ὅπλα, σφοδρῶς προστάττομεν τύπτεσθαι. Libellus De militibus : *Fossatum decisum parvum in fine, pro termino.* Plinius : *fossatum purgari, & extendi,* libro decimo septimo, capite vigesimo primo. Frequens etiam ea vox apud Leonem Imperatorem De bellico apparatu. Idem ille censor non minus hallucinatus in Papiniani responso l. quod si De captivis & postli. reversis: *Exinde sui juris videtur fuisse ex quo pater hostium potitus est.* Emendabat ille, *pater hostium potestati subditus est,* quasi παθητικῶς dici Latinè non posset, *hostium potitus.* & in ea pugna auxiliarem sibi adsciscit Accursium. Ego illis primum oppono Tryphoninum l. in bello. Eodem titulo ; *Cetera, quæ in jure sunt postea, quàm postliminio redit, pro eo habentur, ac si nunquam iste hostium potitus fuisset.* Inde oppono Junianum l. bona eorum, titulo eodem. Et l. facere. ff. de testamento militis. Triarii munus facilè mihi sustinebit Plautus Epidico, scen. Si quid est.

Defensa item Papiniani verba l. quod si. ff. De capti. & postlimi. vers. Potitus hostium passive dictum.

-------- *Gnata mea hostium est potita.* Ibidem

-------- *Eductam perdidi,*

Hostium est potita.

Eadem ille phrasi usus Capti : scena prima, & secunda. Neque hæc eò à me dicta quasi detrahere laudibus magni illius viri quicquam velim, cujus eruditionem & summis injuris studiosos beneficiis levia hæc

 facilè

facilè condonanda sunt: sed ut vicissim alii, sicubi & nos in tantis antiquitatum tenebris incurrisse videbimur, de verbis se præbeant modestiores. Sed & alterum audi censorem: Julius Capitolinus in Gordianis scripserat: *Castra omnia fossato circuibat*. ibi Io. Baptista Egnatius exclamabat, *ineptum scriptorem*. Capitolini scriptorum censor.

Vocantur autem à marinis beluis Musculi. Nam quemadmodum illi, cum minores sint, tamen balenis auxilium, adminiculumque iugiter exhibent.] Festus: *Balenam belluam marinam, ipsam dicunt esse pistricem, ipsam esse cetum.* Musculus genus piscis, qui moderamine parvæ caudæ suæ, iter balenæ regit, necubi impingat. Et quia hæc lusciola est, prævio illo pisciculo deducitur ac reducitur. Claudianus libro secundo. Balena bellua marina. Musculus genus piscis, quale.

Sic ruit in rupes amisso pisce sodali
Bellua, sulcandas qui prævius edocet undas.
Immensumque pecus parvæ moderamine caudæ
Temperat, & tanto conjungit fœdera monstro.

Plinius libro nono cap. quinquagesimo secundo: *Balenæ musculus, quandoque prægravi super ciliorum pondere obrutis ejus oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, occulorumque vice fungitur.* Juvenalis Satyra decima. Balena quare musculi opera indigeat.

Quantò delphinis balena Britannica *major.* Balena major delphinis.

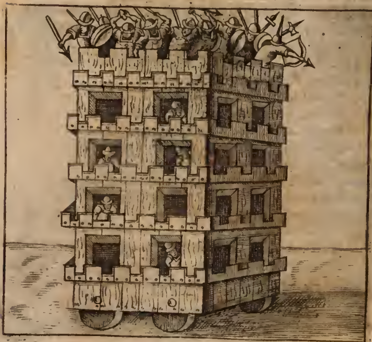
AD CAPUT XVII.

Turres autem dicuntur machinamenta.] Turres has ambulatorias nuncuparunt: nam rotis subditis promoveri atque reduci solent. Hirtius: *Præterea ambulatorias totidem tabulatorum confixerant subiectisque eis rotis, funibus Jumentisque objectis, directis pluteis, in quamcumque visum erat partem movebant*, De bello Alexandrino. Has Diades scriptis suis ostendit à se inventas. Quas etiam dissolutas in exercitu circumferre solebat, minorem ait oportere fieri altam cubitorum sexaginta, latam sep- Turres, unde ambulatoriæ vocentur. Turres dissolutæ in exercitu circũlatæ.

tredecim, tabulatorum decem, singulis partibus in ea fenestratis, majorem verò altam cubitorum centum viginti, latam cubitorum viginti trium S. In qua tabulata constituebat viginti, & habebant singula tabulata circuitionem cubitorum ternûm, ut memoriæ prodidit Vitruvius libro decimo De Architectura, capite undevigesimo. Harum turrium hanc possumus fingere figuram fuisse.

Turris minor alta cubitorum LX. Turris major alta cubitorum, CXX.

Turris à Diade excogitata.

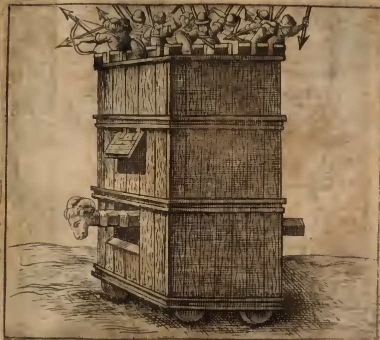

Turres aliæ, quas Vegetius describit.

Aliæ dubio procul turres ambulatoriæ, nec ita speciosæ, quas Vegetius nobis describit ea proceritate, ut tam turres civitatis lapideas, quàm muros ipsos superarint. His ille in inferiori parte tribuit arietem circa medium verò pontem (exostram postea vocabit) quem subito milites proferebant, & per eum egredientes de machina in civitatem transibant. In superioribus autem turris partibus contatos & sagittarios

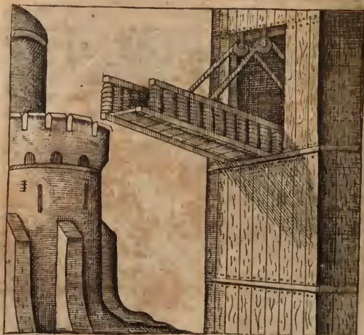
tarios collocat, qui defensores ab urbis mœnibus proturbent, cujus turris hanc fingimus figuram.

Turris Vegetii.

Pontem Vegetius tradit in turri fuisse, factum de duabus trabibus, septum de vimine, quem subitò prolatum inter turrem murumque constituebant ad egrediendum in muros, hoc eodem capite. Eundem pontem hoc libro, capite vigesimo primo legimus de turri in murum repentè protrasum fuisse. Quod ego suspicor ea ratione, quam subjicimus, satis commodè potuisse fieri.

Pons protrusus ex medio turris.

Turrium ambulatoriarum effectus.

Turrium metu Gallise dedunt.

Etiam Persæ eodem exemplo.

Turres etiam in navibus.

In turribus multi armati. Item & machinæ

Superest nunc, ut cognoscamus quis harum turrium effectus fuerit, & quantus ex illis hostibus injectus fuerit sæpé metus. Galli ut in castris Cæsaris turrim procul constitui primùm viderunt, irridêre ex muro atque increpitare vocibus. Ubi verò moveri atque appropinquare mœnibus viderunt; nova atque inusitata specie commoti legatos ad Cæsarem de pace miserunt, libro secundo De bello Gallico. Pari modo & Persæ ad preces conversi, simul ut videre Helepolim muris appropinquare, teste Ammiano libro vigesimo quarto. Usi etiam turribus Romani bellis navalibus. Qua de re infrà locus agendi dabitur hoc libro capite vigesimo quarto. Præter magnum armatorum numerum, quos ex turribus pugnasse certum est, etiam machinæ bellicæ in iisdem per tabulata disponebantur. Livius libro 31. *Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimenta urbis superans agebatur*

batur, hortator aderat. Quæ cùm admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis muros defensoribus nudasset, &c. Meminit quoque Ammianus libro vigesimo. In iis per tabulata disposita.

Diligentissimè ex crudis coriis, vel centonibus communita.] VV. aliquot præferunt, *diligentissimè que crudis coriis, & centonibus communitur*. Etiam fronte ferrea turres quandoque exstructas legimus, ne flammam injectam reciperent, apud Ammianum dicto lib. 19. Turres fronte ferrea.

AD CAPUT. XVIII.

HInc tam manifesto discrimini multis resistitur modis.] Enumerat Vegetius hoc capite & cap. subsequenti varia remedia vel prohibendæ vel incendendæ turris ambulatoriæ. Unum addam, quod ab ipso video non animadversum. Videlicet exstructam quoque & ab ipsis oppidanis subinde aliam turrim similem, ex qua omni genere telorum murus defensus, & adversariorum turris facibus injectis conflagravit. Exemplum si desideras adeundus erit Livius libro 32. in obsidione Cumarum. Turres, etiam ipsi obsessi in mœnibus suis extruxerunt.

Eruptione facta globus egreditur armatorum.] Confidentiam hanc erumpendi in Memnone fuisse intelleximus. Qui cùm in civitate Halicarnasso obsideretur, noctu cum manu militum eruptione facta machinas oppugnatorias, licet jam amotas, incensum venit, Diodorus Siculus libro 17. Similiter & Veii à Romanis intentè obsessi, cùm noctu opera negligentiùs custodiri animadverterunt, patefacta repentè porta cum facibus ardentibus agressi, horæque momento aggerem, vineas, longi temporis opus incendio perdiderunt. Livius libro quinto. Persas etiam à Romanis obsessos eruptionem fecisse, ponè sequentibus, qui flammas ferrent ad machinas incendendas, videbis apud Ammianum lib. 20. Memmonis nocturna eruptio. Veiorum eruptio. Persarum eruptio.

Machi-

Vegetii locus correctus.

Machinamentum illud ingens direptis coriis de lignis exurit.] Edendum curavi praeeuntibus libris: *direptis coriis, ignis exurit.* Quanquam putem tutius fore membranas H. sequi in quibus abiectis ceteris legebam: *direptis coriis, exurit.* Et meo judicio exurendi verbum non ignem respicit, sed illud quod paullo antè præcessit, *globus egreditur armatorum.*

Iterum ditatus propria phrasi Vegetius.

Quod si oppidani exire non audent, majores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant.] Restituo ope librorum S. H. &c. quattuor Susianorum, *ad majores balistas.* Neque enim balistæ ipsæ emittebantur; sed iis malleoli, phalaricæ destinabantur. Id puer intelligat qui Vegetium attentè legat. Eandem phrasim Vegetio etiam supra restitui ubi in eam rem plura à me dicta sunt.

Malleoli quid sint.

Malleoli velut sagittæ sunt.] Nimis frigida & supina malleorum descriptio apud Vegetium. Quare hoc nobis relinquitur, alios adhibere qui rem explicent. Nonius Marcellus: *Malleoi*, inquit, *sunt manipuli spartei pice contecti, qui incensi, aut in muros, aut in testudines jaciuntur.* Festus. *Malleoli vocantur non solùm parvi mallei, sed etiam ii qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorũ dicti.* Glossariũ vetus *πυρίβολα* vocat malleolos. Sed nihilo hæc, aut paullo perfectiora sũt verbis Vegetii, quapropter adhibendus ille, cui propter conservatos plerosq; bellicæ disciplinæ ritus, ac propter machinarum explicationem, omnis posteritas debet ac perpetuùm debebit; Ammianus Marcellinus. Is libro historiarum capite vigesimo tertio sic definit: *Malleoli autem teli genus figurantur hac specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur; ventre subtiliter & plurifariam patens, atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius arcu invalido*

Malleorum elegans descriptio.

Quomodo emitterentur.

(*ictu*

(ictu enim rapidiore extinguitur) si hæserit usquam, tenaciter cremat: aquisque conspersa acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio ullo quàm supra jacto pulvere consopitur. Quomodo extinguerentur.

Quia ardentes sunt.] Libri melioris notæ M. H. & tres Susiani legunt: *ardentes veniant.* Sic apud Maronem *contorta phalarica venit.*

Phalarica ad modum hastæ valido præfigitur ferro.] Etiam hujus teli descriptio non satis perfecta apud Vegetium, ideo & alii quoque auctores de eo consulendi sunt, imprimis Isidorus: *Phalarica*, inquit, *est telum ingens, torno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum sphæræ in ipsa summitate. Dicitur etiam & ignem habere adfixum. Hoc telo pugnatur è turribus. Quas phalas dici manifestum est. Iuvenalis. Consulis ante phalas. Dictum autem hoc genus teli à phalis id est urribus ligneis.* Monuit etiam Nonius Marcellus in *phalarica*. Item Festus libro sexto. *Falæ* inquit *dictæ ab altitudine à falando. Quod apud Etruscos significat cœlum. Falarica genus teli missile, quo utuntur ex falis, id est locis exstructis dimicantes.* Unus Livius ad teli figuram & impetum intelligendum sufficerit. Is libro trigesimo: *Falarica*, inquit, *erat Saguntinis missile telum, hastili oblongo, & cetera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exstabat, id sicut in pilo quadratum, stuppa circumligabant linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus posset. Sed id maximè, etiam si hæsisset in scuto, & non penetrasset, pavorem faciebat: quod cùm medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat.* Auctor noster balistæ impetu falaricam destinari docet, idemque innuit Lucanus ----- *. vibrata phalarica nervis.*

Phalaricæ descriptio. Phalarica dicta à phalis. Quid Falæ. Falare vox Etrusca. Phalaricæ, seu Falaricæ descriptio multo perfectior. Falarica balista mittebatur. Etiam manu.

Virgilius verò, manu quoque phalaricam Turnum iecisse testatur nono Æn.

Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga,

Nec

Virgilius Ennii versum imitatus.

Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit, conlapsa ruunt immania membra.
Virgilius hunc Ennii versum imitatus est,
Quæ valido venit contorta phalarica missu.
Glossæ veteres, *Falarica*, χειροβαλλίστα.

Turres variis modis incensæ.

Turritamque machinam frequenter incendit:] Præter ea, quæ Flavius noster ad machinas incendendas adcommodavit, usui quoque fuerunt projectæ ardentes faces, & ardentes quasi pice & sulphure illiti, auctore Ammiano libro vigesimo. Veruntamen ne ratione ulla flammam conciperent machinamenta, sæpe cavisse scio obsidentes, ordinatis scilicet ac paratis qui tela, si quæ turribus adhæsissent ignifera, exstinguerent. Quod etiam ex Ammiano didicimus eodem libro vigesimo.

Homines extinguendo incendio in turribus destinari.

Depositi quoque homines funibus cum hostes dormiunt, in laternis portant lucernas.] Simili strategemate Carthaginienses usi contra Scipionem. Hic cùm portum Carthaginiensium aggere aliisque machinis obstruxisset: illi noctu eruptione facta; non per terram, non enim erat transitus; nec navibus, erat enim ibi vadosum mare: sed nudi, non accensis facibus, ne è longinquo essent conspicui, partim natando, partim mare vadando, ad aggerem machinasque pervenerunt, & ibidem accenso igne machinas incenderunt, postque natatu domum reversi sunt: testem habeo Appianum De bellis Punicis.

Carthaginiensium audax nocturna eruptio.

AD CAPUT. XIX.

EXstruendo faciunt altiorem.] Ideò fit, ne turris muro altior occasionem præstet invadendæ civitatis. Sin autem murus arietibus sæpe cæsus corruerit; perque patentia ruinis armatorum agmina urbem ingrediantur, alio remedio opus esse vides. Bene mehercules cum oppidanis actum erit, si in tempore novum murum intrinsecus imminuta partim civitate duxerint. Id quod nostro sæculo in usu esse videmus, percussa scilicet fossa, & novo aggere perducto ab ea parte mœniorum, ubi murus integer est, ad eam usque partem, quam calamitas non attigit. Ita ut

Ante quam murus decutiatur, novus intrinsecus ducendus. Qua ratione id hodie fiat à nostratibus.

ut per modum ſemilunæ quidquid ruinoſum eſt, excludant hoſtibusque relinquant. Capta autem jam civitate non erit conſultum de hoc remedio cogitare: tametſi Saguntinos id feciſſe Livius teſtatur, apud quem libro trigeſimo hæc verba: *Et Saguntini murum interiorem ab nondum capta urbis parte ducunt, utrimque ſumma vi & muniunt & pugnant. Sed interiora tuendo minorem indies urbem Saguntini faciunt.*

Saguntini capta civitate hoſtibus diu reſtiterūt.

Ne defenſores mœnium, deſuper urbi ventura, poſſit opprimere.] Codex M. præ ſe ferebat, *ubi ventura*: alter Suſianorum, *turris ventura.* ſed illis ego nunquam hodie credam. Virgilii verſum denuò imitatus noſter Vegetius ex lib. 2. Æne.

Iterum Virgilium imitatus Vegetius.

Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, ventureque deſuper urbi.

Conſtat autem inefficax machinamentum reddi, ſi inveniatur inferius.] In M. & H. longe alia lectio eſt: *conſtat autem efficax machinamentum reddi, ſi inveniantur inferiores.* Ut neutri illorum conſentiam, facit me verbum *reddi*: cui melius quadrat, quod editum eſt.

Subitò funibus trochleisque de medio turricula illa producitur.] In majori turri, ad decipiendos, minorem clam paratam indicat Vegetius ex tabulis. (ita lego pro *tabulatis*) appropinquante ad urbem machinamento ambulatorio, tum demum illam turriculam funibus trochleisque productam. Pro *trochleis* in M. codidice, *troceis*, expreſſum erat: in S. *crodeis*, quæ inſtrumenta an fabri norint mihi incertum eſt. Trochleæ (trochalia quidam appellari putant) inſtrumenta cum orbiculis, ad ſublevanda & demittenda onera; vel rotulæ ſtriatæ è ligno vel ære. Lucretius.

Minor turris ex majori evecta in fraudem oppidanorum.

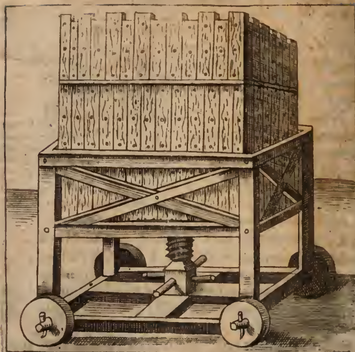
Trochleæ, qualia inſtrumenta.

Multaque per trochleas & tympana pondere magno
Commovet, atque levi ſuſtollit machina niſu.

Quanquam alia quoque ratio eſſe potuerit ut expeditis machinationibus & perpaucorum hominum viribus turricula illa in altū educeretur, & occulto quodammodo artificio in ſublime ſenſim creſceret. Quod indicabit figura, quā ob oculos ponendam curavimus

Turri-

Turricula artificio intrinsecus evecta.

AD CAPUT. XX.

SEd cum Rhodiorum civitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria murorum altitudinem ac turrium omnium superaret.] In editione C. P. M. & S. legebam, *turris ambulatoria supra murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur.* Quod non minus aptam effecerit sententiam & meliorem, mea opinione, quàm quæ edita est. Sequitur enim paullò inferius: *Et illum locum, ad quem die postero turris fuerat promovenda.*

Mutata lectura Vegetii. ut arbitror, recte.

Mechanici ingenio inventum est tale remedium.] In M. expressum erat *mechanico ingenio repertum est tale remedium.* Et illud, *mechanico*, confirmant

firmant membranæ H. & tres Susianæ. Primum rem ipsam, id est facti hujus narrationem à me accipito, inde optionem facito de lectionibus. Vitru. lib. 10. cap. ult. duo elegantissima strateg. in obsidione Rhodiorum edita comemorat. Primum quod architectus quidam ab Arcado nomine Callias, Rhodum cùm venisset, acroasin fecit, exemplumque protulit muri, & supra id machinam in carchesio versatili constituit, quam Helepolim ad mœnia accedentem corripuit & transtulit intra murum. Alterum, quod Diognetus, cùm simili strategemate utendum non putaret, eoque aliamHelepolim altiorem,latiorem,&ob hoc majoris ponderis confectam ab hostibus audiret; murum civitatis Rhodiæ, ea regione,qua machina accessura erat, pertudit. Et jussit omnes publicè & privatim, quod quisque habuisset aquæ, stercoris, luti, per eam fenestram, per canales effundere, ante murum. Cumque ibi magna vis aquæ,stercoris,luti, nocte perfusa fuisset: postridie Helepolis accedens, antequàm appropinquaret ad murum, in humida voragine acta consedit. Nec progredi, nec regredi postea potuit. Ad hunc Vitruvii locum, ad factum certè hujus Diogneti auctorem nostrum hoc cap. respexisse, non puto cuiquam fore dubium.

Strategemata duo in obsidione Rhodiorum edita.

Machina, qua Helepolis intra murũ pertracta est.

Diogneti strategema contra Helepolim admovendam.

Id Diogneti strategema hic præ oculis habuisse Vegetiũ.

Tanto ponderi solo cedente subsedit, ut nec jungi muris, aut moveri ulterius potuerit.] Eam lectionem in Parisiensi editione primum suppositam animadverti, reclamantibus aliis libris veteribus cusis,scriptis M. S. H. & tribus Susi. Quisquis autem ille fuerit qui eam finxerit, illum ego Latinæ linguæ non satis magnam habuisse rationem pronuntio. Particula illa *tanto*, absolutè & sine sequela alterius posita à Vegetio. Ideoque edendum curavi: *Tanto ponderi solo cedente subsedit, nec jungi muris, aut moveri ulterius potuit.* Idque jubentibus prædictis omnibus exemplaribus, non pro meo arbitrio factum est.

Mendum in Vegetio.

Tantus absolute positum. Sublatum è Vegetio mendum.

AD CAPUT XXI.

Capaneus scalarum inventor, & quis fuerit. Hic scalas muris Thebanis admovit. Capaneus fulmine tactus perhibetur.

EXemplo Capanei, à quo primum hæc scalarũ oppugnatio perhibetur inventa.] Capaneus Hipponi filius, nobilis Argivus, maritus Evadnes, qui cum Polynice ad bellum Thebanum profectus est. Hic cùm scalas muris admovere vellet à Thebanis lapidibus obrutus est. Hinc factus locus fabulæ, Capaneum, quòd Deorum contemtor esset, à Iove fulmine percussum. Adeunda Pausaniæ Bœoti. lib. 9. Ovidius 4. Tristium, Plinius, Statius 10. Thebai. Item Diodorus Siculus lib. 5. Rem ipsam sive fabulam potius, ut eleganter Græcè descripserat Euripides Phœnis. sic non minus accuratè, non minus feliciter Latinè reddidit amicissimus mihi Janus Gulielmus.

Capaneus furorem immanè quantum insaniit.
Nam scalam habens altùm eminentem, ad mœnia
Subibat his nequicquam territans minis:
Nec me sacrum impedibit fulmen Veijovis
Quo fundo ab imo diruam hanc urbem minus.
Hæc dum profatur, imbre saxeo obrutus
Repit suum sub clupeum. & corpus occulens
Pertendit ad nos ire per scalam tamen.
Iamque alta murorum tenentem culmina
Petit igne Iuppiter suo. Tum terræ sola
Mugire, omnes stupescere, ut scalis procul
Hejc dissipata; & illic membra cernere est.
Comæ volant per altum, dipluit cruor.
Manus pedesque Ixionis velut rotæ
Rotantur, ipse semis ambustus decidit.

Correctus Vegetius

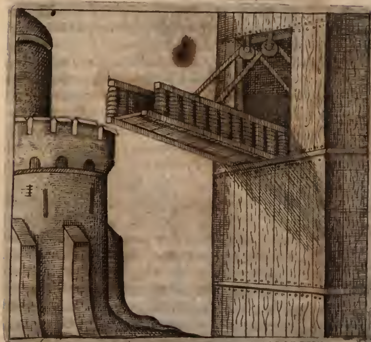
Sambuca dicitur à similitudine citharæ.] Exemplaria optimæ notæ si voles sequi, leges *ad similitudinem citharæ.* Similem locutionem sæpius scio me Vegetio nostro restituisse lib. 3.

Nam quemadmodum in cithara chordæ sunt, ita in trabe, quæ juxta turrim ponitur,

funes

funes ſunt, qui pontem de ſuperiore parte trochleis laxant, ut aſcendat ad murum.] Si quid ego machinam hanc ejuſque operationem intelligo, magnum ille ſcelus commiſit, qui hîc edidit, *aſcendat ad murum*, nam quod ex parte ſuperiori trochleis funibusque laxatur, qua ratione quæſo illud dicemus aſcendere? Certè in caſtigatiſſimis editionibus & menbranis reperi, *deſcendat ad murum*. Feſtus: *Sambuca organi genus, à quo Sambuciſtræ dicuntur, machina quoq́ qua urbs expugnatur, ſimiliter vocatur. Nam ut in organo chordæ, ſic in machina intenduntur funes*. Meminit hac de machina Athenæus lib. 14. Figuram antem imaginari poſſumus eam fuiſſe, qualem ob oculos ponendam curavimus. Aliter ſcio apud alios Sambucam depingi; ſed, quæ mea ſententia eſt, hæc magis ad Veg. deſcript. & uſum accommodata. Sed ea de re aliorum eſto judicium.

Sambucæ figura.

Sambucæ navalis descriptio.

Non possum quin ex Polybio adferam descriptionem Sambucæ, quali ipse in navibus usos commemorat, lib. 8. his verbis : *Octo quinque remes habebat, quibus remigii series inerat, tam à dextris quam sinistris, atque illas inter se cum duobus levibus parietibus conjunctis ad murum per remigationem, quæ erat extra parietes adduxerunt, Et has vocant Sambucas. Genus autem structuræ dictorum instrumentorum tale est. Scalam pararunt latitudine quatuor pedum, sic ut dum ex navi descenditur muro adæquetur. Hujus utrumque latus cancellis muniverunt, & desuper tegulis defensoriis armarunt, & obliquam parietibus imposuerunt, quibus conjunctæ naves constringebantur. Sic ut plurimum embolis præemineret. Deinde & ad malos navium rotulæ erant desuper cum funibus desilientes, ubi necessitas ingruebat, funibus in vertice scalæ religatis, per rotulas in puppi stantes trahunt. Et alii consimiliter in prora structuram ejus machinamenti repagulis firmant, ac deinde per remigationem, quæ ab utraque illa externi remigii serie fiebat, telluri navibus appropinquantes, dictum instrumentum muro applicant. In summitate autem scalæ tignum est, quod scutis [illegible]scis trinam superficiem communit, quò quatuor [illegible]tes adscendentes, adversum eos decertant, qui inde à propugnaculis applicationem Sambucæ impedire conantur. Ubi applicata scala murum occupaverint, ipsi scutorum latera utrimque solventes propugnacula, vel turres conscendunt : reliqui per Sabucam istos cautè sequuntur, scala per malos in utramque partem demissa, Structura autem ista non immeritò hanc appellationem sortita : quando enim perficitur & erigitur, redditur figura navis hujus & scala in unum redacta, Sambucæ conformis.* Hactenus Polybius.

Exostra in turri ambulatoria. Alia species exostræ,

Exostra autem dicitur pons.] Pontem hunc paullò supperius descripsit Vegetius, & qua ratione idē ex turri subitò potuerit protrudi adminiculo trochlearum, proposita ibidem figura à nobis demonstratum est. Fuit etiam exostra machina lignea, qua, quæ intus gerebantur, versatione rotarum spectatoribus exhibebantur, Græcis ἐγκύκλημα dicta, cujus machi-

næ nomen Ciceroni in Oratione De provinciis consularibus restituit Turnebus libro vigesimo Adversf. capite nono.

De turri in murum repentè protenditur.] Dixi ex officinis illam scripturam prodiisse: in VV. Tam editis quàm scriptis legitur *protruditur*. Scio elegans & probum verbum esse *protendere*, ceterum huic loco non tam conveniens quàm protrudere. Pontem eundem dixit proferri hoc libro cap. septimo decimo. Emendatus Vegetius.

Tollenon dicitur, quotiens una trabes in terram prævaltè defigitur.] Hoc machinamentum in M. *tollenone*, in membranis H. *tellemnon* appellabatur. Glossarium vetus *tolleno*, *vel Ciconia*, κηλώνιον Telonem Isidorus vocat, additque Ciconiam appellari ad similitudinem avis rostro clangentis. Quod vero hic legatur *una trabes* singulari numero, id optimis libris ita placuit, & retinere idem lubitum mihi, quod Catonis aut veteris alicujus lucernam redolere videretur, ex quibus multa hic noster descripsit. Dici autem solitum apud veteres trabes, canes, duces in singulari, pro eo quod est trabs, canis, dux. Quod & Varro lib. 6. & lib. 9. De sermone Latino, & post illum P. Crinitus monuit libro 15. De honesta disciplina cap. 6. Quin imò & ipse Crinitus in descriptione Tollenonis prædictam lectionem retinuit libro undevigesimo. cap. 2. Ubi malè tamen legitur, *tellenon*, non una vice. Tollenô, machina. Ciconiã alii vocant. Trabes singulari numero. Itidem canes, duces, singulariter antiqui dixere. Dissentio à Crinito.

Tunc per funes uno attracto depressoque, alio capite elevati imponuntur in murum.] Desidero τό *uno* in exemplaribus aliquammultis M. S.H. & quatuor Susii: Suspicor numero id nomen in membranis primum scriptum fuisse, ac post neglectum à librariis. Pro *imponuntur*, malebant M. & H. & aliquot Susii *ponuntur*. Machinamenti operatio facilius intelligetur ex figura quam subjecimus.

Tollenonis figura.

AD CACUT XXII.

Additicia vox Vegetio ablata.

BAlista funibus, nervis chordisque tenditur.] Illud, *chordisque*, adulterinum esse, & alibi quam in Vegetii musæo natum clamat S. & H. & alter Susii. Pro *nervis*, alii *& nervis* scribebant, Sed in optimæ notæ libris erat, *Balista funibus nervinis tenditur.* Vitruvius libro decimo, capite decimo septimo: *E nervo*, inquit, *capilloque tortis rudentibus.* Plura hac de re à me allata testimonia ad caput nonum hujus libri. Nervos autem, non funes nervinos appellat noster paullo pòst in descriptione Onagri. De re ipsa Vitruvius consulendus, qui libro decimo, capite decimo sexto ita scribit: *Nulla Balista perficitur, nisi ad propositam magnitudinem ponderis saxi, quod id organum mittere debet. Igitur de ratione eorum*

Balistarũ & nervorum proportio

non

non est omnibus expeditum, nisi qui arithmeticis rationibus numeros & multiplicationes habet notas. Namque fiunt in capitibus foramina, per quorum spatia contenduntur capillo maximè muliebri vel nervo funes, qui magnitudine ponderis lapidis, quem debet ea Balista mittere, ex ratione gravitatis proportione sumuntur: quemadmodum catapultis de longitudinibus sagittarum. quædam fuit.

Balistam centenariam quidam vocant, quæ saxa centum pondo: talentariam, quæ talenti pondo jaciebat. De proportione lapidum mittendorum ad balistæ foramen, consulendus idem Vitruvius lib. 10. cap. 17. & ibi interpres Daniel Barbarus, In idem caput adhibenda, quæ doctissimus Adrianus Turnebus ea de re congessit, lib. 2. Adversa. cap. 5. Adhibendus quoque Ioannes Buteo, qui in sua Logistica seu Arith. prædictum caput Vitruvii perpurgavit & acutissimè interpretatus est multis verbis, quæ mihi in aliud tempus reservo. Illud monendum est, balistas diversas fuisse, quanquam unius effectus causa comparatas. Aliæ enim vectibus & suculis, nonnullæ polyspastis, aliæ ergatis, quædam etiam tympanorum rationibus torquebantur, teste eodem Vitruvio lib. 10. cap. 16. Non possum quin istius Balistæ descriptionem in medium adferam, quam nobis suppeditavit Ammianus Marcellinus lib. 23. *Ferrum*, inquit, *inter axiculos duos firmum compaginatur, & vastum, in modum regulæ majoris extentum: cujus ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet stylus extensius, erecto canalis angusti meatu cavatus, & hac multiplici chorda nervorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ conjunguntur aptissimè quarum prope unam adsistit artifex contemplabilis, & subtiliter adponit in temonis cavamine sagittam ligneam spiculo majore conglutinatam: hocque facto, hinc inde validi juvenes versant agiliter rotabilem flexum, cùm ad extremitatem nervorum acumen venerit summum, percita interno pulsu à balista ex oculis avolat, interdum nimio ardore scintillans: & evenit sæpius, ut antequam telum cernatur, dolor letale vulnus agnoscat.* Hujus machinamenti descriptionem reperi quoque in Notitia Imperii:

Balistæ diversæ fuerunt.

Tortæ diversis rationibus.

Balistæ descriptio.

Altera Balistæ descriptio.

perii: quare illius quoque auctoris sententiam de eo (balistam fulminalem ille vocat) primum proponendam puto. Inde, ordine hoc labore nostro procedente, ad figuram illius pervenietur. *Hujusmodi* inquit, *balistæ genus naturali defensioni necessarium, supra ceteras impetu & viribus prævalere usu compertum est. Arcu etenim ferreo supra canalem, quo sagitta exprimitur erecto validus nervi funis ferreo unco tractus, eandem sagittam magnis viribus in hostem dimissus impellit. Hunc tamen funem non manibus neque viribus militum trahi fabricæ ipsius magnitudo permittit, sed retro duabus rotis viri singuli radiorum nisibus adnitentes, funem retrorsum tendunt pro difficultate rei viribus machinis adquisitis. Balistam tamen ipsam ad dirigenda seu altius seu humilius tela, cochleæ machina, prout vocet utilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diversitate connexum, unius tantum otiosi (ut ita dicam) hominis, ad offerendam tantummodo impulsioni sagittam, opera gubernat. Videlicet ne si hominum turba hujus ministerio inserviret, minueretur artis inventio. Ex hac igitur balista tot & tantis ingenii artibus communita, expressum telum in tantum longius vadit, ut etiam Danubii famosi præ magnitudine fluminis latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione sua virium testatur effectum.* Figuram balistæ in prædicto actore reperi, quæ etsi talis appareret, quæ operationem debitam non satis ob oculos poneret, volui tamen eam proponere inspiciendam qualis qualis sit.

Balista.

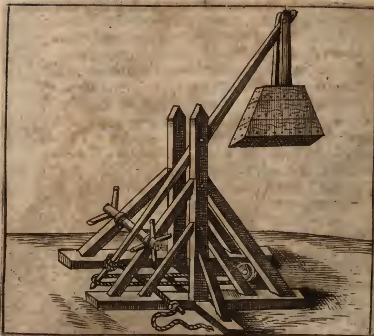
Balista.

Alia balista quam tractoriam seu catapultam Sebast. Munsterus vocavit: qua non mœnia, sed domos & alia ædificia intra mœnia constituta quassare solent. Ejus enim fabricam mœnibus admoventes, per Hypotenusam gravissima saxa aut fœtida bestiarum cadavera in altum projiciebant. Quæ consummato cursu in Hypotenusæ tramite magno impetu, è sublimi per cathetum seu præcipitium in subjecta cadebant loca, impetuque vel fœtore infestabant obsessos. Ea machina ad deditionem coacti qui munitissimam arcem in medio Rheni conlocatam, juxta oppidum Rheinfendelse tenuerunt. Usus quoque eadem in subigendis Indis præfectus militum.

Alia balista, qua lapides jaciebantur.

Balistæ majoris figura.

De balistis, catapultis & scorpionibus magna etiã apud Veteres dissensio.

Illud prætereundum non putavi, quod apud Vitruvium lib. 10. cap 16. & seq. memoriæ proditum est; catapultis & scorpionibus sagittas emitti solere; balistis verò lapides. Contra Vegetius balistis spicula emitti ait hoc eodem cap. Itidem Cæsar primo De bello civili, catapultis saxa ejecta testatur. Rursum Vale. Maxi. libro primo, Cicero 2. Tusculana. Lucilius & Sisenna apud Nonium Marcellum, silices balistis tribuunt. Iterum Ammianus libro vigesimo Scorpionibus saxa, balistis verò tela ejecta testatur. In eadem dissensione suffragium quoque tulit Isidorus, qui balistam ab emittendo jaculo dictam censet. Idemque paullo post balistam verbere nervorum torqueri ait, & magna vi jacere aut hastas aut saxa. Vides benivole Lector quàm diversæ etiam ipsorum veterum scriptorum opiniones, quàm diversæ fuerint de hisce machinis sententiæ, ideoque admirari minus debes,

debes, si non omnem hîc nebulam à nobis videas sublatam. Ammianus Marcellinus homo militaris disciplinæ pergnarus, quem & bellicis laboribus exercitum, & in civitatibus obsidio clausis non semel inclusum, ex lectione Historiarum, quas idem reliquit, quilibet cognoscere, qui vigilans easdem legit, potest: idem, inquam, Ammianus etsi ipso Vegetii ævo, id est sub Valentinianis Impp. vixerit, tamen in tantum dissentit, ut Onagrum & Scorpionem eadem faciat lib. 23.

Ammianus pergnarus militaris disciplinæ.

Ammianus sub Valentiniano ptimo vixit.

Quæ quantò prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quantò major fuerit, tantò spicula longius emittit.] Aliam in catapultis rationem esse testatur Vitruvius, isthic nempe brevitatem brachiorum missiones jaculationesque vehementiores efficere; contrà longitudinem multam adferre ictui mollitiem atque remissionem. Is libro 10. cap. 15. *Brachii* inquit, *brevitas plagam facit vehementiorem: brachia longiora facilius ducuntur. Namque quemadmodum vectis, cum est longitudine pedum quatuor, quod onus quinque hominibus extollitur, is si est pedum octo, à duobus elevatur: eodem modo brachia, quò longiora sunt, mollius, quo breviora, durius ducuntur.* Hæc ille in describenda catapulta: cujus catapultæ nulla mentio, quod meritò mirere apud Vegetium; nisi fortè alio nomine eandem appellarit. Et quanquam mihi, si de eadem dicere supersederem, nemo vitio vertere posse videatur, volui tamen eatenus gratum facere studiosis ejusmodi antiquitatum, ut mutuatum à Guilielmo de Choul catapultæ figuram depictam ex antiquo marmore, eisdem hîc præberem inspiciendam. Alias qui petet, videat eas apud Robertum Valturium De re militari, & Jucundum Veronensem apud Vitruvium: quanquam ad elegantiam hujus impetumque nullatenus illæ accedant.

Alia brachiorum ratio in balistis, atque in catapultis.

Brachii brevitas plagam vehementiorem facit.

Ejus rei data à Vitruvio ratio.

Catapultæ Vegetius non meminit.

Cata-

Catapultæ figura.

Onager dirigit lapides.] Onagarum ut antea monui eundem facit cum Scorpione Ammianus Marcellinus libro 23. in quo etsi diversum sentiat, atque hic noster Vegetius: visum nihilominus fuit, descriptionem istius machinæ, non facilè alibi obviam, ab eodem huc transferre: *Scorpionis, quem appellant nunc Onagrum, hujusmodi forma est. Dolantur axes duo quernei vel illicei, curvanturque mediocriter, ut prominere videantur in gibbas, hique in modum serratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati. Quos inter, per cavernas, funes colligantur robusti, compagem; ne dissiliat; continentes: ab hac medietate restium ligneus stilus exurgens obliquus, in modum jugalis temonis erectus, ita nervorum modulis implicatur ut altius tolli possit, & inclinari: summitatique ejus unci ferrei copulantur, è quibus pendet stupia vel ferferreæ funda. Cui ligno fulcimentum prosternitur ingens*

Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit.

Scorpionis descriptio ex Ammiano.

ingens cilicium paleis consertum minutis validis nexibus illigatum & locatum super congestos cespites, vel lateritios aggeres. Nam muro saxeo hujusmodi moles imposita disjectat quidquid invenerit super concussione violenta, non pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit lapide rotundo fundæ imposito quaterni altrinsecus juvenes repagula, quibus incorporati sunt funes explicantes retrorsus stilum pene uncinum inclinant. Itaque demum sublimis adstans magister, claustrum quod totius operis continet vincula reserat, malleo forti per cussum. Unde absolutus ictu volucri stilus, & mollitudine offensus cilicii, saxum contorquet, quicquid incurrerit collisurum. Et tormentum quidem appellatur, quod ex eo omnis explicatio torquetur, Scorpio autem quoniam aculeum desuper habet erectum, cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod asini feri cùm venatibus aguntur, ita eminus lapides, post terga calcitrando, emittunt: ut perforent pectora sequentium: aut perfractis ossibus capita ipsa displodant. Hæc Ammianus. Idem libro 19. de scorptionibus quibus obsessi in Ardea civitate usi sunt, inter quos & ipse Ammianus fuit: *Per scorpionem*, inquit, *ferreas fundas è propugnaculis subinde rotundi lapides acti, dissolutis turrium coagmentis, balistas earumque tortores fudere præcipites.* Idem libro 24 lapides scorpionibus evibratos scribit: *Post machinam scorpionis*, inquit, *architectus fortè adsistens reverberato lapide, quem artifex titubanter aptaverat fundæ, obliso pectore sauciatus perfudit animam, disjecta compage membrorum, adeo ut ne signa quidem totius corporis noscerentur,*

Scorpioni unde nomen.

Onager quare appelletur.

Sed pro nervorum crassitudine, & magnitudine saxorum pondera jaculantur.] Omnis constructio & á fine & ab effectu ordinari debet, & quia in magnis oneribus movendis ipsa rerum natura nobis adversa est, opus est magno artificio ut vires hominum exsuperare ipsamque naturam vincere queas. In quo aut machinis aut organis opus & variis inibi adjumentis partibusque ut longius pondera emittantur, ictusque majores fiant. Quæ fieri non pos-

Omnis machina proportionem habere debet ex fine & effectu.

Partes machinarum præcipuæ.

Ad pondus saxi vel teli magnitudo machinæ, & vis movens respondere debet.

possunt absque claviculis, trochleis, vectibus, suculis, nervis, & aliis hujusmodi quibus vel innitantur, vel à quibus expellantur. Hinc rationes & proportiones quæruntur, ut omnia respondeant pondus, magnitudo, & vis quæ movet. Ideo ab ipsa ponderis natura & magnitudine proportio sumitur omnium partium instrumenti. Et quemadmodum hodie à pilæ seu globi pondere tormenta bellica (bombardas vulgus vocat) conficiuntur, & contrà: similiter & veteres in machinis suis, quæ tela vel sagittas emittebant, à longitudine sagittarum machinæ mensuram sumere debebant: in iis quæ lapides, saxa, aliave corpora jaciebant, à pondere ejus quod jaciendum erat. Quippe necesse erat rationis comparationem quandam esse inter rem motam & vim moventem. Longius enim ferri nequeunt contorquendo, quæ nimis parva sunt, aut magnitudinis modum excedunt: vel quæ nimis levia aut graviora sunt quàm par est. Iuxta disciplinam Aristotelicam in Mechanicis, quæstione quarta & vigesima. Hinc non abs re de Onagro Vegetius inquit: *Nam quanto amplior fuerit, tanto majora saxa fulminis more contorquet.*

Scorpiones Vegetio manubalistæ.

Scorpio aliud ab onagro.

Machinæ, & organa quid differant.

Scorpiones dicebant, quas nunc manubalistas vocant.] Scorpionem aliud machinamentum esse ab Onagro, præter auctorem hunc nostrum testabitur Vitruvius lib. decimo De architectura, cap. 1. Ubi de tractoriis machinis agens, *Sunt* inquit, *ex his alia, quæ mechanicōs, alia quæ organicōs moventur. Inter machinas & organa id videtur esse discrimen, quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere: uti balistæ torcularumque prœla: Organa autem unius opere prudenti tactu perficiunt, quod propositum est: uti scorpionis, seu anisocyclorum versationes.* Atque Isidorus scorpionem non pro tormento sed telo accipit, libro decimo octavo cap. de sagittis: *Scorpio*, inquit, *est sagitta venenata arcu vel tormentis excussa, quæ dum ad hominem venerit, virus quâ figit infundit, unde & Scorpio nomen accepit.* Ea

Scorpio, etiam pro telo.

Scorpio unde nominationem acceperit.

dum scripsit Isidorus visus respexisse ad illud Tertulliani

liani Scorpiaco: *Bellicam*. (inquit) *machinam & retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum & fistula est, paulla tenuitate in vulnus & virus, qua figit effundit.* Superiorem Isidori definitionem nemo admirabitur, qui sciet scorpionem modò pro ipso tormento, modò pro spiculo sumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod ea machina emittitur, designare testis mihi Turnebus lib. 15. Adverſ. cap. 1.

Catapulta modo machinā modo ipsum tormentum significat.

Quod parvis subtilibusque spiculis inferant mortem.] Ea spicula sunt, quæ pennata vocat Plinius libro trigesimo quarto, capite decimo quarto: *Utimur & ferro ad bella, cædes, latrocinia*, inquit, *non cominus solùm, sed etiam missili volucriq; nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato, quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus.*

Spicula pennata

AD CAPUT XXIII.

Adversus arietes prosunt culcitræ laquei.] Facere non possum quin moneam in M. S. H. tam hoc loco, quàm paullo post scribi, *culcitæ culcitas*. Quod probant quoque Glossæ veteres in quibus *culcita* τύλη: & iterum τύλη *culcita*. Itidem in Pandectis textus Florentinus leget, in l. suppellectili. De suppellictile legata. & l. argumento. De auro, argento mundo. Et alibi: *culcita* item, non *culcitra* legendum lapides veteres indicio sunt. Varro lib. 4. De lingua Latina: *Posteaquam transierunt ad culcitas, quòd in eas fagus, aut fomentum, aliudve quid calcabant, ab inculcando culcita dicta. Ac quicquid insternebant, á sternendo stragulum appellabant.*

Correctus Vegetius.

Culcita, non culcitra.

Culcita, à quo dicta.

Aliquanti centones & culcitas,] Centones, culcitas arietum ictibus opponi solere, scribit quoque Leo Imperator De bellico apparatu cap. 15. numero 48. Meminit quoque Isidorus lib. 18. cap. De ariete: *Contra impulsum* (inquit) *arietis remedium est,*

saccus

saccus paleis plenus, & in eum locum demissus, quo aries percutit. Laxo enim saccorum sinu ictus arietis illisus mollitur. Duriora enim mollioribus facilius cedunt. Eodem strategemate mœnia sua tutati cives ab imperatore Vespasiano obsessi, apud Josephum De bello Judaico libro tertio capite nono. Sed hostes eorum animadvertentes saccorum mollitie machinæ vim eludi, perticis falcatis, lora unde sacci dependebant tandem inciderunt. Neque tamen illis aut consilium aut virtus postilla defuit, ut qui exinde machinamenta partim ignibus jactis exusserint, partim lapidibus confregerint. Teste eodem Josepho. Idemque legere memini apud Egesippum lib. 3. cap. 11.

Arietis impetum sacco paleis referto frangebant.

Eo strategemate usi Judæi.

Saccos illos falcibus alii deciderunt.

Culcitas fustibus calcant.] Locus depravatissimus: & me judice, fustuarium meruerunt qui primi hic pro *funibus*, substituerant *fustibus*. In omnibus libris præter Parisiensem & nuperam Coloniensem editionem, reperiebam *funibus*. De cetero, pro *calcant*, Veteres libri, partim *calant*, partim *casant*, alii *celant*. In uno Susii legebatur, *funibus colligant.* Quod genuinum esse, cùm res ipsa, tum Josephus exemplo superiore, Isidorus, & Egesippus jam persuaserant. Non enim quomodo culcitæ farciendæ, implendæ erant: sed qui ex muris suspenderentur, hic laborabatur. Ideoque locum ita rectè constitutum à me putabam, jam jam discessionem facturus in eam sententiam; ni intercessisset Adrianus Turnebus: cui viro ad reconditissimà eruenda, obscurissima illustranda, divinum propè ingenium fuit. Is clamabat emendandum *funibus chalant*, interpretabatur autem *chalare esse laxare, & demittere.* Quo de infrà pluribus agemus ad cap. Ultimum. Juvant Turnebum duo apud me libri, unus H. alter Susii in quibus est *calant.* Ad notam aspirationis non tam sollicitè attendebant olìm librarii, qui umerus pro humerus, & mille itidem alia scribebant: ut etiam videmus in textu Florentino Digestorum, & aliis libris veteribus passim. E contrario eandem notam addebant ubi nihil opus erat, ut alibi moneo. Quo vitio in hodiernum usque diem Belgii quoque populus quidam laborat.

Locus Vegetii contaminatissimus.

Quid Chalare.

De nota adspirationis in libris veteribus modo addita, modo dempta.

alii

Alii laqueis captos arietes.] Operæ pretium videtur, quod aliàs soleo, etiam hic Vegetium exemplo illustrare. Ammianus lib. 20. *Prominentem arietis ferream frontem, arte subtili inlaqueatam, altrinsecus laciniis retinuere longis, ne retrogradiens resumeret vires, neve muros ferire posset.* Idem strategema Uricenses usurparunt contra falces, cùm à Scipione oppugnarentur, Appiano testante de bellis Punicis: *hostis*, inquit, *subruebat aggerem, falces injectu laqueis deflectebat, arietum impetum retundebat transversis trabibus.* Cæsar lib. 7. De bello Gallico, solertiam industriamque Gallorum prædicans: *Laqueis*, inquit, *falces avertebant, quas cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, & aggerem cuniculis subtrahebant.* Vegetius noster arietibus laqueos opponit, item lupos. Interdum bases columnasque de muris jactatas scribit, ut vibrato impetu arietes confringerent. Addam ex Diodoro Siculo libro 17. suæ Bibliothecæ insignia aliquot strategemata quæ à Phœnicibus Tyro ab Alexandro Imperatore obsessa, excogitata sunt. Illi asseribus, falces adnexuerant, arietum armamenta abscindebant, ne deinceps validas in quatiendo vires haberent. Confecerant etiam tridentes maximos hamorum instar aduncos, quos in Macedones de turribus pugnantes injiciebant. Cumque scutis infixi essent, funibus eosdem quibus revincti erant ad se retrahebant. Erat igitur necesse aut arma abjicere, atque ita apertos contra tela, quæ innumera mittebantur, se exhibere; aut retentis ob pudorem armis, tractos è turribus altis cadere & mori. Alii etiam piscatoriis retibus hostes involventes, cùm manus explicare non possent, adtrahebant atque in terram dejiciebant. Clypeos insuper æreos & ferreos fabricarunt, hisque arena repletis flammam continuam subjecerunt, donicum ignita, & candens arena fieret, quam demum per machinam quandam in hostes audacius ceteris pugnantes effuderent, atque ita extremo supplicio adfecerunt. Illa enim intra thoraces & tunicas penetrans cutem gravissimè torquebat. Iidem in hostium frequentiam de machinis candentes magnas laminas ferreas jaculabantur, quæ in

Arietem laqueis quoque captabant.

Falces quoque murales laqueis injectis deflectebant.

Arietibus & trabes transversas opposuere.

Columnis quoque jactis arietes confregerunt.

Falcibus etiam armamenta arietis abscideerunt.

Hamis clypeos adversariis detraxerunt.

Alii retibus illaqueatos ex turribus dejecerunt.

Arenam ignitam alii sparserunt.

Alii & laminas ferreas projecerunt.

Corvis

quoque, & manibus ferreis arreptos, ex propugnaculis extrahebant.

tanta turba semper aliquos attingebant. Corvis quoque & manibus ferreis ex propugnaculis hostes arripiebant. Consuta etiam coria ad excipiendum missorum lapidum impetum muro prætendebant, ut nihil ictu suo offenderent.

Arietes etiam in testudinibus.

Et cum ipsis testudinibus evertunt.] Disce arietes etiam in ipsis testudinibus exstructos fuisse. Qua de re suprà egi, proposita ibidem testudinis figura.

Murum duplicem Tyrii duxerunt obsessi.

Destructis domibus alius intrinsecus murus addatur.] Illo remedio Tyrii ab Alexandro obsessi se suaque tutari conabantur. Mœnia urbis duplicia fecêre. Quòd non crederent quinque cubitorum murum sustinendæ oppugnationi sufficere. Itaque murum altero tanto latiorem exstruere cœperunt, inter quem & priorem, quod erat intervalli aggere & lapidibus compleverunt.

AD CAPUT XXIIII.

Cuniculus militaris unde dictus. Oppugnatio tutissima per cuniculos

QUod cuniculum vocant.] Festus: *Cuniculum, id est foramen sub terra occultum, aut ab animali, quod simile est lepori, appellatur, quod subterfossa terra latere est solitum: aut à cuneorum similitudine, qui omnem materiam intrant findentes.* Tutissimum hoc genus oppugnationis, quippe quod sine ullo periculo & sine suspicione hostium facere liceat. Teste Hirtio libro octavo De bello Gallico. Quo tamen tutius id opus sit, fulturis suspendi debet, quod fieri solitum probabit Vitruvius lib.10.cap. ult. Nomen hoc genus operis invenit à cavernis seu cuniculis leporum, Vegetius hoc cap. Hinc etiam illi qui hæc opera faciunt proinde cunicularii dicti Vegetio lib.2.cap.11. Gallos cuniculorum agendorum peritissimos fuisse, & præsertim inter eos Aquitanos, propterea quòd multis locis apud eos ærariæ secturæ sunt, Cæsar memoriæ prodidit lib.3. De bello Gallico. Cùm Imperator Alexander Gazam obsideret, potiri antè ea non potuit, quàm ubi ultima pestis cuniculus accessit, quo & subrutus murus, & per ejus ruinas hostis intravit: ut narrat

In cuniculis, opus fulturis suspendendum.

Cunicularii. Galli peritissimi agendorum cuniculorum. Gaza cuniculis expugnata.

narrat Q. Curtius lib.4. itidem captæ Fidenæ, Livio teste lib.4. itidem expugnati Veii, Livius lib.5. Huic dolo etiam ſtrategema opponi conſuetum eſt; ſcilicet, ut eo tempore quo putas emerſuros tuos cunicularios, civitatis muros undique invadas; ut dum propulſaturi pericula invadentium defenſores ultrò citroque diſcurrunt, opprimantur nec opinantes. Cujus exemplum ſuppeditabit Ammianus lib.24. Nunc illud quoque admonere mei officii putavi, quòd varia apud veteres ſubterraneo huic operi remedia fuerunt oppoſita. Galli apertos cuniculos præuſta & præacuta materia & pice fervefacta, maximi ponderis ſaxis morati ſunt, mœnibuſque appropinquare prohibuerunt: teſtis Cæſar lib.7. De bello Gallico. Luculli exercitus Themiſcyrā oppugnans, cuniculos tam amplos fodiebat, ut in iis pugnæ committerentur ſubterraneæ. Hos oppidani ſupernè aperiebant, & per foramina demittebant in operarios urſas aliaſque beſtias & apum examina. Quod probat Appianus De bello Mythridatico. Illud equidem magni momenti eſt, ſi oppidani cuniculos qui ab adverſariis fodiuntur reperire poſſint, quòd neque tempus neque certus locus ſciri poſſit quo emerſuri ſint hoſtes. Elegans ſanè ſtrategema hac de re apud Vitruvium l.10.cap.ult. quod hoc loco ſubjicere volui. Trypho Alexandrinus dum Apolonia obſideretur, intra murum plures ſpecus deſignavit, & fodiendo terram progrediebatur extra murum, duntaxat citra ſagittæ emiſſionem, & in omnibus vaſa ænea ſuſpendit. Ex his in una foſſura, quæ contra hoſtium ſpecus fuerat, vaſa pendentia ad plagas ferramentorum ſonare cœperunt. Ita ex eo intellectum eſt qua regione adverſarii ſpecus agentes, intra penetrare cogitabant. Sic limitatione cognita, temperavit ahena aquæ ferventis deſupernè contra capita hoſtium & ſtercoris humani & arenæ coctæ candentis. Dein noctu pertudit crebra foramina, & per ea repentè perfundendo, qui in eo opere fuerunt hoſtes omnes necavit. Aliud audi inventum fabri ærarii, qui cùm Perſæ Barcam obſiderent, clypeum æreum intra muros circumferens, & pavimento admovens, tandem ex ſono edito locū qui ſuffo-

Proinde etiam captæ Fidenæ & Veji expugnati.

Cuniculis aliud ſtrategema adhiberi ſolitum.

Remedia cuniculis opponi ſolita.

Galli ſaxis & pice fervefacta cuniculos morati ſunt.

Cuniculi tam ampli, ut in iis pugnæ commiſſæ ſint.

Urſæ & apum examina in cuniculis immiſſa.

Modi, quibus adverſarii cuniculos repererint.

Tryphonis hac in re ſtrategema.

Cuniculi obſidentium ab oppidanis perfoſſi.

Aliud ad cuniculū inveniendum ſtrategema.

Strategema, quod nostrates ad reperiendos hostium cuniculos usurpant.

ſuffodiebatur comprehendit: teſtatur Herodotus in Melpomene. Noſtro verò hoc ſæculo pelves aut tympana militaria ponunt erecta, iiſque piſa, fabas aut aleas imponunt quæ exſultent ad ictus ſubterraneos.

Vegetius contra zoilum defenſus. Tria leporum genera. Unum Italicum. Alterum Gallicum Tertium Hiſpanienſe, cuniculum vocatur.

Cuniculum vocant à leporibus, qui cavernas ſub terris.] Vidi qui rideret Vegetium, quod his cuniculis, id eſt operibus ſubterraneis, nomen eſſe dixerit à leporibus potius; cùm à cuniculis dicere debuerit. At ille Varronem audiat De re ruſtica lib. 3. cap. 12. Ubi tria is ſcriptor leporum genera recenſet. Unum Italicum pedibus primis humilibus, poſterioribus altis, ſuperiore parte pulla, ventre albo, auribus longis. Alterum quod in Gallia naſcitur ad alpes, qui hoc ferè mutant, quòd toti candidi ſunt; qui rarò perferebantur Romam eo ævo. Tertii generis eſt, quod in Hiſpania naſcitur ſimile (inquit Varro) noſtro lepori ex quadam parte, ſed humile, quem cuniculum appellant.

Emendatus Vegetius.

Reſeratiſque portis ſuorum agmen ducunt.] Veteres nonnulli, *introducunt*, plurimi ex iis, *inducunt*, præferebant. Alterutrum in contextum recipiendum puer videat.

Tunc præparatis bellatoribus ſubter ignis immittitur.] In emendatiſſimo codice collegii trium coronarum expreſſum eſt, *Præparatis bellatoribus in opera ignis immittitur.*

A gloſſemate liberatus Vegetius.

Muro ſubito corruente [irruptione] aditus reſeratur.] Aliæ editiones & membranæ partim *inruptionis*, partim *inruptioni* legebant. Quod poſtremum ferri aliqua ſententia poſſit. Ego interim unum M. libenter hic audio, & illius fide, vocem illam aliò ablego, cum nulli, aut perparvo uſui ſit, nam quid verius, quàm muro corruente aditum reſerari, neque id adeò inruptione, ſed lapſu & everſione ipſius muri.

AD CAP.

AD CAPUT XXV.

INnumerabilibus declaratur exemplis, sæpe cæsos ad internecionem hostes, qui invaserant civitatem.] Militibus inprimis seditiosis Romæ id usui venisse, testatur Herodianus lib. 1. Ii cùm à civibus, qui domibus clausis in tecta & culmina evaserant, lapidibus tegulisque desuper incesserentur, terga fugæ mandare coacti sunt. Huic rei facilè tamen remedium opponitur, ut videlicet januis, ac ligneis ædificiorum projecturis, quales in urbibus plurimæ visuntur, ignem illicò admoveas. Cujus rei exemplum luculentum apud eundem Herodianum lib. 7. extremo. Item apud Q. Curtium lib. 4. Historiarum. Itidem apud Livium, in expugnatione Vejorum lib. 5.

Expugnata civitate, sæpe ad internecionem victores cæsi. Oppidani ex tectis pugnant.

Remedium illius rei, ut domos incendas.

Ut resistere desinant fugiendi potestate concessa.] De hoste emittendo; ne dum clausus est audaciam illi animosque faciat necessitas; suprà à nobis dictum est. Qui volet, videat eadem de re Frontinum lib. 2. strateg. cap. 6. Eoque pertinet quod Curtius scribit lib. 9. *Desperatio magnum est ad honestè moriendum incitamentum.* Idemque voluit Vegetius, cujus hæc sententia: *Necessitas enim est quædam virtutis desperatio.* Pro quo Modius in membranis reperit, *Necessitatis enim quædam virtus est desperatio.*

Desperatio magnum ad honestè moriendum incitamentum.

In hoc casu unum oppidanis auxilium est.] Unus Susianus codex referebat, *unum oppidanis consilium est, ut muros turresque teneant.* Muros teneri, loca altiora conscendi vult Vegetius, inde hostes obrui. Amplius quid & dubio procul utilius nostra ætas excogitavit, tensis quippe per singulas plateas catenis id cavent, ne liber sit hostium copiis, equitatui præsertim discursus.

Loca altiora retinenda dum invaditur civitas. Nostri hodie ferreas catenas plateatim tendunt.

AD CAPUT XXVI.

FRequenter dolum excogitant obsidentes, ac simulata desperatione longius abeunt.] Eo dolo concidit Ilion, & ingens gloria Dardanidum. Qua de re Virgilius 2. Æn.

Simulatur discessus ab obsidentibus.

 ---- *fracti*

.... fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis;
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas,
Votum pro reditu simulant, ea fama vagatur.

Profuit quoque simulasse obsidionē duraturā.

Alia hujus simulationis strategemata peti possunt à Frontino lib. 3. cap 6. & cap. 10. & cap. 11. Profuit etiam persuasisse obsessis, obsidionem duraturam. Front. lib. 3 cap 5.

Canes anseresque Rom vigiliarum caussa aluerunt.

Ut acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui adventum hostium odore præsentiant, latratuque testentur.] Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Anseribus cibaria publicè locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent, si fures venerint.* Idem refert Arnobius lib. 6. adversus gentes. Livius: *Canes sollicitum quidem animal ad nocturnos strepitus*, lib. 5. ab urbe condita.

Romanis profuit in maxima inopia ab anseribus Junoni sacris abstinuisse. Flori locus tentatus.

Clamore anseris excitatus Manlius.] Variant hic libri, perinde ut in Historia variant scriptores. Tres in præsentiarum apud me codices, qui illud *anseris* tuentur. Quatuor item alii, qui *anserum* plurali numero malunt. Primo loco Livium ponamus, cujus magna hac in re auctoritas esse debet: *Anseres*, (inquit lib. 5.) *non fefellere quibus sacris Junoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur, quæ res saluti fuit. Namque clangore eorum, alarumque crepitu excitus M. Manlius.* E contrario Florus lib. 1. cap. 13. *clangore anseris excitatus.* Malim eo loco, & apud Vegetium quoque pro *excitatus*, *excitus* legi. Nam eo rei Romanæ statu vigiles, qui in Capitolio à Gallis obsidebantur, usque adeò negligentes, socordes, somnolentosue fuisse, ut excitandi fuerint, vix credibile. Auctor De viris illustribus: *clangore anseris excitus Gallos adscendentes dejecit.* Item Plinius lib. 10 cap. 22. *Est & anseris vigil cura Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus.* Plutarchus ἐν αἰτίοις auctor est, alimenta anserum publicè à censoribus fuisse locata, ob diligentiorum quàm canum custodiam. Lucretius quoque testis citandus est.

.... humanum longè præsentit odorem
Romulidarum arcis servator candidus anser.

Ambrosius contra Symmachum : *nisi eos pavido anser strepitu prodidisset.* Sed quorsum hîc tamdiu hæremus in re non ita magni momenti, & in qua Arabiæ opes non versantur? in ea si quis contrà tendere vellet, hoc reapse foret caprinum prœlium.

AD CAPUT XXVII.

Astu se prœlio subtrahunt, ut adversariorũ negligentiæ licentiam tribuant.] Optimæ notæ & plurimæ numero editiones & membranæ legebant: *astu se à prœlio subtrahunt.* Hac de re exemplum apud Hirtium. Præmittebatur autem hoc capite, *cùm utriusque partis milites ad requiem aut curanda corpora dispergantur.* In exemplo M. & H. Particula illa temporis nulla apparet, eaque sublata vera & genuina (prout mea opinio est) emerget hujus loci sententia.

Obsessorum negligentiæ licentia tribuitur, ut pòst opprimantur.

AD CAPUT XXVIII.

Cum negligentia intervenerit, paribus insidiis subjacent obsidentes.] Ferendum erit non culpandum quod auctoris nostri opinionem Claudiani versibus confirmo. Is lib. 4. ita cecinit.

Obsidentibus quoq; sua negligẽtia nocuit.

.... si longa moretur
Obsidio, tum vota cave secura remittas,
Inclusumque putes. Multis damnosa fuere
Gaudia, dispersi pereunt somnoque soluti.
Sæpius incautæ nocuit victoria turbæ.

Eodem astu Apollinates à Philippo Macedonum rege obsessi, noctu, non sentientibus hostibus, præsidium Romanum intromiserunt. Totum dein diem insequentem quiescentes, causam adversariis suis socordiæ negligentiæque dederunt. Nihilominus noctis silentio ab urbe sine tumultu egressi, castra occupaverunt; aliquot millia militum interemerunt, plura cœperunt, rege ipso prope seminudo fuga elapso: narratur à Livio lib. 33.

Apollinates obsessi quo strategemate Philippum deceperint.

Interniciès.
Omniaque in pernicem suam fabricata opera subvertunt.] Alii edebant, *ad pernicem*, M. *ad interniciem*.

Ictus, pro jactu.
Propter quod obsidentes ultra jactum teli fossam faciunt.] In quibusdam libris; *propter hoc*. Inde pro *jactu*, substituunt quatuor manuscripti *ictum*. itidem lib. 2. cap. 15. omnes membranæ & veteres aliquot impressi legebant: *ad cujus ictum præcipuè exercebantur milites*: vulgo, *ad cujus jactum*.

Fossam faciunt, eamque non solùm vallo & sudibus sed etiam turriculis instruunt.] Exemplar collegii trium coronarum referebat, *fossam jaciunt*. In quo an fides illi adhibenda sit, aliis considerandum relinquo. Vallos & sudes pro iisdem esse alibi docui ex Servio; addam nunc & Isidori testimonium: *Vallum*, inquit, *est quod mole terræ erigitur, ut custodia prætendatur. Dictum autem vallum à vallis. Nam valli fustes sunt quibus vallum munitur. Et valli dicti quod figantur & evellantur. Intervalla, spacia sunt inter capita vallorum, id est stipitum, quibus vallum fit.* lib. 15. cap. De munitionibus.

Vallum quid sit. Valli unde dicti. Quid intervalla.

Lorica urbes circumdatæ.
Loricula urbem esse circumdatam.] In membranis Hittorpianis *lorica* vocabatur. Ammianus: *Terras præstringens muros altius erigebat. Hac lorica, diligentia celeri consummata, in tuto locandam securitatem suam existimans.* lib. 31. Etiam ad cœli ambitum omnia suo amplexu concludentem id transtulit Lucretius:

Denique qua circum cœli lorica coërcet.

Lorica illa unde dicta.
Dicebatur autem illa lorica Latinè ea notione, qua Græcè θωράκιον, pro quo Vitruvius ferè reddidit pluteum. Loricam autem hoc opus ab aliis quoque Historiographis vocatam observavi, non loriculam, nisi in munitionibus leviusculis & minoribus. Cæsar lib. 7. belli Gallici. *Post eas aggerem & vallum* XII. *pedum extruxit, huic loricam pinnasque adjecit.* Iterum lib. 5. *Turres contabulantur pinnæ, loricæque ex cratibus*

attexun-

attexuntur. Hirtius octavo belli Gallici: *Turres crebras excitari in altitudinem trium tabulatorum, pontibus transiectis constratisque conjungi: quorum frontes viminea loricula munirentur.* Tacitus 4. Annal. *Obsidium cœpit per præsidia, quæ oportunè jam muniebat. Dein fossam loricamque contexens, quattuor millia passuum ambitu complexus est.* Florus libro 3. cap. x. *Castellis ingenti quasi lorica circundatam primum fame domuit.*

AD CAPUT XXIX.

SEd ex alto destinata missilia, sive plumbatæ, sive lanceæ, veruta, vel spicula.] Cogit me hic Vegetii locus dissentire à doctissimo viro Adri. Turnebo, quod illius manes mihi cupio ignoscere. Is lib. 24. Adversf. cap. 12. plumbatas interpretatus glandes plumbeas, quas martiobarbuli gerebant, ut à me relatum est suprà libro 1. cap. 17. forte inductus in eam opinionem, quòd easdem putaret esse plumbatas, quibus animadvertebatur olim in sontes. Qua de re ego memini suprà libro secundo. Et pene in eundem me errorem vir ille pertraxerat, nisi reprehendisset Vegetius, quem vides has plumbatas inter missilia enumerare.] Jacula autem has plumbatas, non glandes fuisse, probabo ex incerto auctore De rebus bellicis, cujus ego ante mentionem sæpius feci. Is bifarias plumbatas proponit hac figura.

Dissentio à Turnebo.

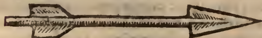
Plumbatæ missilia, non glandes.

Plumbatæ bifariæ.

Plumbata Tribolata

Plumbata Mamillata.

Alteram plumbatam tribolatam appellat, alteram mamillatam. Expositionem autem Tribolatæ talem adhibet: *Hoc*, inquit, *jaculi genus, quod in modum sagittæ pennis videtur instructum non arcus neque balistæ pulsu*

Plumbatæ tribolatæ descriptio.

consuevit emitti, sed manus impetu & viribus elisum in hostem cominus vadit, quòd excipienti gemina ratione videtur afferre perniciem. Aut enim perimit infixum, aut sine vulnere dilapsum, & in terram positum, plantæ calcantis infigitur, eò quòd in partem quamlibet si fuerit conversum ex latere, aculeo ex se eminente inferat vulnus. Fit autem ex ligno in modum sagittæ facto, cui ferrum subtiliter in formam venabuli aptatum infigitur, fistula ejusdem ferri parumper extensa, supra quam modico interjecto spatio plumbo adhærentes jaculi velut tribuli emergunt. In summa autem parte ejusdem jaculi affiguntur pennæ celeritatis causa, tanto videlicet super easdem pennas relicto spatio, quantum digiti potuerint tenentis amplecti. Plumbatæ Mamillatæ expositionem talem habet idem auctor: *Bene extensa* (inquit) *& directa virga, accipiet in extremitate sui rotundum & in acumen deductum ferrum similibus locis in tribulata plumbo, & pennis adhærentibus, ut plumbi pondere, & pennarum celeritate adjuta rotunditas teli, facilè clypeos adversarii, & similiter obstantia valeat penetrare.*

Plumbatæ mamillatæ expositio.

Balistæ verò & Onagri, si à peritis diligentissimè temperentur universa præcidunt.] Exemplaribus veteribus M H. & duobus Susii probabatur *præcedunt*. Quasi hæc duo machinamēta reliquorum impetum antecellerent & superarent. De quo loquendi genere dixi in Prologo hujus libri, ubi *præcedis* restituebam, loco *præcellis*.

Præcedendi verbum Vegetio jam sæpius restitutum.

AD CAPUT XXX.

Mensura autem colligitur duplici modo.] Duplicem rationem Vegetius proponit colligendæ altitudinis. Atqui aliud medium Polyb. l 9. esse dicit, si per aliquem ex conjuratis altitudo muri significata fuerit. Tunc enim in promptu cognosci posse, quæ debeat scalarum esse commensuratio. Si verò fieri nequeat, ut mensura capiatur, vel ad murum quis appropinquet, ex interstitio totius altitudinis magnitudo eorum quæ erecta subjectæ planiciei immineant capiatur, qui comprehensionis modus possibilis, imò facilis est illis, qui præceptis mathematicorum imbuti

De altitudine murorum extrinsecus colligenda.

imbuti sunt. De quibus longum sit hic differere. Quare ad Sebast. Munsterum, & alios mathematicos lectorem remitto.

Vel quæ recentior necessitatum usus invenit.] Varietatem lectionum ponam, etsi à vulgata non recedam. In M. *vel quæ Cretensium civitatum usus*. H. *vel quærentium necessitatum usus*: duo Susii, *vel quæ recentiorum necessitatum usus*.

Pro publica (ut arbitror) utilitate digessi.] Solus codex H. scriptum habet, *pro duplici, ut arbitror, utilitate digessi*. Videndum certè, ne hoc de obsessorum & obsidentium utilitate Flavius acceperit. Quem non solùm ad oppugnandas atque expugnandas : sed ad defendendas quoque urbes præcepta collegisse, capitibus aliquot superioribus liquet. **Expensus Vegetii locus.**

Ideoque intra muros tanto plura condenda sunt, quando scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.] Duo libri veteres reponebant *considerenda*, pro *condenda*. Eos qui volet sequatur, me tamen comitem non habiturus. Ceterùm pro *quanto*, legerim lubenter *quando*, ut in uno Susii exemplo scripto reperi, & jam antè de conjectura mihi probabatur. Nam particula tanto comparationis alterum membrum non videtur hic admissura, eamque ita absolute usurpari nemini incognitum est. *Quando* interpretor *quandoquidem, quoniam*. Qua notione ista vox in Pandectis nostris frequens. Paulus: *Nec factum servi domino obesse debere, nisi hactenus, ut ipso careat, quando ipse nihil deliquit*. Non ausculto aliis, qui isthic supponebant : *quoniam*, pro *quando*. Terentius Adelphis ; *quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem*. De qua phrasi, in gratiam juventutis plura exempla congessi in Particulis. Eadem phrasi cap. 34. hujus libri Flavium nostrum usum fuisse, magnum pignus dederim. Ubi adjuvantibus partim libris veteribus ita scribo : *Sed cum in domibus substruendis arenæ, vel lapidum qualitas requiratur, quanto magis in fabricandis navibus diligenter cuncta quærenda sunt, quando majus periculum est na-*

Emendatus Vegetius.

Quando, pro quandoquidē.

Iterum leviter emendatus Vegetius.

est navem esse vitiosam, quàm domum. Et quod libri M. & H. duoque Susii ibidem legant: *quia majus*: S. *quod majus.* Tantum abest ut me ab hac conjectura recedere jubeant, ut magis etiam confirment.

In obsidione maximè opus perseverantia.

Quando scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.] Qui enim obsessuri veniunt, ferè pro oculis habent illud Appii Claudii: *perseverantiam in omni quidem genere militiæ necessariam esse, maximè tamen in obsidendis urbibus,* apud Livium lib. 5.

AD CAPUT XXXI.

PRæcepta belli navalis.] Notavi superioribus libris, unico quasi filo in manuscriptis & vetustissimis editionibus multa Vegetii capita decurrere nullo novo titulo adhibito aut inserto. At hoc loco monendum est, in uno exemplari Susiano novum hoc loco Vegetii librum auspicatos librarios; qui verba hujus capitis prima usque ad eam periodum, *Romanus autem populus.* Prologi vicem esse voluerunt libri quinti, De re militari.

Romani libera rep. non semper habuere paratam classem. C. Duilius primam Rom. classem videtur parasse. Is classem intra sexagesimum diem confecit.

Semper habuit præparatam.] Ego quidem Vegeti id pernego, videlicet Romanos classem semper habuisse instructam & præparatam, præsertim dum viribus antiquis virisque Romana res stetit. C. Duilius primo Punico bello dux contra Carthaginenses missus, cùm videret eos multum mari posse, classem magis validam quàm decoram fabrefecit: testis auctor De viris illustribus cap. 38. Imò scribit Florus, & accedit Seneca, intra sexagesimum diem silvam cæsam, & CLX. (vel secundum Orosium, & Eutropium CXXX.) navium classem factam, tam celeriter, ut velocitas, victoriæ auspicium ostenderet. Cùm non arte factæ sed deorum quodam munere conversæ in naves atque mutatæ arbores viderentur. Meminit etiam ejus Plinius lib. 19. cap. 14. Et Silius Italicus lib. 6. fine. Sed de Romanis an primam trajecti maris palmam Duilio tradamus? Absit, debetur Appio Claudio Caudici. Qui consul ad Mamertinos liberandos missus

Prima gloria trajecti maris apud Rom.

à Car-

à Carthaginiensibus obsessos, primò ad explorandos hostes navi piscatoria trajecit: testis auctor De viris illustribus. Pòst capta à suo peditatu hostium trireme, eadem legionem in Siciliam trajecit. Classe trajecisse vult Suetonius Tiberio cap. 2. Erat porrò caudex apud veteres plurium tabulatorum contextus, unde & Claudio huic cognomen Caudicis adhæsit, quòd primus bello apud Romanos navem conscendit. Seneca De brevitate vitæ, cap. 13. Usi quoque Rom. sociorum opera navali bello. Navales socii Livio dicti lib. 45. (ut Turnebus interpretatur ex Polybio) qui propter census exiguitatem non ad bella terrestria, & legiones centuriabantur; sed in classe belloque navali militabant, libro undecimo Adversf. cap. decimo octavo. Addo præterea quinto anno belli Punici secundi. Q. Fabio Maximo quartùm, & M. Claudio Marcello tertiùm consulibus, primùm factum esse, ut classis Romana sociis navalibus privata impensa paratis compleretur. Cùm enim nautæ deessent, consules ex Senatusconsulto edixerunt, ut qui L. Æmilio, C. Flaminio censoribus, millibus æris quinquaginta, ipse aut pater ejus census fuisset, usque ad centum millia: aut cui postea res tanta esset facta, nautam unum cum sex mensium stipendio daret; qui supra centum millia usque ad ccc. millia, tres nautas cum stipendio annuo; qui supra trecenta millia usque ad decies æris, quinque nautas. Qui supra decies, septem; Senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ, armati, instructique ab Dominis, cum triginta dierum coctis cibariis naves conscenderunt.

debetur Appio Claudio Caudici.

Caudex quid sonaret veteribus.

Usi quoque Rom. sociis navalibus.

Quales hi socii.

Quando primùm navales socii privata impensa parati.

Apud Misenum ergo & Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant.] Libri scripti habebant: *Messenum*, *Meßenam* vel *Missenam*, sed falluntur: Misenum enim hoc promotorium alii quoque appellant, & præter Historiographos & Cosmographos Festus adhibendus: *Misenum*, inquit, *promontorium à Miseno tubicine Æneæ, ibi sepulto, appellatum est*. De Miseno hoc Virgilius, & alii scripsere. De classe Misenensi & Ravennensi, earumque præfectis variæ apud me inscriptiones, quas brevitatis

Vegetii scriptura confirmata.

Misenum promontorium unde nuncupatum.

causa

causa prætereo. Unius tantùm partem huc pertinentem subjungo:

IIS.QUI·MILITAVERUNT.IN.CLASSE.MISENENSI.QUÆ.EST.SUB.IULIO.FRONTONE. &c.

Quando primum apud Misenum, & Ravennã stare cœperint Romanæ classes.

Quod verò apud Misenum & Ravennam legiones Romanorum cum classibus stationes habuisse Vegetius scribit, id Octavii tempore primum introductum suspicor: cujus opinionis mihi auctor est Suetonius in Octavio cap.49. *Ex militaribus* (inquit) *copiis legiones, & auxilia provinciatim distribuit. Classem Miseni, & alteram Ravennæ ad tutelam Superi & Inferi maris conlocavit.* Auctor quoque Cornelius Tacitus 4. Annalium: *Italiam* (inquit) *utroque mari duæ classes Misenum, atque Ravennam, proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant. Quas Actiaca victoria captas, Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige.*

In expeditione navali ad prædicta promotoria naviũ conventio edicta est.

Hinc in expeditione belli navalis, conventus navium ad Ravennatium urbem edicebatur, apud Cassiodorum libro quinto Variarum cap.17. & nautarum conventio, dicto lib. cap.18. & seq.

Itidem & nautarum Celeritas in bello sæpe amplius valet, quàm virtus.

In rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse, quàm virtus.] Aurea illa & digna quam bellici Imperatores præ oculis servent sententia, C. Cæsaris eam ubique fuisse industriam atque conatum animadvertimus, ut quicquid præstituisset, ut plurimum celeritate effectum daret.

AD CAPUT XXXII.

Liburnicæ naves ex quo nomen adeptæ sunt. Carpasiæ, Alexandrinæ, Rhodiæ

LIburnis autem, quæ in Campania stabant.] Appianus libro de bellis Illyricis. ἐγένοντο Λιβυρνοὶ γένος ἕτερον Ἰλλυριῶν, οἱ τὸν Ἰόνιον καὶ τὰς νήσους ἐλῄστευον ναυσὶν ὠκείαις τε καὶ κούφαις. ὅθεν ἔτι νῦν Ῥωμαῖοι τὰ κοῦφα καὶ ὀξέα δίκροτα, Λιβυρνίδας προσαγορεύουσι. Hoc est, *fuerunt Liburni alterum Illyriorum genus, qui Jonium mare, & quæ in eo sunt, insulas prædabantur celeribus & levibus navigiis. Unde etiam nunc leves & celeres biremes Romanis Liburnicæ vocantur.* Eadem imitatione Carpasiæ naves à Carpado insula, ab Alexandria Alexandrinæ; itidem Achaieæ, Smyrneæ, Sidoniæ, Rhediæ-

Rhodiæque naves appellationem sortitæ; Isidoro teste l.19. Luciano, Herodoto Polymnia. & Livio l.47. Cæsare 3. belli civilis, & aliis. Rhodii ut rei nauticæ peritissimi etiam celebrati ab Hirtio lib. De bello Alexandrino. Nomina itidem navibus aliunde indita: ab officio scilicet, aut ministerio quod præstant: itidem à cursu ipso vel statione; quemadmodum observavit vir eruditissimus Lazarus Bayfius in explicatione capitis secundi ff. de captivis & postliminio reversis. Nomina itidem navibus à forma. Unde rostratæ, longæ, cõstractæ, seu tectæ, & apertæ in historiis passim. Longas naves dicuntur habuisse veteres diversas: alias majores, potentiores, rostratas, ac tectas, de quibus postea agemus: alias minores, quas biremes, celeres, pleves, atq; liburnicas antiqui nuncuparunt, quæ remorum singulos ordines habebant, Veget. hoc libro capite trigesimo septimo. Et hac forma fuisse creduntur, quam in nummis Imperatoris L. Aurelii Veri, & alibi videmus.

naves, & c nomen habent à provinciis. Rhodii periti rei nauticæ. Nominatæ quoque naves à ministerio, vel statione. Naves etiam à forma cognominatæ.

Liburnicæ antiquis cum singulis remorum ordinibus.

Liburnica, levis, celeris, unius ordinis.

Eæ ve

Eæ verò, quæ Jonio in mari locatæ fuerant, ad præfectum classis Ravennatium pertinebant.] Monendum video (etsi perinvitus illa varietate lectionum chartam impleo) in optimæ notæ libris referri: *Eas verò quæ Jonio in mari locatæ fuerant præfectus classis Ravennantium retinebat.* Et quod paullo pòst dicantur deni tribuni per cohortes singulas in classe constituti, id videntur inficiaturæ membranæ H. in quibus vox *deni*, nulla est. Et absit sanè, nam in singulis cohortibus fuisse denos, si quis adfirmet, mentiatur. Veruntamen cum sub præfectis singulis singulæ legiones militaverint, & inibi decem semper fuerint cohortes, facile est colligere quot istic tribuni fuerint.

Tentatus iterum Vegetius.

AD CAPUT. XXXIII.

SEd Augusto dimicante Actiaco prœlio.] Eo prœlio Augustus Antonium superavit, & ab illa victoria rerum summa apud eundem fuit. Atque ex eo anni principatus ejus numerati. Prœlium autem confectum ad IV. nonas Septembris. Cujus apparatum & successum pete, si lubet, ex Dionis Augusto, Plutarchi Antonio, L. Flori libro quarto cap 9.

Actiaca victoria. Exinde anni principatus numerari cœperunt

Ergo similitudine, & nomine usurpato, ad earumdem instar classem Romani principes texuerunt.] Aliquot libri habebant, *Erga nomen & similitudinem usurpati.* Vegetius Liburnicas naves à Romanis primùm usurpatas ait, post Augusti ad Actium victoriam. Dissentit ab eo Eutropius, qui in classe Duiliana (de qua ad caput 31. diximus) naves rostratas, quas Liburnas vocant, fuisse auctor est. Itidem naves Actiaco prœlio captas, rostratas vocat Cornelius Tacitus quarto Annalium, cujus verba modò proposuimus. Illud certum est, M. Attilium Regulum cos. primum Romanorum ducum in Aphricam classem trajecisse, eaque quassata, de Hamilcare naves longas tres & sexaginta accepisse, testatur auctor De viris illustribus cap. 40. Eutropius, Florus, Orosius lib. 4. Navium longarum inventio Jasoni tribuitur à Philostephano apud Plinium libro septimo cap. 56. Neque admodum ab eo discedit Diodorus Siculus,

Eutropius & alii à Vegetio dissentiunt.

M. Attilius Regulus primus in Aphricam trajecit.

Navium longarum inventio Jasoni tributa.

qui

qui libro quinto scriptum reliquit, primùm circa Pelium navem ædificatam, magnitudine & reliquo apparatu consuetum tunc temporis morem excedentem: vocatam autem Argô navem. De quo nomine varia poëtæ, & Cicero prima Tuscul. Hæ naves Liburnicæ præterquàm quòd expeditiores essent, etiam specie barbaris erant inusitatiores, & ob hoc magno usui in prœliis: testis Cæsar lib. 4. ubi & ipse Cæsar, & proinde Livius lib. 37. & Tacitus 4. Annal. principio indicant, remis incitari solere. Plutarch. tamen ipsas Liburnicas videtur referre inter naves speculatorias, & quæ ad conflictum non essent idoneæ. Ut observavit quoque Bayfius. Illud memoria dignum, quod omnium primi Lidi navem fabricasse, & incerta pelagi petentes, pervium humanis usibus mare fecisse perhibentur; ut scribit Isidorus lib. 19. cap. 1.

Argo navis circa Pelium ædificata.

Liburnæ quare in prœliis utilissimæ.

Eædem remis actæ.

Navem Lidi omnium primi fabricarunt.

Liburnia namque Dalmatiæ pars est, Iadertinæ subjacens civitati.] Membranæ civitatem illam partim *diadicinam*, partim *diadertivam*, aut *diaterdivam* nuncupant. Quas ego civitates nondum extructas scio. Emendo de conjectura, *Iaderinæ*; nisi malis *Iaderæ*. Iadera colonia est in Liburnia, apud Ptolemæum lib. 2. cap. 17. Pomponium Melam lib. 2. Plinium lib. 3. cap. 2. Ptolemæo additur, *Biaram sive Zaram*, vulgò hoc oppidum nominari. Quod etiam in Itinerario Antonine legere memini. Velim & in Æthici Cosmographia, & in prædicto Itinerario scribi *Iadera*, ubi malè hactenus *Iader* legitur. Nam Iader Dalmatiæ fluvius est, in Adriticum mare defluens, juxta quem situm hoc oppidum. Unde & nomen illi inditum nemini dubium erit. Lucanus.

Et tepidum in molles zephyros excurrit Iader.

Emaculata Vegetii lectura. Iadera civitas.

Itinerarium & AEthicus leviter correcti. Jader Dalmatiæ civitas.

AD CAPUT. XXXIIII.

EX cypresso ergo.] De cupresso consulendus Plinius lib. 16. cap. 33. Memini quoque à probatis auctoribus scriptum, crucem illam ex qua Salvator noster pependit, quò Diaboli tyrannide nos liberaret, ex cu-

Crux Christi ex tribus diversis lignorum speciebus

ex cupresso pino & cedro fuisse compactam. Quod præter alios memoriæ prodidit Joannes Cantacuzenus, rex Constantinopolitanus.

Et pinu domestica.] Vide Plinium lib. 16. cap. 39 Theophrastum lib. 5. cap. 2.

Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neque comburuntur. Larix & abies aptissimæ navium malis.

Larice & abiete.] Quod *laricem* hinc amovent S. & alter Susii, id me faciunt invito, atque adeò reclamantibus reliquis exemplaribus. Plinius de larice: *Inventum est*, inquit, *pictorum tabellis immortale, nullisque fissile rimis hoc lignum*. lib. 16. cap. 36. Idem eodem illo capite; *larici, & magis abieti*, inquit, *succisis humor diu defluit. Hæ arborum omnium altissimæ ac rectissimæ. Navim malis antennisque propter levitatem præfertur abies*. Videndus Theophrastus lib. 3. c. 10. Mantuanus.

Et robusta larix igni impenetrabile lignum.

De materiis perpetuis, & quæ cariem vel rimam non sentiant, multa præclara collegit Plinius lib. 16. c. 40. ubi abietem tanquam admirationis præcipuæ in navi commendat. Consulendus itidem hac de re Vitruvius lib. 2. cap. 9. Nunc etiam illud examinandum relinquitur, an ad classem instruendam arbores undecumque convehere principibus liceat, non numerato possessoribus pretio. Qua de re constitutiones sunt regis Theoderici apud Cassiodorum lib. 5. Variarum capite 16. 17. 18. & 20.

Arbores in usum classis cædere an Principi liceat, nō numerato pretio.

Utilius æreis clavis quàm ferreis configenda.] Membranæ H. suadent legendum, *compingenda*. De æreis clavis & materia ærea in construendis navibus locum aliquando notavi apud Cæsarem, quarto belli Gallici: *Quæ gravissimæ erant naves, earum materia atque ære ad reliquas reficiendas utebatur*. Porrò & illud satis constat, præterquam quod utilitas esset in clavis æreis; etiam facilius fuisse antiquis ex ære, quàm ex ferro quid conficere, quòd prius æris erat quàm ferri cognitus usus, ut alibi docui. In qua opinione testem quoque habemus Plinium lib. 34. cap. primo & sequentibus & Isidorum lib. 16. Quin & arma, pectoralia, ocreas, galeas, ex ære antiquis factas, innuit locis infinitis Virgilius, Servius Grammaticus

Ærei olim clavi in navibus.

Æs valdè in usu antiquis.

Æs cognitū ante ferrum.

Arma, ocreæ, galea ex ære apud antiquos.

ticus, & ipse Plinius libro trigesimo quarto capite 7. Polybius in Castrametatione, Livius, & alii mille locis. Ceterùm qui ferri inventores primi fuerint, si quæras, præsto est Ammianus, qui lib. 22. ita scribit: *Dabæ, inquit, & Chalybes, per quos erutum & domitum primitus est ferrum.*

Ferri inventores primi.

Ferreos clavos tempore & humore celeriter rubigo consumit.] Eos qui à rubigine defendere volet, sequatur consilium Plinii ex lib. 34. cap. 15. & videat eadem de re consilium Isidori lib. 16. Originum, seu Etymol.

Ferrum à rubigine qui conservetur.

Ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam servant.] Clavi ærei, & quicquid ex ære est, cum substantia etiam nitorem facilè retinet, etsi neglegatur: contrà si tergas, nisi oleo perungatur, statim eruginem trahet. Ut auctor est Plinius l. 34 c. 9.

AEs quando ærugi nem con trahat.

AD CAPUT XXXV.

UT à quintadecima luna usque ad vigesimam tertiam arbores præcidantur.] Melioris notæ libri S.H. & tres Susij referebant *ad vigesimam secundam*; & aliquanti ex iisdem paullo pòst ex octiduo septiduum faciebant. Sed ad locum interpretandum eamus. Menses triplices quidam dixere. Nam ab eo spatio, quod sol in signo peragendo consumit solares vocarunt. Lunares verò de recessione lunæ à sole, & reditu ad eundem. Usuales, seu communes à spatio in Kalendariis nostris præscripto. De arboribus porrò ad lunæ decursum cædendis, audiemus Plinii opinionem ex libro 16. Naturalis hist. cap 39. *Infinitum*, inquit, *refert lunaris ratio, nec nisi à vicesima in tricesimam cædi volunt. Inter omnes convenit utilissimè in coitu ejus sterni, quem diem alii interlunium, alii silentis lunæ appellant.* Cato De re rustica: *Ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiam omnem cùm effodies, luna decrescente eximito post meridiem, sine vento Austro, cavetoque per rorem trabas, aut doles*, cap. 31. Idem paullo pòst: *Nisi inter-*

Menses triplices.

Qua luna arbores cædendæ.

mestri luna atque dimidiata, ne tangas materiem, tunc ne effodias, aut præcidas abs terra. Diebus quatuor proximis quibus luna plena fuerit, optimè eximitur. Vide eundem scriptorem De re rustica, cap. 37. & apud Plinium illius verba laudata, lib. 16. cap. 39. si componas, facilè videas alterum medica manu indigere. Auctor item Plinius dicto cap. 39. Tiberium & in capillo tondendo interlunia servasse. Adeundus Vitruvius lib. 2. cap. 9. & ibidem latissimè Guil. Philander, & Petrus Crinitus lib. 4. De honesta disciplina capite sexto. Cicero: *ostreisque & conchyleis omnibus contingere, ut cum luna crescant pariter, pariterque decrescant. Arboresque, ut hyemali tempore, cum luna simul senescentes quia tum exsiccatæ sint, tempestivè cædi putentur.* lib. 2. De divinatione. Vide si vacat, & A. gellium lib. 20. cap. 7.

Comparanda Plinii, & Catonis verba. Interlunia in capillo tondendo servavit Tiberius. Conchylia omnia cum luna crescunt, & decrescunt.

Quod ars ipsa, & omnium architectorum quotidianus usus edocuit.] Ita eum locum vulgandum curavi, præeuntibus in eo omnibus libris, extra editionem nuperam & H. quibus placebat legi, *quod præter omnium architectorum doctrinam, quotidianus usus edocuit.*

Et contemplatione ipsius religionis agnoscimus, quam pro æternitate his tantùm diebus placuit celebrari.] In M. & uno Susii inseritur, *placuit pascha celebrari.* Id glossema est, sed valdè aptum ad rem illustrandam. Isidorus lib. 6. Ety. cap. de cyclo paschali: *Pascha* (inquit) XIIII. *luna usque ad vigesimam primam extenderunt.* Alii à XV. luna cœpisse volunt. Ut videre est apud Joannem Lucidum, in suo Chronico, qui varias de ea re patrum opiniones recenset.

Obscurus Vegetii locus, illustratus.

AD CAPUT XXXVI.

ID est usque ad Kalendas Januarias.] Inducunt omnes Susiani illud interpretamenti præambulum, *id est,* & in quibusdam legebatur, *usque ad tertium Kalendas Januarias.* Sed in eo frustra sunt, qui id ita expresserunt. Membranæ H. referunt *usque in Kalendas*

lendas Januarias. Decepti librarii, qui particulam *in* putarunt significare numerum ternum, unde illi posteà effecêre tertium.

Illud etiam cavendum, ne continuò, ut dejectæ fuerint trabes.] Peritissimus hujus rei scriptor Vitruvius adhibendus, qui libro I. cap. 9. de iis differens, de quibus hoc capite noster Vegetius: *Cædi*, inquit, *ita oportet, ut incidatur arboris crassitudo ad mediam medullam, & relinquatur, uti per eam exsiccescat stillando siccus. Ita qui inest in his inutilis liquor, effluens per torulum, non patietur emori in eo saniem, nec corrumpi materiæ qualitatem. Tum autem, cùm sicca & sine stillis erit arbor, dejiciatur, & ita erit optima in usu.* Idem quoque monet Plinius libro decimo nono capite trigesimo nono, & Palladius libro secundo De re rustica cap. 15.

Trabes non simul ut dejectæ, adhibendæ ad constructionem navium. Vitruvii hac de re consilium

Duplices ad majorem siccitatem mereantur inducias.] A Cæsare effectas armatasque naves scribitur, diebus triginta, à qua die materia cæsa erat, primo belli civilis. Mirum apud antiquos, primo Punico bello, classem Duillii imperatoris ab arbore excisa LX. die navigasse. Contra Hieronem regem ducentas viginti naves effectas diebus XLV. tradit Livius Piso. Secundo quoque Punico bello Scipionis classis quadragesima die à securi navigavit, ut adnotatum reliquit Plinius lib. 16. cap. 39.

Trigesimo die post cæsas arbores naves navigarunt.

Iterum à die quadragesima

Et rimas faciunt latiores.] Ex viridi aut humida materia compactæ naues, non eundem habent quem aliæ celeritatis usum, testante Cæsare primo belli civilis, tantum abest, ut à rimis modò periculum sit.

Recens lignum & tardam navem efficit, & periculosam.

Quo nihil est periculosius navigantibus.] Perfecta hujus loci, & absoluta suis numeris Vegetii oratio. Ausi tamen librarii assuere aliquot pannos, quos vel puer videat aptari non posse, sunt autem tales: *quo nihil est periculosius navigantibus, quam biare tabulata; quàm viridia tabulata: quàm biatus tabulatorum.* Sed quid optemus his tam ineptis hominibus? Non aliud, meo judicio, quàm saniorem mentem.

Ridicula aliquot glossemata addita huic scriptori.

AD CAPUT XXXVII.

Naves aliæ plures habebant remorum ordines. Ordines remorum in latitudinem considerandi. Ordines illi sedilibus distincti.

MInimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines.] Istiusmodi navem paullo antè depictam vidisti; quæ paullo majores erant, in iis binos, ternos; in majoribus quaternos, interdum quinos remigum ordines fuisse, Flavius scribit. Sed illi ordines non in altitudinem, sed in latitudinem considerandi sunt, ut in navi longa, rostrata triremi, quam mox exhibituri sumus videre erit. Ab hisce ordinibus, si bini erant, ipsæ naves biremes, si terni triremes, & sic deinceps nomen sortitæ sunt. In biremi latus utrumque binis ordinibus positis inibi sedilibus, ubi remiges sedebant, distinctum erat. In triremi tribus, in quinqueremi quinis, & sic deinceps. In triremi quam exhibebimus, tres remigum ordines apparent, & quia in singulis ordinibus remi septem, ad eam navem agendam remigibus opus fuit quadraginta duobus, qui singuli sua sedilia occupabant, & remos singulos. Si quinqueremis agenda erat, in cujus singulis lateribus ordines requirebantur quinque, pro numero sedilium, quæ in singulis ordinibus erant, remiges adhibendi erant. Plinius in quinqueremi Caii remiges fuisse scribit quadringentos: quos si rectè partiaris, reperies in singulis ordinibus istius navis sedilia, remos, & remiges quadraginta.

Romani mare primùm ingressi L. Valerio, T. Octacilio coss. Quinqueremium constructio difficilis Rom.

Interdum quinos sortiuntur remigum gradus.] Polybius libro primo Historiarum auctor est, Romanos centum viginti navium classe contra Carthaginienses ædificata, mare in eum usque diem intentatum ingressos esse L. Valerio, T. Octacilio coss. Sed in illius classis apparatu perquàm difficile fuisse quinqueremium ædificationem. Ipsos tamen Romanos, qua erant animi magnitudine & excellentia, centum quinqueremes in prædicta classe quoquo modo ædificasse. Cumque paullo pòst una Carthaginiensium quinqueremis in potestatem Romanorum casu pervenisset, eam exemplar ejus generis præbuisse, ejusque instar omnem classem suam Romanos instituisse.

Cum in Actiaco prœlio longè majora referan-

ferantur concurrisse navigia.] Majora certè istic navigia, quàm quinque ordinum fuisse docent nos historiæ. Unum Dionem testem citasse suffecerit. Ejus verba ex Augusto de hac pugna ista sunt: τὰ μὲν σκάφη τῶ Ἀντωνίω πολὺ τῶν ἐναντίων ὑπερέχοντα ἦν, τριήρεις μὲν γὰρ ὀλίγας, πεντήρεις, τετρήρεις τε, καὶ δεκήρεις. καὶ τὰ λοιπὰ τὰ διὰ μέσου πάντα ἐξεποίησε, καὶ ἐπ' αὐτὰ πύργους τε ὑψηλοὺς ἐπικατεσκεύασε, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ἐπανεβίβασε. καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀγὼν οὐχ ὁμοιότροπος αὐτοῖς ἐγένετο: Id est *naves Antonii erant navibus hostium longè majores, in quibus triremes paucæ, quinqueremes & deciremes complures. Reliquæ erant inter has mediæ, in his altissimas turres ædificari, atque magnum numerum hominum imponi in turribus jusserat, ex quo efficiebatur ut pugna dissimilis esset.* At majora navigia Alexandri Magni fuere, quem naves ad duodecim ordines instituisse scripsit Plinius. Longè majora fuere Philadelphi. Is enim (ut auctor est Athenæus lib. 5.) naves triginta ordinum habuit duas; unam, viginti; tredecim ordinum, quatuor; duodecim, duas; undecim ordinum, quatuordecim; novem ordinum, triginta hepteres; triginta septem, hexeres quinque; quinqueremes decem & septem. Longè maximum navigium Pompejus Philopater dictus, fieri jussit. Cumque nemo reperiretur, qui ante id tempus quindecimremem, aut sexdecimordinum navem nosset, unam construendam curavit quadraginta ordinum, in longitudinem quidem productam ad cubitos ducentos octoginta: altitudinem autem ad summitatem usque navis duodequinquaginta cubitorum. Instructa autem erat nautis quadringentis, præter remiges, qui quater mille numero erant. Quibus accedebant armati milites paullò minus ter millenis. Testis Plutarchus in Demetrio & Athenæus libro quinto, qui idem huic navigio rostra tribuit septem, gubernacula quatuor, & complura alia in navibus nova, rara imò nunquam audita. Illud in genere admonendum est, in bello navali classem expeditam, levem, promptam utiliorem esse, quàm quæ armis, commeatu, exercitu, propugnaculisve nimis onusta est. Declarant exempla in historiis veterum. Apud Florum lib. 2. c. 2.

Majores, quàm quinqueremes in pugna Actiaca.

Majora tamen navigia Alexandri Magni. Longè majora Philadelphi.

Longè maximũ navigium quod Philopater ędificandũ curavit.

In ea navi milites quater mille.

Item rostra septem, gubernacula quatuor. Classis expedita levis magis cõmoda bello.

eodemque effugit, hoc fuit Imperatoriæ navis insigne. hactenus Plinius. Vela navibus primùm adhibuisse fertur Icarus, Plinio scriptore lib.7.c.56. Alii Isidem primum rati vela suspendisse volunt. Inter hos Cassiodorus libro quinto Variarum capite decimo septimo. Vela quis primùm navi apposuerit.

Cera etiam, qua ungere solent naves, inficitur.] Denuò ad locum hunc illustrandum appellandus Plinius: *In encausticè pingendi duo fuisse antiquitus genera constat, cera, & in ebore cestro, id est, viriculo, donec classes pingi cœpêre. Hoc tertium accessit, resolutis igni ceris penicillo utendi, quæ pictura in navibus nec sale, ventisque corrumpitur*, lib.35. Naturalis historiæ, capite undecimo. Naves cera unctæ.

AD CAPUT XXXVIII.

Turbinum signa debet antè prænoscere.] Multa in hanc sententiam ex ipsis antiquorum monumentis eruta à nobis reperies, ad Caput quadragesimum primum ejusdem hujus libri.

Igitur ventorum numerum, atque vocabula ars navigandi primũ debet inspicere.] De ventorum natura variaque divisione, ac ratione nominum singulorum consulendi sunt Plinius libro secundo cap.46.cum seqq. Aristoteles lib.3.Meteo.& lib.De mundo, Seneca lib.3.Naturalium quæstionum, Vitruvius libro 1. cap.6. Strabo lib.1. Geographiæ, Agellius lib.2.cap.22. Isidorus lib.4 cap. De nominibus ventorum, & lib.13.cap.undecimo. Constantinus lib.1.De agricultura cap.undecimo. De numero & nominibus ventorum.

Sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit.] Membranæ partim referunt, *sed per experimentum posterior ætas*: aliæ, *sed experimentum posterioris ætatis duodecim invenit*. Imò plures multò nostra ætas numerat, nec puto facilè reperiri nationes, quæ Batavos in ventis enumerandis, distinguendis, atque dinoscendis superare possint. Venti veteribus duodecim. Hodie multo plures.

A verno itaque solstitio.] Aliter visum libris M. & duobus Susii, in quibus legebatur, *Hiberno itaq; solstitio.* Porrò unum tantum esse solstitium, Lucretio, Virgilio, Varrone, Cicerone, & Plinio testibus, contendit P. Victorius suis in Varronem De re rustica Notis, Columellam & Servium reprehendit, qui solstitium æstivum, & solstitia numero plurali dixerunt Cùm illi solstitium τροπὰς θερινὰς solùm vocent, τροπὰς autem χειμερινὰς, brumam.

Solstitium tantum unũ.

Veteres autem juxta positionem cardinum tantùm quatuor ventos principales à singulis cæli partibus flare credebant.] Manuscriptus H. præpositionem hinc ejicit. De re ipsa Ovidii versus sunt primo tristium, Elegia 2.

Venti principales quatuor.

Nam modò purpureo vires capit Eurus ab ortu,
Nunc Zephyrus sero vespere missus adest.
Nunc gelidus sicca Boreas bacchatur ab Arcto,
Nunc Notus adversa prælia fronte gerit.

Item Manilius:

Asper ab axe ruit Boreas, fugit Eurus ab ortu,
Auster amat medium cælum, Zephyrusq; profundũ.

Ventus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus,] Adeundus Plinius lib. 18. cap. 34.

Huic à dextra jungitur Καικίας.] Vanus promissor fuit Vegetius si libros editos sequimur. Is enim ad dubitationem quæ in ventorum distributione erat submovendam, nomina eorum non solùm Græca, sed etiam Latina se protulisse dixit. Cæciam ventum Hellespontium quidam vocarunt, vide Erasmi Chiliades. Supplere autem hunc locum conantur duo libri M & alter Susii: *jungitur καικίας, seu erobinus.*

Suppletus auctoris nostri locus.

Εὖρος, sive Vulturnus.] Isidorus, & eum secuti alii Cæciam, Vulturnum esse volunt. Reclamat Vegetius & alii. Columella lib. sexto: *Cum plerumque sideris caniculæ tempore, quædam partes ejus regionis sic infestantur euro, quem incolæ vulturnum vocant, ut &c.*

Eurus ventus idem qui Vulturnus.

Occidentalem verò cardinem retinet ζέφυρος.] Et hoc Latinum nomen desideratur apud Vegeti-

Vegetium ex codice M. & altero Susii suppletur, ζέφυρος, *id est subvespertinus*. Eum ventum Favonium alii sæpe appellant.

Iterum supplementum Vegetio factum.

Hi sæpè singuli, interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueverunt.] Virgil. 1. Æn.

Tempestatibus magnis plures simul venti spirant.

Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Unà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus.

Horatius lib. 1. Od. 3.

---- Nec timuit præcipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec tristes hyadas, nec rabiem Noti.

Itidem Lucanus lib. 5. & alii in descriptionibus tempestatum.

Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt & quieta, undis æstuantibus sæviunt.] In M. erat, *extumantibus*. Sed hoc argumentum est, expressum illum ex membranis. Ibi enim sæpe X. pro S. scriptum reperimus. In S. erat. *exæstuantibus*. Cicero in ea quam pro Cluentio habuit: *Mare quod sua natura tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari.*

Sæpe apud veteres X. pro S. usitatum.

Nam secundo spiramine optatos classis invenit portus.] Codex M. legit *inspiramine*.

AD CAPUT XXXIX.

NEque enim integro anno vis atque acerbitas maris patitur navigantes.] Magna olim Romanorum temeritas, præsertim cùm primùm navigare inciperet, fuit. ut qui nulla habita temporis ratione, quicquid semel decrevissent, omnino perfici necessariū ducerent. Quod exemplo confirmare libet. Polybius lib. 1. testis est, tantam jacturam uno tempore Romanos mari passos fuisse, quantam nemo ante eam ætatem meminerit, idq; non tam fortunæ culpa, quàm consulum temeritate. Nautis enim sæpe monentibus vitandum esse extremum Siciliæ latus, quod

Romani valdè in navigando primùm temerarii.

Ea caussa maximū accepisse detrimentum.

Inter Orionis & Canis signa periculose navigatum.

quod importuosum atque infestum esset, & ægrè trajici posset, præsertim eo anni tempore, quo inter Orionis & Canis signa navigabant: illi spretis nautarum monitis, superioris victoriæ fiducia elati, classem mari committunt, & ex trecentis sexaginta quatuor navibus, vix octuaginta incolumes ad littus perducunt. Huc etiam spectat illud Didonis apud Virgil. *Quin etiam hiberno moliris sidere classem, Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.* Idem 2. Æneidos. --- *Sæpe illos aspera ponti interclusit hiems, & terruit Auster euntes.* Videndus Horatius libro primo, Ode quarta & quinta, & ibidem interpretes: & doctissimus jurisconsultus Barnabas Brissonius in l. quoties. C. de naufragiis. Et in lege civiles. C. de officio rectoris provinciæ.

Vis atque acerbitas maris patitur navigantes.] In uno Susii erat: *vim atque acerbitatem patiuntur navigantes.*

Phanitæ decursu, id est post ortum Pleadum.] Mirum ni diversum sonarent libri in re aut nomine incognito. In M. *flagrante decursu.* membranæ H. nihil hic juvant. Nam in iis totum hoc caput desideratur Suf. partim *flagrante decursu*, partim *vagnitæ*. At Adria. Turneb. testatum reliquit in suis Adversariis, se in suo exemplari reperisse *Phagnite decursu*, & ita ego expressum vidi in S. Inde idem Turnebus faciendum censuit: *pharmuti decursu.* Nam mensis Ægyptii nomenclaturam esse arbitratur. De quo in epigrammate Græco: ἱμερτὸν φάρμουθι ῥόδον πρωτάγγελός ἐστι.

Restitutus à Turnebo Vegetii locus.

Secura navigatio creditur.] Prædictus Turnebus lib. 24. Adversf. cap. 34. legit, *secunda navigatio.* Verum an libris præeuntibus, an de sua conjectura, non indicat. Illud testari debeo, libros me non vidisse qui ab edita lectione deflecterent vel hilum, nisi quod similitudinis particulam quidam inserunt, hoc modo: *ut secura navigatio creditur, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur; ita post hoc tempus, &c.* Quæ lectio meis auribus visa non intolerabilis. Illud non injuria ab auctore nostro dictum est, certis diebus naviga-

vigationem securam credi,& quidem creditur. Nam ventorum invasione maria, quæ sua sponte tranquilla sunt, desubitò turbantur, & secundum illud Propertii,

Navigatio certis diebus secura creditur. Revera autem non est secura.

Ventorum est quodcumque paras, haud ulla carina
Consenuit fallit portus & ipse fidem.

Nec minus verum & Senecæ illud esse probat experientia: *Noli* (inquit) *huic tranquillitati confidere, momento mare vertitur. Eodem die ubi luserunt navigia, sorbentur.* Imò quisquis navigat, tantum distat à morte, quanta est maris crassitudo. Ad quod Anacharsis Apophthegma allusit Juvenalis:

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor. ---- Saty. 12.

Eôdem quoque digitum intendit & Seneca Medea:

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit:
Terrasque sua post terga videns.
Animam levibus credidit auris;
Dubiaque secans æquora cursu,
Potuit tenero fidere ligno,
Nimium gracili limite ducto.

An ne Carsilidis responsiones tam sunt veræ, quàm Apollinis oracula? Qui interrogatus quid esset nauta, eum fluctuum comitem respondit. Idemque terram fidelem, nil infidelius mari censuit. Quod unico epitheto poëta expressit 1. Georgi: ---- *infidum remis impellere marmor.*

Nauta comes fluctuum. Nil infidelius mari.

Post idus Septembris oritur Arcturus vehementissimum sidus.] Plinius: *Sidus Arcturi*, inquit, *exoritur undecim diebus ante æquinoctium autumnale*, lib. 2. cap. 47.

Crebris tempestatibus navigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasius.] Unus Susianus hæc effert παθητικῶς, *navigia conturbantur Vergiliarum hyemali occasu.*

Ex die igitùr tertio Iduum Novembris usq; in diem sextum Iduum Martiarum maria cluduntur.] Cicero Q. Fratria, *atque adhuc clausum*

Maria quamdiu dicebantur clausa.

sum mare scio fuisse. Item Cassiodorus: *Cum ventis sævientibus mare fuerit clausum, via vobis panditur per amænissima fluviorum*, lib. 12. c. 24. Cæsar libro quinto: *Quas naves, cum aliquamdiu frustra exspectasset, ne anni tempore navigatione excluderetur, quod æquinoctium suberat, necessariò angustius milites conlocavit*. Ex hoc loco lux adhibenda Suetonio in Claudio cap. 18. & constitutioni Imperatoriæ, quæ est in l. civitas C. de officio rectoris provinciæ. Meminit hujus rei diligentissimus observator, & lector adsiduus Plinius lib. 2. Naturalis historiæ cap. 47 *Post id*, inquit, *æquinoctium diebus ferè quatuor & quadraginta Vergiliarum occasus hiemem inchoat. Quod tempus in tertio Idus Novembris incidere consuevit, hoc est Aquilonis hiberni. Multumque æstivo illi dissimilis, cujus ex adverso est Africus. Ante brumam autem septem diebus, totidemque postea sternitur mare halcionum fœturæ, & inde nomen ii dies traxere: reliquum tempus hiemat, nec tamen sævitia tempestatum concludit mare. Piratæ primum coëgere mortis periculo in mortem ruere, & hiberna experiri maria, nunc idem avaritia cogit*. Hæc Plinius.

Post natalem verò (ut ita dicam) navigationis.] Eum diem incidisse VI. Iduum Martiarum testis hoc cap. Vegetius. De eadem re Plinius testis laudandus est: *Ver aperit navigantibus maria, cujus in principio favonii hibernum molliunt cælum, sole Aquarii* XXV. *obtinente partem*, prædicto cap. 47. Attigit & Virgilius primo Georg.

Dies natalis navigationis. Ver aperit mare.

— & cum

Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. ----

Eôdem respexit quoque Poëta Lyricus, primo, Od. 4.

Solvitur acris hiems grata vice veris & favoni:
Trahuntque siccas machinæ carinas.

Apulejus de Asino aureo: *Diem*, inquit, *qui dies ex ista nascetur, æterna mihi nuncupavit religio. Quo sedatis hibernis tempestatibus, & lenitis maris procellosis fluctibus, navigabili jam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus mei libant sacerdotes*. Hidis illa apud

Apulejum verba sunt, cui propter navigationem apertam solemnia istic sacrificia fieri videbis. Et præfecta certè Isis tempestatibus ac navigantibus fuit. Ut testatur Lucianus in Dialogo Zephyri & Noti. De tempore quo maria aperiebantur ex epigrammatis Græcis à Turnebo propositos videbis lib. 24. cap. 33. versus sequentes:

Isis tempestatibus, ac navigationibus præposita.

Οἴγετε ἄρτι θάλασσαν, ἐφοπλίζοιτε δὲ νῆας,
Ὥριον ἀκλύστων αἰγῶν λιμένων.

Iterum:

Ἤδη καὶ πλώουσιν ἐπ' εὐρέα κύματα νῆες
Πνοιῇ ἀπήμαντοι ζεφύρου λίνα κολπώσαντες.

Qui solemni certamine publicoque spectaculo multarum gentium celebratur.] Fuit apud Romanos festum & sacrificium Castrorum solemne, Majuma vocabant, quòd Majo mense celebraretur. Insula erat quam Tiberis faciebat, intra portam urbis, & Ostiam civitatem. Eò populus Romanus cum urbis præfecto vel consule egrediebatur, ad festum hoc celebrandum. Ibi enim Castorum numen cultum, ventorùm marisque causa, probavit Justus Lipsius ad Taciti Annales. Ceterùm quòd voluptatibus nimium indulgerent, & in aquis invicem invaderent, denegatum fuit id genus spectaculi ab Impp. Arcadio & Honorio, quorum binæ hac de re in Codice Theodosiano constitutiones. Quarum altera in Codicem Justiniani relata est lib. undecimo: alteram ex prædicto codice Theodosiano cum lectore communico: *Ludicras artes concedimus agitari, ne ex nimia harum restrictione tristitia generetur. Illud verò quod sibi nomen procax licentia vindicabit Majumam, fœdum, atque indecorum spectaculum denegamus.* Sed hoc festum tamen in eum diem, quem Vegetius nominavit, non indicit. Ideo ulterius quærendum de hoc ritu.

Majuma, festum Rom. Id unde dictum. Item ubi celebratum.

Id fœdè spectaculum. Ideoque denegatū populo constitutione Arcadii & Honorii.

Cum privatorum mercium festinat audacia.] In M. & altero Susii est, *privatorum mentiū*. Præmisit tamen Vegetius, *non quod negotiatorum cesset industria*, & illi sunt, qui per mare pauperiem fugiunt, per saxa, per ignes. Piratas primùm maria hieme tentasse, pòst avaritiam mercatorum, suprà ex Plinio didicimus.

Hieme primùm navigarunt piratæ. Posteà mercatores ut

Equidem

Idem facerent, avaritia coëgit.

Equidem magna pars hominum (ut ajebat Seneca) *ubi navigatura est, de tempestate non cogitat.*

AD CAPUT XL.

Tempestates ex ortu & occasu siderum.

PRæterea aliquorum ortus occasusque siderum tempestates vehementissimas commovent.] Innuit Poëta Virgil. 3 Æn.

Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat.
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo
Arcturum, pluviasq; Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

Vox aliquantis; Vegetio vindicata.

Tamen quia diversis casibus aliquando mutantur.] Duabus membranis Susii, quibus consonant quoque H. refertur, *aliquanta mutantur.* Qua voce numerum à Vegetio sæpe expressum observare potuisti. Suprà, *Aliquanti centones, & culcitas funibus.* Itidem caput ab hoc primo, *Aliquanta ab avibus, aliquanta à piscibus significantur.* Usus quoque Spartianus in Hadriano: *Ad honores*, inquit, *explendos, non modò amicis, sed passim aliquantis multa largitus est.* Variant item libri in iis quæ apud auctorem nostrum præmittuntur, *licet certi dies auctorum attestatione signentur.*

Multa deponentia verba passivè usurpata.

In H. reperias, *signantur*: in S. *firmentur*: in M. *testentur.* Id an ex repetitis per incuriam, ex præcedenti voce *attestatione*, aliquot litteris enatum sit; an verò patiendi notione hîc positum, viderint docti. Etsi illud non ignoro, multa deponentia verba contra præcepta Grammaticorum passivè usurpari. Sic in Codice Justiniani, tueri, pro defendi, frequens est, & multa alia, sic παθητικῶς *virtutem adipisci*, Plautinus ille dicebat.

Christiano & sapienti homine digna

Et quod confitendum est, cœlestes caussas humana conditio ad plenum nosse prohibetur.] Tres Susii malunt, *& quia confitendum.* Digna homine Christianissimo hæc Vegetii sententia, & similis quam in Pythiis Pindarus posuit: *Deum scilicet*

pro

pro sua libidine omnem exitum perficere. Consilia deorum secreta esse, testatus quoque apophthegmate Cato censorius. Cùm enim Pompejo res infeliciter cederet, & ad Cæsarem inclinaret victoria; dicebat hic in rebus divinis multum esse caliginis, quòd præter jus agenti fuissent prospera omnia; at caussam reip. tuenti nihil succederet.

sententia. Deus pro sua libidine omnia perficit. Catonis apophthegma.

Unde præcedentes προχέιμαστν.] Adhibendum in hunc locum cap. 25. lib. 18. Plinii Naturalis historiæ. Item Festus adeundus in *Præsiderare*, & in eum locum Notæ viri à majorum stemmate & litterarum ornamentis nobilissimi, Josephi Scaligeri.

Cum præscripto cursu dierum arbitrio creatoris suscipiunt signa ac deserunt.] Veteres aliquot legebant *suspiciunt signa.* Et quidam ex iis habebant, *cum præscripto cursu dei.* Quidam *cursu diei, ex arbitrio creatoris.* Solus M. disertim expressum habet, *cum præscripto cursu dei.* Quidam *cursu dei, ex arbitrio creatoris.* Solus M. disertim expressum habet, *cum præscripto cursu dei creatoris arbitrio suscipiunt signa.* Adeundi hac de re Astrologi, & Cassiodorus libro undecimo Variarum cap. 36.

Tentatus Vegetius.

AD CAPUT XLI.

MUltis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur.] Primum quæ in orbe lunæ signa & prognostica sunt Flavius noster indicat: pòst monet ab avibus, & à piscibus posse observari. De iis qui volet legere, adeat Isidorum lib. 3. Etymologiarum cap. De signis tempestatum & serenitatum. Item Virgil. qui permulta adnotavit, primo Georgi. His versibus:

Atque hæc ut certo possimus discere signo,
Æstusque pluviasque, &c. Consulendus quoque Plinius libro 18. cap. ulti. Constantinus libro 1. De Agricultura cap. 2. & cap. 3. Cassiodorus lib. 3. Variarum cap. 48. De prognosticis his adeunda etiam Antonii Mizaldi Phœnomena. Item libellus ejusdem, cui titulus Ephemerides aëris perpetuæ. De iisdem prognosticis Ciceronis versus advocare placuit:

De signis tempestatum & serenitatum.

De prognosticis iis, M. Tullii versus.

Atque etiam ventos præmonstrat sæpè futuros
Inflatum mare cùm subitò penitusque tumescit.
Saxaque cava salis niveo spumata liquore
Tristificas certant Neptuno reddere voces.
Aut densus stridor cum celso è vertice montis
Ortus, adaugescit scopulorum sæpe repulsu.
Cava fulix itidem fugiens è gurgite ponti
Nuntiat, horribiles clamans instare procellas;
Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
Et matutinis acredula vocibus instat,
Vocibus instat & adsiduas jacit ore querelas.
Fuscaque nonnunquam cursans per littora cornix,
Demersit caput, & fluctum cervice recepit.
Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ,
Cùm clamore paratis inanes fundere voces,
Absurdoque sono fontes, & stagna cietis.
Mollipedesque boves spectantes lumina cœli,
Naribus humiferum duxêre ex aëre succum, &c.

Alii Lucani versus de iisdem prognosticis.

De iisdem elegantes versus Lucani libro quinto:
Sed mihi nec motus nemorum, nec littoris ictus,
Nec placet incertus, qui provocat æquora Delphin,
Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare
Ardea sublimis, pennæ confusa natanti:
Quodque caput spargens undis, velut occupat imbrem:
Instabili gressu metitur littora cornix.

Quæ velut in speculo orbis lunæ ostendit.]

Prognostica quæ ex luna colliguntur.

De natura lunæ vide Vitruvium lib. 9. cap. 4. Plinium libro secundo cap. 9. & cap. 18. Varronem libro primo De re rustica cap. 37. omnium elegantissime Virgilius libro primo Georgi.

Luna revertentes cum primùm colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aëre cornu;
Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit, vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit:
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt.

Eadem

Eadem de re Lucanus libro quinto:

Lunaque non gracili surrexit lucida cornu,
Haud orbis medii puros exesa recessus;
Nec duxit recto tenuata cacumina cornu,
Ventorumque nota rubuit:tum lurida pallens
Ora tulit,vultu sub nubem tristis ituro.

Hic etiam versiculus vulgo celebratus:

Pallida luna pluit,rubicunda flat, alba serenat.

Si quarto ortu neque obtusis cornibus rutila.] In libris quibusdam: *si liquato cornu.* & paullo pòst, *obtensis*, vel *obtunsis*. Sed editam lectionem utrobique ut conservemus, jubent Virgilii versus jam recitati. Vegetius imitatus iterum Virgiliū.

Neque infuso fuerit humore fuscata.] M. & Susianorum unus malebant *fucata*. Justinus l. 12. *Verens,ne hæc opinio etiam in Macedoniam divulgaretur, & ne victoriæ gloria, sævitiæ macula infuscaretur.*

Sol quoque exoriens,vel diem condens.] Virg eodem lib. Georgi. Prognostica quæ de sole colliguntur.

Sol quoque & exoriens, & cum se condet in undas,
Signa dabit,solem certissima signa sequentur.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem,medioque refugerit orbe
Suspecti tibi sint imbres. ---- &c.
Cæruleus pluviam denuntiat,igneus Euros,
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento,nimbisque videbis
Fervere. ---- &c.
At si cum referetque diem,condetque relatum,
Lucidus orbis erit,frustra terrebere nimbis.

Eum Virgil. versum auctor noster exprimere voluit, quare ne auscultes iis libris,qui hîc legunt, *diem fundens*.Vel *sol quoque exoriens candens*,apud Vegetium. Iterum Virgiliū imitatus Vegetius.

Utrum solido splendore fulgidus.] Quatuor quinque exemplaribus quà scriptis,quà impressis, legebatur *solito*. Non probo. Ammianus Marcellinus libro quarto decimo: *Luna etiam tunc cornuta, ideoque solido splendore fulgens.* Defensa Vegetii vulgaris scriptura.

Hæc gubernatores se scire profitentur.]

Scabrosas hoc in loco Vegetius.

In uno exercitu vix tam varia tela reperias, ut hic variantes librorum veterum scripturas. Primum in editione Paris. est, *gubernatores sese scire profitentur.* In lib. M.H. & tribus Susii est, *hæc gubernatores si se scire profitentur.* Quæ videntur lubenter admittere, quod sequitur in membranis Colonien. *peritiam magis usus instituit, quàm altior doctrina firmavit.* Particulam *magis*, quæ videtur in Bonnensi codice defuisse, si quis putet inducendam, non inelegans erit nec insolens loquendi genus. Certè verbum *instituit*, pro *instruit* liber M.H. S. & quatuor Susii tuentur. Porrò pro *quàm altior.* M. C.P. & S. legebant, *non altior doctrina firmavit.*

Potius, magis, & similes particulas boni scriptores frequenter supprimunt.

AD CAPUT XLII.

Elementa quatuor.

Elementū pelagi tertia pars mundi est.] Ovidius:

Ignea convexi vis, & sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate locoque.
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui. Circumfluus humor
Vacua possedit, solidumque coërcuit orbem.

Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus, æstu quodam (quod reuma vocant.)] Varro lib. 8. De lingua Latina: *At in mari, credo, motus non habent dissimilitudines geminas, qui XXIIII. horis lunaribus, quotidie quater se mutant. At cum sex horis æstus creverunt, totidem decreverunt rursum.* Videndus Isidorus lib. 13. Etymo. cap. 18 & lib. 4. cap. de Oceani æstu, Pomponius Mela lib. 3. cap. 1, Plinius lib. 2. c. 97. cum aliquot seqq. Caussam hujus æstus Strabo Geographiæ suæ lib. 1. (secutus in eo Platonicorum sententiam) talem esse putat, mare animantibus simile esse conjectat. Quemadmodum enim animantes spiritum assiduè admittunt & remittunt: sic mare semper in se & ex se recurrens, agitatione quadam moveri. Alii æstus marinos à luna pendere censent. Qua de re infrà.

AEstus maris reuma vocatus. AEstus maris sex horis ac totidem decrescit. Platonicorum sententia de maris æstu.

Hæc reciprocantis meatus ambiguitas, cursum navium secunda adjuvat, retardat adversa.] Romani cùm æstum navibus suis adversum adeò vehementem experirentur, ut nulla remorum vi, aut multitudine progredi possent, naturalis hujus mysterii ignari, divinitus id fieri & prodigiosè existimabant. Iisdem Carthaginem obsidentibus, ad id, quod sua sponte in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septemtrio ortus inclinatum stagnum eodem quò æstus ferebat. Hoc cura & ratione compertum, in prodigium ac deos vertens Scipio, Neptunum jubebat ducem itineris sequi, & medio stagno urbis Carthaginiensis mœnia invadi scribit Livius, lib. 35. Haud secus Macedonum militum animos perculit lunæ defectio: & quanquam in exercitu essent, quibus probè ejus rei ratio constaret, maluere tamen multitudinem commento eludere, & superstitione captam tenere. Q. Curtius lib 4. Solis quoque eclipsim in castris formidabilem, naturalem esse primus docuit Palamedes. Interest certè non parum, ut ad Flavium nostrum redeamus, non ignarum esse marini æstus eum, qui aut navibus congressurus, aut classi præficiendus est. Testimonio erit Cæsar lib. 3. De bello Gallico in oppugnatione Venetum, & libro 4. in invasione Britanniæ. Itidem ignota vulgo freti natura in varia discrimina Alexandri Magni exercitum deduxit, testis Curtius libro nono.

AEstus secundus navigantibus adjumento est; adversus valdè impedit. Id Romanis olim incognitum. AEstùm maris pro miraculo Scipio accepit. Itidem lunæ defectio; ignorata militum animos perculit. Etiam solis eclipsis primùm formidabilis in castris. AEstus marini imperitus esse non debet qui classi præficitur.

Et quoniam in diversis regionibus, diverso lunæ crescentis minuentisque statu, certis horis ista variantur.] Pomponius Mela de caussis æstus marini hunc in modum differit, lib. 3. cap. primo: *Neque adhuc satis cognitum est, anhelitu ne suo id mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat undam undique: si (ut doctoribus placet) vivum animal est, an sint depressi aliqui specus, quò reciproca maria residant, atque inde se rursus exuberantia attollant. An luna caussas tantis meatibus præbeat. Ad ortus certè ejus occasusque variantur, neque eodem assiduè tempore, sed ut illa surgit ac demergitur, ita recedere atque adventare comperimus.*

Caussæ maris æstus.

Cicero de Divinat. *Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus lunæ motu gubernantur.* lib. 2. de Divinat. Plinius dicto capite 97. auctor est, æstum maris pluribus quidem modis accidere, verùm caussam in sole lunaque ponit. Idemque paullo pòst subdit: *Nec unquam eodem tempore, quo pridie refluit, ut ancillante sidere trahenteque secum avido haustu maria, & assiduè aliunde, quàm pridie exoriente: paribus tamen intervallis reciproci, senisque semper horis, non cujusque diei, aut noctis, aut loci, sed æquinoctialibus. &c.* Addam quod & Annalibus suis inseruit Cornelius Tacitus: *sidere æquinoctii Oceanum maximè tumescere.* Hac de re videnda disputatio Possidonii, quæ est apud Strabonem libro tertio & libellus De Lunæ & Oceani concordia, quem Antonius Mizaldus se daturum promisit.

Mare nûquam eodem tempore quo pridie refluit.

Mare æquinoctiali sidere maximè tumet.

AD CAPUT. XLIII.

NAuticorum gubernatorumque solertia est.] Nauta, & per Epenthesin navita, vocabula notissima sunt, quibus generaliter eum significamus, qui navem exercet l prima. ff. Nauta, caupo, stabularius. *Navicularium* vocabant jurisconsulti in l. 9. ff. de decurionibus. & l. 5. ff. de muneribus & honoribus. *Nauticum* Vegetius nuncupavit. Quod tamen non admissum à librariis quibusdam verbum, qui pro eo supposuere, *nautarum gubernatorumque solertia*, sed errarunt. Nauticos agnoscit l prima. C. de canone frumentario urbis Romæ; & ibi eam vocem tuetur Codex Theodosianus. Apulejus libro undecimo: *Principi magno, senatuique & equiti, toto Romano populo, nauticis, navibus, quæque sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat.* Ammianus lib. decimo quarto: *Luna etiam tum cornuta, ideoque nondum solido splendore fulgente, nauticos observabant.* Idem libro vigesimo quinto: *Nauticos, inquit, justius idem accusabit.* Nauticorum vocabulo usos scio præterea Curtium libro nono, & Isidorum libro decimo nono. *Navarchos*, navium principes,

Nauticis vocabulum probum.

cipes, id est, qui in navi nautis imperant vocamus, meminit & auctor noster hoc eodem cap. Inde & navis triremis principem *trierarchum* appellavit Seneca septimo De beneficiis, & Tacitus 2. historiarum. *Navicularii*, illi sunt, qui naves habent proprias, vel conductas, quarum obventiones, & reditus omnes accipiunt C. de navicularibus lib. 11. Naviculariam ejusmodi exercentes, vocat Jurisconsultus exercitores, in l. prima. ff. de exercitoria actione.

Navarchi qui sint.

Trierarchi unde nuncupati.

In gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.] Massilienses gubernatorum scientia remigumque virtute confidentes, cum Romanis congressi sunt: quos dum aliquamdiu elusissent, impetusque eorum excepissent; tandem Romani, cùm occasio cominus pugnandi data est, injectis manibus ferreis, in hostium naves transcenderunt, eosque superarunt. Testis Cæsar. Gubernatorum munus, quo de hîc agitur, elegantibus versibus Manilium expressisse audies:

Virtute remigū, & gubernatorum peritia hostes sæpe eluduntur.

Gubernatorum quod sit munus.

.... noverit orbem
Fluminaque & portus mundi, ventosque necesse est;
Jamque huc, atque illuc caligine vertere clavum,
Et frenare ratem, fluctusque effindere rectos.

Incredibilis atque summis præconiis extollenda veterum Romanorum in rebus bellicis industria, diligentiaque in imitandis iis, quæ ab aliis viderant aut inventa, aut factitata. Hi cùm navigandi prorsus essent imperiti, dum primæ naves ædificarentur, ad remigium suos exercuere per hunc modum. Subselliis in arena per ordines dispositis, remiges insidentes, ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes unà protendere brachia ac reducere, remosque per arenam movere docebantur. Ad illius vocem simul omnes incipiebant, simul desinebant. Inde perfectis jam navibus, verum in undis periculum fecere. Narrat Polybius libro primo Historiarum. Prima autem remorum inventio Copis tributa, apud Plinium in Historia naturali.

Industria ac diligentia Rom. in arte bellica addiscenda.
Romani remiges suos in arena primum remigare docuerunt.

Liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed ventorum pulsu percutit rostris.] Docui aliquando *non flatibus*, pro *non solùm flatibus* Latinos, & classicos auctores dicere solitos, suppressis particulis *solùm, modò, tantùm, &c.* Isti phrasi, si locus hic faciendus sit, alii viderint. Nam Liburnicas, præterquam quod remis, etiam velis armatas videmus passim in nummis.

Non pro non solù.

Liburnicæ & remis & velis armatæ.

Ex nummu M. Antonii. *Nummus Hadriani Augusti.*

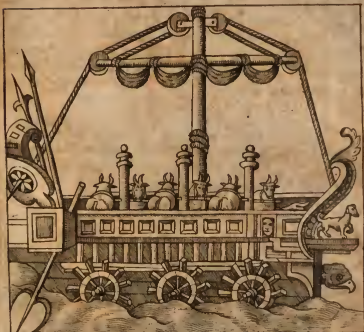

Admirabile, & novum planè navigii seu Liburnæ genus, quod miro artis effectu rotarum radiis, remorum loco adhibitis, movetur. Hujus figuram ab incerto auctore De rebus bellicis mutuati sumus; eamque ob oculos primum inspiciendam proponere libuit: inde ejusdem scriptoris de illa navi sententiam ad verbum sumus expressuri.

Liburnæ novum genus.

Liburnæ

Liburnæ rotatæ figura.

Expositio ejusdem Liburnæ.

Liburnam navalibus idoneam bellis, quam pro magnitudine sui virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque utilitas vocet, ad facultatem cursus, ingenii ope subnixa animalium virtus impellit. In cujus alveo vel capacitate bini boves machinis adjuncti, adhærentes rotas navis lateribus volvunt: quarum supra ambitum vel rotunditatem extantes radii, currentibus hisdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes, miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente discursum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole sui, proque machinis in semet operantibus, tanto viriũ fremitu pugnam capessit, ut omnes adversarias Liburnas, cominus venientes facili attritu comminuat.

Adversarios percutit rostris.] Rostra navibus adhibita in fronte nemo nescit. Forma, materia eorum *Rostra navium in fronte.*

Illa sæpè plurium dentium.

eorum non perinde quibusuis perspecta est. Illa non unius, sed plurium sæpè dentium fuisse primùm docebo ex Virgilii quinto Æne.

Conuulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.

Et ea figura in nummis ferè ubique. Proræ autem totius rostratæ hanc figuram depictam, vel potius insculptam vidisse se in antiquis Rom. monumentis testatur Carolus Stephanus.

Prora rostrata.

Rostra illa ex ære.

Hinc naves æratæ.

Quòd autem ex ære hæc rostra fierent, ipsæ naves æratæ dictæ fuerunt, teste Plinio libro trigesimo secundo Naturalis historiæ cap. primo. Cæsar secundo belli civilis: *Cum classe navium sexdecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Virgil. decimo Æn.

Reddunt se totidem facies, ponteque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.

Iterum primo Æn.

---- & spumas salis ære ruebant.

Horum

Horum rostrorum inventor fuisse scribitur Piseus, scribente id Plinio libro septimo cap. 56. Nunc quæ istiusmodi rostris præmunitæ erant naves, rostratas nuncupari placuit. Adhibita autem rostra, ut constratis, seu tectis navibus, itidem & apertis, Livius lib. 48. *quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris erant speculatoriæ.* Imposita quoque hæc rostra non solùm majoribus navigiis, ut antea monuimus hoc libro cap. 33. sed & minoribus. Hirtius De bello Alexandrino: *Navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam non satis justa ad prœliandum rostra, imposuit. Has adjunctas navibus longis, &c.* Ceterùm, ut ad Vegetium redeamus, naves, quæcumque ventorum vi & remorum impulsu agebantur, tanto cum impetu percutiebant, ut rostra non modò perforarent adversis, verùm etiam ita inter se adhorrescerent, ut dissolvi vix ulla ratione possent. Testantur Polybii fragmenta libri sexti decimi suarum Historiarum. Et non raro perforata navigia mergebantur, testis Hirtius De bello Alexandrino in congressione Octaviani & Vatinii, Livius, & alii passim.

Rostrorũ inventor

Rostra quibus navibus adhibita. Etiam minoribus navigiis imposita.

Quis impetus fuerit navium rostratarum.

In quo opere lacerti remigum.] Alii *latera remigum* præferebant, Sincere S. & more sibi solemni *lacertis remigium.* Quomodo *judicium* pro *judicum* supra membranæ legendum persuaserunt, virtutem remigium, & firma in ipsis latera, non unus Flavius noster desideravit, nam apud Cassiodorum lib. 4. Variarum hæc scribuntur: *Remigum labor operosus valentes animo & viribus quærit, ut confidentia mentis procellis obviare possit undosis.*

Remigium, pro remigum

Remiges quales probati.

Et ars clavum regentis magistri victoriam præstat.] De cognitione partium mundi, ventorum, portuum, quæ quidem in omni navigatione, ac toto bello in gubernatoribus meritò desiderantur, versus Manilii jam ante recitavimus. Eoque pertinent illa Vegetii nostri præcepta: *loca in quibus navigantur, portusque cognoscere, ut infesta prominentibus, vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur.* At hic alia magistri peritia agitur, quæ adjumento sit ad consequendam

Quid potissimũ in gubernatore desiderandum

dam

victoril. Navem semper adversam hostibus objicere debet. Tum diligenter cavere ne remi sui defricentur.

dum victoriam. Apud Hirtium De bello Alexandrino hoc obſervabam. Gubernatoris officium in eo maxime conſiſtere, ut navis ſua nunquam tranſverſa hoſti objiciatur, ſed venientibus ſemper adverſam præbeat. Tum etiam id illi magna cautela agendum eſſe, ne remi ſui à latere detergantur, aut defricentur. Remis enim prætérnavigando deterſis, præterquam quod inhabiles redduntur naves, cùm ad fugiendum, tum ad perſequendum; etiam aditum faciunt (quod omnium periculoſiſſimum eſt) ad apertam, & lateralem invaſionem. Ejus rei teſtimonia apud Polybium libro ſexto decimo: & in Biblioth. Diodori Siculi libro vigeſimo, & Livium, libro quadrageſimo ſexto.

AD CAPUT XLIV.

PRæcipua ergo eſſe debet tegminum cura.] Codex M. & unus Suſianorum referebant *regiminum*. Sed hoc ab ineptis librariis factum erat ex *tegiminum*. Veteribus enim in uſu fuerunt, *Tegmen, tegimen & tegmentum*. Caſſiodorus libro 2. Variarum cap. 27. *Tegimen tantum vetuſtis parietibus ſuperimponere.* Ita eo loco ſcribo, etſi vulgo legatur, *Tegumen tantum* Juvenalis Saty. ſexta:

Tegimen pro tegmen Vegetio redditum Emendatus Caſſiodorus. Juvenalis leviter correctus.

Baltheus & manicæ & criſtæ, crurisque ſiniſtri
Dimidium tegimen ---- ita enim & iſtic ſcribo, auctoritate duûm veterum manuſcriptorum. Vulgati libri habent: *Dimidium tegmen.*

De onere namque armorum nemo poteſt conqueri.] Auctius in duobus codicibus prædictis, *nemo debet, vel poteſt conqueri.*

Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum, & ampliora ſumuntur, propter falces.] Falcis hujus deſcriptio apud auctorem noſtrum eſt, hoc libro capite ultimo, & meminit lib. 2. cap. ultimo. Uſum illius didici quoque à Cæſare libro tertio belli Gallici: *Una erat*, inquit, *magno uſui res præparata à noſtris, falces præacutæ inſertæ affixæque longuriis, non abſimili forma muralium falcium. His cùm*

Falcis uſus in navali prœlio.

funes,

funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur. Quibus abscissis, antennæ necessariò concidebant.

Harpagones, aliaque navalia genera telorum.] Præter harpagones, & manus ferreæ in navibus habebantur in promptu ad comprehendendas retinendasque adversariorum naves. Sed tamen Livius libro 26. & 37. manus ferreas & harpagones confundit: *Cum belli*, inquit, *apparatu strepunt ferreæ quoque manus (harpagones vocant) quas operibus hostium injicerent, præparabantur.* Iterum libro trigesimo postremo: *asseres ferreo unco præfixi (harpagones milites vocant) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Diversa hæc facit Cæsar, & pro mea opinione, non immeritò, qui primo De bello civili ita scribit: *Ii manus ferreas, atque harpagones paraverant.* Huic accedit Plinius, qui Anacharsim harpagonas, manus autem Periclem Athenienfem invenisse memoriæ prodidit, libro septimo Naturalis historiæ cap. 56. etsi Appianus quinto bellorum civilium, ἅρπαγα ab Agrippa excogitatum scribit. Si Dioni credimus Harpagones celeriter emitti ac retrahi solent; manus ferrea cum pondere decidebat retinebatque quodcumque amplexa erat. Præterea quod scuta bello navali ampliora sumi velit noster Vegetius, propter falces & harpagones, subindicat eorundem telorum usum. De corvis non minor dissensio est auctorum, quà de nomine, quà de inventore. Corvum enim, & manum ferream plerique confundunt, imprimis auctor De viris illustribus capite trigesimo octavo. Ubi idem scriptor, & cum illo Frontinus 2. Strategematων cap. tertio. C. Duilium ferreæ manus inventorem faciunt. At ab eodem illo Duilio corvus seu κόραξ repertus dicitur apud Polybium libro primo Historiarum. Apud quem ex omnibus exemplaribus Vaticanis hæc translata hujus machinæ descriptio: *Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium, in ejus apice rotam constituerant, huic præterea tabula inhærentes scalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen autem tabulati erat* oblon-

Harpagones & manus ferreæ à Livio confunduntur.

Reclamat Cæsar, Plinius, & alii.

De inventoribus prædictarum machinarum magna dissensio.

De corvis non minor pugna auctorum.

Corvum Duilius invenit. Ejus machinæ descriptio.

oblongum, & circumambibat columnam post primas statim scalæ duas ulnas. Habebat autem veluti sepem, ad utrumque oblongum latus, genu tenus altam. In ligni extremo ferrum erat, instar mallei peracutum, præterea annulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentariis simillima videretur. Igitur simul ac navis hostium adventabat, laxato fune scalæ demittebantur; ferrum pondere ac vi ligni super hostium navim lapsum figebatur. Si adversa prora erat bini milites per scalas descendebant duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti: sin vero obliqua erat hostium navis, in eam ex tota pariter navi desiliebatur. Ex quo loco suspicari possumus corvos eosdem cum ferreis manibus fuisse, sic, ut harpagones, lupos vocatos indicavit Vegetius libro secundo cap. ultimo. Et proinde Isidorus lupum harpagonem vocat, quo aqua ex puteo extrahitur. Glossæ: *arpago* κρἁγρα. Iterum: κρἁγρα, *exemplum*, *arpage*. Aliud à prædicta machina genus manus ferreæ, quod Archimedes Syracusanus excogitavit, cùm eum Marcellus Syracusas cum classe oppugnatum veniret, adversus navalem apparatum Archimedes varia & quidem permagna in muris tormenta dispoſuit, quibus in eas, quæ procul erant naves, saxa ingenti pondere emittebat: propiores verò levibus eoque magis crebris petebat telis. Si quæ verò ita propinquarant, ut sub muris quasi laterent, ferream manum firmæ catenæ illigavit, quæ cum proræ injecta esset, gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora navim in puppim statuebat. Dein remissa subitò, navim quassabat, magna cum trepidatione nautarum. Auctor Livius libro trigesimo tertio. Naves autem hoc pacto sæpe sursum tractæ, vel frangebantur, vel mergebantur. Quod in pugna ad Cyzycum commissa contigisse auctores referunt.

Harpagones lupos vocabant.

Alia manus ferrea quam Archimedes Syracusanus excogitavit.

Ea manus naves illas totas quassavit, elevavit.

In majoribus Liburnis etiam propugnacula, turresque constituunt.] At dixerit aliquis, qui potuere turres, & præsertim propugnacula in navibus constitui? & cui rei? audi quæso Cæsarem: *Alias deinceps pars magnitudine rates jungebat, has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque cursus ad defendendum impede-*

Turres in navibus. Etiam propugnacula.

impediretur, à fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. In quarta quoq; earum turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundusino deprehenderat adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris adpellebat. Hactenus Cæsar in primo, De bello civili. Et meminit ejusdem libro tertio De bello civili. Et ipse Virgilius octavo Æn.

---- pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant,
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. ---- Item Lucanus lib. 4.
------ cunctas super ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

Constituti autem hæ turres æquè in prora atque in puppi solebant. Appianus, De bello civili. Πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῷραν, καὶ κατὰ πρύμναν. De navibus porrò in usum propugnaculorum conjunctis, itémque turritis, scribit Livius in oppugnatione Syracusarum, scribit & Tacitus Annalium quintodecimo, & Plinius libro trigesimo secundo capite primo, Dio in enarratione Actiaci prœlii, Appianus De bellis Punicis in oppugnatione Vticæ. Conjungebantur autem modò binæ, modò ternæ, interdum plures: sed remis prius iis lateribus, quibus connectendæ erant, ademptis. Unum Ammiani locum, quòd impensè placuisset, facere non potui quin in medium adferrem. Is autem libro vigesimo primo Historiarum talis est: *Constructas veloci studio ligneas turres, propugnaculis hostium celsiores, imposuere trigeminis navibus valdè sibi connexis, quibus insistentes armati uno parique ardore prohibitores dispellere collatis ex propinquo viribus nitebantur, subtérque expediti velites è turrium cavernis egressi, injectis ponticulis, quos ante compaginarant, transgressi.*

Turres & in prora, & in puppi.

Ut conjunctæ naves, ad vicem propugnaculorum.

Navalis

Navale propugnaculum cum turri.

Obvolutæ & ardentes ſagittæ per baliſtas in hoſticarum navium alveos infiguntur.] Cum milites Cæſariani ab Antonianis, qui in navibus multò excelſioribus atque turritis conſtituti erant, contis, ſecuribus, atque omni telorum genere conciderentur, Cæſar ignem petiit, quo neceſſariò ſibi utendum videbat. Ibi illius milites undecumque appropinquantes, tela ignita in hoſtes conjiciebant, faceſque ardentes emittebant. Etiam ollas carbone piceque refertas eminus machinis injecere, qua re (caventibus interim ſibi, ſatiſque remotis Cæſarianis) id effectum eſt, ut quod ante viribus non quiverant, ſolo igne victoriam facerent ſuam. Nihil autem ad reſtinguendum incendium aquæ infuſio profecit, maxima pars nautarum prius quàm flamma circumuenirentur, fumo ſuffocati; alii in ipſa flammà media tanquam in fornace comburebantur; alii prius quàm id pateren-

Quæ tela ex navibus veteres jecerint.

Navalis prœlii elegans exemplum.

paterentur semiusti ferro cadebant hostium; alii in mare se præcipitantes submergebantur; alii ab hostibus oppressi pelago immergebantur, rursum alii ab ipsis marinis beluis devorabantur: prout eleganter hæc omnia expressit Dio in pugna illa Actiaca. Ad quam ipsam pugnam Vegetium nostrum respexisse facilè intelliges, si verba hujus capitis extrema attentè legeris. Aliam nihilominus incendendæ classis rationem alii secuti sunt. Carthaginienses obsessi, vento qui in Romanos ferret exspectato, scaphas sarmentis stuppaque repleverant: exinde perfusas pice ac sulphure, & obpansis vento velis, incenderunt, eaque via totam penè Romanorum classem concremarunt. Teste Appiano de bellis Punicis. Itidem præparatas ad incendium onerarias naves quadraginta Cassius in adversarios immisit, notat Cæsar libro tertio De bello civili. Olim in pugna navali ex turribus graviores massas, lapides graviores in naves hostium, muricesque seu tribulos injiciebat. Etiam calcem in oculos eorum qui in partibus inferioribus sunt, hodie nostrates effundunt, aliaque ad necandos vel ad impediendos navibus decertantes hostes, humana seu industria, seu perversa natura in dies comminiscitur atque excogitat.

Alia ratio ad incendendam adversariorum classem usurpata.

Quàm varia ex turribus in naves hostium projici solita.

Strategema nostratium.

AD CAPUT XLV.

AD instar autem terrestris prœlii superventus fiunt.] Bello navali non modò superventus, & insidiæ; sed infinita alia adinstar belli terrestris prœliique, à bonis classium præfectis observari debent. Nam & hic tyrones omni exercitio, usuque armorum ac telorum navalium imbuendi sunt; prolusiones instituendæ; navesque omni armorum machinarumque genere, remigibus militibusque instructæ committendæ sunt: ut discant quomodo invadere debeant, quomodo recedere; ut in navi gladiis, hastis, scutisque utendis adsuescant; signa quæ istic sequenda sunt observare incipiant. Debet autem in navi prætoria, quę classis universæ caput est, flameolum, aut simile

Bello navali adinstar terrestris prœlii multa fieri solita.

Hic & prælusio usui.

Etiam flameolum, aut aliud

Cicero de Divinat. *Quid de fretis, aut de marinis æstibus plura dicam? quorum accessus & recessus lunæ motu gubernantur.* lib. 2. de Divinat. Plinius dicto capite 97. auctor est, æstum maris pluribus quidem modis accidere, verùm caussam in sole lunaque ponit. Idemque paullo pòst subdit: *Nec unquam eodem tempore, quo pridie refluit, ut anhelante sidere trahenteque secum avido haustu maria, & assiduè aliunde, quàm pridie exoriente: paribus tamen intervallis reciproci, senisque semper horis, non cujusque diei, aut noctis, aut loci, sed æquinoctialibus. &c.* Addam quod & Annalibus suis inseruit Cornelius Tacitus: *sidere æquinoctii Oceanum maximè tumescere.* Hac de re videnda disputatio Possidonii, quæ est apud Strabonem libro tertio & libellus De Lunæ & Oceani concordia, quem Antonius Mizaldus se daturum promisit.

Mare nūquam eodem tempore quo pridie refluit.

Mare æquinoctiali sidere maximè tumet.

AD CAPUT. XLIII.

NAuticorum gubernatorumque solertia est.] Nauta, & per Epenthesin navita, vocabula notissima sunt, quibus generaliter eum significamus, qui navem exercet l. prima. ff. Nauta, caupo, stabularius. *Navicularium* vocabant jurisconsulti in l. 9. ff. de decurionibus. & l. 5. ff. de muneribus & honoribus. *Nauticum* Vegetius nuncupavit. Quod tamen non admissum à librariis quibusdam verbum, qui pro eo supposuere, *nautarum gubernatorumque solertia*, sed errarunt. Nauticos agnoscit l. prima. C. de canone frumentario urbis Romæ; & ibi eam vocem tuetur Codex Theodosianus. Apulejus libro undecimo: *Principi magno, senatuique & equiti, toto Romano populo, nauticis, navibus, quæque sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat.* Ammianus lib. decimo quarto: *Luna etiam tum cornuta, ideoque nondum solido splendore fulgente, nauticos observabant.* Idem libro vigesimo quinto: *Nauticos, inquit, justius idem accusabit.* Nauticorum vocabulo usos scio præterea Curtium libro nono, & Isidorum libro decimo nono. *Navarchos*, navium principes,

Nauticis vocabulum probum.

cipes, id est, qui in navi nautis imperant vocamus, meminit & auctor noster hoc eodem cap. Inde & navis triremis principem *trierarchum* appellavit Seneca septimo De beneficiis, & Tacitus 2. historiarum. *Navicularii*, illi sunt, qui naves habent proprias, vel conductas, quarum obventiones, & reditus omnes accipiunt C. de navicularis lib. 11. Naviculariam ejusmodi exercentes, vocat Jurisconsultus exercitores, in l. prima. ff. de exercitoria actione.

Navarchi qui sint.

Trierarchi unde nuncupati.

In gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur.] Massilienses gubernatorum scientia remigumque virtute confidentes, cum Romanis congressi sunt: quos dum aliquamdiu elusissent, impetusque eorum excepissent; tandem Romani, cùm occasio cominus pugnandi data est, injectis manibus ferreis, in hostium naves transcenderunt, eosque superarunt. Testis Cæsar. Gubernatorum munus, quo de hîc agitur, elegantibus versibus Manilium expressisse audies:

Virtute remigũ, & gubernatorum peritia hostes sæpe eluduntur.

Gubernatorum quod sit munus.

.... noverit orbem
Fluminaque & portus mundi, ventosque necesse est;
Jamque huc, atque illuc caligine vertere clavum,
Et frenare ratem, fluctusque effindere rectos.

Incredibilis atque summis præconiis extollenda veterum Romanorum in rebus bellicis industria, diligentiaque in imitandis iis, quæ ab aliis viderant aut inventa, aut factitata. Hi cùm navigandi prorsus essent imperiti, dum primæ naves ædificarentur, ad remigium suos exercuere per hunc modum. Subselliis in arena per ordines dispositis, remiges insidentes, ad vocem præcipientis, qui in medio eorum erat, omnes unà protendere brachia ac reducere, remosque per arenam movere docebantur. Ad illius vocem simul omnes incipiebant, simul desinebant. Inde perfectis jam navibus, verum in undis periculum fecere. Narrat Polybius libro primo Historiarum. Prima autem remorum inventio Copis tributa, apud Plinium in Historia naturali.

Industria ac diligentia Rom. in arte bellica addiscenda. Romani remiges suos in arena primum remigare docuerunt.

Liburnarumque moles non ventorum flatibus, sed ventorum pulsu percutit rostris.] Docui aliquando *non flatibus*, pro *non solùm flatibus* Latinos, & classicos auctores dicere solitos, suppressis particulis *solùm, modò, tantùm, &c.* Isti phrasi, si locus hic faciendus sit, alii viderint. Nam Liburnicas, præterquàm quod remis, etiam velis armatas videmus passim in nummis.

Non pro non solù.

Liburnicæ & remis & velis armatæ.

Ex nummus M. Antonii. Nummus Hadriani Augusti.

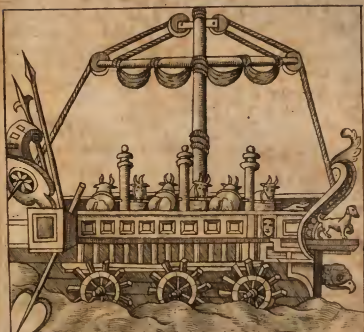

Admirabile, & novum planè navigii seu Liburnæ genus, quod miro artis effectu rotarum radiis, remorum loco adhibitis, movetur. Hujus figuram ab incerto auctore De rebus bellicis mutuati sumus; eamque ob oculos primum inspiciendam proponere libuit: inde ejusdem scriptoris de illa navi sententiam ad verbum sumus expressuri.

Liburnæ novum genus.

Liburnæ

Liburnæ rotatæ figura.

Expoſitio ejuſdem Liburnæ.

Liburnam navalibus idoneam bellis, quam pro magnitudine ſui virorum exerceri manibus quodammodo imbecillitas humana prohibebat, quocumque utilitas vocet, ad facultatem curſus, ingenii ope ſubnixa animalium virtus impellit. In cujus alveo vel capacitate bini boves machinis adjuncti, adhærentes rotas navis lateribus volvunt: quarum ſupra ambitum vel rotunditatem extantes radii, currentibus hiſdem rotis, in modum remorum aquam conatibus elidentes, miro quodam artis effectu operantur, impetu parturiente diſcurſum. Hæc eadem tamen Liburna pro mole ſui, proque machinis in ſemet operantibus, tanto viriũ fremitu pugnam capeſſit, ut omnes adverſarias Liburnas, cominus venientes facili attritu comminuat.

Adverſarios percutit roſtris.] Roſtra navibus adhibita in fronte nemo neſcit. Forma, materia eorum *Roſtra navium in fronte.*

Illa sæpè plurium dentium.

eorum non perinde quibusuis perspecta est. Illa non unius, sed plurium sæpè dentium fuisse primùm docebo ex Virgilii quinto Æne.

Conuulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.

Et ea figura in nummis ferè ubique. Proræ autem totius rostratæ hanc figuram depictam, vel potius insculptam vidisse se in antiquis Rom. monumentis testatur Carolus Stephanus.

Prora rostrata.

Rostra illa ex ære.

Quòd autem ex ære hæc rostra fierent, ipsæ naues æratæ dictæ fuerunt, teste Plinio libro trigesimo secundo Naturalis historiæ cap. primo. Cæsar secundo belli ciuilis: *Cum classe nauium sexdecim, in quibus paucæ erant æratæ.* Virgil. decimo Æn.

Hinc naues æratæ.

Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur,
Quot prius æratæ steterant ad littora puppes.

Iterum primo Æn.

.... & spumas salis ære ruebant.

Horum

Horum rostrorum inventor fuisse scribitur Piseus, scribente id Plinio libro septimo cap. 56. Nunc quæ istiusmodi rostris præmunitæ erant naves, rostratas nuncupari placuit. Adhibita autem rostra, ut constratis, seu tectis navibus, itidem & apertis, Livius lib. 48. *quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris erant speculatoriæ.* Imposita quoque hæc rostra non solùm majoribus navigiis, ut antea monuimus hoc libro cap. 33. sed & minoribus. Hirtius De bello Alexandrino: *Navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam non satis justa ad prælian-dum rostra, imposuit. Has adjunctas navibus longis, &c.* Ceterùm, ut ad Vegetium redeamus, naves, quæcumque ventorum vi & remorum impulsu agebantur, tanto cum impetu percutiebant, ut rostra non modò perforarent adversis, verùm etiam ita inter se adhorrescerent, ut dissolvi vix ulla ratione possent. Testantur Polybii fragmenta libri sexti decimi suarum Historiarum. Et non raro perforata navigia mergebantur, testis Hirtius De bello Alexandrino in congressione Octaviani & Vatinii, Livius, & alii passim.

Rostrorũ inventor

Rostra quibus navibus adhibita. Etiam minoribus navigiis imposita.

Quis impetus fuerit navium rostratarum.

In quo opere lacerti remigum.] Alii *latera remigum* præferebant, Sincere S. & more sibi solemni *lacerti remigium*. Quomodo *judicium* pro *judicum* supra membranæ legendum persuaserunt, virtutem remigium, & firma in ipsis latera, non unus Flavius noster desideravit, nam apud Cassiodorum lib. 4. Variarum hæc scribuntur: *Remigum labor operosus valentes animo & viribus quærit, ut confidentia mentis procellis obviare possit undosis.*

Remigium, pro remigum

Remiges quales probati.

Et ars clavum regentis magistri victoriam præstat.] De cognitione partium mundi, ventorum, portuum, quæ quidem in omni navigatione, ac toto bello in gubernatoribus meritò desiderantur, versus Manilii jam ante recitavimus. Eoque pertinent illa Vegetii nostri præcepta: *loca in quibus navigantur, portusque cognoscere, ut infesta prominentibus, vel latentibus scopulis, vadosa ac sicca vitentur.* At hic alia magistri peritia agitur, quæ adjumento sit ad consequendam

Quid potissimũ in gubernatore desiderandum

dam

victorii. Navem semper adversam hostibus objicere debet. Tum diligenter cavere ne remi sui defricentur.

dam victoriam. Apud Hirtium De bello Alexandrino hoc observabam. Gubernatoris officium in eo maxime consistere, ut navis sua nunquam transversa hosti objiciatur, sed venientibus semper adversam præbeat. Tum etiam id illi magna cautela agendum esse, ne remi sui à latere detergantur, aut defricentur. Remis enim prænavigando detersis, præterquam quod inhabiles redduntur naves, cùm ad fugiendum, tum ad persequendum; etiam aditum faciunt (quod omnium periculosissimum est) ad apertam, & lateralem invasionem. Ejus rei testimonia apud Polybium libro sexto decimo: & in Biblioth. Diodori Siculi libro vigesimo, & Livium, libro quadragesimo sexto.

AD CAPUT XLIV.

Tegimen pro tegmen Vegetio redditum Emendatus Cassiodorus. Juvenalis leviter correctus.

PRæcipua ergo esse debet tegminum cura.] Codex M. & unus Susianorum referebant *tigiminum*. Sed hoc ab ineptis librariis factum erat ex *tegiminum*. Veteribus enim in usu fuerunt, *Tegmen, tegimen & tegmentum*. Cassiodorus libro 2. Variarum cap. 27. *Tegimen tantum vetustis parietibus superimponere*. Ita eo loco scribo, etsi vulgo legatur, *Tegumen tantum* Juvenalis Saty. sexta:

Baltheus & manicæ & cristæ, crurisque sinistri
Dimidium tegimen ---- ita enim & istic scribo, auctoritate duûm veterum manuscriptorum. Vulgati libri habent: *Dimidium tegmen.*

De onere namque armorum nemo potest conqueri.] Auctius in duobus codicibus prædictis, *nemo debet, vel potest conqueri.*

Scuta quoque validiora, propter ictus lapidum, & ampliora sumuntur, propter falces.] Falcis hujus descriptio apud auctorem nostrum est, hoc libro capite ultimo, & meminit lib. 2. cap. ultimo. Usum illius didici quoque à Cæsare libro tertio belli Gallici: *Una erat*, inquit, *magno usui res præparata à nostris, falces præacutæ insertæ affixæque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His cùm*

Falcis usus in navali prœlio.

funes,

funes, qui antennas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato prærumpebantur. Quibus abscissis, antennæ necessariò concidebant.

Harpagones, aliaque navalia genera telorum.] Præter harpagones, & manus ferreæ in navibus habebantur in promptu ad comprehendendas retinendasque adversariorum naves. Sed tamen Livius libro 26. & 37. manus ferreas & harpagones confundit: *Cum belli*, inquit, *apparatu strepunt ferreæ quoque manus (harpagones vocant) quas operibus hostium injicerent, præparabantur.* Iterum libro trigesimo postremo: *asseres ferreo unco præfixi (harpagones milites vocant) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Diversa hæc facit Cæsar, & pro mea opinione, non immeritò, qui primo De bello civili ita scribit: *Ii manus ferreas, atque harpagones paraverant.* Huic accedit Plinius, qui Anacharsim harpagonas, manus autem Periclem Atheniensem invenisse memoriæ prodidit, libro septimo Naturalis historiæ cap. 56. etsi Appianus quinto bellorum civilium, ἅρπαγα ab Agrippa excogitatum scribit. Si Dioni credimus Harpagones celeriter emitti ac retrahi solent; manus ferrea cum pondere decidebat retinebatque quodcumque amplexa erat. Præterea quod scuta bello navali ampliora sumi velit noster Vegetius, propter falces & harpagones, subindicat eorundem telorum usum. De corvis non minor dissensio est auctorum, quà de nomine, quà de inventore. Corvum enim, & manum ferream plerique confundunt, imprimis auctor De viris illustribus capite trigesimo octavo. Ubi idem scriptor, & cum illo Frontinus 2. Strategematωn cap. tertio. C. Duilium ferreæ manus inventorem faciunt. At ab eodem illo Duilio corvus seu κόραξ repertus dicitur apud Polybium libro primo Historiarum. Apud quem ex omnibus exemplaribus Vaticanis hæc translata hujus machinæ descriptio: *Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium, in ejus apice rotam constituerant, huic præterea tabula inhærentes scalas conficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen autem tabulati erat*

Harpagones & manus ferreæ à Livio confunduntur.

Reclamat Cæsar, Plinius, & alii.

De inventoribus prædictarum machinarum magna dissensio.

De corvis non minor pugna auctorum

Corvum Duilius invenit. Ejus machinæ descriptio.

oblon-

oblongum, & circumambibat columnam post primas statum scalæ duas ulnas. Habebat autem veluti sepem, ad utrumque oblongum latus, genu tenus altam. In ligni extremo ferrum erat, instar mallei peracutum, præterea annulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentariis simillima videretur. Igitur simul ac navis hostium adventabat, laxato fune scalæ demittebantur; ferrum pondere ac vi ligni super hostium navim lapsum figebatur. Si adversa prora erat bini milites per scalas descendebant duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti: sin vero obliqua erat hostium navis, in eam ex tota pariter navi desiliebatur. Ex quo loco suspicari possumus corvos eosdem cum ferreis manibus fuisse, sic, ut harpagones, lupos vocatos indicavit Vegetius libro secundo cap. ultimo. Et proinde Isidorus lupum harpagonem vocat, quo aqua ex puteo extrahitur. Glossæ: *arpago* χράγρα. Iterum: χράγρα, *exemplum, arpage.* Aliud à prædicta machina genus manus ferreæ, quod Archimedes Syracusanus excogitavit, cùm eum Marcellus Syracusas cum classe oppugnatum veniret, adversus navalem apparatum Archimedes varia & quidem permagna in muris tormenta disposuit, quibus in eas, quæ procul erant naves, saxa ingenti pondere emittebat: propiores verò levibus eoque magis crebris petebat telis. Si quæ verò ita propinquarant, ut sub muris quasi laterent, ferream manum firmæ catenæ illigavit, quæ cum proræ injecta esset, gravique libramento plumbi recelleret ad solum, suspensa prora navim in puppim statuebat. Dein remissa subitò, navim quassabat, magna cum trepidatione nautarum. Auctor Livius libro trigesimo tertio. Naves autem hoc pacto sæpe sursum tractæ, vel frangebantur, vel mergebantur. Quod in pugna ad Cyzycum commissa contigisse auctores referunt.

Harpagones lupos vocabant.

Alia manus ferrea quam Archimedes Syracusanus excogitavit.

Ea manus naves illæ totas quassavit, elevavit.

In majoribus Liburnis etiam propugnacula, turresque constituunt.] At dixerit aliquis, qui potuere turres, & præsertim propugnacula in navibus constitui? & cui rei? audi quæso Cæsarem: *Alias deinceps pars magnitudine rates jungebat, has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque cursus ad defendendum impede-*

Turres in navibus. Etiam propugnacula.

impediretur, à fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat. In quarta quoq; earum turres binorum tabulatorum excitabat, quò commodius ab impetu navium, incendiisque defenderet. Contra hæc Pompejus naves magnas onerarias, quas in portu Brundusino deprehenderat adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, easque multis tormentis, & omni genere telorum completas, ad opera Cæsaris adpellebat. Hactenus Cæsar in primo, De bello civili. Et meminit ejusdem libro tertio De bello civili. Et ipse Virgilius octavo Æn.

--- pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant,
Stupea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. ---- Item Lucanus lib.4.
------ cunctas super ardua turris
Eminet, & tremulis tabulata minantia pinnis.

Constituti autem hæ turres æquè in prora atque in puppi solebant. Appianus, De bello civili. Πύργους ἐπὶ τῶν νεῶν εἶχον κατά τε πρῶραν, καὶ κατὰ πρύμναν. De navibus porrò in usum propugnaculorum conjunctis, itémque turritis, scribit Livius in oppugnatione Syracusarum, scribit & Tacitus Annalium quintodecimo, & Plinius libro trigesimo secundo capite primo, Dio in enarratione Actiaci prœlii, Appianus De bellis Punicis in oppugnatione Vticæ. Conjungebantur autem modò binæ, modò ternæ, interdum plures: sed remis prius iis lateribus, quibus connectendæ erant, ademptis. Unum Ammiani locum, quòd impensè placuisset, facere non potui quin in medium adferrem. Is autem libro vigesimo primo Historiarum talis est: *Constructas veloci studio ligneas turres, propugnaculis hostium celsiores, imposuere trigeminis navibus valdè sibi connexis, quibus insistentes armati uno parique ardore prohibitores dispellere collatis ex propinquo viribus nitebantur, subterque expediti velites è turrium cavernis egressi, injectis ponticulis, quos ante compaginarant, transgressi.*

Turres & in prora, & in puppi.

Ut conjunctæ naves, ad vicem propugnaculorum.

Navalis

paterentur semiusti ferro cadebant hostium; alii in mare se præcipitantes submergebantur; alii ab hostibus oppressi pelago immergebantur, rursum alii ab ipsis marinis beluis devorabantur: prout eleganter hæc omnia expressit Dio in pugna illa Actiaca. Ad quam ipsam pugnam Vegetium nostrum respexisse facilè intelliges, si verba hujus capitis extrema attentè legeris. Aliam nihilominus incendendæ classis rationem alii secuti sunt. Carthaginienses obsessi, vento qui in Romanos ferret exspectato, scaphas sarmentis stuppaque repleverant: exinde perfusas pice ac sulphure, & obpansis vento velis, incenderunt, eaque via totam penè Romanorum classem concremarunt. Teste Appiano de bellis Punicis. Itidem præparatas ad incendium onerarias naves quadraginta Cassius in adversarios immisit, notat Cæsar libro tertio De bello civili. Olim in pugna navali ex turribus graviores massas, lapides graviores in naves hostium, muricesque seu tribulos injiciebat. Etiam calcem in oculos eorum qui in partibus inferioribus sunt, hodie nostrates effundunt, aliaque ad necandos vel ad impediendos navibus decertantes hostes, humana seu industria, seu perversa natura in dies comminiscitur atque excogitat.

Alia ratio ad incendendam adversariorum classem usurpata.

Quàm varia ex turribus in naves hostium projici solita.

Strategema nostratium.

AD CAPUT XLV.

AD instar autem terrestris prœlii superventus fiunt.] Bello navali non modò superventus, & insidiæ; sed infinita alia adinstar belli terrestris prœliique, à bonis classium præfectis observari debent. Nam & hic tyrones omni exercitio, usque armorum ac telorum navalium imbuendi sunt; prolusiones instituendæ; navesque omni armorum machinarumque genere, remigibus militibusque instructæ committendæ sunt: ut discant quomodo invadere debeant, quomodo recedere; ut in navi gladiis, hastis, scutisque utendis adsuescant; signa quæ istic sequenda sunt observare incipiant. Debet autem in navi prætoria, quę classis universæ caput est, flameolum, aut simile

Bello navali adinstar terrestris prœlii multa fieri solita. Hic & prælusio usui.

Etiam flameolum, aut aliud

signum in navi prætoria requiritur. Id cui usui. — signum mutum loco celso extendi, quo præfectus classis in confusione certaminis, cùm buccinæ, tubæ, exaudiri non possunt, significare suis possit, quid facere debeant. Utrum ne incitare cursum, an tardare; in prœlium venire, an recedere; naves contrahere, an in hostium circuitionem exspargere debeant. Signum hoc aut directum stare, vel ad dextram, vel lævam inclinari, aut perpetuò agitari; elevari, aut deprimi; aut omnino detrahi, aut denique immutari figuris vel coloribus potest. Itaq; tuis nullo negotio indicaris quid facto opus sit, & quidem hostibus rem totam non intelligentibus. Vexillo, aut alio signo prætoriam navem insignem fuisse non modò cum pugnandum erat, verùm etiam aliàs semper, ut eam reliquæ, quocumq; eundem esset, sequentur, mihi dubium non est. Video à me stare Cornelium Tacitum quinto Annalium: *Dux semisomnis ac propè intectus errore hostium servatur. Namque prætoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt, Cerialis alibi noctem egerat.* Plinius libro undevigesimo, capite primo: *Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne.* Noctu quidem λαμπτῆρα (vulgò phanò vocant) navim prætoriam ad puppim habuisse, ut ad conspectum luminis cursum reliquæ dirigerent ac sequerentur, probatur ex Xenophonte. Ex eadem tamen prætoria navi vexillum, indicium pugnæ, sublatum non sum nescius. Hirtius de bello Alexandrino: *Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antennas jubet, & milites armari, & vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum, quæ primæ naves subsequebantur, idem ut facerent significabat.* Ea de re Leo capite decimo nono, De bellico apparatu: *Nam belli*, inquit, *tempore confligendi signum habebant, quod φοινίκιδα appellabant, erat autem camelaucion, hasta longiore elevatum rubro colore.*

Illud signum variè movendum.

Prætoria navis vexillo aliquo semper insignis.

Id confirmatum testimonio Taciti.

Velum purpureum insigne navis imperatoriæ ad Actium.

Etiam, noctu navis prætoria lumine insignis.

Ex prætoria navi elatum quoque signum, indicium pugnæ.

Tunc Liburnarum instruendæ sunt acies, non directæ, ut in campo, sed incurvæ ad similitudinem lunæ.] Aciei navalis instructæ elegans exemplum est apud Hirtium De bello Alexandrino.

Acies bello navali ad

drino. Ubi ad imitationem aciei camprestris, & cornua in lateribus, & post aciem principalem subsidia, relicto tamen explicationi intervallo, distributa animadvertes. Classis item in modum lunæ dispositæ, si lubet, exemplum pete ab Appiano De bello civili. Sed occurrunt in historiis passim. Tum dici certò non potest, quæ instruendæ hic aciei forma optima futura sit, cùm sæpe locus, sæpe hostium multitudo, sæpe venti alium instructionis modum præcipiant, lunata forma ad concludendos hostes potissimum valet, in qua illud ferè præcipitur, ut navis prætoria quasi caput, in ipsius semicirculi ambitu statuatur. Ut exinde perlustrari omnia, administrari, atq; gubernari possint, & præsidia sicubi opus esse videantur, in tempore submitti.

similitudinem lunæ instructæ. Exemplum istius aciei non inelegans. De acie navali instruenda quare præcepta difficulter dari possint. In forma lunata prætoria navis medium locū tenere debet.

AD CAPUT XLVI.

QUod contis longioribus inditum, collatorios funes, quibus antenna suspenditur, repentè præcidit.] Falcem Vegetius describit, quo opiferi funes præcidebantur. Eos funes *chalatorios* Turnebus appellandos censuit lib. 24. Adversa. cap. 25, ubi *chalare verbum à Græco* χαλᾶν deducit. Idem nautis hodie familiare, qui dicunt chalare velum, quòd chalare, sit laxare & demittere. Unde & chalatorii funes, quibus antenna & attollitur & demittitur. Quam emendationem ille acceptam fert doctissimo hujus ætatis viro Guilielmo Pellisserio montis Pessuli episcopo. Subdidit nihilominus, ne quid dissimularet Turnebus, non displicere sibi, colatorios, quid funibus illis colari sursum deorsumque antenna videatur, eamque scripturam se in veteribus codicibus reperisse indicat. Isidorus libro undevigesimo Etymologiarum: *Opifera*, inquit, *funis, quo cornibus antennæ dextra, sinistraque tenduntur retroverso.* Cæsar: *funes*, inquit, *quibus antennas ad malos destinabant.* Operæ pretium facturus videbar, si navem longam majorem, potentiorem ac tectam, quæque velis & remis agi poterat, cum suis armamentis hîc depingendam curarem.

Chalatorii funes. Chalare unde dictum.

totius orbis exercitibus triennium obsiderentur, ut varia passi, proinde & diversa edidere strategemata. Inter cetera hostium triremes in statione conlocatas per submissos urinatores aggressi, & anchoris clam præcisis, easdem navibus suis per funiculos alligatas, ita postmodum ad se traxerunt, nullis remigibus, nulloque vento incitatas, ut sponte sua ad ipsos cursum instituere ac tenere viderentur. Quod commemorat Dio in Severo. Elegans strategema ab urinatoribus Byzantinis editum.

De lusoriis, queis in Danubio quotidianis utuntur excubiis, reticendum puto.] Nomen harum navium nimis quàm apertum & clarum est. Ammianus libro duodevigesimo: *Quos lusoriæ naves quadraginta, quæ tum aderant, solæ exceperunt.* Seneca septimo De beneficiis cap. vigesimo: *Cui triremes & æratas non mitterem, lusorias & cubiculatas & alia ludibria regum in mari lascivientium.* Iterum eodem cap. *Ubi naves luserunt, hauriuntur.* Ut naves lusoriæ, similiter & fulmina lusoria, Seneca nuncupabat, decretoriis opposita; quo modo & sagittas lusorias noster appellavit, quibus in prælusione ad palum utebantur, libro primo, cap. quinto decimo. Lusoriæ naves. Arma lusoria. Lusoriæ sagittæ.

FINIS.

NOBILISSIMIS
AC GENEROSISSIMIS.
BERNHARDO VANDEN BONGAERT,
Filio Domini de Nyenroyde, &c.
REYNHARDO AB ÆSWIIN,
Filio Domini de Braeckel, Sterckenborch, &c.
GODESCALCUS STEVVECHIUS
S. P. D.

UI periculo alieno sapientiores evadunt, eos tanquam felices prædicare solent omnes; qui verò imitatione bonorum ad virtutem incitantur, in mea opinione laudem promerentur longè maximam, quòd illi quasi coacti, hi verò sponte suum officium facere videantur. Quod ad vos, adolescentes Nobilissimi, ego de utroque vestrum, similiter & parentes vestri spem illam concepimus, vos nomen familiæ vestræ, etsi natalibus per se & rebus gestis sat nobile, magis tamen illustraturos. Futuros denique dignos, non modò qui hereditatem tam lautam cernatis, verùm etiam qui in honoribus, ac dignitatibus publi-

cis patribus, avis, & majoribus vestris aliquando succedatis. Quæ domi exempla proposita habeatis, pariter vobiscum scio. Si qua foris petenda erunt, illa mei officii erit vobis proponere. In præsentia non aliud, quàm Imperatorum Valentinianorum stemma exhibebo, cujus initium quàm leve, quàm exiguum fuerit, diligenter & cum judicio considerabitis. Cogitabitis porrò præsens hoc munusculum meum minimam esse significationem meæ erga vos benivolentiæ. Quam ego Dis & Musis volentibus prolixius aliquando vobis, vestrisque declaraturum me spondeo ac promitto. Valete & me redamate.

Anno M. D. LXXXIV.

STEM-

STEMMA VALENTINIANORUM.

GRATIANUS, Mediocri stirpe ortus apud Cibalas, Funarius appellatus, eò quòd venalitium funem portanti quinq; milites nequirent extorquere. Is solum ad præfecturæ prætorianę dignitatem conscendit. Ammianus Marcellinus lib. xxx. Sextus Aurelius Victor, & Pau. Diaconus lib. XII.

VALENTINIANUS primus A. duxit

SEVERAM.
GRATIANUS primus. A. duxit CREUSAM, sed filio nullo herede relicto decessit. Cùm antè in imperium ab eo adscitus esset. THEODOSIUS primus. A. duxit.

PLACILLAM.

ARCADIUS. A.

PULCHERIA. ARCADIA. nupsit MARTIANO. A. apud quem castitatem semper servavit. Evagrius lib. 2. cap. 1. Diaconus lib. 14. extremo. Qui Martianus in Orientis imperio successor fuit THEODOSIO secundo. A. Euagrius lib. secundo, Diaconus, alii.

THEODOSIUS. secundus. A. duxit EUDOXIAM.

MARINA.

HONORIUS. A.

JUSTINAM.

VALENTINIANUS secundus. A.

JUSTA. GRATA. Hæ in virginitate vitam duxerunt. Socrat. lib. 4. cap. 26. Diaconus lib. 12.

GALLAM.

GALLA PLACIDIA nupsit. CONSTANTIO. A. Sozomenus lib. 9. cap. 16.

HONORIUS. VALENTINIANUS tertius. A. duxit EUDOXIAM. Hæc interfecto Valentiniano nubere coacta Maximo tyranno, quapropter Genzericum ex Africa ad Romam devastandam evocavit.

EUDOXIA, quæ nupsit VALENTINIANO tertio. A.

EUDOXIA. Hæc Roma à Genzerico capta, coacta nubere illius filio Honoricho, auctor Evag. lib. 2. cap. 7.

PLACIDIA. Hanc Genzericus cum matre Eudoxia in Orientem ad MARTIANUM. A. remisit, ubi Olybrio viro consulari nupsit. Evag. eod. cap. 7.

VALENS. A. duxit

DOMINICAM.

GALLA. nupsit. THEODOSIO primo A.

Galates, qui vivo patre exstinctus. Sozomenus libro VI. cap. XVI.

VALENTINIANVS PRIMVS. *A.* Genere Pannonius, è civitate Cibale ortus. Socrates lib. 4. cap. 1 Ab Imperatore Juliano relegatus, quòd se Christianum esse palam ostenderet. Theodoritus libro 3. cap. 15. Sozomenus libro sexto cap. sexto, Diaconus, alii. A militibus quinto Kalend. Martii apud Nicæam Imperator declaratus. Socrates libro quarto cap. 11. Sozomenus libro 6. cap. 6. Ammianus libro 30. Victor, Diaconus libro 11. Historiarum. Hic rem militarem tractare aggressus facilè peritissimum se in ea ostendit. Socrates libro quarto cap. primo. Idem novorum armorum inventor. Victor, Diaconus libro 12. Ammianus libro 30. Idem fratrem suum Valentem imperii consortem adsumsit Constantinopolis trigesimo die post suam creationem. Socrates libro 4. cap. 1. Theodoritus lib. 4. cap. 5. Sozomenus libro 6. cap. 6. Diaconus libro 12. Ammianus libro 30. Hic Valentinianus in Occidente, Valens in Oriente imperavit. Socrates libro 4. cap. 2. Sozomenus lib. 6. cap. 6. & cap. 21. Theodoritus lib. 4. cap. 5. Valentinianus visis Sauromatum legatis sordidioribus, iracundia inflammatus nervos tantoperè vociferando distendit, ut venas aperiret, omnesque arterias disrumperet. Socrates lib. 4. cap. 26. Sozomenus lib. 6. c. 36. Victor, Diaconus lib. 12. Atque ita mortuus Gratiano tertiùm & Equitio coss. quinto decima Kalend. Decembris. Socrates, Diaconus, alii. Vixit annis quinquaginta quatuor, regnavit tredecim. Socrates eodem c. 26. Sozomenus eodem

eodem cap. 36. sed hic Victor & Diaconus dissentiunt. Hic Valentinianus Justinam Justi filiam Severæ superinduxit uxorem, legemque tulit, ut cuique volenti liceret duas habere uxores legitimas. Socrates eodem cap. 26. Diaconus lib. 12. Theodoritus lib. 5. cap. 13. Sozomenus lib. 7. cap. 13.

VALENS. *A.* Hic uxoris fallaciis Arianus factus, crudelis, in omnes Christianos maximoperè sæviit. Theodoritus lib 4. cap. 11. Eusebius, Socrates, Sozomenus, Ammianus, Diaconus, alii. Idem cum Gothis confligens propè Adrianopolim urbem Thraciæ, occubuit v. Idus, ut Diaconus, & alii, tertio idus Augusti: se sextùm & Valentiniano secundùm coss. Qua verò ratione ibi interierit incertum. Socrates lib. 5. cap. 1. Alii igne ambustum periisse scribunt. Socrates lib. 4. cap. 31. Diaconus lib. 12. Sozomenus libro sexto capite ultimo, Theodoritus lib. quarto cap. trigesimo primo, Victor: alii Imperatorio habitu mutato se in medium suorum peditum injecisse, ibiq; fortiter pugnantem cecidisse, & jacuisse incognitum. Socrates lib. quarto capite ultimo. Obiit anno ætatis L. cum fratre regnavit annos XIII. post mortem fratres tres, Socrates, Sozomenus, Nicephorus, à quibus discrepant Diaconus, Victor.

GRATIANVS. *A.* Sirmii genitus antè, quàm pater Imperator esset. Socrates libro quarto capite nono, Sozomenus lib. 6. capite 10. Diaconus, Victor, alii. Imperator à patre creatus cum necdum plenè pubes esset,

nono

nono Kalend.Septembris, Lucino & Joviano coss. Victor, Diaconus libro duodecimo, Ammianus trigesimo ; Socrates lib. quarto cap. decimo & vigesimo sexto. Uxorem duxit Creusam, ex qua filio imperii herede nullo relictò decessit, adscito imperii consorte THEODOSIO primo. *A.* Diaconus libro 12. Theodoritus libro 5.capite 12. Hic cùm paucos Alanos ingenti auro ad se transtulisset , præ his omnes milites Romanos neglexit, contempsit. Victor , Diaconus. Idem Valente mortuo , Christianos qui ab avunculo relegati fuerant, revocavit. Socrates, Sozómenus, & Theodoritus. Idem dolo & insidiis Maximi tyranni ab Andragathio tyranni duce, in Gallia interfectus, Merobaude & Saturnino coss. cùm annos regnasset xv. vixisset XXIIII. Socrates libro 5. cap. 11. Sozomenus lib. 7. cap. 13.

VALENTINIANVS SECVNDVS. *A.* Hic D. Gratiani frater, sed ex matre Justina natus, versus Occidentem imperante jam patre , paullo post mensem Majum , Gratiano & Dagalepho coss. Socrates libro quarto capite nono, Sózomenus libro sexto capite decimo. Idem sexto die post obitum patris à militibus in Italia Imperator creatus adhuc quadriennis. Socrates libro quarto cap. vigesimo sexto. Sozomenus libro sexto, capite trigesimo sexto, Victor, Diaconus libro duodecimo. Et pro eo Probus cum Justina imperatrice Occidentem rexerunt. Diaconus, alii. Idem fratre Gratiano interempto, Maximum ad imperii societatem admittere coactus

coactus est. Socrates libro quinto capite undecimo. Occidenti autem præfuisse hunc Valentinianum liquet ex Socratis lib. 5. cap. 11. & cap. 18. & Theodoriti lib. 5. cap. 6. Iste dolo & insidiis tyranni Eugenii apud Viennam dormiens à domesticis strangulatus. Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 22. Victor Diaconus 13.

THEODOSIVS PRIMVS. *A.* Ortus ex patritiis Hispanis, genus trahens à Trajano principe patre Theodosio, matre Thermantia genitus; vir admodum religiosus à GRATIANO primo *A.* Imperator declaratus Sirmii, Ausonio & Olybrio coss xvii. Kalend. Februar. Socrates lib. quinto cap. 2. Theodoritus lib. 5. cap. 5. & cap. 6. Sozomenus lib. 7. cap. 2. Diaconus libro 12. Hic Maximum tyrannum superavit, quem milites metu adventantis Theodosii vinctum dediderunt, idemque Maximus occisus Theodosio secundùm, & Cynegio primùm coss. sexto Kalend. Septemb. Andragathius verò Gratiani percussor, se in flumen præcipitavit. Socrates lib. 5. cap. 14. Sozomenus lib. 7. cap. 14. Theodoritus lib. 5. cap. 15. Diaconus lib. 13. Idem tyrannum Eugenium, cujus insidiis Valentianus secundus interemtus erat, ad Frigidum flumen superavit, & interfecit octavo Id. Septemb. Arcadio tertiùm, Honorio secundùm coss. Socrates lib. 5. cap. 24. Nicephorus lib. 12. Claudianus in Panegyr. Theodoritus lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. cap. 24. Diaconus lib. 13. Idem post victoriam illam ab Eugenio partam Mediolani in morbum

bum incidit, ibique filio Honorio præsente decessit, Olybrio & Probino coss. xvi. Kalend. Februar. Socrates lib. 5. cap. ultimo, Victor, Theodoritus lib. 5. cap. 25. Diaconus lib. 13. Sozomenus lib. 7. cap. ult. Vixit annos sexaginta, regnavit sexdecim. Socrates dicto capite ult. Sozomenus lib. 8. cap. 1.

Arcadius primus. *A.* Theodosii primi. *A.* filius ex Placilla, à patre Augustus declaratus Constantinopoli, Merobaude & Saturnino primùm coss. xiiii. Kalend. Februa. Socrates lib. 5. cap. 10. Diaconus lib. 12. Idem patre mortuo Orientis gubernacula suscepit. Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. 26. 27. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus libro 13. Obiit Basso & Philippo coss. Kalendis Maji, filio Theodosio annorum octo relicto. Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus libro 13. Regnavit annos xxvii. vixit xliiii. Socrates lib. 6. cap. 21. Diaconus lib. 13.

Honorius primus. *A.* Genitus patre Theodosio primo. *A.* Matre Placilla, Rhycomeliano & Clearcho coss. 5. Id. Septemb. Socrates lib. 5. cap. 12. Sozomenus lib. 7. c. 14. A patre Imperator declaratus Constantinopoli, Theodosio tertiùm & Abundantio primùm coss. 4. Id. Januarii. Socrates lib. 5. cap. 24. Sozomenus lib. 7. c. 24. Idem patre mortuo Occidenti præfuit. Socrates lib. 6. cap. 1. Theodoritus lib. 5. cap. 25. Sozomenus lib. 8. cap. 1. Diaconus lib. 13. Socrates lib. 7. cap. 1. Hic, ut cum patre annos duos, tredecim cum fratre imperasset Romæ obiit sine sobole.

Nam

Nam etsi duas Stiliconis filias Mariam & Thermantiam uxores habuerit, unam post alteram, tamen utraque sine prole præmaturè mortuæ sunt. Diaconus lib. 14. Mortuus verò Asclepiodoto & Mariano coss. ad decimum octavum Kalend. Septem. Socrates lib. 7. cap. 23.

THEODOSIVS SECVNDVS. *A*. ARCADII primi. *A*. filius, à patre Imperator creatus cùm esset annorū octo. Diaconus lib. 13. Hic Orientem rexit per sororem Pulcheriam. Sozomenus lib. 9. cap. 1. Euagrius lib. 1. cap. 20. vel ut alii volunt per præfectum Anthemiū. Socrates lib. 7. c. 1. Idem oppresso per Asparem Joanne Occidentis imperiū adfectante, VALENTINIANVM tertiū. *A*. consobrinum suum Occidenti præfecit. Socrates libro 7. cap. 24. Decessit hic Theodosius apud Constantinopolim, postquam imperavit annos XXXVIII. Euagrius libro 1. cap. ultimo, Diaconus lib. 14.

VALENTINIANVS TERTIVS. *A*. Patre CONSTANTIO, *A*. matre Galla Placidia genitus. Cujus pater ab Honorio Imperator declaratus apud Ravennam. Socrates lib. 7. cap. 24. Sozomenus lib. 9. cap. 15. Diaconus lib. 14. Hic THEODOSII secundi, A. filium Eudoxiam uxorem duxit Isidoro & Sinatore coss. Socrates lib 7. cap. 43. Euagrius lib. 1. c. 20. & lib. 2. c. 7. Diaconus lib. 14. Idem in Occidente regnavit. Socrates lib. 7. cap. 24. & c. 43. Euagrius lib. 2. c. 1. & 7. Diaconus lib. 14. Idem Romæ in campo Martio interfectus ab Ætii militibus insidiis Maximi tyranni, cujus

uxorem

uxorem compresserat. Euagrius lib 2. cap. 7. Eudoxia verò marito interfecto Genzericum ex Libya ad Romam diripiendam, devastandam evocavit Euagrius libro 2. cap. 7. Diaconus lib. 15. Pomponius Lætus, & l. 2. C. de officio præf. prætorio Africæ.

GODESCALCI STEWECHI

CONJECTANEA

AD

SEXTI JULII FRONTINI

LIBROS

STRATEGEMATUM.

GODESCALCI STEVVECHII CONIECTANEA AD SEX JULII FRONTINI LIBROS STRATEGEMATVM.

In librum primum.

HAsdrubal frater Hannibalis tunc Livii & Neronis exercitum intellexit.] Pro *tunc Livii*, scribendum erit, *junctum Livii*. Aut posthac manus abstinendæ à libris. Quorsum enim illa quæ sequuntur, *quanquam hoc illi non duplicatis castris dissimularent*. Imò ne vallum quidem aliqua parte hi coss. auxerant, quò facilius imponerent hosti. Testis Livius libro XXVII. eum adi, & videbis conjecturam illam meam non vanam. Adhibe quoque Frontinum, hoc eodem libro cap. I. exemplo IX. Polybius lib. XI. Florum lib. II. Cap 2. exemplo 1ult.

Et ipse cum cetera manu, quà non exspectabatur aditus, intravit.] Legerim *quà non exspectabatur intravit*. Nisi hoc magis placuerit, *quà non sperabatur aditus, intravit*. Itidem lib. XXV. Codice Theodosiano, De petitionibus: *Cum per Illyrici partes barbaricus speraretur incursus*. Sperare, pro timere. Sic Vegetius noster lib. III. cap. XX. *Non sperante eo ambas alas tuas incitare te convenit*. Virg. ---- *tantum sperare dolorem*. Cap 4. exemplo 3.

Unam spem salutis haberet, si flumen liberasset.] Agitur toto hoc capite de evadendo ex difficilibus locis: *flumen liberare* quid sit, fateor me nescire. Neque video quid hujus loco substitui commodè possit; nisi fortè legamus, *si flumen superasset*. Frontinus eodem hoc capite, exemplo præcedenti, *dumque ignibus submoverentur hostes; ipse flumen superavit.* Cap. 5. exemplo 3.

*ravit.*Idem lib.IIII.cap.VII.exem XXVIII. *flumen, in quo tumultuarium fecerat pontem liberasset.* Et hic malim *superasset.* Q.Curtius lib. III. *Motis castris superat Pinarum amnem.* Iterum lib.VIII. *quia plura flumina superanda erant.*

Cap.5. excm.8. Fossam transversam inter montes pressit.] Magnum pignus dederim, in hunc modum ea scripta fuisse à Frontino, *fossam transversam inter montes percussit.* Premere fossam quid sit, nondum didici: at percutere, id est ducere, fodere fossam, scio esse genus loquendi bonis scriptoribus usitatum. Ostendo in Commentario ad Flavium Vegetium, ceterùm ne molestum sit eò remitti, eundem hunc Frontinum appello. Is III.cap.XVII. exemplo quinto: *Fossa* (inquit) *in fronte percussa, quietum in vallo militem tenuit.*

Cap.eodem exem. 10. Universi à milite obstiterunt.] Scribo, *à limite obstiterunt.* De limitibus provinciarum agitur, in quibus clausuras, burgos antiqui habebant, & inibi præsidium militare l. II. C. de officio præfecti præto. Africæ.

Cap.eodem exem.16. Primo intenti hostes, ne lacesserentur, stationem objecerunt: de industria Numidæ ad augendum sui contemptum, labi equis.] Si me audies leges, *deinde industriâ.* Natum mendum ex consuetudine librariorum, qui malè compendiosi sunt.

Cap.eodem exem.20. Idem cum in Vesuvio obsessus.] Montem hunc Campaniæ & Vesuvium, & Vesevum, etiam Vesujum scio appellari solitum; quare offendere non debent ea, quæ in libris aliis reperta sunt, *in Vesbio obsessus,* sive *in Besbio obsessus.* Nam tantundem illa valle re, pueri sciunt.

Cap.eodem exem. 22. Ex quo unus ad opprimendum ipsos descensus erat] Adstipulante sententia reponimus, *ad opprimendum ipsum,* en, quod præcessit, *explorasset autem ab hoste proximum teneri collem.*

Cap.eodem exem.24. Qui deducti frequentiori mugitu speciem remanentium præbebant hostium.] Restituto,

stituto, ut multis videbitur, audacter; ut mihi, verissimè, *qui edito frequentiori mugitu*. Solens mos quondam librariis, qui de suo ad ineptiam usque prodigi erant, consonantes non suo loco bonis scriptoribus largiri. Declaravi apud Vegetium propositis exemplis. Quin & in lapidibus veteribus reperias passim *jan xit. vicxit. nuncquam*, & infinita alia. Pari scriptione & in antiquis codicibus manuscriptis observabam *cond:cto* pro *conditio: extincxi. conjuncxi*, & similia sexcenta. Ad eum modum olim operæ hic scripserant: *edicto frequentiori mugitu*. Inde ineptiores & malè feriati homines paullo pòst fecere *deducti*; & quidem nulla sententia. Mentio enim de relictis bubalis ad arbores alligatis, qui recedentibus dominis, frequenti mugitu edito Romanis persuaderent, castra Ligures nondum movisse.

Cùm propter conditionem locorum longum deduceret agmen.] Fortè quis malit, *educeret*. Mihi tamen perplacet, *duceret*. Cap. 6. exem. 3.

Delituerant deinde ad extremas ipsi, ubi ingresso silvam hoste proximas ulteriores impulerunt.] Corrigo quà ab interpunctione, quà de scriptura, hoc modo: *delituerant deinde ad extremas ipsi Boii. Ingresso silvam hoste, proximas ulteriores impulerunt*. Si vacat locum considera, ac dijudica, rectène fecerim, qui veritate historiæ à vulgata Frontini scriptura discesserim. Strategemate isto Posthumium consulem, & cum eo millia xxv. deleta; memoriæ prodidit Livius, ex cujus lib. xxiii. verba rei illustrandæ, & confirmandis conjecturis huc arcessere visum fuit: *Galli* (inquit) *oras extremæ silvæ cum circumsedissent, ubi intravit agmen saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt. Quæ alia in aliam instabilem per se, ac malè inhærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt*. Bojos verò istos quibus Frontinus id strategema tribuit, Galliæ Lugdunensis populos fuisse si quis nescit, consulat Plinium libro iii. cap. vii. & libro iiii. capite xviii. Item de migratione eorundem in Germaniam, inter ceteros Cap. eodem exemplo ult.

Wolfgangum Lazium lib.VII. & Strabo lib.VII. Livius lib.XXXIV. *L.Valerius Flaccus in Gallica cum Boiorum manu propter Litaniam silvam secundo prælio conflixit.*

Cap. 8. exem.5. At illi ne suspicione prœlii diducerent vires.] Repono, *At illi ne suspectione prælii diducerent vires.* Viam facientibus aliis editionibus. De verbo Suspectio vide quæ dixi ad Vegetium, si modò operæ videatur. Nam eam vocem Tacito, Terentio, aliis Romanis scriptoribus jam olim postliminii jure redditam non potes ignorare.

Cap. eodem exem.VII. Legati Romanorum, cum misissent ad Antiochum.] Insani simus, ni sincerum esse videamus, *cum missi essent.* Quod & sententia, & rei veritas ita emendandum flagitant.

Cap. 9. exem.1. A.Manlius consul.] Hoc strategema non Manlio, sed C.Mario Rutilo, qui postea Censorinus vocatus fuit, à Livio adscribitur lib.VII. ab Urbe condita. Sed idem ille in primo consulatu suo collegam habuit quendam Cn. Manlium Capitolinum imperiosum, anno ab V.C. trecentesimo nonagesimo sexto. Testantur Fasti.

Cap. 11. exem.3. Ut decimam, tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogeret.] Scribe meo periculo, *ut decumani tanquam præcipuæ fortitudinis testimonio cogerentur.* Ita primum eum locum constitueram, post vidi ipsum Frontinum lib.IIII.cap.V. ubi idem exemplum in medium attulit, legere, *testimonio concitarentur.* Itidem alia strategemata bis apud hunc scriptorem posita animaduerti. Inprimis lib.I.cap.I.exem.II. & lib.I.cap.V.exem.XIII. Item lib.I.cap.V.exem.XII. & lib.IIII.cap.V.exem.VIII. Idem lib.I.cap.X.exem. I. & lib.IIII.cap.VII. exem.VI. Item lib.I.cap.IX. exem.ult. & lib.IIII.cap.V.exem.II. Item lib.I. cap.XI.exem.III. & lib.IIII.cap.V.exem.XI.

Cap. eodē exem.14. Hoc genere strategematicū, non ea tantùm parte utendum est, qua imperitos existimabimus esse, apud quos his utemur: sed

multò

multò magis ea quæ talia erunt, excogitabuntur; ut ab his monstrata credantur.] Nunquam mihi persuadere potui (quod pace eruditiorum dixerim) à Frontino scripta verba jam recitata. Nam ut primum scriptorem hunc attentius legere cœpi, statim suspicatus sum ludimagistri alicujus commentum esse, ad ea præcedentis exempli, *cùm barbaro & indocili milite uteretur.* Si erro, ignosces, benivole lector: si enim contra tendere velis, nihil superest, quo defendam, aut latus tegam, cùm desint mihi veteres libri.

Et ludite, inquit, milites Aphricam oppressi.] Restituebant ingeniosissimus & amicissimus mihi Janus Gulielmus, *& pludite.* mihi non displiceret legi, *eja pludite.* Pludo pro plaudo: cludo, pro claudo: similia sexcenta obviam in libris antiquioribus passim. Hinc illud *ludite* ab indoctis librorum descriptoribus suppositum esse liquidò apparet. Plautus Casi. Sc. ult. *Verum qui non manibus, quantum poterit, pluserit.* Cap. 12. exem. 1.

AD LIBRUM II.

DEposcentes pugnam, humerosque exercentes, & lanceas vibrantes.] Saniorem; imò genuinam Frontini scripturam fore arbitror, si secundam illam consonantem abjiciamus, & scribamus *exerentes.* Quippe id verbi elegans, & meo judicio magis significans, quod gestum & calorem exprimat eorum, qui prœlium inire gestiant. Cap 1. exem. 3.

Ovid. *Exerit hic humerum, vestes trahit ille per altas.*
Idem 1. Fasto. *Credibile est illos pariter vitiisq; jocisque Altius humanis exeruisse caput.*

Et dictatores Carthaginiensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem.] Itane boni correctores impunè vobis licet Principes Aphricæ viros Carthaginienses vilipendere, & in repub. seu castris eorum Dictatores, & Cap. eodē exem. 4.

quidem plures constituere, nulla senatus auctoritate, nullo populi consensu adhibito? Apage nobis istos dictatores, Frontinus noster *ducatores* appellaverat, ea vox incognita vobis causam dedit loci depravandi. Ut duces, item ductores, & ducatores; ductus & ducatus olim usitata nomina fuisse, ad Vegetium docemus. Conjecturam hanc, ut alias plerasque meas in hunc scriptorem, cum Jano Mellero Palmerio amico communicabam, viro & ab eruditione, & ab ingenio nunquam satis laudato. Qui eandem hanc emendationem sibi quoque in mentem venisse adseverabat, paratum ostendere, nisi exemplar Bonnæ fuisset. Quinimò similes emendationes in Front. plurimas mihi suppeditaturum, simul ut reverteretur ex Superiori Germania. Ceterùm id illius beneficium non me tantum, sed remp. Potius ipsam percipere non potuisse meritò doleo. paucis namque post diebus quàm à nobis ille discesserat, Argentinæ pestilentia (proh dolor) exstinctus est: non sine magno amicorum dolore, non sine maximo rei litterariæ damno.

Cap. eodem exem. 11. Interfectis omnibus impedimentis.] Vidi, qui legendum censerent, *interceptis omnibus impedimentis*. fortè quòd iis non placeret impedimenta dici interfecta. Sed eos ego ad Vegetii caput sextum libri tertii remitto. Ulterius pronuntio historiæ fidem τὸ *interceptis* non admissuram. Neque enim hic Cæsarianorum, sed ipsorummet Afranianorum agitur factum, qui tantum abest, ut impedimenta sua à Cæsarianis intercipi permiserint; ut ipsimet illa interfecerint. Testem do Cæsarem ipsum lib. 1. De bello civili: *Illi* (inquit,) *& inopia pabuli adducti, & quò essent ad id expeditiores, omnia sacrimaria jumenta interfici jubent.* Quo loco suspicor *sagmaria jumenta* à Cæsare nuncupata fuisse. De quibus nos alibi.

Cap. 2. excm. 4. Equitatum eorum à latere invasit, aversumque, & eorundem partem peditum perturbantem insecutus.] De hoc loco Palmerium quoque consului, videretur ne commodius legi, *& eorundem pariter peditem perturbantem.* Ille quanquam conje-

conjecturam meam non improbaret ; malebat tamen scribi, *& eorundem in arcto peditem perturbantem*. Utrum voles eligito, adhibitoque Appianum de bello Mithridatico,& Plutarchum in Lucullo. Ubi traditur Lucullum Thraces, Gallosque equites in Tigrani cataphractos ex transverso immisisse ; illos, non exspectato Romanorum impetu, sese gravissimosque armis equos inter suorum peditum agmina præcipitasse:eaque re impeditum universum exercitum, non tam insequendum, quàm cædendum fuisse. Victoriam illam adeptus Lucullus pridie nonas Octob. die alioquin nefasto,quod eodem Scipio cum Cymbris congressus exercitum Romanum perdidisset.

Ipse optima parte virium suarum dextro cornu totam circuivit aciem hostium.] Suspicor locum à glossis contaminatum, & abjicienda illa *dextro cornu*. dixit enim paullo antè, *omnemque equitatum & fortissimum quemque peditum in dextro cornu posuit*. Cap.3. exem.3.

Equites à sinistro cornu præter ora phalangis jussit transcurrere citatis equis tectos, ut objectis armis ipso impetu perfringerent hostium spicula : quo genere telorum exarmati Macedones solverunt aciem , & terga verterunt.] Locus, mea quidem sententia, non sanus,& cùm libri antiqui desint,ex ingenio,si non persanari queat,saltem tentandus linquitur. In præsentia non aliud mihi occurrit, nisi reponi posse *citatis equis vectos*. Nam quod Parisiensis editio præ se fert, *citatis equis tectis* .Mihi numquam probabit. De conflictu hoc P.Æmilii , & Persei consulendus Livius libro XLIIII. Cap.eodem exem 20.

Cn.Pompejus adversus C.Cæsarem palustri prœlio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem.] Repererat in libris Front. Modius : *palestrialis* , in aliis , *palæpharsali*. Quæ ipse ænigmata mera fatetur , ideoque scribendum videri , *illustri prælio*. Atqui mea opinio alia est. Nam illud Cap.eodem exem.22.

palustri, ut rejicere vix ausim, facit ipse Frontinus verbis subsequentibus, *Sinistrum latus, ne circuiri posset, admovit paludibus.* Præterea illud *palæpharsali*, dictum ut multa alia more Græcorum. Q. Curtius lib. IIII. *Legati respondent esse templum Herculis extra urbem, in ea sede, quàm Palætyron vocant.* Idem lib. eodem, *Magna vis saxorum ad manum erat Tyro vetere præbente.* Sic Palæopolis, urbs antiqua: sic Palæpaphus, in qua antiquum Veneris Paphiæ templum. Sic Scepsis & Palæscepsis apud Stephanum, apud Strabonem lib. III. lib. XII. lib. XIII. apud Ptolemæum lib. V. cap. XIIII. & lib. III. cap. XIII. & aliis locis sexcentis. Quin omissis superioribus unus Orosius poterat satisfacere, qui libro sexto cap. XV. *Hic* (inquit) *exitus pugnæ ad Paleopharsalum fuit.* De qua pugna Lucanus lib. VI. Dio lib. XLII. Vellejus lib. II. Appianus lib. II. & ipse Cæsar libro III.

Exemplo eodem. Sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas; sed dextro latere conversas in obliquum.] Adsentior iis, qui pro *sed* utrobique substituendum putant *sex.* Id ut faciam primùm mihi auctor Plutarchus in Pompejo; ubi de Cæsare acies instruente loquens, *sex cohortes*, ait, *è legionibus eductas legioni decimæ à tergo locavit, jussitque eas quietem agere.* Iterum in Cæsare: *Ex posteriori acie sex clanculum venire cohortes jussit, quas post dextrum dispositas cornu, quid opus esset facto præmonuit.* Meminit quoque Appianus, & alii.

Exemplo eodem. Inopinato subinde lati excursu.] Scribo, *subinde elati.* Vocalem secundam bis scribere librarii noluerunt. Quod genus hominum nimis quam negligentissimum istiusmodi compendiis scripturæ maximas turbas dedit, sciunt, qui membranas volutarunt.

Cap. eodē excm. 23. Catii equestre proelium.] Equidem parum cati illi, quicunque istos Catios, novum genus hominum, & orbi Romano ne dicam soli incognitum, primi producere conati sunt. Nec est quod de Catheis somniemus, quorum meminere Orosius lib. III.

cap.

cap. XIX. Ptolemaeus lib. VII. alii. Hi enim Indiæ populi, quos Alexander Magnus adiit dum Porum superavit, teste Strabone lib. XV. Nos Cæsari Germanico laudem suam eripi non patimur, populoque huic nomen reddimus, scribendo, *Catti equestre prælium.* Secuti in eo Dionem, Strabonem, Orosium, Florum, Tacitum & Martialem apud quem lib. II. epigrammat. II. pro Dacis reponendum Cattis olim monuit in suis Epistolicis I. Lipsius.

Prœlium in siluas refugiendo diducerent.] Profectò id nunc primum est cùm apud Romanum scriptorem lego, *diducere prælium.* Neque satis capio quid hoc sibi velit, corrigendum suadeo *prælium in silvas refugiendo ducerent.* Enim prœlium ducere eleganter dicimus; quomodo Cæsar, & alii, plus centies dixere, *bellum ducere*, id est protelare, protrahere, procrastinare. Pari phrasi quoque Cic. *rem ducere*, hoc est rem proferre. Exemplo eodem.

Ne quis non locus ejus victoriam miraretur.] Non incommoda illorum verborum sententia, attamen præ illa mihi placet, quod dicam, *ne quis locus ejus victoriam moraretur.* Victoriam enim ad multos dies remorati videbantur Catti, cùm ad silvas & loca ardua, impedita sæpius sese reciperent. Sic Curtius lib. IIII. *Unam esse urbem, quæ cursum victoris morari ausa esset.* Exemplo eodem.

Dejectis jugis Callidromi montis Ætolis, qui præsidio tenebantur.] Scio Ætolos in Callidromo præsidere solitos, testante idipsum præter alios Livio lib. XXVII. *Igitur Philippus* (inquit) *dejecto præsidio, fusis Ætolis, qui saltum Thermopylarum insidebant.* Nihilo secius suspecta mihi illa, *præsidio tenebantur.* Deinde quod alii in libris reperisse se ajunt, *Callidromiacolis.* Id puto olim fuisse *Callidromi colis*, & utrumque illud *collis* & *montis* pro glossemate induco, scriboque, *dejectis jugis Callidromi Ætolis.* Livius libro XXXVI. *Extremos ad orientem montes, OEtam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromum appellatur.* Cap. 4. exem. 4.

Adeun-

Adeundus & Strabo lib.9. Appianus De bellis Syriacis, item Plutarchus in Catone.

Exemplo eodem. Nisi circummissus ab eo M. Porcius Cato, &c. super eminentem castris regiis collem, à tergo subitus apparuisset.] Necessariò emendandum, *super imminentem castris.* Audi Livium. *Ni M. Porcius Cato*(inquit) *ab jugo Callidromi, dejectis inde AEtolis, & magna ex parte cæsis; incautos enim & plerosque sopitos oppresserat, super imminentem castris collem apparuisset.* Prœlium hoc, quo de agitur, Attilii Glabrionis & regis Antiochi, commissum anno Urbis DXLV. Claudio Marcello, T. Quinctio Crispino coss.

Cap 4. exem.17. Vehiculaque tædæ & sepi, & sulphuris plena.] Eò quòd in similibus strategematis oleum incendiarium, sulphur, & pix usui esse solent, mutare fortè quis possit illud *sepi*, in *picis*. At eum puto contra mentem facturum nostri auctoris. *Sepum sebum, & sevum* promiscuè usurpabant veteres, pro pinguedine ex omento animalium, ex quo candelæ nostræ confiunt. Invenias quoque *sevo, sevas, sevare*, pro quo & *sebare* indifferenter scribebant. Obviæ voces apud Plinium, Catonem, Columellam non uno loco.

Cap. eodem exemplo penult. Compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis.] Præpositionem *in*, tanquam non magni usus tollere suaserim. Natam autumo ex geminatione præcedentis liquidæ.

Cap. 5. exem.4. Ob ejus ingentem exercitum 130. elephantos intentior.] Ruit sententia, nî reponas, *ob ejus ingentem exercitum, & 130. elephantos.*

Cap eodem exemplo 14 Certior factus hostem inopem commercio laborare.] Palmerio visum legendum esse, *commeatu laborare.*

Cap. eodem exemplo 16 Molitus imbelles suorum.] Neque mentem Frontini intelligo, nec quis strategematis istius usus sit video, ni emendemus, *amolitus imbelles suorum.* Removisse enim Harridas videtur omnes, qui per ætatem arma ferre non possent, reliquis insidias & subsessas instituisse.

Cum.

Cum Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponeson tuerentur.] Verba hæc scriptoris mēdosa esse manifestissimū. Palmerio nostro proposui ea hora, quæ mihi ultimum cum eo viro conloquium præbuit. Ille, qua erat ingenii sagacitate, emaculanda vidit hoc modo: *cum Lacedæmonii ad Isthmon vallo ducto Peloponeson tuerentur*. In quo divinam illius conjecturam non potui non approbare; & probabis scio quisquis Plutarchum in Theseo, in M. Crasso & in Arato. Strabonem libro VIII. Ptolemæum libro III. cap. XVI. Pausaniam, Plinium alios consulueris. Cap eodem exem 26.

Ac deinde prima luce vocatis suis.] Scribe meo consilio, *prima luce evocatis suis*. Ex iis quæ antea diximus jam aperta, scio, mendi origo, geminanda enim vocalis, quæ in fine præcedentis nominis delituit. Exemplo eodem.

Pagos quoque sub specie deditionis obtulerunt.] Amicus meus emendari volebat, *spathas quoque*, vel hoc modo *sparos quoque*. Sed hic, quod manes illius condonent, ab eo non steti. Videbar enim proxime, ductum literarum commodius ita restituere, *paganos quoque*. Semper militibus oppositi fuere pagani, non in jure tantum, sed etiam apud Suetonium, Vegetium; ubi me de iis dicere memini. Hoc amplius, non spathæ, non spara, tela quæ scimus illa, sed qui Romanos à tergo nihil tale suspectantes, adorirentur inimici, in quæstionem hic veniunt. Cap. eodem exem. 28.

Et fide pacta hosti, facinus perpetraret.] Conjecturam nostram ille admisit, qui mihi instar erat multorum. Admittent scio quotquot animo attento Frontinum legerint. Emendo sic: *& fide facta hosti*. In recipiendo transfuga pactione opus non est: ceterùm ut Adathantes hic Plutarchus in Lucullo Olthacum vocat, ingens illud atque strenuum facinus interimendi Luculli perpetraret, necesse fuit, sic vitam instituere, eos mores fingere, qui illum & castris Luculli, & familiaritate tanti viri non indignum præstarent, & hoc illud est, quod paullo pòst Frontinus noster innuit his verbis, *cùm deinde frequentibus excursionibus* Cap. eodem exem. 30.

prom-

promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit. Fidem ergo acquisivit rebus gestis, in transfugiendo pactus non est.

Exemplo eodem.
Tempus elegit, quod missa principia quietem omnibus castrensibus dabant.] Amicus noster scribendum censebat *remissa principia.* Quod expendendum relinquo his, qui scriptos Frontini codices habent, aut postidea nancifcentur. Mihi certè id pro genuino est. De principiis, id est, principibus seu principalibus militibus negligentius agentibus id accipiendum liquet. Vide Commentarium nostrum ad Vegetium.

Cap. eodẽ exem. 31.
Cum deinde Pompejani securi servatique pabulo de reditu cogitarent.] Quot capita, tot sententiæ, aliis placet *securi saturique pabulo*, aliis *securi oneratique pabulo*: rursum aliis, *securi serenatique cum pabulo de quibus omnibus eruditiorum esto judicium.* Interim paullo pòst pro eo quod vulgatur, *persecuti cæduntur.* Vide reponendum ne sit *persecuti cædunt.*

Cap. eodem exemplo 32
Et in fronte, & utriusque lateribus.] Negligentia operarum error natus. Scribendum, *& utrisq; lateribus.* Simile & illud eodem hoc capite exemplo XXXVIII. *tanquam Ilerdam repetiturum*, pro *repetiturus.* Item exemplo eodem *inordinatos est adortus*, pro quo illi edidere *inordinatus.* Non absimile suspicor illud, quod sequitur ejusdem hujus capitis exemplo XLII. *à tergo ingressus itinere oppressit fuditque*: pro quo substituere possis *à tergo aggressus, in itinere oppressit fuditque.* Imò & in ultimo hujus capitis strategemate, quòd minus sincera existimem auctoris nostri verba, sic legerim, *varioque flexu eluderent hostem. Deinde ut primum sensit minus agiliter adversam partem moveri, progressus, prælassatos facilè superavit.* Idem lib. II. cap. VI. exemplo V. repone, insecutus pro, insecutos & lib. III. cap. X. exem. I. eruptione, pro irruptione.

Cap eodem exem. 34.
M. Crassus bello fugitivorum apud Cathenam bina castra cominus cum hostium castris vallavit. Nocte deinde commutatis copiis,

copiis, manente prætorio in majoribus castris, ut fallerentur hostes, ipse omnes copias eduxit.] Ita postrema Colonien. editio, ut prima fronte videtur, omnino absque suspicione mendi. Nihilominus tamen, ut locum diligentius examinarem, militaris disciplina in caussa fuit. M. Crassus à Romano populo imperator missus contra Spartacum, legatum habuit L. Quintium. Illum majoribus castris in quibus prætorium erat, insedisse certum est, minoribus verò legatum. Nunc ut de nocte copia illi commutarint, relicto, ut ait, in castris majoribus prætorio; habuerit hoc speciem aliquam & occasionem fallendi hostis, ut qui majores copias illi vallo opposuerit, unde majorem hostium impetum metuebat. Sed quid nunc illo faciamus, quod ipsum Crassum omnes copias eduxisse subdit? an hoc ex diversis castris fieri potuit? nunquam hodie credam. Etenim commutatas copias fuisse falsum est. Indicat editio Parisiensis, in qua non *commutatis copiis*, verùm *communitis copiis* legitur. Immuto leviter & corrigo, *comminatis copiis*. Valet autem *comminare*, idem quod cogere, in una castra colligere. Festus: *Agasones equos agentes, id est, minantes.* Idem, *Agere modò significat ante se pellere, id est minare, modò significat jurgari.* Apul. IX. Milesiarum: *Nam senex Claudius cui nostra tutela permissa fuerat, universa nos jumenta, id hora jam postulante, ad locum proximum bibendi caussa gregatim prominabat.* Idem lib. VII. *Illi (inquit) vinarios utres ferentes, & gregatim pecua comminantes.* Hæc illa sunt quibus conjecturam nostram stabiliendam ratus sum, nam quod à Livio hujus belli scriptore, aut à Plutarc. in M. Crasso opem exspectabam, frustra erat.

Triginta quinque millia armatorum eo prælio interfecta cum ipsis ducibus Livius tradidit.] Non licuit nobis esse tam beatis, ut à Livio scriptam hanc historiam legeremus, quippe eum multis aliis illius auctoris scriptis, hæc quoque injuria temporum interiit. Igitur Epitomen illius libri XCVII. audiamus: *M. Crassus (inquit) prætor primum cum* Exemplo eodem.

parte

parte fugitivorum, quæ ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnavit, cæsis inimicorum XXXV. *millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellavit, cæsis cum ipso millibus* XL. locum expendant quibus plus otii est, dissentiunt hi scriptores de cæsorum numero. Neque ea tantùm varietas hoc loco consideranda, sed & quæ de nominibus ducum est, seu præfectorum militarium. Frontinus noster libro II. cap. IIII. exemplo VII. Ganimocum appellavit, vel ut in aliis est Tanonicum, quem hoc capite Gannicum nominat. Eundem alii Cannitium vocandum censent, idque ex Plutarchi Crasso, in quo non leviter errant. Plutarchus Cannitium istum Crassi, non Gallorum aut Spartaci partes secutum indicat. De bello hoc Spartacio consulendi præter Plutarchum, & Livium, Appianus, Eutropius, Florus libro III. cap. XX. Orosius libro V. cap. XXIIII.

Cap. 6. exem. 4. Cùm ad Trasimenum inclusi Germani acerrimè pugnarent.] Absit ut Germanos ad Trasimenum cum Hannibale congressos librarii nobis persuadeant. Neque enim ii sunt Germani ut contractam temeritate C. Flaminii cos. ignominiam, tam facilè patiantur in se derivari. Emendo, *inclusi Romani.* Ita jubent Livius lib. XXII. Orosius lib. 4. Florus lib. II. Valerius lib. I. Silius lib. V. Plutarchus in Hannibale, & in Fabio. item Frontinus noster lib. IIII. cap. VII. exemplo XXV.

Cap. 11. exem. 5. Aurum, quod parentes ejus redempturi captivam domum Scipioni attulerant.] Exiguum est quod monebo, tamen facere non potui, quin monerem, scribendum videlicet, *domo Scipioni attulerant.* Vide Val. Maximum lib. IIII. cap. III. Livii lib. XXVI. Gellium lib. VI. cap. VIII.

Cap. 13. exem. 5. Dejecit se in alveum, eumque in armis & vulneribus oneratus tranavit.] Fuit qui hæc ita mutaret, *eumque & armis & vulneribus oneratus.* Quod ferrem facilè, ni Parisiensis editionis lectionem pessimam esse pronuntiasset, quam ego & genuinam & optimam esse probato. Ea talis est, *eumque non armis*

sed

sed vulneribus oneratus tranavit. Dictum illud *non armis*, quasi *non solùm*, *non tantùm armis*. De quo Græcismo dixi in libello De particulis linguæ Latinæ, eumque magnos viros & in Ciceronis lectione imitationeque assiduos præteriisse ostendi; & parum abfuisse, quin illorum temeritate Cicero in Verrinis vulnus acceperit. Unum Cic. testimonium adhibere visum est ex ea pro Sextio: *Eaque non silentio consulum dissimularentur; sed & voce, & sententia comprobarentur.* Similia qui volet in Pandectis juris observata petat ex Anto. August. lib. 11. Emendationum cap. 1.

IN LIBRUM III.

TUm illos victoriam adeptos, cùm quatridui iter biduo arripuerunt.] De perrependo vel erependo non finit nos hoc loco cogitare eorum verborum significatio: ut quæ tarditatis sint, & testudineo gradui convenientes voces. Caninam illam litteram malè geminatam arbitror, scriptum quippe à Frontino fuisse, *aripuerunt*. Quod valet, abripuerunt. Cap. 1. exem. 8

Fiducia conditi commeatus proprio tritico abusos, initio æstatis aggressus, inopia compulit ad deditionem.] De hoc loco sententiam dico, at suspensa manu. Scribendum videri, *properè tritico abusos.* Quanquam non immeritò, triticum proprium, & hoc frumentum quod ex fœdere acceptum condiderant, opposita dicere quis possit. Illud minimè prætereundum, τὸ *abusos*, non eam hic notionem habere, quàm vulgus putat, sed proinde esse, ac si dixeris consumpsisse. Plautus Asin. Sce. Ubi sunt: *Ubi sunt quæ dedit? abusa sunt.* Idem Bacchi. Sce. In Piræ. Similiter interpretatus doctissimus Adri. Turnebus illud Terentii. Cap. 4. exem. 11

Nam in prologis scribundis operam abutitur.

Eandem vocem ex optimis membranis nostris reposuissem in constitutione Imp. Justiniani, ni prævenisset

Ludo. Ruffardus.l. ubi adhuc. XXIX. C. de jure dotium: *Ita tamen, ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito, & matrimonio inter eos constituto: sed fructibus earum ad sustentationem tam sui, quàm mariti, filiorumque si quos habet, abutatur.* In vulgatis libris est *utatur.*

Cap. 7. Index hujus capitis procul dubio depravatus. Quod enim vulgò editur, De fluminum derivatione, & vitatione aquarum. Id neque idonea sententia fit, neque mentem auctoris exprimit. Corrigo igitur, *& vitiatione aquarum.* Neque enim de vitanda; sed de corrumpenda, inficienda aqua hîc agebatur. Quod & res ipsa, & quod subditur Clisthenis strategema clamitat, his verbis: *mox afflictis siti restituit aquam elebore corruptam.*

Cap. 7. exem 2. Caduceorum civitatem amne cinctam.] Nulla in re magis ineptiunt librorum descriptores, quàm in populorum nominibus, quos illi sæpe novos, aut interdum non secus atque Peliam recoquunt. Emendandum ex historiis ejus ævi, *Cadurcorum civitatem.* Hi Cadurcenses quoque pòst appellati, ut videre est in Itinerario. Cæsar. VII. belli Gallici: *Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos.* Ibidem, *Lucterium Cadurcum summæ hominem audaciæ.* Iterum libro eodem, *Rutenos, Cadurcosque ad fines Volgarum depopulandos mittit.* Hinc videre est, non temerè nos in restitutione hujus loci versatos. Qui volet adjungat Ptolem. lib. II. cap. VII. Plinium libro IIII. cap. XIX. Strabonem lib. IIII. Meminit horum Mantuanus quoque:

Alverni, Meldique simul, fortesque Cadurci.

Narbonensis provinciæ Gallis, & Aquitaniæ populi, & civitas Episcopalis in provincia Bituricensi Caros.

Cap. eodem exemplo 4. Fossam pariter & aggerem instituit, ut in usum ejus existimarent homines egeri terram.] In Parisiensi editione erat, *aggeri terram,* quod aliis non placuit. Veruntamen, quamquam ferri hoc poterat (usitata enim scimus Plauto, aliis Rom. scriptoribus *aggerere bona, aggerere aquam, aggerere herbas*)

bas.) Nobis tamen libet verum esse, *aggerari terram.* Ex multis testimoniis quæ suppetunt, pauca tantummodo dabimus. Q.Curtius lib. IIII. *Profundum mare quod vix divina ope posset impleri. Quæ saxa tam vasta, quas tam proceras arbores posse reperiri? exhauriendas esse regiones, ut illud spacium aggeraretur.* Arnobius primo lib. Adversus gentes: *quæ gentes famem senserint horridam, & aggerata interierint vastitate.* Apulejus secundo de Asino: *Ac sic aggeratus in cumulum stragulis & effultus in cubitum.*

Philippus cum Trinassum castellum nuda vi capere posset.] Vidi editiones, quæ *Teenassum* appellarent Alii *Trinessum* & gentiles ejus Trinesseos vocasse videntur. Adi Steph. & alios. & pro *nuda vi,* substitue, *nulla vi.* Operarum nempe culpa mendum illud enatum est. Cap. 8. exem. 1.

Aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat.] Longius videbatur petitus hic tropus, quare locum suspectabam, ac primùm, *obturabat* reponi posse credebam. Ceterùm in eo nondum mihi potui satisfacere. Cap. 9. exem 2.

Eripi posse castellum.] Parum abest quin legendum censeam, *erepi posse in castellum.* De eo quod subsequitur liberius pronuntiabo: *ut prospectus visusque per saxa facilior foret.* Nimis hoc ineptum, nimis, inquam, absurdum. Quapropter rescribe, *prospectus nisusque.* Hanc emendationem Crispo Sallustio debemus, qui in Jugurtha, dum præsens enarrat strategema, *modò eminentibus* (inquit) *saxis nisus Lygus.* Item paullò pòst, *capite, atque pedibus nudis, uti prospectus nisusque per saxa facilior foret.* Iterum ibidem: *quæ dubia nisui videbantur potissimum tentare.* Quin imò Frontini nostri verba subsequentia hanc emendationem planè confirmant. Ait enim, *quibus in ascensu nitebatur.* Curtius lib. VII. *Nihil tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti.* Idem: *per has difficultates enituntur in verticem montis.* Cap. eodem exem 3.

Operirenturque tempus, quo ipse noctu appelleret.] Si retinemus τὸ *noctu*, nullus haud Cap. eodem exem. 4.

dubie usus erit istius doli. Neque enim is oppidanorum mos est, portis patefactis hosti adventanti de nocte occurrere. Quæ res facit, ut libentius legerim *interdiu appelleret*. Nihilominus ut cetera omnia, itidem hoc judicio doctiorum lubens meritò relinquo. Et videant iidem illi sit ne paullò inferius reponendum, *impetum fecerunt*, pro eo quod vulgo circumfertur, *impetum facerent*.

Cap. eodem exem. 6. Cum confluerent] Mirum ni Frontinus scripserit, *quò cum confluerent*. Vel sic, *cumque eò confluerent*.

Cap. 13. exem. 4. Aliqui & jumentum in adversam partem infulserunt.] Facilè sit adferre verbum rei significandæ conveniens. Sed impudens planè sit à libris discedere, si sententia constitui possit ex iis, quæ isthinc suppeditantur. Ora Parisiensis editionis habebat, *aversam partem inflixerunt*. Miror inde non potuisse emendari ab amico nostro, qui fatetur sibi N.L. poterat enim sic, *aliqui & jumento in aversam partem inflixerunt*. Vel hoc modo *aliqui & jumento aversam partem inflixerunt*. Conjuncta nimirum cum verbo veteri Fligo præpositione, quæ tamen casum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtii lib. VII. *Idem Asiam, & Europam finis interfluit*. De Tanai fluvio illa dicuntur. Veram & genuinam scripturam esse præstabo, quam in membranis repererant alii, quamque malè illi repudiarunt. Hanc scilicet, *Idem Asiæ & Europæ fines interfluit*. Certè usitata, imò & Curtiana phrasis libro III. *Pinarum* (inquit) *amnem, qui duo agmina interfluebat*. Idem libro VII. *Viginti millia latronum erant, fundis sagittisque pugnam invadunt*. Idem lib. IX. *ne infregeritis manibus meis palmam, qua Herculem, Liberumque patrem si invidia afuerit, æquabo*. Iterum lib. eodem: *quàm procul abessent mari*. Pari phrasi ab illo scriptore dictum illud lib. V. *Persequi idipsum iter, quo pridie pulsi fuerant, ne dubitaret*. Quo loco quàm varient codices, quàm æstuent correctores, non est nunc pretium operæ referre. Redeo unde discesseram. Jumento in partem aversam litteras

quando-

quandoque inflixisse, id est per posticum commisisse, ait noster Frontinus, donec transissent stationes hostium. Idem innuit, quod proximè præmissum est, *pecoribus quidam insuerunt litteras*,

Ut crucibus velut gubernaculis dimissis.] Scribe *demissis*. Cap. eodem exemplo 5.

Vigiles quosdam excitavit.] Legendum meo quidem judicio *excivit*. Non hoc primum est, cùm hæc verba *excitare*, & *excire* in mutuum locum immigrarunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica salis insit; à tribuni cornicularijs, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apulejus VIII. de Asino, extremo: *Tinnitu cymbalorum, & sonitu tympanorum, cantusque Phrygii mulcentibus modulis exercitus, procurrit obviam.* Non est per sententiam, ut aliter iste auctor scripserit, quàm *modulis excitus*. Cic. III Officiorum. *Sintne igitur insidiæ, tendere plagas, etiamsi excitaturus non sis, nec agitaturus.* Malim, *exciturus*. Idem verbi videbis restitutum auctori De viris illustribus à doctissimo adolescente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque scriptores excurrere, & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare, imprimis lib. VIII. *Itaque protinus injicit fratri manum, & in regiam pervenit: excitisque custodibus corporis ad salutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat.* Iterum lib. eod. paucis admodum interpositis, *Ptolemæum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciverunt.* Ubi vulgo legas, *excitatisque excitaverunt*. Cap. 14. exem. 1.

Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captivos deinde præcisis manibus dimiserunt.] An ne mirum est depravatissimam illam interpunctionem adhuc non mutatam? repono *horrea tota nocte circumduxerunt captivos: deinde, &c.* Phrasim scio animadvertis, de qua nos paullo antè egimus. Cap. 15. exem 4.

Etiam ex consuetudine ut socii exciperentur.] Distractione prioris vocis sententiam juvo, *Et jam ex consuetudine*. Cap. 16. exem. 2.

Cap. eod. exem. 13. Per tempus idoneum datis pollicitis.] Jam diu illa pollicita data erant, boni correctores cùm figuratam verbi ducere significationem non caperent, aliò, nescio quò, nos abducere conati sunt. Eos sequatur qui volet, ego hic consisto, & reperi qui ad meas partes accederent, scriptum videlicet à Frontino fuisse, *ductis pollicitis*. Ut liquidius de re judicare possis, en in promptu testimonia. Cæsar: *ducere diem ex die Hædui.* Cicero: *suadere institui, ut bellum ducerent.* Par phrasis illa Curtii: *Trahendi belli vix ullam esse rationem.*

Cap. eodem exem. ult. Qua spe simulatos Thracas emisit.] Vide rectè ne constituta sit sententia adjectione unius litteræ, *spe stimulatos.* Curtius libro IIII. *satisque omnibus stimulatis opus orsus.* Quo loco legendum aliquando putavi, *fatisque.* Ceterùm non id jam agitur. Iterum Curtius libro VII. *tandemque eodem metu stimulante.* Denique nemo non dixit *spe, metu, pollicitis, præmiis stimulari, incitari, &c.*

Cap. 17. exem. 6. Cum exemplum hoc suspectum mihi esset de mendo, idque de disciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum castra fieri solere, quò hostes lateret militum numerus; eò conjectura ductus sum; ut emaculandum putarem hac ratione, *in castris, quæ arctiora solito industria fecerat*, pro, *ampliora solitò.* Post vidi & historia ipsa castrametationem illam, quam suspicatus fueram, comprobatam iri. Cæsar v. belli Gallici: *Consedit* (inquit) *& quàm æquissimo loco potest castra communit. Atque hæc etsi erant exigua per se vix hominum millium septem, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum quàm maximè potest contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.*

Exemplo eodem. Qua re prœlio aptatos.] Dicam quod suspicor. legendum videri, *qua re prælio captato.* Interim audiemus quid sint dicturi alii.

Cap. eod. exem. 7. Continendo militem juxta munimenta.] Error, ni fallor, ex notis, quibus olim utebantur librarii. Corrigendum judico, *intra munimenta.* Neque

aliò

illò sola conjectura me duxit, sed authoritas ipsius Cæsaris, à quo didici. Q. Titurium hunc Sabinum legatum suum, etsi idoneo omnibus rebus loco, tamen castris sese tenuisse, eaque re non solùm hostibus Gallis in contemptum venisse; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæsar lib. III. belli Gallici.

IN LIBRUM IV.

QUo facto, quos tum habebat.] Locus dubio procul non integer, quem vide, si de conjectura rectè emendarim, *quos secum habebat.* Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos scio amicos meos operam posuisse. In libris vulgatis ita editur, *M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehensis, inter commilitones dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* Fuit qui abjectis primum verbis illis, *inter commilitones*, reliqua sic legeret & interstingueret: *aut si lenius animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum.* Quòd præter alias notiones, principia locum in castris denotent, ubi & aperta vena hanc animadversionem in milites exercuerint. Eam opinionem alter quoque approbavit. Attamen alia mihi stat sententia, & quod liberum semper fuit, ab amicis hic dissentio. Nam ab eo quod editiones vulgatæ expressum habent nihil abjicio: & quod amplius est, nihil immuto: nisi forte legi mavis, *at si lentius animadvertere voluissent in principes.* Sic enim exemplum totum accipio, ut principes seu principales milites, qui privilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hic à Catone commilitones appellatos reor. Præterea acerbior pœna, ac subita magis, præcisio dextræ: lentior vel si aliam lectionem hactenus amplecteris lenior animadversio, quæ sanguinis missione infertur. De qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clarissimus Antonius Muretus in suis Variis.

Cap. I. exem. 8. Cap. eodem exem. 17.

Cap.eodem exem.21. Qui exercitum deseruerant damnati.] Perlibenter nomen *exercitum* abjecerim, quòd sciam apud antiquos ferè absolute deserendi verbum, itidem desertorum usurpari. Testes mihi Jureconsulti nostri plus mille locis. Eam phrasim ope veterum codicum, & apud Vegetium reposui, & in quadam constitutione Codicis Justinianæi. Ceterùm ne longius abeamus, ipsum potius Frontinum in causa propria advocandum puto, hoc eodem cap. exemplo XVIII. *certum* (inquit) *si deserussent, manere supplicium.*

Cap.eodem exem.27. Exemplum istud aliis persanandum relinquo. Verba illa, ne auxilia ei submittantur, S. littera geminata sic repono, *ne auxilia eis submittantur.* è reliquis vix ipse Frontinus, si proponantur ut nunc sunt, se expedierit. Consulendi Historiographi. & ipse Frontinus libro eodem, cap. eodem, exemplo tertio à fine. Item Livius & Valerius Maximus lib. II. cap. VII.

Cap.eodem exem.29. Quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis jussit.] Aliud profectò latet in his verbis, *galeatos & discinctos*, quàm arbitrere. An ne galeam Frontinus illi reliquerit, qui jam ante militari cingulo à Sylla privatus est? nunquam inducar, ut credam. Mutanda forte vulgata lectio, *discalceatos & discinctos perstare in principiis jussit.* Frontinus exemplo superiori: *cincto togæ præciso. soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, jussit.* Paribus fere verbis Valerius Maximus lib. II. cap. VII. *Jussit eum toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem usque ad principia, per omne tempus militiæ adesse.* Suetonius Nerone: *prodierit in publicum, sine cinctu, & discalceatus.*

Cap eodem exem.ult. Stipendium ei omnium non daretur, æraque rescinderentur.] Ora libri Parisiensis habebat, *numeroque rescinderentur.* Id si recipiamus, de vi Frontinus agere possit. Qui enim numero rescindebantur, milites innumeri è matricula sublati dicebantur, & milites esse desinebant. At de his nihil minus quàm somniavit hoc loco Frontinus. Agit enim de iis,

quos alii Æredirutos vocarunt. De quibus nos in commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata scriptura testimonium, præter alios, dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. *neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit.*

Rutilianum quendam minorem.] Res periculosa est, fateor, absque veterum codicum adjumento in emendatione scriptorum versari, pergam tamen ut cœpi, quod felix faustumque sit, reponamque *quanquam minorem.* Cui optio dabatur duorum exercituum, eum eligit, quem disciplina prævalere intellexit, etsi numero inferiorem. Cap. 2. exem. 2.

C. Cæsar seditione in tumultu civilium amorum.] An retinendum sit, *τὸ seditione*, aliis considerandum relinquo. Cap. 5. exem 2.

Inde optima spolia retulit.] Dii vobis malefaciant audacissimi nebulones, qui bonis scriptoribus corrumpendis ita sedulam navatis operam. Emendo, *opima spolia.* Quorsum enim illa præcedentia, *ducem quoque eorum trucidavit.* Ea spolia opima quæ dux duci detrahebat. Testes mihi Livius, Plutarchus, Festus, alii. Inter quos Varro, qui tamen illius vocis significationem ampliavit. Non absimile mendum in II. Apuleii de Asino: *mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas.* Scribo, *porcum opimum.* Apud eundem Apulejum paullo pòst, *non parvas stipes, imo verò mercedes optimas jam consecutus.* Iterum legerim *opimas.* Cap. eodem exem. 4.

Ut centum denariis murem venisse proditum sit.] Ampliant & addunt ad eam summam alterum tantum Plinius lib. VIII. Naturalis Hist. cap. LVII & Valerius Maximus lib. VIII. cap. VI. Verum enimverò an iis accedendum sit, restituendumque *ducentis denariis*, ipsi viderint. Cap. eodem exem. 20

Æginenses, cùm à Viatotis liberi & conjuges cæderentur.] Qui illi *Viatoti*, sive ut in Parisiensi editione erat, *Viatboti* essent, ignorabam fateor, quare super eo nomine Janum Palmerium nostrum Cap. eodem exem. ult.

ſtrum quoque conſului, qui verbis ſcriptoris hujus lectis ac relectis, reſpondit legendum videri, *cum à Bœotiis liberi.* Neque Apollinis magis verum atque hoc reſponſum fuit. De Bœotiis Strabo lib. IX. Ptolem. lib. III. Pauſanias, alii. Sunt etiam, qui Ægineníes illos, Ægienſes potius nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponnenſi.

Cap 7. exem. IX. Quarum jactus & pondere foret noxius, ut diffundendo quæ continuerant alimentum præſtarent incendio.] Germana Frontino ſcriptura, atque diſtinctio reddenda, *& pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, ali. p. incendio.*

Cap. eodem exem. 24. Tigracus cùm edixiſſet futurum, ut ex Volonum numero.] En quàm portentoſa nomina invexerint inepti illi, monſtrorum potius, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis ita diſtrahamus *T. Gracchus.* Illis verò librariis non fortunam caſumque ſeditioſorum Gracchorum; ſed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius, quare miror tot correctores hoc mendum non animadvertiſſe.

Exemplo eodem. Totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent, & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exſolutos recepit.] Ad oram libri Pariſienſis pro *fugiſſent*, adſcribi *fuiſſent* non ſum neſcius. At non video qua ſententia id recipi poſſit. Legerim potius, *feciſſe videri.* Vel hoc modo, *miſit qui eis dicerent, id totum exercitum Volonum feciſſe videri, quod hoſtes fugiſſent.* Livium conſule lib. XXIV. & videbis non uſquequaque cum Frontino illi convenire.

Cap. eodem exem. 29. Ut delectos ex toto exercitu.] Mirum, ni procul in ſuas terras hinc ableganda particula, *ut*: ac paullo pòſt legendum *jubere*, pro, *juberent.* Quemadmodum reliqua verba infinitè ponuntur ſubſequentia, *armare*: *incipere.*

Exemplo eodem. Qui velociſſimi videbantur, & mediocris

ſtaturæ

ſtaturæ erant, parmulis non amplis.] Pro *parmulis* ſcribi voluere Pariſienſes *ſparbuis*. Sed craſſus ille error eſt. Audi quæ poſtea his velitibus arma auctor noſter tribuit, *galericulis, gladiisque ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare*. Parmulam, id eſt, minorem clypeum, tripedalem ſcilicet, & breviorem, quàm erat equitum, velites geſtaſſe, ad Vegetium doceo ex Livio, Valerio Maximo, Oroſio, Eutropio.

Ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cædere coëgit.] Caveſis credas Frontini hanc ſcriptionem eſſe. Quid enim diſtent illa, *ora oculoſque petere*, ab his, *adverſam faciem cædere*? vide quantas turbas det unius voculæ immutatio, vel adjecto litteræ. Corrigo, *& ſic averſa facie cedere coëgit*. Volentibus hiſtoriographis, & ſententia idipſum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæſare ad hoc dilecta atque inſtituta memoriæ proditum eſt, ut longioribus telis nobilium Rom. qui à Pompejo ſtabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde ut juvenes illi coma, & ætatis flore decori ferrum ante oculos verſari viderunt, ſtatim abjectis animis, faciem averterunt, ac fugientes cæſi ſunt. Auctor Plutarchus in Pompejo, iterum in Cæſare. Appianus II. De bello civili, item alii. Cap. eodem exem. 32.

LOCA

LOCA ALIQUOT A FRANCISCO MODIO BRUG. IN SEXTO JULIO FRONTINO OBITER NOTATA.

Lib. I. cap. I. exemplo 4. NEmini volebat commissum.] Ita emendavi, cum antea passim legeretur, *quia hoc nemini volebat innotescere commissum, nihil nuntio respondit qui ad eum à consilio erat missus, tamen* &c. primum enim illud *innotescere* in quodam impresso (mss. enim hujus auctoris libris deficimur) non erat: & illud *à filio* verum esse testantur omnes Rom. rer. scriptores, & in iis Livius lib. I. Decad. I.

Cap. eod. ex 6. Natione Cyrrestem.] Alii: *Tyriestem.* Sed frustra sunt. Cyrrestes dictus à Cyrro, urbe Syriæ, de qua re vide Stephanum de urbibus. & Jos. Scaligeri divinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Rust. annotationes, seu oracula sunt.

Cap. eod. ex 8. Sub quibus.] Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, sed tamen non placet. Utique, cum præcedentia alii sic legant: *profectionis suæ sensus obtexuit Galliarum.*

Cap. eod. ex ult. Vereris ne tubam.] Rom. editio: *vereri se ne tuba id audiat*: ora libri Wecheliani; *vereris ne tuba id audiat.* Illud tolerabile, hoc minimè.

Cap. 2. ex ult. Intellexit quod.] deest *conjunctum, unitum*, aut simile quid.

Cap. 3. ex 6. Neque obsidioni.] Tolerandæ s. aliàs legitur *subsidioni*, & mox *amandandi*, pro *emittendi.*

Cap. 4. ex 8. Assecutus est ut Poro.] Ita procul dubio scribendum, & nugas agunt, qui legunt: *& ubi eo more exercitationis assuetus est, quia Porus adversa ripa caveret.*

Monœ-

Monœcium trajecit.] Qui potuit? Monœcus Liguriæ portus cum sit, teste Plin. lib. III. cap. v. sive, si Lucretio credimus, statio potius, nominis rationem ab Hercule sortita, qui prope eum locum habebat ædem, in qua solus colebatur? omnino est restituendum *Monychium*. Sive *Munychium*, aut certè *Munychiæ*: est enim Munychia tumulus oris angusti, à quo protendebatur murus 40. stadiorum longitudine, Athenas cum Pyrœo duobusque aliis portubus connectens. Vide Plutarchum in Phocione, dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib. XIV. Cap. 5. ex 7.

Similibus fossis c.o.t.d.t. castra confodit.] Aliæ editiones: *sublimibus fossis c.o.t.d. castra confudit*. Non placet. Eod. cap. ex 11.

Locoque iniquo circumventus.] Benè quod idem hoc exemplum lib. IV. cap. v. iisdem verbis repetitur. Hic enim vocibus aliquot, quas nos inde supplevimus truncatum, absque ulla idonea sententia ita legebatur: *prædatum profectus ad Hasdrubalem, & ad primos tantum &c.* Eod. cap. ex 12.

Illas quoque angustias.] *Ille* vulgato, in *illas* commutato, & reliquis ita constitutis, ut editiones vett. legebant, locum emendavi. Qui antea in impressis omnibus (& jam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, sexaginta annis, prodierunt) male ita circumferebatur: *Ille per angustias, noctu eruptione facta cùm eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.*

Qu. Cœditium.] Vide Agellii sive A. Gellii Noctes Atticas lib. III. cap. VII. Cap. eod. ex 15.

Calpurnium Flammam.] Pro cognomine hujus Calpurnii irrepserat in libros vox *fama*, sed pessimè. Vide Florum cap. 2. lib. 2. & Plinium lib. XXII. cap. VI.

Caudinæ cladis.] Aliæ editiones; *Claudianæ c.* sed fugit eos ratio, digniores que sunt ad furcas Caudinas qui ablegentur, quam qui in officinis typographicis præsint, qui nobis ita contactu suo omnia fœdant. Cap. eod. ex 16.

Cap. eod. ex 17. Ad exercitum hostium.] Fortè an leg. *ab exercitu h.*

Cap. eod. ex. 20. In Vesuvio obsessus.] Hæc proculdubio vera lectio est, quidquid illi insaniant, qui modò *Lesbio*, modò *Besbio*, modò denique *Vespio* portenta mera, non montium nomina hic somniant Ut enim Plutarch. (in M. Crasso) nomen ipsum montis non ponat, conjiciendum tamen relinquit, ex descriptione ejus, non alium se quàm Vesuvium, (qui Campaniæ non Liguriæ, ut Servio placet, mons est) seu Vesevum, (utroque enim nomine censetur) dicere, atque eum Vesuvium de quo Plin. cap. 5. lib. 3. quem vide.

Clodium ita terruit.] Habent pleræque editiones, *gladio ita terruit*: quam lectionem cum meras nugas viderem, consideravi diligentius, & ni fallor, non id quod pueri dicunt, sed germanam Frontini scripturam, quæ est ea quam expressi. Clodius enim Glaber prætor is fuit, cujus à Spartaco ex Vesuvio erumpente, & copiæ profligatæ, castra capta sunt. Plutarchus in M. Crasso, & Florus lib. 3. cap. 20. cujus verba adscribam, quod ea & huic & superiori proximæ emendationi ita confirmandæ sunt, ut sperem nullum deinceps scrupulum in animis hominum de his quidem relictum iri. sic igitur Lucius: *Prima velut ara viris mons Vesuvius placuit, ibi cum etiam obsiderentur à Clodio Glabro per fauces cavi montis &c.*

L. Varino.] Variè hujus viri prænomen, sicut & nomen traditur: dum aliis hoc modo nostro scribitur, cum quibus Plutarchus facit, nisi quod *Publii* non *Lucii* eidem prænomen esse vult: aliis magis placet *Q. Varium* vocare: à quibus stat epitome Liviana, nonnullis etiam *L. Varinium* appellare, potius sedet.

Cap. eod. ex 25. Crura veste contegere.] Melius hoc quàm Parisien. *i. v. contingere.*

Cap. eod. ex ult. Certa Fabio.] *Cuncta Fabio renuntiassent*, alii. & audebo dicere, rectè: quid enim certis renuntiatis, & quod res erat, insidias metueret Fabius?

Cap. 6. ex 2. Suffugere & iter.] Alii, *fugere*, quidam etiam, *sufferre*. Sed recte nos. *Suffugere* hic est, non re vera fugere, sed fugæ speciem præbere.

Rates

Ratis consternerentur.] Pessime quidam; r. *consternerentur.* Cap.7. ex 2.

Utilior e.t.q.s.c.potuisset.] Alias; *utiliore e.t. q.s.c.voluisset.* Minus eleganter. Vide Curtium lib.VII. longe aliter hæc narrantem. Cap eod. ex ult.

Ad Sitium moverent.] Quidam *à Samnium*, se [illegible] parum bene & hi, & illi. Aut enim Livii monimenta auctoritate privandum est; aut legendum, *copias ad Clusium moverent* Sic enim ille lib.X.Dec.I.(Fabius puta & Decius) *Fulvio ut ex Falisco, Posthumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit.* Neque Livius tantùm, sed & res ipsa ita scribendum clamat. Enim, *Sitium* urbem arbitror te, nisi in Utopia, nusquam terrarum posse invenire. & *Samnium* legi non debere, ex eo palam est, quòd tum Samnites ad sua tuenda dilapsuri fuerint, non Hetrusci, quorum finibus exercitus Samnio, quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam est, admotus, damno esse nequiret. Quæ ratio in Clusio Thusciæ, sive Hetruriæ oppido, contraria est. Erat autem & in Umbria antiquitus Clusiolum oppidum, cujus meminit Plinius lib.III.cap.XIV. quem etiam consulendum censeo cap.V.ejusdem libri de Clusinis novis, & veteribus Hetruriæ populis. Cap.8. ex 1.

Et sonum jussit continuare.] Inveni ad marginem Colon.edit. *& sonum jussit, continuere se & arbitrarii &c.* Omissis illis, *quos retentos volebat.* Quæ & ego semper ut à mala manu profecta suspectavi, ideoque legendum conjeci, *agi mulos cum fremitu & sono jussit, & continuere se illi arbitrati castra Cæsarem movere.* Neque me adhuc conjecturæ hujus pœnitet. Cap.eod. ex.9.

Advocato in Cariam.] Leg. *avocato in C.* Cap.eod. ex ult.

Nocentibus attenderunt.] *Accesserunt*, alii. Male, & malim ego *intenderunt.* Cap.9. ex 3.

Naturam Romanorum.] Vocem *naturam* in recentioribus omnib. sive incuria, sive judicio alicujus Cap.10. ex 14

sine

dubie usus erit istius doli. Neque enim is oppidanorum mos est, portis patefactis hosti adventanti de nocte occurrere. Quæ res facit, ut libentius legerim *interdiu appelleret*. Nihilominus ut cetera omnia, itidem hoc judicio doctiorum lubens meritò relinquo. Et videant iidem illi sit ne paullò inferius reponendum, *impetum fecerunt*, pro eo quod vulgo circumfertur, *impetum facerent*.

Cap. eodem exem. 6. Cum confluerent] Mirum ni Frontinus scripserit, *quò cum confluerent*. Vel sic, *cumque eò confluerent*.

Cap. 13. exem. 4. Aliqui & jumentum in adversam partem infulserunt.] Facilè sit adferre verbum rei significandæ conveniens. Sed impudens planè sit à libris discedere, si sententia constitui possit ex iis, quæ isthinc suppeditantur. Ora Parisiensis editionis habebat, *aversam partem inflixerunt*. Miror inde non potuisse emendari ab amico nostro, qui fatetur sibi N.L. poterat enim sic, *aliqui & jumento in aversam partem inflixerunt*. Vel hoc modo *aliqui & jumento aversam partem inflixerunt*. Conjuncta nimirum cum verbo veteri Fligo præpositione, quæ tamen casum præcedentem regat. Eadem hallucinatio & in Curtii lib. VII. *Idem Asiam, & Europam finis interfluit*. De Tanai fluvio illa dicuntur. Veram & genuinam scripturam esse præstabo, quam in membranis repererant alii, quamque malè illi repudiarunt. Hanc scilicet, *Idem Asiæ & Europæ fines interfluit*. Certè usitata, imò & Curtiana phrasis libro III. *Pinarum* (inquit) *amnem, qui duo agmina interfluebat*. Idem libro VII. *Viginti millia latronum erant, fundis sagittisque pugnam invadunt*. Idem lib. IX. *ne infregeritis manibus meis palmam, qua Herculem, Liberumque patrem si invidia afuerit, æquabo*. Iterum lib. eodem: *quàm procul abessent mari*. Pari phrasi ab illo scriptore dictum illud lib. V. *Persequi idipsum iter, quo pridie pulsi fuerant, ne dubitaret*. Quo loco quàm varient codices, quàm æstuent correctores, non est nunc pretium operæ referre. Redeo unde discesseram. Jumento in partem aversam litteras quando-

quandoque inflixisse, id est per posticum commisisse, ait noster Frontinus, donec transissent stationes hostium. Idem innuit, quod proximè præmissum est, *pecoribus quidam insuerunt litteras*,

Ut crucibus velut gubernaculis dimissis.] Scribe *demissis*. Cap. eodem exemplo 5.

Vigiles quosdam excitavit.] Legendum meo quidem judicio *excivit*. Non hoc primum est, cùm hæc verba *excitare*, & *excire* in mutuum locum immigrarunt. Deinde quis hoc toleret, cui vel mica salis insit; à tribuni cornicularii, vel à circatoribus vigiliarum vigiles excitari? Apulejus VIII. de Asino, extremo: *Tinnitu cymbalorum, & sonitu tympanorum, cantusque Phrygii mulcentibus modulis exercitus, procurrit obviam*. Non est per sententiam, ut aliter iste auctor scripserit, quàm *modulis excitus*. Cic. III Officiorum. *Sintne igitur insidiæ, tendere plagas, etiamsi excitaturus non sis, nec agitaturus*. Malim, *exciturus*. Idem verbi videbis restitutum auctori De viris illustribus à doctissimo adolescente Andrea Scotto. Lubet ad alios quoque scriptores excurrere, & Q. Curtio Rufo duo vulnera obligare, imprimis lib. VIII. *Itaque protinus injicit fratri manum, & in regiam pervenit: excitisque custodibus corporis ad salutem regis pertinere, quæ adferret, adfirmat*. Iterum lib. eod. paucis admodum interpositis, *Ptolemæum ac Leonatum excubantes ad cubiculi limen exciverunt*. Ubi vulgo legas, *excitatisque excitaverunt*. Cap. 14. exem. 1.

Quia frumento defici videbantur, horrea tota nocte circumduxerunt: captivos deinde præcisis manibus dimiserunt.] An ne mirum est depravatissimam illam interpunctionem adhuc non mutatam? repono *horrea tota nocte circumduxerunt captivos: deinde, &c.* Phrasim scio animadvertis, de qua nos paullo antè egimus. Cap. 15. exem 4.

Etiam ex consuetudine ut socii exciperentur.] Distractione prioris vocis sententiam juvo, *Et jam ex consuetudine*. Cap. 16. exem. 2.

Cap. eod: exem. 13. Per tempus idoneum datis pollicitis.] Jam diu illa pollicita data erant, boni correctores cùm figuratam verbi ducere significationem non caperent, aliò, nescio quò, nos abducere conati sunt. Eos sequatur qui volet, ego hic consisto, & reperi qui ad meas partes accederent, scriptum videlicet à Frontino fuisse, *ductis pollicitis*. Ut liquidius de re judicare possis, en in promptu testimonia. Cæsar: *ducere diem ex die Hædui*. Cicero: *suadere institui, ut bellum ducerent*. Par phrasis illa Curtii: *Trahendi belli vix ullam esse rationem*.

Cap. eodem exem. ult. Qua spe simulatos Thracas emisit.] Vide recténe constituta sit sententia adjectione unius litteræ, *spe stimulatos*. Curtius libro IIII. *satisque omnibus stimulatis opus orsus*. Quo loco legendum aliquando putavi, *fatisque*. Ceterùm non id jam agitur. Iterum Curtius libro VII. *tandemque eodem metu stimulante*. Denique nemo non dixit *spe, metu, pollicitis, præmiis stimulari, incitari, &c.*

Cap. 17. exem. 6. Cum exemplum hoc suspectum mihi esset de mendo, idque de disciplina militari cognitum haberem, pluribus copiis minora interdum castra fieri solere, quò hostes lateret militum numerus; eò conjectura ductus sum; ut emaculandum putarem hac ratione, *in castris, quæ arctiora solito industria fecerat*, pro, *ampliora solitò*. Post vidi & historia ipsa castrametationem illam, quam suspicatus fueram, comprobatam iri. Cæsar v. belli Gallici: *Consedit* (inquit) *& quàm æquissimo loco potest castra communit. Atque hæc etsi erant exigua per se vix hominum millium septem, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum quàm maxime potest contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.*

Exemplo eodem. Qua re prœlio aptatos.] Dicam quod suspicor: legendum videri, *qua re prælio captato*. Interim audiamus quid sint dicturi alii.

Cap. eod. exem. 7. Continendo militem juxta munimenta.] Error, ni fallor, ex notis, quibus olim utebantur librarii. Corrigendum judico, *intra munimenta*. Neque

aliò

illò sola conjectura me duxit, sed authoritas ipsius Cæsaris, à quo didici. Q. Titurium hunc Sabinum legatum suum, etsi idoneo omnibus rebus loco, tamen castris sese tenuisse, eaque re non solùm hostibus Gallis in contemptum venisse; verùm etiam Romanorum militum vocibus nonnihil carptum. Cæsar lib. III. belli Gallici.

IN LIBRUM IV.

QUo facto, quos tum habebat.] Locus duno procul non integer, quem vide, si de conjectura rectè emendarim, *quos secum habebat*. Magnum de hoc exemplo certamen, & in quo perpurgando duos scio amicos meos operam posuisse. In libris vulgatis ita editur, *M. Cato memoriæ tradidit in furto comprehensis, inter commilitones dextras esse præcisas, aut si lentius animadvertere voluissent in principes, sanguinem missum.* Fuit qui abjectis primum verbis illis, *inter commilitones*, reliqua sic legeret & interstingueret: *aut si lenius animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum.* Quòd præter alias notiones, principia locum in castris denotent, ubi & aperta vena hanc animadversionem in milites exercuerint. Eam opinionem alter quoque approbavit. Attamen alia mihi stat sententia, & quod liberum semper fuit, ab amicis hic dissentio. Nam ab eo quod editiones vulgatæ expressum habent nihil abjicio: & quod amplius est, nihil immuto: nisi forte legi mavis, *at si lentius animadvertere voluissent in principes.* Sic enim exemplum totum accipio, ut principes seu principales milites, qui privilegiis muniuntur, opponantur gregariis, contubernalibus, quos hic à Catone commilitones appellatos reor. Præterea acerbior pœna, ac subita magis, præcisio dextræ: lentior vel si aliam lectionem hactenus amplecteris lenior animadversio, quæ sanguinis missione infertur. De qua pœna nos ad Vegetium, & multis vir clarissimus Antonius Muretus in suis Variis.

Cap. I. exem. 8. Cap. eodem exem. 17.

Cap. eodem exem. 21. Qui exercitum deseruerant damnati.] Perlibenter nomen *exercitum* abjecerim, quòd sciam apud antiquos ferè absolute deserendi verbum, itidem desertorum usurpari. Testes mihi Jureconsulti nostri plus mille locis. Eam phrasim ope veterum codicum, & apud Vegetium reposui, & in quadam constitutione Codicis Justinianæi. Ceterùm ne longius abeamus, ipsum potius Frontinum in causa propria advocandum puto, hoc eodem cap. exemplo XVIII. *certum* (inquit) *si deseruissent, manere supplicium.*

Cap. eodem exem. 27. Exemplum istud aliis persanandum relinquo. Verba illa, ne auxilia ei submittantur, S. littera geminata sic repono, *ne auxilia eis submittantur*. è reliquis vix ipse Frontinus, si proponantur ut nunc sunt, se expedierit. Consulendi Historiographi, & ipse Frontinus libro eodem, cap. eodem. exemplo tertio à fine. Item Livius & Valerius Maximus lib. II. cap. VII.

Cap. eodem exem. 29. Quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis jussit.] Aliud profectò latet in his verbis, *galeatos & discinctos*, quàm arbitrere. An ne galeam Frontinus illi reliquerit, qui jam ante militari cingulo à Sylla privatus est? nunquam inducar, ut credam. Mutanda forte vulgata lectio, *discalceatos & discinctos perstare in principiis jussit.* Frontinus exemplo superiori: *cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, jussit.* Paribus fere verbis Valerius Maximus lib. II. cap. VII. *Jussit eum toga laciniis abscissis amictum, decinctaque tunica, nudis pedibus à manè in noctem usque ad principia, per omne tempus militiæ adesse.* Suetonius Nerone: *prodierit in publicum, sine cinctu, & discalceatus.*

Cap. eodem exem. ult. Stipendium ei omnium non daretur, æraque rescinderentur.] Ora libri Parisiensis habebat, *numeroque rescinderentur*. Id si recipiamus, de vi Frontinus agere possit. Qui enim numero rescindebantur, milites innumeri è matricula sublati dicebantur, & milites esse desinebant. At de his nihil minus quàm somniavit hoc loco Frontinus. Agit enim de iis,

quos alii Æredirutos vocarunt. De quibus nos in commentario ad Vegetium. Tum pro vulgata scriptura testimonium, præter alios, dicet Valerius Maximus dicto cap. VII. *neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit.*

Rutilianum quendam minorem.] Res periculosa est, fateor, absque veterum codicum adjumento in emendatione scriptorum versari, pergam tamen ut cœpi, quod felix faustumque sit, reponamque *quanquam minorem.* Cui optio dabatur duorum exercituum, eum eligit, quem disciplina prævalere intellexit, etsi numero inferiorem. Cap. 2. exem. 2.

C. Cæsar seditione in tumultu civilium amorum.] An retinendum sit, τὸ *seditione*, aliis considerandum relinquo. Cap. 5. exem 2.

Inde optima spolia retulit.] Dii vobis malefaciant audacissimi nebulones, qui bonis scriptoribus corrumpendis ita sedulam navatis operam. Emendo, *opima spolia.* Quorsum enim illa præcedentia, *ducem quoque eorum trucidavit.* Ea spolia opima quæ dux duci detrahebat. Testes mihi Livius, Plutarchus, Festus, alii. Inter quos Varro, qui tamen illius vocis significationem ampliavit. Non absimile mendum in II. Apuleii de Asino: *mittit mihi Byrrhena xeniola, porcum optimum, & quinque gallinulas.* Scribo, *porcum opimum.* Apud eundem Apulejum paullo pòst, *non parvas stipes, imo verò mercedes optimas jam consecutus.* Iterum legerim *opimas.* Cap. eodem exem. 4.

Ut centum denariis murem venisse proditum sit.] Ampliant & addunt ad eam summam alterum tantum Plinius lib. VIII. Naturalis Hist. cap. LVII & Valerius Maximus lib. VIII. cap. VI. Verum enimverò an iis accedendum sit, restituendumque *ducentis denariis*, ipsi viderint. Cap. eodem exem. 20

Æginenses, cùm à Viatotis liberi & conjuges cæderentur.] Qui illi *Viatoti*, sive ut in Parisiensi editione erat, *Viathoti* essent, ignorabam fateor, quare super eo nomine Janum Palmerium no- Cap. eodem exem. ul.

ſtrum quoque conſului, qui verbis ſcriptoris hujus lectis ac relectis, reſpondit legendum videri, *cum à Bœotiis liberi*. Neque Apollinis magis verum atque hoc reſponſum fuit. De Bœotiis Strabo lib. IX. Ptolem. lib. III. Pauſanias, alii. Sunt etiam, qui Ægienſes illos, Ægienſes potius nuncupandos arbitrantur, ab Ægio oppido Peloponnenſi.

Cap 7. exem. IX. Quarum jactus & pondere foret noxius, ut diffundendo quæ continuerant alimentum præſtarent incendio.] Germana Frontino ſcriptura, atque diſtinctio reddenda, *& pondere foret noxius, & diffundendo quæ continuerant, ali. p. incendio.*

Cap. eodem exem. 24. Tigracus cùm edixiſſet futurum, ut ex Volonum numero.] En quàm portentoſa nomina invexerint inepti illi, monſtrorum potius, quàm hominum digni nomine. Voces quæ coaluerunt ex notis ſita diſtrahamus *T. Gracchus*. Illis verò librariis non fortunam caſumque ſeditioſorum Gracchorum; ſed mentem meliorem optemus. Nihil erat hac emendatione facilius, quare miror tot correctores hoc mendum non animadvertiſſe.

Exemplo eodem. Totum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes fugiſſent, & ſic eos, & ſua fide, & ipſorum metu exſolutos recepit.] Ad oram libri Pariſienſis pro *fugiſſent*, adſcribi *fuiſſent* non ſum neſcius. At non video qua ſententia id recipi poſſit. Legerim potius, *feciſſe videri*. Vel hoc modo, *miſit qui eis dicerent, id totum exercitum Volonum feciſſe videri, quod hoſtes fugiſſent*. Livium conſule lib. XXIV. & videbis non uſquequaque cum Frontino illi convenire.

Cap. eodem exem. 29. Ut delectos ex toto exercitu.] Mirum, ni procul in ſuas terras hinc ablegandа particula, *ut*: ac paullo pòſt legendum *jubere*, pro, *juberent*. Quemadmodum reliqua verba infinitè ponuntur ſubſequentia, *armare: incitare*.

Exemplo eodem. Qui velociſſimi videbantur, & mediocris ſtaturæ

ſtaturæ erant, parmulis non amplis.] Pro *parmulis* ſcribi voluere Pariſienſes *ſpathulis*. Sed craſſus ille error eſt. Audi quæ poſtea his velitibus arma auctor noſter tribuit, *galericulis, gladiisque ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare.* Parmulam, id eſt, minorem clypeum, tripedalem ſcilicet, & breviorem, quàm erat equitum, velites geſtaſſe, ad Vegetium doceo ex Livio, Valerio Maximo, Oroſio, Eutropio.

Ora oculoſque eorum gladiis peti juſſit, & ſic adverſam faciem cædere coëgit.] Cap. eodem exem. 32. Caveſis credas Frontini hanc ſcriptionem eſſe. Quid enim diſtent illa, *ora oculoſque petere*, ab his, *adverſam faciem cædere*? vide quantas turbas det unius voculæ immutatio, vel adjecto litteræ. Corrigo, *& ſic averſa facie cedere coëgit.* Volentibus hiſtoriographis, & ſententia idipſum flagitante. Tria enim hominum millia à Cæſare ad hoc delecta atque inſtituta memoriæ proditum eſt, ut longioribus telis nobilium Rom. qui à Pompejo ſtabant, non crura, aut femina; verùm oculos & vultus obnixè peterent ac ferirent. Inde ut juvenes illi coma, & ætatis flore decori ferrum ante oculos verſari viderunt, ſtatim abjectis animis, faciem averterunt, ac fugientes cæſi ſunt. Auctor Plutarchus in Pompejo, iterum in Cæſare. Appianus II. De bello civili, item alii.

LOCA

LOCA ALIQUOT A FRANCISCO MODIO BRUG. IN SEXTO JULIO FRONTINO OBITER NOTATA.

Lib. 1. cap. 1. exemplo 4. NEmini volebat commiſſum.] Ita emendavi, cum antea paſſim legeretur, *quia hoc nemini volebat innoteſcere commiſſum, nihil nuntio reſpondit qui ad eum à conſilio erat miſſus, tamen* &c. primum enim illud *innoteſcere* in quodam impreſſo (mſſ. enim hujus auctoris libris deficimur) non erat: & illud *à filio* verum eſſe teſtantur omnes Rom. rer. ſcriptores, & in iis Livius lib. 1. Decad. 1.

Cap. eod. ex 6. Natione Cyrreſtem.] Alii: *Tyrieſtem.* Sed fruſtra ſunt. Cyrreſtes dictus à Cyrro, urbe Syriæ, de qua re vide Stephanum de urbibus. & Joſ. Scaligeri divinas ad M. Varronis cap. v. lib. III. de re Ruſt. annotationes, ſeu oracula ſunt.

Cap. eod. ex 8. Sub quibus.] Non placet hoc, nec habeo quod dicam aliud, ſed tamen non placet. Utique, cum præcedentia alii ſic legant: *profectionis ſuæ ſenſus obtexuit Galliarum.*

Cap. eod. ex ult. Vereris ne tubam.] Rom. editio: *vereri ſe ne tuba id audiat*: ora libri Wecheliani; *vereris ne tuba id audiat.* Illud tolerabile, hoc minimè.

Cap. 2. ex ult. Intellexit quod.] deeſt *conjunctum, unitum,* aut ſimile quid.

Cap. 3. ex 6. Neque obſidioni.] Tolerandæ ſ. aliàs legitur *ſubſidioni,* & mox *amandandi,* pro *emittendi.*

Cap. 4. ex 8. Aſſecutus eſt ut Poro.] Ita procul dubio ſcribendum, & nugas agunt, qui legunt: *& ubi eo more exercitationis aſſuetus eſt, quia Porus adverſa ripa caveret.*

Monœ-

Monœcium trajecit.] Qui potuit? Monœcus Liguriæ portus cum sit, teste Plin.lib.III.cap.V.sive,si Lucretio credimus, statio potius, nominis rationem ab Hercule sortita, qui prope eum locum habebat ædem,in qua solus colebatur? omnino est restituendum *Monychium*. Sive *Munychium*, aut certè *Munychiæ*: est enim Munychia tumulus oris angusti, à quo protendebatur murus 40. stadiorum longitudine, Athenas cum Pyrœo duobusque aliis portubus connectens. Vide Plutarchum in Phocione, dicta & Diana Munychia, quæ apud Pygellam colebatur. Strab. lib.XIV. Cap.5. ex 7.

Similibus fossis c.o.t.d.t.castra confodit.] Aliæ editiones: *sublimibus fossis c.o.t.d.castra confudit.* Non placet. Eod.cap. ex 11.

Locoque iniquo circumventus.] Bene quod idem hoc exemplum lib.IV.cap.V.iisdem verbis repetitur.Hic enim vocibus aliquot, quas nos inde supplevimus truncatum, absque ulla idonea sententia ita legebatur: *prædatum profectus ad Hasdrubalem, & ad primos tantum &c.* Eod.cap. ex 12.

Illas quoque angustias.] *Ille* vulgato,in *illas* commutato, & reliquis ita constitutis, ut editiones vett.legebant,locum emendavi. Qui antea in impressis omnibus (& jam de iis loquor, qui proximis quinquaginta, sexaginta annis, prodierunt) male ita circumferebatur: *Ille per angustias, noctu eruptione facta cùm eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.*

Qu.Cœditium.] Vide Agellii sive A.Gellii Noctes Atticas lib.III. cap.VII. Cap.eod. ex 15.

Calpurnium Flammam.] Pro cognomine hujus Calpurnii irrepserat in libros vox *fama*, sed pessimè. Vide Florum cap.2. lib. 2. & Plinium lib.XXII. cap.VI.

Caudinæ cladis.] Aliæ editiones; *Claudianæ c.* sed fugit eos ratio, digniores que sunt ad furcas Caudinas qui ablegentur, quam qui in officinis typographicis præsint, qui nobis ita contactu suo omnia fœdant. Cap.eod. ex 16.

Ad

Ratis consternerentur.] Pessime quidam; *r. con*:*nerentur.* Cap.7. ex. 2.

Utilior e.t.q.s.c.potuisset.] Alias; *utiliore e.t. q.s.c.voluisset.* Minus eleganter. Vide Curtium lib.VII. longe aliter hæc narrantem. Cap. eod. ex ult.

Ad Sitium moverent.] Quidam *à Samnium*, se parum bene & hi, & illi. Aut enim Livii monimenta auctoritate privandum est; aut legendum, *copias ad Clusium moverent* Sic enim ille lib.x.Dec.I.(Fabius puta & Decius) *Fulvio ut ex Falisco, Posthumio ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit.* Neque Livius tantùm, sed & res ipsa ita scribendum clamat. Enim, *Sitium* urbem arbitror te, nisi in Utopia, nusquam terrarum posse invenire. & *Samnium* legi non debere, ex eo palam est, quòd tum Samnites ad sua tuenda dilapsuri fuerint, non Hetrusci, quorum finibus exercitus Samnio, quæ regio Italiæ, inter Picenum, Campaniam, & Apuliam est, admotus, damno esse nequiret. Quæ ratio in Clusio Thusciæ, sive Hetruriæ oppido, contraria est. Erat autem & in Umbria antiquitus Clusiolum oppidum, cujus meminit Plinius lib.III.cap.XIV. quem etiam consulendum censeo cap.v.ejusdem libri de Clusinis novis, & veteribus Hetruriæ populis. Cap.8. ex I.

Et sonum jussit continuare.] Inveni ad marginem Colon.edit. *& sonum jussit, continuere se & arbitrarii &c.* Omissis illis, *quos retentos volebat.* Quæ & ego semper ut à mala manu profecta suspectavi, ideoque legendum conjeci, *agi mulos cum fremitu & sono jussit, & continuere se illi arbitrati castra Cæsarem movere.* Neque me adhuc conjecturæ hujus pænitet. Cap. eod. ex.9.

Advocato in Cariam.] Leg. *avocato in C.* Cap. eod. ex ult.

Nocentibus attenderunt.] *Accesserunt*, alii. Male, & malim ego *intenderunt.* Cap.9. ex 3.

Naturam Romanorum.] Vocem *naturam* in recentioribus omnib. sive incuria, sive judicio alicujus Cap.10. ex 14

sine

ſine judicio correctoris, omiſſam, ex Rom. antique Imp. lib. in locum ſuum repoſui. Sine qua totum hoc inepte ita legebatur: *Jam, inquit Sertorius, Romanarum cohortium per hoc vobis exemplum oſtendi milites &c.* caſſa nux.

Cap. 11. ex 3. Ut decimam t. p. f. t. cogeret & cæteros puderet.] Ad oram libri mei erat: *ut decimani t. p. f. t. cogerentur & cæteri pudore ne &c.* ſequor te, quicunque es. Porrò vide hac de re Cæſarem ipſum, lib. 1. de bello Gall.

Cap. eod. ex 6. In ſervitutem adductis.] Legerim lubens *in ſ. abductis.*

Cap. eod. ex 10. Lucum ex quo.] Liquet mihi ita legendum, apage igitur illud *locum*, quod vulgo hunc locum occupavit.

Cap. eod. ex 12. Ex Scythia.] *Ex Syria* alii. Quod ut hoc tempore in medio relinquo (etſi, cur relinquam, cum ex Plutarcho in Mario conſtet, mulierem hanc & natione Syram, & nomine Martham fuiſſe) ita male quoſdam *magam* pro *ſagam* hic repoſuiſſe ajo. Magi enim qui ſint, ſcio, magas neſcio.

Cap. 12. ex 1. Ludite, inquit, milites.] Alii *audite inquit m.* mihi neutrum ſatis placet.

Cap. eod. ex 3. Adhortatuſque devicit.] Forte: *adortusq. d.*

Cap. eod. ex ult. Ineunda pugna eſt.] quidam: *jucunda p. e.*

Lib. II. Ex Præfa. Et eorum.] Mutavi diſtinctionem, cum legerent omnes, *& deinde ea quæ poſt prælium & eorum quæ ad prælium &c.* male. Neque enim dicturus eſt de ſpeciebus eorum, quæ ad prœlium pertinent, ubi de iis egerit, quæ poſt prœlium agi ſolent, cum id nec recte nec ordine fieri poſſit, ſed poſtquam de quibus acturus eſt indicavit, quæ ſunt ea ipſa, quæ in prœlio, aut poſt prœlium facienda ſunt, tum ſubjungit: *& eorum quæ ad prælium pertinent ſpecies ſunt*: quæ ſequuntur. ſ. tempus & locum pugnæ eligere, aciem perite inſtruere, inſidiis hoſtem circumvenire, aliaque de quibus hoc libro acturus eſt.

Cap. 1. ex ult. Apud Ægoſpotamum.] Alii *Ægeopotamon,* quidam

quidam *Egeopotaneos*, nonnulli *Ægeopotamos*. Ego secutus sum Stephanum cui αἰγὸς ποταμὸν (sonat Latinis capræ flumen) oppidum ad Hellespontum est, à vicino ut puto flumine nomen habens, qui Ægos vocatur, Plin. cap 58. lib. 2. & cap. 2. lib. 4. & ad cujus ostia scimus classem Atheniensium à Lysandro captam fuisse. Vide Plutarchum in Lysandro.

Aversumque & eorundem partem perturbantem.] Sic videor partim ex libris, partim de conjectura rectè emendasse, cum legeretur pessimè, *adversumque & eorundem partem peditum turbatam insequutus*. Pessimè inquam. Quod ego correxi, cum *perturbantem* in quadam editione invenissem, litera una ex voce *adversumque* abjecta. Cap. 2. ex 4.

Cornibus confligatis.] Puto leg. *c. profligatis*. Nihil tamen volui contra omnium librorum consensum loco movere. Cap. 3. ex 5.

Baleares Maurosque.] Plurimi: *barbaros Maurosque*, quasi non omnes sint æquè barbari. Livius: *Hannibal ad terrorem primum elephantos* (LXXX. *autem erant. q. n. v. i. a. a. b.*) *instruxit, deinde auxilia Ligurum Gallorumque Balearibus Maurisque admistis.* Cap eod. ex 16.

Retrò vel in latera.] Alii: *rectà vel in latera concederent*. Quod manavit à Livio, in quo est: *ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram lævamque discursu &c.*

Quorum pernicitati.] *Q. pervicaciæ*, alii. & rectè, desperatione enim veniæ, verisimile est tales Italicos fuisse. Cap. eod. ex 17.

Tum prosignanis] *Tum post signanis*, quidam. & ita videtur legendum planè. Vegetius lib. II. cap. VI *in secunda acie post aquilam & imagines cohors sexta &c.*

Palustri prœlio Pharsaliæ.] Hoc mihi merum ænigma est. Videant & considerent amplius, si quibus Hortensii sphynx domi est, à libris enim hactenus adjuvamur, ut alii etiam, *palestrialis*, alii *palepharsoli* reserant. Quæ talia sunt, ut etiam magis mihi aqua hæreat, suspicabar igitur legendum *illustri prœlio*. Sed somnium hoc merum. Cap eod. ex 22.

Sed deinde c.i.s.r.ad res subitas.] *Ad res futuras*; alii. Insicerè, legerim etiam lubenter & hic & in seqq. *Sed dextro latere &c.* & *sex* utrobique pro *sed*, quod minus convenire videtur. Qua de re consulatur ipse Cæsar III.de bello Civili.

Cap eod. ex 23. Refugiendo diducerent.] Optimè ita. Malè igitur alii; *refugiendo reducerent*. Sententia enim postulat verbum quod sparsum equitem significet; diducendi autem huic rei unicum. Sic Cæsar lib. VI. Bel. Gal. *Dimittendæ plures manus, diducendique erant milites*. Porrò putem etiam in fine omisso τῷ *non* legi posse, *ne quis locus ejus victoriam moraretur*: pro *ne quis non locus ejus victoriam miraretur*. Et si melius hoc est.

Cap 4. ex 1. Romani fiducia concitati.] Alii: *Romanis f. concitatis*. Sed quo tum verbum *propulere*?

Cap. eod. ex 4. Ætolis qui præsidio.] Intricata lectio, nec in libris auxilium. Nam quod quidam pro *Ætolis*, *Calliodromiacolis* habebant. Id etiam à portento (nisi fortè *Callidromiaccolis* ex eo faciendum est) propius abest. Legerim tamen ego ex Plutarcho, qui sexcentos Ætolos cacuminibus Callidromi montis ab Antiocho præsidio impositos, à Catone profligatos scribit: *dejectis jugis Callidromi montis Ætolis, quorum præsidio tenebantur*, aut certè, *qui ea præsidio tenebant*. Malimque etiam postea *super imminentem regiis castris collem*, quàm, *supereminentem*. Considerent docti.

Cap. eod. ex 7. Apud Calamarcum.] Alii: *apud Calamatium* de quibus nihil scio nisi nescio, Plutarchus sanè horum non meminit, sed hoc dicit tantùm: quæ hic narrat Frontinus, non procul à stagno Lucano accidisse.

Castum & Canimocum.] Alii, *Castrum & Tanonicum*. Sed videtur ex Plutarcho legendum; *Castum & Canicium*. Vide Crassi vitam.

Cap. eod. ex 10. Clarè prædicavit.] Quidam: *clamare cœpit*.

Cap. eod. ex 16. Interceptus est.] Aliàs *interemptus est*. Minus benè.

Cap. 5. ex 8. Simulata fuga regredi.] Alii *f.f. recessit*. nonnulli *f.f. recedi*. Hinc facile est videre, verum esse nostrum.

Palantes effunduntur & convulnerant.] prius ab edit. Rom. est, posterius à conjectura. Referebant enim omnes: *in planis effunduntur & cum vulnerant &c.* non placet etiam illud quod præcessit, *securi fer vatique pabulo*, pro, *s.oneratique p.* videant eruditi. Cap. eod. ex 31.

Apud Cathenam.] *Apud Cantennam* alii fortè, *apud Catanam.* Plutarchus videtur dicere in Rhegii peninsula factum. Cap. eod. ex 34.

Casti & Gannici.] Repone ex Plutarcho, *Casti & Cannici.*

In Aphrica, bello civili.] Ita scribo de certissima conjectura, contra omnes libros, in quibus aut *in Aphrico bello* aut *Aphricæ bello legitur.* Cap. eod. ex 40.

Aversumque deinde.] Et hoc à conjectura est, cum libri *adversumque* haberent. Cap. eod. ex 43.

Dimisit ire legatos.] Ad oram libri notatum inveniebam: alias, *dimisit per relegatos.* Hinc non dubito, quin faciendum sit; *dimisit properè legatos.* Et vide, quisquis es, mecum facies. Cap. 7. ex 4.

Reliquis Pompejanarum.] Lego *reliquiis P.* Cap. eod. ex 13.

Haberet Catinenses.] Pleræque editiones, *h. Causenses.* Nugæ, vide Plinium cap. VI. lib. IV. & cap. XXXIV. lib. VI. Cap. 11. ex 2.

Nomine Lucejo.] Alii *n. Alicio* sequutus sum, quod Plutarchum in Scipione sequi video. Cap. eod. ex 5.

Pro nuptiali munere.] Reliqui, *pro nuptiali gratia restituit.*

In finibus Ubiorum.] Hoc feci de conjectura ex voce Cubiorum, quæ quorundam librorum margines occupaverat. Nam aliorum, *in finibus Galliarum* minus quàm nihil est. Quid enim Galliæ ad Germanicum? Flori certè sunt ea verba quæ sequuntur: *per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella extruxit, Bonnam & Gesoniam cum pontibus junxit &c.* Hinc conjiciat qui volet reliqua, & Ubii quanto intervallo Bonna distent, consideret.

Si acie fusi essent.] malui hoc quàm aliorum, Cap. 13. ex 1.

si acie fugissent, & lego *spargeretur*, pro, *par-eretur*. Consideret qui volet.

Cap. eod. ex 2. Eaque sectantes.] Alii, *eumque sectantes*, quidam etiam, *eisque insectandæ Antiochi &c.* Quæ quid sibi velint. Nisi fortè scribi debet; *eisque insectandæ Antiochi equites moratos, effugit.* Quod parum abest, quin verum suspicer.

Cap. eod. ex 5. In armis & vulneribus.] Sic Colon. editio. Paris enim pessimè habebat; *eumque non armis sed vulneribus oneratus tranavit.* Malim autem ego, *eumque & armis & vulneribus &c.*

Cap. eod. ex 7. Reliquo die.] *Alio die*, aliàs.

Cap. eoe. ex 10. Hærentesque imitati.] In margine erat, *à ventisque nutari.* Gerræ.

Lib. III. cap. 2. ex 1. Expressit ut.] Ita omnino legendum, non, *oppressit.* Nec rectè pro *Luca* est in aliis, *Lueria.* Vide Plin. Stepha, de urbibus, alios.

Cap. 4 4. Fecisse dicitur.] Sequitur in omnibus: *Quintus Curtius*, tanquam eo stratagemate ille usus sit. In quo risi suaviter, tam multos correctores, non hoc saltem vidisse, ea verba ab aliquo primum in margine adscripta, qui monere vellet, exemplum sequens à Curtio esse, postea temere in contextum esse recepta.

Cap 6. ex 2. Delminium.] Varie hoc legitur, aliis, *Delminum* aliis, *Delvinum* scribentibus, quos frustra esse, cap. XII. lib. IV. Florus, & cap. ultimo lib. II. testatur.

Cap 7. ex inscriptione. Et vitatione aquarum.] Lege meo periculo; *& vitiatione a.* quod probat, & confirmat extremum hujus capitis exemplum.

Cap. eod. ex 4. Egeri terram.] Ita scribo de conjectura. Cum libri *aggeri* habeant. Suspicor etiam tertio exemplo vitium subesse.

Cap. 9 ex 3. Velut consulto præcipit.] Probavi hoc, præ illo, *cum saltu p.*

Cap. eod. ex 6. Qua non obsistebatur.] Rectum hoc, & falluntur qui legendum statuunt, *quà non obsidebantur.* Quod tamen plures libros occupavit.

Ignem

Ignem acervis.] Quid hac emendatione facilius? cum in aliis libris, *ignem acerbum*, in aliis, *ignem acervis* inveniretur? & tamen nemo hactenus hoc aut vidit, aut certe videre curavit. Cap. 10. ex 5.

Segobriensium.] Restitui his populis suum hoc loco nomen, ex exemplo IV. cap. seq. hic enim habebant libri omnes aut *Socobrigentium*, aut, *Etobrigensium*, quæ nihili voces sunt. Et si, ne exemplo quidem IV. quo dixi, recte legitur in quibusdam, imo omnibus recentibus libris, *Segobrienses* pro *Segobrigenses*. Segobrigenses populi Hispaniæ Plinio cap. III. lib. III. & Segobrica urbs eidem ejusdem Hispaniæ cap. XII. lib. XXXVI. quam opinor eandem esse cum ea, quæ Straboni lib. III. Σεγόβριγα vocatur. Cap. eod. ex 6.

Et jumentum in adversam partem.] De hoc loco mihi non liquere fateor. Tantum pono aliàs hic legi, *aversam partem inflixerunt*. De qua re cogitabo per otium diligentius, interea videant etiam alii, quid spei putent. Cap. 13. ex 4.

L. Lucullus Cyzicenos.] Nota res omnibus, & tamen hoc *Cyzicenos* ita turpiter corruptum in libris plerisque est, ut pigeat pudeatque ineptissimarum ineptiarum. Cap. eod. ex 6.

Scultellam amnem.] Alii *Scultenam*. Neutri recte. Tu lege *Scultennam amnem*. Et consule Plinium lib. III. cap. XVI. & Philipp. Cicer. V. Cap. eod. ex 7.

Aregna urbs.] *Aregua* quidam, pessime. Hirtius, seu quis alius est de bello Hispan. *Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare &c.* item: *ita firmissimum ejus* (Cæsaris puta) *præsidium Ateguam proficiscitur*. Et sexcentis aliis locis. Cap. 14. ex 1.

Vulturni fluminis.] Hoc reposui ex Livio, Plinio, aliis. Vulturius enim fluvius, Casilinum neque interfluit, neque præterfluit: dubitandumque adeo relinquitur, sitne aliquis tali nomine fluvius. Cap. eod. ex 1.

Semper nequam eris.] Aliàs: *semper necessarius nequaqam eris*, ego quomodo hinc me expediã, nescio. Lib. IIII cap. 1. ex 1.

Statuentum.] Ita plerique: quidam, *fatuentum*. Cap. eod. ex 15.

Cap.eod. ex ult.) Sed puto utrosque falli, reponendúmque *circa urbem Beneventum*. Vide Plutarchum in Pyrrho.

Cap. 2. ex 2. Æraque rescinderentur.] Recte, & hi ære diruti vocabantur auctore Varrone. Nugantur igitur, qui pro his *numeroque rescinderetur* reponi postulant.

Cap.3 ex 6. Arbitrabatur, præoptavit.] Alii, *a. punctavit*. Quod si Latinum est, castrense & militare est. Natum à punctis sive puncturis, de quibus Vegetius c. VIII. lib. I. & cap. v. lib. II.

Cap.eod, ex 7. Ad cœnam vacabat.] Alii, *ad c. vocabant*. Fungi, non homines, qui non videant dictum à Frontino, *vacare ad cœnam* pro, *vacare cœnæ*.

Cap.6.ex ult. Sagulo tectus.] Plures, *sacculo tectus*. Sed nesciunt illi ista Livii: *multi sæpe militari sagulo opertum* (Hannibalem s.) *humi jacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt.*

Deductum ad longiorem.] Alii, *edoctum ad l. o. rejecisset*. Verum quid igitur sequitur, *exauctoravit*.

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM ET VERBORUM, IN COMMENTARIUM STEWECHII AD VEGETIUM.

A.

ABLATIVUS pro Dativo veteribus placuit 38. & contra, ibid.
Accensi, Ferentarii, id est, levis armaturæ 204
Accensi milites unde nomen habeant 203
Acerbitas in militibus puniendis vitanda 324
Acetum, vinum, oleum, &c. condenda ante hostium adventum 399
Aceti tribus horis conficiendi ratio ibid.
Aceto potius quàm aqua materies machinis tegendis madefacta 420
Achillis arma cur Vlyssi adjudicata 402
Acies unde dicta 357
Acies bene instructa multis victoriam tradidit 339
Acies bello navali ad similitudinem lunæ instructę 553 exemplum istius aciei non inelegans 553 de acie navali instruenda quare præcepta difficulter dari possint 553
Acies dum instruitur quę cavenda sint 338
Aciei parti illi, quæ flumine, civitate munita non est, equitatum & ferentarios omnes adhibere oportet 358
Aciei pars sinistra quasi manca 356
Aciem dum ordinas, cautè providendum necubi sinum habeat, aut curuaturam 355
Acta Romę conscribebãtur 196 etiam in castris ibid.
Actuarii qui acta scribebant ib.
Actuariis exercitus pecuniam quasi mutuam dare militibus permissum ibid. quo fænore 197 lis inter eum & militem emergens ubi decisa 197
Actarios quidam nuncupant ib.
Actiaca victoria 468 exinde anni principatus numerari cœperunt ibid.
Ad fundas jacere 405
Ad invicem 395
Admonitores in constitutionibus principum qui 253
Adolescentes Rom. parendo imperare discebant 17 etiam in pace belli incommoda ferebant ibid.

Adoreum militibus datum 144
Ad plenum 320
Adsentientium militum, signum erat manus extollere 3 7 item clamorem tollere 318
Adscripti, & vacantes 31
Aegyptiorum notæ Hieroglyphicæ 121
Aelianus de instruendis aciebus 36
Aeneatores 272
Aequulanorũ murus qualis 391
Aeredirutus quis 200
Aerei olim clavi in navibus 470
Aes valdè in usu antiquis 470. cognitum ante ferrum 470. quando æruginem contrahat 471 militi resignarum 201 militibus ad trutinam datum ibid.
Aestiva 11
Aestus maris sex horis crescit ac totidem decrescit 488
Aestus marini caussæ 489
Aestus marini imperitus esse non debet qui classi præficitur 489
Aestus secundus navigantibus adjumento est; adversus valdè impedit ibid. id Rom. olim incognitum ib.
Aestum maris pro miraculo Scipio accepit ibid.
Aetate media mulier 18
Agesilaus in exercitatione militum etiã præmia proposuit 46
Agmen quid sit 362
Agmen à tergo quomodo carpatur 285
Agrariæ quid sint 12
Agrarias facere quid sit 311
Agrariæ restitutę apud Vegetium 311.312.384
Agri militibus dati 145 agri illi ad hæredes suos transmissi qui mil tarent ibid.
Alacritatem militum augere- potius quàm reprimere Imperatores debent 219
Alares equites auxiliariorum fuerunt. 90 iidem forte cum Vexillationibus ibid.
Album quid 84
Alę exercitus quid 357
Alexander Magnus militibus uxores etiam in castris permisit 14 quod successores probarunt ibid.
Alexandri Magni navigia magna 375
Alexandri tabernaculum in castris etiam post mortem erectum 122
Alexander Imp. qua caussa Severus dictus 324
Alexander Severus quales tempore belli in consilium adhibuerit 315
Alexandri Severi in cognoscendis militibus diligentia 323
Alexandri milites 229
Alexandri milites à Caracalla instituti 53
Aliquanti vox Vegetio vindicata 484
Allocutio exercitus quomodo in castris Rom. instituta 316
Altitudo exacta ad perpendiculum 80
Alumine oblitum lignum non suscipit ignem 420
Ambidextra femina non sit 356
Ambrones populi Veget. redditi 333
Ambrones qui ibid.
Ammianus Marcellinus 284 pergnarus militaris disciplinę 447 quo ævo vixerit ibid.
Anguli ad normam 80
Animadversiones in milites aliæ leniores, aliæ acerbiores 261
Anni in XII. uncias distributio 19

Annona in publicis horreis ad cujus pertinuerit curam 400
Annonam dierum XVII. milites fuerunt. 57
Annonæ quinque militibus tandem datæ 150 etiam ampliores 151
Annonæ necessitate ingruente, calones, pueri amandandi è castris 257
alterum item remedium ibid.
Annonariæ præfecturæ prima origo 400 ejusdem dignitas ibid.
Annonariæ aliquot species militum 248
Annonariæ species locis munitissimis deponendæ 250
Annonariæ species à Provincialibus illatę in horreis publicis custodiebantur 248
Annulis ferreis utebantur gregarii milites 130
Annulos passim aureos Severus permisit 130
Annulos pro expeditionum numero Carthaginienses adservarunt 130
Anseres Rom. vigiliarum caussa alebant. 458 ab anseribus Junoni sacris in maxima inopia abstinuisse profuit 458
Antepilani qui 67
Antiochus curribus falcatis usus 372
Antonini Imperat. in laboribus tolerantia 306
Aphri dolosi 15
Aplictum quid 425
Apollinates obsessi quo strategemate Philippum deceperint 459
Appio Claudio Caudici prima trajecti maris gloria apud Rom. debetur 464
Aqua turbida aut palustris quomodo purgetur 244
Aqua vitiatur ex sordibus castrorum 246
Aquæ pluvię excipiendæ modus 410
qui sola aqua pluvia utantur. 410
Aquæ reperiendæ varia signa 407
de iisdem signis ex Cassiodoro epistola proposita 407 408
Aquæ stagnantes Romanos castra mutare coëgerunt 246
Aquæ infectæ quibus hostibus necessario erat utendum 246
Aquęductus nomina ab Imperat. acceperunt 387
Aquila præcipuum signum 118
Aquilæ & signa in hostes projecta ut pugna magis accenderetur 118
Aquila una tantum in singulis legionibus 119
Aquila quanta & ex qua materia ejus sacella 119
Aquilæ signum Juppiter invenit 120
à Trojanis ad Romanos manavit 102
Arbores cęsas facilè renasci, non homines 321
Arbores in usum classis cædere an Principi liceat non numerato pretio 470
Arbores qua luna cædendæ 471
Arcuarii 165
Aræ & simulacra de manubiis confieri solita 148
Aræ & signa de extraneis hostibus tantum consecrata 150
Arenam ignitam sparsertunt 453

Argentum Romæ nondum signatum 200
Argilla cum capillo subacta ad tegendas machinas 420
Argo navis circa Pelium ædificata 469
Argyraspides 53
Arietis descriptio ex Josepho 414
Arietes dissolui & ita in legionibus circumferri solere 415
Arietis inventores primi Carthaginienses 413. Arietis figura mutata seu emendata 414 Arietis constructio perfectissima 413 Arietis Carthaginiensium figura 417
Aries Fabri Tyrii 417
Aries Cetræ Chalcedonii 418
Arietes etiam in testudinibus 455
Arietes columnis jactis confregerunt 453
Arietes impetum sacco paleis referto frangebant 452 quos alii falcibus decidebant ibid.
Arietem laqueis quoque captabant 453
Arietibus & trabes transuersas opposuere ibid.
Arma Barbaris vendere non permissum. 404
Armorum usus ad Barbaros translatus magno rei Romanæ detrimento. ibid.
Arma ex fabricis per angarias vecta ad exercitum 170 Arma non alibi quàm in publicis fabricis fieri debebant ib. qualia privatim fabricari liceret, & vendere ibid.
Arma in prælusione graviora quam in publico prælio 43.
Arma ex armamentariis distributa 60
Arma inversa in funere militum 319
Arma leviora numquam deposita 181
Arma lusoria 755
Arma militum septimo die inspecta 171
Arma, ocreæ, galea ex ære apud antiquos 470 Arma Rom. plerunque ex ære 59
Armorum alienatio desertioni exæquatur 178 interest, quæ arma miles alienarit ibid.
Armorum amissorum aut alienatorum pæna capitalis 179
Armorum surreptorum pæna ib.
Armorum amissorum diversa pæna fuit. 181
Armorum abjectio ignominiosissima ibid.
Armorum fabricæ 169 eas opidatim Mithridates instituit ibid.
Armorum custodes in Rom. exercitu 179
Armare verbi nova significatio 230
Armamentaria ubi arma deponantur 179
Armarium & armamentarium quid differant ibid.
Armatura genus exercitii 44. 188.
Armaturæ sunt milites juniores 45
Armaturæ milites erant 217
Armaturæ inter levem armaturam 187
Armaturæ illæ pluribus à me locis huic auctori redditæ 187
Armaturæ gestus & numeri 44
Armaturarum rectores & scholæ 45
Armidoctores 44
Armillæ civibus datæ, at nullæ auxiliaribus 108
Armillæ militibus datæ 143
Artu pro *artus* 357
Ascogefri figura 294

Aſia Gallorum auxiliis ſæpe uſa 99
Aſpirationis nota ſæpe à librariis ineptè addita, dempta 255. 395
A teneris perfectiùs omnia imbibuntur 16
Athenienſes armaturam quando mutarint 341
Athletas quis primus Romæ dederit 224
Athletæ à matrimonio etiam a Venere prohibiti 14
Athletarum cibus,potus 46
Athletæ, venatores, aurigæ priùs in gymnaſiis exerciti 227 poſteà publicè producti 228
Athletis magnum præmium apud Græcos propoſitum 224
M. Attilius Regulus in Aphricam primus trajecit 468
Auctores criminum 268
Auctores legum ibid.
Auctoritas ſeveritate paranda in exercitu 108
Aucupes bello inidonei 25
Aves cohortales 398
Auguſtus Dominum ſe appellari non eſt paſſus 89
Auguſti diſciplina 35
Auguſti in perpetuum facti cenſebantur. 169 decimo quoque anno imperium ſibi prorogari curabant ibid. unde ille mos ibid.
Auguſtani milites 131
Avitus Imperator agitator fuit 227
Aurelianus Cęſar quàm arctè ſuos milites habuerit 304
Aurigatio Circenſis 225
Aurigatio expreſſa verſibus Virgilianis 226
Aurigæ quale acceperint præmium 227
Aurum illatum pro tyronibus 32
Aurum pro annonis & angariis tributum 32
Auxilia à ſociis ac Barbaris 96
Auxilia unde ſic appellata 100
Auxilia non tantum Romanis comparari ſolita 98
Auxiliis quo anno Rom. in Hiſp. uſi 99
Auxiliares in exercitu plures ne ſint quàm legionarii 239. aliud tamen Romæ interdum evenit ſed ſuo magno malo 240
Auxiliares opera facere detrectabant 108
Auxiliares quoque puniebant 79.
Auxiliares torquibus donati aureis, cives non niſi argenteis 103
Auxiliariorum præmia cur maturiora dici videantur 108
Auxiliariorum locus in acie non ſemper idem 99

B.

Bajuli qui 56
Baleares tribus fundis ad prælium exiſſe 50
Balæna bellua marina 427
Balęna quare muſculi operâ indigeat ibid.
Balæna major Delphinis ibid.
Baliſtarum & nervorum proportio quædam fuit 442
Baliſtæ diverſæ fuerunt 443 tortæ diverſis rationibus ibid.
Baliſtæ deſcriptio duplex 343, 344
Baliſtæ figura 445
Baliſta alia, qua lapides jaciebantur 445 ejus figura 446
de Baliſtis, catapultis & ſcorpionibus magna etiam apud veteres diſſenſio 446
Balnea natationi idonea Romani ha-

ni habuerint 222
Balnea & *balnea* dicunt 9
Balthens quid 103
Balthei bullis ornati, distincti ibid.
Barbari qui dicantur 98
Barbari etiam voluntarii in castris Rom.241 de eorum auxiliis Probi Imp. sententia ib.
Barbi & Barbuli pisces 52
Barritus clamor militaris in pugna 351 is clamor paulatim vehementior fiebat ibid.
Batavi testudinem exstruere à Romanis didicerunt 185
Bebrę ignota tela 71
Bellum à Belo nomen accepit 404
Bello alios aliis aptiores esse 7
Bellum pro prælio 171.385
Bello civili Mariano quomodo milites scripti 28
Bellum committere 172
Bellum à quo dictum 235 non est temerè suscipiendum ib. idem permissum necessitate ira postulante ibid. in pace de bello cogitandum ibid.
Belli lex, Non licere bis delinquere 47
Bellum Romæ ubi indici cœperit 23
Belli indicendi vetus mos ibid. unde Romam translatus ibid.
Bello inutile plurium imperium 168
Belli tempore ex agris ad loca munita omnia transferenda 398 id duplici de caussa factum ibid.
Belli scientes etiam aliis in rebus consulendi sunt 315
Bellica laus partim ducibus detrahitur, & cum militibus communicatur 361
Beneficiarii, tribuni beneficio promoti. 135
Beneficiarii vacantes 136
Bessi, populi Thraciæ 170
Bigas Phryges primùm junxerunt 226
Bina eâdem nocte castra expugnata 302
Bituriges quamobrem amplius xx. urbes uno die incenderint 399
Bombardarum usus ad Turcas translatus magno Christianorum damno 404
Bona dea Rom. 26 ejus solemnia quomodo celebrata 27
Boves, muli, asini quoque in cursu publico 230
Bovis optimi signa 24
Brachii brevitas plagam vehementiorem facit 447
Brachiorum alia ratio in balistis atque in catapultis 447
Breves quid sint 598
Breviarium ibid.
Britanni glasto se inficiebãt 112
Buccinatores 272
Buccula pars cassidis 174
Bucculati fortasse an centuriones ibid.
Burgi qui 408 unde iis nomen 408
Burgi in civitates commutati 409
Burgariis à quo nomen ibid.
Burgorum nomen in castellis antiquissimis etiamnum hodie permanet 409
Burgus Lovaniensis ibid.
Burgus Heusdensis ibid.
Burgundiones à Burgis illis nominati ibid.
Byzantii mœnia fortissima 391

C

C, & G olim promiscuè scribebantur 326
Caculæ qui 41

Cæsar

Cænatica quomodo sublata 138
Cæsar in insidiis cautissimus fuit 284
Cæsar elephantos in Italiam transportari quare curarit 374 quid ex eo commodi senserit ibid.
Cæsar exactor gravissimus, cum hostes in proximo erant 286
Cæsaris milites arma auro & argento polita gestabant 178 quare id permiserit Cæsar ibidem.
Cæsaris natandi peritia 292
Cæsaris stratagema 360
Cæsarum nemo Deus appellatus ante obitum 89
Cæsarum sepeliendorum caussa induciæ factæ 207.208
Calatores qui sint 41
Caligæ militum 103
Calones, unde dicti 41
Calonibus & pueris data vexilla 287
Camelis cataphractarii insidebant 263 castrabantur feminæ in usum belli ibid.
Camelis mollissime ungulæ 373
Camelorum usus olim & in cursu publico 363
Camelos qui produxerint in aciem 363
Camelus sitim tolerat in quadriduum, 364 aqua obturbata gaudet ibid.
Campiductores 44.288.302
Campigeni 135
Campus Martius Tyberi vicinus 40
Campus subito inundatus valdè incommodat 300
Candidati etiam in bello 150
Canes anseresque Rom. vigiliarum caussa aluerunt 458
Canes in aciem educti 25
Canes singulari numero 441
Canum signa 24
Canis signum, & Orion, periculosa navigantibus 480
Capaneus scalarum inventor, & quis fuerit 438 fulmine tactus perhibetur ibid.
Capita contuberniorum, decani 154
Capita scholarum, præfecti aut tribuni ibid.
Capite censi quando militarunt 312
Caput porcinum quid sit 354
Carbones servati in conditis 405 à carbonis præbitione non immunes vel maximæ civitates ibid.
Cares in Græcia sæpe militarunt 99
Cares galeæ cristas primi adhibuerunt 71 item simulacra in scutis ibid.
Carpasiæ, Alexandrinæ naves, &c. nomen habent à provinciis 466.467
Carpentarii 168
Carri in orbem consolanti pro munitione sunt 330
Carthaginiensium audax nocturna eruptio 434
Casæ 11
Castella in limitibus 313 quantum spatium distarent inter se ibid.
Castella limitanei suo tenebantur sumptu extruere ibid.
Castellani 408
Castella à castris diminuto vocabulo ibid.
Castoris & Pollucis opem senserunt Romani 146.147 templum iis diis consecratum ibid.
Castra unde nomen habeant 13
Castra cur removenda ab urbibus 13

Castra

Castra juxta paludes non ponenda 242
Castra munire quis primus excogitarit 75
Castra triplicia 73
Castrorum disciplina à principibus Rom. immutata 131
Castrorum forma pro ostentatione copiarum accommodanda 74
Castrorum formam necessitas sæpe mutavit 75
Castrorum frequens mutatio salubris. 246 idem remedium contra otium castrense ibid.
Castrorum portæ quatuor 77
Leo plures agnoscit 78
Castrorum locus quomodo à serpentibus purgatus 243
Castris ponendis tutissimus locus quis 73
Castris positis primo loco signa figuntur 76
Castrorum triplex forma 74 quarto loco rotunda accessit ibid.
Castrametatio Galbæ deputata 74.
Castrensis imperii ordo 168
Cassius quo pacto Buculos deleverit, quibus anteà Rom. resistere non poterant 329
Cataphracta quid 50
Cataphracti, & cataphractarii 365.
eorum munus in acie ibid.
omni specie ferrei ib. itidem eorundem equi ibid. utrorumque armatura descripta ibid.
Cataphracti equites cur dicantur defensores 360
Cataphractis plus imminebat periculi à peditibus 368
Cataphractos excipiendi seu ludificandi ratio 382
Cataphracti pedites & equites 58. unde dicti ibid
Catapulta modò machinam, modò ipsum tormentum significat 451
Catapultæ Vegetius non meminit 447
Catapultæ figura 448
Cataracta in propugnaculis urbium 395
Cataractis unde nomen ibid.
Cato qua in re providissimus fuerit 320
Catonis libri De re militari 34
ex iis fragmentum ibid.
Catonis sententia falsa ibid.
Catonis libri multi desiderati ibid.
Catonis apophthegma 423
Caudex quid sonaret veteribus 465
Causia capitis tegumentum 419
Celeritas in bello sæpe amplius valet quàm virtus 466
Centesimatio 266
Centonibus machinæ contectæ 421
Centunculus ibid.
Centurio qualis esse debeat 176
qualem Hadrianus Cæsar elegerit 177
Centurionis insigne, vitis 130
Centurionum commoda ex vacationibus militum 269
Centuriones militibus opera facientibus præpositi ibid.
Centuriones in una legione sexaginta. 156
Centuriones signum habuerunt in galea. 173
Centuriones vigilias circumibant 309. 310
Cespitis in castris muniendis mensura 80
Chalare quid 452
Chalare unde dictum 553
Chalatorii funes 553
Charondæ Atheniensis de signis ordinibusve destitutis lex 217

217.218
Christi nomen in labaro 192
Christi nomen in scutis militum Constantini 192
Christi nomen cur sic Xps scribatur 192
Christiano & sapienti homini digna sententia 489
Chrysaspides 53
Cibus, victus, quid differant 10
Cibus castrensis ibid.
Ciceronis locum Vegetius voluit exprimere 386
Ciceronis locus à Vegetio descriptus 269
Ciceronis de prognosticis tempestatum versus 485
Ciceronis de bello suscipiendo consilium 235
Ciconia machina 441
Cilicia unde nuncupata 396
ex qua materie facta ibid.
in usu fuêre nautis & militibus ibid.
Cilicia per propugnacula tensa ibid.
Cimbricum bellum 333
quot duces Rom. in eo infelices ibid.
Cimbrorum ducis contra Romanos stratagema 338
Cincii libri De re militari 36
Cingulo donari honorificum erat 103
Cingulo privari ignominiosum ibid.
Cingulum hoc è corio ibid.
Circatores 310
Circare ibid.
Circitores urbani ibid.
Circumitores à Tribunis militum lecti. 310
Cives in urbibus obsessis utiles qui 402
Civitate ab hostibus capta loca altiora tenenda 457 nostri aliud remedium invenerunt ib.
Clamoris militaris caussa 351
ex eo clamore notior virtus militum. ibid.
Clamore à tergo sublato egregia eduntur stratagemata ib.
quando clamor ille attollendus ibid.
Classicum ante animadversionem in castris canebat 79 etiam in urbe idem mos ibid.
Classicum cecinit in animadversionibus militum 213 item cecinit ad epulas Imperatoris 214
Classici bifaria significatio 212
Classicis unde nomen ibid.
Classici tertia significatio ibid.
Classicum canebat ante ostium scelerosi civis 212
Classem quis primus apud Rom. parârit 464
Classis expedita, levis magis commoda bello 375
Classis incendendæ ratio 551
C. Claudius Pulcher Istris egregiè supervenit 326
Clavi & rostra navium ærea 59
Clerici omnes militiæ adscripti 112
Clepsydræ unde dictæ 308
Clibanarii qui 365. eorum armatura 311
Clibanariorum classis qualis 366
Cilbanariis unde nomen 377
Clivi, loca ardua 394
Clupellarii 366
Clypei amissi gravior pœna apud Græcos quàm gladii aut hastæ 181
Clypei hastis percussi iræ indicium 318
qui ritus ab Aegyptiis manavit ibid.
Clypeocentra, varia depicta 189 190.191
Codri stratagema 329
Cohors 389

Cohors unde nominatur 118
Cohors peditum ibid.
Cohors prima seu millenaria habeat equites CXXXII. 126
Cohortium reliquarum explicatio ibid.
Cohors secunda & reliquæ ad decimam usque, quinque centuriones habuerunt singulæ 156
Cohortes legione decem 118
Colligere campum 382
Coloniæ deductæ 145
Columbæ nuntii vicem fungentes 281
Comes in exercitu quis 245
Comites, tribuni vacantes ibid.
Comitiati 128
Commanipulares 156
Commeatus litteræ sunt dimissoriæ 198 epistolas quidam vocarunt ibid. unde dicatur ibid. ejus formula à quibus detur ibid.
Commeatus tempore expeditionis quot militibus daretur 199
Commilitium etiam caritatem gignit inter milites 177
Committere prælium 136
Committere legiones ibid.
Commodus Imp. rediculus 388
Comparare pro committere 137
Concædes 362
Concorporales 156
Concorporales iidem qui contubernales 177
Conchylia omnia cum luna crescunt & decrescunt 412
Conditum, pro loco ubi frumentum condebatur 248
Conjuratio qualis 20
Conquisitores militum ibid.
Consilio parta non minùs clara victoria, quàm quę gladio paratur 314
Consonantes apud Veteres non geminatæ 255
Constantinus labarum in effigiem crucis mutavit 348
Constantinus Christianæ religionis devotissimus cultor 191 hic crucem pro signo militari præferendam curavit 166 tabernaculum pro oratorio habuit 191.192
Consuetudo quid possit 215
Consules honorarii 31
Consules alternis diebus in exercitu imperabant 168
Consules uterque raro ad bellum urbe egressi 237 inter se sortiebantur uter egrederetur ibid. interdum auctoritate senatus alter urbi præsidio relinquebatur ibid. si pluribus resistendum foret, provincias inter se sortiebantur. ibid. duas legiones singuli ducebant 238
Consul deus 483
Consualia, ludi die natali navigationis celebrati 482
Continuare quid 40 item continuari 40
Continuare verbi nova notio 327
Contubernium signum non habuit 175
Contubernales qui 156
Conventio vocabulum Latinum 257
Conventiones provincialium hibernales ad judicia ordinaria 258
Curia velaque obtenta munitionibus 396
Corio crudo rectæ machinæ 420
Cornelius Celsus 284
Cornelii Celsi scripta 34
Corniculi inter dona militaria 144
Cornua unde dicta 272

Cornua exercitus quid 357
Cornua in se reflexa 136
Cornuarij 272
Cornus,tonitrus pro *cornu,tonitru* 357
Coronę civibus datę ex auro 108
Coronæ militibus datæ 141
Coronæ variæ depictæ 142 143
Coronæ exploratoriæ 143
Coronam quis primus militibus dedit 143
Corui inventores ambigui 497 ejus descriptio 497.498
Corvis & manibus ferreis arreptos ex propugnaculis extrahebant 453
Cotem, ferrum hostibus vendere capitale 411
Crebrescendi verbum Vegetio redditum 3
CretensiumLegislatores de bello satis soliciti 235
Crines feminarum in funibus torquendis 406
Crux Christi ex tribus diversis lignorum speciebus 469
Cryptæ quid 250
Cuicui pro *cuicunque* 110
Culcita non *culcitra* scribendum 451
Culcita à quo dicta 451
Cuneus quid 353
Cuneo .facto per medios perrumpitur ibid.
Cuneus vocabulo castrensi appellatur Caput porcinum 354
Cuniculus militaris unde dictus 455.per cuniculos oppugnatio tutissima. ibid. in cuniculis opus fulturis suspendendum. ibid.
Cuniculi tam ampli ut iis pugnæ commissæ sint 455. ad inveniendum cuniculum aliud stratagema 455. nostratium hac in re stratagema 456
Cuniculis captæ Fidenæ, & Veij expugnati 455
Cuniculis aliud stratagema adhiberi solitum ibid.
Cuniculis remedia opponi solita ibid. quomodo Galli cuniculos morati sint ibid. in cuniculos ursæ & apum examina immissa ibid. quomodo adversariorum cuniculi reperiantur ibid.
Cuniculi obsidētium ab oppidanis perfossi ibid.
Cunicularij 455
Curatores frumentum distribuisse,non comparasse 400
Currodrepanus depictus 370
alia figura 371
Currodrepanus clypeatus 371
Currus in cursu publico.antiquis usui 10
Curruum certamen quando in ludos Olympicos invectum 225. quantum auctum apud Rom. ibid. quis primus invenerit ibid.
Cursus armatorum 38
Cursus publicus Rom.ibid. & Persarum ibid.
Cursum publicum apud Rom. quis invenerit 12
Cursus publicus ex privato fiscalis factus 231
Cylindri defensioni murorum idonei 405
Cyri exercitus grave damnum passus ex ingnorantia natandi 222

D

DARII quantus exercitus 236
Datames paucioribus militibus quare victoriam semper adsecutus sit 321. vicit vicesima parte militū superiores ib.
Decani qui fuerint 176
Decani in singulis centuriis decem

cem 126
Decanus undecimus erat & caput contubernii 125
Decaproti qui 400
Decempeda quid sit 303
Decempedator ibid.
Decimatio à quo primùm inventa 265. forte fiebat ibid. cur instituta ibid.
Declinatio seu immutatio in hastam dextrorsum fiebat in scutum, sinistrorsum 353
Decuriones qui 132
Decursio militum 214
Decursio armata in funere magnorum virorum 214
Decursio in anniversariis iterata 214. currus in ea circumacti ib.
Dedentes se sordidati prodibant 412. etiam sacra sua quidam proferre solent ibid.
Deditio cum armis turpissima fuit 181
Deditionis formula 411
Deditionis signum apud Græcos si corpora suorum ad sepulturam deposcebant 207
Defendere pro *arcere* Latinissimè dicitur. 360
Defunctis militibus successerunt ferentarii 204
Delitiæ milites frangunt 9
Deni asses stipendiũ diurnũ 488
Deponentia verba passive usurpata 202
Desertor quis 117. qui pro desertoribus habiti ibid.
Desertores distincti ibid. quę ratio eos puniendi ibid.
Desertoribus dum absunt stipendia non currunt ibid. etiam donativa perdunt ibid. recipiunt si princeps in restitutione specialiter hoc indulsit 118
Desertorum commoda si moriantur, fisco cedunt 118
Desertores à Spartanis contumeliosè puniti ibid.
Desperatio militum virtutem sæpe excitavit 358
Desperatio magnum ad honestè moriendum incitamen 457
Destinandi verbum varii usus apud nostrum scriptorem 363
Desultores qui fuerint 55
Devitare 357
Deus pro sua libidine omnia perficit 486
Dextrę parti motus habilior 356
Diades inventor variarum machinarum 423
Dicta ducum 270
Dictatoris potestas 15. à quo dicebatur ibid. quas ob caussas dicebatur ibid. quis primus dictator fuerit ibid.
Dictatores ut magistros equitũ ita legatos sibi dicebant 168
Dictaturæ tempus 15
Dicere verbum non vulgatam notionem habet 270
Dies religiosi Romanis 325
Digitos sibi amputabant Rom. detrectantes militiam 25
Dii ante expugnationem ex civitatibus evocati 148. formula certa illi rei fuit ibid.
Dii quibus prædæ pars consecrabatur 146
Dilectus non delectus militum 3
Dilectus ratio necessitate mutata 21
Dilectus sine vacationibus ibid.
Dilectus sortitione institutus 22
Diligens verbi non vulgaris interpretatio 193
Diligenter fit, quod fit cum dilectu 194
Diocletianus Maximianum Imperii consortem adsumit 53. Iovius vocabatur 53
Diogneti stratagema contra Heliopolim admovendam 437.

id ſtratagema præ oculis habuit Vegetius ibid.
Diſceſſus ab obſidentibus ſimulatur 457
Diſciplina militaris ſtrictè olim obſervata 323. parentibus Rom. diſciplina caſtrenſis antiquior fuit quàm vita liberorum ibid.
Diſciplina optimè exercitus munitur 324
Diſciplina militari neglecta, res adverſariorum augentur 332
Diſcordia una labes reperta opulentis civitatibus & magnis imperiis 329
Diſcordiarum cauſſæ inter hoſtes ſerendæ ibid.
Diſpartiendi verbum Vegetio redditum 311
Diſſidentibus civibus civitas aut regnum facilè invaditur 329
Diverſi ſcriptores De diſciplina militari 35
Divi qui dicantur 89
Divus nemo factus qui privatus obiiſſet, excepto uno Diocletiano 89
Dolabris ſubruebant muros 422
Domeſtico victoria triſtitia operiebatur 150
Domeſtico potiùs quàm mercenario milite utendum 240
Domini nomen Dei cognomen eſt 89
Dona militibus quomodo diſtributa 140
Dona militaria in monumentis enumerata 143
Dona militaria in funere Imp. in rogum conceſſa 146
Dona ſeu donativa unde præſtentur 146
Donativum quid fuerit 205
Donativa annuè quoq; data 205
ea cauſſa convocati milites unum in locum ib. ſtatus illi rei dies kalend. Ianuarii ibid.
Donativi apud ſigna deponendi mos quando cœperit 206
Draconis origo inſignis 75
Draconis deſcriptio ibid.
Draconis ſignum purpureum ib.
Draconis ſignum in ſingulis cohortib. 133
Dracones in una legione dec. 172
Draconarii qui 75
Drumi quid 345
Drungi, & Drungiſti, & drungarii vocabula militaria 345
Drungi apud Veget. poſſeſſionem recuperarunt 353. 345
Ducatus pro dignitate præfecturę 45. pro regione ibid.
Ducatores ib.
Duces, ductores 44
Duces ſingulari numero 441
Ducem de ſuo capite maximè debere eſſe ſolicitum 322
Duces ante egreſſionem Martis templum ingrediebantur 23
Duces ante egreſſionem venatus dabant 22
Duces & Comites noſtri unde originem ducant 45
Duces poſt pugnam infelicem, ſe in occultum abdere non debent 383
Ducem remiſſum & clementiorē res militaris non patitur 324
Ducibus cognomina ex devictis provinciis parta 388. is honos primùm Cor. Scipioni contigit 388. eum morem auxerunt Cæſares ibid.
Ducibus cognomen ab opidis expugnatis conceſſum ib. etiam ab arce ſola devicta ibid.
Duces conſilia ſua celare debent, etiam ſuos milites 283
Ducum peculiaris veſtis tempore prælii 279
Duci exemplis 330
Ductores viarū cuſtodię mancipandi

pandi 282
Ductus & ducatus 44
C. Duilius primam Rom. classem videtur parasse 464
Dulce bellum inexpertis 336
Dulciarius Tribuno militum concessus 26
Duo pro *duos* 126.343
Duplares & duplarij 137
Duplares militares 150
Durare in pace 319
Durare corpus, membra ad laborem 319
Durare in ædibus ibid.
Durabit vinum ibid.
Dux duci quantum præstet 224
Dux & Tribunus nomina militum scire debent 322
Dux etiam de singulis militibus è prælio reducendis debet esse solicitus 321

E

EBRII milites delinquentes non excusantur 268
Ecclesia multis vocabulis utitur sumptis à re militari 13
Edicere pro palam eloqui 343
Edicebantur multa in exercitu 270
Edictum expeditionis ante duos menses suspensum 22
Edicti illius formula ibid
Egnatij error 208
Elementa quatuor 488
Elephantus dicendum 373
Elephanti communi utriusque partis periculo in aciem educti 373. ob id communes hostes appellati 374
Elephanti à quibus in prælium tracti 374
Elephanti duo Antiochi 376. celebres iidem cognominibus Ajacis alter, alter Patrocli 376
Elephantorum primus usus apud Indos & Aphros ibid.
Elephanti cristati in pugna 374
Elephanti in circo pugnârunt 216
Elephanti in Italia multis annis ante ætatem Cæsaris 374
Elephanti Romæ in triumpho 374
Elephantis quando primùm Romani in bello usi 375. eorum in acie locus ibid.
Elepharti equis misti ibid.
Elephanti quoque in ludis Circensibus ibid.
Elephantus primus contra Rom. posuit Pyrrhus 375
Elephanti manus 377. naluta manus ibid.
Elephantorum virtus in acie 378 velites contra eos emissi ibid.
Elephantis quid opponendum 337
Elephanti si regi non possent, quo pacto à suis interfecti 378 id Asdrubal primus instituit ibid.
Elephantos sub cauda maximè petebant.ibid. diversa ad versuseos resistendi genera antiquitus excogitata. ib.tandem ipsi milites cum iis congredi assueverunt ibid.
Elephanti in India præstantissimi.ibid.eorum rectores. ibid. turres cum militibus vehehant.ibid ex iis turribus decertatum ibid.
Elephanti veste purpurea in prælio ornati 379. 380. item in triumpho 380
Elephanti turriti figura 381
Emensor quis 117
Emeritæ militiæ anni varij 100. quot anni Tiberij æuo ibid.
Emeritæ militiæ commodum 206
Emeriti stipendita 101
Emeriti milites ibid.
Emeritum aliud à præmio 206

Enasci 357
Ennij versum Virgilius imitatus 434
Ensis Rom. qualis olim fuerit 64
Epaminundæ dictum 13
Epeirotæ quàm diu salem non norint 410
Epeirotę sub Pyrrho floruere 86
Epirus provincia duplex 86
Epitome feminino genere dicendum 38
Epitomen tantùm Vegetius scripsit 2
Equi generosi signa 24
Equi genua flectere edocti 184
Equo quis vehi primus institu erit 226
Equi possessionibus indicti 32
Equorum probatores in provincias missi. 33
Equitatus sæpe nenstris ului esse potuit. 315
Equites aureus annulus à plebe distinxit. 129
Equites alares, legionarij 90
Equites defensores 182
Equites frenos detrahere coacti 315
Equites ex equis desilierunt contra elephantos pugnaturi 378
Equites pedestrem pugnam subierunt 315
Equites obesi equo privati 25
Equites primò inermes, pòst armati exercebantur 55
Equites vigilias circumibāt 309
Equitibus exercendis hieme porticus, peditibus basilicæ exstructæ 246
Equitibus non eodem tempore stipendium de publico datum quo peditibus 200
Equitibus quando primum constitutum stipendium 200
Erogatores qui 400
Erogatores militaris annonæ quale jusiurandum præstiterint 256. quomodo annonam distribuerint ibid.
Escendere pro *ascendere* 55
Essedariorum pugna 372 aurigis eorum ubi locus dum pugnarent ibid.
Et pro *id est* 322
Evenire verbum vetus Veget, redditum 319 347.297
Eumenes equitatu valens adversarium equitibus pugnare coēgit 315
Euocati milites qui 101
Euocatio qualis 20
Eurus ventus idem qui Vulturnus 478
Eutropius & alij à Veg. dissentiunt 468
Exædificare 357
Exauctoratio quid distaret à missione 103
Exauctoratio detractis insignibus 109
Excubabant Romani extra castra in castellis 310
Exculcatores Vegetio fortè restituti 182
Exculcatores vnde dicti ibid.
Excursatores & procursatores in exercitu qui fuerint 182. iidem cursores ab aliis vocati ibid.
Exduce, exrege 160
Executores tributorum varijs nominibus nuncupati 254
Executorum pæna si amplius a provincialibus exegissent 254
Exemplum dignum quod duces exercitus sequantur 323
Exercentibus se militibus si quis lædebatur, impunè erat 219. distinctionem tamen ille casus recipit ibid.
Exercitio verbale ab exerceo 52

Exercitatio ad vectim quæ 260
Exercitatio intermissa debilitat corpora & animos 47. sine ea nihil perficitur ibid.
Exercitati milites ante publicum certamen minoribus prœliis imbuendi 320. ubi etiam maxima cautela adhibenda ib.
Exercitio & *exercitatio* Latinè dicimus 163
Exercitus & exercitatus 163
Exercitus unde dictus 93
Exercitus ex diversis nationibus difficulter regitur 258
Exercitus quatuor horis conscriptus & eductus 21
Exercitum mixtum obsequentem habuit Alexander 229
Exercitus mixti seditio non facilè sedatur 229
Exercitum per provincias proficiscentem alendi modus 138
Exercitui transeunti quidquid impendebatur reputatum in collationes publicas 138. si provincialis præ ceteris gravatus fuerat,id illi resp. satisfaciebat ib.vel princeps ibid. eadem de caussa remissum tributum ibid.
Exostra in turri ambulatoria 410
Exostræ alia species 410
Expeditio quare id nomen adepta 384
Expeditionis dies edicto indicatus 22
Expensæ preparandę antequam de bello cogitetur 247
Exploratores&eorum pęna 271
Exploratores Hannibalis quapropter à Scipione dimissi 271
Expugnata civitate sæpe ad internecionem victores cæsi 457 remedium illi rei quale 399.
Exspargere 385
Exspargēdi verbū revocatū multis locis apud Veget 393.308
Exurendum quicquid advenientibus hostibus ex agris auferri non poteſt 398

F

FABIUS rem Romanam cunctando restituit 314
Fabricæ armorum 169
Fabricæ Orientis quinque 169. Ponticæ tres ib. Asiana una ibid. Thraciæ duæ ib. Illyrici quatuor ibid.
Fabricæ Occidentis multæ ibid.
Fabricenses ibid. publico sumptu alebantur 170
Fabricēses stigmatis notati 111
Factiones in certamine Circensi quatuor 226.eæ coloribus distinctæ 226
Fale quid 433
Falare vox etrusca 433
Falaricæ descriptio perfecta ib.
Falarica balista mittebatur etiam manu idid.
Falcis murales laqueis injectis deflectebant 453
Falcis usus in navali prælio 490
Falcibus etiam armamenta arietis absciderunt 453
Falsi reus,qui nomen militis postibus inscriptum delebat 137
Fasces fluminum trajiciendorum gratia 291
Fasces post victoriam lauro coronabant 213. post triumphum in Capitolio deponebant ibid.
Februarius mensis cavus & ceteris infaustior 303
Ferentarii unde nuncupati 204
Ferrarii 169
Ferri quæ dicuntur 56
Ferrum Romani in conditis servant 403.etiam ne ad hostes perferretur advigilarunt 403

Ferri inventores primi 471
Ferrum à rubigine qui conservetur 471
Ferrum differens pro terra & plaga cæli 8
Ferreum gladium Belus primum invenit 404
Fessi labore itineris, prœlium non debent inire 355
Firmare locum præsidiis 254
Flammeola à flammeis 92
Flammeum duplex 92. quid sit ibid.
Flammearii qui 92
Flammeolum in navi pætoria requiritur 551. illud signum cur variè movendum 552
C. Flaminius aciei maximè ordinatione vicit 339
Florus ab Appiano dissentit, stat à Vegetio 332
Flori locum expressit Vegetius 332
Flumen dum transis quo pacto efficiatur ne miles vi aquæ abripiatur 289
Fluminum trajiciendorum rationes alias necessitas, alias diversorum populorum usus invenit 291. quomodo milites arma per fluvios traxerint ib.
Flumina subitò exundantia exercitui incommodare 39
Flumen si nimis vehemens sit quomodo spargendum 289
Fodiendi morem mutatum pro re nata 305
Follis idem quod saccus aut pera 206
Fontes perennes 407
Foro & Quæstorio loca in castris diversa statuta 75
Fortes dum moriendum sibi vident operam dant ne occumbant inulti 359
Fortissimus ille quem adversa non frangunt 283
Fortuna in re militari plurimum potest 361
Fortuna maximam partem bellicæ laudis sibi vindicat 361
Fossa, aggere non securus exercitus, nisi accedant vigilię 302
Fossa legitima tumultuariæ opposita 80
Fossæ urbium & latæ & altæ requiruntur 395
Fossarum non eadem semper mensura 164
Fossæ ducendæ modus ibid.
Fossæ æstimationem quis dederit ibid.
Fossatum non ineptum vocabulum 426
Fraudes 313
Frons masculinũ erat veterib. 419
Frontini prænomen 35
Frumenti curatores 400
Frumentum hostibus vendere capitale 411
Frumentantibus supervenientdum 382
Fulgura & imbres in prœlio adversa incommodant 338
Fulmen in scutis depictum 191
Funda unde dicta 341
Funda semel tantùm circa caput rotabatur 341
Fũdę descriptio 49. invẽtores ib.
Fundibali unde dicti 340
Funditor Balearis depictus 51
Funditores à funda 49 340
Funes nervini 406
Fuste extraneus miles punitus 83
Fustibulatores à fustibalis 340

G

GALEAM qui invenerint 71. qui cristas primi adhibuerint 71
Galeas ornandi mos derivatus ab Aegyptiis 70
Galeæ ornatus familiarum insignia distinguit 70. unde ritus ille ibid.

Galeis animalia hiantia addita 70
Galeæ hirsutis pellibus tectæ 186
Galeæ ex variis olim pellibus 187. duplici de caussa pelles in galea 187
Galeæ pellibus indutæ 70
Galeis multa adhibita horroris caussa 70
Galearij qui 41
Gallia olim equitatu potens 5
Gallia fertilissima 4
Galli, Hispani, alij, cur Barbari dicti Romanis 95
Galli proceri 5
Galli magnos exercitus ducebant 4
Galli Italiam invadunt 4
Galli quoque prædæ partem dis is consecrabant 147
Galli milites diligenter cavebant ne modum zonæ præscriptum excederent 25
Gallorum mos in convocando milite 21
Gallorum magnum olim nomen à virtute bellica 99
Gallorum gladij quales olim 43
Gallogræci Græciam vastant 8
Gaza cuniculis expugnata 454
Gelus pro *gelu* 14.357
Geographicę tabulæ hodie perfectiores 282
Germani sanguine abundant 4. corpore procero sunt 4. unde dicti 4
Germanis auspicatissimũ rebus gerendis initium, Luna nova aut impleta 325
Germanorum turmæ ex consanguineis 98
Gerundiorum usus apud veteres 231
Gladius tribunorum insigne 129
Gladios qua parte milites gesserint 64
Gladiis longioribus Rom. uti incipiunt, 341. ad sinistrum latus transferunt ibid.
Gladiatores quis primus Romæ dederit 224
Gladiatores ad militiam vocati 29
Gothici regis sententia 86
C.Gracchi lex 16
C.Gracchi lex de stipendio sublata 202
Græci eminentissimum quemque tollentes perdiderunt totam Græciam 329
Græci itidem tropæa fixerunt 147
Græcorum ædificia in duas partes distincta 26. quæ pars viris relicta quæ feminis ibid.
Græcorum feminæ intimum locum ædium tenebant 27
Græcorum phalanges multum potuerunt 94
Græcum locutionis genus 88
Grandis vox Vegetio restituta 289. de ea voce Donati opinio ibid.
Grandævitas, granditas & grandire verbum 289
Gratianus Valentiani filius 2
Gratianus Rom. milites neglexit 58. Alanos suscepit ibid. à suis interfectus ibid.
Gravis armatura in acie pro muro 66
Groma quid 345
Grumus quid 345
Gubernatorum peritia & virtute remigum hostes sæpe eluduntur, 491
Gebernatorum munus 491
Gynæciarij 26
Gxnæcia dea Græcorum ibid.

H

HADRIANUS Cæsar conservator

vator diſciplinæ militaris 36
Hadrianus Cæſar militaris rei reſteurator 129. quales ipſe tribunos legerit ibid.
Hadrianus Imp' anno xv. militiam iniit 30
Hadrianus de ſingulis militibus deimoribus & ſtationibus diligenter inquiſivit 323
Hamis clypeos adverſariorum detraxerunt 453
Hanibalem ſola virtute ducis Rom. ſuperârunt 94
Harpagones lupos vocant 498
Harpagones & manus ferreæ à Livio confunduntur 497. reclamat Cæſar, Plinius & alij ibid.
Harum machinarum inventores ibid.
Haſta ſanguinolenta bello indicendo 23
Haſtam ſanguinolentam & Perſę jecerunt ibid.
Haſtæ datæ militibus 144
Haſtatis & principibus diverſis temporibus diverſus locus in acie 68
Haſtatos antiqui ſcriptores in prima acie ponunt 342
Helepolis machina arietis loco ædificari cœpta 415. ejus deſcriptio ibid. unde nuncupata ibid. à quo excogitata, & à quo primùm fabricata ibid.
Helepolis altera deſcriptio 416
Hiberna 11
Hibernacula 11
Hieme primùm navigârunt piratæ 483. poſtea mercatores ut idem facerent avaritia coegit ibid.
Hiſpania olim peditatu valebat 5
Hiſpani punctim magis quàm cęſim adſueti petere 43
Hiſpanis quale vectigal impoſitum 251
Homines ferino more olim viventes 386
Honorificum de arte militari ſcribere 109
Horæ annis trecentis Romæ ignoratæ 244
Horæ & horaria quamdiu Romę ignorata 308
Horologia ſeu horaria ex aqua miraculi loco fuerunt 308
Hordeum pro frumento tyronibus quando datum 46
Hordeum militibus pro pœna datum ibid.
Hodearij ibid.
Horrea publica deponendis ſpeciebus 255
Horrea iſtiuſmodi & Romana civitas & Conſtantinopolitana habuit 255. 256. etiam provinciarum civitates & manſiones ibid. quis ea curarit 256. cuſtodes illis præpoſiti ibid.
Horrea publica in quibus pretioſiſſima quæque deponebant ibid.
Hoſti fugienti non nimis pertinaciter inſtandum 359
Hoſtibus in flumine impeditis ſuperuentus commodè infertur 298

I

IACOBITÆ qui in Oriente fronti characterem crucis imprimunt candenti ferro 112
Iadera civitas 469
Iader fluvius Dalmatiæ ibid.
Iapodes arboribus præciſis Cæſarem ad ſe venientem defenderunt 363
Ignavi quandoque præſtantiſſimos ſuperârunt 361
Ignis in caſtris quandoque vetitus ſtrui 281. ex igne caſtrorum amplitudo collecta ibid.

Ignominiosè missa legio nonnunquam restituta 105
Ignominiosi in ludis qui 227
Illustris 1
Imagines diversa signa ab aquilis 125
Imagines ducum in pompa publica circumvectæ 123
Imagines in atriis domorum 124 eædem quomodo cultæ 124 in funere elatæ ibid.
Imagines defunctorum in signis 122. quas simulacra deum videtur appellasse Tacitus 122
Imagines Imperatorum in signis 121. imagines istæ avulsæ in defectionibus 122
Imagines Imperatorum in navibus 123
Imagines bonis ducibus etiam in urbe erectæ 123
Imagines quare videantur gestatæ 123
Imagines deorum in gymnasiis 123. ibidem & philosophorum ibid.
Impar numerus plenus & magis faustus 303
Impar numerus magis faustus 81 idem aptissimus religioni ib.
Impar pedum numerus in fossis castrorum observatus 303
Impar semper numerus in fodienda fossa 81
Impedimentis quis locus esse debet in agmine 285
Imperator quomodo colendus 117
Imperator duabus rebus præcipuè excellere debet 316
Imperatores olim acclamatione exercitus fiebant 116. id nomen Cæsar in summam potentiam vertit 110. eum secuti in eo&reliqui principes 117
Imperatores militum conclamatione facti 169. hi numero simul plures ibid.
Imperatores exercitus conclamatione facti quoque sub Augusto 160
Imperatores titulos in magnis operibus amârunt 387
Imperatoriæ dignitatis varia nomenclatura 90
Imperatoriæ dignitatis duo precipua signa in exercitu, classicum & prætorium 212.213
Imperatoriæ dignitatis tertium insigne 213
Impuberes tribuni militum 30. idque Imperatorum libidine introductum ibid.
Incommoda exercitus ut vulnera tegenda 359
Indicia & proba oblata in petitione annonæ 257. unde data illa proba ibid.
Industria ac diligentia Rom. in arte bellica addiscenda 47. 48 491
Ingenui non omnes ad militiam admissi 28
Innumeri milites qui 349
In plenum 320
In procinctu qui steterint, dum fierent opera 82
Inscriptio horum librorum 1.2
Insequi inconsultè periculosissimum est 359
Inspectores possessionum 253
Institutio homines natura imbecillos, fortes reddit 385
In studiis timor magis quàm fiducia decet 89
Interlunia in capillo tondendo servavit Tiberius 472
Internicies 460
Interpretamentum 290
Intervalla quid 402
Inutiles bello emittendi ante obsidionem 401. in ea emissione quæ adhibenda diligentia 402

Jovis

Iovis Iovianum format 53
Ioviani & Herculiani milites 53
Iphicratenses milites ibid.
Iræ indicium 318
Isis tempestatibus ac navigationibus præposita 422
Itineraria veterum 282
Iudæi sabbatho defendere se nolebant 325
Iudæorum stratagema 452
Iudicium pro *iudicum* 203
Iugare verbum Vegetio puto dandum 100
Iugum quid sit & qui fieret 49
Iulius Cæsar natandi peritissimus 222
Iumenta bellico usui necessaria provinciales suppeditasse 230 sed alere non tenebantur 230
Iuno ex Veiorum opido evocata 148
Iuramenti formula 114. quando ea ceperit initium 114. alia formula sub principibus ib. alia iterum sub Principibus Christianis 115. ubi præstitum 115
Iuramento alio se mutuò ob strinxisse interdum in prælium euntes 115. ad iuramenta istiusmodi etiam invitos coëgerunt 116
Iureconsultorum opera De re militari 36
Iusiurandũ sanctissimũ 115. formula & ritus in eo observati 116
Iustiniani de militum transitu constitutio 139
Iuvenes bello apti, at consiliis seniorum regendi 336
Iuvenes ad venationem assuefacti, exercitationis bellicæ gratia 27
Iuvenes primùm in cursu publico, non equi aut currus 12

L

LABARUM signũ militare 347 id in summo honore, & adoratum à militibus 347. eius forma in nummo expressa 348. quo tempore primùm in usu fuerit 347. In effigiem crucis à Constantino mutatum est 348
Labarorum Præpositi quinquaginta 348
Labarum ad partem exercitus declinantem statim delatum 348. disceptatio de nomine huius signi 349. laborum quidam vocant 349
Lacedæmonii quatenus hostem sequerentur 39
Lacedæmonii omnem ferè disciplinam militarem ab Aegyptiis acceperunt 121
Lacedæmonii urben suam non munierunt 391. eorũ opinio ab Aristotele improbata 391
Lacedæmonii galeam invenerunt 71
Lacedæmonii cur læti imminente bello 44
Lacedæmoniorum pueri ab anno septimo ad disciplinam præparabantur militarem 233 litteras tantùm ad necessitatem discebant ibid.
Lacedęmonii musices & scientię militaris peritissimi 233. 234. etiã virgines & feminæ eorum labore firmabantur 234
Lacedæmoniorum & Mysiorum ritus ante prœlium 23
Lactes 313
Læva manus oneri ferendo accommodatior 356
Laminas candentes projecerunt è muro obsessi 453
Lapis è castro Batavico erutus 180
Lapsus magni viri quem non nomino 426
Laquei apud Veget. quales 368
Laqueatores in Ludis 367. in exer-

exercitu ibid.
Laricis arboris ligna non ducunt rimas, neque comburuntur 470
Larix & abies aptissimæ navium malis 470
Latinæ linguæ dignitas ex Pandectis recuperari potest 270
Latinum loquendi genus Vegetio redditum ibid.
Lauri vis 244
Legati in exercitu munus 157
Legatus unus pluribus legionibus præpositus 157
Legati munus obibant ante præturam ibid.
Legatos qui facerent & quales dati 158. plures uni Imperatori dati ibid
Legati dictatorij, consulares, & Imperatorij 161., item prætorij ibid.
Legati exercitus quoque duxerunt 237
Legatus judicium exercuit & pænas 162
Legati Reip. 158. ibant redebant inviolati ibid.
Legati cum liberis mandatis ibid. sine liberis mandatis 169
Legati ab hostibus Romam missi non recipiebantur intra muros ibid.
Legatus cum ignominia missus 102
Legio quanta Vegetij ævo 96
Legio tota avocari militia solet 104. etiam cum ignominia mitti 104
Legio pedites habet sex millia centum: equites DCCXXVI. 125
Legiones etiam sine impedimentis ductæ 285
Legionibus nomen à numero 66
Legio fulminatrix 191
Legionem sex millium Marius primus conscripsit 196
Legioni unde nomen 93
Legionibus nomen ex variis caussis datum 67
Legiones nomen dearum quoque habuernnt ibid.
Legionum nomina ex lapide veteri ibid.
Legio linteata Samnitum 229
Legionis numerus sæpe mutatus 95
Legiones Rom. habuerũt XXIII 238. item sub imperio Augusti XLIV. 238
Legiones venationibus exercitatæ 272
Legionarij omnes cives Romani 96
Legionarij ipsi animadvertebant 79
Legionarij thoracomacho induti de lineatio 61
Legionarius miles depictus ex tabula marmoria Magotinensi 63. alius è provincia Narbonensi 64
Legionariorum & auxiliariorum arma diversa 107
Legitima fossa 80
Leporum tria genera 456
Levis armatura tota quomodo pugnaret 69
Lex xij. tab. super mortuorum reliquijs 207
Libella fabrilis 356
Libertini quando primùm militare cœperint 29
Libertini quo loco fuerint in exercitu Octavij ibid.
Librarij 136
Librarij in exercitu 207
Libratores 136
Libratores in exercitu qui fuerint 220
Librorum magna dissensio super numero legionis 157

Liburnæ

Liburnæ quare in prœliis utilissimę 469. eædem remis actę ib.
Liburnicæ antiquitus cum singulis remorum ordinibus 467
Liburnicæ figura ibid.
Liburnicis unde nomen 467
Liburnicæ & remis & velis armatæ 492
Liburnicæ novum genus ibid.
Liburnicæ rotatæ figura 493
Lignorum copia obsessis maximè necessaria 2-7
Lignum recens & tardam navem efficit & periculosam 473
Limitanei milites 269
Limitantes ibid.
Limitanei milites Imperij limites tutabantur 170
Limitaneis agri concessi immunes à tributo 145
Linea quid 80
Linea lorica 229
Lintearij quid distent à linteonibus 26
Litterati servi quare vocati 112
Literatores qui 140
Litigiosi, vel publico judicio damnati ad militiam non admissi 29
Lixę qui sint 40. unde dicti ibid.
Lixæ & calones clamare jussi quò major videretur exercitus 351.&c.
Loca insidiosa cum exercitu non ingredienda nisi ante perlustrata 284
Loca seu horti segitariis nostris destinati in urbibus 220. quo fine ea concessa ibid.
Loci altioris occupandi caussa sępe publicum prœlium commissum 300
Locus altior commodior castris & pugnæ ibid.
Locus superior quam ob rem occupandus 338
Loci salubritatem quomodo Romani explorarint antequam urbes aut castra ponerent 242
Loci salubritas qui exploretur 73 73
Loci munitio quotuplex 390
Locutionis rarum genus 41
Longitudo rei exacta ad lineam 80
Lorica coriacea 230. ferrea ibid.
Loricæ antiquis variæ 229
Lorica urbes circundatæ 460
Lorica illa unde dicta ibid.
Luculli audax & memorabile stratagema 291
Lucullus qua perfidia Lusitanos deleverit 325
Lucullus qua parte peccarit 324
Ludi ob populi voluptatem instituti 223
Lunæ defectio ignorata militum animos percutit 489
Lupi, minotauri, equi, apri inter signa militaria 120
Lusitani ad exercitum non ibant sine utribus 292
Lusoriæ naves 455
Lusoriæ sagittæ 452

M

MACEDONES etiam Macetes dicti 364
Macedonum turmæ olim ex consanguineis 98
Macedones toto mense Iunio non pugnabant 325
Machinæ & organa quid differant 450
Machina qua Helepolis intra murum pertracta est 437
Machina omnis proportionem habere debet ex fine & effectu 449
Machinarum partes præcipuæ 450
Machinæ magnitudo ad pondus saxi vel teli respondere

dere

dere debet 450
Machinæ varia materie contectæ 420
Machinarum explicatio valdè difficilis 413
Machinis aliquot bellicis nomen ab animalibus tribuerunt 424
Macrinus Imper. arma prætorianorum mutavit 65
Mæcenas notarum inventor 196
Magister equitum à quo dicebatur 15
Magistri qui primas literas docent 139
Magistri militum in locum legatorum 161
Magistri militum quando esse cœperint ambiguum est ib. reperti sub Constantino ibid. sub Diocletiano, & Probo 161.162
Magna inter veteres libros pugna 173
Majestatis rei qui commeatu hostem aut telis aut pecunia juvant 404
Majores dignitates & Magistratus ab Imp. prostituti 30
Maison vox Gallica unde dicatur 352
Malleoli quid sint 432
Malleolorum elegans descriptio 432. quomodo emitterentur ib. quomodo extinguerentur 433
Malo more 269
Maltha ignis genus defensioni paratum 403
Manipulus signum militare 175. qualis & unde confectus 176
Manipulus unde dictus 175
Manipuli majores antiquitus quam Vegetii ævo 175. quot milites in manipulo ibid.
Manlius Torquati nomen meruit 140
Mansiones quid fuerint 352
Mansionibus extruendis, reficiendis certi olim curatores 352
Mansiones à provincialibus instructæ 353
Mansiones à manendo ibid.
Manubalistæ 4 0
Manubiæ quid 146
Marcellus 322
Mare Aequinoctiali sidere maximè tumet 490
Mare nunquam eodem tempore quo pridie refluit 490
Mari nihil infidelius 481
Maria quamdiu dicebantur clausa 481
Marius servis in bello usus 96
Marium servi secundò sequi nolunt 96
Marius communem cum gregariis laborem subiit 305
Marii providentia 398
Marius bello Cymbrico cur in castris se diutiùs continuerit 337 337
Mars deus belli 146
Martis patria 87
Mars Deus Thracum 75. ubi maximè cultus ibid.
Marti captivorum hostiis Thraces litarunt ibid.
Martiani de ferro constitutio 404
Martiobarbuli unde dicti 52
Martianopolis Mœsiæ civitas 87
Matresfam. Rom. primum locum ædium tenebant 27
Matricula quid & unde dicta 84
Maximè timidis in prælio maximum semper imminet periculum 359
Maximianus Herculius vocitatus 53
Maximinus tyronibus præfectus in exercitu Alexandri Cæsaris 171. quàm egregiè illo munere functus sit ibid.

Medi

Medi suum imperium annos CCCL. tuiti sunt 86
Medici à quo primùm immunitatem acceperint 140
Medici in singulis legionibus 164
Medidies pro *meridies* 308
Meditari pro *exercere* 60
Meille pro *mille* cur veteres scripserint 4
Memnonis nocturna eruptio 451
Mendicitas militaris quæ damna det 244
Menses triplices 471
Mensibus nomina ab Augustis imposita 387
Mensores 135
Mensor frumento metiendo à quo adhibitus 400
Mensores quomodo hospitia adsignabant 137
Mereri stipendia 101
Meridiem antiquissimi ignorârunt 311
Metatores 135
Metellæ quæ, & earum usus 397
Metelli qui 41
Metelli apophthegma 283
Milites labore promoti non ambitione 155. idque post longam probatamque militiam ibid.
Miles otiosus promtus ad seditiones 48
Miles tertiam domus partem habebat 137
Miles ab hospite nihil poterat petere non oleum, culcitas aut lignum 138
Milites sine intermissione exercendi 14
Milites à tribunis exercitati pòst sub oculis ipsius Imp. exerceri debent 319
Milites tam hieme quàm æstate exercendi 48
Milites in sedibus quoque exercendi ibidem etiam in pace ibid.
Militem bene vestire oportet 244
Milite moriente debitum heredi persolvendum 256
Militis veterani cum elephanto pugna 376
Milites potiùs exercendi quàm athletæ 228
Militis nomen in scuto scriptum 193. unà cum centurionis nomine ibid.
Milites sæpe arma & annonam portare coacti iidem & vallum tulerunt 562
Milites pro humatione suorum quam olim soliciti 206. sæpe pactum inierunt de sepeliendis cæsis ibid.
Milites splendentibus armis incedere præpositis honori dabatur 171
Milites lecti xxx. diebus se parabant 21. datæ tamen in eo excusationes ib.
Milites exercitati libenter pugnant 6
Milites indocti periculis magis obnoxii 6
Milites & athletæ hieme sub tectis exercitati 221
Miles sine gladio è vallo progressus capite plectebatur 181
Milites alii aliis vestibus distincti 278
Milites quinto quoque die decurrere iussi 171
Militibus puncta in manu 112
Militum pæna qui se patiuntur detineri 203
Militum pœnæ leniores XVI. 261. graviores XXIIII. 263
Milites optimi ex temperatioribus plagis 7

Milites strenui pro concione laudati 141
Milites non minùs laudibus quàm præmiis moventur ibid.
Milites suo stipendio contenti esse debent 138
Milites donis ornati in triumphum veniebant 145
Milites Romani sumtu privato militârunt 200 quando stipendium de publico acceperint ibid.
Milites positis castris statim suũ quisq; locum agnolcebant 164
Milites de Repdb.tuenda solùm oportet esse solicitos 202
Miles ieiunus disciplinam servare non potest 247
Militibus pugnare non licet sine permissu ducis 113
Milites ad hostem transeuntes plus nocent quàm qui fugiunt 66
Milites gladio cincti fodiebant 303
Militum pœnæ & supplicia 261.262.263
Milites stigmatis seu punctis signati 111
Militibus in Circo pugnantibus nomina fingebant, ad imaginem bellicam 216
Miles inexercitatus fæmina 215
Militum nostrorum insigne ex coloribus vestimentorum 278
Milites fide & viribus commendantur 315
Milites negotiari non debent 203
Miles in zonula semper aliquid habere debet 244
Milites opera olim fecerunt 17
Milites in suburbanis hibernârunt 140
Militibus de ducis voluntate constare in confusione prœlij interest 359
Milites armati etiam cum sarcinis decurrebant 222
Militibus qualia distributa dona 141
Milites omnes olim ingenui 28
Milites objurgati si armar ubigine obducta essent 178. puniti si vendiderant aut amiserant ib.
Miles debitum sibi poscere tenebatur intra annum 256
Milites ad matrimonia non admissi 14
Militi injurato non permissum pugnare cum hoste 113. alioqui cædis reus erat 114
Milites inobedientes severissimè castigandi 8
Milites arctissimè habẽdi sunt 8
Milites per se disciplinæ negligentissimi 7
Militem modestia commendat ibid.
Milites quàm diligenter olim adscripti 29
Militibus hospitia in magnis civitatibus tributa 139. ab eo hospitio quidam immunes ibid.
Militem sortitione lectum quis primus eduxerit 22
Militum valetudo curanda 245
Militaria delicta quibus rebus aucta 268. quibus rebus minuta ibid.
Militares sumtus levandi ratio 151
Militares in bello maximè promovendi 167
Militaris disciplina mutata 154
Militiæ tria genera 20
Militia legitima quæ ibid.
Militiæ initium anno XVII. 15. finis anno XLVI. 15. vel, ut alijs placet 16. ad militiam euntes primum annum sub custodibus agebant 325
Millenariæ cohortis explicatio

125 in ea centum decani ibid. in ejus numero dissensio librorum 126
Minæ in propugnaculis 392
Minotauri effigies inter signa 283
Misenum promontorium unde nuncupatum 465 quando ibi & Ravennæ stare cœperint Romanæ classes 466
Missionum tria genera 102
Missio ignominiosa à quo fieret ibid. quis ritus in ea missione ibid. formula ejus ibid. qui mitterentur ibid.
Missionis quartum genus 104
Missio gratiosa etiam quinto loco nnmerata ibid.
Mithridates armorum fabricas opidatim instituit 169
Mithridates invictum suum exercitum quî fecerit 222
Mithridates curribus falcatis usus 372
Modii & sextarii in civitatibus publicè adservati 252
*M*ollities nostrorum militum 57
Monachi militare coacti 112
Monoxylus quid sit 283
Monoyxlis Cæsar usus in Britannia primùm ibid.
Monoxylos Romani carpentis ubique circumvehere solent ibid.
More majorum formula usitata 269
Mulcare quid 264
Multa nomina posteriori ætate terminationem mutârunt 290
Munifex & *munificus* diversa sunt 152
Munifices milites 151
Munifices valdè gravati aggerundis lignis 81
Munimina,munimenta 366
Municipes unde vocati 129
Munus tribus modis dicitur 152
Murices 373
Murus unde dictus 66
Murus si decutiatur, novus intrinsecus ducendus 474 qua ratione id hodie fiat a nostratibus ibid.
Murus in exercitu armatura gravis 188
Murum duplicem Tyrii duxerunt obsessi 454
Muri apud antiquos ex variâ materie 391
Muri & machinamenta ante metum hostium reponenda 254
Muros civitatis Romanæ augere qua caussa Principibus permissum 390
Murorum altitudo extrinsecus qua ratione colligatur 462
Murorum civitatis quæ figura optima 392
Musculus unde nuncupatus 423 ejus figura 424 alia descriptio ibid.ejus usus 425
Musculus genus piscis quale 457

N.

Q. NÆVIUS centurio primus velites excogitavit 346
Naphtha apud Persas gignitur 403
Natando etiam domi milites exercitati in gymnasiis 222 illi rei loca publica destinata ib.
Natando sæpe milites exercitati 192
Natatur in mari faciliùs quàm alibi ibid.
Navali bello adinstar terrestris prœlii multa fieri solita 551 hîc & prælusio usui ibid.
Navale propugnaculum cum turri 550
Navalis prœlii elegans exemplum

plum ib.
Navali prœlio Rom. vexillum efferebant 279
Navarchi qui sint 491
Navem Lydi omnium primi fabricârunt 469
Naves æratæ 494
Naves alię plures habebant remorum ordines 474
Naves à ministerio & statione nominatæ 467 etiam à forma ib.
Naves cera unctæ 477
Naves è vimine pellibus contextæ primùm excogitatæ à Cæsare 298
Naves fluviales quæ utrinque gubernaculum habeant ib.
Naves quæ compingi & rursum dissolvi possunt 297 earum figura ib.
Naves qua ratione conjungerentur ad vicem propugnaculorum 498
Naves transmisso exercitu incensæ, vel remissæ ut spes omnis fugiendi adimeretur 299
Naves, trigesimo die post cæsas arbores, navigârunt 473 iterum à die quadragesima ibid.
Navibus nomina à provinciis 467
Navigandi usus quamdiu Epeirotis incognitus 410
Navigatio certis diebus secura creditur 481 revera autem non est secura ibid.
Navigationis dies natalis 482
Navigium longè maximum 375
Navis cujusdam nomen quæsitum 476
Navis longæ rostratæ figura 554
Navis prætoria noctu lumine insignis 552 ex ea navi elatum signum, indicium pugnæ 552
Navis prætoria vexillo aliquo semper insignis ib. id confirmatum testimonio Taciti ibid.
Navis pretoriæ in acie locus 553
Navis quadraginta ordinum 375
Navis semper adversa objici debet 496
Navium conficiendarum rationem barbaros docere non licuit 404
Navium conventio ad Misenum & Ravennam edicta 466
Navium longarum inventio Jasoni tributa 468
Navium rostratarũm impetus 495
Natura comes fluctuum 481
Nauticus vocabulum probum 490
Necessitas legem non habet 244
Necessitas multa offert quæ duces prævidere non possunt 244
Nihil in bello contemnendum 320
Nini copiæ quantæ fuerint 236
Nisi pro *Sed* 308
Noceri passivè 395

Noctu

Noctu explorare tutissimum 284
Noctu Lunæ rationem habere cur oporteat 338
Noctu opportuna superveniendi occasio 300
Nodus quid 353
Nomina in *osus* abundantiam designant 54
Non pro *Non solum* 492
Notæ Thraciæ seu Threciæ unde 112
Nota quæ militem superstitem indicabat 196
alia quæ indicabat mortuum ibid.
Notarum periti milites requisiti ibid.
Notarum peritia ubi militibus usui ibid.
Notarii dicti à notis ibid.
Notarum inventio Mæcenati tributa ibid.
Nullus nisi 385
Numantia aggere clausa quamquam pugnam non detrectaret. 423
Numantia mensibus quindecim obsessa 331
Numantini belli origo & fons ibid.
sex consules præter ignominiam à Numantinis nihil retulerunt ibid.
Numantini belli tempus variè scriptoribus traditum ibid.
Numantini civitatem suam flamma; se ferro ac veneno consumunt 332
Numeri quid sint 98
distincti à limitaneis ibid.
Numerorum militarium nomen generale 91
Nummus Constantini 120
Nummus Galbæ 317
Nummus Hadriani 317
Nummus Magnentii 192
Nummus M. Antonii 123 348 493
Nummus Trajani 144
Nuntius quomodo emittendus & recipiendus 281

O

OBSESSI aliquoties lacessiti erumpere debent, cum minimè exspectantur 335
Obsessorum negligentiæ licentia tribuitur ut pòst opprimantur 459
Obsidentibus maximè opus perseverantia 464

Obsidentibus quoque sua negligentia nocuit 459
Obsidii species duæ 397
Obsidionem duraturam simulasse profuit 458
Obsidium qua caussa instituatur 253
Occulta quadam ratione alios contra alios meliùs dimicare 7
Ocreis milites donati 144
Octavius Augustus parcissimè commeatum dabat 199
Octavius 3
Octavianus dictus ex adoptione 3
Olei ad incendium usus 403
ejusdem olei confectio ibid.
Oleum incendiarium ibid.
Omnis nisi 385
Omnis pro *omnes* veteres scribebant 313
Onagrum cum Scorpione Ammianus confundit 448
Opera etiam ipsi Imperatores circumibant 305
Opera dum fierent, alii in procinctu stabant 305
Opidani ex tectis pugnant 457
Opida nova condita ad memoriam insignis victoriæ 388
Opidum quibus rebus bene sit munitum 392
Opidum quod teneri non posse videbatur incensum 399
Opifices & sellularii militiæ adscripti 21
Opinatores qui 400 unde illis nomen ibid.
Opinatores alii 401
Opsonium pro stipendio 201
Optiones frumenti 400
Optiones supplendis legionibus 132
Optio dicebatur antea accensus ibid.
Optionis alia significatio ibid.
iterum alia 138
Oratoribus Romæ tempus clepsydris præscriptum 308
Orbe facto pauci multos sustinent 84
Orbibus instruendis editiora loca quærenda ibidem.
Ordinantem adversarium invadere consultissimum 352
Ordines non servare in acie capitale 38
Ordines quàm arctè Rom: servandi 217 qui non servârunt securi percussi ibid.
Ordinum servandorum necessitas quandoq; damnosa Rom. 83.
Orion navigantibus infaustus 480
Orpheus homines à ferino vivendi more avocavit 387
Ortu & occasu dies tantum distinctus 311
Osculana pugna 383
Otho qua ratione ad imperii culmen pervenerit 323

P

PABULARI, frumentari verba castrensia 246
Paces 313
Pagani militibus oppositi 223
qui sint ibid.
Pala instrumentum rusticum 231
Palaria quæ 41
Palariorum exercitium 218
in Palatio Cæsarum nemo promotus, nisi veræ ac catholicæ religionis esset 200 idem observatum in militia armata ibid.
Palmaria Stevvechii emendatio 216
Palorum usus & militibus & gladiatoribus utilis 42
Palos milites fudibus cominus pete-

petebant: eminùs verò missilibus 218
Paludes cur vitandæ in munitionibus. 243
Pandectæ Florentinæ quomodo & quibus characteribus scriptæ 110
Pandectas juris ad recuperandam Latinæ linguæ dignitatem idoneas 270
Papiliones unde dicantur 15 quid sint 10 quomodo fiant ibid.
Parma velitum tripedalis 346
Particulatim 360
Parvissimus Latinum verbum 33
Pastores armati 29
Paterni Jureconsulti nomen 35 ejus fragmenta ex Pandectis ibid.
Paternus quando vixerit ibid. præfectura Prætorii functus ibid.
Paternus interemptus ibid.
Paulus Diaconns 232
Patroni horreorum publicorum custodes 256
Paulus Diaconus Festum mutilavit magno rei literariæ damno 283
Pauli Jurisconsulti fragmenta, De pœnis militum 261
Pecunia adtributa quid 250
Pecuniæ pupillares in ærarium depositæ ibid.
Pedatura quid sit 302
Pedis una divisio in XVI. digitos 19 altera divisio in XII. uncias ibid.
Peditum exercitatio 55
Pelles pro tentoriis 10
Pelopidas 322
Peltastis nomen unde 341
Peltati, cetrati, scutati &c. unde dicti 66
Pensatores stipendiorum 201
Percutere fossam, id est, facere vel ducere fossam 302
Perfindere aciem 344
Persæ mercenario milite non usi 99
Persæ testudine usi 185
Persę vexillum flammeum ante prœlium exspectabant 279
Persarum nocturna eruptio 431
Petere vox gladiatoria . 42
Petitiones ibid.
Phalangis instructio 94
Phalaricæ descriptio 433
Phalarica dicta à phalis ibid.
Phaleræ militibus datæ 143
Phaniæ præfecti Aphrorum stratagema. 328
Phari in locis maritimis 307 unde dicti ibid.
Philadelphi naves ingentes 375
Philopatri navigium ibid. in ea navi milites quater mille ib. item rostra septem, gubernacula quatuor ibid.
Philosophorum imagines in gymnasiis 123
Phrasis antiqua 246
Pila eadem quæ spicula 72
Pilæ seu globuli sive circuli in signis etiam libera rep. 125
Pila inter signa militaria ibid.
Pilani triarii dicti 67
Pilatis militibus unde nomen 66
Pilei elegans descriptio 71
Pilei Pannonici 61
Pinnæ murorum unde dictæ 278
Pinnæ in galeis militum ibid. cur adhibitæ ibid.
Piraticæ naves 476
Piscatores bello inidonei 25
Piscator militum tribuno concessus 161
Pittacium quid 84
Placentarius quis 26

Plaga gravior cum saltu cursuque infertur 219
Plinius à Tertulliano & Vitruvio dissentit 414
Plumbatæ jacula non glandes 181
Plumbatæ in castigationibus olim quoque usurpatæ 220
Plumbatæ missilia non glandes 461
Plumbatæ bifariæ ib.
Plumbata tribulata ib.
Plumbata mamillata 461
utriusque descriptio 462
Plumæ in galeis 70
Plus audire quàm loqui debet homo militaris 177
Plutarchus reprehensus 95
Pluteorum vinearumq; usus 419
Pluteorum forma ib.
Pluteorum materies vimina fuerunt 422
Plutei militares ib.
Plutei rotis movebantur ib.
Pluteorum & vinearum diversus usus ib.
Podismus quid 173 301
Pœna eorum qui privatis usibus militem destinant 203
Pœnæ militares 261
Poliorce 415
Pompeii perversa opinio 219
Pompejus contra Sertorium missus 39
Pomponius Lætus aliquot capita à Vegetio mutuatus est 168 &c.
Pons cuppis colligatis quomodo fiat 290
Pons ex tabulatis 295
ejus figura 296
alius pons ib.
Pons ex utribus confectus 239
ejus pontis descriptio ib.
Pons protrusus ex medio turris 430
Pons, transmisso exercitu, dissolvendus est 298 si redituri sumus, præsidiis muniendus 299 idem faciendum in ponte per quem commeatu juvamur ib. castella etiam iis imposita ib.
Pons sæpe incensus ut spes omnis fugiendi adimeretur ignavis ib.
Populi à Cęsaribus cognominati 53
Porcus quinto loco inter signa 120
Portæ civitatum à Cęsaribus cognominatæ 54
Portæ Decumanæ locus 77
unde ea dicta ib.
Portę in castris quatuor ib.
Portarum itinera directa esse non debent 392
Positæ & repositæ fabulæ 228
Positivus pro Comparativo tam in nominibus quàm in adverbiis 367
Possessiones & possessores 397
Postæ nostrates 11..2
Potentia in junioribus, in senioribus prudentia 336
Potestates dicti, & qui in dignitate constituti erant 322
Potitus hostium passivè dictum 426
Potius, *Magis* & similes particulas boni scriptores frequenter supprimunt 488
Potus gratia milites exire sæpe coacti 328
Prędendi verbum Vegetio redditum 462
Præclarius est ingenio quam ferro hostem vincere 402
Prędę militibus concessæ duplex ratio fuit 148
Præda omnis in publicum sæpe relata ib.
Prædam nonnunquam vendere milites coacti ib.

Prę-

Præda tota quæstoribus permissa distrahenda, pecunia militibus divisa 149
si plures de præda dividunda contenderent, sorte res decidebatur ib.
Prędę pars cremata in honorem deorum 145
Præfacere pro *præficere* 287
Præfecti castrorum authoritate, fontes damnabantur 78
Præfecti prætorio exercitus duxerunt 237
Præfecti prætorio sub principibus ut magistri militum sub dictatoribus 210
illi plures fuerunt ib.
Præfectus castrorum legati authoritatem exercuit præter morem 163
Præpositiones geminatæ à veteribus 80
Præsidium unde dicatur 260
Præstasse pro Præstitisse 5
Prætentæ & Prætenturæ quid sint 5
Prætenturarum ætymon 13
Prætores etiam exercitus duxerunt 237
Prætores honorarii 32 &c.
Prætoria castra 306
Prætoria cohors quæ 97
Prętoriam cohortem apud Thebanos Gorgydas primùm constituit ib.
ea sacra dicta ibid. publico sumptu alta ib. constabat ex consanguineis ib.
Prætoriani & pedites & equites fuerunt 98
Prætorianis sua signa privata 97
Prætorianorum munus ib. stipendium sesquiplex ib.
Prætorii locus in castris 77
Prætorii qui 28
Prætorium unde dictum 305
Prætoria opidatim in provinciis constituta pręsidibus ib.
Prætorium certa pars villæ ibidem.
Pretor olim quicunque exercitui præerat 97
Primicerius quis 210
Primicerii in omnibus ferè officiis ib.
Primipili centurio aquilæ præfuit 153 reliquis centurionibus imperabat 154 primum a tribuno locum tenebat ib.
tribunum interfecit ib.
Primipili commoda 208
Primipili maxima dignitas in prima legione 154
Primiscrinii etiam primicerii nuncupati 181
Primus hastatus quid 153
Primus hastatus quot milites duxerit 153
Primus pilus quid 152 quomodo ad primum pilum centuriones ascenderunt 152
ea de re locus Vegetii alias subobscurus 153
Primus princeps 154
Principes arma distribuenda curasse &c. 59
Principes in deos referendi ritus 89
Principes leviores pœnas inferebant 79
Principes posteriores ambitiosissimos titulos adamarunt 88
domini generis humani libenter audiebant 89
item mundi domini ib.
Principes Rom. in re forensi multa immutârunt 131.
Principes vel Augusti & Imperatores exercitus quid differant 169
Principia pro principibus 69
pro ordine principum ib. locus in castris ib.

Principum effigies in nummis aureis, argenteisque tantùm ad honorem, non ad usum publicum 201
Post principia quis locus sit 68
Prasciarus ad confirmationem suæ opinionis Vegetii testimonium produxit 72
Probatoriæ in Palatina militia usui 99 itidem in castrensi ib.
Probatoriæ militum principis manu subsignatę ibid.
Probatoriarum exemplum in scriniis servatum ibid.
Probatoriæ, literę seu instrumenta ibid.
Probofcis, & promuscis 377
Probri metu emendati milites 218
Processio, ambulatio exercitus 214
Proconsule, prorege 160
Procubitores quales 311
Procuratio, apparitio pro *procuratore, apparitore* 131
Prælii ineundi varia signa proponebantur 279
Prœliorum res optimè disponitur quando in pace tractatur 254
Prœmia victis quoque proposita 47
Prœmium in restricta significatione 206
Professio apud Magistratum qui fieret 254
Proficiscente exercitu, si superveniat hostis, difficulter consistunt qui absunt à periculo 283
Prognostica quæ ex luna colliguntur 486 quæ ex sole 487
Programma in pariete fixum 270
Proletarii quando milites scripti 313
Promiscuè & diligenter opposita 194
Prorogare verbi usus apud Latinos 253
Propugnacula ante portas 342
Propugnacula in navibus 498
Pro rata 394
Prorogatores 401
Prosecutores auri publici 254
Prouido duci id semper cavendum ne à tergo hostem relinquat 313
Provinciæ Principibus Roman. nomina dederunt; & vicissim ab iis acceperunt nomina 388
Provinciæ non omnes eadem tribuere coactę 251
Provinciis multa eaque diversis titulis Rom. imperabant ibid.
Provinciis imperatum tributum, milites, equi, naves &c. ibid.
Provinciales jure tributorum quasvis annonarias species inferebant 247 easdem ad limites & mensiones conferebant ibid. itidem munera præstabant, angarias, parangarias, plaustra &c. ibid.
Provinciales longiùs non debebant evocari ad conferendas species 249 præmoneri solent ut indictionem præparent ibid. id duabus de causis factum ibid.
Provinciales tributa non solventes quomodo coacti 252 fundi sub hasta distracti ibid. etiam suppliciis ad persolvendum cogebantur ibid.
Provincialis persoluta sua capitatione non poterat cogi ad prębenda jumenta servos 249
Prudentes qui penum condunt antequam bello lacessuntur 250

Pueri in castris educati 14
Pugnæ & naumachiæ in Circo Rom. exhibitæ 216
Pugnandum sæpè non quia tu velis, sed quia hostes jubent 287
Pugnandi genus optimum 85
Pulsandi verbum non vulgari notione acceptum 397
Pulvis exoriens signum adventantis hostis 280
Putei sæpe in exercitu fodiendi 407 ubi naturalis quædam ratio sequenda ibid.
Pyrrichiarii 56
Pyrricharii motus in decursione adhibiti 214
Pyrrhus militaris disciplinæ peritissimus 375 idem præstantissimus imperat. ibid.
Pyrrhus quando ceperit Elephantos 376

Q

QUADRIGÆ unde dictæ 368
Quadrigis falcatis Persæ ferè usi ibid. earum quadrigarum descriptio ibid.
Quadrigę falcatæ depictæ 369
Quadrigas falcatas excipiendi ratio ibid. aliæ rationes ibid.
Quadrigas primùm junxit Erichthonius 226
Qualis qualis, *qualiter qualiter* pro *qualiscunque*, *qualitercumque* 110
Quando pro *quandoquidem* 463
Quatinus quatenus quid differant 175
Quantus pro *quot* 269
Quingentaria cohors unde dicta 126
Quinqueremium constructio difficilis Romanis 475 majores quàm quinqueremes in pugna Actiaca 475
Quintius ex agro ad Dictaturam vocatus 15
Qui rem difficilem militibus promittunt viam ostendere debent, qua ad id perveniendum putant 337
Quirites appellabant, quibus militiæ jus ademptum volebant 104
Qui sexto casu antiquissimum 418

R

RADICIUM, *cervicium* & similia 203
Ratio, non alia, sequenda in subeundo publico conflictu 314
Receptui canere 211
Receptus quid ibid.
Refacere 5
Refundere est reddere, restituere 59
Regimentum 290
Regradatio militum qualis fuerit 200
Reipub. conservandæ duo maximè necessaria 249
Rei militaris scriptores, Græci, Latini, Italici, Gallici, Germanici 36. 37
Regimes in arena primùm remigare docti 491
Remiges quales probati 495
Remigium pro *remigum* ibid.
Remi ne defricentur in pugna navali cavendum est 496
Remorum ordines in latitudinem considerandi 474
Repero, *æquipero* olim efferebant 58
Res ad triarios rediit 342
Res Romana pro *Repub.* 93
Retibus illaqueatos hostes ex turribus dejecerunt 453
Reuma quid 488
Rhodii periti rei nauticæ 467

Rigor salutaris vincere debet inanem speciem clementiæ 324
Robor pro *robur* 14
Rogum ter armati circabãt 214
in rogum spolia injecta ib.
etiam dona militaria ib.
Roma direpta 2
Roma unde dicta 387 cur non Romula vocata ib.
Romana acies phalange Græcorum præstantior 94
Romani arma mutârunt tempore Gratiani 58
Romani à diversis subjugati 49
Romani disciplinam militarem à Græcis acceperunt 121
Romani etiam certis diebus non pugnabant 325
Rom. ipsi barbari à Græcis nun cupati 95
Romani in dilectu non respondentes puniti ut prodiiores 21 sed posteà mutata est illa pœna ib.
Romani in Hispania multa gesserunt sine auxiliis 99
Rom. non magnos ducebant exercitus 236
Romani multa à Gręcis in disciplina belli sumpserunt: ilii ab Aegyptiis 71
Romani possessionibus suorum multa indixerunt 32
Romani post annum sextum reliquias suorum condiderunt 207
Romani pro lorica thoracomachum induebant 60
Romani quando primùm hiemem in castris continuarint. 11
Rom. quando primùm mare ingressi 474
Romani qua ratione alias nationes subegerint 6 id pietate & religione factum Cicero putavit ib.
Romanis etiam à barbaris suppeditata auxilia 241
Romani statura brevi 5
Romani valdè in navigando primùm temerarii 479
ea caussa maximum accepisse damnum ib.
Romuli legio quanta 95
Rorarii qui 69
quomodo pugnarent ib.
Rostra navium in fronte 493
illa sæpe plurium dentiũ 493
Rostra illa ex ære 494
Rostra quibus navibus adhibita 495 etiam minoribus navigiis imposita ib.
Rostrorum figura 494
Rostrorum inventor 495
Rudibus gladiatores pugnare discebant 42
Rudibus quoque milites exercitati 218
Rudibus totæ legiones inter se digladiatæ 218
Rumores falsi sparsi ut parati esse ad pugnam adsuescant 286
Rustici meliores milites quàm urbani 8
Rutrum unde dictum 232

S

SACERDOTES quando tributum Romæ primùm dederint 251
Sacra ante egressionem facta 22
etiam ante prœlium 23
Sacramenti nomen à disciplina bellica ad Ecclesiam tractum 116
Sacramentum militare quomodo antiquitùs præstitum 114
Sagittarii 165
Sagittarii qui sagittas edolant 287

Sagittariorum collegiis privilegia, & fundi dati 229
Sagma quid 166 Sagmarii 165.
Sagmarii iterum Veget. restitu-ti 287
Sagmatarii equi singuli in contuberniis singulis 166
Sagunti mœnia qualia fuerint 391
Saguntini capta civitate hostibus diu restiterunt 435
Salassi una salis inopiâ se dediderunt 410
Salem hostibus vendere capitale est 410
Sales plurale à *sale* 411
Salis inopiâ in morbos incidunt Rom. 410
Salis usus quam diu Epeirotis ignotus ib.
Salpicta pro tubicine 276
Saltatio armata 56
Sambucæ figura 439
Sambucæ navalis descriptio 440
Samiare vocabulum militare 178
idem Vegetio restitutum ib.
Samiatores in exercitu qui fuerint ib.
Samnitum tota legio cristata 173
Samsonis stratagema 399
Sanguine abundantes in vulnera præcipites 7
Sanguinis indigentes vulnera metuunt 7
Sarissa hasta 377
Sarraca 330
Scalarum nova forma 393
Scalarum variæ figuræ 393.394
Scalas oppugnatorias Capaneus excogitavit 392
Scaphæ speculatoriæ 476
Scaphulas ex arundinibus Semiramis fecit 298
Scelerati quoque ad stipendia admissi & captivi 29
Scenici non laudem, sed præmia spectabant 228
Scenicas donationes M. Antoninus quatenus temperârit 229
Scenici infames erant ib.
quando primùm Romam invecti ib.
Schemata aciei unde nomen sumserint 357
Scindulæ à quo nominatæ 221
Scindulis Roma contecta annis CCCCLXX. ib.
Scipionis callidum consilium 325
Scipionis cautio contra superventus dum frumentaretur 328
Scipio disciplinam militarem restauravit 331. quibus id rationibus effecerit ib.
Scipio singulis cohortibus sagittarios miscuit 48 idem disciplinam castrensem emendavit 49
Scorpionis descriptio ex Ammiano 448
Scorpioni unde nomen 449
cur onager appelletur ib.
Scorpiones Vegetio manubalistæ 450
Scorpio aliud ab onagro ib.
Scorpio etiam pro telo ib.
Scorpio unde nominationem acceperit ib.
Scorpionibus epistolę missę 281
Scribendo & res gerendo clarissimus 109
Scrinia diversa 199
Scrinia principum diversa fuerunt 127
Scultatores qui fuerint 182
Scuta genibus illidere signum prosperitatis 318
Scuta militum pariter & centurionum nominibus inscripta. 193
Scuti perelegans descriptio 229

Scu-

Scutis milites innixi transmeabant flumen 292
Scutorum & clypeorum discrimen 182
Scutorum lõgitudo, latitudo 68
Scutum amisisse præcipuum flagitium Lacedęmonus itidem & Germanis 181
Scutum quatere ac rotare pertinuit ad numeros armaturæ 177 idem usui in ludo trochi ibid.
Scutum tyronis primo anno candidum 193
Scuta militum regmentis induta ad custodiam ibid.
Secundicerii 210
Secundus hastatus quot milites duxerit 153
Securi percussi in mediis castris 79
Sedes militares unde dicantur & stativa 259
Seditio animos imbelles detegit 259
Seditiosi potius carptim mittendi 104
Sed particula rationaliter posita 215
Sed usurpatum pro *nam* 194 id magni quidam viri non animadverterunt ibid.
Seges belli tempore exusta 399
Semiramis 298
Senatores ab equitibus tunica diserevit 130
Senatusconsulti in necessitate reip. formula 230 uni quoque consuli commissa 239
Senes nomina militiæ dare coacti 21
Senes plus consilio præstant quàm adolescentes manibus 336
Separati exercitus faciliùs superantur 325
Sequi exempla 330
Sera parcimonia est, servare velle cùm desit 401
M.Sergius ferrea manu pugnavit 336
Sertorius exiguo militum numero Rom.sępe superavit 321
Sertorius parvo exercitu plurimis restitit 39 diversos duces superavit ibid.
Servi ad stipendia vocati 29 prius tamen libertate donati ibid.
Servi à militia prohibiti 28
Servi in exercitu armis ferendis 166
Servi in tyrociniis inventi, puniti 162
Servi notati in fronte 112 postea id interdictum ibid.
Servii Tullii lex 76
Sesquiplares 150
Sesquisenex ibid.
Severus disciplinam majorum corrupit 130
Severus domi uxores militibus permisit 14
Severus Imperat. cur filios abduxerit ex urbe 13
Sexti Julii Frontini ęvum 109 scripta ib.
Siglis veteres multa scribebant 155
Signa amittere valdè dedecorosum erat 119
Signa castris positis primo loco figuntur 76 ab iis sine commeatu non discedendum 83
Signa cohortium qualia 124
Signa deseruisse capitale 217 hac de re Charondæ lex ibid.
Signa & literæ in vexillis Rom. 121
Signa legionariorum, auxiliariorum & Prętorianorum diversa 97
Signa legionum ex nummis

M.An-

M.Antonii 76
Sgna militaria quando ornata 124
Signa militaria tempore pacis ubi & à quibus custodita 22
Signa quorum imagines gesserunt 122 etiam defunctorum ibid.
Signarius 152
Signa tempestatum & serenitatum 485
Significare 5
Signiferi tardiores à ducibus interfecti 119
Signiferi quamobrem literati esse debuerint 207
Signifex 152
Signis in magna militum multitudine voluntas ducis ostendenda 280
Signis militaribus multum religionis deferebant 121
Signis post terga illatis sæpe hostes fugati 355
Signorum bellicorum inventores 120
Signorum figura 76 figebantur in terram ibid
Signum diurnum etiam panno rubro datum 280
Signum nocturnum flammæ, diurnum fumus ibid.
Simulacra etiam uncta 124
Sine more 269
Sitomia 400
Sociis navalibus Romani usi 465 quales hi socii ibid. quando primùm privata impensa parati ib.
Solarium quis primus in foro collocavit 308
Solida virtus 140
Solis eclipsis primùm formidabilis in castris 489
Solis quanta vis in corpora terrestria 8
Solo mutato fruges degenerant ibid.
itidem homines ibid.
Solstitium tantum unum 478
Sontes gladiis suis concidebant 79 priscus ille mos ibid.
Sontes porta decumana ad supplicium educti 78
Sordiscum quid 420
Spectacula privatorum quoque sumptu edita 224
Spectacula varias ob caussas Romę exhibita 223
Spectacula & ludos placamina deorum putabant ib.
Specula quid sit 307
Speculæ in locis mediterraneis usui ibid.
Speculatores cur sic vocati 133
Speculatores suppliciis sumendis deputati 78
Speculatores non spiculatores hi vocandi 78
Speculatores qui 271
Speculatores unde dicti 307
Speculatorię scaphulæ 476
Speculator unde dictus ibid.
Sperare pro timere 357
Spes numero plurali 313
Spicula minora dextro pede in ante posito ejiciebantur, majora præposito sinistro 72
Spicula pennata 451
Spolia quoque domum relata 149 ea fixa in postibus ædium ibid. quæ ne venditis quidem ædibus refigi potuerunt ibid.
Spolia ôpima Jovi Feretrio fixa 147 ea spolia ter solum Romani fixerunt ibid.
Spoliis hostium & templa & forum Rom. ornatum 148
Spolia ad ornatum quoque coloniarum dispartita ib.
Spoliarium & armamentarium ubi in urbe fuerunt 180 etiam in exercitu ib. quæ arma ibi adservata ib.

Stativa unde dicantur 259
Statuæ strenuis militibus decretæ 145
etiam auxiliari militi ibid.
Statura brevis quæ 19
Statura media militaris & commoda 18
Statura procera, eminens, prolixa 18
Statura Romana 18
Stellaturæ 108
Stellaturarum acceptarum pœna 79
Stellaturarum commodum quale fuerit 208
Stevvechii palmaria emendatio 216
Stipendia prima annorum xxi. 100 in classe Misenensi xxvi. annorum erant 101
Stipendiorum vox annos significat 31
Stipendiosi qui 54
Stipendium amplissimum tempore Domitiani 202
Stipendium diurnum quantum 201 valde exiguum libera Rep. ibid. auctum tempore Cæsaris 202 iterum auctũ sub Octavio ib.
Stipendium pro ipso ære 31
Stipendium unde dictum ib.
Stipendium unde nomen acceperit 200
Storearum conficiendarum ratio & usus 396
Strabo non malè belli Numantini computum inivit 331
Strata equorum 327
Stratagema elegans ab urinatoribus Byzantinis editum 555
Stratagema nostratium 551
Stratagemata duo in obsidione Rhodiorum edita 437
Stratores & munus eorum 327
Stratores qui 33
Stratorum præmium ibid.
Striga castrense vocabulum 327
Structores 168
Stylus pro columna 290
Subita omnia probantur incauta 255
Subitariæ legiones, & subitarii milites 312
Subsessa quid sit 281
Subsessores alieni matrimonii ibid.
Subsidendi ratio cùm testudinem Rom. facerent 183
Subsidium unde dictum 260
Subsignani 91
Subsignani apud signa detenti post exauctorationem 104
Substantia quartæ declinationis pro verbalibus 334
Sudibus etiam in prœlio usi 218
Suffecti 128
Sumptus pro *sumptio* 334
Superlativus pro comparativo 72
Supernumerarii tam inter equi-

equites, quàm inter pedites 204
Supernumerarii centeni aut quinquageni extra eos qui matriculis inscripti erant 402 &c.
Supernumerarii milites alii titulo tenus 205
Superveniendi occasio quando commoda 324
Superveniendum lætis & securis 361
Superventus occasiones 324
Superventus quid 281
Susceptores 400
Susceptores tribunorum 252 eorum emolumenta ibid. duo in singulis provinciis ibid.
Suspectio pro *suspicio* vox è medio Latio 283
Syri quid 259

T

TABERNACULA 10
Tabernaculum ducis quare appellatum prætorium 213
Tabulamentum 290
Taciti testimonium 97
Taleare 405
Taleæ surculi ibid.
Tamburlianus Scytharum Imperat. 297
Tantus absolutè positum 437
Tantus, *quantus* pro *tot*, *quot* Græca phrasi dicuntur 267
Tarquinius Superbus vitæ puniendi genus invenit 83
Tegimen pro *tegmen* Vegetio redditum 496
Tela ex alto faciliùs, sed certiùs sursum mittuntur 301
Tela ex navibus qualia veteres jecerint. 450
Tela quoque ducum nominibus inscripta 193
Temeritas in re militari ante omnia vitanda 320
Temonarii qui 32
Tempestatum & serenitatum signa 485 de iis Ciceronis versus 485 . item Lucani 486
Templa de manubiis exstructa 148
Tempora antiqui per horas non distinguebant 244
Tentamenti vocabulum Vegetio redditum 195
Tentamentum 290
Tentoria 10
Terebra etiam inter machinas 423
ejus figura ibid.
Tessera vocale signum 133
Tessera per taleolam data ibidem.
Tesseræ frumentariæ ibid.
illæ ex ligno, plumbo ibid.
etiam ex ære ibid.
Tesserarii ibid.
Tessera profectionis ibid. prœlii, prandii, evocationis 133.134
Tesseræ Pharsalicæ pugnæ 134
Tessera vigiliarũ à præfecto legio-

gionis data ib. data ab Imperat. & ducibus ib.
Tesseram tribuni distribuebant ibid.
Tesseram quis primus in bello dederit ib.
Tessera, Militemus 107
Tessera à quo daretur, à quo distribueretur 270
Tessera sępe uno verbo data 271 non rarò pluribus ib. interdum sententia pro tessera fuit ib. interdum versus ib.
Testimoniales honestè missis dabantur 101
Testudo quid sit 183 origo ejus ibid.
Testudinem in Circo qualem exhibere solent ib. ad imitationem testudinis illius duplicem Romani in exercitu excogitaverunt 184 qualem in campis patentibus exstruxerunt ib. inde ut redivivi redintegrabant prœlium ib. equites & impedimenta in medium recipiebantur ibi
Testudinis aliud genus in oppugnationibus ib.
Testudo in pugna navali 185 qua ratione ibi composita ib.
Testudinem illam usui quoque fuisse in transmittendis impedimentis ib.
Testudines in exercitu variæ 412
Testudinis figura 413
Testudo arietaria 414
Thebani sub Epaminunda floruerunt 86
Thoraces squamati cum magnis scutis à Macrino ablati 65
Thoracomachus qualis fuerit 61 unde dictus ib. ejus abusus ib.
Thraces bellicæ disciplinæ Rom. magni imitatores 87
Thrasybulus qua caussa in tabernaculo suo interfectus 302
Tiberii nimia crudelitas 207
Tiberius Domini nomen recusavit 89
Tignarii 168
Timidum videri pręstat quàm parum prudentem 89
Timor promptos facit ad consultandum 320
Tituli varii usus apud antiquos 173
Titulum gestarunt fontes 174
Titulus adfixus in ludis ib. item vendundis ædibus ib.
Titulum & fiscus adfigebat ib.
Tituli in triumphis ib. amphoris adhibiti ib. victimis alligati ib.
Titus xv. Imp. in exercitu 169
Titus Cęsar ipse vigilias circumivit 310
Tolerantia 9
Tolerantia bonorum militum 401
Tollenon, machina 441 ejus figura 442
Torquati nomen T. Manlius meruit 140 Item C. Nonius Asprenas ib.
Torques inter dona 143
Torulus in galea 173
Trabes singulari numero 441
Trabibus arietes arcebant 406
Tractoriæ in cursu publico 12
Tradere verbi elegans significatio 163
Trajanus in puniendis militibus temperantissimus 324
Transitus militum pecunia hodie redimitur 139 idemquoque apud Roman. factitatum ib.
Triarii cæteris usu & ætate pręstabant 152
Triarii consurgentes ad pugnam, antepilanos omnes intra suos ordines recipiebant 69

Triarii genu dextro innixi signum pugnæ exspectabant 183
Triarii qui 242
Triarii soli fodiunt 305
Triarii veterani & spectatę virtutis 172
Triariis locus postremus adtributus 68
Tribuli sparsi contra quadrigas falcatas 372
Tribulorum usus in castris ponendis 373 & in prohibenda eruptione ib.
Tribunal cespititium 317
Tribuni ablegare à signis milites sua caussa non debent 203
Tribuni ærarii 250
Tribuni an vicarios habuerint 131
Tribuni à tribu 128
Tribuni commeatum dare multis fine consensu Consulis non debebant 199
Tribuni creati à principib. 129
Tribuni etiam imagines & titulos in provinciis meruerunt 123
Tribuni ipsi animadverterũt 78
Tribuni militaris officia 304
Tribuni militum comitiis fieri desierunt 128 lecti suffragiis ad legiones ib.
Tribuni militum Consulari potestate ib, partim ex plebe, partim ex patribus ib. tres numero ib. sex numero ib.
Tribuni consulari potestate viginti ib.
Tribuni militum aureis annulis usi 130
Tribuni militum vicissim imperabant 168
Tribunis interdictum ne milites expilarent 209
Tribunis non semper datum fuit optiones facerę 132
Tribunorum commoda 208
Tribunorum creandorum ritus 129
Tribunorum insigne gladius ib. item annuli 130
Tribunus sontes ad pœnam deputabat 78
fustuarium infligebat 78
Tribus Rom. tres 176
Tributa non conferentes admoniti cogebantur 248
Tributa vel possessores vel conductores prædiorum conferebant 252
Tributi alia ratio inferendi 251
Tributi inferendi ratio Romæ mutata 251
Tributum duplex Romæ imperatum 250
Tributum tumultuarium 250
in tabulas ærarii referebatur 251
Tributum ex quo appellatum 250
Tributum quot vicibus inferebatur 248
Trierarchi unde nuncupati 491
Trochleæ qualia instrumenta 435
Troja ludus equestris 226 à quo inventus 226
Tropæa post victoriam fixa 147
Tropęa soli duces erexerunt ib.
Tropęa unde dicta ib.
Tropæum apud Rom. qui primum constituerint 147
Triumphus belli pretium maximum 149
Triumphus quando concessus ib. quando negatus ib.
Triumphus Romæ qua lege concessus 337
Tryphonis stratagema 455
Tuba directa 136
Tuba directa erat 271
Tubarii 272
Tubarii qui ib.

Tubicines 272
Tumultuaria caſtella 312
Tumultuaria certamina ib.
Tumultuarii milites ib.
Tumultus quid 20
Turma erat equitum XXXII.126
Turma unde appellata 176
Turres in muris civitatum quomodo exſtruendę 392
Turres unde ambulatorię vocentur 427
Turres diſſolutæ in exercitu circumlatæ ib.
Turris minor alta cubitorum ſexaginta 428
Turris major alta cubitorum CCXX. ib.
Turris à Diade excogitatæ figura ib.
Turres aliæ quas Vegetius deſcribit ib.
Turris Vegetii 429
Turrium ambulatoriarum effectus 430
Turrium metu Galli ſe dedunt ib. etiam Perſæ ib.
Turres etiam in navibus ib. in turribus multi armati ib. item & machinę in iis per tabulata diſpoſitę ib.
Turres fronte ferrea 431
Turres etiam ipſi obſeſſi in mœnibus ſuis extruxerunt ib.
Turres variis modis incenſę 434 ei incendio exſtinguendo homines deſtinati ib.
Turris minor ex majori evecta in fraudem opidanorum 435 ejus figura 436
Tyrocinium anno XVII. cœpit 326
Tyrones ad militiam adſcripti non juſta ætate 30
Tyrones à poſſeſſoribus prębiti 32
Tyrones & opidanos ad concurſum armorum adſuefaciendi modus 286
Tyrones in gymnaſiis laminis ferendis exercebantur 56
Tyrones non ſimul ut inſcripti ſunt, in legionum numerum relati 113
Tyrones qui dicantur ib. quomodo æſtimarentur ib.
Tyrones pingues non legendi 25
Tyrones quando primùm cœpti inſtitui à magiſtris 46
Tyrones ab equitibus, etiam à ſenatoribus eruditi ib.
Tyronibus non permiſſum teſtari 113
Tyronum productio perſonalis 32
Tyronum præbitio patrimoniale munus ib.
Tyronum exercitatio pacis tempore non negligenda 86
Tyronum numero cenſentur qui diu pugnare deſierunt 215 itidem illi qui nunquam viderunt vulnerati 215. &c.
Tyronum examen 28
Tyronum probatores diligenter requiſiti 33

V

VACATIONES militum quomodo redimerentur pecunia 209
Vacationes ſublatæ ab Othone Cæſare, & perſolutæ centurionibus è fiſco ib. quod reliqui principes ſecuti ſunt 210
Valens ſuis neglectis Gothus amplectitur 58 à Gothis aliquoties ſuperatus ib. ab iiſdem combuſtus ib.
Valens Valentiniani frater occumbit 2
Valĕtiniani tertii pater, mater 2 ejuſdem uxor 2
Valentiniani tres, omneſque Occidenti præfuerunt 2

Valentinianus primus ab inventione novorum armorum celebris 389
Valentinianus primus 2
Valentinianus secundus 2
Valentinianus tertius 2
Valli sudes sunt 301
Valli unde dicti 402
Vallum quid sit ib.
Vegetii locus ex Catone descriptus 354
Vegetii prænomen 1
Vegetius Comes 1
Vegetius epitomen confecit 28
Veget. Florus, alii à Plinio dissentiunt 49
Vegetius fuit Christianus 1
quo Imperatore vixerit 1
Vegetius imitatus Virgiliū 487
Vegetius in legione centuriones tantùm LV. agnoscit 156
Vegetius libros suos in capita distinxit 4
Vegetius plures auctores inspexit quàm quos nominat 36
Vejorum nocturna eruptio 431
Vela navium tingi solita 476 id inventum primùm in classe Alexandri Magni ib.
Vela quis primus navi apposuerit 477
Velitatio publice pugnæ opponitur 320
Velitationibus periculum facere oportet de suis militibus ib.
Velites contra elephantos missi 378 hastis latiori ferro contra eos usi ib.
Velites & triarii omnes immunes ab excubiis 305
Velites ut & equites descripti 346
Velitum arma ib. hi equites & pedites pugnabant ib.
Velitum parma, & gladius 346
Velitium usus quando primùm repertus ib.
Velum purpureum insigne imperatoriæ navis ad Actiū 452
Venandi consuetudo quantum Sertorio profuerit 27
Venatio Circensis 224 sæpe edita à principibus ib. etiam per aliquot dies continuos ib.
Venationes noctibus [illegible]m exhibitæ 225
Venatio sumptuosissima ab Imp. Probo edita ib.
Venatio triplex 27
Veneris Calvæ templum Rom. ex quo origenem ceperit 407
Venti plures tempestatibus magnis simul spirant 479
Venti principales quatuor 478
Ventorum numerus & nomina 477
Vento secundo missa tela ulterius & majori impetu feruntur 338
Ver aperit mare 482
Verba activa sæpe passivam significationem habent 82
Vercingetorigis res adversa fortuna auctæ 383
Veredi 11
Verguere, tinguere & multa alia similiter olim scribebāt 350
Vestes militibus datæ 144
Vestimenta & calcei militum septimo die inspiciebantur. 171
Vestis militi è publico Vegetii ævo non data 202 data olim, sed pretium ejus à stipendio detrahebatur ib. id ab rogatum lege C. Grachi ib.
Veteranus semel in die exercendus 215
Veterum librorum scriptura examinanda 339
Vexilla in singulis centuriis vel manipulis 277 in iis scriptum quota esset centuria & ex qua cohorte ib.

Vexilla noſtratium hodie majora ib.
Vexillarii 91
Vexillationes equites ib.
Vexillationes unde nomen habeant 90
Vexillationes diverſæ à legionibus 91
Vexillis milites donati 144
Vexillorum ſigna 172
Vexillum apud Rom. purpureum, indicium pugnæ 279
Vexillum olim plures quam cẽtum milites continebat 172
Vexillum hominum CLXXXIV. ibid.
Victi interdum recuperant victoriam 383
Victoriæ magna pars inſtructioni aciei tributa 94
Victoriam duces ſibi vindicant rebus diverſis 382
etiam bello navali ib.
Victoria modeſtè utendum 383
Victoriam reportaſſe exercitu incruento, maxima ducum laus eſt 314
Vigeſimatio 266
Vigiliæ in quatuor partes diſtributę 309 interdum totam noctẽ ſimul omnes vigilabant ib.
Vigilias milites agebant ordine ſuæ matriculę 307
Vigilium pro *vigilum* 203
Vine corporis an magis animi viribus res militaris procedat 20
Virgiliũ imitatus Vegetius 435
Virgilius Ennii verſum imitatus 434
Vineæ plures fiebant & in unum cogebantur 421
Vinearum uſus & forma 419
Vinum inter dona militaria 144
Vite Rom. puniebantur 83
Vites & ſata abeſſe debent à paludibus 243
Vlyſſis facundia 402
Umbri qui 333
Uncia unde dicta 19
Volatus avium, ſignum hoſtis adventantis vel latitantis 380
Voluptas urbes perdit 9
Vota ſuſcepta pro exeuntibus militatum 23 quando perſoluta 24
Urbibus nomina ab Imperat. Romanis impoſita 387
Urbibus nomina à conditoribus indita ib. item ab iis qui amplificarint ib.
Uri ubi gignantur 272 eorum cornua 272
Uri à bubalis differunt ib.
Uri vox Gallica 277
Urinator à quo appelletur 454
Urnis unde nomen ib.
Urſiliani quomodo vocandi quæſitum 363.364
Uſu & exercitio ſervandum id quod diſcimus 47
Utres depicti 292
Utribus veſtimenta quoque injecta, & iis crates ſuperimpoſitæ ad tranſmittendum flumen ib.
Utribus utebantur Rom. in tranſeundis fluminibus 291
Vulcanaliorum die à Segedanis recuperata victoria 384

X

X pro S apud Veteres ſæpè uſitatum 479
Xantippus Lacedæmonius dux Carthaginenſibus datus 234 Carthaginenſium res una aciei inſtructione reſtituit ib.
Xerxis exercitus flumina epotavit 235
quantus fuerit 236

FINIS.

INDEX EXPLICATIONUM VEL EMENDATIONUM,

QUAE COMMENTARIO STEWECHII ad VEGETIUM continentur.

ÆLIANI *locus fortè sanatus* 339
Alciati emendatio rejecta 110
ob Alciato dissensio 252
Alexandrini Neapolitani error 366
Ammiani locus tentatus 32
Ammiani locus mihi suspectus 53
Ammianus correctus 328. 388
Apulejus emendatus 343. 102. 152. 328 334.
Auctor de viris illustribus fortè an mendosus 102
CÆSAR *de mendo suspectus* 303
Cæsar illustratus 308 *idem emendatus* ibid.
Capitolini scripturam tueor 427
Cassiodori locus in dubium vocatus, fortè emendatus 93
Cassiodoro lux adhibita 248
Cassiodorus correctus 496.47
Censorinus leviter correctus 311
Ciceronis lectio confirmata 195
Cicero illustratus 388
Ciceronis locus de conjectura leviter emendatus 334
EGNATII *error* 208
FESTUS *emendatus* 327
Festi locus mihi suspectus 351
Festi locus tentatus 350
iterum 351
Flavius Vopiscus emendatus 304
iterum ibid.
Flori locus tentatus 458
Frontini locus sanatus 302
GLOSSÆ *veteres emendatæ* 408
ISIDORUS *correctus* 113.156
Itinerarium & Æthicus leviter correcti 469
Juvenalis leviter correctus 496
LAMBINUS *à me notatus* 195
Lampridii lectio restituta 166
Lampridius leviter emendatus 31
Laurentij Vallæ opinio rejecta 270

LEGES variæ emendatæ, vel explicatę.

In Codice.

Explicata l. prima C. de veteranis; & l. jubemus, C. de erogatione militaris annonæ 127
Emendata l. 1 C. de famosis 343
Emendata l. 2. C. de Apostatis 34
Lux data l. 2. C. de exactoribus tributorum. 220
Emendata l. 2. C. de Præfecto Præt. Aphricæ 269
Emaculata l. 3. C. de offic. Præf. urbi 322
Emendata l. 4. C. quibus ex caussis servi pro præmio 105
Interpretata l. 7. C. de donationibus 194
L. 7. C. de excusatione munerum, rectè à Cujacio emendata 26
Interpretata l. 8. C. de vectigalibus 404
Tentatæ aliquot leges C. de usuris 57

Emendata l. neque furti, C. quibus ex cau. infam. irrogetur 242

In Digest.

Defensa. l. 1. ff. de iustitia & iure 93
Defensa partim lectio in l. 2. ff. de origine iuris 128
Defensa scriptura vulgata in l. 3. ff de re militari 426 *item in l. quod si ff de capt. & postlim. reversis* ibid.
Interpretata l. 14. ff. de legationibus 168
Interpretata l. penult. ff ex quibus caussis majores 217
l. ult. ff. de iure immunitatis, rectè à Turnebo emendata 174
Tentata l. ult. ff de jure immunitatis 221
Emendata l. ult. ff. de jure immunitatis 272
Interpretata l. filiusfamilias, ff. de procuratoribus 98
Emendata l. deferri, ff. de jure fisci 101
Interpretata l. qui cum uno ff. de re militari 25
Emendata l munus, ff. de verborum sig. 152

In Institutionibus.

Adhibita lux §. directò, Inst. De condicillis 195. *Item §. Emancipati. Inst. De hereditat. quæ ab intestato* ibid.
Emendatus §. Illis autem, Inst. De milit. testam 259.
Institutionum Iustiniani locus defensus 34
Institutionum locus restitutus ibid.

In Pandectis.

Tentatus locus ex Pandectis 34
LIVIUS *correctus* 264
Livii lectio confirmata 218
Livii duo loca expendenda 96
Lud. Russardus reprehensus 242
MODESTUS *mendosus* 156
Medii in Vegetium correctio approbata 362
NONII *locus tentatus* 112
Notitia Imperii correcta 383
PLAUTI *versus tentatus* 419
Plinii Panegyr. leviter emendatus. 316
Plinii locus suspectus mihi de glossemate 283
Plinius illustratus 153
Pomponius Lætus emendatus 168
Prudentius illustratus 278
SALLUSTIUS *correctus* 17
Spartiani locus suspectus mihi 127
TACITI *lectio confirmata* 122
Tertulliano lux adhibita 209
Tertulliani locus in dubium vocatus 223
Trebellii locus tentatus 60
Turnebi lapsus 461
Turnebi in Veget. correctio approbata 480
VALTURII *lapsus* 377
Varronis lectio vulgaris suspecta 54
Vegetius emendatus 7. 16. 12. 43. 52. 17. 55. 72. 80. 84. 85. 105. 113. 155. 160. 161. 162. 163. &c. 187. 188. 194. 195. 197. 210. 211 &c. 221 231. 238. 241. 243. 247. 253 254 261. 282. 283. 285. 286. 288. 289. 299. 301. 310 311. 326. 327. 328. &c. 343. 344. 346. 347. 354 355. 356. &c. 364. 382. 383. 384 389. 390. 394. 436. 437. 438. 441. 456. 462. 463. 468. 480. 484. 496. 454.
glossemate liberatus 31. 194. 212. 236. 261. 285. 290. 403. 314. 389. 347.
de glossemata suspectus 55. 57.

defen-

defensa & confirmata ejus lectio 52. 162. 175. 281. 289. 333. 334 395. 465.
contra Zoilum defensus 456
suppletus 42. 176. 316. 340. 432. 479.
ejus lectio suspecta 60.326
audacter tentatus seu potius emendatus 92
à magno mendo purgatus 82. 86 113.
tentata in eo lectio 172. 227. 241. 271. 282. 288. 322. 379. 390. 425. 426. 468
mutua lectio 239. 242. 286. 307. 314
in dubium vocatus 244. 311. 396 418. 419.
expensus & examinatus 177. 260 314. 357. 389.
locus in eo hiulcus 383 *scabrosus locus* 488. *desperatus locus* 366
scriptura varia 422
sententia reddita 394
vox ablata 442
verbo auctus 161
illustratus 153. 472
in eum conjectura 478 *& passim alibi*
interpunctio mutata 210
Recte à Cujacio emaculatus
Vegetius 255
Cur ab aliis depravatus 216
Romana phrasis ei reddita 93
numerorum nomen ei restitutum 98
Jagare verbum, puto illi dandum 100
verbum Samiare ei redditum 178
tentamenti vocabulum ei redditum 195
trepidandi verbum ei redditum 219
rutrum ei restitutum 231
propugnatores ei redditi 283
Vertranii lapsus 258
Virgilius illustratus 28
Virgilius interpretatus 219
Vitruvius à Turnebo emẽdatus 221
Vopiscus emaculatus 219